

HITTEL ÉS TUDÁSSAL

JELES JEZSUITÁK ÉLETMŰVE

SZERKESZTETTE

P. GYENIS ANDRÁS S. J.

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Imprimi potest. 846/1941. Budapestini., 1. Sept. 1941. Eugenius Somogyi S. J., Praep.
ProT. Nihil obstat. Fianciscus Zsiros S. J., censor dioecesanuf. Imprimatur. 6477/1941.
Strigonii, 18. Sept. 1941. Dr. Joannes Drahos, vic. gen.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

Huszonöt kisebb-nagyobb mozaikkövet nyújt a jelen kötetben 15 munkatárs. Ha ezeket a különféle színű és értékű köveket figyelmes olvasás útján megforgatjuk és összerakjuk, akkor egységes szemlélet alakul ki lelkünkben. A felvonultatott egyedek és csoportok jellege, lelke, tevékenysége és egész élete egymás mellé helyezve egyetlen képet alkot, melyről a mélyes hit és alapos tudás ragyogása sugárzik felénk. Jezsuiták élete pereg le az olvasó előtt, akik változatos élet-körülmények között, egymástól messze térben és időben állították minden gondolatukat, törekvésüket és tettüket Isten és a közösség szolgálatába.

Hasonló irányú munka már megjelent a magyar könyvpiacon, de a jelen kötetnek is van külön küldetése.¹ Szakkörök számára kiadott rendtörténeti évkönyvünkben is találhatók nagy magyar jezsuitákról történeti módszerekkel feldolgozott életrajzok,² melyek mind csak egy-egy mozaikkövet képeznek az egyetemes és magyar jezsuita történethez, mellyet külön kötetekben szándékozunk belátható időn belül megjelentetni.

Budapest, 1942 november 1.

Szerkesztő.

¹ *Jezsuita arcélek*. Budapest, Korda 1940. *Száz jezsuita arcél*. Budapest, Fővárosi nyomda 1941. Három kötet 83 képpel.

² *Kiadányok Jézus Társasága magyarországi történetéhez* sorozat „tanulmányok“ osztálya eddig megjelent számai között és *Jezsuita történeti évkönyv*. Budapest, Korda és Szent István Társulat. 1940-től évenként.

MUNKATÁRSAK.

Cser László S. J., hithirdető, Taming, Kína.

Dénes Tibor, gimn. tanár, Budapest.

Frideczky József, ny. gimn. tanár, író, Budapest.

Gyenis András S. J., rendtörténetíró, Budapest.

Hajdók János, szerkesztő, Budapest.

Hamar Zoltán, orvos-író, Budapest.

Hamar Zoltánné Királyi Mária, tiszttiselő, Budapest.

Kerkai György S. J., nevelő, Szeged.

Kisbán Emil, szfv. tanár, Budapest.

Kovács Jenő S. J., noviciusmester, Budapest.

Nagyfalusy Lajos S. J., gimn. tanár, Kalocsa.

Predragovic Josip S. J., tartományfőnöki titkár, Zagreb.

Schmidt Jenő, író, Gyönk.

Szétsy János, tiszttiselő, Kolozsvár.

Tibor Mátyás S. J., főiskolai tanár, Kassa.

Xavier Kelet kapujában,

(Japán 400 év távolából.)

Őszinte csodálattal és elismeréssel szemléljük a lendületes tevékenységet és feszülő életerőt, mely az immár 2600 éves japán császárságot alkotó munkára és új hódításokra képesíti. Csdáljuk a megalapozottságot, mellyel távoli rokonunk minden lépését kiszámítja, a megszerzett területeket átszervezi és új, fokozott élettevékenységre berendezi. A sok-ezer kilométer távolából is úgy látjuk, hogy a japán élet újabb határállomáshoz érkezett. A japán vasmarok és szervezőképesség rendet és csendet parancsol Kelet-Ázsia nyugtalan elemeinek.

I.

Az imént említett értékek nem újkeletűek, nem is mi fedeztük fel azokat. Tudott róluk a japán nép maga, de megismerte a Nyugat is 400 év óta, mikor nagy fiát, Francisco de Xaviert elküldötte Keletre, hogy feltárja a rejtelmes kapukat, melyek a titokzatos országokat elzárják az érdeklődő szem elől. Xavier 1541-ben indult el Afrika körülhajózásával a regényes keleti útra. A következő évben megérkezik Indiába s másékkor lelkesedve ír Kelet csodáiról. Nemsokára megismerkedik a japán lélekkel, mellyel még csak képviselőiben találkozik. Állíthatjuk, hogy ő az első európai, aki behatolt a japán lélek és jellem mélységeibe és látnoki szemmel vette észre e nagy nép jövő küldetését.¹

Még éveknek kellett elmúlniok addig, míg Xavier valóban Japánba került. Megelőzték őt a közvetlen kapcsolat kiépítésében a portugál és más európai katonák és kereskedők, de a japán lélek és jellem nagyságának felismeréséhez Xavier esze és szíve kellett. Évről-évre növekvő vággal tanulmányozta az utat Japán felé, Európába küldött levelei szent türelmetlenséggel és égő lelkesedéssel mutatnak rá a lehetőségekre, melyek az evangélium hirdetójét Japánban várják.²

Itt, Maiakkában, portugál kereskedőktől hallottam, írja

Xavier, hogy az újonnan felfedezett szigeteken, melyeknek Japán a nevük, sikeres munka vár szent hitünk terjesztőre, sokkal sikeresebb, mint Indiában, mert az ottani lakosok tanulékonvak. Az említett kereskedőkkel együtt felkeresett egy Anger nevű japán, ismeri a portugál nyelvet és jól megértjük egymást. Ha minden japán olyfokú tudásvággal rendelkezik, mint ő, akkor a japán nagyon értékes nemzet lehet. Azt is kérdeztem tőle, ha övéi közé mennék, keresztyénkké tehetném őket? Kijelentette, hogy elhatározásuk nem lenne elhamarkodott. Először alaposan kikérdeznének és válaszomat tanulmányoznák, de különösen életmódot figyelnék meg, hogy az megfelel-e tanításomnak. Amennyiben jól tudnék beszélni és kielégítő válaszokat kapnának kérdéseikre és bennem semmi kifogásolhatót nem találnának, mindenkor, akik jó ítélező képességgel rendelkeznek, félév alatt felvennék a keresztyén hitet, mert a japánt az ész vezérli.

A szerzett előzetes értesülések felszítötték Xavier lelkében a vágyat, hogy mielőbb elinduljon a nagy útra. Mielőtt azonban rábízta magát a hajóra és a bizonytalan jövőre, más-honnan is kért tájékoztatást. Alvárez György, portugál kereskedő, éppen Kagosimából, Japán egyik legdélibb kikötőjéből ekkor tért vissza s írásban számolt be tapasztalatairól. Ez a beszámoló az első alaposabb közvetlen ismertetés Japánról és népérol, mely Nyugatra jutott. Xavier 1548 január 20-án küldött el Rómába Alvárez munkáját, mely egész terjedelmében először csak 1894-ben látott napvilágot. Ma már megállapíthatjuk, hogy a portugál kereskedő legfeljebb három kilométernyire hatolhatott be a japán birodalomba. Tehát mindenkor, amit közölt, nem annyira saját tapasztalásából állapította meg és szürte le, hanem inkább hallomásból tudta, anélkül, hogy valódiságukról személyesen meggyőződhetett volna.

Xaviert elsősorban természetesen az érdekelte, hogy milyen eredménnyel hirdetheti az evangéliumot, nem annyira az ország földrajzi fekvése, a szigetek termékenysége és éghajlati viszonyai. Nem is volt megelégedve a közléssel, azért újabb értesüléseket kívánt szerezni. E második ismertetés szerzője, az említett Anger, aki született japán létére valósabb képet festhetett hazájáról és honfitársairól, mint az idegen Alvárez. Anger közlését Lancillotti Miklós fordította le olaszra és hamarosan szélesebb körben vált ismertté, mint az Aivárez-féle beszámoló. Nyomtatásban először 1556-ban jelent meg az utóbbi mű a római jezsuita nyomda kiadásában s nemsokára Velencében is újra nyomták. E tudósításban már kevesebbet olvashatunk a föld termékenységéről és hasonlókról, de annál bővebben szól a politikai helyzetről és a japán nép vallási életterői, a társadalmi berendezkedésről, népszokásokról és törvényekről.

Ilyen körültekintő tájékozódás és előtanulmányok után indult el Xavier Japánba 1549 tavaszán. Megérkezett aug. 15-én és 27 hónapot töltött területén. 1549 november 5-én Kagosimából Coimbrába küldött levelében közli, hogy mindenről, amit ír, saját tapasztalatából meríti.³ Úgy látja, hogy a japán birodalom rendkívül nagy, csupa szigetből áll, mindenütt egységes nyelven beszélnek és a nyelv megtanulása nem nehéz. Megfigyelése szerint a japán rendkívül önérvényes nép és szentül hiszi önmagáról, hogy egy nemzet fiai sem műlják felül a vitézségen és fegyverforgatásban. Közli, hogy a japánok a legkitűnőbb emberek, akikkel addig Keleten találkozott s úgy véli, hogy nem is találhat jobbat náluk. Jólelkű nép a japán, kellemes beszédű és nem rosszindulatú, a becsületet minden-nél többre értékeli. Általában szegények az ország lakói, de a szegénységet nem restellik. Egymás iránt rendkívül udvariasak. A férfiak 14 éves koruktól kezdve éjjel-nappal mindig kardot és tört viselnek. Legértékesebb vagyontárgyuk közé számítják fegyvereiket. Nem türnek el semmiféle igazságtalan-ságot sem, ezért nagyon harciasak. Az étkezésben mértékletek, de nem azok az italban. Szerencsejátékot nem igen játszanak, beszéd közben ritkán esküdöznek. A nép jelentős hányada írástudó. Kevés lopás fordul elő köztük s ez onnan van, mert haladéktalanul megbüntetik a tolvajokat. Jóakaratú em-berek és szeretetremélők. Xavier égő lelkesültségében sem hagyja szó nélkül, hogy a japán jellemet nemcsak erények ékesítik, hanem hibák is terhelik. De az összbenyomás, melyet kapott, minden kedvező, sőt kijelenti, hogy nem tapasztalt másutt olyanfokú megbízhatóságot, mint Japánban. Ezért reméli, hogy az evangélium tisztult életszemléletére Japán a leg-érettebb az összes felfedezett országok közül. Vagyis nagy-szerű lelki aratásra számított Japánban.

A goai testvéreknek írt levelében időközben szerzett ta-pasztalataira hivatkozva, útbaigazításokat ad arra nézve, hogy milyenek legyenek a felkészülő japán hithirdetők és milyen módszert használjanak a hithirdetésben. Első sorban legyenek képzettek, akik felelni tudnak a feltett kérdésekre. Ajánlatos lenne, hogy minden egyetemi végzettséget szerezzenek, mert a japánok azzal is érvelnek a hithirdetők ellen, hogy nekik nagy tudósaiak és kiváló íróik vannak. Ezért azután könnyen lebecsülik, ami külföldi, és nagyra tartják, ami hazai. A japánok olyan természetű emberek, akik csak szeretettel, megér-téssel engedik magukat meggyőzni és vezetni és nem szabad velük szigorúan bánni, fejezi be sorait.

Xavier japán időzése alatt körülbelül 2000—3000 embert tudott csak megnyerni a kereszténységnek. Közben ámulattal láttá, hogy milyen tekintélye van Japánban a kínai kultúrának és népnek. A jövő sikere biztosítása érdekében elhatározta,

hogy előbb Kínában és a kínaikból szervez alkalmas hithirdető csoportokat a japán lélek meghódítására. Ám nem került erre sor, mert 1552 dec. 2-án Kína kapuja előtt, Szancián szíveten, élete derekán meghalt. Művét Japánban folytatták tanítványai és más hithirdetők, részint európaiak, részint japánok, akik két emberöltő alatt az egykorú becslés szerint közel egy milliónyira növelték ott Krisztus követőinek taborát. Tehát Xavier maga nem széleskörű hatást fejtett ki. Mint egykor egyetemi tanárnak, a figyelme elsősorban, de nem kizárolagosan, azok felé fordult, akik tudásuknál és befolyásuknál fogva tovább adhatták a hallottakat. Számszerűleg valóban csekély volt az eredmény, mely inkább mélybe hatott, mint szélesre terjedt. A benyomásból és hatásból, melyet személyisége sugárzott és szent Pálhoz hasonlóan előttük élt Krisztus Jézusban, sarjadt ki a kereszteny nemzedék, mely bátor hitvallókat és hős vértanúkat termett az elkövetkező üldözések idején.⁴

II.

Mit keresett és talált Xavier Japánban, mikor néhány kísérőjével 1549 augusztus 15-én partra szállt?

Xavier mindenekelőtt Japán hatalmas uralkodóját kereszte, hogy megszerezze tőle a hivatalos engedélyt, a keresztény tanítás hirdetésére. De ki volt Japán uralkodója? Hamarosan észrevette, hogy a szacaumai dajmió, vagyis a Kagosima-környék fejedelme csak kiskirály, hűberes, saját területén kívül másutt egyáltalán nincs befolyása, márpedig Xavier az egész Japánt munkába akarta venni. Hosszas tapogatózás és tájékozódás után azt hitte, hogy megtalálta az igazi japán uralrokot Meakóban. A kemény tél ellenére is vállalkozott arra, hogy elmegy az ország fővárosába. Megérkezése után néhány nap múlva személyesen meggyőződhetett arról, hogy Meakóban csak árnyékkirály uralkodik, a részfejedelmek nem engedelmeskednek neki. Így azután alig kétheti ott tartózkodás után dolgavégezetlen távozott Meakóból.

Ilyen tapasztalatok árán ráeszmélt arra, hogy a tulajdonképpeni hatalom nem a névleges japán uralkodó, hanem a hűbérurak kezében van, akik gyakorlatban függetlenek a központi kormányzattól. Már korábban közvetlenül is megismerte Jamaguci hűbérurát, Ocsi Jositakát, aki Japán 66 hercegsége közül 20 fölött gyakorol hatalmat. Xavier egy pillanatig sem habozott többé, Meakoból egyenesen Jamagucsiba ment és a dajmiónak átadta az indiai kormányzó alkirály és a goai érsek ajánló levelét. Közel kétéves japán tapasztalata után azt is megértette, hogy nem jelenhet meg az uralkodó színe előtt elnyütt ruhában és mezítláb, mint kezdetben tervezte, hanem kellő ünnepélyességgel lépett fel, hisz pápai követ is volt egyúttal.⁵

Az egykorú feljegyzések szerint Jamagucsinak 50.000 lakosa volt, nagyságra a második város Japánban abban a korban. A város kedvező földrajzi fekvése lehetővé tette, hogy a Kínával és Koreával folytatott kereskedelmi érintkezést innen őrizzék ellen. Különben is a meakói császári udvar mindig kínos pénzsűkében szemedett, így aztán az egész udvari nemesség átköltözött a többetígérő Jamagucsiba.

Xavier kihallgatást kért a dajmiótól, hogy átadja neki az üdvözlő leveleket és a gazdag ajándékokat, köztük egy zenélőórát, metszett kristályüvegeket, szemüveget, tükröt, bíborruhát, bort. A fejedelem a japán nagyurak udvariasságával viszonozni kívánta a Japánban ritka holmikat, azért tekintélyes mennyiségi arany- és ezüstpéntz ajánlott fel viszonázásul. Xavier szerényen elhárította az ajándékot, s csak azt kérte, hogy szabadon hirdethesse tanítását. Öcsi Jositaka dajmió úgy tudta, hogy Xavier és társai Indiából érkeztek Japánba, ezért — tévesen ugyan — azt hitte, hogy Xavier vallása nem más, mint a buddhizmusnak egyik változata, mely szinte Indiából származott, így azután nem látott okot fennforogni a kérte engedély megtagadására. Nemsokára ünnepélyes keretek között és táblán is kihirdette Jamagucsiban és a hatalma alá tartozó területeken, hogy mindenki követheti az idegenek által hirdetett törvényt, ezenfelül szigorú büntetéssel fenyegette azokat, akik a hittérítőket zavarják békés munkájukban. A nagylelkű dajmió egy bonkolostor tulajdonjogát is Xavierre ruházta s teljesen meg volt elégedve a jövevényekkel. Az uralkodó kegye kedvező lékgört teremtett a megtérések számára. A kíváncsiak nagy tömege jelent meg az Atyák házában, a kis méretű szobák reggeltől estig zsúfolva voltak érdeklődő japánokkal. Minthogy a hallgatóság sohasem hiányzott, a hittérítők naponta két hosszabb beszédet mondottak, azután látogatóikkal vitatkoztak az elhangzottak felett. A hittérítők legjobb tudásuk szerint válaszoltak, s minden sokszor az éjtszakai órákba is mélyen belenyúlt.

Közben a város lakosságának fokozódó figyelme az új törvény hirdetői felé irányult. Xavier és kísérője, Fernandez János minden nap kimentek az utcákra. Xavier rendesen az egyik közeli kút szélén foglalt helyet, egy könyvből olvasott föl és a szöveget jól-rosszul magyarázta hallgatóinak, mert nem tudott jól japánul. A beszéd elhangzása után sűrű tömegben kísérték haza a hittérítőket a hallgatók.

Az első megtérőt egy meglepő mellékesemény indította a végső lépésre. Mikor Fernandez egyik alkalommal szónokolt, a hallgatóság köréből egy korsót vágtak a fejéhez. Anélkül, hogy valami izgalmat vagy haragot mutatott volna, egyszerűen letörölte az arcát és nyugodtan folytatta beszédét. A jelenet egyik szemtanúja, aki addig makacs ellenállást tanúsított az

új törvény iránt, kérte elsőnek a keresztségét. Példáját csak hamar többen követték.

Maga Xavier 1552 január 29-én rendtársainak írt levelében újra így összegezi japán földön szerzett tapasztalatait. Úgy látszik, hogy a jamagucsi-i telep nagyon szépen fog fejlődni, mert az összes felfedezett területek között csakis a japán nemzet országa az a föld, ahol meg tud gyökerezni a kereszténység.

Említi még, hogy Japánról annyit írhatna, hogy sohasem érne levele végére. Tíz év alatt egészen megőszült, de soha sem érezte magát olyan erősnek és egészsgesnek, mint akkor, mivel a művelt és lelke üdvösségeit szomjazó nép közti működés nagy lelki örömmel jár. Ma könnyen megállapíthatjuk át tényekből, hogy Japánt a keresztenység befogadására Xavier nem mint tudós, hanem mint szent készítette elő igazán.

A déli japán szigetek is több hűbérür jogara alá tartoztak, közöttük a leghatalmasabb a bungói dajmió látszott.⁶ Bungó akkori fővárosa Funai, ma Oita, jól védett öböl belsejében fekvő látogatott kikötő volt, mely a japán beltenger felé nyílt. 1551-ben Duarte da Gama portugál kapitány hajója kikötött a dajmió tartományának egyik kikötőjében. Xavier átutazó japán kereskedők révén értesült a hajó megérkezéséről. Azonnal írt a kapitánynak és megkérdezte tőle, mennyi ideig szán-dékozik maradni és mikor indul vissza Indiába? A készséges kapitány minden kérdést pontosan megválaszolt, elküldötte Xaviernek az Indiából hozott leveleket és ezenfelül mellékelte a bungói dajmió barátságos üzenetét és meghívását. A dajmió nagyrabecsülte a portugál kereskedelem nyújtotta előnyöket, Xavierről is hallott már, ezért a legudvariasabb szavakkal hívta udvarába. Xavier biztosítva láta a jamagucsi kezdeményezés jövőjét, nemsokára útrakelt és megérkezett a bungói dajmió palotájába, aki hamarosan annyira megkedvelte őt, hogy mindenáron továbbra is magánál akarta tartani. De Xavier nem maradhatott, mert sürgette elutazását az indiai hithirdetés válsága. Megígérte a dajmónak, hogy másokat küld maga helyett. Az indulásig rendelkezésre álló időt arra használta, hogy Otomo dajmió és udvara színe előtt nyilvános vitát rendezett a boncokkal. A vitában mindig győzött, az egy-kori párizsi egyetemi tanár fölényes tudása fényes diadalt aratott ellenfelein. A dajmió bezáratta a buddhista szentélyeket, jóval később maga is megtért és hódoló követséget küldött Rómába.

Xavier most már nyugodt lélekkel szállt hajóra, mert megtalálta, amint vélte, Japán igazi kapuját és azt az uralkodót, aki legtöbbet tehetett a hithirdetés érdekében.

Abban az időben, mikor Xavier 1552 őszén Kína déli partja előtt várta a Mennyei Birodalom kapujának feltárulását,

Jamagucsiban polgárháború tört ki. Ocsi Jositakát és utódát meggyilkolták a felkelők, a fiatal katolikus misszió Bungóba menekült és a következő 20 évre Funai volt a japán-nyugati kereszteny és hithirdetési kapcsolatok középpontja. E fejlemények igazolták, hogy Xavier hosszas tapogatózás után valóban helyesen ismerte fel a japán helyzetet, mikor előbb Jamagucsi, azután Bungó dajmójának tartományát választotta hit-hirdető tevékenysége középpontjául, mert abban az időben a japán politikai középponti főhatalom teljesen hiányzott, Japán keresett egyeduralkodója sehol sem létezett. Az állami központosítás csak évtizedek múlva, Nobunaga és utódai idején indult el véres küzdelmek közepette.⁷

* * *

A mai Japán, korunk egyik nagyhatalma, a vázoltak alapján jelenik meg a mai szemlélő előtt 400 év távolából. A kezdeti európai kapcsolat csak egyetlen ablakot nyitott a még szunnyadó világbirodalomra, de ez az ablak napsütések tájakra nyújtott kilátást. A 400 év előtti európaiak közül Xavier ismerte fel legtökéletesebben a japán lelkeit és jellemét és Japán kivételes nagyságát. A japán lélek jellemvonásai ugyanazok ma is, mint voltak négy évszázad előtt. A japán birodalom ma is Kelet kulcsa és kapuja. A japánok a fölkelő nap országának is szeretik nevezni hazájukat. Bárcsak megvalósulna Xavier szent álma és ványa: E kitárt kapun át ragyogjon rá egész Kéletre az Igazság Napja.⁸

Gyen/s András S. J.

¹ A Xavierre vonatkozó irodalmat lásd *Sommervogel Carlos, Bibi. de la Compagnie de Jésus. Bruxelles—Paris. IX—X—XI.* kötetben. — Életét tárgyalják: *Brou Alexandre, S. Fr. Xavier. Két kötet. Paris, 1912.* — *Cros L., S. Fr. de Xavier. Két kötet. Toulouse—Paris, 1900.* — *Greif—Hübner, Xaveri Szent Ferenc. Kalocsa, 1923. 176 lap.* — Lásd még Száz jezsuita arcél I. kötetben *Hajdók János* cikkét 46—63. lapon. — *Bangha Béla, Képek a Jézustársaság történetéből. Budapest, 1940. 55. kk.* — *Bellésort A., La Société japonaise. Paris, 1902* és *Erb Allons, Fr. Xaverius, Botschafter Christi im Fernen Osten. Berlin, Salvator, 1940. 82 lap.*

² Xavier leveleit kiadták a Mon. Hist. S. J. sorozat Xaveriana osztályának I. kötetében (Madrid, 1899—1900) 570. lapjáról. — Használható levélgyűjtemény *Delpplace, Selectae Indiarum epistolae. Firenze, 1887.* — *Vitzthum Elisabeth, Briefe des Fr. de Xavier. Leipzig Hegner, 1939. 337 lap.* — Most készül és a közeljövőben megjelenik Rómában *Schurhammer György* és *Wickl József* jezsuiták szerkesztésében Xavier leveleinek kiegészített gyűjteménye.

³ *Brou i. m. 134. kk.* — Xaveriana 570. kk. lapok.

⁴ V. ö. *Pastor, Geschichte der Päpste V. 448. kk.* — *Jablonkay Gábor, Loyolai Szent Ignác élete. Budapest, 1921. II. 126. kk. lapok.* — *Lévay Mihály, A katolikus hittérítés története. Budapest, Franklin, II. 139—186. lap.*

⁵ *Brou i. m. II. 188. kk. 11.* — Xaveriana I. 590. kk. lapok.

⁶ *Brou i. m. II. 126. kk. 11.* és Xaveriana I. 670. kk. lapok.

⁷ *Haas Hans, Geschichte des Christentums in Japan. Tokyo, 1902.* Az első kötet Xavierreől és küldetéséről szól. — *Delpplace L., Le catholicisme au Japon. Bruxelles, 1909.* Két kötetben. V. ö. még az életrajzokat.

⁸ Rádióelőadás elhangzott Budapest, 1942 aug. 13.

Ki volt az első magyar jezsuita?

(Hernáth Péter. 1540?—1567.)

A történelem éppúgy, mint az élet tele van színekkel és nevekkel. Egyéniségek és események bukkannak előnk a múlt avarján s vajmi sokszor választ sürgető kérdőjelekként merednek az utókor kutató szemei elé, mely nem mindig képes a teljes tudás és megnyugtató megismerés fátyolát fellebbenteni a régiekről. Így születnek meg a legendák és történeti mesék, melyek megszínesítik a régmultat és egészen életközeibe hozzák a letűnt korokat. A lelkesedő utókor eszményítő és megcsodáló tisztelettel tekint az úttörő nagyokra és a lehető összes babérokat a homlokuk köré szeretné fonni.

Önmagában nem nagyjelentőségű kérdés, de azért valamiképen izgató probléma volt mindig, mellyel foglalkoztak a történetírók, hogy ki is volt tulajdonképen az első magyar jezsuita?

A magyar közemlékezés és történetírás egyező és elnagyoló véleménye sokáig azt tartotta, hogy P. Szántó István, a tüzeslelkű Arator volt az a magyar, aki elsőnek kérte felvételét a Jézustársaságba. Ma már nyilvánvaló a legendaképzés tévedése, mert az egykorú feljegyzésekben biztosan tudjuk, hogy Szántó csak 1560-ban csatlakozott Loyolai Szent Ignác rendjéhez, míg Hernáth Péter, szintén magyar ízig-vérig, már két évvel korábban kérte és nyerte felvételét a Társaságba.¹

I.

A jezsuitarend négy évszázados tevékenységének győzelmeit vagy vereségeit immár a történelem lapjai örökítik meg vagy a hagyomány tartja valamilyen alakban nyilván. Vagyis a Jézustársaság egész élete és hatása történelmi tényező volt, épp ezért történelmi tényé vált. Nem így állt a helyzet a 16. század közepén. A fiatal rend akkor is nagyszabású munkásságot fejtett ki Európa-szerte, de még történetének elején állott, előretolt őrsei egyaránt működtek már Afri-

kában, Közép- és Dél-Amerikában s Ázsia nyugati és déli részein. Azonfelül már a rendalapító életében megindul az új szerzetesrend betelepítése a jelentősebb országokba. Azok a törekvések, melyek hazánkba is be akarták vezetni a rendet, 1550 körül kezdődtek. Hisz Canisius Szent Péter, a kiváló író, szónok és diplomata, egyúttal az első germán származású jezsuita, 1550 szeptember 29-én keltezett levelében azt írta Rómába, hogy a tervezett bécsi jezsuita kollégiumra vár a további feladat, hogy egyengesse és megnyissa az utat Magyarország és a török megszállt terület felé. Az 1551-ben valóban megnyílt és a fokozódó eredményel működő bécsi kollégium nagyszerű sikerei csakhamar felkeltették a vágyat, hogy a jövő magyar rendi telepek elindításának biztosítására részint magyar ifjakat nyerjenek meg a Társasághoz csatlakozásra, részint a továbbiak kapcsán előkészítő megbeszélésekkel majd jól felszerelt és iskolával kapcsolatos kollégiumot nyissanak magyar földön. A vonatkozó tárgyalások hamarosan annyira haladtak, hogy a rendalapító 1552 február 1-én bizakodva írhatta az Indiában és Távol-Keleten működő Xaviernek, hogy I. Ferdinánd király követe ura nevében már nem is egy, hanem egyszerre három magyarországi jezsuita kollégium alapításáról kezdett a római rendi központtal tárgyalni.²

A váratlan török előnyomulás okozta felfordulásban azonban egyelőre várni kellett az elhatározó lépéssel, azért a közben tanulásra vagy felvételre jelentkező magyarokat a bécsi kollégium fogadta be falai közé. Az 1552-ben megnyílt római német kollégium is kitárta kapuit a tudomány szomj as magyar ifjúság előtt. Így került a bécsi jezsuiták kollégiumába Szántó István és Hernáth Péter is. Később Rómába is követek egymást.

Ezekután talán azt kérdezhettők, ki volt tulajdonképen Hernáth Péter? Mit tett, hogy méltónak tartjuk őt arra, hogy emlékét felidézzük?

A megadott felelet nagyon rövid és mégis sokatmondó: *Igaz magyar volt és igazi jezsuita!*

Hernáth Péter saját bevallása és egykorú feljegyzés tanúsága szerint a pécsi egyházmegye területén született, úgy 1540 körül, mert 1566-ban körülbelül 27 évesnek vallotta magát. A gyér adatok miatt csak kevés az, amit róla és a családjáról megtudhatunk. Valószínűleg a baranyamegyei Hernádia volt szükebb hazája, mely máig fenntartotta és megőrizte a család nevét. A ma jelentéktelen kisközség valamikor nagyobb szerepet játszott a magyar történelemben. A Hernáth-család másik tagjáról az 1567-ben készült szeptemberi feljegyzésekben olvassuk, hogy 1567 húsvétja után maga is belépett a Jézus-társaságba. A híradó meleg szavakkal emlékezik meg az új tagról, jólelkűnek és nagy reményekre jogosítónak mondja,

azonkívül nyomatékosan hangsúlyozza, hogy P. Hernáth Péternek fivére.

Hernáth Péter Bécsben szorgalmasan tanult, megismerkedett jezsuita tanárai életével és a Jézustársaság szellemével, így aztán csakhamar felvételét kérte a jezsuitarendbe. Maga *Canisius intézte a felvételt és azután az örökvárosba küldte őt*, hogy ott az apostolok sírja közelében, a rend központjában, ahol még élénken hatott és élt az 1556-ban elhunyt alapító Loyolai Ignác emléke és szelleme, vezessék be a Társaság belső életébe.

Hernáth Péter 1558 október 28-án jelent meg először a római központ házában, ahol a trentói zsinat ragyogó csillaga, az újkor egyik legnagyobb hittudosa, Lainez Jakab vette át Ignác örökségét: 1556-tól előbb mint helyettes, 1558-tól kezdve mint megválasztott rendfőnök kormányozta a Jézustársaságot. Az előírt vizsgálat után, mivel semmiféle akadály sem gátolta felvételét, Hernáth azonnal megkezdette a szokásos próbaidőt, mely nem nyúlt hosszúra, mert néhány hónap múlva már sikeresen folytatta bölcsleti tanulmányait.

A külföldre szakadt magyar vándordiák ma is meglevő *sajátkezű bejegyzése érdekes betekintést ad a korviszonyokba*. Megtudjuk, hogy mit vitt magával a hosszú útra. Nem volt az sok, mégis van az odavetett adatoknak művelődéstörténeti jelentőségük. Felszerelésében és kis útipoggyászában többek között három ing (közülük kettő selyemmel hímzett), ködmen, nadrág, régi köpeny, meglehetősen elnyűtt cipő (hosszú volt az út Rómáig), a „Lélek kertje“ (*Hortulus animae*) című akkor közkedvelt imádságoskönyv és még két bicska szerepel. Ez volt az első magyar jezsuita egész felszerelése, mikor megjelent a Jézustársaság színe előtt és felvételét kérte a rendbe.³

A szerény megjelenésű magyar ifjú a jelek szerint nagyon kedvező benyomást gyakorolt mindenki, akitől összekerült, mert a fennmaradt feljegyzések és váltott levelek (*Canisius, Róma, Bécs stb.*) tanúsága szerint gyakran az érdeklődés közzéppontjában állt. Nem győzik dicsérni adottságait, de minden sajnálattal emlékeznek gyenge egészségi állapotáról, mely sok kívánnivalót hagyott hátra. Elöljári is nagy reményeket fűzhettek későbbi tevékenységéhez, mert a levélcseré szerint ismételten beható érdeklődés és tájékoztatás tartja nyilván a külföldön is becsülésnek örvendő tehetséges magyar jezsuitát és képességeit. A személyével s működésével kapcsolatos válaszok, tervek és eredmények igazolják, hogy Hernáth Péter, vagy amint külföldi rendtársai leegyszerűsítve nevezték: Petrus Hungarus, nem hozott szégyent fajára. A főiskolai disputákon egyik legügyesebben és legszívesebben vitatkozó fél volt, akit kedvteléssel hallgatott tanár, vendég és tanuló egyaránt; Világos és gyors feleletei, huszáros szellemi vágásai és hatal-

mas tudása, mely nagy elmeéssel és alapos ismeretekkel párosult benne, valóságos élménnyé léptek elő abban a korban, mely annyira élvezte és szerette a fürge szellemi csatát és párbajt.

II.

Ilyen képességek mintegy előre kijelölték őt a főiskolai katedrára. Bölcsleti és hittudományi tanulmányait mindenkorán kitűnő eredménnyel végezte, az évi záróvizsgájaitok is a legfényesebb jövővel kecsegették s a bölcslemből megszerezte a magister fokozatot, mely képesítette őt, hogy taníthasson a rend főiskoláin. *Rómában etikát adott elő.* Mivel gyenge egészségi állapotának nem kedvezett a római éghajlat, az újból felmerülő tervek szerint nagyon hamar szóba kerül neve a németországi Dilingeni jezsuita-egyetemmel kapcsolatban. Polanco János, a rendfőnök titkára 1564 március 2-án írta Canisiusnak, hogy nemsokára több kész rendtagot küld hozzá, köztük Hernáth Pétert, aki nagyon művelt, jártas a bölcslemben és a hittudományokban. A dilingeni névtár 1565 január 1-én közli, hogy Hernáth Péter már megérkezett, most lép 16. életévébe, a hittudományok borostyánkoszorúsa s erősen készül a papszentelésre. *Dilingenben latinul prédikált az ifjúságnak és az egyetemen tilozóit adott elő,* amiben a bejegyzés közlése szerint nagyon kivált. Mikor kezdett Dilingenben tanítani? Canisius 1564 április 14-én kelt levelében értesít: Nagyon örül, hogy megérkeztek a Rómából küldött társak, Hernáth Péter holnap már meg is kezdi a Topicát, azaz Aristoteles Dialetikájának magyarázását. Három hétközött írja róla Laíneznek Canisius: Nagyon sajnáljuk, hogy Péternek gyenge az egészsége.⁴

Az is érdekelhet, hogy mikor is részesült Hernáth a felszentelésben. A dilingeni kollégium História domusa 1564 október 16-án közli, hogy e napon szentelte pappá a kitűnő Truchsess Ottó bíboros és augsburgi püspök Hernáthot és két társát. Ügy látszik, hogy a jeles emberismerő bíborosra mély benyomást gyakorolt a magyar jezsuita, mert kilátásba helyezte, hogy Hernáth elsőmisjén személyesen kíván résztvenni.

E közben felmerült az a terv, hogy Péterünket a hittudományok doktorává avatják és a *teológiai tanszékre* helyezik át, ami csakhamar meg is történt, mert 1565 októberében már a vitás kérdéseket adja elő hallgatóinak. Rövidesen újabb fordulat következik a fiatal magyar páter életében. Polanco titkára írja Canisiusnak Rómából, hogy Hernáthot nemsokára felváltják Dilingenben, mert előadásai befejezése után a magyarországi kérdés, illetve a nagyszombati kollégium ügyének megoldása sürgöt. 1566 július 21-én Hernáth Nadal Jeromossal és több társával az augsburgi bíborostól rendelkezésükre bocsátott

dunai hajón Dilingenből Bécsbe indult. A dilingeni krónikás szerint, mindenki nagy sajnálattal vette P. Hernáth távozását. Nemsokáig időztek a társak Bécsben, mert a *rendi elöljáróság bizalma Hernáthot a vergődő nagyszombati kollégium élére állította*. Maga Nadal vezette be az új rektort hivatalába 1566 Nagyboldogasszonynak ünnepének nyolcada alatt. A fiatal és megnyerő modorú elöljárót új működési terén nagy szerettel fogadják, sokat várnak tőle, az informátor is ezt írta róla: Remélem, hogy jól végzi kötelességét, mert jósgos és okos.

Valóban kellett is az ilyen természetű rektor Nagyszombatba, mert Seidel János, az első elöljáró, kit a megtelkedés előkészítésére Nagyszombatba küldtek, meglehetősen elrontotta a helyzetet. Utódjául a spanyol Perez Hurtadó került a kollégium élére, de már nem tudta visszaváltoztatni a hangulatot és nem volt képes eloszlatni a támadt feszültséget. Ekkor fordult a római és bécsi elöljárók figyelme P. Hernáth felé, kiről biztosra vették, hogy itt is megállja helyét.

A nagyszombati kollégiumot Oláh Miklós esztergomi érsek és magyar prímás alapította. Az előkészítő tárgyalások még a rendalapító életében kezdődtek, de a terv évekig pusztan maradt. Oláh Lainézzel újra felvette a tárgyalások fonalát és 1560-ban megtörtént közöttük a végső és befejező megállapodás. A kövekező évben sikerült azután megkezdeni 10 rendtaggal az új kollégiumot. A szép reményekkel és kedvező tanítási eredményekkel meginduló működésre csakhamar kedvezőtlen fordulat következett, mert a kiváló szónok hírében álló és túlbugzgó Seidel nem kímélte szónoklataiban a káptalan tagjait, hanem kíméletlen szókimondással ostorozott mindenkit, akiben fogyatkozást látott. Bár Seidelt eltávolították hivatalából, sőt később a rendből is kilépett, mégsem sikerült helyreállítani a felek között az egyetértést.⁵

Amit az idegen elrontott, azt kellett volna most a magyar Hernáthnak helyrehoznia. Kedves és megnyerő modora hamar leszerelte az ellenkezőket. Bár 1564 óta fenyegette a vergődő kollégiumot a végső feloszlás végrehajtása a rend részéről, az új rektornak sikerült a rendház fennmaradását és az iskola zavartalan működését biztosítania. Miközben szépen gyűlt az anyag: fa, téglá s egyéb a kollégium bővítéséhez, két-szemes csapás érte a jobb napokra virradó intézményt, mert 1567 májusában elhunyt a fiatal rektor, sőt a kollégium is leégett. Ez a kettős váratlan esemény megpecsételte a nagyszombati település sorsát. A város kapuja elé érkező tartományfőnök, P. Maggio Lőrinc saját szemével láttá a borzasztó tüzet, mely a kollégiumot elhamvasztotta s vele együtt a rendház létét is kérdésessé tette. A városban ugyanekkor 150 ház pusztult el a nagy tűzvészben.

A nagy pusztulás után, mivel nem volt remény a kár pót-

lására és az új kezdés biztosítására, Borja Szent Ferenc, a jezsuitarend harmadik általános főnöke, a nagyszombati kollégiumot feloszlatta. Az ingatlanokat visszaadták a jótevőknek, a templomi felszerelést és könyvtárat eltették jobb napokra s a többi vagyontárgyat kiosztották a szegények között, maguk a rendtagok meg visszatértek Bécsbe. A kollégium megszűnt 1567 szeptember 15-én.

* * *

P. Hernáth élete sokat igért, de minden képessége és rendkívüli tehetsége mégis csak igéret maradt. A halál bőséges termést aratott le benne, nagy kárára a magyar lelkiség és szellem történetének. Csaknem 400 esztendő távlatából is világosan látjuk őt, az első magyar jezsuitát, kinek neve köré nem fonódik legenda, de az emlékét fedő fátyol mögött is azonnal felfedezzük és szemlélhetjük nagyságát és értékét.

*Szelid és okos személyisége így is díszes marad a magyarságnak és a jezsuitarendnek, amint annak tartották, amíg a földi ösvényen járt, akár itthon, akár külföldön találkoztak vele. A tudás és hit fáklyája volt: világított, irányított és utat mutatott!*⁶

Gyenis András S. J.

¹ Jablonkay Gábor, Loyolai Szent Ignác élete. Budapest, 1921. II. 533.
— Gyenis András, A jezsuitarend hazánkban. Rákospalota, 1941. 8.

² Jablonkay i. m. II. 527. kk. — Duhr Bern., Geschichte der Jesuiten In den Ländern deutscher Zunge. I. 25. kk.

³ Archívum S. J. Rom. 170. kötet, 43. lap.

⁴ V. ö. Braunsberger, B. Petri Canisii Epistulae et Acta. Freiburg, Herder. II. és következő kötetben ismételten.

⁵ Velics László, Vázlatok a magyar jezsuiták múltjáról. Budapest, Szent István-Társulat, 1912. I. 55. kk. lapok. — Meszlenyi Antal, A magyar jezsuiták a XVI. században. Budapest, Szent István-Társul at, 1931. 52. kk. lapok.

⁶ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1941 június 6. — Megjelent a Magyar Kultúrában mint tanulmány. 28 (1941 július) 18—19. lap.

Az első római Collegium Hungaricum alapítója.

(Szántó István. 1541—1612.)

XIIÍ. Gergely pápa az Egyház bevett, ősi szokását követve az 1575. esztendőre jubileumot hirdetett és gazdag búcsúkat engedélyezett az örökvárosba özönlő híveknek. Előre látható volt, hogy a magyar nemzet, melynek fiai hosszú évszázadok óta zarándokoltak az apostolfejedelmek sírjához, most is nagy tömegben keresi majd fel Rómát, hisz a magyarok befogadására és gondozására ott állott a Coelius-hegyi Santo Stefano Rotondo ősrégi egyház a hozzáartozó pálos kolostorral; a Szent Péter templom tövében pedig a magyar zarándokház tárta ki vendégváró kapuit, mely még első szent királyunkra vitte fel alapítását. A Jézustársaság római előljárái, valószínűleg a Szentszéktől kapott felszólítás alapján, a hazánkból Rómába zarándoklók lelki gondozására magyar gyóntatót kerestek. Választásuk az akkor már ismert, több nyelven beszélő és messze vidékeket bezárt P. Szántó Istvánra esett, aki a vett rendelkezésekhez híven, 1575 elején foglalta el állását.

I.

Ki volt Szántó /sívón, akit latinusan a kor szokása szerint Stephanus Arator-nak vagy Hungarus-nak is írtak. Az 1564-ből és 1567-ből fennmaradt kérdőívek, melyekre Szántó István sajátkezűleg írta fel válaszait, bőséges világosságot derítenek a tüzes magyar jezsuita fiatalkorára. Megtudjuk az adott feleletek nyomán, hogy Szántó István magyar nemzetiségi és 1541-ben, a dunántúli Devecseren született, nem messze Pápa híres városától, ahol iskolába járt. 1564-ben már nem tud közelebbi a vidék és szükebb hazája sorsáról, mert atya korai halála után Galgócrá vitte anyai nagybátyja, míg édesanyját, nővérét és testvéröccsét 1566-ban a portyázó török csapatok elfoglalták és rabságba hurcolták. A gyám-nagy-

bátya jómódú birtokos, szabómester volt, aki keresményéből négytagú családját, unokaöccsét és 3—4 szolgáját bőségesen ellátta minden szükségessel. Szántó azt írja, hogy épp ezért *kora gyermekéveitől kezdve csak tanulmányainak élt*, más elfoglaltsága nem volt. Előbb Magyarországon tanult, de késsébb lengyel és német földön is megfordult, hogy tudását gyarapítssa.¹

Fiatalon elhatározta, hogy *egyházi pályára* lép és ezért jelentkezett Bornemissza Pálnál, a *nyitrai egyházmegye* főpásztoránál, aki az eszes ifjút Rómába, a már is nagyhírű *Collegium Germanicum*ba küldötte. Az intézetet a jezsuita rend tagjai vezették s a növendékeket Közép-Európa nagyszámú tartományából gyűjtötték össze. Elképzelhető, hogy a Jézustársaság atyái, akik mind még a rendalapító kezéből és iskolájából kerültek ki, milyen hatást gyakoroltak a tanulékonynak Szántó Istvánra. Az intézetet ekkor P. Maggio Lőrinc igazgatta, aki a következő másfél emberöltő alatt fontos szerepet töltött be a középeurópai rendtartományok szervezésében és kiépítésében. A Rómába került fiatal magyar papnövendék nem állott meg féluton, hanem bátor elhatározással csakhamar *felvételét* kérte a Jézustársaságba (1560). A felvétel előtt szokásos vizsgálatot P. Polanco János, Loyolai Szent Ignác és a következő rendfőnökök titkára és P. Madrid Kristóf ejtették meg. A kedvező válasz után a kapott utasításhoz híven az útról megmaradt néhány aranyat, lábbelijét, kardját és minden ruháját — melyekről külön is megjegyzi, hogy meglehetősen szépek voltak — kiosztotta a szegények között, elvégezte a szokásos szentgyakorlatokat és csakhamar fogadalomra bocsátották.² E közben folytatta tanulmányait, 1563-ban elnyerte a *bölcsseletből a magiszteri fokozatot*, vagyis filozófiai tanárrá képesítették. Ekkor már beszélt a magyar és latin nyelven kívül németül, csehül, lengyelül, olaszul, tanult görögül, héberül és arabul.

Ily alapos felkészülés után *Bécsbe* küldik vissza előljárói, hogy a jezsuita kollégium grammatai osztályát tanítsa. Itt ismerkedik meg — most már a világlátott ember szemszögréből tekintve a dolgok állását — a magyarországi helyzettel és alig várja az alkalmat, hogy mindenünnenn szorongatott házájának segítségére siethessen. Itt került közelebbi szoros kapcsolatba Báthory Istvánnal, János Zsigmond erdélyi fejedelem hithű követével, akit a bécsi udvarral folytatott tárnyalásai közben pusztta gyanúkok alapján vetettek börtönbe. A másfél évig terjedő fogáságot a bécsi magyarok, elsősorban P. Szántó István ragaszkodó szeretete és sűrű látogatása enyhítette. Ettől az időtől kezdődik kettejük között az a *meghittnek nevezhető baráti kapcsolat*, mely hosszú éveken át elkísérte őket.³

Szántót 1566-ban már *Nagyszombatban*, magyar földön találjuk, ahol 1561 óta volt a rendnek sok reményre jogosító kollégiuma és Oláh Miklós érsekprímás éppen ezidőt jájt a papnevelő intézetet is a Társaságra akarta bízni. Szántó az elgondolás szerint a főiskolán tanított volna, de a következő évben a kollégium tűzvésznek eshetett martalékul s a pusztulás után nem is volt remény arra, hogy újra működni kezdhet. Ebben a reménytelen helyzetben Borja Szent Ferenc, a Társaság harmadik általános főnöke 1567-ben a kollégiumot megszüntette.⁴ A megmaradt ingóságokat kiosztották a templomok és szegények között, az ingatlan javakat visszaszármaztatták a jótevőkhöz és a rendtagok visszatértek a bécsi kollégiumba. Szántó a következő években *bölcselést* tanított előbb *Bécsben*, 1573 óta az új gráci kollégiumban. Itt érte két év múlva az említett római meghívás híre. Annál nagyobb örömmel követte a felszólítást, minél többet töprengett hazája sorsán: évek óta emésztette a lobogó vágy, hogy a szorongatott magyar és erdélyi katolikusság segítségére szentelhesse erőit. Rendkívül fejlett katolikus és magyar életérzése egyaránt erre sarkallta. Ez a beállítottsága rávilágít egész élettevékenységrére, küzdelmeire és levelezésére. *Minden idegen neki és elhenhatást vált ki belőle, ami nem katolikus és magyar.*

II.

A római zarándokok lelki igényeinek kielégítése, az érkező magyarok kalauzolása és a templomi ünnepélyeken való részvétel meglehetősen lekötötte Szántó atya idejét. Az a kedvező körülmény, hogy Rómában számos ismerőssel és nagynevű honfitárral találkozott, éppenséggel nem engedte elfeledni hazája ügyét.

Alighogy Rómába érkezett, sorra felkereste a magyar kapcsolatokat felidéző helyeket. Csakhamar meglátogatta a pálosok Coelius-hegyi kolostorát és templomát is. A kolostorban valamikor magyar pálosok is laktak, de abban az időben már egy közel százéves aggastyánon kívül külföldi származású szerzetesek költöztek be az épületbe. Ekkor kezdett megfogamzani Szántó lelkében a gondolat, hogy a kihaló magyar kolostor helyébe magyar papnevelő intézetet kellene telepíteni, hogy a ház és a templom így minden alapítványával együtt viszakerüljön jogos tulajdonosának, a magyar nemzetnek kezébe. Jól tudta azt, hogy rendje előljárai sohasem egyeznének bele, hogy ilyen irányú elhatározó lépéseket tegyen, ezért kedvező alkalomra várt, hogy tervét mégis valóra válthassa.

Mikor Báthory István erdélyi fejedelem hosszas küzdelem után elérte, hogy lengyel királyá választották, a római

körök nem lelkesedtek a választásért, mert attól tartottak, hogy a Szentszék érdeklődésének homlokterében álló kérdések és vállalkozások majd szenvedhetnek miatta. A bécsi udvar is idejében gondoskodott arról, hogy ilyen nyugtalanító hírek jussanak el Rómába.

Szántó István, aki jól ismerte Báthoryt, azonnal *lendületes védőiratot szerkesztett*, melyben rámutatott az új király érdemeire és azokra a reményekre, melyeket a sikeres választás mindenben kelthet, egyúttal arról is gondoskodott, hogy a védőirat eljusson az illetékesek kezébe. Így történt aztán, hogy ha nem is egyedül, a védőirat döntő hatást eredményezett, mert a Szentszék immár nem húzódott Báthory megválasztásának elismerésétől, sőt nemsokára sűrű levélváltás és szoros kapcsolat is létesült a két udvar között. Szántó védőiratának még más haszna is volt, amennyiben *felvetette és a hivatalos elintézés útjára terelte a magyar kollégium alapításának ügyét*. Nagyszabású emlékiratot szerkesztett, melyben ismertette a magyarság érdemeit a hit védelmében, vázolta a háborúkat, melyekbe a nemzet bonyolódott, csak azért, hogy elhárítsa a keresztenységről a fenyegető veszedelmet. A magyarság ragaszkodik ősi vallásához ma is, — füzte tovább gondolatait Szántó — de sajnos, nincsenek papjai. Az országot az ellenség állandóan betörésekkel nyugtalánítja, otthon gondolni sem lehet megfelelő papnevelő intézet felállítására, azért kellene Rómában alapítani, ahol már *majd minden valamire való nemzetnek van ilyen kollégiuma*. Különben is — folytatja — a magyaroknak van Rómában házuk és birtokuk; odébb a Tiberis partján egy pompás palota a magyar királyok címerét viseli büszke homlokzatán, noha évek óta elidegenítették a magyarságtól az idegen szerzetesek, akik a Rómába vetődő magyarokat nem fogadják be és azonfelül életükkel sem adnak jó példát az ide zarándokló magyaroknak.

A kidolgozott emlékiratot két bíboros, Santorio és Sirleto áadták a pápának. XIII. Gergely a jelek szerint jóindullattal fogadta a felterjesztést, de a végső döntés előtt tárgyalni akart Farnese bíborossal, aki a Coelius-hegyi kolostornak és tartozékainak megbízott védője volt. Farnese bíboros ellenézte a merész tervet, Szántó meg állandóan azon töprenggett, bogyan győzze meg a bíborost. De a rend előljárói nem engedték meg, hogy ezirányban lépéseket tegyen s maga a bíboros sem adott neki alkalmat a találkozásra. Végre azután 1578-ban mégis csak sikeres előbbre vinni a tervezett kollégium ügyét. Ekkor történt, hogy Orsini Gyula kanonok, Farnese bizalmasa a vatikáni könyvtárba ment, hogy Polybios hibás nyomtatású példányát és a könyvtár kéziratát egybevesesse. Szántó vállalta helyette az egyeztetés munkáját, ezzel azután

leszerelte Orsinit, aki most már készségesen ígérite közreműködését a bíborosnál. Orsini közbelépésére Farnese nemsokára leköszönt a kolostor védői tisztéről s így azután semmi akadálya sem volt már *annak*, hogy a magyar kollégium ügye dőlőre jusson.

Ugyanekkor történt, hogy két *magyar fiatalembert* érkezett Rómába, akik egyházi pályára készültek, de sem a német kollégium, sem a pálosok nem fogadták be őket magukhoz. Szántó atya ekkor tüstént újabb emlékiratot szerkesztett, melyben igyekezett az alapításhoz a pápa jóindulatát megszerezni. Leírja, hogy minden együtt van Rómában, ami a kollégium megalapításához és működéséhez szükséges; növendékek is olyan számban jönnek majd Magyarországból, ha hallják, hogy zavartalanul folytathatják tanulmányaikat, amennyi elégsges a kollégium virágzó állapotának fenntartásúhoz. A pápa nemsokára bíboros-bizottságot alakított, melyet véleményadásra szólított fel. A megkérdezett *bíborosok* mind *heyleselték a tervet* és 1579-ben már az alapító bulla szerkesztésére gondolhattak. Mindezt a római pálosok legalább kifelé váratkozó álláspontra helyezkedve néztek, de ekkor azután néhány befolyásos főpapot kértek védelmükre. Szántó cífolatot írt ellenük, melyben kifejtette a magyar nemzet örök jogát a kolostorhoz. A pálosok most már a jezsuita rendföönkhöz fordultak panaszukkal, aki a tüzes Szántót eltiltotta a további lépésekktől.

1579 május 28-án mégis megtörtént a *döntő lépés*, amennyiben a magyar ruhába öltözött két magyar növendék fegyveresek kíséretében megjelent a kolostorban, s ekkor a pápai biztos átadta nekik az épületet és minden tartozékát. A jelentkező növendékek csekély száma miatt nemsokára arra is gondoltak, hogy dalmát és más nemzetiségű ifjakat vesznek fel a magyarok mellé, de Szántó élénk tiltakozására elálltak a tervtől. Az ódon kolostor fekvése nem volt egészséges, ezért ebből újabb egészségügyi és egyéb bonyodalmak támadtak. Nemsokára azután az a terv merült fel, hogy a fiatal magyar kollégiumot egyesítik a viruló német papnevelő intézzettel. Szántó már-már kétségeketlenül *látta dugába dőlni minden fáradozásai*, azért újabb és erőshangú emlékiratot szerkesztett, melyet pártfogói útján a pápa elé terjesztett. A pápa felindult a bátor hangú irat olvasásakor; szigorúan meghagyta Szántónak a hallgatást s egyházi fenyítés tilalma alatt megparancsolta, hogy ezután semmiféle lépést se merjen tenni a magyar és német intézet tervezett egyesítése ellen. Szántó később visszagondolván az eseményekre, írja, hogy e hír vételekor olyan fájdalom járta át szívét, mintha tört döftek volna keblébe. Nem sokáig volt elnémított szemlélője az eseményeknek, mert újabb megbízásból csakhamar útrakelt

Erdélybe. A boldog remény, hogy otthon többet tehet nemzetéért, némileg enyhítette az átélt kudarcok keserűségét. A pápa 1580 április 13-án örökre egyesítette az első római magyar kollégiumot, a Collegium Hungaricumot a német intézettel és a két papnevelő kollégium azóta mint Collegium Germanico-Hungaricum áll fenn a mai napig. A távozó Szántó már csak messziről szemlélhette féltett alapításának további sorsát. Azonban haláláig sem szűnt meg lépéseket tenni önállósítása érdekében. A kollégium azóta ilyen kapcsolt formában is nagy hivatást töltött be a magyar katolikus Egyház életében, sok buzgó lekipásztort, írót, szónokot és főpapot nevelt a magyarságnak, köztük a legnagyobbat: Prohászka Ottokárt.⁴

III.

Szántó István a következő évtizedekben működött és tanított Bécsben, Nagyváradon, Kolozsvárott, Gyulafehérvárott, Znióváralján és Vágnellyén. A hívők lelkiüdvét munkálta mindenütt, ahová elkerült és küzdött a katolikus magyarság érdekeiért. Ha erről volt szó, szívesen és férfias bátorsággal vállalt minden fáradozást és nem rettent vissza az ellentmondásoktól. Egész életén át gondosan ápolta azt a sokszor benső barátságot, mely közte és kora nagyjai között szövődött, de leginkább a nagy erdélyi fejedelemhez és lengyel királyhoz, Báthory Istvánhoz fűzte soha *el nem halványuló hala és tisztelet*.

Nagyszabású és sokoldalú külső tevékenység mellett mindig talált időt irodalmi munkásságra is. Legteljesebb és legjelesebb alkotása a Szentírás magyar fordítása, mely bizonyos fokig alapját képezte a ma is használt Káldi-féle Szentírás-fordításnak. Megírta az erdélyi hitszakadás egyik jelentős korszakának történetét. Súlyos írással cíolta a mohamedánizmus alaptételeit, melyeket a Koránban összegezett az iszlám. Fennmaradt művei és írásai között mégis legmegkapóbbak levelei, melyeket nagy buzgósággal írt és küldött mindenfelé. Ezek a levelek tükrözik igazán és hüen áldozatos és bensőséges hithűségét és fajszeretetét. minden leírt sora a katolikus magyar érdekek felkarolását sürgeti. Ha minket, immár annyi század után is, megkap ez a minden tüzes, sűr-Qető, ellentmondásoktól soha vissza nem riadó lelkütet, hogyan hatott volna saját kortársai között, akik közvetlen tanúi voltak apostoli lendületének.⁵

1612-ben hunyt el Szántó atya a külföldi Olmützben, ahová 1606-ban, a belső zavargások idején menekülni kénytelen volt. Ugyanaz volt a küldetése, mint Mózesnek, aki elvezette népét az igéretföldjére, de az igért földre nem téphetett vissza. A katolikus magyarságot örök hálára kötelezte, mert

neki is köszönhetjük Pázmány Pétert, aki azután munkatársaival együtt végrehajtotta a magyar katoikusság lelki megújulásának és megerősödésének nagy művét. P. Szántó István, a lelkes magyar apostol életének és fáradozásának, 400 esztendő távolából is, a sok kudarc közepette, ez a legmaradandóbb hatása és eredménye.⁶

Gyenis András S. J.

¹ *Gyenis András*, Száz jezsuita arcél. I. kötetben *Gerendás Ernő* értekezése Szántóról, 241—285. lapon. U. o. bővebb irodalommal.

² Archívum S. J. Rom. 170. kötet, 147. lap.

³ V. ö. *Veress Endre*, Báthory István király. Budapest, 1937. — *Velics* 1. m. 92. kk. — *Fraknói Vilmos* cikke Kat. Szemle 1887. 385—433., és 1912. 444—453., 562—580. lap. — *Meszlényi Antal* i. m. 98. kk.

⁴ *Steinhuber Andreas*, Geschichte des Collegium Germanicum Hungariáim in Rom. Két kötet. Freiburg Herder, 1906. — *Veress Andreas*, Matricula et Acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungáriáé oriundorum. I. Matricula. Budapest, Stephaneum, 1917. «— *Kisbán Emil*, A magyar pálosrend története. Budapest, 1940. II. 278. k.

⁵ Szántó irodalmi érdemeire újabban kezdenek felfigyelni. V. ö. *Timor Kálmán* cikkét Irodalomtört. Közlemények 1930. 1. és 2. füzet. — Leveleiből és egyéb írásbeli hagyatékából nemsokára megjelenik egy kötetre való. — Nagyon elmemozdító vizsgálódás téma képezi kapcsolata a Káldi-féle Szentírás-fordítással. — A Confutatio Alcorani kézirata Bécsben a Staatsarchivban 12.415. szám alatt található.

⁶ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1941 április 10. — Tanulmányként megjelent a Magyar Kultúra 28 (1941 aug.) 46—48. lapjain.

Bethlen és Káldi találkozása.

A 17. század viharos évtizedeiben a három részre szakított magyar földön nagy számban találkozunk férfiakkal: hadvezérekkel, szónokokkal, tudósokkal és írókkal, akik dicsőséget szereztek nemcsak saját nevüknek, hanem még inkább szolgálatára és javára voltak nemzetüknek. Közülük is kiválik Bethlen Gábor, a nagy erdélyi fejedelem, s Káldi György jezsuita, a jeles szónok, lánglelkű apostol és a magyar szó mestere. Bethlen ősei a nagyalföldi Békés megyéből származtak át Erdélybe, Káldi családja a Kis-Alföld szívében, Nagyszombatban lakott. Mindkettő széles horizontú rónáról indult el a magyar életbe. Ez a széles és nagyarányú áttekintés jellemzi mindkettő életét és működését, habár egymástól különböző síkon.¹

I.

Ki volt Bethlen Gábor (1580—1629)? Magyarázatra nem szorul, mert híre-neve ma is ható valóság, mindenkorral felvázoljuk életének menetét és jellemképének színeit, hogy annál elevenebben álljon a mai kor szeme előtt a nagy fejedelem és Káldi kapcsolatának, magyar életérzésének és találkozásának jelentősége.

A Básza-féle időkben kezdett Bethlen tekintélye emelkedni, mikor résztvett Székely Mózes oldalán az erdélyi felkelésben, de a keserű kudarc után török földre kényszerült menekülni, ahol csakhamar vezére lett a kibujdosott magyarságnak, illetve erdélyieknek. Tudása, szervező ereje és biztos fellépése nemcsak honfitársait nyerte meg, hanem bizalmat keltett a török hatalomban is önmaga és elgondolásai iránt elannyira, hogy Bocskay István fejedelemségének útját a töröknél jórészt Bethlen készítette elő. Ennek korai halála után meg újabb jelöltjét Báthory Gábort ültette az erdélyi fejedelmi trónra, aki aztán hálából Déva várát és számos jelentős birtoktestet adományozott kedves hívének. Azonban nem sokáig volt maradása a józan és higgadt Bethlennek hazája

területén, mert 1612-ben az általános felfordulás közepette az erőszakos és véreskezű Báthory Gábor fejedelem környezetéből ismét török földre kellett menekülnie, ahonnan csakhamar megbízható török segédcsapatokkal tért vissza s 1613-ban Báthory meggyilkolása után őt magát választották az erdélyi rendek fejedelemmé.

A választás az adott helyzetben szerencsés volt. Az új fejedelem *állampolitikai elgondolásában* és *rendszerében* Erdély mint teljesen öncélú állam jelenik meg, mely terjeszkedésre berendezve el nem hanyagolható tényezővé vált nemcsak a magyar jövő alakításában, hanem az egyetemes európai politikában is. Erdély Bethlen korában erős szövetségekre támaszkodva *valóságos nagyhatalommá* lépett elő, melyel számolni kellett a bécsi udvarnak és portának egyaránt. Része volt ebben a harmincéves háború bonyodalmainak, de nem utolsó helyen Bethlen ügyes politikai számításának és sakkhúzásának is.

A fejedelem első nagyszabású sikere az 1617-ben kötött *nagyszombati egyezmény*, mely Pázmány Péter közvetítésével jött létre. Ebben a bécsi udvar immár hivatalosan is elismeri Bethlen fejedelmi címét és biztosította számára a jelentős Ecsed és Nagybánya birtokát, azonban nem jutott tervezében nyugvópontra. A tetterős fejedelem első nagyra méretezett támadását a királyi Magyarország ellen 1619-ben indította, amikor is Kassától Pozsonyig jogara alá igázta az egész országot, ugyanekkor a *besztercebányai* országgyűlés királyá választotta, de ő bölcs mértéktartással csak a királyi címet fogadja el, megkoronázatni nem akart, jöllehet a szent korona is birtokában volt, s Alvinczi Péter prédikátor is ajánlkozott e tisztre. Az 1622-ben kötött *nikolsburgi* békében még a királyi címről is lemondott s kárpótlásul megkapta a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket, a németbirodalmi hercegi címet és ezenfelül fejedelemsége területét Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Abauj, Zemplén és Borsod megyékkel gyarapította. Erdély területe hatalmasan megnövekedett és immár jelentős tényezővé válhatott, mely ellensúlyozhatta a bécsi udvar és kormányzat korlátlan hatalmi törekvéseit. Ezzel Bethlen kifelé elérte legnagyobb politikai hatóerejét, későbbi vállalkozásai e kereteken már jóformán semmit sem tágítottak; több sikertelen hadivállalkozás után annál inkább törekedett befelé meg-silárdítani országát és népe helyzetét.²

Bethlen Gábor fél emberöltön át kormányozta Erdélyt. Megőrizte az alkotmányos kereteket, de ahol kellett és jónak látta, korlátlan hatalommal is belenyúlt az események irányításába. *Lángelméje nemcsak politikai, katonai, diplomáciai téren nyilvánult meg, hanem a pénzügyi és gazdasági élet területén is sokat hatott és alkotott.* Erdély iparát és kereskedel-

mét fellendítette, gazdasági kapcsolatot teremtett Velence és az északi államok felé, építkezéseit fejedelmi bőkezűséggel intézte. Nagy gondot fordított iskolák alapítására és felszerelésére, törvényt hozott az általános művelődés előmozdítására, a szegény, de tehetséges jobbágifjak továbbképzésére. Gazdag jövedelemmel láta el a gyulafehérvári főiskolát, melyet maga alapított és dolgozta ki rendtartását, gyakorlati intézkedéssel előmozdította sok erdélyi protestáns ifjú külföldi iskolázását. Jóllehet mélyhitű tagja volt vallásának és a katolikusok vallásszabadsága a törvények szerint ugyanoly keretek között mozgott, mint elődei idején, mégis megengedte, hogy püspöki helytartó működjék Erdélyben a katolikus egyházi élet rendezésére és folytonosságának biztosítására. Ezenfelül megengedte a jezsuitarend egyes tagjainak nyilvános működését Erdély területén, ami azután szorosabb kapcsolatba hozta a rend néhány jeles tagjával, elsősorban Káldi Györggyel.³

II.

Kálди György (1572—1634) tanulmányait Nagyszombatban kezdte és Rómában fejezte be, ahol 1598-ban csatlakozott a jezsuitarendhez. 1600-ban már Erdélyben működik, de innen csakhamar távozásra kényszeríti az erdélyi protestáns törvényhozás és a nép kirobbanó ellenszenve. Nem járt nagyobb és tartósabb sikkerrel két következő erdélyi tartózkodása sem. 1616-tól Nagyszombatban működik és itt éri Bethlen észak-magyarországi hadjárata, mely rendtársaival együtt gyors menekülésre kényszeríti őt, s csak 1621-ben gyűlhetett ismét egybe az évekkel ezelőtt szétrebbentett kollégium. Kálди három évig vezette a szegény diákok és ismét három évig a nemes ifjak nagyszombati konviktusát, végül a pozsonyi társázatát.⁴

Bethlen Gábor számolva a jövő eshetőségeivel, 1621-ben kereste a közeledést Káldihoz, hogy megnyerje békéközvetítőnek a bécsi udvar és önmaga között. P. Káldi látva hazája sanyarú sorsát és gondolva a lelkipásztori lehetőségekre, szívesen vállalkozott a kényes feladatra.

A közvetítés vállalása hozta magával, hogy személyes tárgyalásra többször is sor került. Ilyen alkalommal történt 1623-ban, hogy Káldi kétórás beszéddel tárta a fejedelem elé helytelen és veszélyes politikájának fájdalmas következményeit: a magyarság gyengülését, értékeinek pusztulását, a török hordák rablásait és vérengzését, sok magyar halálát és fogásába hurcolását. Több festett kép és korabeli metszet drámai jelenetben örökítette meg a szemrehányást tevő bátor szerzetest és a trónján ülő büszke fejedelmet. Káldi beszéde valószínűleg nem volt dörgedelmes szónoklat, hanem az érző és

vérző szívű magyar lelkipásztor tiszteletteljes, de őszinte és tényekkel támogatott helyzetjelentése. A bátor fellépés nem tévesztette el hatását, mert a bölcs fejedelem nem lobbant haragra, hanem nyugodtan meghallgatta őt és jóindulata jeléül *1000 tallért adott a magyar Szentírásfordítás kinyomására*, sőt 1626-ban azt is megengedte, hogy a jezsuitarend néhány tagja letelepedhessen Erdélyben, jelesül Gyulafehérvárott, ami azután nyugtalanságot váltott ki az erdélyi protestáns rendek körében. Sokan nem értették meg fejedelmük higgadt és minden mérlegelő életbölcsességét, aki a vett jóért jóval fizetett és ezenfelül így akarta egyengetni jövő terveinek megvalósítását: szorosabb kapcsolatait a királyi családdal. A hálán és józan számításon túl még bizonyára értékelte a beengedett jezsuiták iskolai és lelkipásztori tevékenységét is, melyet országa javára akart fordítani.

Káldi bibliafordítása 1626-ban jelent meg először. Kiadását lehetővé tette Bethlen 1000 tallérnyi, a magyar királyi kar mára 100 forintnyi és Pázmány még nagyobb összegű támogatása. Ezzel a nagy mű, melyen Káldi 1605-től 1607-ig dolgozott, megkésve ugyan, de mégis napvilágot látott. Bécsben nyomatották az első „Szent Bibliát“ kétezer példányban. Ezt a fordítást használják — természetesen némi fejlesztéssel — a mai katolikus magyarok.

Így tehát a Szentírás magyar nyelvű és katolikus szellemű fordításának megjelenése nemcsak Káldi kitartó buzgósgának és magyar nyelvtudásának gyümölce, hanem egyúttal bizonyisége Bethlen tudománypártolásának is. Valahányszor a Szentírás katolikus magyar fordítását olvassuk, egyúttal hálásan idézzük fel magunkban a két nagy magyar áldott emlékét.

* * *

Több címen is állíthatjuk, hogy Bethlen Gábor a nagy magyar államférfiak között is kétségtelenül a legnagyabbak közé tartozik. Mélységes hite, lángoló fajsszeretete és nagy célcíktűzései állandóan ösztönözték, hogy hatalmát minél szélesebb keretekre tágítsa, bevételeit gyarapítsa, hogy így annál többet adhasson vissza országának. E célból vállalta a kockázatos török szövetséget és együttműködést, ami a nyomába járó csapások és pusztítások miatt később sok szemrehányást és keserűséget okozott neki, de elérte azt, ami utódainak nem sikerült, hogy rendezett pénzügyi helyzetben, élénk diplomáciai tevékenységgel és számottevő harcrakész sereggel önálló külpolitikát folytathatott és fejedelemségének — s bizonyos fokig a magyarságnak — érdekeit megvédte. Nagyszabású egyéniségében ezeket a vonásokat láthatta meg a kitűnő Káldi György, aki elfelejtve a nemzeti és személyes sérelmeket, készségesen támogatta a nagy fejedelem ama törekvésein, me-

lyek a magyar lélek, magyar élet és magyar művelődés javát szolgálták.

Ez volt a két nagy magyar személyes és érzelmi találkozásának és kapcsolatának gyökere és értelme, ma is példaadó jelentősége.⁵

Gyenis András S. J.

¹ *Szekfű Gyula*, Bethlen Gábor, Budapest, Magyar Szemle, 1929. U. o. bővebb irodalom.

² *Szekfű* i. m. 152., 208. kk. lapok.

³ V. ö. *Biró Vencel* tanulmányát, Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus 1929, ezenfelül ugyanettől: A kolozsmonostori belső jezsuitarendház és iskola Bethlen és a Rákóczi fejedelmek idejében. Megjelent az Erdélyi Tud. Füzetek 35. számaként.

⁴ *Novák Béla*, Káldy György élete és munkái. Megjelent a szombathelyi főgimn. értesítőben 1901, 1—23. lap. Különlényomatban is. — *Révai Sándor* értekezik a Kat. Szemlében Káldiról mint polemikus íróról, 1905, 675—692, a pécsi főrealiskola értesítőjében bibliafordításáról, 1903, 9—32. lap. — *Pallós Kornél* sikerült összefoglalást ad Káldiról e műben: Gyenis András, Száz jezsuita arcél. II. 36—47.

⁵ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1942 április 18. — Megjelent a Magyar Kultúrában, mint tanulmány 29 (1942 július) 21—22. lapjain.

A néger rabszolgák szolgája.

(Claver Szent Péter. 1581—1654.)

Gyakran előfordul, hogy a modernnek látszani akaró emberek szemében a szentek egy elmaradt, a műveltségnek alacsonyabb fokán álló kor gyermekei. Gondolkodásuk ezek szerint a mai világban teljesen idegenszerű. Ők a szentekkel semmi közösséget érezni nem tudnak. Sajnos még olyanok is, akik magukat vallásosnak mondják és hitükhoz ragaszkodnak, nem igen éreznek közösséget a szentekkel. Pedig, amint Claver Péternél különösen látni fogjuk, a szentek éppen ellenkezőleg rendesen megelőzik korukat és nemcsak hogy nem elmaradt, meg nem érthető egyéniségek, hanem ellenkezőleg a legmodernebb gondolkodásúak. A szociális gondolkodási nem Marxék találták föl, az benne rejlik a nagy szenteknek egész gondolkodásában.

Szentünk hazája Katalónia, Spanyolországnak ma is legvirágzóbb, leggazdagabb tartománya. A katalánok, amint ezt a legutóbbi háborúban is láttuk, nem tartják magukat azonosaknak a spanyol néppel. A múltban is a gőgös castiliai hidalgókkal szemben a katalánok még felfuvalkodottabb büszkeséggel léptek fel. Nyelvük is eltér a klasszikus, castiliai spanyoltól és közelebb áll a délfrancia, provencei nyelvhez. A katalán nép alapvonása a határtalan szabadságszeretet, amellyel függetlenségét a spanyolokkal szemben mindig igyekezett megőrizni, amennyire tudta. A barcelonaiak mély megvetéssel szólnak az idegen előtt Madridról. Dicsekszenek Barcelona virágzó gazdagságával s mellette lenézik a hanyatló Madridot, amelynek fölényét csak a hivatalos spanyol statisztika igyekszik kimutatni azzal, hogy hamisan nagyobbnak mondja lakosai számát, mint Barcelonáét. A szabadságszeretet egyes korokban forradalmakban jelentkezik és az egész újkorban Katalónia története a spanyolellenes forradalmaknak története.

Ebben a gőgös, forrongó tartományban született Claver Péter 1581-ben. Családja a katalóniai első családok egyikével

a Requesensekkel áll rokonságban. minden alap megvolt tehát nála, hogy belőle is elbizakodott függetlenségi hős váljék, mint igen sok kortársából Kataioniában, akik az 1640.-í forradalmi mozgalmakat vezették Barcelonában IV. Fülöp spanyol király ellen. Célom megértetni, hogyan kerülhetett ki ebből a környezetből a megvetett négerek apostola.

Claver Péter tehát öntudatos nép szülötte. Könnyű elképzelnünk az elszegényedett Claver-család megvetett helyzetét az elbizakodott katalán családok közt. Azt is könnyen elképzelhetjük, hogy a félénk, önbizalom nélküli Péter igen sok csalódásnak lehetett kitéve elbizakodott honfitársai közzött. Mindez előkészítette az utat nála, hogy rendeltetését egészen máshol keresse, mint társai. Szerzetes akar lenni, a jezsuitarendbe akar belépni. A rend éppen ebben az időben Acquaviva rendfőnök korában nehéz megpróbáltatásokon meg ugyan keresztl, de azokból a XVII. század elején győzelmesen, megerősödve kerül ki. Munkájának, sikereinek híre a protestánsok között éppúgy, mint a távoli missziókban legendás dicskörrel kezdi körülvenni. Az igénytelen fiatalembert hall a társaság nagy embereinek harcáról, sikereiről, ő is vágyakozik hasonló sikerekre, de nem tartja magát elég értékesnek arra, hogy egy Canisius vagy Xavier Szent Ferenc munkáját próbálja meg. Csak lelkiai sürgetésére lép be a társaságba 1602-ben. A novíciusi éveket Taragoniában tölti, majd Geronába kerül retorikai tanulmányokra.

Életére döntő hatással mégis az a három év volt 1605-től 1608-ig, amelyet Mallorca szigetén töltött az ottani jezsuitarendházban. Életének irányt szabott barátsága a rendház szentéletű kapusával, Rodriguez Szent Alfonzzal. Alfonz egyéni-ségenek ismerete nélkül alig érthetjük meg Claver Péter életútját.

Rodriguez Alfonz. Rodriguez Alfonz a mallorcai rendház legkisebb, legcsekélyebb tagja, kapus testvére, míg Claver Péter a katalán büszke nemesi családból származó nagytehetséggű és nagytudású fiatal jezsuita. Hogyan lehetséges két ilyen embernek a barátsága? Lehet-e józan ésszel elképzelni, hogy egy tudós nagyratörő jezsuita éppen a legtudatlanabbat, a boltosból öregkorára jezsuita kapussá vedlett tudatlan embert válassza ki barátjának? Furcsának, érthetetlennek látszik első pillanatra. Pedig a világ okossága nem mindig a legmelyebb bölcseség, a tudomány magaslatán álló tudós igen sok esetben életbölcseségében messze alatta marad a józan paraszta világos látásának. Rodriguez Alfonz is egyike a tudatlan bölcséknak. Ezt a mély életbölcseséget ő Isten teljesen átérzett szeretetéből meríti. De ha mi, modernek eltekintünk is ettől és tisztán praktikus szempontból tekintjük is Alfonz élet-felfogását, az ebből a szempontból is a lehető legértelmesebb.

Szegényen, tudatlanul, megöregegedve, az élet küzdelmeiben kudarcot vallva kopogtatott negyven éves korában a rendház kapuján. Nagyon jól tudta, hogy amit kap, azt nem tehetégenek köszönheti, hanem bizonyos szempontból ő a rendházban csak kegyelemkenyeret élvez. Tudta, hogy ő lesz ott a legmegvetettebb, akinek eddigi élete nem alkalmas arra, hogy tekintélyt szerezzen. A sorscsapásokban leszűrt, higgadt gondolkodással világosan látja helyzetét. És mégis ebben a leláztott helyzetben kivívja magának az egész rendház, sőt az egész város tiszteletét. Könnyű a bársonyos miniszteri székben vagy püspöki ornátusban tekintélyt tartani, de annál nehezebb tekintélyt szerezni Alfonz helyzetében. Bölc belátásal megérzi, hogy a tekintélyt ott kell keresni, ahol legkevesebben keresik, a teljes alázatosságban. A dölyfös, ha hatalmas, gyűlölletet és irigységet szerez, ha alacsony sorsba jut, nevetséges. Azonban a legutolsó elvetemedett emberben is maradt meg annyi az erkölcsi érzésből, hogy az alázatossal szegyei ujjat húzni, mert a gyöngét legyőzni szégyen. Ebben áll a gyöngé, az alázatos ereje a hatalmassal szemben.

Ciaver Péter és Rodriguez Alfonz. És most Péter ennek a bölcs embernek a közelébe kerül. Eddigi életében mindenütt, főleg hazájában csak azt láta, hogy a felfuvalkodottság vezet, hogy az erősek kíméletlenül félreszorítják a gyöngéket és ha velük felveszik a küzdelmet, az csak félrelökéseket, kudarcot hoz. Itt pedig a mallorcai rendházban lát egy igénytelen kapust, akit mindenki megbecsül és azt is látja, hogy ez a megbecsülést annak az alázatnak köszönheti, amelyet Isten szerezetéből merített. Ö maga pedig eddig a világ okosságai között forgolódott és az önbizalom hiánya sok keserű órát szerezhetett neki. Egyszerre világosan meglátja az utat, amelyen haladnia kell, hogy célhoz juthasson. Látja, hogy csak úgy lehet nagy ember belőle, ha a legalacsonyabbat választja.

Péter meglátta Alfonzban az embert, a bölcsset, Alfonz éles szeme is észrevette Ciaver Péter nagy hivatását. Látómásai közt nyitva látja az eget és a szentek sorai közt egy üres széket is lát. Egy angyal magyarázza meg, hogy ez az üres szék a mennyei dicsőségen barátjára, lelki gyermekére, Péterre vár.

Rodriguez Alfonz a Jézus társaságának nagy bölcséje, nagy szentje, de Claver Péter életszentsége és bölcsesége mellett még egy tekintetben kiválik rendtársai közt: erős akaraterejével, olthatatlan munkakedvével. Rodriguez csak bölcs, aki nehéz helyzetben megtalálja a helyes utat a tekintély felé Isten és emberek előtt. Claver Péter harcos. Megvan benne a katalán forrongó vér. Mikor önbizalmatlansága az Alfonzról kapott bölcs belátásban feloldódik, rögtön megérzi hivatását. Neki ott kell nagyot alkotni, ahol mások csak megvetést ta-

lálnának. Neki a legmegvetettebb munkát kell kikeresnie és ott megmutatnia, hogy a munkánál az eredmény számít, az alkotás és nem a munka alacsony vagy magas mivolta.

A nagy jezsuita hittérítők mintájára ő is vágyódik ki a missziókba és a téritésre az emberiség legmegvetettebb tagjait választja ki: a néger rabszolgákat. Megvetettek, mert általi módon kezelt rabszolgák és mert az európaitól legeltézőbb, kellemetlen tulajdonságokkal sújtott fajhoz tartoznak.

Claver Péter modernsége. És ebben van Claver Péter gondolkodásának modernsége is. Ma mindenki szocialista eszméket hangoztat, az alsóbb társadalmi osztályok helyzetének és értelmi szintjének emelését. Claver Péter korában értelmes, vezető férfiak véres viszályokat folytattak azért, hogy egy ünnepélyes menetben kit illet az elsőbbség, hogy egy asztalnál kit illet meg az előkelőbb hely. Ez a kor lenézett minden, ami alacsony, ami gyönge, ami szegény. Gondoljuk meg, mikcsoda erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy szembehelyezkedjék a kornak ezzel a babonás gyöngeségével. Gondoljuk meg, mennyire megelőzte ez a legutolsó munkát vállaló szent korát és mennyire rokon az ő gondolkodása a mienkkel.

Munkájának kiválasztásában áll nagyságának egy része. Most lássuk, hogyan oldotta meg ezt a kiválasztott feladatot és hogy mily nehézségekkel kellett megküzdenie, hogy sikeresen megoldhassa.

Miután két évet Barcelonában teológiát tanult, a tartományfönök végre engedett hosszú kéréseinek és megengedte, hogy vágyainak földjére, Amerikába menjen. 1610 tavaszán Sevillában hajóra száll és hosszas hányattatás után végre kiköthet az ígéret földjén. Partra szállva megcsókolja Amerika földjét, ahol már vár rá a munka. Itt van végre a néger rabszolgák közt Cartagenában, a mai Columbia területén, amelyet akkor Új-Granadának hívtak.

A négerek. Megismerkedtünk Claver Péter egyéniségével és szándékával. Mielőtt munkáját ismertetnők, lássuk most már, milyenek a négerek, akiket ő meg akart tériteni. Aki valóban Amerikában járt, akár csak most az Egyesült Államokban is, mindenütt találkozott négerekkel, akik valamennyien régi, Afrikából származó rabszolgák leszármazottjai. Még északon New-Yorkban is egész negyedek csupa négerekből állanak. New-York 135.-ik utcája és a környék például egész néger település, ahol még á borbények, cukrászok, sőt a rendőrök is négerek. Ezeknek gondolkodása, életmódja és társadalmi helyzete ugyan már más, mint elődeiké, az Afrikából frissen behurcolt rabszolgáké volt, de még így is sok minden megmaradt bennük a régi barbár négerből, úgyhogy a régi négerek megismerésére sok értékes adatot nyerhetünk megfigyelésükön.

A néger, akármennyi mázt is vett föl a civilizációból, alapjában véve ma is bizonyos fokig barbár maradt. Testalkata erőteljes, részint mert a rabszolgáságba hajtott őseit a legerősebbek, a legmunkabíróbbak közül válogatták ki, részint mert a századok folyamán a néger fajt a rabszolgakereskedők úgy tenyészítették ki, mint nálunk az igavonó állatokat, hogy minél jobban bírják a munkát és így drágábban keljenek el. A négert visszataszítóvá nemcsak ieketesége, duzzadt ajkai, szinte állatias koponyaalkata teszi, hanem főleg nehéz, olajos szaga, amely szinte lehetetlenné teszi a fehér embernek, hogy négerekkel telt helyiségben sokáig tartózkodjék. De ha testileg visszataszítók a négerek, lelkei alkatukban is vannak bizonyos visszataszító vonások. Így többi közt erősen érzékiek. Az amerikai lincselések története tele van olyan négerekkel, akiket a tömeg széttépett vagy megégett, mert fehér nőket elraboltak. Egyébként a nemi erkölcs tekintetében a legtermészetellenesebb fajtalanságokat, vérfertőzést beszélik róluk, noha itt persze nehéz megállapítani, mennyi igaz ebben és mennyi a mende-monda. Szenvedélyes vérük nyilvánul az erőszakos verekedésekben, a kegyetlenkedésekben is. Van azonban egy tulajdonságuk, amely letompítja szenvedélyességüket és amely tulajdonság a fehérekkel is megkedveltei őket igen sokszor: kifogyhatatlan jókedvük. A néger, mint a természet bárdolatlan gyermeke tud örülni. Ahol néger szolgákat lát az ember vasutakon, szállókban, ott mindenütt nevető csoportokat lát egy-egy néger szolga körül, aki ki nem fogy az élcelődésből. A zenét, a táncot is szeretik. Persze ez a zene egészen más, mint az európai, de hála a civilizáció kétes áldásainak, hozzánk is eljutott a jazz alakjában. A jazz eredeti mesterei éppen a négerek voltak. A jazz vad ritmusában van leginkább benne a négerek szenvedélyes, féktelen képzeletvilága.

Értelmi szempontból is meglehetősen alacsony fokon állnak a négerek. Így ősi babonáikat a keresztenység sem tudta teljesen kiirtani belőlük. Erős képzelőtehetségük minden féllelmes szellemekkel népesít be maguk körül. Mikor az amerikai polgárháború a néger rabszolgákat felszabadította az Egyesült-Államokban, a négerek ellenségei felhasználták babonás félelmeiket. Megalkották a Ku-Klux-Klant, amelyet ma az amerikai antiszemita zsidóóellenes éssel alkottak újjá. A Ku-Klux-Klan tagjai kámfásakba burkolóztak, csuklyát húztak fejükre, arcukat eltakarták és úgy ijesztgették halálra éjjelenként a babonás négereket. Halálfejeket, furcsa ijesztő alakokat és fenyegető felirásokat mázoltak kunyhóik falára, úgyhogy éjjel-nappal rettegés közt éltek. Vannak ugyan ma már művelt emberek is közöttük, akik üzleti ügyességgel vagyont szereznek, de itt is a leggazdagabb négerek New-York-

ban éppen a néger jósnők, akik a többi néger ostobaságán élősködnek. Egyszer egy newyorki parkban két néger ült mellettem és filozófiáról beszélgettek, de a beszédük tele volt rájuk nézve alig érthető terminus technikussal és a beszédükben semmi értelmes összefüggés nem volt.

A helyzetük a felszabadulás óta sem sokat változott az Unió déli államaiban, így Virginíában. Ha nem is rabszolgák, az amerikai fehérek megvetik őket ez államokban. Virginíában például a négerek a vonatokon külön kocsikat kapnak, a villamosokon egyes sorok az ő számukra vannak fenntartva. A fehér emberek padjaira nem ülhetnek. Fehér emberek színházaiba, moziáiba nem léphetnek be, de a fehér ember sem az övékébe. Mi korunkat felvilágosodott kornak szoktuk csúfolni, de mint látjuk, a rabszolgatartás megszűnése óta sem haladtunk sokat még a haladásra nagyon büszke Amerikában sem.

Ami akár a négerek jellemében elmaradt, akár helyzetükben megalázó ma, természetesen még egy fokkal alacsonyabban állott Claver korában. A modern négerek ebből a leírásából igen jól elképzelhetjük azt a népréteget, amelyet Claver Péter meghódítani törekedett.

A néger rabszolga. Alig fedezték föl a spanyolok Amerikát és alig hódították meg az ezüstben gazdag Mexikót és az aranyban gazdag Perut, a mohó kapzsisággal keresett arany és ezüst kibányászására Amerika őslakóiit, az indiánokat használták föl. A spanyol hittérítő, Las Casas megszánta az indiánokat sanyarú helyzetükben és felemtelte szavát az indiánok leigázása ellen. De a spanyol kincskereső kalendorok is látták, hogy a nehéz bányamunkára az indián nem elég szívós és erős. De ugyanakkor Afrika északi mohamedán államai folytonos harcaikban az afrikai belföld négereivel rengeteg nagyszámú négert fogdostak össze, akiket eleinte olcsó pénzen próbáltak áruba bocsátani a spanyoloknak. Így a néger rabszolgakereskedés lassan a legjövedelmezőbb üzletágak egyikévé fejlődött ki. Most már az afrikai muzulmán államok egész törzsekét bérletek föl, hogy Afrika legbelsejéből szállításak, ha kell, kemény harcok árán a leigázott törzsekét a szolgáságba. A rabszolgakereskedő persze a rabszolgát csak munkaértéke szerint becsülte, mint a lócsiszár a lovat. A munkára alkalmas, erőstestű rabszolgáért többet kapott, mint a csenevész rabszolgákért. Egyébként is mint árut kezelték a rabszolgát. A nagykereskedő a tuniszi és marokkói rabszolgavásáron összevásárolt raktamányt hajóra rakta. De tekintve a szállítási költségek magaságát, egy-egy hajóba minél nagyobb számú rabszolgát kellett összezsúfolniuk. A szélcsend vagy kedvezőtlen szelek esetére a szállítógályákat evezőkkel hajtották és a munkaerőt maguk a rabszolgák adták. Láncon egymáshoz fűzve ültek a gályák

padjain telezsúfolva a hajót. Helyük csak annyi volt, amennyi az ülőhely a padokon. Ebben a helyzetben ettek, aludtak, itt végezték szükséglleteiket azon egy helyben. Mozgásra nem voit terük. Régi képeken látni, amint az egyik ülő, előrenyújtott lábú néger lábai közt az előtte levő padon egy másik néger ül és így tovább sűrű, tömött sorokban a többiek. Elképzelhető, mennyit szenvedtek az esőtől, a nap forróságától ezeken az evezőpadokon a szegény rabszolgák, amíg végre hosszú hánnyattatás után az egész rakkomány rabszolga megérkezett Amerika rabszolgavásárainak központjába, Cartagenába. A rabszolgák egy része a nehéz tengeri úton az összezsúfoltságban elpusztult, de a nagykereskedő számításába ez a csekély veszteség is bele volt kalkulálva. Csak a férgese hull el — gondolta — aki megmarad a nehéz út után, az minden viszontagságot kiáll, az a legnehezebb bányamunkát is elbírja. A mindeninkább szaporodó ültetvények munkálására is mindig több rabszolgára volt szükség. Az új világ első gazdagjai ezen az olcsó rabszolgamunkán gazdagodtak meg. A rabszolgának bér nem kellett, csak eltartásáról kellett gondoskodni. Hogy eltartásuk költségét megkeressék és minél több hasznöt hajtsanak gázdáiknak, rabszolgafelügyelők korbácsokkal vigyáztak arra, hogy a munkaerőt a legvégsőkig ki lehessen használni. Aki hamar akart meggazdagodni, az halálra dolgoztatta rabszolgáit. Mire ezek elpusztultak, ó már vagyont harácsolt össze és itt Európában, az anyaországban címeket, méltóságokat vásárolhatott magának s utódai büszke spanyol urak lettek.

Claver Péter munkája. Látjuk, hogy ezeket a szerencsétlen, hazájukból elhurcolt és állati munkára hajtott embereket senki sem sajnálta, senki sem tartotta többle az igavonó állatnál. Annyira becslüte őket, amennyi pénzt, terményt lehetett munkájukból kihúzni. Képzeliük el a szerencsétlen négert, akit szegényes, primitív, de megszokott környezetéből, törzse, családja köréből ragadtak ki a berber harcosok, akik messze földre, a tengerpartra jutottak, majd a tenger viharai, forrósága után összezsúfolt hajón az új világba érkeztek, ahol nem tudták, mi vár reájuk, csak azt látták, hogy mindenki ellensegük. Megérthetjük a rabszolgáknak félelmét, a gyűlöletét minden fehér ember iránt, akik csak ördögi kegyetlenséggel tudják őket agyonsanyargatni. Képzeliük hozzá babonás ije-delmeiket, szenvédélyes bosszúálló gondolkodásukat és tisztán állhat előttünk a néger rabszolga viszonya a fehér emberhez. Hogyan lehet ezt az úgyis vad és kegyetlenséggel még jobban elvadított népet megserezni az Egyház számára? Tisztán csak meggyőzéssel, tanítással, prédikációval teljesen lehetetlen volna. Claver Péter a sikert csakis keresztény alázatával érte el. A gögös, felfuvalkodott spanyol rabszolgatartó urak közt ó volt az egyetlen, akit minden fehér ember együgyűnek tar-

tott, hogy mikor ő olcsó munkaerővel hamarosan vagyont gyűjthetne és tekintélyt szerezhetne magának, kimegy az érkező rabszolga-hajóhoz, melynek a bűze már messziről megferr tőzte a levegőt a forró nedvességen, és szóba áll ezekkel az állattá süllyedt, gyilkos szemekkel tekintő vadakkal, akik gyűlölettel néznek feléje, mert ő is fehér ember, mint kegyetlen kínzóik.

A hittérítésnek két, szinte leküzdhetetlen akadálya állott Claver Péter útjában. Az egyik a rabszolgák igen alacsony szellemi foka, amely képtelennek tette őket a kereszténység igazságainak megértésére. A másik az, hogy Péter is fehér ember volt és a néger rabszolgák, akik a fehérek részéről csak kínzást, elnyomást tapasztaltak, benne is első látásra csak el-lenséget láthattak, aki bizonyára csak azért kedveskedik nekik, hogy annál kezesebbekké tegye őket a rabszolgatartó urak használatára.

Az első akadályt aránylag könnyebb volt leküzdenie. A négereket egybegyűjtötte tágas helyiségen vagy a szabad ég alatt. Középen díszes oltárt emelt, amelynek cifraságai tarka színeikkel a négerek szemét gyönyörködtették. Az oltárkép a kereszten függő üdvözítőt ábrázolta, kinek sebéből vér folyik egy serlegbe, melyet egy pap tart a seb alá. A pap a vérrel egy négert keresztel meg. Köröskörül fehér emberek díszes ruhákban, ahogy uraikat látták öltözve, alázattal térdelnek. Az oltárkép mellett két másik kép. Egyiken néger rabszolgák a mennyei boldogságban, a másikon az elkárhozottak kínjai a pokolban. Ezek a szerencsétlen rabszolgák mégis legjobban a jutalmat és büntetést értették meg, főleg a büntetést, amelyben naponkint volt részük. De megkapta képzeli tehetségüket az oltárkép is, amelyen az üdvözítőt az ő szenvédéseiknél sokkal erősebb szenvédésben látták. Hát még mikor megmagyarázta nekik, hogy a keresztre feszített az Isten fia, aki bennünket megváltani kötött faji különbség nélkül, mert nagyon szerette az embereket. A szenvédés képe a szenvédőkre a legerősebben hat, hátha még azt mondják, hogy a szenvédés az ő szeretetéért van. Az szenvéd, aki őt szereti, őt, aki eddig mindenütt csak szeretetlenségre, megvetésre, kegyetlenségre talált. Lehetetlen, hogy ez a szenvédő rabszolga ne értse meg ezt az áldozatot és igazi nagyságát, ha olyasvalaki magyarázza meg, aki először mutatott a fehér emberek közül szeretetet vele, az üldözöttel szemben.

De megfogta Claver Péter a négereket egyik alapvonásuknál, az elpusztíthatatlan jókedvnél fogva is. Már a hajóhoz néger zenét játszó néger társaival ment ki és sokszor rendezett táncmulatságokat is köztük, vigyázva természetesen, hogy a táic ne fajuljon orgiává, amint az afrikai vadonokban elszokott fajulni.

A vidék négereinek lelke gondozása. A mitológiából ismerjük Sisyphost, aki az alvilágban nehéz követ gördít föl a meredek lejtőn s mikor már majdnem a tetőre ér, újra visszatér a nehéz kő és neki újra kell a munkát kezdeni. Ehhez a sisyphusi munkához hasonló munkát kellett Claver Szent Péternek is végeznie. A rabszolgahajtók mindenkor új és új rabszolgakományokat szállítottak Cartagenába. Ezek között a szent sikerrel hirdette Isten igéjét. De mihelyt a törvények által előírt kötelező vallási oktatást ezek megkapták, a kereskedők siettek a drága árún magas árakon túladni. A megtérített négerek messze ültetvényekre vagy bányákba jutottak, igen sokszor kegyetlen urak ostorcsapásai alá. A kegyetlen bánásmód alatt, amelyet keresztények részéről szenvédtek, bizonyára a legtöbbben elfelejtették Claver tanítását és legfeljebb azok maradtak meg a keresztény meggyőződésben és azok hagytak föl végleg ősi babonáikkal, akik keresztényisebb gondolkodású gazdákhöz jutottak. Így a szent munkájának igen nagy része kárba veszhetett. De másfelől ismerve Péter munkakedvét, nem elégedhetett meg az újonnan érkező négerek megtérítésével. Az új rakományok az ősz beállta előtt érkeztek és mikor az esős időszak végével a munka megindult volna az ültetvényeken, a rabszolgákat elszállították Cartagenából. Így az évre nagy része munka nélkül telt volna el. Mi elpuhult emberek hasonló helyzetben örülünk a postamunka lanyhulásának és szabadságokat veszünk, hogy kipihenhetünk magunkat a munkától. Péter munkakedve ekkor is munkát keresett. A megtérített négerek közül egyeseket, akik Cartagenában maradtak, világi apostolokká képzett ki és velük együtt bejárta az egész környéket és a város négerektől lakott részének piszkos utcáit és viskóiit. Érdeklődött a vidék néger rabszolgáinak a sorsa iránt. Ahol az úr jól bánt rabszolgáival, ott az úrtól is szívesen látott vendékként ébren tartotta a négereket a hitet. Ahol azt láta, hogy az úr kegyetlenkedik a rabszolgákkal, amint a négerektől hallotta, akik bizalommal elmondták neki panaszait, ott nem ijedt meg. Keményen lépett föl és az urat a keresztény szeretetre figyelmeztette. Szükség esetén meg is fejezte, hogy a gyarmat vezetőinél, kiknél ekkor már megérősödött a tekintélye, bepanaszolja őket. Könnyen megérthetjük, hogyan lett hamarosan így a környékbeli négerek védő angyala, akit mindenkor rajongó tisztelettel és szeretettel várak.

Betegek látogatása. Ha a néger rabszolga a súlyos munkába belebetegedett, elment hozzá, gyógyszereket vitt, ápolta, öregségükben vigasztalta a rabszolgákat, segítséget szerzett nekik. Körüljárta a gazdag urakat, akik mulatságaikra nagy összegeket dobáltak ki, és alamizsnát gyűjtött a szegény, tehetetlen betegeknek és öregeknek is. Az emberi természet irtózik

a betegség látásától. Igen sokszor a betegség kiütések, genyenes daganatok alakjában jelentkezik. Ezeknek látása is utálatos, legtöbbször pedig rémes bűzt terjesztenek, különösen ha a helyiség nincsen szellőztetve, tiszán tartva. Hát még hozzágondolva a tropikus nedves, izzasztó forróságot és a négeleknek amúgy is kellemetlen bűzét. A ragadós betegségeknél pedig az a veszély is fennforog, hogy a látogató, ha foglalkozik a beteggel, maga is megkaphatja. Hozzá a mindenkitől elhangott, szenvedő ember ingerlékeny, világgyűlölő lesz és haragosan fogadja még a segítséget is. A műveletlen, a kultúra leg-alacsonyabb fokán álló és különben is ingerlékeny, egyszer szertelenül víg, a bajban szertelenül csüggédő, házsártos néger kétszeresen ingerlékeny, ha beteg. Claver Péter a leg-utálatosabb és legveszedelmesebb betegektől sem riadt visz-sza. Meglátogatta a bélpoklosokat is, akiknek betegsége a trópusok alatt elég gyakori a lankasztó hőségen ellustult és rosszul tisztálkodó embereknél. Ezeket pedig mindenki meszsziről elkerülte. A bélpoklosok közt az önfeláldozó ápolás és vigasztalás annyit megrendített, hogy gondoskodni kellett arról, hogy vasárnaponként misét hallgathassanak. A nehéz feladatot teljesen kezébe vette. Maga koldult össze anyagot a templom építéséhez, fagerendákból ő maga tákolta össze a templom falait és tetőzetét, hogy a minden emberi társaság-ból kizárt bélpoklosok is hallgathassanak szent misét. De ellátagatott ő a cartagenai Szent Sebestyén-kórházba is, mely tele volt a nemi betegek mindenféle fajtájával. Az európai kalandorok a gyorsan özönlő gazdagságot, a tropikus égalj forróságában kicsapongásokba ölték bele. A sokfélé faj keveredése, a kicsapongó ledér élet a nemi betegségeket erősen elterjesztette. Hozzájárult ehhez a négerek buja természete is. Képzelhető ennek a kórháznak a túlzsfoltsága többnyire az emberi gondolkodás igen alacsony fokán álló emberekkel. Ide is ellátogatott szentünk, türelmesen ápolta, vigasztalta a szerencsétlen haláralra ítéleteket. Nagyon gyakran kellett itt is a meg-átalkodottsággal megküzdenie. Azok, akik fiatalokat kicsapongásokban töltötték és korán halálos betegséget szereztek, elkeseredetten vádolták sorsukat s nagyon messze álltak attól, hogy Isten útjait keressék. Claver szelídsege és önfeláldozása ezeket is megmozdította és ez sok esetben csodálatos téritői sikerekre vezetett.

Börtönlátogatásai. Egy gyarmat lakossága teljesen más, mint a mi városaink vagy falvaink lakossága. A mai Egyesült Államok nagy városai, így New-York vagy Chicago épügy, mint a régi Cartagena tele a világ minden részéből összegyülezett kalandorral, akik otthon vagy rossz fát tettek a tűzre, vagy könnyelműen eltékozták vagyonukat és itt a tülekedő életben gyors meggazdagodást keresnek. Az új világ társadal-

mának jelentős hányada vajmi gyakran fantasztikus eszközökkel keresi a gazdagodást. Azonban az amerikai életet valami ideges láz tartja megszállva, folytonos a hajsza a vagyon, az előremenetel, igen sokszor a hatalom után. A lakosság legnagyobb része újonnan jött, egymást nem ismerik. Így mindenki azt hazudhatja magáról, amit képzeli tehetsége kitalál és előmenetelére legtöbbet használhat. Egy amerikai öntudatos, beképzelt beszédéből mindig le kell vonni legalább a felét, ha az igazsághoz közel akarunk járni. Ennek a nagyon mondásnak következménye a kölcsönös bizalmatlankodás is. Ha valaki magáról az igazat mondja el, annak is csak a felét hiszik el, a többöt hencegésnek gondolják. Európa hajótöröttjei közt az újvilágban is sokan akadnak, akik ott sem tudják helyrehozni itteni tévedéseiket és újra összeütközésbe kerülnek az igazságszolgáltatással az új viszonyok közt is. A bűnözés a mai Egyesült Államokban is egészen fantasztikus módon nyilvánul meg. Gangstervilág, gyermekrablások a mozi-látogatók előtt is ismert csökevénye az újvilág kultúrájának. Az európai bűnöző rendesen alacsonyabbrendű ember, legtöbbször gyengeelméjű, elmebeteg, akit gyengesége, ellenállásra képtelensége visz a bűnbe. Az amerikai bűnöző felvilágosodott hódítónak gondolja magát, akit a társadalmi előítéletek nem kötnek. Rendesen az akarat túltengésében szenved, fel-fogása cinikus, konok. Igen sokszor erős intelligenciájú, vagy legalább is annak tartja magát. Az ilyen konok, megátalkodott, beképzelt bűnössel szemben, aki a társadalmi rendet csalásnak tartja, a ráhatás alig használ. Lenézi azt, aki el akarja vele hitetni, hogy nem szabad a helyes útról letérő rövidítésekben próbálni megközelíteni az óhajtott hatalmat és gazdagágot. Az erkölcsi tanácsokat a gyöngé és értelmetlen ember fecsegésének tartja. Az amerikai bűnöző szerint mindenki gázember, csak az egyik ügyesebben, alattomosabb módon keresi boldogulását. Úgy látja, hogy akinek vagyona van, az azt bitorolja és attól nem bűn elvenni azt. A fontos, hogy rajta ne kapják. Ő egyszerűen rajtavesztett olyanon, ami ezer másnak sikerül. Az ilyen felfogásúnak nem igen lehet a lelkére beszélni. És Claver ezekkel is meg tudta értetni, ha talán nem is bűnös voltukat a rábeszélés kezdetein, de legalább annyit, hogy életfelfogásuk teljesen oktalan és soha az általuk hőn óhajtott célra nem vezethet. Így kiindulva talán sikerült megtalálni a becsületérzsnek azt az apró erecskéjét, amely mélyen el van dugva ezeknél az elvetemedetteknél, de amelyet a leggonoszabb ember is ott hord szívében elrejtve a gonoszágok szövedéke alatt. Ezek a térítések a tropikus börtönök fegyencei közt talán a szent legnagyobb csodái közé tartoznak. Mert a sikereshez itt nem elég az emberismeret, nem elég az önzetlen, odaadó buzgólkodás, bármilyen fontos legyen is

ezeknek szerepe, hanem erős isteni malaszt is szükséges. Isten csodát tesz szentjének buzgó önmegtagadása kedvéért.

Az európaiak leiki gondozása. Ha Claver Péter elsősorban a néger rabszolgákat gondozta is, városi útjai alatt nem kerülhette ki figyelmét az európai népség bűnössége sem. A tobzódó matrózok, akik a tenger hánnyattásai után vagy veszélyes tengeri út előtt kihasználják parti szabadságukat, a pénzsóvár rabszolgakereskedők zsarolásai és kicsapongásai, a város salakjának, de igen sokszor a város előkelőinek hazárdjátékai, az iszákosság, a kegyetlenség és a velük járó istenkáromlás sérthették tisztességérzetét. Bátran fellépett az európai bűnösökkel szemben is és alakját hamarosan annyira megismerték, hogy legalább is szégyenkezve elbújtak vagy elhallgattak, ha kártyázáson vagy káromkodáson kapta őket rajta. Különösen dorbézolások korszaka volt az őszi rabszolgadávásár, amikor nagy pénzek fordultak meg a kereskedők kezén és messze környékről belátogattak a városba a gazdag és gyönyörre éhes ültetvényesek is. Az élvezethajhászással karoltve járt a nők piperészkedése is. Nagyon jól érezte, hogy itt az eréyles fellépés semmit sem használna. A nőkkel szemben a gúny volt legerősebb fegyvere. Mikor az asszonyok panaszkoztak neki, hogy nem mehetnek hozzá gyónni, mert a rabszolgák bűze, akik körülállják a gyóntatóséket, nem engedi odajutni őket, azzal felelt, hogy az ő gyóntatóséke nagyon szűk és a verdugados, az abroncsszoknyák, amilyeneket a Velasquez-festményeken láthatunk, nem férnek el benne. Az ifjakkal atyai szeretettel foglalkozott, mert érezte, hogy a bűnök megelőzésére az ifjak lelkét kell elsősorban megfognia. Ha meghallotta, hogy valamelyik gazdag ember egész háremet tart magának mindenféle fajú és színű nőkből, nem nyugodott meg, amíg az a háremet szélnek nem eresztte. Szentünket ebben a törekvéßen persze a közfelfogás is nagyon segíthette. Elég volt az is, hogy bátorsága volt az ilyeneket pellengérre állítani a társadalom előtt. Ha valamely spanyol vadzházasságban élt néger vagy indián nővel, addig nem nyugodott meg, míg az az egyházi áldással nem szentelte meg a házaságot. Ha valaki nem átallotta négerrel vagy indiánnal együttélni, akkor a házaságot az Egyház színe előtt sem átalhatta vele. Az ilyen házasításnak a viszony rendezésén kívül az Egyházra az az előnye is származott, hogy a megvetett néger vagy indián nő, aki így előkelőbb helyzetbe került, a legnagyobb lelkesedéssel támogatta fajtestvérei közt azt az egyházat, amely nem ismer erkölcsi különbséget a fajok között. A szegény négernek hiába emlegette az emberek egyenlőségét Isten színe előtt, amíg az mindenütt csak azt látta, mennyire megvetik őt urai. De mihelyt példákat látott, azontúl ez a tan egészen másképen hangzott az ő szájából.

Claver alapvonásai. Claver Szent Péter sikerének titka abban állott, hogy ő is igazi újvilági ember volt, mint a többiek. A kivándorlókat a mozgékonyiság, a nagy tettvágy, a munkaosztón jellemzi, élénk képzelőtehetséggel párosulva. Csakis az ilyen ember boldogulhat az újvilágban, csakis az ilyen ember szavának van súlya és hatása a hasonló gondolkodásúak közt. A nagy különbség persze szentünk és a kivándorlók között abban áll, hogy a munkakedv, izgékonyiság, folytonos új helyzetekhez alkalmazkodni tudó képzelőtehetség a legtöbb kivándorlót, akit a meggazdagodás vágya hajt, többé-kevésbé kalandorrá teszi, még nála a közös tulajdonságok a legmagasabb jó irányában fejlődtek ki. Míg a többiek a kincs utáni gyors hajszában tülekedtek, ő ugyanígy törtetett harccal, megrovással, rábeszéléssel, kedveskedéssel az Egyház, a hit érdekében. A megfeszített munka a kivándorlóknál ravrasz fogásokkal párosulva hatalomra, meggazdagodásra vezetett. Ugyanígy koronázta siker Claver megfeszített munkáját is. A nép, amelynek képzelőtehetségéhez tudott beszélni, seregestül tódult feléje. A siker az egyedüli dolog, ami az újvilágban tiszteletet vív ki és még erősebb sikerekre vezet. Így vitte Claver is előre egyik sikerről másik, nagyobb sikerre az ügyet és a romolhatatlan kincsek ből egész vagyont halmozott föl magának az örök életre. Elénk fantáziájával minden új és új utakat talált az érvényesülésre, akár a többi újvilági ember, csakhogy ezeket az új utakat a hit nagyobb terjesztésére, Isten nagyobb dicsőségére találta meg. Sokoldalú tevékenysége is tekintélyt szerzett az erős képzelőtehetségű kivándorlók között és hatását csak még erősítette. Így kapcsolódik az egyik siker a másikba, így segíti egyik ötlet a másikat, működése minden szélesebb és erősebb lesz, úgyhogy nekünk, tunyább európaiaknak szinte elérhetetlennek, megvalósíthatatlannak látszik. Az újvilág kitermelte a maga gonosztevőit, de Claver Péterben kitermelte a maga szíve szerinti szentet is. Az újvilág gondolkodásának egyik reprezentatív alakja a mi szentünk, éspedig mindenben, ami nemes az újvilágban, de nemes az óvilági felfogás szerint is.

Claver Péter halála. Ezt a dolgos, fáradhatatlan életet folytatta harmincnyolc éven keresztül. Ebben is az újvilági ember ideálját valósítja meg. Az európai ember hamar belefárad az életküzdelembe, ötven-hatvan éves korában nyugalomba vonul. Ügy látja, hogy egy élet munkálkodása után megérdemli végre a nyugalmat. Az újvilág ezt a felfogást nem ismeri. Az öreget, a legyöngültet kíméletlenül kiselejtezi. Az újvilágban nem mernek megöregedni az emberek. Tudják, hogy gyermekeiktől, barátaiktól éhen halhatnának, ha maguk nem tudnak magukról gondoskodni. Ezért az új-

világban az emberek rogyásig dolgoznak, utolsó lehelletükig minden módon igyekeznek mutatni, hogy ők még nem öregtek, mert az öregnek sehol semmi becsülete nincs náluk, összegörnyedt aggastyánt Amerikában nem lehet látni. Mi helyt valakit öregnek tartanak, semmiféle alkalmazást nem kaphat, éhen kell pusztulnia. Az újvilági ember a végsőkig küzd, dolgozik, amíg össze nem esik. Ciaver sem pihent meg alkotásai után és így tekintélye sem eshetett öregedésével. Az öregség közeledtekor csak még lázasabban dolgozott. Persze a megfeszített munka siettette a véget. Eljött a kikerülhetetlen összeroppanás s vele együtt az amerikai öreg ember kikerülhetetlen sorsa is. Teljesen magára maradt. Egyetlen-egy öreg néger maradt mellette ápolónak. De ennek az öreg négernek is elég volt a maga életét tengetni öreg erejével a fiatalokkal vívott versenyben. Mikor Pétert ápolta, megadott ugyan egy-két kisebb segítséget, amit a legkérgesebb lelkű ember sem tagadhat meg jótevőjétől még az újvilágban sem. De kedvetlenül, ingerülten segített és Péter utolsó napjait csak még jobban megnehezítette. Péter nem panaszkodott, hanem keresztenyhez illő megadással türte a nehéz utolsó órákat és igyekezett minél kevesebb terhére lenni ápolójának. Utolsó életerejét még abból merítette, hogy Rodriguez Alfonznak, a szent kapusnak, aki őt is az életszentség útjára vitte, az életrajzát olvasta. Látta belőle, hogy ezt az embert, akinek életévei az övéivel egyenlőek voltak, hogyan megbecsüli az utókor. Mintha érezte volna olvasás közben, hogy az ő ideje is elérkezett, ő is megpihenhet a földi munkától és elfoglalhatja az üres széket a mennyben, amelyet Rodriguez Alfonz látomásában látott s amely ő rá várakozott. Másik vigasztalása a nagy Mária-tisztelek az volt, hogy 1654 Kisasszony napját még megröhette és a Boldogságos Szűz ünnepén láthatta meg a mennyeket. Halálában a betegség kínjai után arca kisimult és boldog elégedettség látszott rajta, a földi munkálkodás utáni jutalom boldogsága. A négerek, mikor halálát meghallották, seregesztül csődültek a házhoz és siránkozva gyászolták kedves halottjukat. Éreztek, hogy ehhez hasonló, igazán keresztenyi szeretettel telt ember nem szülelik egyhamar számukra a fehérek között.

Az Egyház is elismerte óriási munkásságát, amikor 1747-ben hivatalosan elismerte erényei hősiességét. 1850-ben történt boldoggáavatása, 1888-ban szenttéavatta őt az Egyház és 1896-ban XIII. Leó pápa az afrikai missziók védőszentjévé tette. Xavier Szent Ferenc mellett a jezsuita hittérítők és általában a katolikus hittérítők egyik legnagyobb szentje, aki mint ember is egyike a legnagyobb, legnemesebb embereknek, akik a teljesen hitetlenek előtt is kell, hogy tiszteletreméltók legyenek.

Frideczky József.

A vad indiánok apostolai.

(Jean de Brébeuf 1593—1649, Gabriel Lalemant 1610—1649, Antoine Daniel 1601—1648, Charles Garnier 1605—1649, Natalis Chabanel 1613—1649, Isaac Jogues 1607—1646, René Goupil vérтанú halála 1642, Jean de Lalande vérтанú halála 1646.)

A jezsuita hittérítők közül kiváló egyéniségeket mindenjában ismerünk, hogy csak Francisco Xaviert és Pedro Clavert említsük, akik egyéni tehetségükkel, bátorságukkal és istenszeretetükkel sok távoli népet hódítottak meg. A kanadai vértanuk életsorsa ezekkel a nagy egyéniségekkel szemben azért érdekes, mert megmutatja, hogyan lett hősöké, szentté majdnem egy egész misszió, amelyben az atyák egymás pél-dáját követték és lelkesedésükkel egymást erősítve, egymás-sal versenyezve mentek egymás után a biztos halálba, a vér-tanuk halálába. Ha életük története külső adatokban el is tér egymástól, erényekben, életszentségükben és hősi halálukban majdnem teljesen ugyanaz, úgyhogy a két legnagyobbnak, Brébeufnek és Jogues-nak élete szinte összegezi a többi vér-tanú életét is.

Kanada. A franciák kanadai gyarmatát és fővárosát Quebec-et Samuel Champlain alapította 1608-ban. A gyarmatosító nemzetek közül a franciák kerestek utoljára megtelopedést. Spanyolok, portugálok, angolok, hollandok megelőzték őket az amerikai földrész gyarmatosításában. Így a franciáknak már csak az északi részek jutottak, amelyek maradandó településre abban az időben kevésbé voltak alkalmasak kemény éghajlatuknál fogva. A kanadai gyarmat fő közlekedő ere a tengertől az ország belsejébe a Szent Lőrinc- és Ottawafolyók, melyek az év nagy részében, novembertől márciusig be vannak fagyva, úgyhogy a föld a keleti részeken megművelésre kevéssé alkalmas. A települők legnagyobb rész szerencse-vadász kereskedőkből állott, akik a környék indiánjaival, az algonkinekkel és a távolabbi húron és iroquois, vagy ahogyan jobban ismerjük őket, irokéz indiánokkal kereskedtek. A kereskedőkön kívül az erődökben egy csomó katona és a komoly elemet képviselő hivatalnok lakott, akiknek lelkü gondozá-

sára ferencesek, majd jezsuiták jöttek ki az anyaországból, majd később apácák is. A kereskedők a québeci nagy vásáron olcsó pénzen megvették az indiánoktól prémjeiket, melyeket azok a vadászatokon szereztek és cserébe kisebb értékű, silány európai árukatt adtak nekik. Természetesen az indiánok eleinte szívesen látták az európaiakat, akiktől vadászsákmányaik fejében európai árukatt kaptak, de hamarosan belátták, hogy az üzletkötésnél az európaiak diktálják az árakat. Erőszakkal hiába igyekeztek megvédeni jogaiat, tekintve az európaiak katonai fölényét. Így igen sok súrlódás támadt európai kereskedők és indiánok között. Ez magában véve apróbb jelentőségű súrlódás maradt volna, de az egymással konkuráló különöző nemzetbeli kereskedők egymás ellen uszították az indián törzseket, sőt a kor legjobb fegyvereivel is ellátták őket a támadásra. A francia kereskedők leggyűlöletesebb ellenségei a tőlük délről megtelkedett hollandok voltak, akik 1616-ban alapították északamerikai gyarmatuk fővárosát Nieuw-Amsterdamot, a mai New-Yorkot. A hollandokat követték az angolok new-englandi településükkel a kanadai franciák és a holland gyarmat között. Ezek 1620-ban Plymoutht, 1623-ban Bostont alapították. Hollandok és angolok a francia kereskedők terjeszkedésének megakadályozására felhasználták a harcias irokéz-indiánokat, akik mint ma is a Mohawk- és a Hudson-folyókvidékén laktak a mai New-York államban. A franciaknak ettől kezdve el volt vágya a terjeszkedés útja dél felé a tengerparton és kénytelenek voltak új utakat keresni a Szent-Lőrinc és az Ottawa folyókon fel-felé a nagy tavak vidékén. A XVII. század első felében ez a terjeszkedés a Huron-tó vidékéig terjedt és jövedelmező üzletet folytattak az algonkin és a húron-indián-törzsekkel. Az európai gyarmatosító nemzeteknek ez az ádáz üzleti vetélkedése teszi érthetővé a véres háborúkat, amelyeket az irokézek és a huronok vívtak, az előbbiekkel holland, később angol támogatással, az utóbbiak francia szövetségen. Ezek a háborúk a huron-törzs teljes kiirtásával végződtek az irokézek részéről.

A kereskedelmi versengés mellett angolokat és hollandokat a franciák ellen a vallási ellentét is izgatta. Ez az ellentét száz évvel későbben Kanada elfoglalására vezetett az angolok részéről a héteves háború folyamán.

Így látva a helyzetet, könnyű lesz megértenünk a kanadai francia juzsuita atyák helyzetét, akik az algonkin, majd a huron-indiánok között téritettek és valamennyien az irokézek áldozatai lettek. A húron nép tragikus kiirtásával függ össze a kanadai jezsuita atyák vértanú halála is.

Lássuk ezekután maguknak az indiánoknak jellemét és életmódját, hogy megérthessük jobban a munkát, melyet a hitterítők közöttük végeztek.

Az indiánok. Testileg az indiánok gyöngébbek ugyan, mint a szívós és munkabíró négerek, de a természet és az élet viszontagságaival szemben sokkal edzettebbek más népeknél részint, hazájuk zord éghajlata, részint a folytonos harcok következtében. Testerejüket a civilizációval érintkezvén a szeszes italok még jobban aláásták. A szeszes italokra az európai kereskedők azért szoktatták rá őket, mert így könnyebben és olcsóbban szereztek meg tőlük áruikat. Ez a testi satnyulás egyik oka annak, hogy Amerika őslakói, az indiánok csaknem teljesen kivesztek Észak-Amerikából és az Egyesült-Államokban bizonyos kiváltságos területeken, úgynevezett „rezervációk"-ban tartózkodnak. New-Yorkban, melynek területét egykor száz dollárért adták el a hollandoknak, ma úgy mutogatják az indiánokat, mint az európai cirkuszokban. Külső megjelenésük nem oly kellemetlen, mint a négereké. Arcélükben van valami nemes, tiszteletet parancsoló. Arcszínük természetesen nem vörös, hanem barnás. Vörösborueknek azért nevezték őket, mert a tetoválásnál főleg a vörös festéket használták. Értelmileg elég eleven felfogásúak, sok józanság is van benük, de amellett, sok ravaszság is. Ez a ravaszság, amellyel vádolják őket, nem rosszabb az európai paraszt ravaszságánál és szinte önvédelemnek mondható az európai finomabban nyilvánuló ravaszsággal szemben. Sokkal megbélyegzőbb hajlamuk a lopásra. Ebben olyanok, mint a cigányok nálunk. Legvisszatasítóbb vonásuk határtalan kegyetlenségük, amely a bátor és vitáz harcos fennhéjázásából ered a gyöngé és gyáva ellenféllel szemben. Ezt legfeljebb katonai egyenességük, bocsületérzésük ellensúlyozza, amely az európaiak részéről is megbecsülést szerzett az indiánoknak.

Az indiánok életmódja. Ha e tulajdonságokhoz hozzávesszük az indiánok lustaságát, munkakerülését, amely okozta azt is, hogy a mai Amerika tülekedésében alul maradtak, azonkívül az éghajlat adottságait, fogalmunk van ezáltal az indiánok életmódról is.

Az Egyesült Államok északi részének, New-York államnak, New-England-nek, a nagy tavak vidékének és Dél-Kanadának az éghajlata igen szélsőséges. A telek, főleg Kanadában hosszúak és szigorúak. Novemberben már beáll a kemény hideg, délebbre decemberben. Ettől kezdve a mezei munkák lehetetlenek, a havazások járhatatlanná teszik az erdősségeket. Még tavasszal is, márciusban egyik hóvihar a másikat követi. A tavasz hideg, a fák április vége felé rügyeznek, virágok június előtt alig vannak. Júniusban egyszerre áll be a rekkenő hőség, kellemetlen nedves forróság, mely nehezíti a lélekzést és a párolgást. Tikkasztó éjszakák, forró esők alkalmasak arra, hogy a munkakedvet elvégyék a legjobb munkaidőben. Az eu-

rópai kivándorló energiája győzi az éghajlati nehézségeket, az indián nem tud dolgozni ilyen melegben. Az év egyedül szép része szeptember második felében kezdődik, az úgynevezett Indián summer, indián-nyár, amit mi vénasszonyok nyarának nevezünk. Így a munkára igen kevés idő marad. Az indián immel-ámmai megszerzi, amire a télen szüksége van, néha még azt se és hosszú tél esetére tavaszra igen kevés élelme marad. A nyomorúságot még az is tetézi, hogy ünnepélyes alkalmakkor annyit eszik, amennyi belefér, a jövővel semmit sem gondol. Az alkohol mellett ezek a tavaszi éhínségek tizedelték meg Amerika indián lakosságát. Az erdőkben lakván, termesztes foglalkozása a vadászat. Ez előkelő, bátorságot és kitar-tást kívánó foglalkozás, kitűnő szemet, biztos kezet kíván. Az indián férfi vadászat az erdőben, a szerzett prémeket eladja, de a földművelésre nem kapható. Így a kenyерet pótló kukoricát az indián-asszonyok termelték. Hogy a termés minél magasabb legyen, vándorolni szoktak s új lakhelyükön az erdő szélén a fákat kivágottak épületfának a férfiak, az irtásban a tönköket, bokrokat felgyűjtötték. Az ilyen erdei föld a hamuval trágyázva kitűnő termést adott, ha az idő kedvező volt. A föld megművelését, a termés leszedését az asszonyok végezték. Az indián elesége a vadak húsán kívül a kenyeret pótló kukoricamálé, polenta és a tavak környékén szárított és porrá tört hal. A sót a tengertől távol lakván, nem ismerték, a húst sótlanul fogyasztották.

Brébeuf az algonkinek közt. Jean de Brébeuf, aki a bayeuxi kerület egyik ősrégi francia családjából származott és a Condé-sur-Vire kastélyban született, 1617-ben lépett be a jezsuitarendbe Rouenben és 1625-ben került a kanadai misz-szióba Lalemantnal és három más társával együtt. Alig egy-két hónapi tartózkodás után a québeci házban, amely idő alatt a kanadai település viszonyait megismerte és az indián-algonkin nyelvben bizonyos elemi haladást tett, elhatározta, hogy otthagya az európai környezetet és első telét Kanadában, teljesen az algonkinok közt tölti. Már maga az is nagy elhatározás volt részéről, hogy lemondjon a kényelmes, kandallófűtötte kőházról a szigorú kanadai télen. Hát még, ha hozzávesszük azokat a primitív viszonyokat, amelyek között az indiánok a telet töltötték. Fákból és állati bőrköböl összetáktolt wigwamjaikon a téli dermesztő szelek keresztül süvítettek. Ha valaki töltött már egy éjjelt egy primitív balkáni erdei házban, ahol kémény nincsen, hanem a füst az ajtó alsó részein megy el, ahol az állatok az emberekkel együtté vannak zsúfolva, tudia, hogy a nyílt tűzhelyen égő hasábok közelében az ember lábat majd lesüti a tűz, földön fekvő oldalára belesüvit a hideg szél és a fejére is húz az ajtó felől. Hozzá még az ajtónyílás felé tóduló füst marja a szemeket és fojtja a tüdőt.

Ha nem tetszik a vendégnek, mehet ki a fényes téli hideg éjszakában szikrázó csillagok alá. Az indián-kunyhóban ugyan nem történetik meg, hogy az ember háta mögött álló tenén arcul csapja a farkával, a kutyák állandóan átugrálunk rajta és ha a földön ülve fatálból kanalazza a puliszkat vagy szegegeti a sótlan szarvashúst, a kutyák egész bizalmasan bele-tolják az orrukat a tálba. Ha mélyen alszik, átugrálunk rajta. A zárt füstös kunyhóban a fojtó füstben szerencsére nem érezni a bezsúfolt emberek kigözölgését. Most már képzeli-jük el a condé-sur-viryi kastély mennyezetes, illatos párnákkai kirakott ágyából idekerült Brébeuföt, aki otthon finom francia konyhához volt szokva, milyen küzdelmébe kerülhetett hozzászoknia ezekhez a nagyon elmaradt vi-szonyokhoz. És a viszontagságoknak ez még a könnyebbik fele. Ha a tavasz késsett és az élelmiszer romlott vagy fogy-tán volt, még az éhséget is elviselhette az, aki hajlandó volt a viszontagságokat vállalni. De ezekhez a nehézségekhez já-rultak az erkölcsi nehézségek is. A bárdolatlan indiánok meg-vetéssel néztek a jobbhoz szokott európait, akinek könnyezik a szeme, ha csípi a füst, aki föliiad, ha a kутya keresztü-lugrál rajta, mikor alszik, vagy aki elfordítja szemét mikor a sütő-lángok mellett férfiak, nők vegyesen félmeztelenre vet-közödnek. Brébeuf atya minden megpróbáltatást szelíden, alá-zattal viselt. Mikor társai a nehézségek miatt szitkozódtak, ő szó nélkül türt minden. A tréfákat elviselte, talán maga is nevetett, hogy ne lehessen állandóan gúny tárgya. Így az indiánok kezdték megbecsülni. Az indián csak azt tartja vala-mire, aki az ő kitartását, ellenálló erejét tudja megmutatni. Ha eleinte nevettek is a gyönge testalkatú, finom arcbőrű jezsuitán, most annál nagyobbra nőtt előttük a becsülete. Per-sze a megbecsülés még nem jelenti azt, hogy hallgattak volna szavára. Bizony a keresztenység tanait süket füleknek hirdette. Erős munkájának ez a kudarca sem kedvetlenítette el. Ezzel is mutatta, hogy a hitért a legvégsőre, a halálra is kész a gondolkodása.

A huronok közt. A tél megpróbáltatásai után visszatérít az európai telepre. E megpróbáltatások után érthető lett volna, ha a telepen marad. Brébeuf azonban nem nyugodott, őt tettvágya hajtotta. mindenáron a telepektől messze a Hu-ron-tó környékén lakó huronokhoz vágyakozott. Hátha ott nagyobb sikerkel munkálkodhatik maid, mint az algonkinok közt. Nekifogott a huron-nyelv tanulásának. Mikor aztán a huron-vadászok eladva prémeiket, készültek visszatérni ha-záriukba, hozzájuk csatlakozott. A huronoknak eleinte nem igen tetszett, hogy európai emberek jönnek hozzájuk, talán kémkedni az ottani viszonyok felől. mindenféle kifogást hoztak föl, hogy nem bírja el a hosszú és nehéz utat, hogy már

a testmagassága is olyan, hogy a könnyű, faháncsból készített indián-csónak nem bírja meg. Azután egész úton az Ottawa-folyón felfelé kell evezni. Olykor vízesések közelébe jutnak, ahol a víz forgataga elragadhatja őket, ha elveszítik lélekjelenlétüket. Máskor a vízesés közelében ki kell emelniök csónakukat a vízből és a vállukon cipelni a vízesésen felül. Ha eltévedne tőlük, elpusztulhatna a vadonban. Aztán az idegen indián-tprzsek között sem biztonságos az utazás. Bármikor rajtuk üthetnek és vagy lekaszabolják őket, vagy elfogják és akkor kínos halállal kell meghalniok. Mindez nem ijeszítette Brébeuf atyát, ó vállalkozott a nagy útra. De az indiánoknak nem volt okuk megbálni, hogy magukkal vitték, mert minden viszontagságot szeliden türt, velük dolgozott, velük küzködött, velük viselte a fáradtságot, a veszélyeket is. Így juttattak el egy-két heti út után a huronok földjére, a Huron-tó egyik öblébe, melynek ma St. Georges-Bay a neve. A huron-településnek egyik Toanche nevű falujában szállásolták el. Ö maga állt neki a favágásnak, ácsolásnak és a kunyhó összetárolásának, mely lakása lett, de egyik fülkéje templomul szolgált. Az edzett húron útitársak elmondhatták bátorságát honfitársaiknak, mert azok is hamarosan megkedvelték. Mint európai, különös csodabogár lehetett ugyan a szemükben, de mint jó pajtást megbecsülték, mint aki jóban-rosszban együtt érez a húron néppel.

Amikor azonban a keresztény vallásról beszéltek nekik, sehogy sem tudták megérteni. Azt még megértették, hogy mik lehetnek a bűnösöket sújtó pokolnak a kínjai, hiszen ők is eddig az ellenfél kínzásában lelték örömküket. Azonban az ünnepeken tobzódó, falánk, kicsapongó és lusta indián nem érthette meg, mikor a mennyországról beszéltek nekik. Ügy vélték, hogy ez a mennyország, melynek boldogsága Isten örökös szemlélésében van, lehet jó a franciaknak, de ők maguk nem kívánkoznak a francia mennyországba, ahol nem lehet vadászni és ahol a leölt ellenség nem szolgálja halála után az embert. Megelégedtek tehát azzal, hogy megbámulták szertartásait és megbámulták azt a nagy, vörösre mázolt keresztet, amelyet kunyhója elé állított. Hiszen az indiánwigwamok előtt is ott álltak a nemzetseg totemfái, a nemzetseg szent állatai egyik a másik hátán kuporodva és színesre mázolva. Ha a nép csendes kíváncsisággal vagy éppen gúnlódva nézte Brébeuf istentiszteletét, a kuruzslókban, akiknek a népre nagy volt a hatása, irigységet és gyűlöletet kellett, hogy a nép sok mindenben inkább hallgat az idegen „feketeruhásra“, mint rájuk. A kuruzslók pedig szerették a népet állandó rémületben tartani. 1628 nyarán a rekkenő hőség maidnem kié dette a kukoricát, a nép hiába várta az üdítő esőt. Már-már félni lehetett, hogy a kukorica tönkremegyes

a következő tavasz éhínséget hoz. A kuruzsló elhitette a babonás néppel, hogy a szárazságnak az oka a Brébeuf kunyhója előtt álló vörös kereszt, melynek vörös színétől a mennydörgés istene megijed és nem hoz esőt. A helyzet kezdett fenyedegető lenni. Brébeuf élete is veszélyben forgott a könnyen vezethető és lobbanékony indiánok között, akiket most már az újság ingere sem húzott feléje. De Brébeuf nem ijedt meg, hanem elment gyűlésükbe és megmagyarázta nekik, hogy ha az indiánkunyhók piros színei nem riasztják meg a mennydörgést, akkor az ő keresztnének a piros színe sem ijesztheti meg. Ha pedig mégis félnek, ő kész a keresztet fehérre festeni, de előre megmondhatja, hogy ez sem hozza meg a kívánt esőt. Erre aztán megnyugodtak az indiánok vele szemben, különösen mikor látták, hogy a vörös színek eltüntetése tényleg nem hoz esőt. Kezdték kérlelni, hogy ő járjon közbe a kereszteny istennél, hátha megsegíti őket a szárazságban. Mikor Brébeuf imádságára megjött a várva-várt eső és megmentette a kukoricatermést, csak látszólagos eredményt ért el, mert a babonás indiánok azt mondották, hogy ő az igazi varázsló és nem a másik. Márpedig ez a hiedelem nem volt előnyös a jezsuita atyákra, mert ezentúl minden bajukban tőlük kértek segítséget és ha nem sikerült közbenjárásuk, őket okolták, hogy nagy varázslók létere nem tudnak vagy nem akarnak segíteni.

Vissza Franciaországba. Három évig élt így a huronok közt Brébeuf atya társaival. Munkájával, bátorságával, elszántságával és segítő készségével nagy tekintélyt vívott itt ki magának. Térítési munkája azonban meddő maradt. Egyetlen indiánt sem sikerült megtérítenie. 1629-ben váratlan helyzet rendelte el a huronoktól. Mint fentebb említettük, 1620-tól kezdve a new-englandi angol település ékelődött a holland és francia települések közé. Ugyanekkor Franciaországban Richelieu a spanyolokkal szövetkezve hadat viselt az angolok és a francia hugenották ellen. La Rochelle 1628-ban Richelieu kezébe esik és ezzel a francia kálvinizmus utolsó mentesvára megdűl. Ezalatt a gyarmatokban a francia kálvinisták az amerikai angol protestáns települők segítségével felülkerekednek és a francia katolikusokat igyekeznek a gyarmatból kiszorítani. A Kanadában uralomra jutott hugenották a jezsuitákat a többi rendekkel együtt kiutasítják Kanadából és Brébeuföt és társait is visszahívlak a huronoktól. Brébeuf a kiutasított jezsuitákkal együtt kénystelen volt Franciaországba visszatérni 1629-ben. Otthon három évet töltött és letette ünnepélyes fogadalmát, amelyben saját vérével írja meg, hogy vérét is kész Jézusért áldozni.

Újra a huronok közt. Mikor három év múlva, 1632-ben Brébeuf újra visszatér állomáshelyére a huronok közé, már

nagyon jól tudja, hogy az előző békés téritési próbálkozásokról többé szó sem lehet. A kanadai hugenottákat ugyan a francia-angol saint-germaini béke háttérbe szorította. A new-englandi angol protestánsokra ezentúl nem számíthattak, annál kevésbé, mert Franciaország titokban a protestáns Gusztáv Adolffal szövetkezett, hogy nemsokára nyíltan a protestánsok oldalán harcoljon a harmincéves háborúban. El lehetett azonban készülve, hogy a harc az amerikai angol gyarmatosokkal alattomban tovább folyik ezentúl is. Ha angolok és franciák ezentúl nem is álltak nyíltan ellentében Amerikában, mégis az angolok és hollandok az irokézeket uszították a francia protektorátus alatt álló huronok ellen. Hogy ez nem egyszerű feltevés, az is bizonyítja, hogy az irokézek a harcot europai fegyverekkel vívták meg és a huronok is azzal védekeztek. A huronok az irokézekkel szemben számbelileg is hátrányban voltak, szervezetük is gyöngébb volt. Ehhez járult, hogy a huronok oly messze laktak nyugatra a kanadai gyarmat központjától, Quebectől, hogy összeköttetésüket a dél felé középen lakó irokézek bármikor megszakíthatnák. Aki Quebecből a Huron-tóhoz vagy vissza akart utazni, az soha sem tudhatta, hogy az Ottawa-folyó partjain a rengetegedből nem kap-e váratlan irokéz támadást. Így az út visszafelé a huronokhoz elég sok viszontagság között folyt le. Davos és Daniel atyákat, akik Brébeuf-fel egyidejűleg indultak a huronok közé, útközben kifosztották és csak nagynehezen találtak rá a húron településre. De maguk a huronok is félték az irokézek támadásától, ha maguk közé engedik a jezsuita atyákat. Így Brébeuföt a Szent-György öbölben tették partra, ahol előzőleg volt a huronok lakhelye. Azóta azonban a huronok más helyre költözöködtek, részint harci, részint termelési okokból. Brébeuf akaratereje nem riadt vissza a nehézségektől. Csomagjaikat egy bokorban elrejtette, maga pedig nekiindult megkeresni az új telepet. A vadonban járkálni, különösen az akkor háborús viszonyok között nem volt biztonságos, de még nehezebb úgy kóborolni a vadonban, hogy az ember nem biztos benne, hogy talál-e hamarosan emberlácta helyet, ahol elfogadható ételt kaphat és biztonságban megpihenhet, és ez még a bátor és elhatározott ember akaraterejét is próbára teszi. Végre mégis megtalálta az új telepet, mert szerencsére jól ismerte az indiánok gondolkodásmódját és ez irányítást adott neki. A faluban örömmel üdvözölték régi ismerőstüket. Mindjárt neki is fogott az új missziós ház építéséhez. Kifosztott jezsuita társai csak pár héten át találtak el a telepre.

Életmód a telepen. A huronok, ha nem is hitték Brébeuf tanításait, mint embert nagyon megbecsülték, tekintve bátor-ságát és alkalmazkodó képességét. De megbecsülték benne a franciát is, aki népük szövetsége, és a tanult europait, akitől

mindent elsajátíthatnak. Értehető tehát, hogy a dologtalan, kíváncsi férfiak folyton ott ültek a jezsuita atyák nyakán. Hogy a saját szerzetesi napirendjüköt mégis betarthassák, egy faliórát állítottak a kunyhóba, amely persze izgatta a vadak kíváncsiságát. Brébeuf-ék meg is magyarázták, hogy az óra az idő vezére, amely megmondja, mikor kell hazamenni, mikor van az ebéd és vacsora ideje. Az atyák 4 órakor keltek, utána elmélkedtek és miséztek, majd breviáriumot olvastak. 8 órakor kezdődött a tanítás előbb a nagyokkal, 12-től 2-ig a katekiz^{mus} tanítás. Mikor a látogatók 2 órakor elmentek, az atyák lelkismeretvizsgálatot tartottak és megebédeltek. Ebéd után újra odaszállingóztak a falu férfiai és este 8-ig mindenféle furcsa kérdésekkel ostromolták az atyákat. 8 óra után magukra maradva, breviáriumot olvastak, majd leveleket írtak és a nap fontos eseményeit jegyezték föl naplószerűen. Munkájuk sajnos most sem hozott eredményt. A huronok nagyon szívesen látták az atyákat, részint mert összeköttetést jelentettek nekik francia szövetségeseikkel, akik megsegítették őket, részint mert kíváncsiságukat is kielégítették. A kereszteny vallásról azonban hiába beszéltek nekik.

1636-ban három új társuk érkezett a misszióra: Jogues, Garnier és Chastelain. Az új jezsuiták jövetele azonban bajokat is okozott. A huronok közt ragályos betegség ütött ki és a kuruzslók azt állították, hogy a járványt a jezsuiták hozták. Ezek a kuruzslók még emlékeztek előző kudarcukra és most elérkezettnek látták az időt, hogy a jezsuitáktól, akik tekintélyüket rontották, megszabaduljanak. Sikerült a könnyen hívő huronokat felbőszíteni és különösen a fiatalok vérre szomjazva követelték a jezsuiták kínok közti kivégzését. Persze ennek az üldözésnek politikai háttere is lehetett. A huronok közül egyes élesen látók éreztek, hogy a francia jezsuiták itt tartózkodása a húron-telepen csak még jobban felbőszíti az irokézeket és talán egyszerűbb volna a kereskedelmet a legkisebb ellenállás irányában, az angolok felé folytatni, ha kisebb haszonnal is. Sőt lehettek olyan előrelátó huronok is, akik látták, hogy a francia barátság könnyen vesztét okozhatja a húron népnek. A kuruzslók könnyen voltak kaphatók politikai célok szolgálatára, főleg ha a jezsuitákat amúgy is gyűlölték. Az ifjúságot pedig a kínzások, mint mulatság vonzották. De láttuk Brébeuf akaraterejét, bátorságát és elhatározottságát. Most is, mikor a veszély kezdett fenyegetővé válni, ő maga elment az indiánok tanácsába és ott a leghatározottabb hangon védte magát és társait a vadak ellen. Tudása, bátorsága, ékesszólása a húron nyelvben hatott, a férfias, erélyes szó megmentette a jezsuita atyákat. Bizonyára ebben a védekezésben Brébeuf nem elégérett meg a cáfollattal, hanem rámutatott arra is, hogy a huronok nem gyilkolhatják le büntetlenül a francia jezsuita atyá-

kat. Bizonyára azt is megértette a huronokkal, hogy akkor az eddigi jövedelmező prémüzletnek is vége a franciákkal, az angoloknak pedig csak az irokézek közvetítésével adhatnák el prémjeiket. Így a veszedelem elmúlt a jezsuita atyák feje fölött és a bátor fellépés csak megkétszerzte tekintélyüket.

Az első sikerek. A munka az ember életsükséglete. Így nagyon jól meg lehet érteni a jezsuita atyák kitartó munkáját, hogy minden előkötnek a huronok megtérítésére. De nincsen az a kitartó munkás, akit ne csürgesztene el végül is, ha látja, hogy minden munkája kárba vesz és sem előnyöket, sem dicsőséget nem hoz számára. És itt van az, amiben a jezsuita hittéritők eltérnek a többi akaraterős, munkás embertől. Ők nem a sikerért, nem a haszonért, nem is a dicsősségért dolgoztak. Brébeuf és társai jól tudták, hogy ha lelkismeretes munkájuknak semmi eredménye nem volna is, ez a munka a jövő élet számára megtakarított romolhatatlan kincset jelent. Azt is tudták, hogy az ő feladatuk a tanítás, a siker Isten kezében van és nem tölük függ. Ennek a kitartó munkának végre meg is lett az első eredménye.

A huronok egy irokéz harcost fogtak el, akit tűzhalára ítétek. Az egész húron nép között egy sem volt, aki megszánta volna a legyőzött ellenséget, sőt mindenki előre örült, milyen élvezet lesz az elítélt kínzása. Egyedül Brébeuf atya szánta meg kereszteny módon a szerencsétlen és nem törődve a huronok gyűlöletével az irokézek iránt, beszélt a fogollyal és a kínok között bátorította. Ez volt az első indián, akit a jezsuitáknak sikerült megkereszteni. Nem is barátaik, hanem elleniségeik közül volt ez is. A huronok foglyuk bátor halálából látták, mily erőt tudott meríteni a hitből és a kereszteny szeretet látásából a halál kínjainak elviselésére. A pokol kínjaitól nem ijedtek meg a huronok, a mennyország örömeit nem tudták megértetni, de itt élő példán látták, hogy a kereszteny hit és szeretet mennyi erőt ad egy embernek. Ez volt a kezdete a jezsuita atyák sikereinek. Amit magyarázatokkal nem tudtak megértetni, azt egy élő példa világosan megmutatta. Nemso-kára a szerencsétlen ellenség kivégzése után egy húron törzsfő is jelentkezett az atyáknál, aki mint szónok nagy tekintélyt vívott ki magának népe között. Ez volt az első húron, törzsfő létere bizonyára intelligensebb a többinél, aki megértette a keresztségen levő nagy erőt a halállal szemben és aki felvette a keresztségét. A törzsfő után az ő ékesszólása és tekintélye sokakat vont a keresztenység felé. A falukat járó árus nagyon jól tudta, milyen nehéz egy faluban akármilyen kívánatos árut is eladni az első vevőnek. Senki sem akar első lenni, fél, hogy senki nem követi, egyedül marad és mindenki kineveti, hogy ő beugrott. De ha egy vevőt sikerült fogni, akkor meg mindenki sietett maga is venni, nehogy az illető

egyedül dicsekedhesek a kívánatos áruval. Így volt ez Brébeuf esetében is. A törzsfő példája hatott és most már rohamosan megindult a húron nép megtérése. Ha ebben a megtérésben sokaknál nagy szerepet játszhatott a politikai és üzleti érdek is, mely a huronokat a franciákhoz kötötte, a téritői sikerek megindulásából egész bizonyossággal látni lehet, hogy nagy része volt ebben a sikerben a keresztenység akaratot erősítő biztonságos érzésének még a halál torkában is. Ezt a megérzést persze meggyőző rábeszélésekkel elérniük nem lehetett, ezt amint mi lélektanilag szeretjük kifejezni, a tényeknek szuggesztív ereje hozta magával, de amelyet jobban lehetne az igazságot pontosan visszaadó egyházi nyelven megnevezni, azt az isteni malaszt adta meg.

A térités sikerét előmozdította az is, hogy elhatározták a missziók kiterjesztését több húron telepre is. Brébeuf atya az ilyen nagyobb adminisztrációs munkára nem érezte magát hivatottnak, mert ennek egyszersmind politikai, sőt tekintve a telepek erődítését, katonai oldalai is voltak. Így több jezsuitát kért a központból és fönököt is, aki az új missziós körzetet megszervezze. A feladattal a rend Lalemant atyát bízta meg, aki kitűnő szervezőképességgel alapította meg az új missziós állomásokat a huronok között. Központi telepnek a Sancta Mariának elnevezett telepet választották. Ez a szervezkedés és a telepek megerősítése is elősegítette a missziós munkát. A huronok, akik eddig nem nagyon látták, hogy a francia hat-hatósan támogatnák őket, most az új erődített telepen nagyobb biztonságban érezték magukat, mint eddig szétszórt, védetlen falvakban. Ez a szorosabb simulas a francia politikához, a húron nép részéről, az atyák munkáját még jobban elősegítette.

Jogues kínoztatása, Goupil halála. A szívekbe belátni nem lehet. Nem tudni, hogy a megtérésben a politikai és üzleti meggondolás mennyi szerepet játszhatott. A francia erőtel-jesebb támogatása bizonyára sokakat megyert. De hogy ez az elvetett mag kalászba szökjön és ne fojhassák el a tövisek, ahhoz Jogues atya és Goupil testvér megpróbáltatásai erősen hozzájárultak. Jogues atya vállalkozott arra, hogy a misszió üzeneteit, amelyek között bizonyára politikai és hadi természetű üzenetek is lehettek, megviszi Quebecbe. Ütközben az irokézek lesből megtámadták kis csapatát. Jogues egyik indián kísérője megsebesült és a jezsuita atya, ahelyett, hogy saját életét igyekezett volna menteni, megsegítette indián kísérőjét nehéz helyzetében, hivatkozva a kereszteny szeretet parancsára. A szerencsétlen indián Jogues atya élő példáján láitta, mit jelent az a kereszteny szeretet, amely embertársait a veszélyekben sem hagyja el. A halálos veszedelemben megkeresztelt indiánnak sikerült elmenekülnie, míg Jogues-ot és Goupilt elfoglalták az irokézek. Elgondolhatjuk, milyen lelkesedéssel

beszélt ez a húron azután honfitársainak a jezsuiták áldozatkészségéről és keresztény szeretetéről. Jogues irtózatos kínzásokon ment keresztül fogáságában, ujjait összevissza égették, csavarták, úgyhogy kezeit többet nem használhatta, testét is összeverték és összeégették, társát, Goupilt pedig kivégezték. A kínzásokat többször megismételték Jogues atyán, de bátor fellépése tiszteletet szerzett neki és kínzói bizonyára azt is meggondolták, hogy megölése erősebben kihívhatná maguk ellen a franciák bosszútját. Így a kínzások után mint rabszolgát dolgoztatták. Mikor látták, hogy a keresztet tisztelettel csökolja, kigúnyolták és a kálvinista hollandokra hivatkoztak, akik nem tisztelelik a keresztet. Jogues azután kalandos körümények között menekült az irokéz fogáságból. Gazdáival a Mohawk völgyéből a Hudson völgyébe ment le halászni és ott egy holland telep közelében sikerült kimenekülnie üldözői kezéből. A hollandokban több volt az emberség, mint a gyűlölet a katolikus pap iránt. Így sikerült neki lehajóznia a Hudson Nieuw-Amsterdamig, a mai New-Yorkig és onnan visszajöhettek Euróbába. Mikor a rennesi jezsuitarendházba bekopogtatott, a ház rectora eleinte mesének gondolta, hogy indián fogásából holland területen át menekült ez a szegényes külsejű idegen és megkérdezte, hallott-e Jogues atyáról, akinek ekkorra már Európában nagy volt a híre. Persze Jogues csonka kezeivel bizonyíthatta, hogy ő az irokéz hőhérok kezeiből megmenekült jezsuita atya. A pápa elismerésül megengedte, hogy csonka kezeivel is mutathasson be szentmiseáldozatot. De Jogues-nek nem kellett az otthoni dicsőség, visszakívánkozott a huronok közé Amerikába. A kanadai francia telepen most éppen ilyen emberre volt szükség, mint Jogues atya. Az irokézek békét ajánlottak és megvolt minden remény arra, hogy a huronokat ezentúl békében hagyják. A békeajánlat megtörtént és a béke nagyon is kívánatos lett volna. Azonban a ravasz indiánokban nem igen lehetett bízni. Hátha csak hitegetik a franciákat és váratlanul akarják őket megtámadni, mikor a támadásra nincsenek elkészülve. Jogues vállalkozott arra, hogy elmegy az irokézek közé a békéről tárgyalni, Ismerte nyelvüköt, szokásait és tudta, kik befolyásosak a nép között. Az irokézek nagy tisztelettel fogadták egykor foglyukat, a mostani francia követet és hajlandók voltak békét kötni a franciákkal, ha szabad kezet nyernek a huronokkal szemben. Jogues ezt nem fogadhatta el, de nem hagyta abba próbálkozásait. Újabb küldetést vállalt és egy de Lalande nevű fiatal emberrel indult útnak. Most már nem kerülhette ki sorát. Az irokézek mindkettőt elfogták és kínos halállal kellett meghalniok.

Jogues-ot viszontagságai és kalandos szökése annak idején az irokézek között híressé tette. De neki nem a múló

dicsőség kellett, hanem Isten nagyobb dicsőségére tovább is akart dolgozni. Nem ijedt meg a majdnem biztosan előrelátható kínhaláltól sem, hanem újra bátran szembeszállt vele, ha egyszer már tapasztalnia is kellett, mit jelent az, az irokézek kezébe kerülni. Az ilyen bátor elszántságra, amely a biztos veszélybe is be mer menni, csak az Istenért mindenre képes katolikus hittérítő képes. Ezeknek az erőteljes, kitartó, kereszteny buzgalommal telt embereknek, az ő kiontott vérüknek lehet köszönni a hit terjesztését idegen, tudatlan, kegyetlen törzsek között mindenfelé a világban.

A huronok pusztulása. De ha Jogues atya hős is volt, hősök voltak Brébeuf és társai is, akik kitartottak a huronok között az irokéz-huron háború minden veszedelmében.

A franciaktól elszakítva, a huronok pusztulásra voltak ítéltve. A hosszú háborúk“ alatt a nép megtizedelődött, a termelés megakadt a folytonos veszedelmes irokéz betörések alatt és a megmaradt nép is a silányabb élelem miatt meggyöngült. Egyetlen barátaik, a franciak távol tölük, elszakítva, nem segíthettek. Az irokézek pedig nem nyíltan támadtak rájuk, hanem a vadonban meglapulva akkor törtek rájuk, mikor a húron férfiak másfelé keresték az ellenséget, vagy éjjel, mikor mélyen aludtak, törtek rá a falvakra. A huronok kipusztulása indián eposz, amelynek legnagyobb hősei a jezsuita atyák Brébeuf körül.

A huron-telepítés szélén, a Szent József misszióban Daniel atya vezette a lelki ügyeket. Napról-napra várták az irokézek alattomos támadását, de Daniel atya nem volt hajlandó híveit otthagyni. Ez a közösségvállalás még a nem hívőknek a szemét is felnyithatta a kereszteny szeretet értékét illetőleg. Egy éjjel meg is jött a várt támadás. Daniel atya ekkor sem hagyja el a huronokat, hanem a kereszttel a kezében bátorítja őket a harcra, a haldokläkat feloldozza. Végül a hős templomába, mint várba menekül vissza és a betörő irokézek nyilaikkal lelövik. A menekülő huronok megviszik a hősi vértanú halálhírét a Sancta Maria megerősített fötelepre is. Brébeuf és Lalement társaikkal tehetetlenül látják, hogy a körmeyező falvakat egymásután foglalják el az irokézek és lakosaikat kegyetlenül leöldösik. Elhatározták, hogy a megritkult falvak közül a megmaradt huronokkal együtt átteszik telepüket egy védettebb helyre a Szent György-öbölben. Az irokézek megvárják, míg a húron férfiak vadászatra mennek, hogy a téli táplálékot megszerezzék. A jezsuita atyák is a férfiakkal mentek ki. Az irokéz csapatok hason csúszva közelítették meg az elhagyott telepet, berontanak, az asszonyokat és gyermeket legyilkolják. A huronok a menekülőktől értesülve a támadásról, elkeseretten készülnek az ütközetre ellenségeikkel, a megmaradt

asszonyokat, gyerekeket és a jezsuita atyákat biztos helyre akarják küldeni. A jezsuita atyák azonban nem akarják el-hagyni őket, mert a halotti szentségek kiszolgáltatására szükség lesz a csatában. Míg a harcra készülve keresik az ellenséget, az irokézek újból lesből támadnak és a huronok maradványaival a jezsuita atyák is fogságba kerülnek.

Brébeuf atya kínoztatása különösen rettenetes. Lassú tűzön perzslik, fejbőrét lenyúzzák, szemhéjait levágják, majd, mikor kínjai között is bátorítja a húron keresztényeket, nyelvét is kitépik. Ő nem hajlandó megrettenteni a legnagyobb kínok közt sem. Végül indián babonával kivágják szívét, mert azt hiszik, hogy ha a bátor ember szívét megeszik, a bátorság beléjük száll abból a kínhalál félelmével szemben.

Így halt meg Brébeuf atya, így haltak meg társai is. Így pusztult ki a huronok népe. A kiirtott vítez húron nép legnagyobb nemzeti hősei nemcsak maguk a huronok, hanem elsősorban az európai, francia jezsuita atyák. Nem politikai meg-gondolások, nem érdek kötötték őket a huronokhoz, nem a dicsőség keresése vitte őket a vértanúhalálba, hanem az a szilárd meggyőződés, hogy Istennek tetsző dolgot művelnek és ez adta meg nekik a bátorságot is a kínos halálban. Egészen bizonyos, hogy a kipusztulásra ítélt húron nép a kínhalál előtt, látva az idegen papoknak ezt a példáját, megértette azt a csodálatos tant, amelyet az ő primitív gondolkodásával a léha tobzódások között nem tudott megérteni. Isten a halálban megadta nekik a vértanuk érdemeiért azt a malasztot, amely nélküл a téritői munka éveken át sikertelen volt.

Az Egyház is méltányolta a kereszteny hősiességnek ezeket a példáit. 1925-ben boldoggá avatták őket, 1927-ben hamvaikat átvitték Quebecbe, ahol a csodáknak egész sorozata következett be a vértanuk sírjánál. XI. Pius pápa 1930-ban ünnepéyesen szentté avatta őket.

Frideczky József.

Források: I Santi Martiri Canado-Américain, Cel. Testore S. J. — Kanadai szent vértanuk élete, Omerovich Tamás S. J. — Francis Parkman, The Jesuits in North-America.

A Bollandisták Társasága.

Talán e sorok olvasója is csak annyira ismeri a Bollandisták nevét, mint az a múlt századbeli főpap, aki sämtliche Werke von Bolanden helyett sämtliche Werke von Bollandisten megrendelést küldött német könyvkereskedójének. Mily nagy volt a jó úr meglepetése, midőn a várt néhány regény helyett több ládára való, hatalmas fóliánsokból álló küldeményt kapott. Ekkor tudta meg a két név közötti nagy különbséget. De becsületére legyen mondva, a könyvszállítmányt nem küldötte vissza, hanem kifizette az érte járó busás összeget.

Kik voltak a Bollandisták?

* * *

Annak a néhány németalföldi (ma belga: vallon-flamand) jezsuitának munkaközösségeit szokták a bollandista névvel jelölni, akik a katolikus Egyházban tiszttel szentek életére vonatkozó kéziratokat és egyéb történeti adatokat három évszázad óta felkutatják, tudományosan feldolgozzák és saját szerkesztésükben kiadják. Együttesüket és módszerüket bollandizmusnak is nevezik. Az általuk megjelentetett Szentek Elete (Acta Sanctorum) nem a nagyközönség használatára, hanem a tudós világnak van szánva. Vállalatuk kitűzött feladata és célja, hogy a régi kéziratos életrajzokat és egyáltalán az egész vonatkozó hagiográfikus irodalmat minden korból és helyről összegyűjtse, megbíralja, kiselezesse, feldolgozza és tudományos apparátussal kiegészítve közzétegye. A következő lapokon a Bollandisták Társaságának történetével, programjával, módszerével és teljesítményével, azaz röviden kifejezve: a bollandizmussal ismerkedik meg az olvasó.

A bollandizmus elindulása.

Midőn P. Manare Olivér 1603-ban az általános rendfőnök megbízásából sorra látogatta a németalföldi jezsuita rendházakat, Anversben találkozott a nagytudású P. Rosweyde

Heriberttel, aki beszámolt működéséről, könyvtárakban végzett kutatásairól és további terveiről. Sajnálkozással látja, mondotta, hogy a szentek közkézen forgó életrajzai annyira felületesen vannak megírva, hogy nemcsak történelmi valótlanokat, hanem gyakran hitellenes tévedéseket is tartalmaznak. Ajánlkozott egyúttal, hogy régi kéziratok felhasználásával a tudományos követelményeknek megfelelően megírja a szentek életét. P. Manare helyeselte a tervet és felszólította, hogy az előadottat írásba foglalva tájékoztassa a rendtartomány főnökét is. A tartományfőnök és tanácsosai nagy tetszéssel fogadták a tervezetet, s miután átvizsgálták, kedvező ajánlásokkal az általános rendfőnökhöz Rómába továbbították. A kiváló és széleslátókörű Acquaviva Kolos állt abban az időben a Társaság élén, aki a kidolgozott tervezetet jóváhagya, s a legmesszebbmenő támogatást ígérve, P. Rosweyde Heribertet a megkezdett munka folytatására buzdította.

P. Rosweyde 1569 január 21-én Utrechtben született. 1588-ban csatlakozott a Társasághoz. Tanulmányai közben és tanárkodása alatt, minden szabad idejét könyvtárak látogatására és régi kéziratok másolására fordította. P. Manare körüljárási idejében az anversi kollégiumban tanár és igazgatóhelyettes volt. Már-már úgy látszott, hogy minden egyéb munkától felmentik, hogy teljes erejével dolgozhasson nagyszabású tévének megvalósításán, de közben meghalt Saint-Omerben a controversia tanára, s Rosweydével töltötték be ideiglenesen a tanszéket. A kilátásba helyezett felváltás három évig készett, csak 1606-ban térhetett vissza Anversbe. Végre sajtó alá rendezhette fáradságának első gyümölcsét, mely a következő évben Fasti Sanctorum címmel napvilágot látott. Művének adaptáit és megállapításait 1300, jórészt magamásolt kéziratra hivatkozással támásztotta alá. E könyve részint programm volt, mert vázlatosan ismerteti tervbevett nagy művét, részint szakemberekhez intézett felhívásnak is szánta, s támogatásukat kérte az emberfeletti munkához. Rosweyde 18 ívrét kötetre tervezte művét. Az első háromban bevezetés gyanánt az isteni Megváltó és a boldogságos Szűz életét és az ünnepeikre vonatkozó tudnivalókat, a következő 12 kötet a szentek életét akarta nyújtani. Egy kötetben adta volna a hitvalló és vértesztő szentek hiteles jegyzékét. A két utolsó kötetben közölte volna a tudományos feldolgozáshoz szükséges jegyzeteket s a 13 különféle név- és tárgymutatót.

A könyv végén kérte az olvasót, hogy közölje vele a tervre vonatkozó észrevételeit. Sokan megették. Többek közt Bellarmino Róbert is, aki merésznek találta a vállalkozást, mert nagyon hosszú időt igényel a vállalt feladat elintézése. Nem tartja célszerűnek a kéziratok teljes közlését, s ajánlja, hogy Lipomani és Surius köteteihez pótlásokat adjon

ki. De akadtak megértő barátok is, mint pl. Winghe Antal bencés apát, aki ajánló leveleivel megnyitotta Rosweyde előtt a Bencésrend könyvtárait, sőt kéziratokat kölcsönzött és a kiadások költségeinek fedezésére pénzt is küldött kezéhez.

Mivel Rosweydét az előljárótól kapott egyéb munkák annyira lefoglalták, hogy nagy és szépen induló műve csaknem teljesen elakadt, kérte, hogy Anversből a csendesebb Courtraiba költözheszen. A balszerencse itt sem hagyott neki nyugtot. Alig érkezett oda, meghalt a kollégium igazgatóhelyettese. Ismét neki kellett a megüresedett állást elfoglalnia és kétéven át betöltenie. 1612-ben visszatért Anversbe, de ezúttal beköltözött a professzusházba, s ittmaradt egészen haláláig. Vállalkozását sohasem tévesztette szem elől, de sajnos, hogy idejét és erejét szétforgácsolta, mert nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy mással egyáltalan ne foglalkozzék. Ribadeneira Péter műve nyomán kiadja a szentek életét flamandul. Baronius Annalesei felhasználásával egyetemes egyháztörténetet állít össze, közben erősen készül Tertullianus, Lactantius, Minutius Felix, Prudentius és más keresztyén írók műveinek jegyzetes kiadására. Sőt, buzgón kiveszi részét a lelkipásztorkodásból is.

1615-ben megjelenik legfontosabb műve a *Vitae Patrum*, több mint 1100 lapon, melyben tíz könyvre osztva tárgyalja az ősremeték életét és tanítását. E nagyszabású könyv a maga idejében méltó és megérdemelt feltünést keltett. Nagy elme-éssel és kritikai érzékkel bogoza ki a problémákat, nagy tudásával és felkészültséggel legyőzi a tökéletlen eszközök és fejletlen módszer okozta akadályokat. Mindenesetre a szentekre vonatkozó kéziratok és adatok ilyen szellemben való feldolgozása méltó és használható gyűjtemény lett volna. Ilyen teljesítmények után méltán várhatta mindenki, hogy a kivéletes képességekkel megáldott tudós a szentek életének megírásához lerakja a tudományos alapot, de a kérlelhetetlen halál áthúzta sokak számítását, mert Rosweyde 1629 október 5-én elhunyt egy haldokló látogatásakor szerzett ragályos betegség következtében.

A régi Bollandisták.

Rosweyde jól láta, mily nagy munkába kezdett, erre céloz 1609 május 14-én P. Fléronhoz írt levelében: *Vastum opus suscepi et vix unius hominis, tehát maga sem gondolt arra, hogy befejezheti. A munka nagyságára mutat az a tréfás figyelmeztető pávers, melyet azoknak a rendtársaknak szánt, akik a Vitae Patrum kéziratának átnézésével voltak megbízva:*

Ne terreas, quisquis es censor, mole libri,
Nee enim ea vobis, sed mihi devoranda fuit.

Midőn Rosweyde meghalt, akkor tünt fel az a férfi, aki ről a hálás utókor az egész munkaközösséget elnevezte: Bollandus János. Rosweyde tekintélyes, de még rendezetlen és feldolgozatlan anyagot hagyott hátra. Az értékes hagyaték átnézését Bollandusra bízták az előjárók. Bollandus látva a nagyszerű gyűjteményt, késznek nyilatkozott Rosweyde műve folytatására. Két dolgot kért csupán: először ne kössék semmi-féle tervezethez sem, hanem engedjék meg, hogy szabadon követhesse saját belátását; másodszor, hogy bocsássák kizárlagos rendelkezésére a Rosweyde gyűjtött könyveket. Miután előjárói beleegyeztek a jogos kívánságokba, 1630-ban Malinesből átköltözött Anversbe. E munkája mellett még egy kongregáció vezetésével és templomi gyóntatással bízta meg a tartományfőnök, aki azt gondolta, hogy e kevés elfoglaltság mellett bőséges ideje marad tudományos működésre.

Bollandus 1596-ban született Julémontban, Limbourg tartományban. Nagy műveltege, jártassága a történelemben, összeköttetései és világos esze mintegy predesztinálták arra, hogy Rosweyde utódja legyen/Módosította elődje célkitűzését, új irányt szabott, és szélesebb alapokra fektette a vállalkozást. Elődje csak azokról a szentekről akart írni, akiknek akár írott, akár nyomtatott aktáit megtalálta, s az így felkutatt szövegeket összehasonlította egymással. Bollandus azokat a szenteket is besorozta, kiknek élete nincs feldolgozva a hagiográfiai irodalomban, de létükön tanúskodnak a szentek jegyzékei, fennálló tiszteletük vagy egyéb formális történeti bizonyítékok. Abban is eltér elődjétől, hogy az egyes szentekre vonatkozó adatokat különálló egységbe csoportosítja, a között szöveg elő bevezetést, utána magyarázó jegyzeteket Csatol. Miután leszögezte elveit és kijelölte az utat, melyen haladni akart, nagyarányú levelezést kezdett. Kéziratokat, tanácsokat és útbaigazításokat kért, s viszonzásul felajánlotta szolgálatát. Azt is nagyon jól láttá, hogy a vállalkozás felülműlja erőit, azért előjárótól segítséget kért. Az anversi rendház oly szegény volt, hogy alig tudta volna a két munkatársat eltartani, s ekkor ismét a már említett Winghe Antal apát siegett a vállalkozás támogatására, 800 forintnyi adományával lehetővé tette újabb munkaerő bekapsolódását. Az 1601-ben született Henschenius Gottfridet adták segítőül. A választás szerencsés volt. Mester és tanítvány között uralkodó megértés a legszébb eredményeket gyümölcsözte. Henschenius 1635-ben állt be a munkába. Bollandus nagyrészt sajtó alá rendezte a január hónap szentjeinek anyagát, s tárgyalt Van Meurs nyomdással a kiadás feltételeiről Henschenius a februári anyag előkészítését vállalta. Kiszedték január négy első napját, mikor Henschenius bemutatta mesterének munkája első gyümölcsét, Szent Vaast és Amandus életét. Nem elégedett

meg a Bollandus tervezte bevezetéssel, szövegközléssel és a legszükségesebb jegyzetekkel, hanem tanulmányozta a szentek különféle életrajzait, megállapította életadataik időrendjét, ismertette a kort, melyben a szentek éltek, s az egyes szövegeket magyarázó jegyzetekkel világította meg. Bollandus nagyon megörült a programm bővülésének és magáévá tette tanítványa módszerét. A szedést beszüntette és Henscheniusszal azonnal hozzájárult a januári rész átdolgozásához. Társára bízta a keleti, francia és itáliai szentek átdolgozását, maga pedig a német, spanyol, angol és ír szentekről szóló részeket öntötte új formába. Végre 14 esztendővel Rosweyde halála és nyolc évre Henschenius csatlakozása után megjelent fáradozásuk gyümölcse két hatalmas kötetben. A munka kiadása az akkori tudós világban nagy lelkesedést váltott ki. Rengeteg szerencsekívánó levelet kapott Bollandus. A szerény Henschenius még abba sem egyezett bele, hogy a kidolgozott részeket a szerző nevének kezdőbetűivel jelöljék, csak annyit engedett meg, hogy a címlapon mestere neve után az álljon: operám et studium contulit Godefridus Henschenius.

A szentek életének első két kötete két nehezen megközelíthető padlásszobában készült. Ettől kezdve az első emeleten üresen álló nagyobb teremben rendezkedtek be, melyet a későbbi kor Museum Bollandianumnak nevezett el, s itt dolgozták ki a következő köteteket, míg a munkaközösséggel Anversben maradt. Maga a berendezés nagyon egyszerű volt, csak a legszükségesebbekre szorítkozott. 1658-ban jelent meg a február hónap három kötete. Maga a pápa, VII. Sándor, és vele együtt több bíboros látni akarta Bollandust, de ő gyenge egészségi állapotára hivatkozva, Henscheniust és közben megyert újabb munkatársát, Papenbroeck (Papebroch) Dánielt küldötte Rómába.

Papenbroeck 1628-ban született Anversben. Középiskolai tanulmányai idejében Bollandust választotta lelkiajtyául, aki nemcsak a lelkiekben segítette, hanem irányította olvasmányait és önképzését, nyelvek tanulására és tollforgatásra is buzdította. A Társasághoz csatlakozva, nagy sikkerrel végezte tanulmányait, s előljárói 1659-ben Bollandus mellé osztották be. A mester nem vallott szégyent tanítványával, mert az új munkatárs fáradságot nem ismerő buzgósága, írói készsége, és kritikai elmeéle a legkiválóbb „bollandista“ nevet biztosította számára. Biztos és alapos tudás, a gondolatok ügyes és választékos kifejezése, a tények és adatok logikus csoportosítása jellemzi Papenbroeck működését. Mindig az egészet tartotta szeme előtt, nem tévesztették meg a részletek és nem veszett el bennük. Kutatásai alatt feltűnt neki, hogy nagyon sok régi oklevél megbízhatatlan és hamis, azért 1668-ban hosszabb tanulmányt írt e kérdésről, melyre feleletképpen Mabillon

kiadta alapvető munkáját *De re diplomatica* címmel. Az egész könyv Papenbroeck nézetének a cáfolása volt. Papenbroeck nagyon örült a könyv megjelenésének, áttanulmányozta és belátva az ellenfél igazát, habozás nélkül elfogadta Mabillon álláspontját. A két tudóst ettől az időtől kezdve a legmegértőbb barátság szálai fűzték egymáshoz. Papenbroeck másik jellemvonása a feltétlen becsületesség és igazságérzet. Ha valaminek igaz vagy tarthatatlan voltáról meggyőződött, bátran és habozás nélkül kimondotta. Papenbroeck közreműködése március első kötetével kezdődik. 1668-tól 1709-ig 18 kötetben olvasható a neve. A szaktudósok nézete szerint ezek a kötetek a régi sorozat legértékesebb részei.

Még a márciusi kötetek megjelenése előtt hosszú és megadással viselt betegség után 1665 szeptember 12-én elhunyt a mester. Henscheniussal és Papenbroeckkal együtt ő a bollandizmus megalapítója. Halála után a hálás tanítványok Bollandus nevét adták a munkaközösségeknek.

A támadt ür betöltésére az előljárók P. Ravesteyn Jánost jelölték ki. A választás nem volt szerencsés, mert az új munkatársat inkább az aktív élet felé sodorta érdeklődése, s nem tudta magát elvonult tudós működésre szánni. Hamarosan kivált a munkaközösségből és helyét 1675-ben P. Cardon Dániel foglalta el, de ezt meg három évi közreműködés után a pestises betegek gondozása közben kapott ragály vitte el, mikor csak az egyetlen anversi professzushazból 18 nap alatt 14 felszentelt rendtagot ragadott el a halál. 1679-ben a még fel nem szentelt Janninck Konrád csatlakozik az együtteshez. A szedés javítást, tárgymutatók készítését és hasonló munkákat bíztak rá. Harmadfélévi próbaidő után Papenbroeck „insigniter probatus“ érdemjeggyel jellemezte Janninck munkáját és kieszközölte, hogy Rómába küldték teológiai tanulmányok elvégzésére. Az 1681-ben elhalt Henschenius helyébe az ypresi P. Baert (Baertius) került, aki nem annyira mint hagiografus tünt ki, hanem mint a vállalkozás anyagi ügyeinek intézője tett nagy szolgálatot a munkaközösségeknek. A bruxellesi P. Rayé Miklós 1697-ben tűnik fel az együttesben, de csak rövid ideig marad, mert a következő évben felváltja a brugesi P. Verhoeven Ferenc, aki 1701-ben meghal.

Ebben az időben válságos helyzetbe került a vállalkozás. Papenbroeck súlyos betegségbe esett és megvakult. Mindkét bajából kigyógyult később, de a borús felhők csak nem oszlodoztak. A heves támadások csaknem teljesen megbénították a munkatársak tevékenységét.

1702-ben P. Sollier (Sollerius) Ker. János áll be a munkatársak közé. Legjobb alkotása és műve Usuardus martyrologiumának kiadása, mely két évszázadon át a legkitűnőbb ilyen irányú munka volt. Nagy érdemeket szerzett azáltal is,

hogy 20 éven át nagy gonddal és utánjárással intézte a vállalkozás anyagi ügyeit. Az ő idejéig a Bollandisták együtt dolgoztak a könyvtárban, ami egyesekre nagyon zavaró lehetett. Sollier úgy rendezte be a rendelkezésre álló helyiségeket, hogy mindenki külön szobába vonulhatott. Ez az újítás nagyon előnyösnek látszott, de hasznára a kollektív munkának aligha volt. Sokkal nagyobb sikert könyvvel el Sollier akkor, midőn az Acta Sanctorum nyomásának kizárolagos jogát megszerzte, s így sok zavarnak és huzavonának véget vetett.

Mivel Papenbroeck már elaggott, Janninck és Baert csaknem-állandóan betegeskedtek, Sollier egyedül végezte a sokféle szerkesztői és kiadói munkát. 1713-ban osztották be mellé a gandi P. Pien (Pinus) Jánost, aki nagy segítséget nyújtott mesterének a július és augusztus hónapok szentjei életének megírássában. Így többek között Pien szerkesztette Loyolai Szent Ignác életrajzához a jegyzeteket, melyek még ma is elsőrangú és teljesen megbízható forrásai a nagy szent életének és működésének. Az 1719-ben elhunyt Baert helyét az anversi P. Cuypers (Cuperus) Vilmos foglalta el, aki minden alapos munkát végzett, de értekezései nagyon terjengősek. Legnagyobb érdeme, hogy tökéletesítette a közös múzeum és könyvtár felszerelését. 1721-ben áll be a "munkába az ekkor már súlyos beteg és 1723-ban elhalt Janninck helyett a bruxellesi P. Van den Bossche (Bosschius) Péter, s 15 éven át volt tagja az együttesnek. Az 1736-ban kora és betegsége miatt visszavonuló Sollier utódjává P. Stiltinck Jánost nevezik ki, aki közel 250 értékés és a legkülönfélébb tárgyakról szóló kommentárt írt. Sollier 1740-ben, Cuypers pedig a következő évben meghalt. Néhány év leforgása alatt Perset, Limpens, Van de Velde, Trentecamp, Dolmens nevekkel találkozunk; e nevek tulajdonosai betegség vagy rá nem termetség miatt gyors egymásutánban váltakoztak, s csak az 1745-ben csatlakozott Suyskens Konstantin és a két év múlva munkába állt Périer János tartott ki. Pien után Sticker (Stickerus) Orbán következett, de két évre rá fiatalon elhunyt. 1754-ben újabb erő áll be a munkába, P. Clé János, de nem sokáig maradt, mert 1761-ben egyetemi tanár, később tartományfőnök lett. Az üresen maradt helyet P. Bye (Byeus) Kornél foglalja el. 1762-ben bő aratása volt köztük a halálnak, mert Stiltinck, Périer és Suyskens egymásután döltek ki a munkatársak sorából. Helyükbe lépett három fiatal áldozópap, Bue (Bueus) Jakab, Ghesquiére József és Hubens Ignác. Ezeknek a neve szerepel az október hónap harmadik kötetén, mely 1770-ben jelent meg Anversben. A következő kötet Bruxellesben látott napvilágot és a szerkesztő neve mellől eltűnt az „e Societate Jesu“ jelzés.

A vállalkozásnak csak előnyére volt, hogy a Társasággal állandóan kapcsolatban maradt, mert így a munkaközös-

ség minden kiegészült és a munka sohasem akadt el. Az alapítás természete és az alapító, illetve a szervezők hovatartozása úgy hozta magával, hogy az együttes tagjai, a munkatársak mind a Jezsuitarendből kerültek ki. Maga Hollandus úgy építette ki a munkaközösséget szervezetét, hogy egyszerre mindenkorra kizárt a hierarchikus rangfokozatot a munkatársak között. A legidősebb aktív munkatárs a „senior“, de külön joghatósága nincs, hanem primus inter pares. Csak két hivatalt állított fel, egyik a könyvtárosé, a másik a gondnoké. Az előbbi a kéziratgyűjtemény és könyvállomány őre, az utóbbi az anyagi ügyeket intézi. A munkafelosztást, szerkesztést és kiadást közös megállapodással rendezik. Szavazáskor a döntés szótöbbséggel történik. Ha a szavazatok minden részen egyenlők, akkor a tartományfőnök határoz. Ez volt röviden a munkaközösség alkotmánya. Fontos tudni, hogy az első időkben a munkatársak rendes lelkipásztori tevékenységet is folytattak, sőt még a későbbi korszakban is igénybevették szolgálatukat, de csak kisegítő minőségen.

A bollandizmus nem gépiesen és előre megállapított eljárással gyűjtötte az anyagot és öntötte szerves egységet alkotó formába. A Bollandisták Társaságának módszere fejlődésképes volt, s valóban könnyen megállapítható a módszer változás, ha kiadványait lapozzuk. Ha ma elemezzük e változásokat, azt látjuk, hogy nem minden előnyösek. Viszont azt is el kell ismernünk, hogy a Bollandisták is koruk gyermekei voltak, s ha kortársaiknak írtak, úgy kellett tenniük, ahogy a kor iránya, érdeklődése, beállítottsága és ízlése kívánta. Ma is így teszünk. Legragyogóbb a három alapító triumvirátusának a kora. Igaz, a nyomdatechnika még fejlettenebb, mint a későbbi korszakokban, s a szerkesztés, illetve a kiszedett anyag tördelése és elrendezése sokszor nem könnyen tekinthető át, de a kiadott kötetek minden tudományos, minden tartalmi szempontból fölülmúlják a kortársak hasonló irányú teljesítményeit. Sollier és munkatársainak működése már szerényebb keretek között zajlik le. A nyomdatechnika jóval tökéletesebb, mint az előző korszakban, de a szövegközlést nem tartják fontosnak, a kidolgozásnál az értekezéseknek juttatják az elsőséget, s a szentek életét elbeszélő szövegeket inkább elemzik, de in extenso ritkábban közzélik, mellőzik az adalékok, pótlások és javítások külön cím alatt és helyen való csatolását, mert minden belégedolgoztak az értekezésbe. Stiltinck és társai működését lendületes munkakedv jellemzi. Sajnos, hogy mindenre kiterjedő figyelmük már terjengősséggé fajul; és sok és heves támadás kivédésére sok helyen jut a polémianak. Bye és gárdája nyugodt munkáját nagyon megakasztják a háborúk és zavargások, s az európai társadalom forrongó szelleme. A kutatás és együttműködés kül-

földi tudósokkal megnehezedett vagy elakadt, a nagy mecenások kora lejárt, s maga Bye is csak közepest erőfeszítést fejtett ki, hogy a vezetése alatt álló munkaközösségek teljesítményei a régi színvonalat elérjék.

Más szempontból is megállapítható bizonyos visszafejlődés. Papenbroeck nem ijedt meg az ellene indított hadjárat-tól, de már nem állítható minden utódjáról ugyanez. Megfelemlítve egyes elmaradt és izgága egyének támadásaitól, nem merték egészen nyíltan kimondani kutatásaiak végső következtetéseit. A problémát minden oldalról megvilágították, s jobbak esetben az olvasóra bízták, hogy a premisszákból következtessen az igazságra. Máskor megmaradnak a régi fel fogás mellett, mint pl. Cuypers elfogadta az ú. n. Hét-Alvó-Szentről szóló legendát és védte Szent Jakab apostol spanyolországi szereplését. Mindezek gyengeségek, s nem szolgálnak előnyére a műnek, de nem így van ez ma is?

A Bollandisták így is megelőzték korukat, sőt a következő korszakot is. Helyesen mondja a protestáns Fueter: „Die Ehre, das erste große quellenkritische Unternehmen gegründet zu haben, fällt den Jesuiten zu“. A Bollandisták egyengette úton könnyű volt másoknak haladni és mestereiket talán sok tekintetben felül is múlni.

Munkaprogramul.

. Bollandus azt tűzte ki maga és társai elé feladatul, hogy gondos utánjárással összegyűjtik, megvizsgálják az összes szentek történetére és tiszteletére vonatkozó kéziratokat, a sok közül a legjobbat kiválasztva kiadják. Nagyon könnyű lett volna a kitűzött programm megvalósítása, ha a szentek tisztelete helyi jellegű marad, vagyis nem terjed tovább szűkebb hazájuknál, s életrajzaikat lényegesebb változás nélkül írják át, másolják vagy fordítják más nyelvekre. A szentek életére vonatkozó kéziratok száma szinte áttekinthetetlen. Még ma is, a nagy pusztulások után, közel tízezer latin, kb. kétezer görög és másfélezer szír, káld és egyéb nyelven szerkesztett kéziratos régi életrajzot ismerünk. Ezeket az életrajzokat másolták, lefordították és elterjesztették mindenfelé. Mennyi utánjárást igényel annak az egyetlen kérdésnek megállapítása, hogy ugyanannak a szentnek több életrajza közül melyik az eredeti és leghitelesebb. minden templomnak, monostornak és egyházmegyének külön egyházi naptára volt, makkora történeti részletismereteket és általános tudást tételezett fel az a feladat is, hogy összeállitsák a szentek egyetemes jegyzékét. Mily akadályokkal kellett megbirkóznioik, abból is kitűnik, hogy a XVII. századig a szláv és távolkeleti hagiografikus irodalom nyugaton csaknem teljesen ismeretlen volt.

A Bollandisták munkaprogrammjának egyik pontja volt, hogy azokat a könyvtárakat és levéltárakat, melyeket könyvnyen megközelíthettek, személyesen is felkeresték, a távolabbiakat levelezés útján igyekeztek kiaknázni. Legjobban a Vaticana vonzotta őket. Midőn VII. Sándor pápa Bollandust meghívta Rómába és megígérte, hogy megnyitja előtte könyvtárat, a betegeskedő mester két tanítványát küldötte maga helyett. Henschenius és Papenbroeck 1660 július 22-én indulnak el a hosszú útra. 29 hónapig voltak távol, s közben több mint 140 levelet írtak mesterüknek Anversbe, melyekben állandóan tájékoztatták munkájuk előhaladásáról, a felmerült akadályokról és sikereikről. Köln, Mainz, Worms, Frankfurt, Nürnberg, Ingolstadt, Augsburg, München, Innsbruck, Trento városokat érintve haladtak Itália felé. mindenütt kitüntető szívességgel fogadták őket. Közben szorgalmasan látogatták a tudományos gyűjteményeket, amit lehetett, lemasoltak, vagy legalább későbbi lemasoltatásuk végett lelőhelyüket följegyezték. Róma felé haladtukban Észak- és Közép-Itália csaknem minden nagyobb városában megfordultak és még karacsony előtt az örökká városba értek, ahol 1661 október 3-ig maradtak. Holstenius, a Vaticana tudós és előzékeny prefektusa mindenben kezükre járt. A könyörtelen halál nemsokára elragadta Holsteniust, s utóda mindenütt csak akadályokat gördített zavartalan működésük útjába. Ettől kezdve szinte végnélküli utánjárásokba került, míg a könyvtárak megnyíltak előttük s a kívánt kéziratokat megkaphatták. Még szereencse, hogy ügyes másolókat találtak, köztük egy görögül tudót is. Henschenius és Papenbroeck átnézték a kéziratokat, a hasznáhehetőket lemasolták és a másolatokat az eredetivel összehasonlították. Oly sok görög kéziratot találtak, hogy a másoló még hét évre távozásuk után is nekik dolgozott. Allatius, az új prefektus, nehézkességére élénk világosságot vetnek a következő adatok. Papenbroeck tanulmányozni akarta a görög synaxariumokat, Allatius megtagadta kiadásukat azzal a megokolással, hogy csak olyan kéziratokat szabad kölcsönöznie, melyek a szentek teljes életét hozzák. Más-kor meg a sardiniai szentek életét tárgyaló kis nyomtatott könyv átírását azért nem engedte meg, mert csak a kéziratok használatára kaptak engedélyt. Henschenius 1662-ben kelt levelében a sok akadékoskodásra céloz, midőn így ír: Ahhoz egészen rendkívüli kegyelem kellene, hogy Allatius „megtérése“ állandósuljon. Rómából ki-kirándultak a közeli Monte Cassinora, Grottaferratába és Nápolyba. Flórencben négy hónapig időztek, másolók hiányában maguk írták át a szükséges kéziratokat. A milánói Ambrosiana conservatorai nem akarták megengedni, hogy másolatokat készítsenek, de a pápa és más nagyok példája jobb belátásra indította őket, s nem aka-

dályozták a két tudóst a kutatásban. Turinban a savoyai herceg annyira előzékeny volt, hogy megengedte, hogy a kívánt kéziratokat magukkal vihették az ottani jezsuita kollégiumba, ami nagy időmegtakarítást jelentett. Franciaországon át Chambéry, Grenoble, Grande Chatreuse, Lyon Citeaux, Paris, Rouen és más városok, illetve jelesebb monostorok könyvtárainak megtekintése után 1662 karácsonya előtt szerencsésen visszaérkeztek Anversbe. 1400 darab kéziratmásolatot, nagyon sok kivonatos átírást, jegyzeteket és adatot vittek magukkal.

1668-ban újabb felfedező útra indultak, s Luxemburgig jutottak. Így lassanként kialakult a Bollandisták között az a hagyományos szokás, mely ma is fennáll, hogy minden munkatárs legalább egyszer kezébe veszi a vándorbotot és meglátogat néhány nagyobb könyvtárt.

Janninck Rómában hallgatja a teológiát, közben fáradhatatlanul kutat, s tanulmányai végeztével a nápolyi királyságban tesz tudományos körutat. 1688-ban Baerttel együtt a német birodalomban gyűjt anyagot, s Prágán keresztül Bécsig jut. I. Lipót annyira előzékeny volt, hogy pénzsegélyt ítélt és megengedte, hogy az óhajtott kéziratokat magukkal vihessék Anversbe. Janninck 1697-től 1700-ig ismét Rómában időzik, küldetésének nem gyűjtés volt a célja, de azért ekkor sem tért haza üres kézzel. Bécs érintésével utazik vissza munkatársaihoz. Sollier 1715-ben fordul meg Bécsben. Hat év múlva Pien és Cuypers a nevezetesebb spanyol könyvtárakban dolgoznak. Stiltinck és Suyskens 1752-ben Franciaországot, Itáliát, a német birodalmat és Nyugatmagyarországot járják be. Angliába és a Skandináv államokba sohasem tették be a lábukat, mert itt erős katolikus-üldözés folyt abban az időben.

Ilyen körutak alkalmával mindenfelé munkatársakat kerestek, kik segítették őket a gyűjtésben, sőt folytatták a gyűjtést a kapott utasítások szerint és munkájuk eredményét elküldöttek Anversbe. Abban az időben nagyon kevés könyvtár és levéltár volt rendezett állapotban és még kevesebb dicsekedhetett leltárral, ami a kutatást megnehezítette.

A Museum Bollandianum volt a könyvtáruk, munkatermük és laboratóriumuk, ide raktározták el az összegyűjtött anyagot és könyveket, s minden a legnagyobb pontossággal katalogizáltak. Így tudtak csak oly értékes és egyedülálló gyűjteményt egyesíteni, mely tekintve a hagiografikus irodalmat, felülmulta gázdaságban a híres római Barberini- és a párisi Mazarinkönyvtárt is. Az egész gyűjteményt a következő főcsoportok szerint rendezték: általános történelem, részortatás, egyházmegyék, városok, monostorok története, szentek élete különféle nyelveken, régi és új breviáriumok, kéziratok.

Miután, illetve miközben a munkaprogramm első részét szerencsés kézzel intézték, nem felelkeztek meg a második feladatról sem, a szentek életének kidolgozásáról. Az Acta Sanctorum felépítése a szerkesztésben a naptárt követik, s az egyes napokon tisztelt szentek élete mint különálló monográfiák sorakoznak egymás mellé. A munkatársak, mielőtt egy-egy hónap szentjei életének kidolgozásához fogtak, közös tanácskozásra gyűltek össze, megbeszéltek a teendőket, szótosztották a kidolgozásra kerülő témákat és mindenki előadta, amit az illető kérdéssel kapcsolatban tudott. Munka közben is segítették egymást. Ha valaki talált olyan adatot, ami ről tudta, hogy a másik használhatja, közölte vele. Nem volt bennük féltékenység, egyik sem kereste a saját dicsőségét; egyedül a vállalkozás javát akarták előmozdítani. Ha egy-egy résszel elkészültek, ismét összegyűltek, a kész részleteket gondosan átnézték, megbeszéltek az esetleges módosításokat és csak akkor adták nyomtatásba, ha mindegyik helyeselte.

A naptár menetének követése sok hátránnal járt, mert egyes szentek, kik egy időben éltek, külön és egymástól függetlenül kerültek tárgyalás alá. Így pl. szent Ágoston aug. 29-én, Szent Jeromos szept. 30-án, Szent Ambrus dec. 7-én. Vagy ugyanannak az egyházmegyének püspökei és kolostornak tagjai életét nem együtt, mint talán várhatnók, hanem külön-külön közlik. Az egyes napokra eső szentek listáját és életük feldolgozását kezdték a római birodalom keresztenyüldözésének szentjeivel, illetve vétlanúival és végezték a középkor végén és az újkor elején élt szentek életének közlésével. Mily nagy feladat előtt állottak, mutatja az a tény is, hogy minden nap anyagába bele kellett dolgozniok az egész egyháztörténetet. De nem tehettek másként, mert addig a korig lehetetlen össze-visszaság uralkodott a hagiografikus irodalomban. Annyi probléma került a kutató szeme elé, hogy ily széles alapokra építve remélhetett kielégítő eredményt. Természetes, hogy közben a szentek életén kívül más rokonkérdezéseket is kidolgoztak, melyeket vagy önnállóan adtak ki vagy az Acta elején közöltek. P. Rayé pl. a görög liturgiáról, P. Pien a mozarab szertartásokról, Stiltinck az oroszok megteréséről tett közzé alapos értekezést.

Az első négy hónapra eső szentek életét csak akkor nyomatták ki, miután a teljes hónap mindenegyes szentjének életével elkészültek. Május aktáinak közlésével nem vártak ily sokáig, hanem mihelyt az egy ívrét kötetre való anyag együtt volt, azonnal kiadták. Ma is ugyanez a gyakorlat.

A munkaprogramm utolsó, de legfőbb időt és utánjárást igénylő pontja a szentek monográfiáinak megírása volt. Miután megállapították a szentek megbízható jegyzékét, minden egyik munkatárs kidolgozta a neki jutott szent életéhez a

munkatervet. Már maga a lista összeállítása is nagy és kemény munkával járó feladat volt. Miközben azt vizsgálták, hogy ezt vagy azt a szentet hol és milyen napon tisztelik, újabb akadály gördült útjukba. Ugyanaz a név többször előfordult vagy egy szentnek több ünnepet szenteltek, s megtörént, hogy a másoló elírta a nevet vagy ugyanabba a naptárba írták a szentek és elhunytak neveit, sőt olyanokat is szentnek neveztek, kiknek e cím nem járt. Ilyen és hasonló problémák megoldása után gondolhattak a végleges névsor megállapítására. S hogy élébe vágjanak a kifogásoknak, miután felsorolták azok nevét, akik életét kidolgozzák, megemlízik azokat is, akiket mellőznek vagy más napon tárgyalnak. Ez a rész nagyon fontos, mert pársoros jegyzetben rengeteg kutatás és tanulmány van sűrítve.

E listák összeállítása után megtehették a második lépést, a tárgyalandó szentről szóló anyagot és adatokat két csoportba osztották. Az első csoportba került a tulajdonképpeni akta, a másodikba a szent tiszteletére vonatkozó adatok, a gloria postuma. E két főrész alkotja az egyes szentek életét tárgyaló ú. n. kommentárnak a gerincét. A teljes kommentárt szövegközlés, előzetes megjegyzések és magyarázó jegyzetek alkotják.

Történeti szempontból elég lenne egyetlen szöveg közlése, míg irodalmi szempontból minél többé ajánlatos. Ez utóbbi felfogást vallotta Bollandus. Papenbroeck is ezen az úton haladt. Utódaiknál már a történeti törekvés lép előtérbe az irodalomtörténeti rész nagy kárára. Azt tartották ugyanis, hogy kárbaveszett fáradtság, sőt ártalmas, olyan szövegeket közölni, melyekben nincs történeti elem, sőt talán valótlanok és lehetetlenségek fordulnak elő, melyek inkább botránkozásra, mint épülésre szolgálnak. Velük szemben BoUandusnak és társának adunk igazat, mert ugyanazt a célt éppenúgy elérhetik, ha a magyarázó bevezetésben rámutatnak az akták történeti értékére. A szövegközlésben a régi Bollandisták koruk módszeréhez alkalmazkodtak. A legjobbat kiválasztották és a többi kézirattal egybevetve kiegészítették. Ma is ezt az eljárásmódöt követi a tudós világ az ilyen tárgyú kéziratok kiadásában, a legjobbat közlik és lapalji jegyzetekben tüntetik fel a variánsokat.

A szövegközlés könnyebb része volt a munkának, fontosabb és sokkal nehezebb feladat elé állította az írót a megelőző magyarázatok, az ú. n. *commentarius praevious* és a jegyzetek kidolgozása. Itt adott a Bollandista legtöbbet tudása kincseiből. Először is irodalomtörténeti szempontból ismertette a kéziratot, kutatta eredetét, bemutatta szerzőjét és egyéniségett, a kézirat korát és megrajzolta átszármazásának útját. A kézirat homályos részeit tagalta, nyelvészeti, törté-

neti, dogmatikai és földrajzi szempontból megvizsgálta a monográfia írója és mindenütt hozzáfüzte a kellő magyarázatot, s álláspontját idézetekkel támasztotta alá. Aranyszájú Szent Jánosról szóló kommentár pl. a nagy szent korának, műveinek és egyéniségenek teljes ismeretét és a vonatkozó irodalom átanulmányozását tételezte fel. Ugyanez áll a többi szent életére nézve is.

A gloria postuma az egyes szentekről összeállított teljes kommentárnak kiegészítő része. A Bollandisták itt összegezik az illető szent tiszteletét és ennek megnyilvánulását, a róla elnevezett templomokat és egyéb szent helyeket. Ha valamelyik szent után intézmény, alapítás maradt fenn, vagy rendet alapított, ezek történetére is kitérnek. Értékelték a szentek ereklyéinek átviteléről és közbenjárásukra történt csodákról szóló írásokat is, mert sok adattal szolgálnak valamely kor felfogásának, ízlésének erkölceinek és szokásainak megismeréséhez.

Ez volt a Bollandisták munkaprogrammja. Alapos felkészültségüknek, rengeteg utánjárásuknak köszönhető, hogy kiadványai a tudásnak és az ismereteknek valóságos kinccsestárai. Megállapításaiak legnagyobbrészt még ma is megállják helyüket.

Támadások pergőtüzében.

A Bollandisták megállapításai vajmi sokszor meglepő eredményeket vetettek felszínre, melyek többször gyakorlati következményekkel jártak. Midőn összeegyeztették a régi életrajzokat, s tudományosan vizsgálták az adatokat, látták, hogy sok megszokott vélemény és kedves hagyomány tarthatatlan. A formában nagyon mérsékeltek voltak, legtöbbször diszkréten mutattak rá a felsorakoztatott tényekből levonható következtetésekre és sohasem engedték szabadjára tollukat. Mégsem kerülhették el a támadásokat.

Nem szólunk itt a tudósok jogosult és megokolt felszólalásairól, mert minden fél teljes felkészültséggel és hozzáértéssel nyúlt a szóbanforgó kérdésekhez, s mint Mabillon esetében láttuk, a vita teljes megértéssel végződött. Nem időünk a másvallásúak és felvilágosultak csatározásainál sem, mert rendesen olyan dolgokhoz szóltak hozzá, amihez nem értettek és így figyelmet és választ sem érdemeltek. Csak egyetlen, de évtizedekig elhúzódó támadásra térünk ki, mely megvilágítja a Bollandisták magatartását és rámutat ama kor felfogása sok képviselőjének tudománytalan történetszemléletére. E fejezet beiktatása sértő szándék nélkül történik, de nem is mellőzhető, mert hozzátarozik a bollandizmus történetéhez. A féktelen támadások ugyanis a munkaközösséggé életére törtek, a vállalkozás tevékenységét hosszú időre meg-

bénították és még jóval később is éreztették nyomasztó hatásukat a történettudomány nagy kárára.

A Bollandisták március 29-i kelettel közölték Szent Berchtold, a Kármel első perjelének életét. El akarván kerülni mások céltalan felizgatását, a mellékelt magyarázó jegyzetekben nem szóltak a Kármelitarend koráról. Ez a tartózkodás nem tetszett a rend egyes tagjainak, mert a szerzet hagyománya Illés prófétától eredeztette a rendet. P. Crespin Ferenc rendtársuk műve útján felszólították a Bollandistákat, hogy nyíltan fejezzék ki erre a kérdésre vonatkozó véleményüket. Kellő alkalom hamar kínálkozott. A következő hónap első kötetében sorrakerült Szent Albert jeruzsálemi pátriárka és a Kármalitarend szabályai szerzőjének élete. E rész kidolgozása Papenbroeckra esett. Világosan és nyugodt okfejtéssel igazolta, hogy a rend hagyománya nagyon régi és tiszteletreméltó, de Illésre vonatkozóan nélkülöz minden alapot. A provokált őszinteség és tudományos bizonyítás a másik oldalon nagy méltatlankodást váltott ki. Meglepő című és tartalmú fércművek kerültek forgalomba, melyek alá akarták ásni a lelkiismeretes tudós és társainak tekintélyét. Éveken át folyt az egyoldali támadás. A Bollandisták úgy vélték, a legjobb felelet a hallgatás. Már két évtized óta írtak a Bollandisták ellen, midőn Szent Pálról nevezett Sebestyén atya, karmelita tartományfőnök *Exhibitio errorum* címmel nagyobb és tudományos igénnnyel fellépő könyvet bocsátott közre Papenbroeck ellen. Janninck *Apologia pro Actis Sanctorum* címmel kiadott művében kél mestere védelemére.

P. Sebestyén megcsónkított idézeteket, jelentésükből kiforgatott mondatokat sorakoztat fel, gyanúsít, eretnekségről vádol, hogy lerontsa ellenfele tekintélyét. Bámulatosan egyszerűen bizonyítja a megcáfolt hagyomány történeti hiteletét. Kijelenti, hogy Papenbroeck semmit sem tisztele, hitellenekkel és eretnekekkel cimborál, felforgató elveivel a legszentebb hagyományokat veszélybe dönti. Közben Rómában is erősen dolgozott, hogy tönkre tegye Papenbroeck nevét. Nagy titokban a spanyol hitbíróság elé vitte az *Acta Sanctorum* fóliánsait. 1695 nov. 14-én megjelent a hitbíróság rendelete, melyben kiközösítés és pénzbírság terhe alatt eltiltja a márciusi, áprilisi és májusi kötetek árusítását és olvasását. Az ítélet megokolásában ilyen s hasonló kitételek olvashatók: Az eltiltott kötetek eretnek, eretnekségre valló, a hit tényában veszélyes, botrányos, jámbor füleket sértő, lázító, vakmerő, alaptalan tételeket tartalmaznak; vétenek a pápák, a Szentszék, a zsolozsmáskönyv és martyrológium tekintélye ellen; több szentnek és írónak a tekintélyét megnyirbálják; tiszteletlen megjegyzésekkel találni bennük az egyházyatyák ellen; több szerzetet, névszerint a Kármelitarendet, sértő ki-

tételek és különféle nemzetek, jelesül a spanyol nemzet nagy-hírű íróit érintő sértések találtatnak a kifogásolt könyvekben. Ezt az ítéletet négy nyelven kifüggesztették Madrid nagyobb templomainak kapuira. Papenbroeckról sem feledkeztek el, aki a kézhez vett példányra egyszerűen ezt írta: Legi (elolvastam). Hallgatott, míg hírnevét és becsületét rántották sárba, de most, hogy hithűségében gyanúsították és azt a testületet gyalázták, melynek tagja volt, nem hallgathatott tovább. 1697—98-ban három részben kiadott válaszában sorra cátolja P. Sebestyén vádjait. A madridi hitbíróság bírához latin és spanyol emlékirattal fordult, de ezek nem fogadták el a beadványt. Annyit mégis megengedtek neki, hogy spanyolul szerkesztett apológiáját titokban benyújthassa, de egy álló évig ezt is válasz nélkül hagyták. Majd levélben kérte a főinquisitort, hogy közölje vele az eretnekséget tartalmazó tételeket, kész visszavonni mindegyiket, de a nagyúr feleletre sem méltatta.

P. Sebestyén vérszemet kapva és felbátorodva az elért sikerek miatt, Rómába tette át támadásának főhadiszállását. A Bollandisták közös megegyezéssel Janninckra bízták a védelmet. Mabillon és más nagynevű tudósok nagylelkű és bátor síkrazsállása a Bollandisták ügye mellett kivitte, hogy nem erősítették meg a spanyol hitbíróság ítéletét, csak a Pro-pylaeum Maii került indexre, jóval később XIII. Leó pápásgála alatt ezt is visszavonták onnan.

Papenbroecköt nagyon megviselték a kiállott izgalmak. 1701-ben annyira elhalálmasodott betegsége, hogy ellátták a szentségekkel, s ugyanekkor tollbamondott ünnepélyes hitvallásában esdve kérte XI. Kelemen pápát, hogy rehabilitálja. A pápa hajlamosnak mutatkozott, de a fellépő politikai bonyodalmak másfelé kötötték le figyelmét. P. Cassani madridi tanár hosszú évekre terjedő munkával elérte a spanyol hitbíróság, hogy 1715-ben visszavonta az 1695-i ítéletet és így jóvátette az elhamarkodott lépést. Papenbroeck már nem érte meg ezt az elégtételt, mert hat hónappal az ítélet visszavonása előtt meghalt.

Az áldatlan harc teljesen megbénította munkaerejét és gúzsbakötötte kezét, csodálatos munkabírása megtört és hét éven át semmit sem foglalkozhatott a szentek életével. Még évekkel később is gáncsot vetett társainak az alattomos ellenfél. Utoljára 1750 körül XIV. Benedek pápa idejében törtek a munkaközösség ellen, de óhajtott megsemmisítését nem tudták kivívni.

Ma már történeti távlatból szemlélve az eseményeket, szánalommal mosolygunk azokon, akik a legendák boldog gyermekkorát oly erősen álmodták, s őszinte részvettel sajnáljuk a jogtalanul meghurcolt áldozatokat. Papenbroecköt

minden írásában bölcs mérséklet vezette. Az a vágd hogy kritikájával zavart és forrongást idézett elő, azokra hull visz-sza, akik e kritikát provokálták és tudományos okfejtés helyett piaci dialektikával keltek a megkérdőjelezhető hagyomány védelmére. Sajnálatos, hogy e merészségnek másutt is akadtak követői a katolikus egyháztörténet nagy kárára.

A munkaközösséggel feloszlása,

Nem a vázolt támadások idézték elő a Bollandisták munkaközösségenek feloszlását, hanem a vállalat anyjának és őrének, a Jézustársaságnak eltörlése és az osztrák állam-hatalom telhetetlen kapzsisága mellett a zavaros korviszonyok.

Még 1767-ben történt, hogy Mária Terézia bruxellesi helytartója és tanácsosai megkérdezték a flandriai jezsuitarendtartomány főnökét, hogy vállalná-e a rendtartomány néhány tagja egy nagyobb szabású, a Németalföld történetének megírását előkészítő gyűjtemény megindítását és szerkesztését. A kölcsönös megegyezés után a tartományfőnök Ghesquière Józsefet, a Bollandisták munkaközösségenek tagját bízta meg az új vállalat irányításával. Alig kezdett működni az új szervezet, nemsokára bekövetkezett a Társaságnak megsemmisítése. Nagy csapást jelentett mindenkit intézményre nézve. P. Ghesquière *Analecta Belgica* címmel indította el a tervezett sorozatot és munkatársai segítségével hat kötetben kiadta a belga szentek életét. A szépen induló mű elakadt. Majdnem száz év telt el, míg idősebb Poncelet Albert S. J. vállalkozott a sorozat folytatására. Két kötetre való anyagot összegyűjtött és sajtó alá rendezett, de 1913-ban bekövetkezett halála óta mi sem történt ebben az irányban.

A Bollandisták a Társaság feloszlatása után egyelőre az anversi professzusházban maradhattak, de két év múlva kilakoltatták őket, mert a házat katonaiskola céljaira foglalta le a kormány. Midőn Mária Terézia 1778-ban felszólította a Bollandistákat, hogy folytassák a szentek életének kiadását, székhelyüköt áttették a Bruxelles melletti Caudenberg-apátságba. Könyvtárukat három részre osztották. Amit okvetlenül szükségesnek tartottak munkájuk folytatásához, a kormány utánuk szállította, a többöt vagy elárverezték vagy a bruxellesi királyi könyvtárba vitték. Mindez két évig tartott az új munkaterem berendezésével együtt. Mire 1780-ban az átköltözés munkálatait befejezték, október hó negyedik kötete elhagyta a sajtót.

Midőn Hubens Ignác 1785-ben meghalt, az apátság két fiatal szerzetesét rendelték segítségükre. Az egyik, mivel semmi kedvet sem érzett a tudományos működésre, még ideje-

korán visszalépett, a másik előképzettsége annyira fogyatékos volt, hogy gondolni sem lehetett alkalmazására. A kormány úgy segített a bajon, hogy 1785-ben Berthold Anzelm bencést hívta meg a Bollandisták támogatására, de három év múlva ő is kidőlt. 1786-ban II. József sok más kolostorral együtt feloszlatta a caudenbergi apátságot. A Bollandisták ismét vándorbotot fogtak kezükbe, s ezúttal a megszüntetett jezsuitarend bruxellesi kollégiumában szorítottak nekik helyet. Ugyanekkor hagyja el a sajtót október hó ötödik kötete.

II. József nagyon lassúnak találta munkájukat, s tudatta velük, hogy elvárja tölük, hogy minden évben legalább egy kötetet megírnak és tíz év alatt az egész sorozatot tető alá juttatják. Nem került rá a sor, mert 1788-ban kelt kormányrendelet a Bollandisták és az Analecta Belgica munkaközösséget feloszlatta, azon a címen, hogy két-háromezer forint megtakarítást jelent a pénzhiányban szennedő államnak. Arra már nem akartak emlékezni, hogy a két intézmény vagyona, az eladott könyvek ára és a Bellarmino-múzeum 50.000 forintja összesen kb. 200.000 forint hasznos hajtott a kincstárnak. A kormány sietett értékesíteni a megszüntetett vállalatok kiadványait és nem átallotta felkérni a volt tagokat az eladás lebonyolítására. A Bollandisták elfogadták a tapintatlan ajánlatot, mert csakis így reméltek, hogy megmentik, ami menthető. Bye levelet írt Gerbert Márton St-Blasien apátjához, s Bueval együtt ajánlkozott, hogy apátságába költözik arra az időre, míg néhány fiatal szerzetest vezetnek a bollandizmus titkaiba. Levele válasz nélkül maradt.

Ugyanebben az időben a francia Szent Mórról nevezett bencés apátság szerzetesei diplomáciai úton lépéseket tettek a császári udvarnál a Bollandisták gyűjteményének megszerzésére. Az anversi püspök értesülve szándékukról, minden követ megmozgatott, hogy megakadályozza a megmaradt értekek külföldre vándorlását és rávette a tongerloói premontrei apátot a gyűjtemény megvételére és a munka folytatására. 1789 május 14-én 60.000 forint kölcsön felvételét engedélyezte a kormány, hogy az apátság a kincstártól a gyűjteményt megvehesse. A Bollandisták Tongerloóba költöztek és 1794-ben megjelentették október hatodik kötetét. Bye és Bue neve mellett Fonson János, Berthold Anzelm, s három premontrei: Van Dyck Siard, Van der Goor Ciprián és Staels Mátyás szerepel.

A forradalom már javában dúl ebben az időben mindenfelé. Előbb az osztrák sereg szállja meg az apátságot, később a francia csapatok költöznek be és pusztítanak, ahol tudnak. A Bollandisták az apátság szerzeteseinek segítségével az értekesebb könyveket és kéziratokat részint a környék megbíz-

ható lakóinál rejlik el, részint átmentik a csendesebb Rajna-mellékre, a többi a lángoknak esett martalékul.

A háborúk és forradalmak után újra helyreállt a rend és nyugalom, de a Bollandisták munkaközössége nem élelt új életre. A régi gárda két tagja, Bye és Buce elhalt, a többi munkatárs elszéledt, az újjászervezésre nem volt többé ki-látás. Az anyagi zavarokkal küzdő apátság a Rajnamellékről visszakerült könyveket 1825-ben az egyik anversi piacon el-árvereztette, a többi könyveket jó pénzért Hágába továbbította, a kéziratok Bruxellesbe vándoroltak.

Ilyen szomorú fináléja volt a nagynevű munkaközösségeknek és gyűjteménynek. E pusztulás képezi a régibb bollandizmus történetének zárókövét.

Új kezdés a régi romokon.

Midőn már úgy látszott, hogy a Bollandisták vállalkozása teljesen a múlté és újjászervezésére semmi remény sincs, 1836-ban Parisban franciakból álló egyesület alakult az Acta Sanctorum abbamaradt sorozatának folytatására. A vállalkozók nagyrészt ifjú kezدők és a tudósok körében ismeretlen fiatalemberek voltak, kikben nagyobb volt a lendület és jóakarat, mint a reális érzés és hozzáértés. Gyorsan összeállították és mindenfelé hirdették programjukat, melyben komolyan ígértek, hogy évenkint három hatalmas kötetet szándékoznak kiadni, mindegyik kötet 200 ív terjedelmű lesz, sőt még azt is kiszámították, hogy minden íven 24.000 betű foglal helyet, s hogy tíz év alatt, ha törik, ha szakad, tető alá hozzák a sorozatot. A vállalkozók előadásaiKKAL ÉS NAGYHANGÚ REKLÁMAIKKAL ANNYIRA FELSZÍTOTTÁK A LELKESEDÉST, HOGY GUIZOT KÖZOKTATÁSYI MINISZTER A FRANCIA KORMÁNY ERKÖLCSI ÉS ANYAGI TÁMOGATÁSÁT HELYEZTE KILÁTÁSBA. PERRIN ABBÉ HALADÉK NÉLKÜL BRUXELLESBE INDULT, HOGY ÉLŐSZÓVAL ÉS TOLLAL PROPAGANDÁT CSÍNÁLJON VÁLLALKOZÁSUK MELLETT, ÉS HOGY LÉPÉSEKET TEGETEN A KIRÁLYI KÖNYVTÁRBAN ÖRZÖTT KÉZIRATOK MEGSZERZÉSÉRE. VÁJJON A KÍVÁNT SIKER ESETÉBEN KÉPES LETT VOLNA AZ EGYESÜLET BEVÁLTANI IGÉRETÉT? ALIGHA!

De nem is került rá a sor, mert az ifjú belga állam vezetőiben feléledt az önérzet és megtagadta a gyűjtemény ki-szolgáltatását. Ezzel meg nem elégedve, érdeklődtek Lil jezsuita tartományfönöknél, hogy kellő anyagi támogatás mellett vállalná-e a szentek életének folytatását. Lil kitért a megtisztelő ajánlás elől, okul azt hozta fel, hogy a belga rend-tartomány nemrégen önállósult és kevés felszentelt papja van. Az illetékesek nem nyugodtak, hanem Mgr Ram, louvaini egyetemi rektort kérték fel a közvetítésre. Ismételt sürgetések és többszörös megbeszélés után engedett a tartomány-fönök és 1837 elején megalakította a Neobollandisták Társa-

ságát. Boone Ker. Jánost, a bruxellesi Szent Michel-Koliégium rektorát, Van der Moere Józsefet a gandi Ste Barbe-Kollégium volt rektorát, Coppens Prosper és Hecke József teológiai tanárokat nevezte ki a munkaközösség tagjaivá. A szent Michei-kollégiumban telepedtek le. A kormány évi 6000 franknyi pénzsegélyt ígért és megengedte a királyi könyvtárban őrzött kéziratok használását. 1838-ban De prosecutione operis Bollandini címmel kiadott írásukban bejelentik a sorozat folytatását és jelzik, hogy a régi Bollandisták módszerét követik. Még így is nagy feladat előtt álltak. A régi munkaközöség tagjai mind elhaltak, a folytonosság megszakadt, a kivitelezés száz és száz fogását és titkát maguknak kellett újra fel-fedezniök. A régi együttes gyűjtötte felbecsülhetetlen értékek elkallódtak, a kéziratokat és könyveket széthordták, tehát előlről kellett kezdeniök a gyűjtést és a módszer megállapítását. Az útjukba gördülő akadályok leküzdése után 1845-ben megjelent október-hó hetedik kötetet, s 1867-ig újabb kötettel készültek el. Az első kötetek nem érik el a régi kiadványok színvonalát, mivel a kormány siettette a kiadást.

Az 1853-ban megjelent nyolcadik kötet címlapján a régiek közül csak Hecke szerepel, s mellette Bossue Benjamin, Buck Viktor és Tinnebroeck Antal neve tűnik fel. Bossue főiskolai katedráról lépett a Neobollandisták közé és 37 éven át volt a munkaközösség tagja, Tinnebroeck tanulmányai végeztével csatlakozik az együtteshez, s ötévi működés után 1855-ben, 38 éves korában elhunyt. Nagy tudását és korai halálát egyik társa a következő párvessel siratta:

Doctrinam mire variam collegerat: Acta
Primitias retinent, caetera mors rapuit.

Helyébe került Carpentier Ede, aki 12 évi együttműködés, illetve betegeskedés után 1868-ban meghalt. Közben Buck Remiggel és Matagne Henrikkel gyaropodott a munkatársak száma. Mindkettő szép reményekre jogosított, s a keleti szenek életének kidolgozását bízták rájuk. Hamar kidőlték a munkából. Az előbbi 1868-ban 46, az utóbbi négy évvel később, 38 éves korában elhunyt. E három fiatal erő elvesztése nagy csapás volt a vállalkozásra. Matagne rendkívül képzett volt, a fontosabb európai nyelveken kívül több keleti nyelvet el-sajátított. Az eddig említetteket mind messze túlszárnyalta tehetség és jelentőség dolgában Buck Viktor, aki 1817-ben született, 1835-ben lépett a Társaságba és a bölcslelet befejezése után 1840-ben kisegítésre s a teológia végeztével rendes munkatársul adják a munkatársak mellé. Alaposság, nagy tudás, széles látókör és igénytelen egyszerűség jellemzte. Mint pápai teológus jelen volt a vatikáni zsinaton. Meghalt 1876-ban. Buck Viktor dolgozatai és monográfiái mind figyelemre

méltók. Kár, hogy a szövegközlés helyett az értekező formára helyezte a fósulyt. Hatását tekintve legkiválóbb müve a De phialis rubricatis címmel kiadott értekezése, melyben döntő érvekkel bizonyítja, hogy a katakombákban eltemetett holt-testek mellett található u. n. véredények nem mindig az el-szenvedett vörstanúság jelei. Ekkor Archangelo Sconamiglio római pap személyében egy új P. Sebestyén támadt, aki De phiala cruenta indicio facti pro Christo martyrii című szenvedélyes röpiratában elferdít Buck érveit, meghamisítja bizonyítékait és mindezek tetejébe kétségbe vonja hithűségét! Buck kis művét nem a nagyközönségnak írta, éppen ezért nem is bocsátotta könyvpiacra, míg fanatikus ellenfele a kérdéshez nem értő nyilvánosság elé vitte a vitát. P. Buck figyelemre sem méltatta a szenvendélyes támadásokat, csak az eretnekség vágja ellen tiltakozott. Különben fellépése nem volt hiába, mert Rómában neki adtak igazat, s attól fogva nem hoztak elő a katakombákból csontokat, s egyéb földi maradványokat egyházi használatra.

A Neobollandisták tekintélye mindenki által emelkedett, a tudós világgal élénk összeköttetésben állottak, s kiadványaiak iránt akkora volt a kereslet, hogy a párisi Palmé-cég újra ki-nyomatta az Acta SS. összes kötetét. Nagylelkű mecénások is akadtak, elsősorban maga Buck Viktor, aki öröksége nagy részét a vállalkozás céljaira adta. A belga, francia és angol kormány tekintélyes könyvgyűjteményt ajádékotztak nekik.

A sikerek mellől megpróbáltatások sem hiányoztak. Hymans liberális-szabadkőműves képviselő 1860-tól kilenc álló esztendőn keresztül támadta a kormányt az évi költségvetések parlamenti tárgyalásakor és a bollandizmus céljaira folyósított pénzsegély megvonását sürgette. Viselkedése annál érdekesebb volt, mert ugyanez a képviselő más alkalommal a legnagyobb elismerés hangján írt a munkaközösséggel tagjairól és teljesítményeikről. Sokan védelmére keltek a szorongatott Bollandistáknak, köztük külföldiek is, mint pl. a British Museum őre, s Pertz, a Monumenta Germaniae kitűnő kiadó-szerkesztője. Hymans és hárompontos testvérei 1869-ben újabb rohamot indítottak a kormány és a támogatás ellen. Ezúttal már nagyobb sikkerrel, mert ettől kezdve a valamikor mindenreki kilátásba helyezett pénzsegély elmaradt. Azóta is úgy áll a helyzet, hogy a belga kormánytól egyetlen garast sem kaptak.

E múló kellemetlenkedésnél sokkal nagyobb veszedelmet jelentett a vállalkozásra és zavartalan működésére, hogy néhány év alatt három tehetséges fiatal munkatársat ragadott el a halál és maga Buck is megtörve és betegen ért vissza a zsinatról. E veszteségek könnyen végzetessé válhattak volna, ha nem P. Smedt Károly kerül a munkaközösséggel.

A bollandizmus újjászervezése.

P. Smedtet Louvainból szólították Bruxellesbe, ahol a rendi főiskolán egyháztörténetet adott elő. Tanárkodása közben kiterjedt irodalmi munkásságot fejtett ki, sok értékes cikket és több önálló művet írt. A meghívás nem találta készületlenül. Teljesen kidolgozott programmal indult új hivatala átvételére. Évek óta hangoztatta, hogy a bollandizmus módosításra szorul. Az utóbbi időben szakszerűen rendezték a tudományos gyűjteményeket, a könyvtárak és levéltárak megnyíltak a kutatók előtt, az utazás gyorsabb és olcsóbb, mint volt régen, a történetoktatás fejlődött, a történetszemlélet elmélyült, s a történetíró feladata lényegesen könnyebb, mint volt régebben.

Munkatársai, P. Hoff Vilmos és P. Backer József, segítségével már az új módszer és elvek alkalmazásával dolgozza ki a legközelebb kiadásra kerülő kötetet, mely 1887-ben hagyta el a sajtót. Az új sorozat első kötete külső felépítésében és belső technikájában alig különbözik a megelőzőktől. De két fontos újítás azonnal szembeötlök. Az első az, hogy a szentek aktáit minden változtatás nélkül, teljesen a kézirat szövege szerint közlik, tekintet nélkül a kézirat történeti értékére. Az interponált, apokrif vagy legendaszerű szöveget sem mellőzik. Ismét az irodalomtörténeti szempont jut érvényre. Elődeink is ugyanezt a szempontot tüzték ki maguk elé, de a különbség abban rejlik, hogy nem mindig követték a gyakorlatban, míg Smedt és munkatársai nagy következetességgel mindenütt érvényesítették. Az új közlésekben megismérhető a szentről szóló irodalom, pontosan megtudjuk a vonatkozó kéziratos életrajzok történeti értékét és megbízhatóságát. Szent Hubertről pl. hétféle különböző életrajzot tesznek között, a csatolt magyarázó jegyzetekben összehasonlítják a különféle forrásokból származó és merítő életrajzokat, megállapítják az életrajzok genetikus sorrendjét és egymásközti összefüggését.

A másik fontos újítás a szövegközlés módjában nyilvánul. Nem elégedtek meg a könnyen megszerezhető kis számú kéziratokkal, lehetőleg minden felhajtottak, az összegyűjtötteteket osztályozták és a közlésnél a variánsokat jegyzetalakban feltüntették. Az ilyen eljárás lényegesen több utánjárást követelt, egy-egy kötet anyagának összegyűjtése, rendezése és kiadása hihetetlenül fáradtságosabb volt mint a múltban, de a kiadott kötetek értéke is nagyobb mint a megelőző kiadásoké. Ezek voltak a lényegesebb újítások. Így röviden előadva talán nem látszanak fontosaknak, de a hozzáértők azonban látják a különbséget és az új módszer tudományos jelentőséget.

tősegét. A Bollandisták ma is ugyanezen módszerrel szerkesztik az újabb köteteket.

P. Smedt értékelni tudta az időszaki sajtó szolgálatát. Társaival együtt nagyon érezte ilyen folyóirat hiányát. 1882-ben munkatársai közreműködésével *Analecta Bollandiana* címmel évnegyedes folyóiratot kezdett. Benne közlik az *Acta* megjelent köteteihez a pótlásokat és javításokat. Itt bocsátják közre a kiadatlan szövegeket, értekezéseiket, ismertetik az újonnan felfedezett kéziratokat, a könyvtári és levéltári ritkaságokat, vagyis minden olyasmit, ami a hagiografia tárgykörébe tartozik. Mily nagy volt folyóiratuk tekintélye, az is mutatja, hogy olyan nagynevű tudósok is, mint Batiffol, Chevalier, Kurth, Mercati és mások, szívesen felkeresték cikkekkel szerkesztőségét.

Mivel évről-évre rengeteg hagiográfiai mű jelent meg a könyvpiacon, melyeket vagy megszereztek vagy ajándéképen kaptak és elolvastak, egészen közelálló gondolat volt, hogy olvasmányaik gyümölcsét és egyéb észrevételeiket szélesebb körökkel is közöljék. Ez az elgondolás hozta létre azt a megoldást, hogy 1891-től kezdve az *Analecta* minden számához *Bulletin des publications hagiographiques* felírással könyvvészeti mellékletet csatoltak, melyben az időről-időre megvett vagy beküldött és tárgykörükhez tartozó műveket elemezték, ismertették és értékük szerint méltatták.

Ilyen alkotások és teljesítmények láttára mindenki természetesnek tartja, hogy a jelesebb tudományos egyesületek versenyezve hívták meg tagjaik sorába a kiváló újjászervezőt és tudóst. Midőn 1895-ben az Institut de France beválasztotta tagjai közé, és barátai melegen gratuláltak a megérdemelt kitüntetéshez, P. Smedt mögötte álló munkatársaira mutatva mondotta: *Je suis leur chef, donc je dois les suivre!* Ez a monda szállóige lett. Nemcsak társai felé irányzott szellemes bők volt e kijelentése, hanem sokkal inkább mélyen átérzett igazság és nyilt vallomás. Azt akarta csak mondani, hogy sohasem vágta el a kezdeményezés útját, s hogy alkotásai, a vállalkozás újjászervezése és felvirágzása sikerülték, munkatársai önzetlen és együttes közreműködésének köszönhető.

Bollandizmus a jelenben.

P. Smedt közel 40-évi, sokoldalú tevékenység után nyugodtan hunyhatta le szemet, mert amellett, hogy emelte és fejlesztette a vállalkozás tudományos színvonalát befelé, megiszilárdította tekintélyét kifelé, szláv osztálytal gyarapította a könyvtárt és 1905-ben, midőn az új Saint Michel-Collège gyönyörű iskolapalotája felépült, boldogan költözött át gárdájával együtt az új és tágas otthonba. Társai folytatták művét

a kijelölt irányban. A munkaközösség asztalán több nyomda-kész közlemény várt kiadásra, más munkákat tervbevették, miőn 1914-ben kitört a világháború és végigsöpört egész Belgiumon. A négy évig tartó megszállás elzárta a Bollandistákat a külföldtől és megbénította tevékenységüket. Engedélyt kértek, hogy legalább a közeli könyvtárakat látogathassák, de a megszálló német katonai hatóság kíméletlenül visszautasította kérelmüket. A munkatársakat titkos kémek figyelték, behatoltak a könyvtárba és munkaterükbe, minden felforgattak, sok értékes könyvet és kéziratot eltulajdonítottak, többek között eltűnt az Acta-sorozat egyik kötetének teljesen kész kézirata.

Nemcsak anyagi veszteségek érték őket. A munka szünetelt, a munkatársakat fogságba vetették, a kiállott szenvedések következtében 1917-ben P. Ortroy Ferenc és egy évre rá P. Backer József meghalt.

Midőn a német megszálló sereg kivonult, a Bollandisták felszabadultak a nyomás alól és új lendülettel folytatták a munkát ott, ahol abbahagyni kényszerülték. Eltakarították a romokat, újrarendezték a könyvtárt és írták a szentek életét. A Boulevard Saint Michel kezdetén áll a gyönyörű kollegium a maga méltóságában, alant a széles úttesten lüköt és íramlik a nagyvárosi élet, benn közel másfélzer diák tanul: ilyen környezetben a kollégium jobb szárnyának második emeletén dolgoznak a Bollandisták.

Munkahelyiségeiket nagy ajtó választja el a ház többi részétől, és az ajtón e sokatmondó felírás: 1643 Bibliotheca 1905 Bollandiana 1837. Az ajtó mögött csend áll őrt a fáradhatatlanul dolgozó tudósok mellett. Laboratóriumuk négy részből áll. Legnagyobb hely jut az ötemeletes könyvtárnak; mögötte van az üvegfalakkal elválasztott tulajdonképpeni dolgozóterem kis kézikönyvtárral, a főbejárattól oldalt a könyvtártiszt fogadó- és dolgozószobája, mellette a külső látogatók rendelkezésére szolgáló munkaterem van.

A könyvtárban kb. 250.000 kötet van összegyűjtve, közöttük többszáz ösnyomtatvány. A könyvek a következő főcsoportok szerint vannak osztályozva: 1. egyháztörténeti segédtudományok, 2. folyóiratok, 3. országokról és egyházmegyekről szóló monografiák és egyéb művek, 4. tulajdonképpeni hagiografia, szentek élete, 5. imakönyvek, breviáriumok és hasonló kiadványok. A szentek életére vonatkozó gyűjteményük egyedülálló. A munkaközösség közel ezer folyóiratot járat, részint cserepeldányként, részint vétel útján. A magyar történetírás kiváló képviselői közül megvan nekik Katona, Palma és Fejér értékes kiadványsorozata, a nagy Fraknói sajátkezű aláírásával ellátott művei sem hiányaznak a gazdag gyűjteményből.

A munkaközösség legidősebb tagja és seniora Delehaye Ipoly volt (1859—1941), aki a római-görög vétanúk életét dolgozta fel; korra nézve következik Peters Pál (1870), aki a georgiai örmény és szír szentekre vonatkozó aktákat rendezi sajtó alá; Coens Móric (1893), könyvtáros a középkori gall, frank és germán szentek életét írja; Gaiffier Balduin (1897), gondnok, Itália és az Ibér-félsziget szentjeivel foglalkozik; Grosjean Pál (1900), ír és angol szentek, Halkin Ferenc (1901), az újkori francia, német, belga és holland szentek életadatait és aktáit állítja össze. Ez a munkafelosztás nem kizárolagos, mert a munkatársak között a legteljesebb együtt- és összeműködés van. Közös teremben és állandóan együtt dolgoznak, a kölcsönös kisegítés és támogatás azonnal kézelnél van. A munkaközösség egyik tagja volt van de Vorst Károly (1870), azelőtt hosszú ideig belga tartományfőnök. A munkaközösséget egy világi könyvtártiszt és papnövendék-rendtag, többször kiszemelt munkatárs egészít ki.

Az utolsó évek eseményei ismét meggátolták az atyák munkáját. Hosszú időbe kerül, míg a régi lendülettel folytatják működésükét.

A Bollandisták teljesítményei.

Tekintélyes könyvtárt tesz ki azoknak a műveknek az összessége, melyeket a Bollandisták közösen vagy külön is kiadtak. Közleményeiket négy csoportra oszthatjuk.

Az első csoportba tartozik életük főmunkája: a 67 ívrét nagyságú kötetből álló Acta Sanctorum-sorozat. A legutolsó kötet 1936-ban jelent meg, mint a 62-ik kötet, mely november hónap 11—12—13-ra eső szentek életét tartalmazza.

Januárra 2., február-március-áprilisra 3—3, a többi hónapokra 6—7 kötet jut. Legterjedelmesebb október szentjei életének feldolgozása, 13 kötetre terjed. minden kötethez bő tartalomjegyzéket csatoltak és csatolnak ma is. Janninck a januártól júniusig, Chesquiére a júliustól szeptemberig terjedő kötetekhez általános mutatót készített. A BoUandisták eredeti kiadásán kívül két másik újranyomás is készült a szerzők közreműködése nélkül.

Egyik a velencei kiadás, melynek nyomása 1770-ben szeptember ötödik kötetével elakadt. Greuse, bruxellesi könyvkiadó 1850-ben folytatta az abbamardt sorozatot és október hatodik kötetének kiszedéséig jutott. A másik a 60 kötetből álló párisi kiadás, melyet Palmé Viktor bocsátott ki.

A bollandisták kiadványainak második csoportját az 53-ik évfolyamába lépő Analecta Bollandiana 600—700 lap terjedelmű évnegyedes folyóirat alkotja, mely a világháború alatt szünetelt, de azóta pótlólag kiadták az elmaradt évfolyamokat.

Azelőtt évenként négyszer jelent meg, újabban csak két-szer, de ugyanolyan lapterjedelemben.

A harmadik csoportba tartozik a Subsidia Hagiographica sorozataidé sorozzák nagyobb műveiket, melyek éppen terjedelmük miatt az Analectában el nem helyezhetők. Eddig húsnál több kötet jelent meg. Van köztük hymnus-gyűjtemény négy kötetben, régi kéziratok jegyzéke és hasonlók.

Azok a kiadványok, melyek a nevezettek közül egyikbe sem illeszthetők, képezik az utolsó csoportot. Ilyenek az egyes országok földrajzi ismertetései. Papenbroeck felelete P. Sébestyénnek, Anvers története öt kötetben, Smedt történeti módszertana.

Ha a Bollandisták teljesítményeiről írunk, megemlíjtük« hogy sok neves tudós és író az általuk felkutatott és közölt adatokból font magának babérkoszorút. Potthast, Chevalier és mások nagyraértékelt forrásközlései nagyrészt az Acta Sanctorum kivonatai.

A felsorolásból nem hagyhatók ki az ú. n. álbollandista kiadványok sem, melyek jogtalanul tüzték homlokukra a bollandista jelzőt, mert a bollahdistakhoz semmi közük. Három francia eredetű kömpiláció illesztette címébe a munkaközöség nevét. Legsikerült köztük a Guérin Pál abbé szerkesztette Les Petits Bollandistes című 17 kötetből álló szentek élete, mely a Bollandisták, Surius és főként Ribadeneira művei nyomán készült. Sok kiadást ért, több nyelvre lefordították. Magyar kivonatát Meszlényi Gyula szatmári püspök tette közzé. A második kiadvány a Carnandet József által megindított és 80 kötetre tervezett szentek élete volt. Az elsietett munkát utolérte végzete, már a nyolcadik kötetnél elakadt. A harmadik vállalkozó a Meroving-korszakról akart írni. Ügy látszik csak cégerül illesztette a bollandista jelzőt könyve címlapjára, de nem sokat ért vele, mert az előbbi vállalkozás sorára jutott.

Rosweyde és barátai, sőt talán maga Bollandus és társai sem sejtették, hogy a nehezen induló vállalkozás ilyen monumentális művé fejlődik. A Bollandisták következetes és eryneDETLEN munkássága felülmúlt minden várakozást. Az Acta Sanctorum egy-egy kötetének megjelenése mindig eseményt jelentett. E kiadványok méltó büszkeségei a történettudománynak és valóságos kincseitői az ismereteknek. A bollandisták nagyon alkottak. Teljesítményük minden tekintetben: Monumentum aere perennius!

A közölt értekezés bemutatja a Bollandisták Társaságának történetét és működését a vállalkozás kezdetétől napjainkig. A bollandizmusról magyarul, eltekintve a lexikonok rövid pársoros cikkeitől, az utóbbi években senki sem írt; sőt a régebbi időben sem jelent meg erről a munkaközösségről alaposabb tájékoztatás. Megjelent külön e címmel, Budapest Manréza

Házinyomda 1935, 30. és 2. lap. — Részletet közölt belőle csekély alakítás-sal Magyar Kultúra 22 (1935) 81—86. lapokon.

A bollandizmus történetéhez a következő forrásokat használta a szerző, aki hosszabb ideig dolgozott a Bollandisták bruxellesi könyvtárában:

Delehaye Ipoly S. J.: *L'oeuvre des Bollandistes. 1615—1915.* Bruxelles, a Boll, kiadása, 1920, 282 lapnyi terjedelemben. E könyv nagyrészt megjelent a francia jezsuiták *Études c. folyóiratában*, 1919. évf. március-tól augusztusig kiadtott számokban. — Jó összefoglalást közölt a lengyel jezsuiták *Przeglad Powszechny c. folyóirata* 41 (1932) 112—119. lapig. — Jól foglalja össze a Bollandistákra vonatkozó tudnivalókat Pitra OSB: *Etudes sur la collection des Actes des Saints c. könnyében*, megjelent 1850 Parisban; s G. Gabrieli: *San Brizio e san Niceta, Grottaferrata*, 1912. — Protestáns részről többek között K. Geiger foglalkozott velük *Aus der Welt der Acta Sanctorum* címmel, v. ö. *Deutsch-evang. Blätter* 18 (1893) 573—596, e cikkre reflekáltak a Bollandisták, — lásd *Analecta Boll.* 13 (1894) 288 k. — Legújabban Albert Poncelet S. J. írt róluk *Histoire de la Comp. de Jésus dans les Anciens Pays-Bas*, Bruxelles, 1927, IL kötet 475. kk. lapok. Jó összefoglalás: *Après un siècle. L'oeuvre des Bollandistes de 1837 — à 1937.* Lásd: *Analecta Bollandiana* 55 (1937) V—XLIV. lapokon. Különlenyomatban is megjelent. — Angelo Mercati: „*Bollandiana*“ dall'Archivio Segreto Vaticano. Roma. 1940, 67 lap. (*Miscellanea Históriáé Pontificiae* vol. III. η. 4.) A bollandizmus történetéhez 1667 és 1792 között nagyon értékes adatokat közöl. — A nevezeteken kívül megtékinthető Schmid András cikke *Kirchenlexikonban* (Herder, 1883) II. kötet, 986. kk.

I. — Rosweyde életét lásd: *Poncelet, Biograph, national.* XX. 170. kk., — *Kirchenlexikon X.* 1314. k. — Delehaye i. m. 8. kk. — Sommervogel, *Bibliothèque de la Comp. de Jésus VII* kötet (Bruxelles—Paris, 1896), 27 pont alatt elsortolja R. műveit, 190—207. oszlop. — R. említett tervezetét közölték *Analecta pour servir à l'histoire eccl. de Belgique V.* kötet, 263—270. U. e címmel: *Memóriaie de P. Heriberti Instituto quad Sanctorum históriás et vitas illustrandas.* — Bellarmino levele közölve *Acta SS. Oct. VII* 1. kk. és Ch. de Smedt S. J.: *Les fondateurs du Bollandisme, a Mélanges God. Kurth L.* 297. lapon. — A *Vitae Patrum Winghe Antal apátnak ajánlva* jelent meg, ciki 1637-ben hunyt el,

II. — Az egyes Bollandisták műveire vonatkozó adatokat lásd Sommervogel i. művében, betűrendben. — Bollandusra vonatkozó adatok találhatók: Poncelet i. m. II. 479. kk. — Delehaye 23. kk. Az utóbbi említi, hogy B. családi háza 1914-ben lett a németek okozta tűzvész martaléka. — A Bollandisták társaságáról ír E. Fueter: *Geschichte der neueren Historiographie* (München, 1911), 328 lap. — A régebbi művek közül lásd Sommervogel L 1673. kk. — Dehaijnes: *Les origines des Actes SS. et les protecteurs des Boll. dans le Nord de la France.* Douai, 1870. — Aug. Potthast: *Bibliotheca medii aevi* (Berlin, 1862), 575—941. 11. — Fueter idézett szavai 352 1. — Papenbroeck és Mabillon vitáját lásd Poncelet, *Mabillon et Papenbroeck*, megjelent *Mélanges Mabillon* (Paris, 1908), 171—175. 11. — Az egyes Bollandisták életét lásd az *Acta SS.* megfelelő kötetéiben. Az aktív Bollandisták emléket állítottak elhalt munkatársuknak az illető halála után megjelent legközelebbi kötetben. Talán érdekel egyeseket, hogy a munkaközösség nevezetesebb tagjai hány éven keresztül vettek részt a szerkesztés munkájában és hány kötetbe írtak. Álljon itt ezek számára az *Acta SS. Oct. VII*, kötetében található kimutatásból e néhány adat.

Bollandus János	34	8
Henschenius Gottfrid	46	16
Papenbroeck Dániel	55	19
Janninck Konrád.....	44	13

Baert Ferenc	38	10
Sollier János	38	12
Pien János	35	14
Cuypers Vilmos	21	11
Bossche Péter	15	7
Stiltinck János	25	11
Suyskens Konstantin	26	11
Périer János	15	7
Sticker Orbán	2	1
Limpens János	9	3
Velde János	5	2
Clé János	7	3
Bye Kornél	33	6
Bue Jakab	32	7
Ghesquière József	10	4
Hubens Ignác ... -----	10	2

III. — Programmukról maga Bollandus számol be Acta SS Jan vol. I kb. 50 ívrét lapon 5 fejezetben. — Megemlíteni, hogy minden kötetet ajánlanak egy-egy jótevőnek, az elsőt Jézus Krisztusnak az örök főpápnak és helytartójának, VIII. Orbán pápának. — Ugyanez a kötet ilyen címmel jelent meg, mely már maga is következtetni enged a munkaprogrammra: Acta Sanctorum, quotquot totó orbe coluntur, vei a Catholicis Scriptoribus celebrantur, quae ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus S. J. theologus „operam et studium contulit Godefridus Henschenius. A címképen egyik oldalon a veritas megszemélyesítője: Obscura revelo, másikon az Eruditio-é: Antiqua reduco aláírással. — Természetes, hogy ilyen nagy vállalkozáshoz anyagi források is kellettek, jótevők támogatása nélkül a munkaközösséggel nem lett volna képes ilyen hatalmas munkát megjelentetni. Az Acta SS. Oct. VII. kötet, VIII. k. lapon a kiválóbb jótevők között említik De Winghe apáton kívül I. Lipót és VI. (III.) Károly császár-királyt, Papenbroeck nővérettét, Van Susteren József brugesi és Smedt János gandi püspököt. Károly császár-király 1716-ban 6000 forintot adott a vállalkozás céljaira, s azonkívül évi 1995 forintot folyósított, mely összeget minden évben készhez kapottak egészben 1773-ig. Ez a magyarázata annak, hogy a 20-ik kötetből a 52-ikig mind a Habsburg-Lotharingiai családnak, illetve egyik tagjának van ajánlva, nyolc magának Károllynak. — Papenbroeck és Henschenius itáliai tartózkodására nézve lásd Acta SS. Junii III. 808 lap, s Battistini cikkét Arch. della R. Soc. Rom. di St. Patria 53—55 (1930—32) 1—40. lapig, s Archiginnasio 26 (1931) 57. kk. — Érdemes elolvasni Papenbroeck értekezését Bollandus életéről, melyben többek között ismerteti mestere és az akkor a történetírás legkiválóbb képviselőjének tartott Baronius módszere közötti különbséget. V. ö. Acta SS. Martii I, p. XX.

IV. — P. Crespin könyvének címe: Historico-theologicum Carmeli armamentarium. Megjelent Anvers—Kölnben, 1669. — P. Sebestyén ily címmel adta ki művét: Exhibitio errorum, quos P. Daniel Papebrochius Societatis Jesu suis in notis ad Acta Sanctorum commisit. Papenbroeck válasza: Responsio Danielis Papebrochii ad Exhibitionem errorum. — E vitát illető bővebb feldolgozás és irodalom található Pastor: Geschichte der Päpste című nagy művének vonatkozó kötetében, és minden nagyobb szabású történeti módszertanban.

V. — A Neobollandistákra nézve lásd: Acta SS. Oct. VII. kötet, XXII. lapon. Sommervogel i. m. I. 1673. kk. Delehave és Pitra i. m. — La Civ. Catt. III. sorozat, VII. kötet, 401—421. 11. — Université Cath. Pitra cikkei 1849 ápr. és májusi füzet. — De Ram: Les Nouveaux Bollandistes, Bruxelles, 1860, megjelent ugyanez a rövid értekezés a Compte-rendu de la Comm. royale

d'*l'histoire*-ban 1860, 120—199. 11. és a *Bull. du Bibliophile Belge* 1860, 403—441. 11. E védőirat Hymans támadásai alkalmával jelent meg. Az egyes Neobollandisták személyi és irodalmi adatait lásd Sommervogel i. m. megfelelő betűi alatt.

Buck Viktor önvédő levele közölve *Theol. Litteraturblatt*, Bonn, 9 (1868) 487 1.

VI. — Smedt érdemeire nézve v. ö. Bibi. de l'*École des Chartes* 51 (1890) 532. k.; *Byzant. Zeitschrift* 9 (1900) 573. kk.; 12 (1903) 675.; *Geschichte der altchristl. Literatur* IL kötet, 2. rész, 463.; *Theol. Literaturzeitung* 28 (1903) 300. J *Bulletin critique* IL (1906) 121.

VII. — A Bollandisták sorsát a megszállás alatt lásd: *Anal. Bolland.* 33 (1914—19), dec. füzetben.

VIII. -τ- A Bollandisták kiadványait lásd Delehaye i. m. 245. kk.; és az egyes munkatársak kiadványait elsortolja Sommervogel i. m. megfelelő betűje alatt.

A magyar szentek életét kivonatosan kiadták két kis kötetben a Bollandisták és más írók nyomán a következő címmel: *Acta Sanctorum Hungariae, ex Joannes Bollandi S. J. Theologi, eiusque Continuatorum... operibus excerpta... Tyrnaviae, Typis Acad. S. J. 1744—45.*

Gyenis András S. J.

A Szent Szív követe.

Colombiére Boldog Kolos. 1641—1682.)

Colombiére Kolos 1641 február 2-án született a délfranciaországi St.-Symphorien-d' Ózonban. A család, melynek tagja lett, annyira vallásos volt, hogy a Vizitáció-rend évkönyveiben a „Szentek családja“ néven szerepel.

I.

Kolos gyermekkoráról jóformán semmit sem tudunk. A családi otthonban megkezdett nevelése Lyonban folytatódott a „Jó segítségről nevezett Miasszonyunk“ intézetében és a Szentháromság-kollégiumban fejeződött be. Mindkettőt a jezsuiták vezették. Későbbi eredményes működése a szószéken és a tanári katedrán sejteni engedi, hogy már mint tanuló is kiváló volt.

Az isteni Gondviselés, mely Kolost Alacoque szent Margit segítőtársául szemelt ki, nem akarta öt a világban hagyni. Az ifjú Colombiére úgy láta, hogy Isten a Jézus-Társaságba hívja. Szíve túlgengéd volt ahhoz, hogy fájdalom és könny nélkül hagyja el a családot, melyet annyira szeretett— viszont nemes lelke nem türte, hogy az isteni hívásnak ne engedelmeskedjék. „Tudom, írja később, hogy midőn szerzeset lettem, borzadva gondoltam az életre, amelyre rászántam magam, de a terveket, melyek az Ür tetszésére alakítanak, sohasem lehet végrehajtani fájdalom nélkül.“

Tizenhétves korában belépett az Avignon-i ujoncházba. A kápolnában, ahol imádkozott, két képet látott: az egyik a Szent Szüzet ábrázolta, amint Gonzaga Szent Alajos fejére koronát tesz, a másik pedig, amint Kosztka Szent Szaniszlónak nyújtja a kis Jézust. Itt választja Máriát hivatása védőjének és itt határozza el: „Minden kegyelmet, melyet el akarok nyerni, Mária által“.

Noviciustársai buzgók voltak. „Azt mondaná az ember, hogy angyalok“, írta róluk az akkorai avignoni érsek a pápá-

nak. Colombière élénk szelleme, biztos ítéloképességgel és nemes lélekkel párosulva itt tette le későbbi életszentségének alapjait. Egyik elejtett későbbi szava elárulja, milyen lehetett a noviciátusban. „Honnán van az — írja jóval később lelkigyakorlataiban —, hogy én nem vagyok több, mint a noviciátusban voltam?“ A valóságban ő már nem volt ugyanaz, mint a noviciátusban, mert sokat haladt a tökéletesség útján, de szerénysége nem látja a haladást.

A próbaévek után irodalmi ismereteit tökéletesítette s gondolatainak helyes szónoki kifejezésében gyakorolta magát, azután bölcseléstet tanult és ezek befejezése után Parisba került a teológiára. Itt szentelték pappá a Notre-Dame-templomban 1669-ben. Röviddel ezután kényes feladattal bízták meg: Colbert, XIV. Lajos mindenható miniszterének fiai mellett lett nevelő. Nagy kitüntetés volt ez a megbízás, melyet hamarosan követett a gondviselésszerű kegyvesztés. Abban az időben szívesen írtak rövid gúnyverseket Colbertról, illet talált egyszer Colbert a Páter asztalán, aki érdeklődésből lemasolta és magánál tartotta. Rögtön el kellett hagynia Parist s Lyonba tért vissza, ahol a Szentháromság-kollégiumban mint tanár működött.

Kiváló szónoki képességei miatt előjárói három évvel később a szónoklás feladatát bízták rá.. Hallgatói előtt valóban mint Isten embere jelent meg és beszédei már elárulják az apostolt, kinek szívéből kicsordul a szeretet. A tanulással, tanítással és apostolkodással eltöltött évek után 1674-ben az ú. n. „harmadik próbaév“-ben találjuk őt. Ez az idő arra van hivatva, hogy befejezzé a jezsuita kiképzést és újabb buzgósgággal töltse el a hosszú tanulásban kifáradt fiatal szerzeteseket. P. Colombière egészen magáévá téve a rend alapítójának elgondolását, ezt az évet egészen a leksi elmélyülésre használta fel. Lelkigyakorlatos jegyzeteiben szépen ír arról, amit Isten sugallt neki és amit ő mondott Istennek. Értelmi megvilágítások, erős akarati elhatározások, belső lelkivilágának feltárása, önmagának teljes megvetése és az Isten iránti égő szeretet sugárzik felénk e jegyzetek minden oldaláról. Le akarja rázni önmagáról az önszeretet minden kötelékét s azért külön fogadalommal kötelezte magát, hogy szerzetének minden szabályát és előírását megtartja. Pedig, akik ismerik a Jézustársaság szabályait, azok tudják, milyen hősiességet kíván azok hűséges megtartása, és Colombière megtartotta fogadalmát, amint azt szerzetestársai és a világiak, kik ismerték, igazolták.

E lelkigyakorlatát Lyonban végezte, mindenben hűségesen követve a kegyelem szavát; a jutalom nem maradt eL Közelgett az óra, melyben Krisztus küldetést bízott rá.

A harmadik próbaév házát elhagyva, előjárói a Paray-le-Moniál-i rezidencia élére állították. E kedves, kis városban

1617-ben telepedtek meg a jezsuiták. A XI. századból megmaradt bencés-templom mellett, melynek ma bazilika rangja van és plébániai templomul is szolgál, itt van a Vizitációs-rend zárdája és szép kápolnája, ahonnan az egész világra kiáradt a Jézus Szíve tisztelet s ahová ezrével jönnek ma is a Jézus Szívét tisztelő zarándokok. E zárdában élt P. Colombière idejében Alacoque Margit. Elöljárói és gyöntatói nem értették meg e választott lelket s ő már azt hitte, hogy téves úton jár a lelki életben. De az Úr megerősítette őt, biztatva: „Légy nyugodt — mondotta neki — elküldöm majd hozzád az én szolgámat“. Nem sokkal ezután P. Colombière Paray-be érkezett s békét, megnyugvást hozott neki. De halljuk magát a szentet beszélni: „Alig lehet elképzelni azt a keserves állapotot, amelyben voltam, egészen azon időig, még az én Mesterem el nem küldte P. Colombière-t tudtomra adva, hogy ő egyike leghűségebb szolgáinak és legkedvesebb barátainak“.

Midőn ezen szent ember először jött ide, amint a szerzetesöknek beszélt, belsőleg ezen szavakat hallottam: „íme, akit én neked küldök!“ Nemsokára megismertem ezen szavak igazságát; mert a legelső gyónásomnál, a nélkül, hogy azelőtt csak egy szót is beszélünk volna, úgy beszélt hozzá, mint aki teljesen ismeri lelkemet. Nemsokára ismét eljött és bálon tudtam, hogy Isten akarata szerint fel kell neki tárnom lelkemet, mégis erős ellenszervet éreztem, mikor hozzá kellett mennem. Ezt meg is mondtam neki. Azt felelte, hogy örül, hogy alkalmat nyújt nekem az áldozathozatalra. Ekkor feltártam lelkemet, minden elmondva, jót és rosszat egyaránt. Nagy vígásztalásban részesített; biztosított, hogy nincs okom férni azon szellemről, mely bennem dolgozik, mert az engedelmes ségtől nem von el.“

Ezalatt a páter sokat szenvedett miattam. Azt mondta, hogy képzeliődéseimmel be akarom csapni őt is, mint másokat. De ez őt nem bántotta s nem szűnt meg engem támogatni, amíg a városban volt és azután is. De azért nem kímélt semmit sem, hogy megalázzon és erősítse, ami nagy öröömre szolgált.

„Alkalommal, midőn templomunkban misézett, a mi Urunk nagy kegyelmekben részesítette őt is és engem is; mert midőn a szentáldozás ideje közeledett, megmutatta szent Szívét, mint valami lángoló tűzhelyet és két szív közeledett ahoz, hogy vele egyesüljön és abban elmerüljön, azt mondva nekem: „íme, így egyesíti az én tiszta szeretetem e három szívet örökre“. És ő megismertette velem, hogy ezen egyesülés egészen az ő szent Szíve dicsőségére lesz és kívánta, hogy annak kincseit fedjem fel a Páternak, hogy így megismerje annak értékét; s azt akarta, hogy mi megosszuk egymással a lelki kincseket. Én feltártam előtte szegénységemet és az egyenlőtlenséget, mely egy ily erényes ember és köztem, szegény

bűnös között van. Amire Ő így felelt: „Az én Szívem végtelen kincsei pótolni fognak és kiegyenlítenek minden. Mondd csak el neki mindezt félelem nélkül. Ezt meg is tettem a legelső alkalommal. Az alázat és hála érzelmei, melyekkel ezeket és más dolgokat, melyeket Mesterem meghagyásából neki mondottam, fogadta, annyira meghatotta, hogy ebből több hasznöt merítettem, mint minden más beszédből, amit hallhatam volna.“

Végül következett a nagy jelenés, 1675 június 16-án, melyben az Ür a szent Szív ünnepét kérte Margittól és kifejezte kívánságát, hogy ezen ügyben forduljon az ő szolgájához. „Fordulj szolgámhoz, Colombiere atyához s mond meg neki, hogy tegyen meg minden lehetőt ezen ájtatosság meg-szilárdítására és Szívemnek szerezze meg ezen örömet. Ne vesztse el kedvét az ellenkezések miatt, melyekkel találkozni fog; mert azok nem fognak hiányozni. De neki tudnia kell, hogy szinte mindenható az, aki nem bízik magában, hogy egyedül reám bízza magát“.

Tehát P. Colombiere isteni küldetéssel lesz a szent Szív apostola. Isten választása azonban rendesen föltételezi a választottban a megfelelő képességet arra a munkára, melyre hívjaj és főleg kegyelmet ad neki annak végrehajtására. A szent szerzetesnő buzgó imához most már Krisztus papjának a szava is csatlakozik és az előbbi látomásait a katolikus papság tekintélye erősíti meg.

De vájjon a Szent Szív e választott apostola betöltőtte-e küldetését? A tények minden szónál ékesebben igazolják ezt. A Páter tökéletesen megértette Margitot. Midőn körülötte mindenki félreismerte a szentet, ő Isten szellemét láttá benne és irányította a tökéletesség útján. De e mellett ő maga is gyakorolta a Jézus Szíve tiszteletet. 1675 június 16-án volt a nagy jelenés; alig egy hét múlva, június 21-én, mely éppen az Ürnak nyolcada utáni péntek volt, P. de la Colombiere ünnepélyes felajánlással kötelezte magát egész életére a szent Szív szolgálatára. Ez időtől kezdve fáradhatatlan terjesztője volt a szent Szív tiszteletének. mindenütt ajánlotta az első pénteki s az Ürnap nyolcada után való pénteki engesztelő áldozást. Több levele és lelke jegyzetei bőven beszélnek azon törekvés seköről, melyeket ezen ájtatosság érdekében Angliában és Franciaországban tett.

Akitet az Isten szeret, azokat megpróbálja. Margit példájára P. Colombiére-nek is, miután a szent Szív apostola lett, ugyanazon Szív boldog áldozatává is kellett lennie. A lángok, melyek az isteni Szívet övezik, szívébe hatoltak; és a tövisek, melyek körülveszik, megsebesítették a Páter szívét.

„Az Ür visszahívta P. Colombiére-t— mondotta Margit — a Paray kis városból, hogy az Egyháztól elszakadtak között használja fel a lelek megtérítésére“. Tizennyolc hónapig volt

Paray-ben. Ezen idő alatt a városka iskolájában működött, egy férfi kongregációt alapított, segédkezett egy új kórház létesítésében, prédkált, de főleg vezette a lelkekét. A Páter, mikor megkapta elöljárói rendeletét, mely Angliába küldte őt, mint engedelmes szerzetes rögtön útnak indult. A yorki hercegnő udvari papjává neveztek ki. 1676 okt. 13-án ért Londonba.

A hatalom akkor az anglikán II. Károly kezében volt. VIII. Henrik, Erzsébet, Cromwell erőszakos eszközei már bevittek a lelkekbe az új hit tévedéseit s a Páter elszomorodva látta, hogy mi lett a hajdani „szentek szigetéből“. Buzgóságának azonban nem engedhetett szabad utat, mivel a katolikusok szabad vallásgyakorlata ismeretlen fogalom volt ott. Mégis sok lélekhez utat talált. Hitehagyottakat vezetett vissza az Egyházba és hitükben megrendülteket őrzött meg, apostoli lelkületét és okosságát bizonyítva ezzel. A szent Szív tisztelete szeretettel és részvéttel töltötte el szívét a tévelygők iránt és tőle telhetőleg engesztelte az isteni Fölséget azok bűneiért.

Bajaiban önmaga is a Szent Szívhez menekült, kinek tiszteletének terjesztéséről nem feledkezett meg. „Megismertem — írja Londonban 1677-ben végzett lelkigyakorlatos jegyzeteiben —, hogy Isten akarata, hogy azon ájatosságot érintő óhajainak betöltésével szolgáljam, amelyre az én gyengeségemet akarta felhasználni; már sok emberrel megismertettem azt Angliában és írtam Franciaországba is egyik barátomnak, hogy terjessze azt... Miért is nem tudok — Istenem, mindenütt ott lenni és terjeszteni azt, amit szolgádtól vársz“... S minthogy úgy érezte, hogy nem szereti elégé az Urat, buzgón kéri őt: „Kell, igen az kell, ó Istenem, hogy Te egy más szívet adj nekünk, gyengéd, érző szívet, mely nem márványból, vagy pedig bronzból van; szívedhez hasonló szívet kell adnod nekünk; szívedet kell nekünk adnod. Jöjj, Jézus szeretetreméltó Szíve, jöjj, s helyezkedj el az én keblemben, jöjj és gyújtsd azt oly szeretetre, mely megfelel — ha ugyan ez lehetséges — ama kötelességnek, mellyel szeretnem kell Megváltóm.“

A katolikusok, akik a yorki hercegnő kápolnáját látták, gyakran hallották ajkáról a szent Szív dicséretét. Apostoli munkái között sem feledkezett meg szerzetesi szabályairól, saját lelkéről. Másokat megszentelve saját lelkét is mindig jobbá, tökéletesebbé tette.

II.

Lassan elközelgett az idő, melyet a Gondviselés arra választott ki, hogy a szent Szív hűséges szolgáját, apostolát a keresztre szegezze. Ez a kereszt az üldözés keresztle volt.

P. Colombière-t isazzal vádolták — mint sok más katolikust abban az időben —, hogy összeesküést szőtt a király

ellen. „A szobámban tartóztattak le (1678 nov. 24-én) — mondja el önmaga — éjfél után 2 órakor, azután börtönbe kerültem, ahonnan két nap múlva vezettek ki, hogy vádlóimmal szembesítsenek 12 vagy 15 királyi-biztos előtt“. — Mint-hogy várnia kellett — írja róla egyik korabeli szerző — az öt kíváncsian körülvevő tömeg tekintetével nem törödve, elővette breváriumát és nyugodtan imádkozta a zsolozsmát. Azután nyugodt biztonsággal ment bírái elé“.

Minthogy a Páter XIV. Lajos alattvalója volt, a vádlók nem az összeesküést hozták fel ellene, hanem, hogy a Páter többeket megtérített és a katolikus vallást terjesztette; — mind olyan vág, mely csak dicsőségére szolgált. Ezután börtönébe vezették, ahol néhány hétag volt. Száműzetésre ítélték. Boldog volt, hogy Krisztus ügyéért száműzetést szenved, bár jobban szerette volna vérét ontani az igaz ügyért, de legalább szenvedhetett. Két éve jött Angliába és könnyek között „vetette a jó magot az Úr szántóföldjén“, de aratnia nem lehetett... utána vártnak jönnék, és lelkek, kiket magukra kellett hagy-nia. Mintha csak előre láta volna mindezt, mikor a harmadik próbaév lelkigyakorlataiban ezt írja: úgy látszott, mintha magamat láncokkal és kötelékekkel terhelve, börtönbe hurcolva, vándolva és elítélve látnám, mert a keresztre feszített Jézust hirdettem, akit a bűnösök megvetettek.“

Mikor a Páter börtönbe került, akkor már egészsége meg-lehetősen gyenge volt. Még 1677 augusztusában megtámadta mellét a kór. Baja a börtönben annyira rosszabbodott, hogy haladékot kellett neki adni Anglia elhagyására. A bajok súlya alatt azonban nem roskadt le, hanem teljes odaadással bízta magát Istenre. Emberi szemmel nézve, egészsége jobban Isten dicsőségére lett volna, neki mégis e szenvedés úgy tünt fel, mint „egyike a legnagyobb iringalmasságnak, melyet Isten vele gyakorolt“. E szenvedés adott neki módot arra, hogy még jobban egyesülhessen Istenével. „Én láttam öt két alkalommal — írja róla Alacoque Margit — nagyon nehezére esik beszélni, Isten teszi ezt, hogy így több öröme és több ideje legyen a Páter szívéhez szólni“. A Páter pedig szent alázattal fogadott minden Isten kezéből: Megértettem — írja egyik levelében —, hogy Isten nem akar többé működtetni engem, és hogy méltatlan voltam a lelkek vezetésére.

Francioszágba érve, 1679 január 16-án Parisból írt elő-járójának Lyonba. „Midőn engedelmeskednem kell, reménylem, Isten kegyelmével semmi sem lesz lehetetlen“. Ekkor már teljesen ki volt merülve; csak több megszakítással tudta megtenni az utat Lyon-ig. Paray-ben is megpihent és boldogan állapította meg Alacoque Margitról: „Minden nagyon megnőve kedett távollétem alatt“... A Páter a csapásokban, balsorsban növekedett — még negyven éves sem volt és emberileg szólva

tönkrement ember; Alacoque Margit az életszentség útján jutott jóval előbbre; a Jézus Szíve tisztelet pedig szilárd gyökeret vert mind Franciaországban, mind az Angol földön.

Lyonba érve a fiatal tanuló rendtagok lelkivezetője lett. Lelkükbe is beleoltotta Jézus Szíve tiszteletét és ezek között volt a későbbi Páter Gallifet, aki halhatatlan érdemeket szerzett a Jézus Szíve tisztelet elterjesztésében.

Időközben a beteg állapota súlyosbodott. A Páter mindenkorra a lélekre irányította figyelmét és az isteni akarathoz való alkalmazkodásban találta örömét. 1679 november 23-án ezt írja: „A mi Urunk néhány nap óta arra tanít, hogy még nagyobb áldozatot hozzak neki, amely abban áll, hogy legyek elszánva arra, hogy egyáltalán semmit se tegyek, ha ez az ö akarata; és legyek készen meghalni az első napon s a halál által kioltani a buzgóságot és a nagy vágyat a lelkek meg-szentelésére“.

Elöljárói 1680 nyarán Saint-Symphorian-ba az atyai házba küldték pihenni. Kissé összeszedte magát, de ez nem sokáig tartott. Lyonba visszatérve ismét sorvadni kezdett, és 1681-ben az orvosok tanácsára Paray-le-Monial-ba küldték. Isten ott akarta magához szólítani hű szolgáját, ahol az isteni Szív az emberiségnek újból kinyilatkoztatta magát. P. Colombiere örült az isteni Gondviselés ezen rendelkezésének, bár nem sejtette, hogy életének áldozatát kell ott meghoznia. Nemso-kára testvére, Humbert látogatta meg őt s ez úgy gondolta, hogy a családi házban való pihenés jót tenne a betegnek. Meg is szerezte már erre az elöljárók engedélyét; az elutazás napja is meg volt már határozva. Mikor Alacoque Margit meghal-lotta e tervet, kérte a Pátert, maradjon, ha ez nincs az enge-delmesség ellen. Midőn a Páter ennek okát kérdezte, egy levelet kapott Margittól, melyben ez állt: „Ö azt mondta nekem, hogy itt akarja életének áldozatát.“ A Páter megértette az üzenetet, de úgy gondolta, hogy inkább kell követnie elöl-járói rendeletét, mint egy magánkinyilatkoztatást. Készült az útra, de erős láz akadályozta meg az utazást. Most már örömmel várta a napot, mely Teremtőjéhez vezeti. S ez nemso-káig késsett. 1682 február 15-én visszaadta szép lelkét Teremtő-jének, halálával is igazolva Margit szavait: „Ó, mily édes meghalni, miután állhatatosan tiszteltük annak Szívét, akinek minket ítélnie kell.“

Mikor Margit megtudta a Páter halálát, azt mondotta: „Imádkozzatok és imádkoztassatok érte.“ De másnap már azt hallották ajkáról: „Ne fáradjatok tovább; hívjátok őt segítségül és ne féljetek; ő sokkal jobban tud segíteni, mint eddig.“ S mikor fönökönöje csodálkozott, hogy Margit nem kér engedélyt külön imára és önmegtagadási gyakorlatra a Páter lelkiüdvéért, azt felelte neki: „Kedves Anyám, neki nincs erre

szüksége,ő olyan helyzetben van, hogy értünk imádkozhatik; a mi Urunk Jézus Krisztus szent Szívének jósága és irgalma jó helyre tette őt az égben. Csak éppen addig volt lelke megfosztva Isten látásától, amíg testét sírba helyezték, hogy így eleget tegyen némi hanyagságáért az isteni szeretet gyakorlásában."

III.

A szentéletű szerzetes temetése diadalmas volt. A városi hatóság külön síremléket akart neki csináltatni, de szerzetestersái nem engedték ezt s a rend kriptájába temették. A Jézustársaság feloszlata után (1773) Szalézi Szent Ferenc leányai őrizték sírját, ma csontjai ott vannak a Paray-le Monial-i missziós-szeminárium gyönyörű kápolnájának egyik oltárán. A hívősereg kezdettől mint szentet tisztelte, bár boldoggáavatását még akkor nem lehetett megkezdeni; szerzetestersái, főleg P. Croiset és P. Gallifet mint olyat tisztelték, aki a „szentség hírében halt meg és „Isten nagy szolgája' volt. A legnagyobb dícsérője azonban Alacoque Margit. A Páter halála után leveleiben, beszélgetéseiben csak mint szentet emlegeti.

„Jézus Szívénak tökéletes barátja" nyerte meg Alacoque Margit szavai szerint a Jézustársaság atyáinak a Jézus Szíve tisztelet terjesztésére szóló új megbízását.

1688 július 2-án Margitnak látomása volt. Látta az isteni Szívet lángrónusson sugarakat lövelve magából, melyek minden megvilágosítottak körülötte. Előtte „egyik oldalon — írja a szent — volt a B. Szűz, a másik oldalon a mi szent atyánk, Szalézi Szent Ferenc a szent P. Colombière-rel; a vizitáció leányai megjelentek e helyen őrzőangyalukkal oldaluk mellett, mindenük szívet tartott kezében. A B. Szűz minket anyai szavakkal hívott: „Jöjjetek, szeretett leányaim, közeledjetek, mert én értékes kincs letéteményeseivé akarlak tenni tittek.“

Azután a jó P. Colombiére felé fordulva a jóságos anya azt mondta neki: „És te hűséges szolgája isteni Fiamnak, neked nagy részed van ez értékes kicsben; mert ha a Vizitáció leányainak adatott, hogy azt megismertessék és megszerettesék és másoknak adják, a te Társaságod atyáinak van föntartva az, hogy annak hasznát és értékét felfedjék és megismertessék, azért, hogy abból használ merítsenek, azt tisztteettel és hálával fogadva, mint ami ilyen nagy jótéteményért jár. És amily mértékben szerzik meg neki ezt az örömet, az isteni Szív, minden áldás és kegyelem e bőséges forrása, olyan bőségesen fogja azokat árasztani az ő működésükre, hogy fáradozásaiak és reményeik fölött túláradó eredménye lesz és mindenük üdvére és tökéletességre válik.“

Ezek voltak Margit szavai, amelyek vigasztalók minden Vizitáció leányainak, minden pedig Szent Ignác fiainak, akik azóta is drága kincsként tisztelik a szent Szívet és igyekeznek buzgón terjeszteni tiszteletét. És csak hálás köszönettel gondolhatnak P. Colombière-re, kinek közbenjárására e kitüntető megbízásban részesültek.

Az égi koronát csak mintegy 250 év múlva követte a földi megdicsőülés. 1929 június 16-án XI. Pius pápa a boldogok közé sorozta P. Colombiére-t, a nagy apostolt. A Jézus Szíve-tisztelek serege nem szűnik meg hathatós közbenjárását kérni, oltárhoz zarándokolni, hogy megserezze számukra is a szent Szív barátságát.

Rövid életében minden egy feladat körül mozog és ez: küldetése a Jézus Szíve tiszteletre. Az ájtatosságnak ő volt mintegy első bírája, szemtanúja és apostola. 1675 előtt Alacoque Margit előljárói nyugtalanul látták szerzetesnővérük viselkedését, nem ismerve fel a szellemet, mely vezette. A Páter Paray-i tartózkodása, s önmaga felajánlása a szent Szívnek, megnyugtatta őket. És hogy hivatásának megfeleljen, az Úr vezette útjait: jó családi nevelés, finomság, egyeneség; hivatása a Jézustársaságba, ennek keretein belül mint szónok, mint nevelő tette nevét ismertté, de megaláztatásokkal is nevelte erényét. Vasakarat volt gyenge testében, s így a legkisebb szabályok hűséges megtartásával tudott kedveskedni Urának.

A lelkek mély ismerete, okossága és ítéloképessége bizalomra gerjesztették iránta az embereket, amíg életszentisége és jósága a szíveket nyerte meg: ezért mint lelki vezető volt a legnagyobb. Mint lelkia, Jézus Szíve felé tudta vezetni a lelkeket, kinek szeretete az ő szívé is eltöltötte. Ha életét csupán emberi szemmel tekintjük, szinte semmi feltűnőt, nagyon nem találunk benne, Isten előtt azonban nagy volt, mert betöltötte hivatását: Isten akaratát.

Kovács Jenő S. J.

Utcák és terek forgatagában.

(Geronimoi Szent Ferenc. 1642—1716.)

Szentnek lenni nemcsak ezerszer és számtalanszor meg-hajlított térdet jelent, hanem elsősorban meghajlított és háomba fogott akaratot jelez. Az emberi természet a viasz lágyságaval engedi át magát a bűnnek, sziklaszilárddá merevül, ha jobb énje akar benne felülkerekedni. Ennek a sziklának kell felör-lődnie az önmegtagadás keresztútján, hogy az anyagból fel-szabadulhasson a lélek, az emberből kibontakozhassék a szent.

A felületes szemlélő tudatában az imádság, vezeklés és csoda hármasága kapcsolódik, s ezáltal közös nevezőre hozza a szentek népes sorát, melyben eltűnik a személyiség és egyé-niség sajátos jellegzetességeivel, s csupán a nemzetiség vagy elnevezés szerint tesz némi különbséget.

Részleteiben kell vizsgálni a szent életét, a hétköznapok és munka során így kidomborodnak az egyéni vonások é3 nap-pali megvilágításba kerülnek. Nem lehet a szent életrása évszámokkal tagolt adathalmaz, különösen nem Ferencünké, aki 73 évet élt a földön és ebből 46 esztendőt töltött a Jézus-társaságban.

Nem megszokott jelenség volt ö, hanem új színt képvisel a szentek és apostollek koszorújában.

I.

Geronimoi Ferenc 1642-ben dec. 17-én született Grottagli községen, az akkorai nápolyi királyság területén. Milyen volt fiatalkorában? Példás és törekvő. Szelídségével, engedel-mességeivel és főként a szegényekkel szemben tanúsított írgal-masságával már gyermekkorában kitűnt. Útja egyenes, iránya határozott volt minden.

Grottagliában, Caracciolo Tamás tarantói érsek által ala-pított papi testület működött, melyet szerzesi, vagy egyéb fogadalamak nem kötöttek, de alkotmányuk szerint főtörök-vé-sük oda irányult, hogy saját és felebarátjuk lelkének üdvén munkálkodjanak. Ebbe a testületbe lépett Ferenc, szülei akara-

tával egyetértve, 1654-ben, 12 éves korában. Tanulékonyságával és a szabályok pontos betartásával tünt ki. Később rábízták a gyermekek oktatását, majd a templom gondozását is. Hitoktatásában már ekkor világos, megnyerő előadásával kötötte le hallgatóit. A tarentoi érsek a 16 éves Ferencnek 1658-ban feladta a hajkoronát.

Ezután Tarentoba küldték, hogy behatóan tanulmányozza a bölcselletet és hittudományt. Itt ismerkedett meg a jezsuitarenddel, melynek később buzgó tagja lett. 1666-ig változatlan kitartással folytatja tanulmányait s bizonyára ebben az időben vetette meg sziklaszilárd alapjait később páratlan teljességgel kibontakozó fegyelmének. Eközben a kisebb rendekkel együtt az alszerpapi és szerpapi méltóságokat is feladták neki. A bölcseleti tanfolyam elvégzése után Nápolyba ment azzal a szándékkal, hogy ott a jog- és hittudomány tanulmányozásába fog. Miután fiatal kora miatt Rómából felmentést kapott, hő vágya teljesült: 1666 március 18-án pappá szentelték.

Tovább fáradozva lelkének építésén, feléledt benne a vágy olyan otthon után, melyben zavartalaunl munkálkodhatna lelke tökéletesedésén, és emellett tanulmányait is befejezheti. Erre nem sokára alkalom nyílt.

A nápolyi jezsuita nemesi konviktus egyik felügyelői állása, melyet mindig világi pap töltött be, megüresedett. Ezt a neki felajánlott állást kész örömmel fogadta, mert úgy érezte, hogy kitűzött céljának kedvez.

Huszzonnyolc éves korában közel öt évi munkásság után, kifejezésre juttatta abbeli óhaját, hogy szeretne a rendbe lépni. Kiváló tulajdonságait tekintetbe véve, még gyenge testalkata ellenére is felvették. 1670 július 1-én lépte át a szerzet noviciátusának küszöbét, ahol felszentelt pap létére a legnagyobb alázatossággal vetette alá magát a szabályoknak. Ellenvetés nélküli, külön is próbára tett engedelmessége már ekkor megnyilatkozott.

Első noviciáusi évének végén P. Angello Brúnóval Leccebe küldték misszióba. Három év alatt bezárták Otrantó és Apulia tartományait. Ez azért nyer külön jelentőséget, mert későbbi évei során teljesen ennek a küldetésnek szentelte életét. 1674-ben Nápolyba küldték tanulmányai befejezésére. Itt érlelődik lelkében mindenben a vágy a külföldi missziók után. 1675—76, majd 1678-ban ismételt kérelmekkel fordul elöljáróihoz ez irányban. Ebben az időben Nápolyt és Szicíliát súlyos csapások sújtják. Az Úr haragjának engesztelésére körmenetet rendelnek el, melynek során a Páter tüzes beszédei igen nagy hatással voltak a népre. Elöljárói tehát — felismerve hivatását — határozottan kijelentik neki, hogy Japánját és Kínáját Nápoly királyságában fogja megtalálni.

Ettől kezdve hallgat és engedelmeskedik. Sorsa eldőlt és megkezdték fáradhatatlan munkásságának évei, melynek csak a késő aggkor és betegség vetettek véget. 1682 december 8-án — négy évvel később — ünnepélyes fogadalmakkal örökre lekötelezte magát a szerzetesi életre s hálás köszönetet mondott a Jézustársaságnak, hogy véglegesen tagjai sorába fogadta őt.

Hosszú évek fárasztó tanulmányai s önlelkének még fárasztóbb építése után végre elérkezett az úthoz, melyen Isten iránt érzett szeretetének minden hevével vetette magát új munkásságába, melynek pusztta felsorolása is bámulatba ejt. A tettek olyan teljesítményét tapasztaljuk nála, amely több ember munkabírását is meghaladja, s egyedülvalóvá teszi őt a maga nemében.

Először is társakat gyűjtött — számszerint 72-öt — akiket rendszeresen kiképzett arra a munkára, amelyben segítségére lenni hivatottak voltak. Időnként összehívta és oktatásban részesítette őket. minden vasár- és ünnepnapon a város terein, utcáin tüzes és gyújtó szentbeszédeket mondott. Figyelme azonban nemcsak a városra terjedt ki. Bejárta a környező falvakat, felkereste a legtávolabb eső majorokat, a hegyvidéken elszórt pásztornépeket, előbb gyalog, majd később — hogy minél kevesebb időt vesztesse —, öszvéren vagy lóháton. Nem maradt a gondjaira bízott vidéknek oly zuga, melyet fel nem keresett, vagy a népnek oly rétege, melyet gondjaiba ne vett volna.

Forróságban és zord időben, évről-évre, fáradhatatlanul róta az utakat, mászta a hegyeket. Megtörtént vele, hogy szakadékba zuhant, de munkásságában sem az idójárás, sem a veszedelmek nem tarthatták vissza. Beszédei oly egyszerűek és világosak voltak, hogy a tanulatlan nép lelkéhez is utat találtak. Munkásságának számos éveiben úgyszólvan minden beszédjére bűnösök tértek meg. Vasárnap délutánjait rendesen körmennettel kezdte meg, majd buzdító beszédeket intézett a néphez, melynek végén magát — ama kor szokása szerint — nyilvánosan megostorozta. Ezután a gyógyintézetekbe siett, ahol templomzárásig, ha a szükség úgy kívánta, virradatig is gyóntatott.

Gyóntatásában szelídsgéről volt közismert, úgy, hogy a legnagyobb bűnösök is, akik a jogos korholástól való félelmükben szívesen halogatták megtérésük idejét, boldog örvendezéssel és megvidámult lélekkel távoztak a gyóntatószékből. Utazásain minden hónapban szentáldozásra serkentette híveit, s buzgó munkásságának gyümölcsüként a közös szentáldozásokon résztvevők száma olykor 15—20 ezerre rúgott.

De ezen elképzelhetetlenül fáradtságos munkája még távolról sem merítette ki tevékenységének skáláját. Felkereste

és gyámolította a szegényeket, adományokat gyűjtött számukra. Küzdött a leánykereskedelem ellen. Missziós útján nem kerülte ki a feslett életű nőket sem és közülök nem egynek mentette meg lelkét a kárhozattól. Lankadatlan buzgalommal küzdött értük, holott legtöbbször szidalmakban és gyaiázásokban volt része, s nem ritkán élete is veszélyben forgott. mindenütt ott volt, ahol lelkeket menthetett. Utjai véget nem érő körben futottak, s figyelmét semmi sem kerülte el. Szüntelenül serkentette a népet. Ecsetelte a bűn utálatosságát és lángoló szavakkal állította előjük annak következményeként a pokol borzalmait. Munkája nyomán fellángolt a vallásos hitbuzgalom és éreztette hatását a társadalom minden rétegében.

Ott voit a kórházakban, a betegek ágyánál, külön küzdött minden egysért, nehogy bűnbánat nélkül távozzanak e földről. Börtön, kaszárnya, játskabarlang nem volt idegen terület számára. A gályarabokra fokozott gondot fordított. Szeregettetljes munkásságának értékmérője, hogy ezeket a legnagyobb mértékben eldurvult embereket is igen sok esetben mentette meg Isten országának. S ha valaki már belefáradt volna ennyi tevékenységnek csak elképzélésebe is, ne gondolja, hogy már végére értünk. Fáradhatatlanul működött a lelkigyakorlatok megszervezése terén. Ő vitte ki, hogy a nemesek kongregációjának tartott lelkigyakorlatokkal párhuzamosan a háziszolgák is részesüljenek a hit igazságainak hirdetésében.

Működése e terén kiterjedt a papok és iparosok kongregációjára, bevezette a nemesrangú urinők lelkigyakorlatait. Zárdák, papneveldék, a jezsuiták nemesi konviktusa egyformán éreztek áldásos tevékenysége hatásait. Félreértéseket simított el, egyenetlenségeket szüntetett meg, nyomában mindenütt feltámadt a hitélet s számos lelket vezérelt a tökéletesedés útjára. Mint fentiekből láthatjuk, jellemének uralkodó vonása az a bámulatos tevékenység volt, mely által szinte megsokszorozta önmagát. Tette ezt törékeny testalkata és gyenge egészisége ellenére úgy, hogy elfáradásában nem egyszer vért hányt, de munkásságát félbe nem szakította. Mint Szent Pál apostol, ő is mindenkinél minden akart lenni, hogy mindenkit Krisztus számára nyerjen meg. „Nápoly misszionáriusának kell, hogy mindenki szolgálatára legyen“, szokta mondani, ha önmagával szemben való kíméletre intették.

Milyen páratlan önfegyelem, milyen acélkeménnyé kovácsolt akaraterő tette ezt lehetségessé. Hosszú évek kitartó munkájának kellett ezt megelőznie. Munkabírásánál azonban nem volt kisebb alázata, békétűrése és tökéletes engedelmesége. Nem egyszer borult feljebbvalói lábaihoz, azokat csókolván. Az őt igazságtalanul arculütőnek másik arcát is oda-tartotta, rágalmak ellen nem védekezett, saját részére min-

denből csak a legsilányabbat fogadta el. Cellája börtönnek beillett volna.

Szentbeszédeiben gyakran hangoztatta, hogy a katolikusnak vakon kell követnie az egyház utasításait, mert Krisztus jegye az igazság tanítója és oszlopa. Evangéliumi alázatos-ságában nem tűrhette, hogy a hitigazságokat a tökéletlen emberi értelem serpenyőjén méricskéljék.

Békétűrésének legjellemzőbb bizonyítéka a következőkben tárul előn:

A kíséretére beosztott Giore János saját bevallása szerint keményfejűségével és rendkívüli ellenmondási hajlamával sok keserű órát szerzett a szentnek. Mégis 14 évig türte a testvérét anélkül, hogy ellene panaszt emelt, vagy őt a legcsekélyebb zokszóval illette volna. Sőt olyan elnézéssel és tisztelettel volt irányában, miként előljáróival. Tökéletes engedelmességében a legcsekélyebb ellenkezés, vagy kifogás sem nyilvánult meg soha. Hogy ez mit jelent, csak az sejtheti, aki maga is évek során át próbálkozott ennek elérésével. Ha már az izmok és a nyelv engedelmeskednek is, az értelem még gőgös, a szív dacos, a lélek hajthatatlan marad. Feltétlen, lélekben való, panasz és zúgolódás nélküli engedelmességének már előzőleg is szép példáit adta. Később pedig már pré-dikációit is mondat közepén hagyta abba, ha előljárói által erre a célra engedélyezett idő letelt. Idő, távolság és fáradalmak nem gátolták őt a parancs végrehajtásában.

Rengeteg elfoglaltsága miatt imának jó részét, papi zsolozsmáját és elmélkedését éjjel végezte úgy, hogy rendszerint csak néhány órán át aludt, s akkor is csak széken ülte, vagy a földön. Hősies erényeit azonban annyira rejtegette, hogy tár-sait csak különböző véletlenek vezették ezeknek megisméréssére. Nem volt elég, hogy ételt alig fogyasztott — s hogy ezt leplezze, rendszerint ő vállalta az asztalnál a lelki olvasást — hanem még vaslánkokkal is sanyargatta testét. A gonosz lélek nem egyszer megkínozta, holott annyira irtózott tőle, hogy ördögüzést soha sem vállalt. Valamint házassági ügyekbe sem avatkozott. Sokat szenvédett a hidegtől, de ennek ellenére sem látták, hogy a kandallóhoz közeledett volna melegedni s mikor öreg és beteg volt, akkor is csak előljárói határozott kívánságára fogadta el a melegebb takarót.

Kiválóan tisztelte a boldogságos Szüzet és minden nap elmondta az olvasót. E tisztelet terjesztésére 22 éven át predikált Maria di Constantinopoliban. Mondása volt: „Aki nem igaz tisztelője Szűz Máriának, nehezen üdvözül“.

A jezsuitarend előírásos lelkigyakorlatai megtartására minden évben tíz napot fordított, melyek idejére igyekezett magának háborítatlan nyugalmat biztosítani. Ezért a magány napjait nem a professzus házban, hanem Nápolytól távolabbi

eső helyeken töltötte. Különös előszerettel pedig Castellamare mellett, a Szent Lélekről nevezett plébánia magaslatán fekvő kis kápolnában, melyet „szíve szerelme remetelakásá“-nak nevezett. Itt rejtegette azokat a kegyelmeket, amelyekkel Isten magányában elhalmozta.

Közismert dolog volt a környéken, hogy a páter elragadtatásaiban a föld felett lebeg. Isten más természetfeletti adományokkal is kitüntette őt. A bilokáció adományát is megadta neki. Boldoggáavatási aktáiban kb. 90 csodálatos jövendölése van felemlítve. Gondolatokat olvasott. Imája és áldása után újra feltűntek a halak ott, ahol a halászat már egy év óta nem vezetett eredményre. A férgek gabona megtisztult, a fügefa négyeszeres termést hozott. Még számos más csodáról tettek tanúvallomásokat.

1715 nagybőjt kezdetén egészsége megrendült és kisebb javulások után minden jobban hanyatlott. Munkáját most már elöljárói parancsára is csökkenteni kellett, bár ez igen nagy lelki fájdalmat okozott neki. Betegsége ellenére a legkisebb kedvezést is csak elöljárói határozott kívánságára fogadta el. Magányában is sokat imádkozott. Bámulatos munkabírása még fel-fellángolt és szép eredményeket mutatott fel, de ereje már minden jobban hanyatlott. Orvosi tanácsra ismételten elutazott, de egészségét nem nyerte vissza, már a gyóntató székben sem jelent meg.

Még egyszer utoljára az oltár elé vonszolja magát és a közös szentáldozás előtt buzdító szavakat intéz a hívekhez, majd életereje utolsó fellobbanásával a nagyhéten Pazzuolában készíti elő a parasztokat a húsvéti szentáldozásra.

Ezután már készül a halára és vágyódik a mennyország örömei után. Bizonyára joggal, mert itt e földön minden örömet megtagadott magától. Közben állandóan aggódik — ő, aki pihenést nem ismert —, hogy kötelességet nem teljesítette elégé és fél Isten ítéletétől. Nápolyba való visszatérése után mellhártyagyulladással komplikált tüdőgyulladás támadja meg. Fájdalmait és kínzó fulladási rohamait a legnagyobb türelmemmel viseli. Társai kérésére ekkor jelenti ki, hogy Isten legnagyobb kegyelmét és jótéteményét abban látta, hogy egész életében Isten dicsőségét kereste és nem a magáét.

1716. V. 3-án nyolc nappal halála előtt — még egyszer egyetemes szentgyónást végzett s ágya lábánál térdelve fogadta szívébe az isteni Megváltót. Majd a jelenlevő atyához fordulva, bocsánatot kért „botrányai“-ért. Hogy alázatosságában mily kevésre becsülte önmagát, elárulja következő kérése: „Kérem főtisztelendőségedet, ásattasson sírt számomra a kert sarkában, ahol az ebeket és macskákat ássák el“. Május 9-én oly alázattal vette fel a szentkenet szentségét, mintha a legnagyobb bűnös lett volna. Továbbra is imádkozott és viselte

fájdalmait, sőt óhajtotta, hogy ezek megsokszorozódnának. Utolsó napjaiban még egy nehéz küzdelmet vívott a sátánnal és kérte, imádkozzanak érte, nehogy tönkre menjen. Hangosan így kiáltott: „Takarodjál innen, hozzá m semmi közöd“. Ezután megnyugszik s érezvén halála óráját, az Úr testét kívánja, de elöljárója ellenkező véleményén megnyugodva kijelenti, hogy az elöljáró szava Isten szava.

Néhány órai csendes halálküzdelem után, 1716 május 11-én, 73 éves korában, visszaadta fáradhatatlan lelkét Teremtőjének, őt ember sem pótolhatta őt munkakörében.

Hamar Zoltánné Király Mária.

Tirol lelkiatyja.

(Müller Kristóf. 1682—1766.)

A messze földrészek pogányai között tevékenykedő hirdetők azon fáradoznak, hogy a katolikus Egyház hatalmas palotáját újabb és újabb épületszárnyakkal bővítsék. Ugyanakkor azonban nem szabad elhanyagolni a „régi épületrészeket“ sem, hanem azokat állandóan ellenőrizni és időnkint javítani, tisztítani kell. Ez az időnkénti javítómunka volna a tulajdonképi célja a belmissziónak.

I.

A belmissziók között megkülönböztethetünk ú. n. állandó, illetőleg bizonyos időnkint szabályszerűen megismétlődő missziókat és olyanokat, amelyek csak szórványos jellegűek. Ennek a kis tanulmánynak az a feladata, hogy a tiroli ú. n. állandó missziókat ismertesse a XVIII., században. Kívánatos azonban, hogy előbb röviden áttekintsük a szórványos jellegű misszió működését, amelyből lassankint kialakult annak tökéletesebb formája: az állandó misszió.

A tiroli jezsuita-népmissziók kezdeményezője voltaképen Canisius Péter volt. 1571-ben került Innsbruckba, ahol II. Ferdinárd főherceg udvarában a hitszónok tisztiét töltötte be. Hét éven át hirdette Isten igéjét, de nemsak Innsbruckban, hanem a környező helyiségekben is. Rendtársai folytatták ezt az áldásos hithirdető munkát a nép körében. Az eredmény olyan szép volt, hogy Spour a brixeni hercegpüspök 1590-ben felhatalmazta az innsbrucki jezsuitákat, hogy addigi missziós működéseket folytathassák egész egyházmegyéjében. A következő évben pedig Ferdinárd főherceg olyan kiváltság levelet adott a jézustársasági atyáknak, amelynek felmutatásával az egész tartomány területén tarthattak missziókat. A tiroli népnek igen nagy szüksége is volt erre, mert alaposan képzett papokban hiány mutatkozott és különösen a félreeső völgyek lakosságán látszott meg legjobban a megfelelő lelkipásztorok hiánya. A vallási tudatlanságra jellemző, hogy sokhelyütt még a fel-

nőttek sem tudtak keresztet vetni. Ezzel szemben a babona és téves szokások terjedtek, hamis tanokat terjesztő könyveket olvasták a nép körében. A jezsuita misszionáriusokra tehát óriási munka várt. Fáradhatatlan buzgósággal oktatták a népet és ha idejük engedte, fölkeresték még a hegyekben szétszórt egyes parasztházakat is.

Aldásos működésükiről nagy elismeréssel írt dr. Joseph Egger is, aki máskörönbén ugyancsak szerette feketére mázolni a jezsuitákat. Geschichte Tirols c. munkájában olvashatjuk: „Magára hagyatva, minden lelke vezetés nélkül a tiROLI nép teljes vallási tudatlanságba s ezzel karoltve még nagyobb erkölcsi elfajulásba süllyedt volna, ha ezek az emberek (jezsuiták) önfeláldozó missziós munkásságukkal, prédikációikkal és az iskolákban tanításukkal nem emelték volna a nép erkölcsét és a vallásos képzést nem terjesztették volna.“

Ezeknek a misszióknak módszere még távol állott attól a jól átgondolt és gondosan kidolgozott módszertől, amit a XVIII. század páterei használtak és amelynek megalkotója P. Segneri volt. Az olasz jezsuita módszerének lényege az volt, hogy ő Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve alapján a népmissziókat népi lelkigyakorlatokká alakította át. P. Segneri a XVII. század második felében alkalmazta módszerét először Olaszországban. Nagyszerű elgondolását a gyakorlatban szépsiker koronázta. Olyannyira, hogy néhány év múlva a Jézus-társaság általános rendfönöke Michelangelo Tamburini elhatározta, hogy hasonló missziókat tartat másutt is.

De bármily áldásos hatást fejtettek is ki ezek a népmissziók, addig nem járhattak mélyreható eredménnyel, míg csak szórványosan fordultak elő. Ha igazán átütő sikert akartak elérni a páterek, kívánatosnak látszott az egész országra kiterjedő állandó és rendszeresen megismétlődő missziók szervezése és tartása. 1712-ben a brixeni hercegpüspök, Kaspar Ignác von Künigl, elhatározta, hogy székvárosában olyan misszióállomást létesít, melyből mint kaptár ból a méhek, vannak ki a missziós atyák az egyházmegye minden részébe. IX. Kelemen pápa maga is foglalkozott az állandó missziótervékenység tervével, amely egész Tirolra kiterjedt volna. Sajnos, a szép elgondolást akkor egyelőre nem lehetett megvalósítani.

Jó néhány évig kellett várnia arra az emberre, aki leküzdötte a nehézségeket és megalapította az állandó missziókat. Ez az aktív katolikus férfi egy magasrangú állami hivatalnok volt: Johann Baptist Fenner. Midőn 1715-ben hivatalos szemleúton járt, hogy megvizsgálja a felső Inn-völgy erdőségeit, bebarangolta a legeldugottabb völgyeket is és útjában éppen elég alkalma volt szóba ereszkedni az egyszerű parasztokkal, pásztorokkal. És mikor a beszélgetést vallási térrre terelte, meg-

döbbenve láta, milyen tájékozatlanok ezek az emberek a leg-egyszerűbb hitigazságokban is. — Hogyan lehetne segíteni? Ez a gondolat nem hagyott neki többé nyugtot.

Értesülvén a jezsuita páterek misszióinak sikereiről, azonnal világos lett előtte, hogy ez az eszköz lenne a legcéleravezetőbb, ha az ő kedves szülőhazájának, Tirolnak népéét ki akarja emelni a vallás-erkölcsi súllyedésből. Fáradhatatlan volt a felmerülő akadályok leküzdésében. Végre 1718-ban teljes sikert aratott, amennyiben megnyerte a bécsi udvar hozzájárulását és támogatását, sőt kiharcolta az anyagiak előteremtését is. Ö maga a saját vagyonából 10.000 forinttal járult hozzá az állandó központi missziósállomás megteremtéséhez. De továbbra is egész életében támogatta a misszionáriusokat tekintélyével, tanácsaival és pénzével, összesen több mint 30.000 forintot áldozott missziós célokra. A páterek 1719-ben végre hozzáfoghattak a tervszerű nagy munkához, amely megszakítás nélkül 1784-ig tartott.

A Fenner által alapított misszióban négy jezsuita páter dolgozott állandóan. A munkát kora tavasszal, rendszerint fehérvásárnapon kezdték és csak késő őszel tértek vissza téli szállásukra valamelyik kollégiumba, illetőleg rendházba. Az egyes missziók általában nyolc napig tartottak, de ha sok volt a munka, 10—12 napig is időztek egyik-másik helyiségben. Költségeiket a missziósálapítvány kamataiból fedezték: évente 250 forint esett egy-egy páterre. Ebből az összegből ruhákodtak, táplálkoztak, bérletek lakást és fedezték az útköltségeket. Ez a fejenkénti 250 forint egy évre elosztva még abban az időben is vékony fizetés volt. A pátereknek be kellett érni a sovány falatokkal, annál is inkább, mert még a szakácsot is nekik kellett fizetni, ajándékot pedig sehol sem fogadtak el, szigorúan ragaszkodva szegénységi fogadalmukhoz. A hosszú hegyi utakat még a legrosszabb időben is csaknem minden gyalog tették meg.

A missziós tevékenység és szabályzat szellemében igen tanulságos betekintést nyújt az a 21 pontban összefoglalt, kitűnően megszerkesztett útmutatás, amelyet P. Retz jezsuita rendfőnök — minden bizonnal a híres missziós superior P. Christoph Müller tanácsai alapján — állított össze. Csak röviden, kivonatosan közöljük ezeket a pontokat: A misszionáriusoknak — hangzik az útmutatás — minden szem előtt kell tartani, hogy amíg mások lelküdvén fáradoznak, nem szabad elhanyagolni a saját lelküket sem. Az étkezés a legegyszerűbb legyen. Meghívásokat ne fogadjanak el, szintúgy ők maguk se hívjanak vendéget asztalukhoz. A fölösleges vendéglátogatástól tartózkodjanak. A misszióspáterek kötelesek magukat teljesen alávetni missziósfőnökük vezetésének. A superior azonban hallgassa meg a vezetése alá rendelt páterek tanácsait is

és alapos ok nélkül ne ragaszkodjék konokul a saját ellenkező elgondolásához. minden egyes misszióról készítsenek jegyzeteket és adják át főnöküknek, aki azokat a P. Provincialisnak tartozik továbbítani. A missziók alatt a páterek levélbeli összeköttetést tartsanak fenn főnökükkel. A prédikációk egy óránál tovább sohase tartsanak. Előadásai alkalmával a túlzott szigorúságot kerüljék, hogy a bűnösöket el ne riasszák. A gyermekek hitoktatását sehol sem szabad elhanyagolni. A gyóniatásban lankadatlanok legyenek, mert ez a misszióknak egyik legfontosabb tevékenysége. Az egyes missziók megszakítás nélkül következzenek egymás után. A negyedik-ötödik misszió után néhány napi pihenőt tarthatnak a páterek. Egészsgükre gondosan ügyeljenek. Okos mérséklettel dolgozzanak, óvakodjanak a túlfeszített munkától, ami mind önmaguknak, mind a misszióknak kárára lenne. Az utolsó pontban a rendfőnök nyomatékosan figyelmezeti a misszionáriusokat, hogy külön gonddal törekedjenek arra, hogy minden cselekedetüket szerénység, alázat és az a buzgóág irányítsa, amely egyedül Isten dicsőségét és a lelkek üdvösségeit keresi.

Ami a páterek módszerét illeti, az alapjában véve P. Segneni eljárását követi. P. Segneri a népmissziókat a rendalapító lelkigyakorlatos könyve alapján szervezte újjá, átvéve a lelkigyakorlatok ú. n. első hetéből minden, ami célszerűnek látszott a népies lelkigyakorlatok számára. A tiroli misszionáriusok is ezt a módszert követték és nemsokára annyira tökéletesítették, hogy a szakértők szerint fölülmúlták nagy rendtársuk módszerét. Missziós haditervükben négy fontos mozzanatot lehetett megkülönböztetni. E szerint törekedtek: 1. fölábreszteni a bűnbánati szellemet és a lelket megtisztítani a bűntől; 2. kiirtani az erkölcsstelen és rossz szokásokat; 3. erényes életre nevelni a népet; 4. Isten és a szentek tiszteletét minél jobban előmozdítani.

Hogy ezt a nagyszerű célt elérjük, a tulajdonképeni bűnbánati prédikációkon kívül rendszeres hitoktatásban is részesítették a népet és naponta többször rövid budzításokat tartottak. Ez utóbbiak mintegy negyedórás beszédek voltak, néha imádsággal egybekötve. Imádkozáson kívül megtanították a népet vallásos énekekre és dalokra is. Körmeneteket tartottak és jó könyveket, füzeteket osztottak szét a falvakban. Mindenekben felül idejüknek nagy részét a gyóntatás kötötte le. Ez utóbbi volt a misszió tulajdonképeni fénypontja és sikerének fokmérője. Az atyák a prédikálószéken vetettek, a gyóntatószéken arattak.

II.

A misszionáriusok nagy munkásságát csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha ismerjük a nép vallásérkölcsi állapotát

a XVIII. század elején. A kép, ami a följegyzésekben élénk tárul, nagyon szomorú. Vallási téren sokhelyütt tudatlanság és nemtörődömség uralkodott. Ennek megfelelően a nép erkölcsi nívója is ugyancsak mélyre szállt alá. Káromkodás, kocsmázás, ellenségeskedés, véres verekedés, fajtalanság gyakori jelenség volt. A gyónást, áldozást, szentmisét elhanyagolták, már csak azért is, mert sok helységben hiányzott a lelkipásztor. Az ifjúság körében divatosak voltak az éjszakai csavargások, amelyekkel kapcsolatban különféle rendháborításokat követték el. A babona és varázslás szélénben el volt terjedve a nép között. Hitrontó és más rossz könyvek jártak kézről-kézre.

A népiskolák akkori helyzete is siralmasnak mondható. A XVIII. század elején nemhogy a kisebb favakban, de néha még a nagyközségekben sem volt iskola. Elképzelhető, milyen tudatlanságban nőttek fel a gyermekek pap és iskola nélkül. És ráadásul sokszor a szülektől sem tanulhattak, legfeljebb rosszat. Nehéz munka várt tehát a misszionáriusokra, hogy újra termőföldde varázsolják a hosszú időn át elhanyagolt, ekét nem látott talajt.

Akármilyen züllöttek is voltak azonban a valláserek kölcsi viszonyok, a nép lelke legmélyén azért ott szunnyadt a jóra való készség és öntudatlan vágyakozás az isteni dolgok szépsége után. Misem bizonyítja ezt jobban, mint azok a fogadtatások, amelyekben az egyszerű jezsuita misszionáriusokat részesítették. Jövetelük hírére néha több órajárásnyira is elibük mentek. Mozsarak durrogása, harangzúgás közepe a valóságos diadalmenet fejlődött bevonulásuk az egyes falvakba. De bármily megható is volt a rajongásnak ez a megnyilvánulása, a páterek igyekeztek mérsékelni a nép ünneplő vágyát, tnert szerénységük tiltakozott az ünnepeltetés ellen, s viszont a szent és komoly céllal sem volt összeegyeztethető az ilyesmi, hiszen ők bűnbánatot jöttek hirdetni.

Az istenhátmögötti völgyekben akadtak olyan falvacskák, amelyek szegénységük ellenére is hajlandók voltak a missziók költségeit fizetni, amit azonban a páterek természetesen nem fogadtak el. Hasonlóképen hárították el a nép egyszerű ajándékait is, mint például tejet, vajat, sajtot, tojást stb. Amiatt meg valóságos versengés támadt a helységek lakói között, hogy ki szállásolhassa el a pátereket. Hogy milyen nagy kitüntetésnek vették azt, legjobban bizonyítják annak a mölteni szállásadó parasztgazdának a szavai, aki meghatottan így búcsúzott el a páterektől: „Mikor apámnak és anyámnak koporsóját kivitték ebből a házból, nem fájt úgy a szívem, mint ma, amikor kegyelmetek eltávoznak innét.“

A missziók iránti érdeklődés olyan nagy volt, hogy több óra járásnyira fekvő helyiségekből is seregestől tódultak az emberek meghallgatni az atyákat. Ha ez csak kezdet-

ben lett volna így, akkor talán azt lehetett volna hinni, hogy a kíváncsiság vonzotta őket. Mert az bizonyos, hogy a csendes völgyek eseménytelen napjai számára óriási szenzáció erejével natott egy ilyen misszió híre. De az emberek érdeklődése a hosszú évtizedek alatt többször megismétlődő missziók iránt is épül nagy, sőt tán nagyobb volt, mint az első alkalommai. Azonkívül ezek a derék tiroli parasztok sokszor fáradtságot nem kímélve, nélkülözésekkel elszenvedve, sőt nem egyszer a hősieség példáit mutatva, áldozatok árán is fölkeresték a missziókat, hogy azoknak gyümölcseiben részesüljenek.

Megható példa egy felsőinnvölgyi pásztor esete. Az összes készpénzvagyona hat krajcár volt. És ezt a hat krajcárkát odaadta egyik pásztortársának, hogy legeltesse a nyáját, amíg ő odalesz meghallgatni a missziósatyákat... Ez a kis epizód önkéntelenül is eszünkbe juttatja a bibliai özvegy két fillérkéjét, amelyről az Úr azt mondta: „Igazán mondom nektek, hogy e szegény özvegy többet adott mindenjáuknál“ (Lukács, 21, 3.)

Mikor a páterek 1739-ben az olasz határ közelében fekvő Buchensteinben tartották a missziót, szerte a környező helyiségekben ragályos betegség volt elterjedve. A velencei hatóság az összes hegyi átjárókat lezáratta és halálbüntetés terhe mellett megtiltotta az átjárást. Ennek ellenére is többen akadtak, akik éjnek idején átszöktek Buchensteinbe, hogy meghallgassák a szentbeszédeket és a szentségekhez járuljanak. A páterek hiába kérték őket, hogy ne tegyék ki magukat ilyen veszélynek. Azt felelték rá, hogy a lelküdvösségek előbbrevaló, mint a test szeretete.

Nyári missziók alkalmával, annak ellenére, hogy ilyenkor a nép túlontúl el van foglalva a mezei munkával, mégis olyan nagy hallgatóság verődött össze, hogy megesett az is, hogy az illető faluban, ahol a misszió volt, nem akadt elég eleség számukra. A kis Lueg falu az 1731-ben tartott misszió alkalmával alig kétszáz lelket számlált és a résztvevők száma mégis több ezerre rúgott.

De a nép nemcsak meghallgatta Isten igéjét, hanem követte is. A gyóntatószék körül sorbaálltak az emberek és órákhosszat is türelmesen várakoztak, hogy sor kerüljön iájuk. Megtörtént, hogy kora reggeltől este hat óráig is vártak egyesek, egész nap nem ettek, nem ittak, hogy a gyónás után a szentáldozáshoz járulhassanak. Ez a buzgósgág nemcsak szalmaláng volt, hanem mindenütt, ahol megfordultak a missziósatyák, gyökeres javulás állott be a nép lelki életében. A páterek munkáját tehát gyönyörű sikер koronázta. A nyolcanapos misszió méltán volt nevezhető szenthétnek.

Sajnos azonban, a jó mag nem hullott mindig termő-

földbe, hanem az útszélre és a sziklás talajba is esett. Akadtak sokhelyütt rosszindulatú és megátalkodott lelkek, akik sokszor nem elégedtek meg azzal, hogy egyszerűen távolmaradtak, hanem még rágalmakkal is illették a misszionáriusokat, avagy pedik kigúnyolták munkásságukat. A missziósatyák hiába fáradoztak, sok esetben nem koronázta siker lépéseiket, mert „hiába beszél az ember a balgák fülének, lenézik azok az okos beszédet“.*(Példabeszédek, 23. 9.)*

III.

A tiroli népmisszionáriusok legkiválóbb képviselője P. Cristoph Müller volt. 1682 november 9-én született Brixenben. 17 éves korában a bajorországi Landsbergben lépett a jezsuitarendbe, 1715-től 1718-ig az innsbrucki főiskolán a fizika tanára volt. 1718 február derekán Oberpfalzba utazott, hogy megkezdje igazi élethivatását a misszionáriusi tevékenykedést, amely aztán megszakítás nélkül csaknem öt évtizeden át tartott. Még ugyanannak az évnek a végén elöljárói vissza hívták Tirolba, hogy az éppen akkor alapított állandó misszióban működjék. Az 1719-ik év közepén már Cristoph Müller tölti be a missziósfőnöki tisztet, amelyet haláláig viselt.

1732-ig P. Müller és társai befejezték első nagy missziós körútjukat, mely egész Tirolra kiterjedt. A sikerük oly nagy volt, hogy P. Retz Ferenc rendfönök Csehországba szólította Müller atyát, továbbá a sváb missziók főnökét, P. Milliardozt és három pátert adott melléjük a cseh tartományból, hogy azok a két kiváló mester mellett elsajátítsák a néplelkigyakorlatok módszerét. Alig kezdték el hithirdető munkájukat, a nép érdeklődése olyan naggyá nőtt, hogy az egyes missziók alkalmával a hallgatóság száma nem egyszer meghaladta a 18—20 ezret. P. Müller megnyerő egyénisége, erényessége és elbűvölő szónoki képessége csakhamar meghódította nemcsak a népet, hanem a nemességet és a püspököt is, akik egyházi ügyekben többször igénybe vették az egyszerű szerzetes tanácsait és szolgálatait. Kétévi csehországi működés után ismét hazájába megy vissza és ettől kezdve élete végéig Tirol marad apostoli munkásságának színtere.

Lánglelkű buzgalmát nem csökkentették azok a szenvedések sem, amelyekkel Isten meglátogatta hűséges szolgáját. Már 1726-ban egyik missziósútján oly baleset érte, aminek következtében egész életében lábfájdalmak kínozták. Ezek a fájdalmak néha olyan hevesek voltak, hogy egyik missziója alkalmával úgy vitette föl magát a szónoki emelvényre, ahol széken ülte tartotta beszédeit. Lábfájdalmait 1755-ben tétézte még gyomorbaja is. Utazásai közben sokat szenvedett az időjárás viszontagságaitól és néhányszor még életveszélyben is

forgott. Egy ízben, mikor a kocsijuk egy hídon haladt át, fölborultak és P. Müller a rohanó hegyi folyóba zuhant. Isten csodája, hogy nagynehezen a partra tudott vergődni. 1753 ban a nagybőjt vége felé Bozenbe utazott lelkigyakorlatot tartani. Trientet elhagyva, valamitől megijedtek a lovak és a veszedelmes szakadékos úton nekiiramodva, magukkal ragadták a kocsit. P. Müller és a vele utazó kocsis nem tudták megfélezni a megbokrosodott állatokat. Hirtelen leugrottak a kocsiról, és éppen jókor, mert a következő pillanatban a lovak szekerestől belezuhantak a mély szakadékba.

Csodálatos, hogy gyöngé egészsége évtizedeken át bírta a sok nélkülözéssel járó megerőltető munkát. 1766-ban 84 áves korában halt meg, egyik missziósútján — mint a hős katona a harcmezőn. Az eddig elmondottak képezik P. Müller életének külső kereteit. Melyek azok a vonások, melyek személyiségenek színképét adják? Az eddigiekből is látható, hogy P. Müller áldozatos nagy lélek volt. Fáradtságot nem ismerve dolgozott az Úr szőllőskertjében. Apostoli buzgóságával párosult lángoló istenszeretete, tettreserkentő önátadása és alázatossága. Híven követte a Szentlélek szavát: „Fiam, végezd dolgaidat alázatosan. Minél nagyobb vagy, annál inkább alázkodj mindenben“. (Sirák fia 3, 19—20.)

Hatvan esztendőn át minden évben pontosan feljegyezte saját nyolc napos lelkigyakorlatainak gyümölcsait, hogy lerögzítse és többször szeme előtt legyenek a Szentlélektől kapott kegyelmek és sugalmazások. A lankadhatatlan misszionárius sok lelki kincset gyűjtött össze, hogy ebből minél többet tudjon jutatni másoknak. Istenszeretetére jellemző, hogy egyszer, midőn a pokolról elmélkedett, így kiáltott fel: Óh borzalom! minden pokoli kínok legborzalmasabbja, soha többé nem mondhatni: O Deus, ego amo Te! (Istenem szeretlek Téged!)

Külön gondot fordított arra, hogy lelkét a legkisebb bűntől is megtisztítsa. Éppen ezért hetenkint kétszer, sőt háromszor is gyónt. A legapróbb dolgokban is hűséges szolgája akart lenni Urának, Teremtőjének. Harminc esztendőn keresztül a telet a trienti jezsuita kollégiumban töltötte és ez alatt az idő alatt mindig a leg pontosabban betartotta a rendszabályokat. Tudott parancsolni, de tudott engedelmeskedni is. Mint jó sáfar, mindig számot vetett önmagával és tetteivel. Ezt akarta megkönnyíteni azzal, hogy életének utolsó három évtizedében minden hónapban egy napot arra szánt, hogy előkészüljön a jó halálra.

A nagy jellemekhez hasonlóan kiváló tiszteleje volt a Boldogságos Szűznek és ezt a tiszteletet igyekezett a missziók alkalmával a nép között is elterjeszteni. Meghonosította azt a szép szokást, hogy a Szűzanya tiszteletére külön körmenetet tartottak, amelyen a lorettói litániát imádkoztak. Mindenekelőtt

pedig azon fáradozott, hogy a fiatalokat közelebb hozza Máriához és ezért igyekezett a fiúkat és leányokat ifjúsági Máriakongregációkba tömöríteni, hogy ezáltal is óvja őket az akkor időkben nagyon elterjedt éjszakai csavargásoktól és kicsapongásoktól.

Kortársai és az utókor egyes tanúsága szerint valóban méltó tanítványa volt Krisztusnak. Ennek legbeszédedebb bizonyítéka önzetlen felebarát szeretete. Már a rendi kiképzés elején ezt határozta el: „Arra akarok törekedni, hogy Krisztusnak igazi követe legyen és minél több lelket toborozzak zászlaja alá. Nem akarok megelégedni azzal, hogy csak közönséges katona legyenek, nekem ennél magasabbra kell törnöm!“ És ami eleinte a fiatal jezsuitánövendék vágyakozásának tüze volt csak, később a valóra váltott cselekedetek hatalmasan lobogó máglyája lett.

Eleinte Indiába akart menni misszionáriusnak. Elöljárói nem teljesítették kérését. Már-már azt hitte, kényeten lemondani tengerentúli apostoli terveiről, midőn váratlanul 1718-ban a pfalzi, majd alig egy évre rá a tiroli missziók vezetésével bízták meg. Leírhatatlanul nagy volt az öröme, hogy teljesülhet szíve vágya. Apostoli vágyódása nem hiú poz volt életében, hanem komoly életprogramm. Éppenzért minden-egyes missziójára a legnagyobb gonddal készült. A csendes visszavonultság néhány hete munka és önképzés, szemlélődés és imádság ideje volt számára. Ilyenkor dolgozta ki missziós beszédeit, hogy igeirdetése minél jobb eszközzé váljék Isten kezében.

Az emberekkel való érintkezésében türelmes megértés, szelídsgég és alázat jellemzte. Azt szokta mondani: „A Ő embereket nem a szigorúság láncával, hanem a szeretet fonálával kell Isten felé húzni.“ Jellemző a következő eset: A Wattensben tartott misszió alkalmával egyik legény nagyon tiszteletlenül viselkedett prédikációja alatt. Fecsegett, nevetgélt és zavarta a körülállók figyelmét. A páter megjegyezte magának a rakoncátlan fickót és a szentbeszéd után odament hozzá. Fel-tünés nélkül, szelíden pár szót váltott csak vele és attól kezdve a legényt mintha kicserélték volna, egészen megkomolyodott.

Irgalmas szamaritánus lelkülete arra ösztönözte, hogy a lelkek gondozása mellett tőle telhetőleg a testi bajokat is gyógyítsa. Annál nagyobb volt ez elhatározásának a jelentősége, mivel abban az időben a tiroli hegyekben és a félreeső völgyek falvacskaiban orvost sehol sem lehetett találni. Meg különben sem tellett volna a szegény embernek orvosra. P. Müller, hogy segíteni tudjon a szegény betegeken, összeírt mindenféle receptet, amire csak szert tehetett és különféle jólbevált házi orvosságokat is vitt magával, hogy szükség esetén hasznára legyen szenvedő embertársainak.

Nem kis gondot okozott neki azoknak a hegyi lakóknak a sorsa, akik több órajárásnyira laktak a legközelebbi plébániától. Ezek az emberek a téli nagy havazások, hófúvások miatt a legjobb akarattal sem tudtak templomba járni. A lángbuzgalmú páternek fáradtságos utánjárással sikerült több nemesszívű jótevőt találni, akik lehetővé tették, hogy a messzeseső helyiségekben lelkipásztori állomások és iskolák létesüljenek. Rabenstein, Pflersch, Weerberg, Lappach, Reith bei Zirl községek, mind neki köszönhetik plébániájuk alapítását.

Nemesak nyilvános tevékenységében, hanem más alkalommal is minden lehetőséget megragadott, hogy lelkeket toborzzon Isten országának. 1731-ben előljárója a pragsi gyógyfürdőbe küldte, hogy lábbántalmait kezelje. Körülbelül száz fürdővendég tartózkodott ott akkor. P. Müller azonnal hozzájárult, hogy a fürdőzőknek a testivel párhuzamosan lelkigyógykúrat is tartson. A rögtönzött lelkigyakorlatoknak olyan szép eredménye volt, hogy végül valamennyi fürdővendég a szentségekhez járult.

Ha a missziók ideje lejárt, akkor sem pihent, hanem különösen téli hónapokban kolostorokban, papnevelőkben és valásos egyesületek számára tartott lelkigyakorlatokat.

Munkát munkára halmozott; pihenésről hallani sem akart. Ha pedig arra figyelmeztették, lelkiismeretben kötelessége, hogy egészségére több gondot fordítson, ezekkel a szavakkal válaszolt: „Különös! Ha a katonáknak meg van engedve, hogy egy vár ostrománál egészségüket és életüket kockáztassák, miért ne lenne megengedhető a misszionáriusoknak is, hogy ugyanazt cselekedje, hogy önmaga és mások számára a mennyországot meghódítsa?“ Étkezését az egyszerű polgári konyha teljesítményeihez szabta. Véleménye szerint: „A savány lovacska jobban üget, mint a kövér.“ A naplójában pedig így ír: „A bőjt nagyon hatásos előkészület az evangélium hirdetésére.“

Amint múltak a munkában töltött évek, úgy növekedett P. Müller tekintélye és tisztelőinek serege. Sokan voltak, akik hálájuk jeléül ajándékokkal akarták meglepni, ö azonban állhatatosan visszautasított minden ilyenfajta kísérletet. De a visszautasítás módja minden kedves, sőt nem egyszer szellemes és humoros volt. Egyszer például egy előkelő hölggy Szent Mihály főangyal remekművű szobrát küldte el ajándékba a páternek. És még hozzá pompás útköltséggel is ellátta az anyagi seregek vezérét, jámbor csalafintasággal a szobor talapzatában lévő kis fiókba csempészve a pénzt. Amikor Müller atya felfedezte a fiók tartalmát, a következő megjegyzéssel küldte vissza az értékes ajándékot: „Ámbár Szent Mihályal szemben igen nagy tisztelettel viseltetem, de az ördögöt a lába alatt sehogyan tudom szívlelni.“

P. Müller 49 éven át vezette a népmissziókat. Társai levelei kivétel nélkül igazolják, hogy okos, szereteremeltő és türelmes főnökük volt. Tanácsait minden rendű-rangú ember igénybe vette, rengetegen keresték fel levélben, éspedig nemcsak Tirolból, hanem a külföldről is. Bizalommal fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikban az egyszerű nép fiai éppúgy, mint az előkelők avagy egyháziak. A téli időszakban, midőn a trienti kollégiumban szokott tartózkodni, többször meglátogatta a hercegpüspök és órákhosszat elbeszélgetett vele egyházmegyeje ügyeiről. Künigl, a brixeni püspök, úgyszintén utódja Spaur is gyakran magához hívta megbeszélések végett. Sőt még ennél magasabb megtiszteltetés is érte őt, amikor 1765 aug. 18-án Innsbruckban hirtelenül meghalt Lotharingiai Ferenc, Mária Terézia férje. Az uralkodónő hosszabb időt töltött ott udvarával. És ámbár a gyászidő alatt nem adott kihallgatást, P. Müllert magához kérette, aki akkor 10 órányira Innsbrucktól, a Felső-Inn völgyében tartott missziót. A királynő teljes órahosszat elbeszélgetett vele és behatóan érdeklődött a népmissziók fejlődése és munkássága iránt. 1766 jún. 16-án pedig a Királyok Királya szólította magához P. Müllert, hogy megjutalmazza az örök élet koronájával.

Christoph Müller sírja valóságos búcsújáróhely lett, aholá meg száz év múlva is sokan elzárándokoltak, hogy segítségét és pártfogását kérjék. Ismerték és tiszttelték még közöttük járt, de igazán csak akkor ismerték meg, hogy ki volt ő nékik, midőn eltávozott az örök hazába. „Mindenkinet minden volt, hogy mindenkit üdvözítsen.“

Hamar Zoltán.

Irodalom. Franz Hauer S. J.: Missionsbilder aus Tirol. Innsbruck, Rauch, 1899. — J. Egger; Geschichte Tirols. II—III. kötet. Innsbruck, Wagner, 1876 és 1880. — Gyenis András S. J.: A jezsuita rend generálisai. Budapest, Manréza, 1935. — Bernhard Duhr S. J.: Geschichte der Jesuiten. IV. kötet. München—Regensburg, Manz, 1928. — Ludwig Koch S. J.: Jesuitenlexikon. Paderborn, Bonifacius, 1934.

A kínai császár udvari festője.

(Castiglione József. 1688—1766.)

Mint ismeretes, P. Ricci, az olasz jezsuita misszionárius hosszú készület és sok eredménytelen kísérlet után juthatott be végre a császári palotába, ahol átvette a csillagda vezetését, kijavította a hibás kínai naptárt, megírta klasszikus könyveit, megrajzolta nagyszerű térképét és — megtérített mintegy háromszáz mandarint.

A lehetetlennek látszó sikerült: egy idegen bejutott a Tiltott Városba; egy apostol és tudós, akinek legföbb gondja volt, hogy megnyerje a császárt a misszionálás ügyének, s hogy ezáltal a Birodalomban fellendülhessen és szabadon, császári támogatással haladhasson a téritő munka.

P. Ricci, akkor már mandarin és nagyhírű ember, szüntelenül arra törekedett, hogy másokat is az udvarhoz segítsen. Természetesen csak olyanok jöhettek szóba, akik magas lelki adottságaikon túl kiváló szellemi adottságokkal is rendelkeztek, akár a tudományok, akár a művészletek területén.

A nagy Khang Hsi halála után unokája, Ch'ien Lung ült a Sárkánytrónra. Khang Hsit nemcsak kora becsülte és szerette nagyvonala, értékes reformjai miatt, hanem a későbbi korok is mély tisztelettel emlegetik, hangsúlyozva, hogy mandzsu származása ellenére is az űsi hagyományos kínai kultúra irányát megtartva igyekezett felemelni Birodalmát és népét a boldogabb életre.

Ch'ien Lüng talán nem volt olyan szervező erő, mint Khang Hsi, de még tökéletesebb kínai volt: gyermekkorától kezdve ezen a kultúrán nevelődött és különös, mély érzéke volt a művészletekhez, hiszen maga is művész volt: író, költő és festő.

Ebben az időben történt, hogy egy Castiglione nevű milanoi fiatalembert, aki 1688-ban született, a Jézustársaságba lépett. A festői talentumokkal megáldott ifjút, aki kora festői technikájának teljes birtokában volt, előljárói a kínai misziókba küldöttek. Az egyszerű laikus testvér 1715-ben érke-

zett Pekingbe, ahol épp művészete révén annyira megnyerte a császár bizalmát, hogy még a mandarini méltósággal is kitüntette.

A császár mint művészhez közeledett hozzá s észrevétele-nél személyes barátot lelt benne. A kínai történelem feljegyezte, hogy naponta felkereste műtermében és hosszasan idő-zött nála.

Hősiességének és áldozatának sokféle adóját kellett le-rónia misszionárius hivatásáért! Festőnek jött, az akkori olasz festészeti tökéletes felkészültségével s olajfesték félre kellett tennie, mert Ch'ien Lung az olajfesték fényes színét nem szerette. Abba kellett hagynia saját egyéniségenek megfelelő ki-fejezési formáit, mert a kínai festészeten nevelkedett főstő-csá-szár nem bírta el a nyugati festészet fény- és árny játekát; egy-egy mélyebb árnyék azt a benyomást keltette finom vonalak-hoz szokott szemében, hogy elnagyolt, hibás, összefolyt festék-halmaz.

Castiglione valószínűleg azzal jött Kínába, hogy az evan-géliumi téma-kat majd átvizsi a festészethez. Am látnia kellett, hogy soha nem festhet ilyen történelmi képeket, mert ez nem szokás és idegen Kínának. Nem volt más választása: kezébe kellett vennie a kínai ecsetet, leszűkíteni témakörét és festeni, amit császári ura kíván. Portrékat, lovakat, virágokat, madara-kat és egyetlenegy tájképet, melynek festésére bizonyosan félve vállalkozott, hiszen a nyugati és kínai tájképfestés kö-zött semmiféle rokonvonás nincsen.

Nehéz érzékeltetni ezt a problémát. Talán csak az érti, aki maga is festő vagy foglalkozik festészettel s még ezen túl: valószínűleg csak az érti át ezt a problémát, aki nemcsak a nyugati, de a kínai festészetet is ismeri.

Castiglione jókedvvel, a nélkül, hogy lelki egyensúlya fel-borult volna, meghozta nehéz áldozatát s teljesen alávetette magát császára és a kínai igények kényszerének. Így is milyen csodálatos képeket festett!

De mással is kellett foglalkoznia. Az udvarban élő francia atyák bemutatták a császárnak az európai paloták másolatait s ez felkeltette kíváncsiságát a nyugati építkezés iránt. Ki-fejezte óhaját, hogy szeretne nyári palotát építeni, melynek egy része nyugati minta után épülne. P. Attiret, a francia építész-jezsuita terveket rajzolt, melyek nagyon megnyerték a császár tetszését. De Castiglionet is megkérte egy szökökút és egy palota építésére.

Castiglione testvér, bár festő volt és nem építész, mégis megrajzolta terveit és hozzájárult az építéshez. Tudta, hogy tökéletesen nyugati épületet nem szabad alkotnia, mert az túl idegen volna a császárnak, össze kell tehát egyeztetnie a kínai és nyugati építészetet. Zsenialitása nagy segítségére volt

ebben; de a munka még így is sok nehézséggel járt, hiszen kínai munkásokkal kellett dolgozna, akiknek fogalmuk sem volt az európai ház, még kevésbé egy márványpalota építési módjáról. Mindezek ellenére a legszebb épület Castiglioneé lett: márványpalotája csodálatos egysége és harmóniába olvasztotta a merőben különböző építkezési stílusokat.

Ch'ien Lung őszintén becsülte jezsuitáit, de bizonyos kül földi érdekeltségek gyanakvóvá tették. Már uralkodása elején magához hívatta az atyákat s kijelentette előttük, hogy ismeri, tiszteli nemes jóakaratukat, mellyel népét magasabb kultúrára és erkölcsi életre igyekeznek vezetni, de tudja azt is, hogy eredményeiket uralkodóik ki akarják használni gazdasági követelményeik kielégítésére.

A gyanú később csak fokozódott s megindultak itt is, ott is a keresztenyüldözések.

Castiglione egy alkalommal leborult a császár előtt, mikor az műtermében meglátogatta és alázattal felhívta figyelmet a Birodalomban végbemenő vérengzésekre. A császár siegett megnyugtatni és kérte, dolgozzék nyugodtan. S hogy kedvenc festője valóban ne zavartassa magát, megígérte, hogy parancsban adja: irtassék ki mindenek családjára, akik kezet emelnek a katolikusokra! Íme, egy egyszerű, kedves fráter közben járása, nemkülönben művész alkotások: virágok és lovak rajzai akadályozták meg az üldözéseket. Míg ő ecsettel kezében, csendes visszavonultsággal dolgozgatott, addig testvérei, a misszionárius atyák tovább folytathatták téritő munkájukat.

Castiglione testvér sok császári kitüntetés után 1766 július 16-án, életének 78., szerzetesi hivatásának 59. évében hunyt el. Palotáját az angol-kínai gazdasági háború megtorló csapata levegőbe röpítette; képei a császárság letűnésével múzeumba kerültek és csak művészettörténészek ismerik őt, hódolva nagy emlékének.

Peking falán kívül, a hithirdetők temetőjében magas kőoszlop jelöli a helyet, ahol Castiglione testvér pihen. Ez a temető elhagyott, de néha összetalálkozik P. Ricci és fráter Castiglione sírja körül a világ minden tájáról idesereglett, miszionárius életre készülő jezsuita fiatalság.

Megállnak szótlanul a sírok előtt, tudva, hogy nagy ősök pihennek itt, akik tudománnyal és művészettel szolgálták Isten dicsőségét!

Cser László S. J.

Megjelent a Magyar Kultúra 28 (1941 15—16. száma) 44. 1. — V. ö. még Loehr George, G. Castiglione. Roma, 1940. 127 lap, 23 kép.

A magyar nyelvtudomány úttörője.

(Sajnovics János. 1733—1785.)

Sajnovics János a XVIII. században Fejér-megyében nagyon elterjedt, nagy népszerűségnek s előkelő hírnévnek örvendő gazdag Tordasi és Kálózi Sajnovicsok családjából sárjadt. Sajnovics Józsefnak és a mélyen vallásos lelkületű Peyerl Erzsébetnek házasságából született 1733 május 12-én a fejér-megyei Tordason. A család Sajnovics János atya és atyai nagybátyja révén a Hugonnay grófok őseivel, a Pethő és a Rosty családdal, Mátyás nevű fivérének leánya, Erzsébet révén, aki alsószamolányi Nagy Ignác neje lett, a Rohonczyakkal, a Niczkyekkel, a Palocsay-Horváth bárókkal került rokonságba. Ennek az előkelő vérségi kapcsolatnak kiépítésében a család magasabb szellemi szintjén kívül jelentős szerepe volt Fejér-megye több községében elterülő mintegy 20.000 hold terjedelmű családi birtoknak. Ezt főleg kölönök nagyatya, *Sajnovics (I.) Mátyás*, mint györmegyei főjegyző és alispán, majd mint a kőszegi tábla köztiszteletben álló elnöke szerezte. E nagy családi birtok két községéről, Tordasról és Kalósról vette a család előnevét is. Sajnovics életéről, különösen gyermekkoráról tudjuk, hogy a tordasi ősi kastélyban élt szülei és két testvére, Borbála és (II.) Mátyás környezetében. Borbála, az idősebbik testvér Vigyázó Mihály félesége lett. öccse nagyapja nyomdokain haladva Fejér-megye szolgálatába állt; mint a megye főszolgabírója 1780-ban Budán hált meg.

Sajnovics János alsóbbfokú iskolázásáról semmit sem tudunk. A középiskola négy alsó osztályát a jezsuiták vezetése alatt álló győri gimnáziumban végezte. Itt a tudományuk és szerzetesi erényeik miatt nagytekintélyű jezsuita tanárok nevelő hatásának lékgörében ébredt a szerzetesi elhivatottság fönségének tudatára, mely e renden belül nemcsak a világról való lemondásban, hanem a mások lelkiségének kiépítésére irányuló szorgos munkásságban is szinte nap mint nap megnyilvánult. A jezsuitarend 18. századi nagyságának, fényének ereje, hatalmának a tudata és a lelkeken mélyen átszántó

barokk vallásos műveltség, amelynek ép a jezsuiták voltak legkiválóbb megszólaltatón a tudományok és művészetei terén, egyaránt vonzotta őt a szerzetesi pálya felé. A jezsuiták e században nagy léleképítők voltak. A magyar életet minden vonatkozásban át- és átszöttek. A barokk szellemet, mint az Isten országának a kiépítését erősítő főpillért erősítették és fejlesztették. Ez a szellem különösen a város falai között érvényesült erősen. Székesfehérvár a XVIII. században még külsejében is a barokk-szellemnek volt a hordozója. Gyönyörűen kiépült barokk város volt; telve volt a barokk-művészet építészeti és szobrászati alkotásaival s a jezsuitarendnek barokk művészeteit, tudományt és vallásosságot terjesztő lelkületével.

Az előkelő nemesi család sarja a tanult, főleg jogban járatos ősöktől a komoly tanulmányok szeretetét és a mély vallásosságot örökölte. E nagy kincs birtokában új környezetében, a tudós jezsuita tanárok körében határozta el, hogy mint annyi kortársa, ő is Loyolai Szent Ignác rendjébe lép. 15 éves volt, mikor a rendbe lépett (1748.). Kunn a világban tombolt a háború. A sok külső ellenség tömörített támadásai miatt ingadozó királynői hatalom a magyar nemzet vítezségeibe és önfeláldozásba helyezte minden reményét. S míg a magyar nemesség színe-java királyért harcolt, ő, a szintén előkelő nemesi család sarja, a belső békét, a tudományok csendes világát vágyta, s e magasztos eszményt a jezsuitarendben vélte megvalósíthatni. A szokásos két újoncét a *trencséni* noviciátusban töltötte. Itt a rend tagjainak szokásos és egyben egyöntetű életét élte. Vallásos elmélkedések, gyakori imádság és önfegyelmezési gyakorlatok, feltétlen engedelmesség s komoly házi tanulmányok közt telt el ez a köztudomás szerint is minden szerzetes életének legszebb időszaka. A növendéket az arra különösen alkalmas áldozópap rendtagok tanítják s vezetik be a rendi élet minden szépségébe s egyben megismertetik vele a pálya nehézségeit is. A rendi élet e korszakában szülektől, rokonaitól távol, kizárálag a rendi szellem megismerése és megkedvelése végett a rend alapítójának szellemében és bölcs rendelkezéseinek megfelelően csupán Istennek élnek a növendékek. A későbbi szerzetesi élet szilárdságának alapját gondos elöljárók vezetése mellett ekkor szerzik meg a növendékek. A nagy csendben és elvonultságban ekkor ébredeznak a lélek képességei; a belső indítások ekkor építik ki az ifjú lelkületben az új világot: a lélek országát. Már ekkor el szokott dőlni az is, hogy a növendék milyen tudománynak, vagy a gyakorlati élet melyik ágazatának művelésére bír hajlammal. Az élesszemű novíciusmester figyelmét a növendék semminemű megnyilatkozása sem kerülheti el. Buzgón figyeli növendékét s legjobb tudása s lelkiismerete szerint hat ő is döntően növendéke lelkületén át sorsa későbbi alakulására.

A fiatal szerzetes a két újoncév eltelté után rendje rendelkezése szerint középiskolai tanulmányait folytatta. Filozófiai tanulmányainak elvégzése után *Pozsonyba* helyezték tanárnak. Néhány évi itt tartózkodás után a jezsuiták vezetése alatt álló bécsi kollégiumban folytatta teológiai tanulmányait. Ekkor már szép matematikai műveltsége volt. Itt ismerkedett meg közelebbről a kor divatos tudományával, az asztronómával. A kötelező tanulmányokon kívül nagy szeretettel foglalkozott ezzel a tudománnyal és a mennyiségtnallal. A fiatal jezsuitát, akiben erősen kifejlődött a kozmikus érzés, érdekeltek a világűr titkai s az égitestekre vonatkozó ismeretek. A teológus érdekköréhez amúgy is közelálló ismeretek nagyon leköötték figyelmét. De döntően hatott érdekkörére az a tény is, hogy rendje vezető tényező volt e tudományág terén. Nem egy idősebb rendtársa az európai csillagászat kiváló művelője volt. Mondható, hogy valósággal rendi hagyomány volt a jezsuitáknál ennek a tudománynak a művelése. Az első nagyszabású európai csillagvizsgálókat is jezsuiták alapították, plöljároi lelki hajlamának fejlődését biztosítani akarván a bécsi udvari csillagvizsgáló vezetésével megbízott.s már akkor nagy tekintélynek örvendő idősebb rendtársa, *Hell Miksa* mellé rendelték *Bidellus Astronomi Caes. Regii* minőségen (1758). A bécsi obszervatóriumban eltöltött, tudományos élményekkel telített két esztendő leforgása alatt alkalma nyílt nagy mestere barátága, közlékeny egyéniségenek hatása alatt tudományos ismereteinek gyarapítására s tanulmányai közben a korabeli tudományos csillagászat haladásának megfigyelésére. A bécsi udvari csillagvizsgálóintézet, amelyet *Frantz Jose* jezsuita alapított, európai viszonylatban is a XVIII. század legkomolyobb hasonló intézményei közé tartozott. Ezzé tette az intézet igazgatója, *Hell Miksa*, aki igen művelt elme, nagyon tehetséges és szorgalmas tudós volt. Európa minden nagyobb tudósával ismeretséget tartott fenn. Buzgón olvasta a szakmájába vágó tudományos kiadványokat, a párizsi, greenvichi, kopenhágai, kremsmünsteri és nagyszombati obszervatórium megfigyeléseiről szóló jelentéseket. Ezeket a megfigyeléseket nem mulasztotta el összevetni saját észleleteivel s az így nyert eredményeket az általa szerkesztett és magas színvonalra emelt bécsi *Ephemerides Astronomicae*-ban közzölte. Köztiszteletben álló egyénisége, tudományos múltja, magyar származása, magyar hazája iránt tanúsított állandó érdeklődése, mély vallásossága, bátor és energikus fellépése nagy hatással volt Sajnovicsra, a tudományokért amúgy is rendkívül hevülő fiatal jezsuitára. Már ekkor igen sokat köszönhetett Hellnek s épp ezért nagy szeretettel vette körül a nagy tudóst.

A már alapos képzettséggel és tudományos felkészült-

séggel rendelkező fiatal asztronómust rendje 1766-ban a már régebben (1751) Hell kezdeményezése és tervezése szerint alapított *nagyszombati* csillagvizsgálóba helyezte a kiváló matematikus és csillagász hírében álló *Weiss Ferenc* jezsuita atya mellé segédfelügyelői minőségben. (*Socius praefecti*). Ebben a kiváló tudományos intézetben, amelyről ez időben ismerte el személyes tapasztalatai alapján *Caesar Fr. Cassini* híres párizsi csillagász (1761), hogy európai viszonylatban is kiváló, Sajnovicsnak további komoly tudományos fejlődésre nyílt alkalma. Előbbi mesterének, Hellnek, szellemben berendezett intézet tudományos felszerelésének, megfigyelő és mérő műszereinek tökéletessége s a Hell által szerkesztett bécsi *Ephemeridés Astronomicae* mintájára Weiss által szerkesztett *Observationes astronomicae* (1756—1770) tekintetében alig volt különbség. Bőséges munkaalkalom és megfigyelési lehetőség kínálkozott a fiatal csillagász számára itt is. Weiss is, akárcsak Hell, a szigorúan vett tudományos típusok közé tartozott, bár Hell vidámabb lelkülete és kellemes társalgási modora miatt kétségtelenül rokonszenvesebb egyéniség volt. P. Weiss személyében Sajnovics Hell után második tanítómenterét láta a csillagászat tudományában. De talán más alapja is lehetett az idevaló áthelyezésnek. Rendje ezzel az intézkedéssel valószínűleg azt óhajtotta elérni, hogy a világhírű Hellnek Bécsben alkalmazott megfigyelő módszereit az egyébként kiváló Weiss irányításával a nagyszombati csillagdában is honosítsa meg a fiatal asztronómus.

Akármint is áll e kérdés, annyi bizonyos, hogy a magyarországi csillagászat és egyúttal Sajnovics javára munkált az idő. A XVIII. században, főleg a Galilei-féle messzelátó elterjedésének következményekép hazai csillagászatunk a gyakorlati jegyében folyt le. A már századok óta művelt elméleti matematika és természettudomány a gyakorlat terén is utat tört. A gyakorlatiasság azonban csak a század második felében lépett a megvalósulás útjára. Ekkor épült fel az említett nagyszombati megfigyelő állomáson kívül főleg Hell kezdeményezésére a kolozsvári, budai, egri és gyulafehérvári csillagászati intézet.

A jezsuiták csillagászati tevékenységére a XVIII. században az egész világ felfigyelt. Vizsgálódásaik az egész emberiségek érdeklődésének körét érintették már. A tudományos csillagászati vizsgálódás terén kiváló szaktekintélyekké váltak. Valósággal ők voltak e tudomány legjobb elméleti és gyakorlati képviselői. minden törekvésük a már elméletileg megalapozott gyakorlati lehetőségek megteremtésére irányult. A Pázmány alapította *nagyszombati egyetemen* a XVIII. század első felében a matematikai, fizikai és csillagászati szakkönyvek egész zömével találkozunk. A természettudományoknak, s így

a földrajznak és a csillagászatnak is külön tanszéke volt itt. A nagyszombati kalendáriom (*Calendarium Tyrnavicense*) is minden esztendőben csillagászati fejezeteket hozott. Nagyjából minden igazolja, hogy az egyetem hallgatói már a század első felében behatóan foglalkoztak többek között az elméleti csillagászattal is. A megfigyelésen alapuló, tehát gyakorlati csillagászatnak művelésére azonban csak az egyetemmel szoros kapcsolatban álló nagyszombati csillagvizsgáló intézet teljes felszerelése után kerülhetett sor (1756).¹

De a század folyamán felmerült *számos csillagászati probléma* is lekötötte a csillagászati megfigyelésekkel foglalkozó tudósok érdeklődését. A nap- és holdfogyatkozások okai, a Juppiter és négy holdjának a mozgása, a bolygók találkozása az áll/3 csillagokkal, a Hold átvonulása a Pleiadokon, de különöse/i a Vénusz átvonulása a Nap korongján állott az érdeklődéi előterében. Ez utóbbi különösen azért, mert további fontot következtetések alapjául szolgálhatott a Nap parallaxisának² s így a Nap és Föld közti távolságnak a meghatározása szempontjából. Azért ezt a jelenséget már 1761-ben is öt európai csillagvizsgáló: a nagyszombati, würtzburgi, ingolstadü, firenzei és madridi is figyele.

Ennek a problémának a megfigyelése jelentős fordulatot hozott a nagyszombati tudományos légkörbe került fiatal jesuita életébe is.

1768-ban a csillagászati megfigyelés főproblémája ismét ugyanaz volt: a Vénusz elvonulása a Nap korongja előtt. A kérdés a már előbb említett nagy hordereje miatt Európaszerte meglehetősen széleskörű érdeklődést váltott ki. A probléma sikeres megoldása végett a bécsi, de különösen a kopenhágai udvar követett el minden. VII. Keresztély dán király maga is foglalkozott csillagászati kérdésekkel. Most, hogy a nagy esemény bekövetkezésének ideje közelgett, a Dánia fennhatósága alá tartozó s az északi sarkhoz legközelebb eső *Vardø szigeten* csillagvizsgáló állomást építettet s egyben az udvarában akkortájt nagy befolyásra szert tett felolvasójával, *Johann Friedrich Streuensee*-vel levelet íratott Mária Teréziának, amelyben arra kérte a királynőt, hogy az érdekes csillagászati jelenség megfigyelésére az északi sarkra tudományos szempontból teljesen megbízható csillagászt küldjön ki. A királynő választása a bécsi obszervatórium igazgatójára, az akkor már európai hírű, magyar származású *Hell Miksa* egyetemi tanárra esett. A nagynevű tudós örömmel vállalta a feladatot annál is inkább, mert a csillagászati megfigyelésen kívül más probléma, a külföldi tudósok írásiból külföldön már régóta hangoztatott s már egész Európában elterjedt, de még kellőleg nem indokolt *lapp-finn-magyar* nyelvrokonság kérdése is izgatta. Ezt a vágyat is tekintetbe véve az egyébként selmeci születésű, de

nyelvünket nem jól beszélő Hell olyan társat volt kénytelen maga mellé szerezni, aki nemcsak csillagászati szempontból lehet segítségére, hanem egyben a magyar nyelv szerkezetét is alaposan ismerve, nyelvészeti irányban is komoly munkát végezhet. Ezért esett választása egykorai bécsi famulusára, az akkor éppen Nagyszombatban működő Sajnovics Jánosra.³

1768 április 28-án indultak útra (632 német mérföld.) Útjukon több nagyobb várost érintettek. *Prága*, *Drezda*, *Lipcse*, *Hamburg*, *Lübeck*, *Kopenhága*, *Krisztiánia*, *Drontheim* érintésével október 11-én érkeztek a dán király által kijelölt megfigyelési helyre, a Jeges-tengeren Nordanger-fjord közelében levő *Vardő* szigetére. Az itt tapasztaltakra és vizsgálódásaikra bőséges felvilágosítást nyújt Hell és Sajnovics levelezése, valamint az utóbbinak Hell kívánságára vezetett útinaplója. Sajnovicsnak vardő-i írásaiból állandóan ki-csendül tudós társa iránt érzett tisztelete. Főleg azt csodálta benne, hogy csillagász létre szaktudományán kívül kora magyar vonatkozású nyelvi és történelmi problémái érdekeltek s hogy kora minden nagyobb tudósával váltott néhány német, vagy valóban klasszikus stílű latin levelet.

Hell valóban nagy ember volt. Nagy tisztelet övezte a bécsi császári és a dán királyi udvarban. Elutazása előtt Mária Terézia kihallgatáson fogadta őt; a fiatal József császár is óhajtotta, hogy csillagászati megfigyeléseinek eredményéről időnként számoljon be neki. Még nagyobb tiszteletben részesültek a dán királyi udvarban. Itt grói *Moltke* udvari főtisztviselő és grói *Thott Ottó* dán főkancellár, a dán egyház püspöke szertartásos s az európai hírű tudóst megillető kimértéggel fogadta őket. Kopenhágában a király asztalához voltak hivatalosak. Sajnovics naplója szerint utazásuk tartama alatt, ahol csak megjelentek, mindenütt nagy tiszteettel fogadták őket. Útjuk minden állomásán érintkezésbe léptek koruk nagy embereivel. *Drezdában* a bécsi császári udvari követnél, grói *Wurmbrandtnál* és à választó fejedelem jezsuita gyóntatójánál, *P. Hertznél*, továbbá a szegény leányok számára létesült alapítvány kezelőjénél, *Brixcorn* atyánál, ezenfelül az elhunyt szász választófejedelem özvegyénél, *Antónia ióhercegnőnél* (VII. Károly császár leánya), tették tiszteletüket. Fogadta őket az új választófejedelem, *Frigyes Ágost* is. Az ünnepélyes fogadáson jelen volt a fejedelem *Antal* nevű fia, a betegsége miatt nagy részvétet érdemlő *Károly* herceg és a még gyermek *Miksa* herceg. Különösen *Antal* herceg lepte meg képzettségével és alapos tudományos ismereteivel a két magyar tudóst. A nagytudású választófejedelem és királyi jellemű, tehetséges fia térképek és glóbuszok tömkelege között fogadta őket, *Antal* herceg *Vardoehoust* rögtön meg is találta a glóbuszon, sőt meghatározta a hely hosszúsági és szélességi fo-

kát és az ottani nappali és éjtszakai időszakok tartamáról tudóshoz méltó módon értekezett. *Amália* és *Terézia* hercegnő jellemességeivel ragadta meg a két tudós szerzetes lelkületét. Sajnovics naplójában a birodalom reménységeinek nevezi őket.

Lipcsében Heintzét, az egyetem matematika tanárát, aki előzőleg 9 évig volt Petrográdon csillagász, a pozsonyi születésű *Bél Károly* tudós professzort (*Bél Mátyás* orvos fia), *Pehm* rector magnificust és az egyetem jogtanárát, *Winklert*, az egyetem fizikai tanárát és *Christian Fürchtegott Gellert* írót; *Hamburgban*, gróf *Csákylt*, a monarchia beteg követét látogatták meg.

Az egyes városokban csak rövid időt tölthettek. De érdeklődési körük igen kiterjedt volt s így igen sok hasznos élmény birtokába jutottak. *Prágában* a csillagvizsgáló intézet és műszerei, a fizikai múzeum, a könyvtár, az ásvány- és kőzetgyűjtemény, a jezsuita kollégium és a környező templomok, különösen a gótikus katedrális, az érseki palota, *Drezdában* a III. Agost szász király bőkezűségéből épült hatalmas templom, a *Zwingerben* a nagy képgyűjtemény, a fizikai múzeum, a természetrájzi gyűjtemény s az ásványtár, *Meissenben* a porcellángyár, *Lipcsében* a Trotz-Schloss, a 170 láb magas torony, a terjedelmes parkok, gyönyörű fasorok és a fejlett virágkultusz, a városi és egyetemi könyvtár, *Richter* gyógy-szerész kagyló-, madár-, ásvány- és állatgyűjteménye, *Rochelben* az erődítések, *Hamburgban* az ösi gótikus templomok, a rengeteg fából épült lakóház és raktárhelyiségek, a várost átszelő csatornák, a hatalmas árúforgalom és a nagyarányú átmeneti tengeri kereskedelelem, a nagy kiterjedésű kikötő, a harangjáték, *Kopenhagaban* a királyi könyvtárban még Luther fellépése előtt kiadott görög, latin és héber bibliafordítások és a tudós *Tycho Brahe* megfigyeléseit tartalmazó kéziratos munkák, a kincstárban Kopenhága első erőd építőjének, a hős *Absolon* érseknek koponya-ereklyéje, a királyi terem szép képei, a régi kikötő, a dokkok, hajók, hadifelszerelések, a hajógyár, a különféle munkások dolgozó csoportjai, az értékes hajók (egyik vitorlás pld. 7 millió forint értéket képviselt) azok a mozzanatok, amelyekről érdekességi miatt Sajnovics útinaplójában nagyobb részletességgel ír.

Az is mély hatást váltott ki Sajnovicsból, hogy Hell kora minden kiválóbb tudósát ismerte. Levelezéséből kitűnik, hogy tudományos ismeretséget tartott fenn *Bugge Tamás* matematikussal, a kopenhágai csillagvizsgáló intézet (1777 után) igazgatójával és a kopenhágai akadémia által (1766—1825 között) kiadott dán térképek szerkesztőjével; *Pilgram Antal* jezsuita matematikussal, egykor munkatársával s vardoehousi útja alatt bécsi helyettesével; *Diderik Ottó von Grambow*

tronthjemi „Stiftamtman“-dal (1766—176?) *Gennerus von Gunner* (1718—1773) tronthjemi püspökkel és a híres növénytudóssal, aki Norvégia növényzetéről írt könyvet s a népes „*Gunera genus*“ is róla nyerte nevét; *Hagerup* finn tartományi elöljáróval, aki mivel Vardő Finnmarkhoz tartozott, igen sokban kedvezett Hellnek; *Horrebow Keresztélyel* (1718—1876), Horrebow Péter híres csillagász fiával, a kopenhágai csillagvizsgáló intézet igazgatójával, aki a napfoltok kutatása terén vált ki s elsőnek sejtette meg ezeknek periodikus sorrendjét;⁴ a tudomány pártolásával nagy érdemeket szerzett gróf *Thott Ottó* államtanácsossal, aki 1767-ben Dánia belügy minisztere volt s nagy befolyásával a vardoehousi utazási tette lehetővé; a befolyásos *Schöller kincstári* tanácsossal, általános rendfönökével, *Ricci Lörinc*rel, gróf *Welsperg* dán követ titkárával (1737—1770), *Gondolával*, a kopenhágai katolikusok buzgó főpapjával, *Niebuhr Carsennal* (1733—1815), a híres Arábia-kutatóval és csillagásszal, aki Egyiptom és Arábia flórájáról írt könyvet;⁵ *Weiss Ferenc*rel, a nagy szombati egyetem matematika tanárával s az ottani csillagvizsgáló vezetőjével, aki a jezsuitarend eltörlése után, 1775-ben a nagyszombati egyetem rektora lett; *Prdy Györggyel*, a kiváló történetbúvárral.

E nagymérvű levelezés és Sajnovics naplója nagyszerű fényt vet a korabeli művelődés képére. Ezekből tudjuk meg a már említetteken kívül azt is, hogy az utazásukon érintett népeknek milyenek voltak kulturális viszonyaik és faji jellegzetességeik. Rendkívül tanulságosak e szempontból hamburgi élményeik.

Hamburgban Sajnovics panaszkodik a hordárok tolakodó és kihívó viselkedése miatt. Az Adler (Aquila) szállodáról, amelyben laktak, szintén rossz véleménye van. Piszkos, kilátástan helynek nevezi. Panaszolja, hogy a katolikusoknak Hamburgban nincs vallásszabadságuk, de siet megjegyezni, hogy egészen másként áll a helyzet a dán királyság területéhez tartozó szomszédos *Altonában*. Ennek a külső jele az is, hogy a misszionárius szép, ízléses házban lakik a templom mellett. A hamburgi Szent Mihály templomot, amelynek kupolája fából, de falai köböl épültek, megsodálta. Ennek a három díszes, architectonikus kapuval ellátott templomnak a belső elrendezése a színházhöz hasonlít. A templomokat főleg nők látogatják, a férfiak nem vallásosak. A város többi temploma gótikus. Oldaloltáraiak és értékes régi képeik teljesen elhangyolt állapotban vannak. A város sem tetszik neki. A keskeny homlokzatú, négy-öt emeletes faházakban szűk, piszkos és túlzsfolt lakások vannak. Esőzés idején a víz az ablakokon át beverődik a lakásokba. A város áruraktárai is fából épültek. Fel tünt neki, hogy ebben az aránylag nagy kereskedelmi szem-

pontból fontos városban alig lehet kocsit látni. A közlekedést elősegítő, várost átszelő csatorna állott, poszadt vize rontja a város levegőjét. Sétatere is kicsiny és zsúfolt. A városban igen sok a zsidó, a hajós és a kereskedelmi alkalmazott. Az emberek arculatára kiül az anyagiak szeretete, a vagyon-gyárapítás gondja, a nyereséghajhászás. Az idegenekkel szemben igen bizalmatlanok. A nép lelkületéből hiányzik a vidámság, a kellemes modor és az emberies érzés. Sajnovics elámul a város fejlett tengeri kereskedelmén. Megjegyzi azt is, hogy az érkező árut rögtön továbbítják innen. A városban friss hús nem kapható. Annál több azonban a füstölt vagy sózott hús, a kávé, a tea, a vaj és sör. Ez érthető is, mert a fogyasztóközönség főleg tengerészemből áll. Keresztelőn, esküvőn, az egyébként szerény körülmények között élő hamburgiak valósággal kivetkőznek józan életmódjukból. Nagyon is fényűzőkké válnak. Szokásos mondásuk, hogy egy-egy ilyen alkalommal vagyonilag majdnem tönkremenek, nagyon is beválik. Végül a város kikötőjére vonatkozólag megemlíti, hogy igen nagy, de rögtön hozzáteszi azt is, hogy a lübecki és kopenhágai jóval nagyobb és rendezettebb.

Sajnovics naplója a dán király és udvarának több kiválo egyéniségére is élénken rávilágít. *VII. Keresztélyt* mindig kellő tiszteettel említi. Részletesen leírja, hogy miként ünnepelték születésnapja alkalmából a kopenhágai egyetem fényesen kivilágított auditóriumában (1770 jan. 29). A nagyszámban megjelent egyetemi tanárok és tudósok előtt a tudós *Horrebow Keresztély* ismertette a király érdemeit. Ezek között első helyen a tudományért való lelkesedését említette. Ugyanakkor nagy elismeréssel szólt a dán közvéleményt nagyon is foglalkoztató vardoehousi útról és Sajnovics és Hell tudományos búvárlatairól is. Az udvarnál tett tisztelgő látogatásukról beszámolva, kiemeli a király kiváló tudományos felkészültségét. Mikor Hell áدادta nyomtatásban megjelent csillagászati munkáját, a király vagy félőre hosszat beszélt az északi fényről, az apályról, a kör négysszögesítésének problémájáról, a magyar- és lappnyelvőről. Sajnovics önérzettel emlékszik meg arról is, hogy a király kitüntetésképpen saját képével ajándékozta meg őket.

A király környezete is csupa tudományért lelkesedő férfiúból állt. öccsét, Frigyes főherceget is tudományos szellem és tudománypártolás jellemzi. A királyi udvar legfőbb embere, gróf *Thott Ottó* is tudománypártolásáról volt híres. A házában időközönként összejövő dán tudósok, főleg akadémikusok a kor színvonalán mozgó, igen komoly előadásokat tartottak. A tárgyalásra kerülő különböző problémák között érdekességé miatt megemlítjük, hogy egy magyar helyesírású lapp lexikon kiadásának gondolata is felvetődött itt. A probléma körül ko-

moly vita támadt, aminek folyamán a finn-magyar rokonság eszméje több ízben is megbeszélés tárgya volt. Máskor Zee-land-ról készült térképeket mutattak, itt be s Izland leírását tartalmazó könyv kiadásáról tanácskoztak. Ezen tudós társaság előtt olvasta fel Hell az ő csillagászati tanulmányait a Vénusz átvonulásáról, az északi fényről és a Finn-, Norvég- és Svédországban tapasztalt sarki elevatioról, Sajnovics viszont a Demonstratiót. Ez a tudós társaság választotta Hellt tudományos eredményeiért tagjává; Sajnovics viszont itt értesült Gunner leveléből, hogy a nidrosiai tudós társaság a Demonstratio megírásáért tagjai közé választotta őt.

Ebből a naplóból és Hell levelezéséből tudjuk meg azt is, hogy milyen kérdések foglalkoztatták őket Vardoeousban. Ezek jórészt Hell által kezdeményezett és irányított tudományos megfigyelések voltak ugyan, de Sajnovics is komoly részt vett bennük. Ilyen: a holdfogyatkozás, Jupiter holdjainak, a napfoltoknak, az apálynak és dagálynak, a levegő elektromosságának és mágnességének, a tenger villogásának, fénytörésének és észak felé való apadásának, az északi fénynek, a mágnesség és az északi fény összefüggésének a megfigyelése. Hell véletlenül egy mágneses gyógymódot is felfedezett. Valamennyi problémája közül a legfontosabb azonban a Vénusznak a Nap korongján való átvonulásának a már említett célból történő megfigyelése volt.

A tudományosságon kívül a *mindennapi élet zajlása* is igen érdekes volt ezen a világtól félreeső szigeten, amelyen csak néhány fából épült, mohával fedett parasztház, egy kissébőrőd, kicsi protestáns templom s a dán király helytartójának fából épült háza volt. Sajnovicsék, mivel ez volt a legalkalmasabb a megfigyelések megejtésére, ezt a két szobából és kamrából álló házat foglalták le maguknak lakóhelyül s egyben megfigyelőállomásuk berendezésére. Táplálékkal bőven el voltak látva, sőt szakácsuk is volt, aki nagyon ízletes ételeket készített nekik iramszarvashúsból, szalonkából, friss tonhalból és heringből. Gyakran a kis sziget lakói is vendéglőt látottak, sőt ők is felkeresték lapp barátaikat s ilyenkor nagyszerű *néprajzi megfigyelések*re tehetettek szert. A sziget protestáns lakói egyébként nagyon megszerették a tisztaéletű, szerény és buzgó jezsuitákat. Bizalmuk irántuk napról-napra növekedett; különösen mikor Hell egyiket-másikat betegsége idején gyógyította is.

A természet azonban sokkal szeszélyesebb volt, semhogyan idejüket teljes nyugalomban, tisztán küldetésüknek szentelhették volna. Gyakran heves szélviharok dúlták fel a sziget csendjét. Egyszer a ház tetejét szedte le egy ilyen heves szélvihar, másszor hajójukat tette a visszautazásra teljesen alkal-

matlanná. Volt idő, mikor hosszabb ideig teljes sötétség borította a szigetet s így égitestekre vonatkozó tudományos méréseket nem végezhettek. Ilyenkor a tenger villogását figyeltek meg.

Tudósainknak folytonos munkában és izgalomban teltek napjaik. Főcéljuk, a Vénusz megfigyelésének sikere tisztán a véletlenben múlt. Sajnovics boldogan jegyzi fel naplójába, hogy 1769 június 3-án és 4-én szerencsével járt a Nap korongja előtt elvonuló Vénusz megfigyelése, ami annak tudható be, hogy ezeken a napokon az égboltot csak néhány óra hosszat borították felhők. Az egész sziget örölt a sikernek. Az erőd parancsnoka, *Edel* őrnagy az öröm jeléül az erőd oromzatára kitüzette a lobogót és megszólaltatta a mozsarakat. A parancsnok Sajnovics és Hell emlékét a szigeten emelt emlékműön felírásban akarta megörökíteni. Ehhez azonban szerény tudósaink nem adták beleegyezésüket. Sajnovicsék ez év június 27-ig maradtak még Vardoehóus szigetén. Előbb nem indulhattak. Hajójukat, melyen érkeztek, a vihar annyira megrongálta, hogy másikról kellett gondoskodniuk. Az időjárás sem volt indulásuk idejéig kedvező. E kényszerű néhány hetet Hell tudományos észleleteinek feldolgozására, Sajnovics viszont Hell kívánságára a lapp nyelv behatóbb megfigyelésére fordította.

A csillagászati megfigyelésen kívül, mint már előljáróban jelezük, *Hellt a magyar nyelvi és faji rokonság* kérdése is foglalkoztatta. Már bécsi tartózkodása idején értesült különböző külföldi tudósok (Scheffer, Büsching) idevonotkozó nyelvtudományi megállapításairól. Most, hogy Észak-Norvégiában tényleg lappok és finnek közé került, személyesen is meggyőződhetett e nyelvek hasonlóságáról. Többízben is ráeszmélt a lapp és magyar szavak hasonlóságára. Vardoehousi tartózkodása alatt többízben átszellemülten, szinte túlzó rajongással ír a lappokról: „Jó Isten — írja Höllerhez⁶ —, ki hitte volna, hogy mi ugyanazon atyától született testvéreinket a lapp nemzetben meg fogjuk találni! Magyarok ők, a mi testvéreink ők, a mi magyar nyelvünket beszélík, a mi magyar ruhánkat használják, a mi régi magyar atyáink erkölceit és életét élik, a mi testvéreink ők. Ó, milyen csodálatos, mily bámulatos dolgokról kell Főt. Elöljáró Úrnak beszámolnom. De tartsuk közben ezeket titokban; valóban illő, hogy ezeket tőlünk elsőnek Dánia királya hallja meg. Csodálatos az Isten rendezése, hogy társul a mi nyelvünkben járatos P. Saj növicsot választottam ezen expedíciójámon“. Sajnovicstól Hell nagyon sokat várt, telve volt vele szemben reménykedéssel. Bécsi helyettesének, *Pilgramnak*⁷ is így ír róla: „Lapp eclogákat várak tőle: a valóságban ön és az egész európai tudós világ a lapp nemzetre vonatkozólag új felfedezést várhat,

amelyet egész Európa csodálattal fog fogadni... Én, akinek már kezdtől fogva megvolt ez a sejtésem a lappokról, adtam neki (Sajnovicsnak) néhány szabályt és kritériumot, hogy ezek szerint eszközölje a vizsgálatot és most már annyira tisztában vagyunk ezzel, hogy senkisem kételkedhetik benne. Igen, igen, ő képes lapp eclogákat írni; és nagyon örülök annak, hogy ez útra társamul őt választottam, mert képes volt tökéletesen és oly rövid idő alatt a lapp nyelvet megtanulni”.

Hell a kérdés tisztázása végett Sajnovicsot állandóan komoly nyelvi megfigyelések eszközösére buzdította. Öt ugyanis a csillagászati munka nagyon is leköötte, azonkívül hosszas külföldi távolléte miatt magyar származása ellenére sem tudott olyan jól magyarul, hogy meggyőződése szerint a lapp (finn)- nyelvrokonság vizsgálatára eredményesen vállalkozhatott volna. Ö ezt a kérdést a sokkal felkészültebb Sajnovicsra bízta. Itt e téren nyílt most tehát Sajnovics tevékenysége számára nagyobb és önállóbb terület.

Sajnovics boldogan vállalkozott is erre a munkára! Nem sejtette még, hogy milyen nagy gyakorlati nehézségekkel kell majd megküzdenie s hogy hányszor fogják kedvét szegni ezek a nehézségek?!

Sajnovics, mielőtt a nyelvészeti tanulmányhoz szükséges anyaggyűjtéshez látott volua, a lapp néppel ismerkedett meg. Néprajzi ismereteket gyűjtött. Miként naplójából kitűnik, tulajdonképpen nem tett különbséget lappok és finnek között. Annál is inkább, mert a régi irodalom is a finn népnevét „lapp“ értelemben használta. Többször kijelenti, hogy már a norvég partokon találkozott finnekkel (ezek alatt nyilván a lappokat érti) s róluk nagyon is jellegzetes leírást ad naplójában. „Itt nagy tömeg finn (lapp) van. Alacsony termetűek, orruk többnyire kissé görbült, vidám tekintetükkel, arcukba lógó hajzattal, élénk tekintetükkel, ruházatukkal a magyar nép fiához sokban hasonlítanak, csak ami a sarut, közönsége sen Bodcsort illeti, előlről kiemelkedő hegybe engedik a hajóorrának a mintájára. A csecsemőket csodálatosan görgetik; a fáknak nyers vagy kidolgozott bőrrel bevont kérgében a csecsemő igen kényelmesen fekszik. Az övekről különféle ékítmények, pénzek, karikák, gyűrűk stb. csüngenek alá.“ Máskor ismét a következőképp ír róluk: „A finn ház, még ha paraszté is, szánalomrameltó. Egy család öt, tíz esetleg tizenkét főből áll. A kunyhókat fegyverek fedik. Fölül minden van nyílás. Az elejtett vadakat nem a rendes ajtón, hanem tiszta-ság okáért oldalt viszik be. A hegyeken télvíz idején változtatják lakóhelyüket. Vándorlás közben a csillagok pályája szerint igazodnak, miként a hajósok a tengeren. Vagyonyuk rénszarvasokban van; a szegényebbeknek ötven, az igen gazdagoknak 400—500 rénszarvasuk is van. Több kisebb család

együtt lakik. A születő gyermeknek az atya és keresztszülők rénszarvasokat ajándékoznak; ezek azután elszaporodnak. A királynak 2—16 ércmárkát fizetnek. Kiváló vadászaik medvéket, farkasokat, főkép rókákat ejtenek el. Már minden keresztények. Akik a tengernél laknak, azoknak házaik pékkemence mintájára kőből vannak, halászatból élnek, terményeiket a kereskedőknek viszik, a nekik megállapított áron eladják, a kereskedőktől kölcsönösen megállapított áron megkapják a szükséges árukat, amelyeket minden évben a kopenhágai kereskedelmi társaság útján engednek át nekik.⁸

Amint a fentiekből kiviláglik, Sajnovics a lappok népi jellegét nemcsak megfigyelte, hanem a magyarság népi szókásaival is egybevetette s ennek eredményekép a két nép között több hasonlóságot vélt felfedezni. Ez összehasonlíthatásokra bőséges alkalom kínálkozott a kicsiny Vardoehous szigetén, ahol nagyon is egymásra utaltan éltek az emberek. Sajnovics leveleiben és naplójában többízben említi is az érintkezést az ottani lappokkal a gyakori vendégeskedés formájában. Különösen a hetekig tartó teljes sötétség beálltával, mikor a tudományos megfigyelésre kevés alkalom nyílt, gyakran vendégeskedtek a sziget tehetsébb lakónál, máskor meg majdnem a sziget lakosságának fele vendégeskedhetett náluk. A dán király szíves gondoskodása révén minden szükségessel bőven el voltak látva. A különösen ilyenkor kínálkozó alkalmaikkor a néprajzi hasonlóságok. és eltérések egész sereget jegyezte fel Sajnovics s ezekről sietett honi ismerőseinek is beszámolni.⁹ Ezek szerint a lappok nomád életet élnek, nyáron sátrokban, télen mohával és pázsittal fedett, földbe vájt kunyhókban laknak. Nem egyszer volt alkalma megfigyelni a házak tetején legelésző kecskéket, a vardoehousiaknak hasznos háziállatait. A lapp családi vagyon fokmérője a rénszarvasállomány. Ruházatukat, táplálékukat járászt a rénszarvas szolgáltatta. A rendkívül gyors rénszarvas által vont félcsonak alakú szánkón, amelybe az emberek belekötzik magukat, messze vidékeket beutaznak. Hajuk nyiratlan. A férfiak és nők ruházatukban nem tesznek különbséget, öltözökdedéükben rendkívül hasonlítanak a magyar paraszthoz. Kalpagot, gatyát, bocskort és csizmát hordanak. Az előkelő lapp leányok, akárcsak a norvégeknél, csak a legritkább esetben mennek férjhez.

Ebben a környezetben, ilyen néprajzi tapasztalatokat gyűjtve, a tudós Helltől is állandóan sarkalva kezdte meg Sajnovics a *lapp nyelv vizsgálatát* és figyelte szorgosan a magyar és a lapp nyelv között mutatózó hasonlóságokat. Tulajdonképpen nem is nyelvész volt ő, hanem matematikus és csillagász. Az adódó alkalmat, érős hazafüi érzése, Hell szuggesztív egyénisége és tudományszomja azonban a lapp-

magyar összehasonlító nyelvészeti első magyar kutatójává avatta őt. A munka, amelyre vállalkozott, igen nehéz volt. Sok nehézséggel kellett megküzdenie. S bizony e téren gyakran kedvét is vesztette. Ha Hell biztatásait és hasznos tanácsait nap-nap után nem hallotta volna, talán nem is született volna meg az első hazai finn-ugor összehasonlító nyelvészeti munka: a *Demonstratio*. Ezt maga Sajnovics is elismeri. Műve legvégén kijelenti: „Ő vitt el engem önként Finnmarchia vidékére. Ő buzdított először, hogy a vizsgálathoz hozzákezzék. Ő buzdított, hogy megkezdett munkámat folytassam, ő intézte el nyugalmat nyújtva, tanácsot adva, tekintélyét latba vetve, hogy a folytatott munkát befejezhessem. Ennyi jogcímen tartozik reá ez a mű“.

Sajnovics legnagyobb nehézsége az volt, hogy nem voltak tudományos segédeszközei. A finn-ugorság kérdéséről eddig megjelent tudományos munkákat nem ismerte. Legföljebb Hell emlékeztette őt ezekre az északi sark ködös világában a hosszú téli estéken folyt beszélgetések közben. Egy könyve azonban mégis volt: *Leem Kanut* dán nyelvtudósnak, Nidrosiában a lapp nyelv tanárának dán-lapp nyelvtana és szószedete.¹⁰ Ezt még Krisztiániában *Storm* tanácsos ajándékozta neki. Ezt azonban csak az használhatta eredményesen, aki dánul tudott, vagy legalább is tisztában volt a dán nyelv kiejtésével. Sajnovics azonban még a dán nyelv olvasási szabályait sem ismerte. Először tehát a dán kiejtéssel kellett tisztába jönnie. Lassú, verejtékes munka volt ez, melybe még a lelkes Hell is belekapcsolódott, belekezdvén Leem szószedetének átírásába és Kauriing dán pap segítségével a szószedetnek latinra való fordításába. Kauring segítségével tanulmányozta Sajnovics a latin nyelv alaktanát is s az így lelt alaktani hasonlóságokat is buzgón jegyezgette.

1767 július 27-én a sziget lakóinak ünnepélyes búcsúztatása, barátaik őszinte tisztelete, a helyőrség tisztelgése s a mozsarak durrogása közben indult vissza hajóján a két jezsuita, hogy küldetése teljesítéséről és végzett munkájáról a dán királynak és a kopenhágai tudós társaságnak beszámoljon. A vihar miatt a finnországi *Mauersundban* hosszabb időre meg kellett állapodniuk. Sajnovicsnak ismét bő tere nyilt itt a magyar-lapp nyelvrokonság kutatására. Most már meg lehetősen szép anyaga volt ugyan, de hiányzott még önbizalma az anyag feldolgozásához. Döntő befolyással volt itt reá társán kívül a lapp anyanyelvű *Daass* misszionárius. Ez egy karjalai származású lappal a Miatyánkot mondatta el előttük. Itt érintkezett a tíz mérföld távolságról érkező hegymátrixi lappokkal is és ezektől a minden népnél közös ú. n. *ős fogalmak* neveit kérdezte meg. Ezzel is értékes elemekkel bővítette szószedetét. Ismét sok szóhasonlóság birt-

kába jutott, összehasonlító szószedete most már eléggé tekinthető volt ahhoz, hogy ennek segítségével a hangtani, alaktani és később a mondattani különbségek megfigyelését eredményesen folytathassa. Az anyaggyűjtés fárasztó munkáján tulajdonképpen átesett. Most már úgy érezte, hogy e téren végzett kutatások eredményének összefoglalásához kezdhet. A Demonstratio tervezetéhez, beosztásához s egyes részeinek megírásához, mialatt csillagászati beszámolóján dolgozott, még Mauersundban fogott hozzá, de csak kéthavi kopenhágai tartózkodása alatt készült el vele.

A Demonstratio első kiadása 1770-ben Kopenhágában jelent meg.¹¹ Hatása igen nagy volt. Felolvasta a kopenhágai tudós társaságban, amely őt munkásságért tagjai közé választotta. Ugyanekkor a *nidrosiai* tudós társaság is tagjai sorába iktatta őt. A nagy ünneplések után a két tudós hazaindult. *Hamburg*, *Göttinga*, *Augsburg* és *München* érintésével végre 27 havi távollét után, 1770 augusztus 12-én érkeztek Bécsbe. Sajnovics innen szeretett öccsének látogatására, *Tordasra* ment. Néhány napi itt tartózkodás után ismét visszatért Bécsbe, ahol a négy fogadalom letételével véglegesen elkötelezte magát rendjének. Majd még ez évben befejezte tanulmányait; a filozófia doktora és a teológia borostyánosa lett. Közben nem feledkezett meg a Demonstratióról sem. Némi változtatással és bővíttéssel még ez évben újból kiadta *Nagy-szombatban* és egyben érzékeny lelkülettel várta és figyelte munkája hatását a honi magyarság körében.

A Demonstratio két kiadása között eltelt rövid idő alatt szerzett új ismeretei elegendők voltak ahhoz, hogy nézetét több szempontból is helyesbítse, illetőleg megváltoztassa. így a történelmi szemléletében beállt változás eredményekép ebben már elhagyja Hellnek Dugonics irodalmi munkásságában is oly fontos szerepet játszó *Karjéliára*, a magyarok állítólagos „őshazárára“ vonatkozó nézetét. A magyar nyelv történeti változásának érzékeltetése szempontjából fontosnak tartja a *Halotti beszéd közlését*.¹² Jobban elmélyül a *lapp nyelvre vonatkozó ismeretek* közlésében. Így közli a más és más hangon kezdődő lapp szavak jegyzékét, Leem dán szótáranak Porsanger segítségével végzett átírását; érzékelteti a közös gyökérből keletkezett lapp származékszavak bőségét; a román, olasz, francia és angol nyelvek segítségével magyarázza a palatalis (ly, ny, ty, gy,) hangok kiejtését. Ugyanakkor azonban, amikor a lapp rokonság mellett száll síkra, képes Hell kínai hasonlítását is közölni ezzel a *magyar-kínai* nyelvek rokonságának eszméjét is felveti. Egész elméletének ez a leggyengébb pontja.

Sajnovics fellépése előtt a finn-ugor összehasonlító nyelvtudomány kérdése a külföldön a kor tudományosságá-

hoz mértén már meglehetősen széleskörű irodalommal rendelkezett. *Strahlenberg, Rudebeck, Velin* műveit maga Sajnovics is jól ismerte.¹³ Igaz, hogy ő ezeknek munkáit csak kopenhágai tartózkodása alatt, valószínűleg műve megírása idején, tehát kutató munkájának befejezése után ismerte meg. Mindaddig csupán Hell közletéséből ismerhette a kérdés állását, de lényegében nem. Innen van az, hogy jóidéig, — így Benkőhöz írt levelében és a *Demonstratio* bevezetésében is — a felfedezés dicsőségét magának tulajdonítja. Ez az ellentmondása azonban csak látszólagos. Máskor ugyanis nyíltan is hangoztatta az említett tudósoknak elsőbbségét. Saját érdekmét kizárolagosan, több ellentmondása ellenére is, a két nyelv rokonságának bizonyításában látja. Nézete szerint a két nyelv hajdan *azonos* volt, ami alatt azt kell értenünk, hogy a két nép hajdan egy alapnyelvet beszélt. Ma már azonban e népek nem értik meg egymás nyelvét; az összehasonlító nyelvtudó¹⁴ mány csupán közös hangtani, alaktani egyezések és szókincs segítségével mutathatja ki rokonságukat. Ezért Sajnovics az említett egyezések összegyűjtését tekintette főfeladatának. Ez a tiszta meglátás és többször leszegezett álláspontja munkássága közben gyakran elhomályosul. Túlzó rajongása és hazafíui elfogultsága miatt túltengő képeletének árja gyakran túlzásokra s gondolkodásában szabatossághiányra bírja. Ilyenkor olyanokat is állít, hogy a lappok között járva az volt az érzése, hogy magyarok között van s hogy magyar hangtani átírással a magyarok megértenék a lapp szavakat. Túlzó állításai miatt Köpenhágában el is terjedt róla az a balhiedelem, hogy mint magyar ember megérti a lapp nyelvet. Természetesen az ilyen értelmű azonosság ellen Sajnovics nem győzött elégé tiltakozni. A két nyelv szerinte legalább 13 évszázad óta különváltan él és azonkívül a nyelv is folyton változik. A németek, norvégek nem értik meg régebbi nyelvemlékeket; a hegyvidéki lapp sem érti meg a tengeri, vagy svéd-lapp nyelvét. A Halotti beszéd bizonyssága szerint a magyar nyelv is néhány évszázad lefolyása alatt nagy változáson ment áti.

A *Demonstratio* írója tehát a két nyelv rokonságának bizonyítását tűzte ki tulajdonképpeni céljául. Ez azonban nem, sikerült teljességgel. Egyik életírása, *Hám Sándor* e sikertelenesség magyarázatául nagyon helyesen hármas okot jelöl meg: Sajnovics tökéletlen módszerét, a kor szellemét, és a 18-ik századi magyarság szinté egészségtelen nemzeti hiúságát. Mi megjegyezzük még, hogy Sajnovics úttörő volt és éppen ezért is van több tévedése.

A módszer szempontjából *Hunfalvy Pál* azt állítja, hogy egy teljes lapp nyelvtan, mutatvány-szövegek és szótár kiadása komolyabb bizonyíték lett volna a magyar-lapp nyelv-

rokonság mellett, mint az elméleti fejezetekkel teli Demonstratio.¹⁴ És joggal! Már csak azért is, mert Sajnovicsnak a nyelvtudományba vágó több *alapvető gondolata* is téves; Nem ismerte még az összehasonlító hangtan alaptételét; a mássalhangzók szabályszerű váltakozását. Nem volt tudatában annak, hogy a szabályos eltérések gyakran nagyobb bizonyító erővel rendelkeznek az összehasonlító nyelvtudományban, mint a hasonlóságok. Ő pedig éppen a hasonlóságok halmozása végett írta át gyakran még erőszakosan is Leem szótárát. Következetettség útján olyan lapp szókat is idéz, amelyek a magyar szóhoz való hasonlóságuk miatt alkalmassak ugyan az általa felállított tételek bizonyítására, de ávalóságban sohasem éltek a lapp nyelvben. Kerülte az idegenből vett kölcsönszavakat (keresztenység, katonaság). Azonkívül munkáját főleg írott források alapján írta: a lapp részre vonatkozólag Leem, a magyar részre vonatkozólag Szenczi Molnár Albert szótárából vette anyagát. Elhanyagolta ai helyi lapp-nyelv kutatási lehetőségeit s kiaknázatlanul hagyta' saját magyar nyelvtudását. Innen van, hogy müve *Elenchus* című részében közölt 150 szóból álló összehasonlító szójegyzékében 112 a téves és csupán 38 az olyan alapegyezés, amely a tudományág mai fejlettsége mellett is megállja a helyét. Ugyancsak helytelen, hogy a nyelvtani alakoknak,¹⁵ igék képzőinek és ragjainak összehasonlításánál is nem a hangtani bizonyításnak, hanem a hasonló hangzásnak az útját választotta. A nyelvjárásokról is, különösen, amikor saját véleményét adja, helytelen állításai vannak. A székeltyt pld. azért nem tartja nyelvjárásnak, mert a magyar megérte. Ugyanilyen tévedése, amint már fennebb jelezük, az a Hélltől származó állítása is, hogy a magyar és kínai nyelvek között is rokon-ság áll fenn.

Sajnovics eme főbb módszertani hibái és tévedései mellett, amelyek csekély felkészültségből, segédeszközéinek hiányából, vagy tökéletlenségből és túlzó rajongásából erednek, meg kell emlékeznünk nem csekély érdemeiről is. Helyesen hivatkozik arra, hogy ezek a nyelvek 1300 év óta külön fejlődtek, tehát bőséges alkalom volt áz egykor azonos nyéív divellálódására. De a két nép gondolkodásmódjában is nagy a különbség. Innen van az, hogy az összefüggő szövegek azonosaknak feltételezett szói nem mindig ugyanazok. Nagyon helyesen járt el akkor, amikor összehasonlítása anyagába a hegyi és a tengerméti lapp nyelvjárások szót is bele-vonta s ezek közül is főleg az igéket, vagyis a cselekvés szót, a testrészek neveit és az időjárásra vonatkozó szókat választotta ki, míg a kölcsönszókat és az ú. n. művelődési szavakat mellőzte. A szóképzésben és szórágazásban is talált több meggyőző egyezést. E téren a korabeli latin nyelvtan

rendszere nyomán haladt. Ez a nem egészen szerencsés minta többször zavarólag is hatott megfigyeléseire. Mégis észreverte a magyarban és lappban a nyelvtani *nem* hiányát, a többes szám *k* jelét, a középfok *b* jelét, a számnevek *egyezését*, a vonatkozó-, kérdő- és személynévmások *egyezését*, a birtokos személyragozás és az igeragozás *egyezését*. Munkájának tudományos értékét tekintve minden túlzása ellenére is szóegyeztetés, nyelvi rendszer, vagyis alak- és mondattan tekintetében a két nyelv között több azonosságot fedezett fel és ezzel a hazai nyelvtudomány történetében úttörő munkát végzett. Ő az első nem lapp kutató, aki majd egy évig vizsgálta a svéd- és nörvég-lapp nyelvjárást. Munkája, a Demonstratio „az első finn-ugor monográfia, mely kizárolagosan egy finn-ugor nyelvészeti részletkérdés tisztázását” tűzte ki céljául. Sajnovics előtt a magyar és a lapp nyelvrokonságot sokan valószínűbbé tettek, de ő ezt a valószínű feltevést bebizonyította, mert a szóegyezésekben kívül a nyelvtani egyezeteket is kutató munkája területére vonta. „Ö a történeti szemléletű és összehasonlító lapp nyelvtudomány kezdője, megalapítója.”¹⁶ Fogel Márton kéziratban maradt, de előtte ismeretlen munkájától eltekintve övé tehát e téren az elsőbbség. Ezért hajtja meg előtte minden hibája ellenére is *Munkácsi Bernát és Halász Ignác* is az elismerés zászlaját.

Hatása minden esetre nagy volt korában. Csakhogy ez a hatás különböző irányú volt. Általában sokkal több gáncsoskodás érte, mint elismerés. S ezen nem is lehet csodálkoznunk. Johann Hager bécsi tudós is megemlíti, hogy Sajnovics munkásságát a magyarság nem vette hálával, mert „megszokták eleddig, hogy Attila fényes udvaráig és a győzelmes bún seregekig vigyék vissza származásukat, nem pedig az osztjákok és ügyetlen szomszédaik, a szamojédek szegényes sátraiig. „Ezért minden erővel a Sajnovics által felhozott rokonsági érvek megdöntésére törekedtek.”¹⁷ S tényleg! A XVITI. század magyarja különösen Bessenyei fellépése idején Anonymous nyomán nagyon is el volt kapatva fényes hun őseit illetőleg. Túl nagy volt a *nemzeti hiúság*. A Demonstratio pedig elsősorban ezt sérte. A kor, amely még nem tudott a nemzetek vérségi és nyelvi rokonságára között különbséget tenni, nagyon is rossz néven vette a dicső, harcos ősökkel még dicsékedni nem tudó „halszagú” lapp rokonságot. A sok nyelvhez értő Kalmár György büszkén hirdette, hogy a magyar nyelv szépségénél fogva egy nyelvvel sem vethető össze; nincs is hozzá fogható rokon nyelv a világon. A keleti nyelvekben nagyon is járatos Bereaszászi Naay Pál felolvasásokban bizonygatta, hogy nyelvünk a törökkel, perzsával, héberrel rokon és hogy nincs semmi köze a lapohoz. Külföldi szakemberek (Schlözer) tudományos érvei sem tudták őt Saj-

novics bizonyítékaival megnyerni. Még 1796-ban kiadott németnyelvű munkájával (*Über die Ähnlichkeit der Hungarischen Sprache mit den morgenländischen*) is a külföldi tudósokat saját állásponjtáról akarta meggyőzni. A közhangulat hű kifejezéseképpen íróink egy része hevesen támadta is Sajnovics munkásságát. Bessenyei hevesen kárhoztatta erőszakos szóhasonlításait.¹⁸ Pápay Sámuel, ha el is fogadta a magyar-lapp rokonságot, elképzelhetetlennek tartotta a két nemzet között a vérségi rokonságot.¹⁹ Horváth István a pesti egyetemen a történelem tanára és ábrándos nyelvmagyarázónak egyéniségevel szoros kapcsolatban álló tanaihoz híven ítélte el Sajnovics állítását. Idézi Tacitusnak a finnekkel szóló leírású ítéletét.²⁰ Majd pedig azon csodálkozik, hogy a tudós Pray György hogyan találhatott *Freysingi Ottó* és *Bölcs Leó* magyarjai, *Ammianus Marcellinus* hunjai és a finnek között hasonlóságot.²¹ Orczy Lörinc egyik költeményében a gúny nyilait szórja felé:

Te pedig csillagász, bár akárki lehetsz,
Kedves rokonaidhoz tüstént vissza mehetsz,
Vélek száraz halból készült málét ehetsz,
Mert lám ítéletet nyelvünkön nem tehetsz.

Barcsay Ábrahám Bessenyeihez írt episztolájában szintén lesújtón nyilatkozik Sajnovicsról:

Sajnovics jármától óvjuk nemzetünket,
Ki Lappóniából hurcolja nyelvünket.

A sok gáncs mellett azonban nem fukarkodott az elismeréssel az uralkodóház. Különösen Mária Terézia és fia, József figyelték a magyar-lapp nyelvrokonság fejlődésének kérdését.²²

Igen nagy hatással volt a *Demonstratio* tudományos íróink közül Pray Györgyre és Révai Miklósra, szépíróink közül főleg Molnár Jánosra, Dugonics Andrásra és Perecsényi Nagy Lászlóra.

Pray György 1761-ben még erősen támadta a finn-magyar rokonságot. A Vardoehousban tartózkodó Sajnovicccsal és Hellel érintkezve azonban a bizonyítékok súlya alatt megváltoztatta nézetét s ó is a magyar-lapp-finn rokonság hirdetőjévé lett (1764).²³

Révai Miklós már a lappon és finnen kívül az észt, permi, „sziráni“ vogul, cseremisz, gót, mordvin és „oszt“, nyelveket és népeket is rokonaink közé sorolta.²⁴

Moinár János is állandóan figyelte a magyar-lapp nyelvrokonság állását,²⁵ s lapp szavakkal telített hexameterekben

mondott köszönetet Sajnovicsnak a Demonstratioért és egyben érdemét is dicsőítette.

Szépíróink közül *Dugonics András* irodalmi munkásága a finn-ugor nyelvrokonság jegyében zajlott le. Regényei és németből fordított, illetőleg magyarított drámái a bennök előforduló finn helynevek alkalmazásával és az északi környezet leírásával ennek a gondolatnak a kifejezői²⁶ Ugyanezt tette *Perecsényi Nagy László* is lapp és magyar szókat felelevenítő, anakronizmusokkal teli eposzában.²⁷

A vihar, amely XVIII. századi közéletünkben és irodalmunkban a Demonstratio nyomán támadt, az amúgy is érzékeny lelkű Sajnovicsra igen mély hatást gyakorolt. A külföldi szakemberek tudományos érvelése s a honi elismerés a támadásokkal és mások gyünyolódásával szemben az érzékeny lelkű tudósnak nem nyújtott megnyugtató elégtételt. A sok gártcoskodásban sikertelenséget látott s ezért, bár voltak további nyelvtudományi tervei, ezeknek keresztlüvitelétől elállt.

A sok mellőzésen és gáncsoskodáson kívül nyelvtudományi munkássága abbahagyásának még más oka is volt. Sajnovicsot rendje 1771-ben Bécsből ismét a *nagyszombati rendházba* helyezte. Két évig működött az ottani csillagászati intézetben mint P. Weiss *socius praefecti*. A Demonstratio kedvezőtlen fogadtatásán kívül itt érte őt a reánézve ennél is nagyobb csapás: rendje eltöröltetése (1773). Istenbe vetett bizodalman kívül tudományos munkásságának amaz ágában, amelyben nem érte csalódás, a világűr mérhetetlen távlatainak kutatásában merült el. Mint magánember az esztergomi egyházmegye papa Budán telepedett le, s ott az akadémián a matematika tanítását vállalta s a Weiss Ferenc vezetése alatt álló obszervatórium *sociusa* volt.²⁸ Tudományos vizsgálódásainak eredményekép, de főleg a csillagászati ismeretek népszerűsítése végett 1778-ban ki is adta kisebb terjedelmű, latinnyelvű csillagászati munkáját: az *Idea astronomiae-tP* Ennek címlapján csillagász-adjunctusnak nevezi magát. Munkájában a csillagászat elemi ismereteit tárja az e tudományban teljesen járatlanok elé. összefoglaló jellegén kívül minden különleges tudományos becset nélkülöz ez a mű, de beszúrása és anyagelrendezése Sajnovics *logikrd* és *rendszerző* erejének nagyszerű bizonyítéka. A mű *négy részre oszlik*: megfigyelő, számító, fizikai-csillagászatra és a csillagászat hasznáról szóló részre. Ezek a részek ismét szűkebb ismeret-körökre tagozódnak. Az első rész a csillagvizsgálókról és felszerelésükiről, továbbá a megfigyelésekiről szól. A második rész felsorolja az ismertebb égitesteket, szól az üstökösökről és a különböző csillagászati naptárak használatáról. A harmadik rész a csillagok fizikai rendszerét, az égitestek fizikai

vonzását és a csillagjóságát ismerteti. A negyedik rész a csillagászat hasznának a megnyilvánulását az időszámításban, a földrajzban, a hajózásban és Isten dicsőségének felismerése terén veszi számba.

Élete vége felé egy tudományos rendszerezésű, részletes asztronómia írásának gondolata is foglalkoztatta őt. Erre azonban már sem ideje, sem alkalma nem volt. 1785 március 1-én, 52 éves korában meghalt Budán, mielőtt még tervbevett nagy munkájához hozzáfoghatott volna.³⁰

¹ Az intézetet 1751-ben alapították, 1754-ben építették fel; teljes felújítása 1756-ban vált valóra.

² Az a szög, amely alatt a megfigyelő a Föld sugarát a Napra esni láta.

³ Hell bizonyára említette is elhatározásának okait Sajnovicsnak. Sajnovics a Demonstratio előszavában határozottan állítja is ezt: „laborum suorum ac potissimum disquisitionis idiomatis Lapponici causa suscipiendorum“.

⁴ Hell neki tett indítványt a vardói megfigyelőállomás állandósítására.

⁵ Vardőben csodálattal telve tanulmányozta a Niebuhr Carsten arábai megfigyeléseit tartalmazó könyvet.

⁶ Hell Miksának 1769 április 6-án Vardőben kelt P. Höllerhez intézett levele.

⁷ Hellnek 1769 április 5-én Vardőben kelt P. Pilgramhoz intézett levele.

⁸ Sajnovics vardói útinaplója. 1768 okt. 6.

⁹ Sajnovics első levele.

¹⁰ 1748-ban jelent meg Dronthjemben.

¹¹ A Demonstratio első kiadásának teljes címe: Joannes Sajnovics S. J.: Ungari Tordásiensis e comitatu Alba-Regalensi, régiae scientiarum societatis Hafniensis et Nidroensis socii Demonstratio idioma Ungarorum ei Lapponum idem esse. Regiae scientiarum societati Danicae praelecta Hafniae mense Januario Anno 1770. — Hafniae Typis orphano-trophii Régii, excudit Gerhard Giese Salicath.

¹² Pray György engedelmével.

¹³ Johann Hager említi, hogy Sajnovics tulajdonképpen nem mondott újat azzal, hogy a lapp és magyar nyelvben sok a szóegyezsé. Említi, hogy Sajnovics előtt több kiváló tudós foglalkozott már ezzel a kérdéssel. A XVII. században Comenius, a XVIII. században Scheffer, Leem, Höglström, Bayer, Bél Mátyás, Fischer és Olaf Rudbek.

¹⁴ Akad. Ért. 1855. évf. 102. 1..

¹⁵ Plurális és középfok képzése, a kicsinyítő cs, számnevek 1 — 10-ig, igeképzők és igeragok.

¹⁶ Lakó György: A hazai lappológiáról. Magyar nyelv 1936. évf. 292. I. — Zsirai Miklós: Finn-ugor rokonságunk. Budapest, 1937. 492. 1.

¹⁷ Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungern mit den Lappländlern. Wien, 1793.

¹⁸ Magyarország törvényes állása.

¹⁹ Magyar hit esmérete. 67—68. 1.

²⁰ Tacitus, Germania cap. 46.

²¹ Dissertatio in Annales Veteres. Pag. 8—9.

²² Demonstratio, 127. 1.

²³ Annales Veteres. Vindobonae és Dissertationes criticae . . . 1774.

²⁴ Magyar deák? történet.

²⁵ Magyar könyvesház 1783. III. szakasz.

²⁶ Etelka, Etelka Karjelben, Jolánka.

²⁷ Szakadár esthonyai magyar fejedelem bujdosása. — Ujabb irodalmunkban Zempléni (Imrey) Árpád dolgozott fel költőileg vogul és osztják motívumokat. (A kalapács, Bosszú, Vasfő és íme, Mogyoróbél herceg.) Külnösen Pápay Józsei osztják szövegkiadása és Munkácsi Bernát vogul népköltési gyűjteménye hatott termékenyítőén képzeletére. Kozma Andor Túrán c. ösregéje és Sebestyén Gyula Gesta Hungarorum is a finnugor ősrokonság hangoztatói. Irodalomtörténeti és esztétikai szempontból Négyessy László (A magyar irodalom és költészet fejlődése. Akad. Ért. 1925. évf. 263—279. 1.), zenei szempontból Szabolcsi Bence (Népvándorlásori elemek a magyar zenében. Ethnographia 1939. évf. 3—4. sz.) és Kodály Zoltán (Sajátsgos dallamszerkezet a cseremisz népzenében. Balassa emlékkönyv 1934.) jutott nagyértékű eredményekhez a finn-ugorság kérdésében.

²⁸ Kovachich, Merkur von Ungarn. 1787. évf.

²⁸ Teljes címe: Idea astronomiae honoribus regiae universitatis Budensis dicata a Joanne Sajnovics... astronomi regii universitatis Budensis p. t. adiuncto. Budae, 1778.

³⁰ Felhasznált irodalom: Halász Ignác: Sajnovics hatása a magyar költészetre. Budapesti Szemle, 1880. évf.

Hahn Adolf: Gyarmathy nyelvmestere. Budenz Album. Bpest, 1884.

Hager Johann: Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungern mit den Lappländern. Wien, 1793.

Hám Sándor: Sajnovics élete és Demonstratio ja. Esztergom, 1889.

Kelényi B. Ottó: A magyar csillagászat története. Bpest, 1930.

Lakó György: A hazai lappológiáról. Magyar Nyelv, 1936. évf. 291. L

Munkácsi Bernát: Az ugor összehasonlító nyelvészeti és Budenz szótára. Magyar Nyelvőr, 1882.

Pinzger Ferenc: Hell és Sajnovics vardói útja. Kalocsai érs. gimn. értesítője 1912. és Hell Miksa emlékezete. Bpest, 1920.

Rubinyi Mózes: Irodalmunk és a finn-ugor nyelvhasonlítás. Magyar Nyelvőr, 1936. évf. 83. 1.

Zsirai Miklós: Budenz József. Magyar nyelv, 1936. évf. 145. 1. és Finn-ugor rokonságunk. Budapest, 1937.

Balassa József: Budenz József. Magyar Nyelvőr, 1936. évf. 33. 1.

Kisbán Emil,

A hit és igazság hőse.

(Nonnote Kolos Ferenc. 1711--1793.)

1766-ban történt, a franciaországi Abbevilleben, hogy a városka hídfőjén elhelyezett ősrégi fafeszületet megbecstelenítették. Az eset annyira felháborította nemcsak Abbevillenek és környékének lakóit, de kevés kivétellel az egész francia közvéleményt, hogy az időközben elfogott tettesnek, De la Barre lovagnak, számos nevezetes és a királyi udvarnál is nagy befolyással rendelkező előkelőség közeli rokonának, életével kellett számot adnia meggondolatlan tettéért. S az ehhez hasonló esetek egész sorát tudnók még a vallástalannak bélyegzett XVIII. századból felsorakoztatni, amikor a közvélemény határozott verdiktjét mondotta ki egy-egy bűnös vallásgyalázás felett.

Vájjon csakugyan vallástalan volt-e a XVIII. század, közelebbről a francia XVIII. század, hiszen annak a kornak eszméáramlatai, szinte kivétel nélkül Franciaországban fogantak, vagy legalább is módosulva onnan indultak el Európát meg-hódító útjukra. Kétségtelen, hogy a probléma nem egyszerű, mert nemmel és igennel egyszerre felelhetünk. Nem volt vallástalan a XVIII. század Franciaországa, ha a milliós tömegeket tekintjük és a vidéki nemesi házak és zsellérlakások lelkületét és szellemiséget látjuk magunk előtt. Kevés olyan volt, melyben annyian vették volna fel magukra az egyházi rendeket és áldoztak volna életüket Krisztus jegyességének, mint éppen a XVIII. század. A jezsuitarend is — eltörléséig — ebben az időben élte egyik fénykorát. De kétségtelenül vallástalannak kell bélyegezniük ezt a kort, ha a Parisban élő nagyurak palotáiba nézünk és a divatos szalonokba, amelyek nem irodalmi kérdésekkel, madrigálok és költői levelek toldozásával-foltozásával foglalkoznak többé, mint az előző században. Ezek a szalonok most végre egyesítik a különféle társadalmi osztályokat, kiegyenlítik a köztük levő ellentéteket, az arisztokraták nem pártfogói többé az irodalom embereinek, de tisz-

telői és ebben a nagy kiegyenlítődöttségen az irodalmi kérdések mindenki által háttérbe szorulnak, hogy helyet adjanak az időszerű politikának, az úgynevezett felvilágosult népboldogító eszméknek, amelyek végül is a forradalom borzalmaiba kergették a boldogítót és a boldogítottat egyaránt. A szalonok ledér hangulatában valóban idegen lett volna a vallásos elmélyültség, hiszen ott minden vallásosságot fanatizmusnak, elvakultságnak kiáltottak ki. Igen, mérhetetlen az ellentét a vidéki milliók és a párisi legfelsőbb ezer között, melynek bevallottan vezére, a francia irodalomnak egyik máskülönből rendkívüli alakja, Voltaire. Nagy ez az ellentét még akkor is, ha ez a párisi felső ezer tagadja vallástalanságát és látszatra templomokat emeltet és kegyuraságokat Vállal, de borzad mindenből, ami a vallásban pozitív, a toleranciát hirdeti, hogy nevében minden elvessen, ami törvény és dogma, vagyis ami megkötöttség, ami a pozitív vallás rendíthetetlen alappillére. Nincsenek dogmák, de vannak észokok, rációk, amelyek eleve kizárnak minden dogmai megkötöttséget. Az angol Locke ködös elgondolásait hozza hazára angliai száműzetésének ajándékában Voltaire. Úgy nevezi ezt a filozófia: racionalista deizmus. A lényege az egyszerűek nyelvén talán így foglalható össze: nem tagadom, hogy van Isten, de csak annyiban, amennyiben azt az észokok indokolják és igazolják, vagyis addig van Isten, amíg léte nekem kellemes és szükséges és úgy van, amint az kívánatos. Kényelmes vallás, olyan Istenben hinni, akinek léte az emberi észtől függ.

Ezt az Istenet vallotta és ezt az Isten-tant fogadta el Voltaire és barátai, az enciklopédisták nyomán, a párisi felső ezer. Az uralkodó ezer. Vájjon vallásosság, vagy vallástalanság volt-e ez a deizmus, azt a felületes szemlélet is eldöntheti, ha tudatában van a hatásának, mely a század alkonyán olyan szörnyű véres eseményekben robbant ki. Valóban vallástalanak kell tehát mondanunk a XVIII. századot, ha a csekélyszámú, de minden esetre vezető rétegen, tettek, e tettek hatásán és a köréből kikerült irodalmi műveken keresztül szemléljük. S éppen itt merül fel az újabb probléma. Vájjon mi okozta a vezető réteg és mint formáló erő a század vallástalanságát?

Ha nagyban és egészben nézzük, Bodnár Zsigmondnak, a szellemtörénet egyik magyar úttörőjének, hullámelmélete minden esetre adhat magyarázatot. Ez elmélet szerint minden akciót, tettet reakció, ellentett követ. S ez mind az egyes népek életében, mind pedig a szellem egyetemleges fejlődésében végigvezethető törvény. A középkor elmélyültségét és extatikus lelkületét például ellentettében az antik hagyományokért lelkesedő és bizonyos fokon pogány-ízű renaissance követi, művészinek nagyvonalú formaérzékével és humanistáinak szkepticizmusával. Hogy ezt a hullám másik végén, a XVIII.

században a barokk feltámadt hite és a vörternásággal eljegyzett apologeta heve váltsa fel. Ilyenformán a barokk reakciója a XVIII. század felvilágosodottsága lehet. A XVI. és XVIII. század szellemi rokonságát egyébként a francia irodalomtörténetírók szívesen hangoztatják. Egyszerűen a szkepticismus, másrészről a racionalista deizmus valóban több ponton találkozik egymással, e két század különbsége pedig annyiban van, amennyiben eltér egymástól a két kifejezetten vallásos kor-szak, a középkor és a barokk. Lehet-e különbség vallásos korok között?! Vessünk egyetlen pillantást a középkor művészeti alkotásaira, majd a barokkéra, a különbség nemcsak a formáérzék és a kifejezőkészség esetleges fejlődésében rejlik, hanem — s ez a lényeg — a középkori madonnaszobornak minden külső adottságán túl más a lelkisége, ha nem is az eszmei tartalma, mint a barokk madonnának. Vájjon csak azért volna-e ez, mert a középkori műalkotás formája szerint statikus, vagyis lezárt, álló valami, a barokk-remek pedig dinamikus formájú, a mozgást, az emberi lendületet érzékeltető?! —Aligha. Az a középkori alkotás, mint minden vörbeli középkori ember, tekintetével az égre nézett, mert elvágyakozott innen, a siralmak völgyéből és szinte már a földi életében is lélek szerint az égben élt. Földi műve is égies volt. A renaissance visszahatásaként támadt barokk ember azonban éppen ellenkezőleg, az eget kívánta lehozni a földre, ezért az égért harcolt és ha kellett, boldogan halt vörternúhalált, építette díszesnél díszesebb al Gesu-templomait, hogy mennyezeteit olyan freskókkal ékesítse, melyek mintegy megtáják az immanens épület szük kereteit, hogy a földi embernek pillantása lehessen az égbe és mintegy lehozza azt a maga számára. Így lesz a barokk alkotónak az égi jelenségről vett műve is földies ízű. Bizonyos tehát, hogy a reakció mindenkor esetben más és más lesz. A középkor szublimált vallásossága a XVI. század kissé fáradt szkepticismusába hullámszik át, míg a barokk nagyszabású, harcos katalizmusa a XVIII. században a mindenkor támadó szándékú, alapjaiban cinikus és a következményekkel nem törődő, felületes felvilágosodottságra torkollik. A felvilágosodottságnak pedig feltétlenül szimbóluma Voltaire és műve.

A szellemi áramlások e nagyvonalú menetén kívül számos külső mozzanat is indokolja a párisi vezető-ezer vallástatlanságát. Mindenekelőtt a király személye és szerepe.

XIV. Lajos rendíthetetlen hitében nem tűr eretnekséget országában, mégkevésbé környezetében, mely a felső ezerből tevődik ki. Ismeretes állásfoglalása a jansenizmussal szemben.

XV. Lajos alatt azonban lényegesen megváltozik a helyzet, a király csak uralkodik, de nem kormányoz többé, szabados felfogása és életmódja mind nagyobb hatással van udvarára és fokról-fokra a vezető rétegre. S még egy mozzanatot kell meg-

említénünk a sok közül és ez az, hogy ennek a vezető rétegnek még élénk emlékezetében van az előző kor jansenista hitvitáinak végeláthatatlan sora. Ennek következtében most kissé fásult a hit kérdései iránt, s mindenkit a legnagyobb örömmel fogad, aki elméletével valamiképpen igazolni tudja önmaga és mások előtt vallási lagymatagságát. S mihelyt a feldobott kő egyszer elindul, nehéz megállania, úgy az emberi személyek és kisszerű indulatok is, felszínre kerülve és szabadon eresztve, messzire ragadtatnak. Voltaire nem születése, de tehetsége szerint tartozik a vezető ezerhez, melynek a döntő évtizedekben, akarva-akaratlanul, irányítója lesz.

Voltaire lelki fejlődése.

Meggondolatlanság volna bárkitől is, ha Voltaire irodalomtörténeti jelentőségét, sőt némely tekintetben nagyságát igyekeznék elvitatni. IV. Henrikról szóló eposzával a francia nagy epikának nyitotta meg útját, drámai munkái közül is egyik-másik e nemben fontos kikezdés, tetemes levelezése mindenkor érdekes olvasmány és mindezeken túl őt tekinthetjük a világosságával és tisztaságával kitűnő francia próza megteremtőjének. Talán nem olyan mély ez a stilus, mint például Pascalé, de feltétlenül mesteri, sokszor elbűvölő. Lángész volt-e vájjon Voltaire? Bizonyosan nem, de feltétlenül elsőrendű tehetség, amely azonban az emberiség hasznára viszonylag sokkal kevésbé volt, mint kárára. Hogyan törtéhetett ez meg? — Lelki fejlődése megmagyarázza.

Jó módban látja meg a napvilágot. Csodagyermek. Szigorú felfogású atya a jezsuiták Nagy Lajosról nevezett kollégiumába adja. Mesterei észreveszik tehetségét, sokat köszönhetnek. S míg közvetlen tanítómesterei élnek, a jezsuitarend ellen indított támadásai nem is olyan élesek és legalább külsőleg nem becsméreli annyira jezsuita bírálóit. Sőt, sokáig hivalkodik tanáraival és azzal, hogy a jezsuiták kollégiumában tanult. Lelki fejlődésének nagy kárára, keresztapja, Chateauneu abbé, az arisztokrata világi pap, a maga köreibe vezeti be és az elkönyeztetett tehetséges polgárfiú, belekóstolva e nagyúri életbe, nehezen tud megválni tőle és ettől kezdve minden vágya, valamiképpen ő is e magasabb életszférába kerüljön, ösztönösen megerzi a kiváltság lényegét és helyzeti előnyét s lázas igyekezettel vagyont akar gyűjteni, hogy függetleníthesse magát. Ő is minél előbb a kiváltságosak közé akar tartozni. Lehet, hogy a fölfelé törekvésének egyik oka a sok közül az volt, hogy kedvére írhasson, de sokkal több volt ebben a — mai szóval megnevezve — snob lelkületből. Így haladt volna szépen, egyenletesen előre Voltaire a maga előírta pályáján, ha egy furcsa, de megkapóan eszméltető kis

esemény nem gáncsolja el. Egyik dében Sully herceg asztalától hívják el. Azt mondják neki: Rohan lovag, a királyi rokon kíván vele szólni. A minap ugyan történt valami közöttük, kis szóváltás. Akkor Voltaire fegyveres elégtételt ajánlott fel, de Rohan lovag visszautasította a polgári hivatalnok fiát. S most Voltaire mégis elhagyja Sully herceg ebédlójét. Valóban Rohan vár reá, de nem egyedül, hanem szépszámú szolganépével. Azok — intésére — rárohannak és gúnykacaja közepette, elverik. Aztán Rohan, mintha porszemecske esett volna csipke kézelőjére, egyet fricskáz rajta és eltávozik. Mikor Voltaire talpraáll, lót-fut, hogy megtalálja az igazságát, már a parlament küszöbén van, akkor egyszerre megjelenik előtte a Bastille fenyegető réme ső barátai tanácsára sietve Angliába menekül.

Mit visz magával száműzetésébe? — A snobnak legkényesebb pontján megsértett lelkületét. Hiába minden, tehetisége, elismert írói neve, barátai és határtalan ambíciója, minden sohasem teheti őt egyenlővé, hasonlóképpen kiváltságossá a született kiváltságosakkal. Irigység és engesztelhetlen gyűlölet egyszerre az, mi eltölti őt száműzetése első idejében mindenkel szemben, ami tekintély, ami önmagától való hatalom. S mit kap Angliában? Éppen sebének ellenszerét. A szabadság honában a kiváltságoknak, a tekintélynak és a hatalomnak új megfogalmazásait teszi magáévá s bár kezdeti keserűsége fokról-fokra módosul, a tekintélyel kimondva-kimondatlanul, ezentúl mindig szembenáll. A földi tekintélyel, helyzeténél fogva, nem foglalhat nyíltan állást és különösen az akkori idők lázas üteme következtében maga is kiváltságos helyzetbe kerülve, ez a földi tekintély keresi barátságát és elismeri őt. Annál leplezetlenebb azonban az égi tekintélyel és képviselőivel való szembekerülése. Ha még vannak a jezsuitáktól belénevelt vallási problémái, azokat az angol Locke megnyugtató filozófiája könnyen levezeti.

Az égi tekintély nem ver bottal, nincsenek e földön megtorló intézkedései. Voltaire tehát, fölöslegesnek vélt ereje tudatában merészen vagdalkozik, pamphlettjeiben és egyéb munkáiban Isten és papjai ellen és különösen egy ponton igyekszik a félelmetes ellenfél helyzetét megrontani itt a földön és ez: a kereszteny hagyomány. Azt hiszi, egymaga elegendő lesz az égi tekintély e földi vetületének letörésére. „Unom már szüntelenül ezt hallani — fakadt ki egy ízben —, hogy tizenkét ember elegendő volt a kereszténység meggyökereztetésére és elterjesztésére; kedvem volna odavágni, hogy egyetlen ember elég annak a lerombolására.“

Amíg kifejezetten elméleti síkon marad, talán még nem annyira észlelhető hallatlanul romboló hatása, de amikor féktenebbré váló önbizalmában történelmi kérdések felvetésé-

hez és megvitásához folyamodik, ekkor már a vidéki milliók tollforgatói sem nézhetik tovább tétlenül munkáját. Történeti munkáiban már nem a felső ezer vallástan gondolkodóihoz szól, hanem a nagyközönség számára dolgozik, mint azt Nagy Frigyes porosz királyhoz írt levelében megjegyzi, olyankor az emberek képzeletéhez, gyengeségeihez, szenvedélyeihez folyamodik. Welly abbé egyik levelében tisztelettel figyelmezeti Voltairet valamelyik történeti tévedésére. Valótlan, hogy a keresztes vítezek Konstantinápoly elfoglalása után dúltak és rabolnak. — Voltaire könnyedén elhárítja magáról a történelemhamisítás súlyos vádját. — „Sebaj, ha mulattatni akarunk, nem kell lelkismereti kérdést csinálni az igazságból.“ A lelkeknek olyan mérgező szándéka rejlik ebben a néhány szóban és olyan sötét e törekvés, hogy ez már semmi esetre sem maradhatott visszhang nélkül és végre akadt valaki, akiben Voltaire emberére talált, aki dacolva a vezető ezertől elinduló koráramlattal, óriási tudásának erejével végre szembeszállt a szimbólumként ünnepelt, bálványozott íróval. Ez a harcos egyéni-ség a Voltaire felnevelő rendből került ki: Claude Francois Nonnotte, jezsuita atya volt.

Nem volt könnyű feladat, amire vállalkozott. Oyanellenféllel állott szemben, akinek éppen imént felvázolt lelke fejlődése indokolja, hogy kiérett tekintélyellénessége következtében egyetlen tekintélyt töít mindhatározottabban az előtérbe és ez a sajátja volt. Megkövetelte, hogy az ő tekintélye előtt mindenki meghajoljon. Nem türte a kritikát, tárgyilagosságot, gyűlölködő személyeskedéssel vágott vissza. S ha szem mellátható volt, hogy nincs igaza, annál ádázabbul rontott bírálójára és legföbb törekvése volt, hogy minél alapsabban nevetségessé tegye. Az ifjú sebet haláláig felejteni nem tudó Voltaire elviselhetetlennek találja még a legegyszerűbb megcáfoltatás gondolatát is. Ennek ellenében még a rágalmazástól sem riadt vissza. Úgy gondolja, az legalább lehetetlenné teszi, végleg elhallgattatja az ellenfelet. Nonnotte atya régóta figyelhette Voltaire lelke fejlődését, még első bíráló szava előtt ismerhette jellemét, hivatásának a tudataban vállalta az igazságért vívott harcot és az utókornak iga^zolnia kell győzelmét.

Nonnotte tanári és tudói pályája

1711-ben született Besançonban. Voltaire azt állította róla, hogy atya esztergályos mester volt, aztán meg azt, hogy favágással tengette életét és e mesterséget rendszerint a jezsuiták besançoni kollégiuma előtt művelte. Sűrűn vitte ide magával kisfiát, aki aztán be-bemerészke dött a kollégium kapuján és egy szép napon ott is ragadt. A fanatikusok ugyanis örömmel fogadták és többé el nem engedték maguk közül.

Bezzeg, ha a derék favágó nem engedi ilyen könnyelműen kószálni gyermekét — kiált fel egyszer Voltaire — akkor ma egygel több tiszteletremélő favágó ember él a világon és egygel kevesebb haszontalan papírpusztító. — A kutatás egészen mászt tud Nonnote atya származásáról. Jómódú régi család sarja. Voltaire más helyen természeten tud a Nonnote család jelentékeny vagyoni helyzetéről, társadalmi állásáról, de ezt az alkalmat arra használja fel, hogy szemére vesse Nonnote atyának, milyen hallatlan pompát fejt ki Besançonban, nagyszerű családi palotájában.

Besançoni jezsuiták tanítványa, korán kitűnik tehetségével és mikor 1730-ban, alig tizenkilencéves korában, jelentkezik a rendbe való felvételre, kérelmét szívesen fogadják. Egyideig tanárkodik, a nyelvtani osztályt vezeti, majd a humaniorákat, a retorikát és a filozófiát tanítja. Már kezdetben kitűnik szónoki készségével és ezért később rendi elöljárái a hitszónoklással bízzák meg. Amiensben, Parisban, Versaillesban és a savojai hercegek székvárosában, Chamberyben. Itt ismerkedik meg a herceggel, III. Károly Emmánuellel, akkor már Sardinia királyával, aki új székvárosába, Torinóba is meghívja 1755-ben. Szónoki sikerei mindenütt ismertté teszik nevét. De hitszónoki tevékenysége mellett odaadó buzgalommal készül hosszú évtizedeken keresztül harcos kritikusi pályájára. Az uralkodó és udvara tisztelettel veszi körül, de Nonnote atya érzi, hogy a nagy írói művek nem a királyi udvarok fényében, hanem a magányosság csendjében születnek meg. Elöljárótól ekkor áthelyeztetését kéri, de rendje még rövid időre sem tud egészen lemondani külső munkájáról és ekkor a viszonylag csendesebb paray-le-moniali ház főnöke lesz. 1757-től kezdve már tudatosan küzd a kereszteny hagyományok mágikus hatású ellensége, Voltaire és barátai, az enciklopédisták ellen, ösztönösen megsejti már kezdetben, melyik ponton okozza Voltaire a legnagyobb károkat és ezért rendkívüli lendülettel a történelem tanulmányozásába veti magát, így lesz Nonnote atya Voltaire történeti munkáinak rettenthetetlen bírálója.

A jezsuitarend feloszlásában, ha közvetve is, Voltairenak feltétlenül szerepe van. Rendjének feloszlata után Nonnote szülővárosába tér és megszakítás nélkül folytatja harcos tudási tevékenységét a kereszteny hagyományok, az igazság védelmében. A besançoni akadémia 1781-ben tagjai sorába választja, a szentszék kétízbén intéz hozzá munkáját elismerő brévét, 1768-ban XIII. Kelemen pápa *Voltaire tévedéseiről* szóló műve második kötetének megjelenése után nemcsak megbecsülését fejezi ki, de a kereszteny közösséggél érdekében buzdítja munkájának lankadatlan folytatására. Ugyanígy ír hozzá 1772 október 24-én XIV. Kelemen pápa. Hasonlóképpen

nagy erőt kölcsönzött számára a szentéletű redemptorista alapítófőnök és a nápolyi püspök, Ligouri Szent Alfonz levele. 82 esztendős már ekkor a szent és nagytudású férfiú. Szívét határtalan szomorúság tölti el Voltaire és az enciklopédisták pusztításának láttára, sír szélén egyetlen reménye van a lelkek üdve tekintetében és ez Nonnote harcos kiállása az igazságért. Azt mondja: aranykönyvek Nonnote munkái. Életében sok könyvet olvasott, mely a vallástalanság ellen küzdött, de egy sem cátolta meg annyi meggyőző erővel a XVIII. század tévedéseit, mint éppen Nonnote műve. Már buzdította is a nápolyi szerzetek főnökeit, hogy vé tessék meg minden kolostor számára e műveket. Nonnote hálás volt az elismerésért és buzdításért, de egyiket sem kérte és nem is kereste. Dolgozott szinte a haláláig, 1793-jg.

Anélkül, hogy munkáinak jegyzékét részletesen felsoroztaznék, meg kell jegyeznünk, hogy művei két nagyobb csoportba oszthatók: nevezetesen 1. a Voltaire történethamisításait kiigazító történetkritikai könyvek és 2. a racionalista deizmus ellen irányuló apologetikus iratok csoportjára. Végéredményben azonban minden sorát az igazság tántoríthatatlan szeretete sugalmazza.

Egyetemes nézésből kétségtelenül történetkritikai munkái érdemelnek nagyobb figyelmet. Ezek a nevezetes Nonnote-Voltaire-polémianak elindítói, illetőleg folytatói és bevezetői, amint hogy ezek a munkák kezdték eszméltetni a megingatott lelkeket Voltaire tanításainak métyére. Apologetikájában viszont nem áll egyedül sem a tartalom, sem az eszmei menet és felépítés tekintetében. 1770-ben ugyanis a francia pápság tanácsa *Figyelmeztető-t* adott ki a korabeli vallástalanság veszélyeiről, amelyben szorosan megfogalmazza az apologeták számára a következő irányelveket: a vallástalanság ellen folytatott védőhadjáratban mind kevesebb dogmatikát kíván és annál több pragmatizmust, mert míg eddig a vallás igazságait támadták, úgy ezúttal hasznosságát és szükségességét próbálják kétségevонni, sőt feleslegesnek és ártalmasnak nyilvánítják a pozitív vallást. Az apologeta éppen ezért mutassa ki a vallás szükségességét a társadalomban és az államban, bizonyítsa, hogy a vallás az alapja és feltétele a közjónak, tüntesse fel szerepét az egyes ember életében, amely abban áll, hogy a léleknek nyugalmat, vigaszt nyújt és a kötelessége pontos teljesítésére, hűségre, becsületességre buzdít.

A francia pápságnak ez az 1770-ben meginduló pragmatizáló apologetikája mind nagyobb tért hódított, hogy majd a XIX. század hajnalán Chateaubriand romantikus vallásvédelmében jusson tetőpontjára. Ennek az apologetikai iránynak jelentékeny, de nem egyedülálló állomása Nonnote ilyen irányú munkássága. Történetkritikai írásait azonban nemcsak az

apoletáknak szánja, hanem annak a rétegnek, melynek Voltaire a maga elferdített történelmét írta és ez a nagyközönség. Hatása és jelentősége egyaránt kivételes Nonnote történetkritikai munkájának.

Voltaire meghamisított történelme

Mint láttuk, akad pillanat Voltaire életében, miőn nem tagadja felfogását a történeti igazságról. Elöljáróban meg kell jegyeznünk, hogy Voltaire nem teljesen érdemetlen az egyetemes történetírás terén. Kevés történetíró akad előtte, aki olyan buzgalommal, sőt bizonyosfokú lelkiismeretességgel kuttatta volna forrásait, mérlegelte volna azok egymáshoz való viszonyát és értékét, mint éppen ő, s bizonyos az is, hogy történeti munkáiban nem elégedett meg a csaták, a pusztá tények egyszerű felvonultatásával, időrendbefüzésével, hanem figyelme mesze kiterjedt az egyes korok szellemi, irodalmi, művészeti és általános művelődési irányra. Elvitathatatlan érdeme, hogy minden kornak igyekezett érzékeltetni a maga történelmi levegőjét. S van-e nagyobb és nemesebb történetírói feladat ennél?! — Ám éppen ezen a ponton kerül önmaga előtt is nehéz helyzetbe a tekintélyellenes Voltaire. Hiszen Európa történelmi mesygéjén tallózva szinte lépten-nyomon belé kellett botlania az egyetlen tekintélybe, mely mindenkor elvitathatatlan és ez Isten égi tekintélye és az ő pozitív keresztenységének hagyományaié. S éppen itt hiszi azt Voltaire, hogy tekintélyromboló munkája akkor lesz teljes, ha az európai történelem folyamán korról-korra kimutatja, hogy az emberiség nem állott igazi tekintélytelivel szemben és azt csak a fanatizmus, az emberi elfogultság tette azzá idáig. De már ezentúl nem! Olvassátok emberek, pillantsatok az európai történelem egyetemes menetébe, elég lesz ahhoz, hogy nekem hagyjatek.

Nem, nem is hamisít Voltaire történelmet addig, amíg a keresztenység lényegéről nincsen szó. De mihelyt színt kell vallania és igazságot szolgáltatnia kereszteny, közelebből katolikus hősök, a katolikus vallás és a katolikus intézmények tekintetében, Voltaire színt vall és forrásainak tudatos félre-magyarázása és meghamisítása árán is történetírói és emberi lelkiismeretét elhallgattatva ítélezik és elgáncsolja az igazságot. A példák seregből idézzünk néhányat:

Trajanus keresztenyüldözései. Voltaire határozottan tagadja, hogy Trajanus alatt üldözték volna a keresztenyeket. Szerinte Nerva, Trajanus, Hadrianus és az Antoniusok alatt a keresztenyek mindvégig erősíthették kibontakozó egyházukat és oly nagy szabadságnak örvendtek ez idő alatt, hogy több tartományban volt templomuk a lerombolt pogány szen-

télyek fölött. Állítását hitelesnek elfogadott források, köztük Plinius említésével igyekszik alátámasztani.

Diocletianus minden idők egyik legnagyobb fejedelme. Voltaire szerint Diocletianus minden idők egyik legnagyobb fejedelme, hős a harcban, bőlcs a kormányzásban és filozó-fusként hal meg. Rendkívüli bölcseséget és kivételes filozófiai mélységet tulajdonít a császárnak a szerző. Többször be-utazta birodalmának tartományait, hogy mindenüvé bőséget, az örömet vigye, sőt még állandóan támogatta a keresztyények uralkodásának utolsó esztendejéig, míg nem arra kényszerült, hogy közülük néhány izgága és elragadtatott embert megbüntessen. Voltaire állítását-ezúttal is komoly forrásokra támaszkodva bizonygatja.

Nagy Károly kegyetlen, vérszomjas uralkodó. A szászok ellen folytatott hadjárata a bizonyssága az odáig nagy téritőnek és szentnek mondott király szinte érthetetlenül vad szigorának. Eresburg lakóit megfojtja, zsákmányol, az ország főtemplomát a földdel teszi egyenlővé, halomraöleti a papokat, a ledöntött bálvány romjainál és misszionáriusokat hagy hátra, hogy téritsenek és katonákat, hogy kényszerítsenek a keresztyéniségre. A Veserben majdnem mindenki egy esztendő alatt kereszteny lett, de rabszolga. S mikor Nagy Károly hírülveszi, hogy a vezér, Witikind Dániába menekült, egyetlen rendeletével négyezerötiszáz foglyot végezhet ki. A szabadságukért küzdő, de legyőzött szászokkal való ilyen bánásmód

— Voltaire szerint — csak rablóvezérktől telik ki. Sok vér áztatta ekkor a keresztyéniséget és a szolgaságot. Később országa különböző részeiben telepítette le a szászokat, de ez egyébként bőlcs intézkedést azzal csúfította el, hogy kémeket különdött közéjük, akik tüstént értesítették őt a hajdani pogány vallásuk felé kacsintgatok felől. Nagy Károlynak embertelenek voltak a törvényei.

Őszintének iogadjuk-e el IV. Henrik francia király megtérését? Voltaire szerint, a nemzeti hősként tisztelt királynak e tette köpönyegforgatás, amelyre egyéni érdeke készítette és ez nem becsületes. Mert a becsületesség szabályai a műveit népeknél sohasem változnak. Voltaire érzéketlen a vallási meggyőződés és a lelkismeret szavával szemben, sohasem értené meg a lélek és a lelkismeret világát, a belülvaló embert, természetes tehát, ha királyi ember határozza el magát olyasvalamire, mire a lélek törvényei késztetik, abban csak önző egyéni érdekeket, politikát, ámitó tettetést lát. Voltaire nem hívén tehát semmiféle megtérés őszinteségében, rosszmájúan félremagyarázza azt. Pedig Voltairenak meg kellett látnia IV. Henrik megtérésében a katolikus vallás diadalát. Éppen ezért mégkevésbé fogadhatta el őszintének a király megtérését, hiszen különben ezzel maga tett volna bizonyás-

got a vallás igazsága és meggyőző ereje, az égi tekintély mellett. Ehelyett gyengének, önzőnek, népszerűséghajhásznak és féktelen uralomravágynak jellemzi IV. Henriket. Ez a megtérés — mint minden konverzió — a dogmák, a misztikum, a hittételek, általában a vallás világába utalnak, Voltaire racionalista deizmusa pedig eleve borzad minden pozitív vallástól. Benne csak bosszúságot kelt a nagy király megtérése, ezért dohog felette és papságán, meg püspökein, kik a királynak e bátor hitvallását előkészítették. Így silányul Voltaire történelmének a lapjain rokonszenvtelen jelenséggé a nagy nemzeti hős.

A keresztes hadjáratokról szólva Voltaire kifogásolja, hogy a keresztes vítezek elhagyták a hazai földet és ebből súlyos anyagi kára támadt az országnak. Viszont ha ebből a szempontból nézzük, hogy sok férfikarral lett kevesebb egyidőre a nyugaton, Voltaire elfelejtí megemlíteni az ezzel párhuzamosan járó előnyt, nevezetesen azt, hogy számos nyugtalan és szüntelenül fegyverét csörtető nemes is eltávozott és ezzel béke és nyugalom költözött az egyes vidékekre.

Miért jött Gusztáv Adoli Németországba? Az egyéni érdek, a bosszúvágy és a gőg vitte Gusztáv Adolfot Németországba. Győzött Pomerániában, mikor Franciaország szerződést ajánlott fel neki. S mikor kezében volt a 900.000 frank és a megígért évi 120.000 frankról is biztosítékot nyert, akkor tünt ki, hogy ez sem elegendő segítség, sem valami túlzott politikai sikер nem volt. Ennél fogva Gusztáv Adolfot a protestánsok segélykiáltásai hajtották a küzdelembe, amit elért, csak magától érte el.

Vájjon szükséges-e még idéznünk Nagy Konstantinról, Pleróról, Cromwellről, XIV. Lajosról és a nantesi ediktum visszavonásáról, vagy akár Turenne-nről megvonalazott szokatlan beállítását?! — Egy azonban kétségtelen, hogy Voltaire mindig forrásokkal dolgozik és nemcsak megemlíti azokat, de a kutatás meggyőződhetik róla, hogy a szerző minden idézet forrását komoly tanulmányozás tárgyává is tette. Hol van tehát a hiba?!

Nonnote kritikája

Mikor Nonnote atya 1775-ben kemény kritikusi harcábá kezd, már jórészt maga is áttanulmányozta mindeneket a forrásokat, amelyekkel Voltaire dolgozott. Sőt kívülük még sok más kútatót is vetett vizsgálat alá. Az egész kérdéses anyag ura volt, szinte már bizonyos tévhitból nézhette. De ezenkívül ismerte Voltaire teljes művét, szépirodalmi alkotásait épügy, mint prózáját. Hogyan kezdi tehát Nonnote atya bírálatát? — Mindenekelőtt tökéletes és elismerő képet rajzol Voltaire írói arcáról. Irodalmi munkásságát, írói jelességét, átfogó tu-

dástartalmát a dicséret káprázatos jelzőivel tünteti ki, azt hinné az ember, hogy rajongója Voltairenek. Voltaképpen csak tárgyilagos tudós, aki nem rántja le a sárga földig ellenfelét, kivel bizonyos tekintetekben nem egyezhetik meg véleménye, hanem elismerve az értékeket, halálos komolysággal bírálja a gyenge emberi elfogultságból származó fogyatékoságokat. Páratlan tehetséget kapott Voltaire, de talentumát nem jól használva fel, az örvénybe került. Féltékenykedni kezdett mások sikérére, gőg jenek rabszolgája lett és letért az önértekelés helyes útjáról. A költőről és az íróról kevés bíráló szava van Nonnottenak, de annál keményebb lesz a hangja, mihelyt a filozófusról és történetíróról kezd emlékezni. Mert Voltaire, az író és a költő — művész, de Voltaire, a filozófus és történetíró — elfogult ember. Valahányszor a vallásról van szó, nem az igazságot keresi, de a szellemesen megfogalmazott rágalmakat szórja. A felületes szemlélet is áthatja Voltaire keresztyényellenes alapszínezetét, egyházyűlöletét és vallástalanságát. Ennek alapján fölveti a következő kérdéseket: Hogyan ír Voltaire történelmet, miképpen szól a keresztyénsgég halhatatlan alakjairól és védelmezőiről, miképpen ellenségeiről és támadóiiról? Hogyan vélekedik a vörstanúk hősiessége, a zsinatok és a dogmák felől? S szomorúan kell megállapítani, hogy ami gyűlöleteset és szörnyűt emberi elme kitalálhat, azt Voltaire kivétel nélkül a keresztyéknek tulajdonítja. A keresztyén vallás ostobaság, a keresztyén erény bún. A keresztyék legcsekélyebb hibáit túlozza és felnagyítja, tehetségükől viszont mélyen hallgat, építen úgy, mint az emberiségnek tett felülmúlhatatlan szolgálataikról. Amit erényül dicsér a történelem keresztyényellenes szereplőinél, ugyanazt fanatizmusból fakadó súlyos bűnnek bélyegzi keresztyén hősök esetében. Egyszóval: Voltaire meghamisítja a történelmet, elferdíti az igazságot.

Nonnotte az igazság védelmében száll síkra. A legszigorúbb tárgyilagossággal sorakoztatja fel Voltaire idézett forrásait és pontról-pontra kimutatja, hogy milyen tudatos rosszakarattal használta fel azokat célja érdekében. Lássunk néhány példát, hogyan cátfolja meg Nonnotte Voltairet:

Trajanus keresztyényüldözésével kapcsolatban például nem a keresztyén Jeromosra, vagy Tertullianusra építi fel cátfolatát, akik természetesen állítják Trajanus keresztyén üldözését, hanem az ifjú Pliniusnak a császárral folytatott levélváltására hivatkozik, arra tehát, amelyről maga Voltaire is tud s e levél alapján Nonnotte nem rajzolja Trajanusról a féktelen zsarnok képét. Nem ecseteli a keresztyének helyzetét vérfagyasztó színekkel, mintha milliókat pusztított volna el a császár vad dühe, mindenössze annyit állapít meg, — de azt a legteljesebb határozottsággal teszi, — hogy Voltaire taní-

tása ellenére, igenis üldözték a keresztenyeket ebben az időben, mégpedig a császár tudomásával és hozzájárulásával.

Diocletiánus állítólagos uralkodói bölcseségéről, hasonlóképpen Voltaire forrásainak a figyelembevételével, az érvek szép számát hozza fel, melyek mindegyike elegendő arra, hogy Voltairenek ezt az állítását megdöntse. Felhozza például, milyen oktalan újítása volt a császári méltóság megosztása, és milyen nagy kár származott ebből az egész birodalomra. S vájjon filozófus-e az — kérdezte Nonnotte — aki istenségeknek tekinti magát és parancsa szerint istennek kell őt tisztedniök halandó alattvalónak? Vájjon bölcs-e az olyan ember, aki még a lábbelijén is ékes drágakövet hordoz? S ugyancsak vájjon császári trónról való távozás után a filozófus fenséges nyugalma és lélekszilárdsága adta-e Diocletiánus kezébe a mérget?! A Voltaire-emlegette józan észnek könnyű a feleletadás ezekre a kérdésekre.

A Nagy Károlyról megvonalazott félelmetes arcképet Nonnotte atya ilyenformán igyekszik átszínezni: Egyetlen szóval sem tagadja a Voltaire szövegében található adatok, a puszta történeti tények hitelességét. Tehát elismeri Nagy Károlynak Voltaire-tól kifogásolt tetteit, de forrásaival igazolja azokat és mindenkorban indokoltá teszi, miért kényszerült Nagy Károly a szászokkal szemben ilyen rideg fellépésre. Mit lát Voltaire e tettekben? — A kiömlött vért, a pogányok fel-döntött oltárait és a rabigába hajtott tömegeket. De azt távolról sem akarja meglátni, mi kényszerítette Nagy Károlyt kegyetlen szigorára. Nonnotte tehát teljessé teszi e háborúk történetének a leírását és azok hiteles rendje szerint elmondja az előzményeket, vagyis, hogy a szászok hosszú-hosszú időn keresztül háborgatták szörnyű betöréseikkel Nagy Károly birodalmát. S Nagy Károly sokáig türelemmel volt népének háborgatóival szemben, sőt a békés megoldás minden lehetőséget igyekezett felhasználni. Ám hasztalan. Ezután indította meg büntető hadjáratát a szászok ellen.

Szükséges-e még folytatnunk a példákat, melyek minden bizonyságai annak, hogy a hivatását buzgón teljesítő Nonnotte atya méltó ellenfele Voltairenek. Ö nem személyeskedéssel, rágalmakkal, vélt igazságának meddő hangoztatásával, letorkolással küzdött, hanem a tudomány fegyvereivel s győzött, mert oldalán volt az igazság.

Az igazság harcosa

Nonnotte atya megvédte az eszményképeket, a keresztenyés hőseit, a Nagy Konstantinusokat, Nagy Károlyokat, IV. Henriket; az utána következő történeti kutatás fényesen igazolta, cáfolatai, illetőleg helyreigazításai úgyszólvan min-

denben helytállóak és az egyéni történeti problémákról nyújtott megoldásait ma is maradéktalanul magunkévé tehetjük. Az igazság harcosa volt, nem írói babérokra pályázott egy életen keresztül, hiszen munkáit sokáig névtelenül jelentette meg. Jezsuita volt, úgy érezte, vallalkozhatik a feladatra, hogy szembeszálljon a XVIII. század vallástalanságának egyik legföbb mozgatójával, a keresztenység e nagyon veszélyes ellenségével s mihelyt érezte magában az eredményes szembezáráshoz szükséges erőket, már kötelességgének is tudta a harc vallalását. Katona volt, Krisztus katonája, az ő igazságáért szállt síkra. S győzött.

Dénes Tibor.

IRODALOM.

¹ *Voltaire művei:* Oeuvres complètes de Voltaire. Edition dédiée aux amateurs de l'art typographique. I—IV. pp. Paris, 1827—29.

(Voltairenek idevonatkozó művei a következők: Essai sur les moeurs et l'esprit des nations. — Dialogues et entretiens philosophiques. — Facéties. — Siècle de Louis XIV. — Précis du siècle de Louis XV. — Histoire de Charles XII. — Histoire de Russie. — Histoire du Parlement. — Mélanges historiques. — Correspondance générale.)

² *Nonnote művei:* Les Erreurs de Voltaire, I—III. tt, Paris, 1822. — Dictionnaire de la religion, I—IV. vv., Besançon, 1774.

³ Bédier—Hasard: Histoire de la littérature française, Paris. — Des Granges: Histoire illustrée de la littérature française, Paris, 1926. — Feller: Biographie universelle, Paris, 1834. — Hajdú Pál: Egy fejezet a Jézus Társaság Voltaire elleni küzdelméről, Budapest, 1935. — Hergenröther—Pau len: Kirchenlexikon, Freiburg, 1871.:— Hoefer: Nouvelle biographie générale, Paris, 1857. — Koch: Jesuitenlexikon. Die Gesellschaft einst und jetzt, Padernborn, 1932. — Lanson: Voltaire, Paris, 1906. — Monod: De Pascal a Chateaubriand, Paris, 1916. — Sommervogel: Bibl. de la Compagnie de Jésus, Bruxelles—Paris. 1884.

Magyar jezsuita portugál börtönben.

(Fáy Dávid Alajos. 1721—1767.)

Lisszabonban vagyunk. Amit elmondunk, 1758 februárjában történt. A könnyes magyar sorsnak egyik fájdalmas, de azért dicső fejezete játszódik le előttünk. Hogy is történt?

I.

Két királyi karavell vetett horgonyt Lisszabon kikötőjében. Messze földről érkeztek, Braziliából, az Amazon vidékéről. A hajófenéről aszott, tépettruhájú férfiakat rágattak elő a durva hajóslegények, föltaszigálták őket a várakozó szelekre és útnak indították Portugália belseje felé. Az őrizetükre rendelt katonák elkergették a kíváncsiskodókat és megtiltották a raboknak, hogy néhány szót váltsanak a körülállókkal, hogyné, hiszen veszedelmes ellenségei a királynak és Pombalnak, a mindenható diktátoroknak. Lázították és szabad-ságharcra tüzeltek a délamerikai indiánokat és felkelést szerveztek Brazília kormányzója, a diktátor öccse ellen. De meg is kapták, amit megérdemeltek: királyi parancs összefogatta valamennyit, rozoga, apró hajók bűzös fenekén egymásra-hányva kerültek át az Óceánon és most indulnak a portugál börtönök felé, ahonnan nincs visszatérés. Legalábbis élve nehezen. Egyrészük már az úton elpusztult, a kapitányok nagyon szűken mérték nekik a levegőt és száraz kenyereset, az idősebbek szomjan haltak, a fiatalabbakat pedig majd elintézi Azeitaó, Szent Julián, és a többi börtön. Elérkezett a végső leszámolás ideje, egymásután érkeznek a hajók az Amazonastól, Pernambucóból, Rio de Janeiróból, megrakva fogásra vetett jezsuitákkal. Portugáliát megtisztítják a Társaságtól, mert útjában áll a diktátor terveinek. Nagyjából együtt vannak, néhány szállítmány hiányzik csak az ázsiai portugál gyarmatokról, portugálok, osztrákok, franciák, japánok, kínaiak, magyarok vegyesen. A brazíliai hajókkal is érkezett

két magyar páter az Amazon rengetegeiből, másik két honfittársukra szintén várnak a portugál börtönök. Paradis gróf, az egykori osztrák császári tábornok hiába várta őket a kikötőben; az őrok tovább taszigálták a rabokat, nem tudott szót váltani velük.

Hosszú hánymódás következett most keresztül-kasul Portugálián, rozoga szekereken, sokszor gyalog, dülőutakon bukdácsolva, az őrség parancsa szerint mindenütt elkerülte a városokat. A nép egészen másként vélekedett az áldozatokról, mint Pombal, a diktátor; félő is volt, hogy tüntetések lesznek. A szenvedésekkel teli vándorút végre is abbamaradt. Pombal most már királyi engedéllyel a zsebében rövidesen akart végezni a jezsuitákkal. A portugálokat vagy kirakatta elhagyott óceáni szigeteken, ezekről többet nem is érkezett hír, vagy pedig a pápai államba kergette őket. Az idegenek azonban Azeitaó vagy a Szent Julián bűzhödt odúiba kerültek, sötét földalatti pincékbe, ezzel sorsuk egyszer és mindenkorra elintéződött. Hiába próbálkoztak a Lisszabonban székelő külföldi követek, Pombal egyszerűen nem akart tudomást venni az élve eltemetett áldozatokról.

Szent Julián falai között négy magyar jezsuita sínylődött közel másfél évtizedig. P. Fáy és P. Kayling együtt érkeztek Brazíliából, Szluha Jánost és Szentmártonyi Ignácot szintén a misszióból hurcolták a portugál börtönökbe. P. Szentmártonyi a király udvari csillagásza volt és á délamerikai spanyol-portugál határt térképezte, mikor a fogdmegek árulással vágolták és a hajókra hurcolták. P. Fáy Dávid az Amazon mentén alapított virágzó kereszteny községet, mikor a felségsértés vágját rásütötték.

Szent Julián lakóinak életét nagyon nehéz a mai embernek elképzelni. A börtönök földalatti üregek, egy csatornászerű körfolyosóról nyílnak kétoldalt, világosságot egy szűk lyuk szolgáltat, az emberséges várparancsnok azonban ezt is eltömette. A falakról, melyeket penészes terméskőkockák burkolnak, víz csorog, az odúkban állandó vaksötét van. Ha a foglyok néhanapján olvashattak valamit, gyertyát kaptak, mert a világosság csak az elfödött szellőztető-lyukon hatolhatott volna be. Napjában egyszer löktek be valami enni-valót, kimozdulni azonban nem lehetett, gyónni, misézni, áldozni a foglyokat nem engedték. Reverendájuk lassan pókhálóvá málloott. Hogy érintkezni tudjanak egymással, az egyik rendtárs kopogató ábécét állított össze és egy könyv lapjaira jegyezte, melyből a foglyok néha olvasgathattak. Halottait sokszor csak napok múlva szállították el a cellából és sietve, teljes titokban temették el. Sokan pusztultak el a börtön kazamatáiban. P. Fáy ott halt meg a Szent Julián pincéiben, maga után hagyva áldásos és hősies életének emlékét.

Fáy Dávid és társai virágzó missziókból, áldozatos munkájuk kellő közepéből zuhantak a földalatti börtönök ember-telen szenvédései közé, semmit sem sejtve az ellenük emelt ván természetéről. Szentéletű és nagyműveltségű férfiakat hurcoltak át rablógyilkosok módjára az Óceánon, embertelen szenvédések között és évek teltek el a Julián-erőd fenekén, míg végre megtudták, miért is kerültek ide. Ezek a világ minden tájékáról összesereglett páterek egyszerű eszközeikkel és önfeláldozásukkal ebben az időben tulajdonképpen vállaikon tartották az egész portugál és spanyol gyarmatbirodalom missziós ügyét. Rendjük virágjában állt, a katolikus világ és az Egyház legjobbjait számíthatta soraiba, már ezzel is felkeltette az akkori, rablógazdálkodást folytató spanyol és portugál államférfiak féltékenységét. Az Üjvilág felfedezése óta az Ibér-félsziget két állama nagy anyagi és erkölcsi megráz-kódlatásokon esett át. Amerikából tódult az arany és ezüst, ám amíg a nemesérc halmozódott, a hazai pénz elértektelenedett és az ōsi vezető réteg egykettőre koldusbotra jutott. Az udvar természetesen támogatta a hódítókat, a minden erkölcsi gátlástól ment kalandor-udvaronc keveréket. A gyarmatokat fejőstehénnék néztek a kormányzók meg a letelepedett szerencsevadászok, és csak a nyugati harci eszközökkel alig ismerős indiánok félénk együgyüségének köszönhettek, hogy alig néhányszor vesztettek rajt üzlemeiken. Néhány tucat portugál szolgáságban tarthatott sokezer bennszülöttet; a gyarmatosítás célja sokszor a gyors vagyonserzés volt, a kereszteny világot valóban az a néhány hithirdető képviselte csak, kiket a „katolikus felségek“ illendőnek tartottak minden rablócsapathoz beosztani.

Fáy Dávid idejében ezek a gyarmati hódító erkölcsök már az anyaországot is átitatták. A kipusztult régi vezetőréteg helyébe a mérhetetlenül meggazdagodott hódító-ivadékok és megtollasodott nagytőkések kerültek; az anyaország népét is úgy kezelték lassankint, mint a gyarmati indiánokat. A tehetetlen I. József portugál király helyett Pombal Carvalho Sebestyén kormányozta a birodalmat, kit az életrajzok szeretnek „zszeniális, de sötétlelkű“ diktátornak nevezni. Valójában nagyszabású kalandor volt, éleseszű és határtalanul önző kényűr, kinek semmi sem állt jobban útjában, mint a jezsuitarend. A hatalma virágjában álló Társaság tilalomfa volt a rendszerré tett fosztogatás útjában; a nép szeretettel és tisztelettel övezte a tudós pátereket, s ha egyebet nem is tettek, pusztá életükkel megmutatták az új önkényuralom minden fonákságát. Az ázsiai és délamerikai gyarmatokon még kellemetlenebb volt a Társaság áldozatos munkája. A bennszülöttek atyjukat látták a misszionáriusokban és egyetlen hatékony védelmüket a fosztogató kormányzókkal szemben.

Pombal módszeresen szervezte a Társaság megsemmisítését. Ezerszámra adatta ki a gyalázkodó röpiratokat, a legképtelenebb rágalmakkal illette a rendet, míg végül meg tudta győzni a magatehetetlen királyt és rábírta egy rendelet kibocsátására, mely az összes jezsuiták elfogatását rendelte el. A diktátor hadjárata ezerszámra tette tönkre a rendtagokat, de valamennyi között legszomorúbb sors a hithirdetőknél jutott. Amíg odahaza lépésről-lépéstre készítették elő a rend tönkretételét, az Amazon őserdei között virágzó telepek támadtak a missziós munka nyomán.

Fáy Dávid 1753-ban kezdte meg működését a délamerikai missziókban, melyek egészen sajátos helyet foglaltak el a hithirdetés történetében. Munkája közben végigjárta a legvirágzóbb kereszteny telepeket, erdőlakó indiánokat téritett és hihetelen akadályokat győzött le, megtanult portugálul, angolul, elsajátította a bennszülöttek nyelvjárásait, telepeket alapított, gyógyított.

De nemcsak a lisszaboni fogásáig volt hosszú az út, hanem a maranoni misszióig is.

II.

Idehaza a pragmatica sanctiót készíti elő III. Károly, mikor a Fáy-család ősi birtokán, Fáiban 1721 február 22-én megszületik Fáy Dávid. A család protestáns, Dávid már 10 éves, mikor aínya katolizál, anyja azonban állhatatosan megmarad protestáns hite mellett, megtérésének hírért már Marañónban veszi fia. Kayling feljegyzései szerint Fáy Dávid főként anyja megtéréséért vállalkozott a missziós munkára. Külnöns erővel hathatott rá a család levegője: még utolsó leveleiben is — az Amazon tájáról jönnek ezek a levelek — ritka ízzel cseng bennük a magyar szó. A vad délamerikai erdőlakók között, később pedig a portugál börtönök fenekén is megmarad magyar nemesnek. A nagyszombati kollégiumban nevelődik, később belép a jezsuita rendbe, Bécsben, Besztercebányán működik, végül Kassára kerül és itt kapja meg a várvavárt engedélyt: indulhat Délamerikába. Nem először folyamodott már akkor a missziós küldetésért, egészsége azonban nagyon gyenge volt; bécsi tartózkodása alatt tüdő vész támadta meg. Búcsúja a hazai földtől László bátyja kastélyában zajlik le, összegyűlik az egész Fáy-család, talán éppen azzal a szándékkal, hogy Dávidot a merész tervről lebeszéljék. Ö pedig még egy kísérletet tesz, hogy édesanyját a katolikus hitre térítse. Kétségtelenül nagy hatást tett rá az elválás, lisszaboni levele végéről nem feledi el, hogy „nevenkint atyafiságosan köszöntöm...“ és felsorolja közeli és távoli rokonait, „az aprószentekkel együtt“, teszi hozzá szeretettel.

Hatlovas hintó kíséri Budáig, a búcsú mindenképpen örökrevaló. Fáradtságos utazás következik Lisszabonig, ha egyéb alkalmatosság nem akad, akkor gyalog. 1752-t írtak, mikor Fáy és Kayling elhagyták Budát és csak egyévi fáradtságos utazás után kötnek ki Déamerikában. A gyenge szervezetű ember bámulatos energiával bírta az utazást, mely akkor még nyaktörő kísérletnek számított, először fél Európán keresztül a Tajo-torkolatig, aztán meg a portugálok hajón keresztül az Oceánon. „Santinho“, a kis szent, mondották Fáyról portugál rendtársai. Lisszaboni leveleiből valami megfoghatatlan türelem és szeretet árad. Néhány sorban elbeszéli a hazaiaknak tapasztalatait, de szinte magunk előtt látjuk a XVIII. századi kikötővárost, szennyes utcáival, hegynek kanyargó sikátoráival, nagy kikötőjével. „Alig hiszem, hogy lenne ilyen portus Európában — írja, és hogy édesanyját megnyugtassa, hozzáteszi: az itteni való ájer igen kitűnő.“ „Ezzel magamat édes Asszony any ám emlékezetébe ajánlom“ — fejezi be sorait. Aláírás: Fáy Dávid S. J. misszionárius. Rövid lisszaboni tartózkodás után összeáll a hajókaraván, a Szent Julián erődje ágyúlövésekkel búcsúzik, Fáy Dávidék — hitük szerint örökre — elhagyják az európai szárazföldet.

Sokáig fegyveres hajók kísérlik a távozó hajókat — az afrikai partvidéken hemzsegnek a kalózok —, a legénység „terra, terra“ kiáltásokkal üdvözli az útbaeső szigeteket, végül hosszú hánymódás után horgonyt vetnek az Amazon torkolatánál, a rendtársak rögtön a templomba vezetik az újonnan érkezetteket. Erősen megviselte őket az út, napokig fekvő betegek voltak. Fáy leveléből kiderül, hogy övéiről az úton sem feledkezett meg. „Június 27-ét, úgymint Szent László napját, szentmiseálidozattal László bátyámuramért feláldoztuk és az asztalnál egészségére ittunk.“ A tengeri út akkoriban nagyon vakmerő vállalkozás, viharok, kalózok és hajótörések között néha félévig is eltartott a hajózás. Egyik lisszaboni levelében írja, hogy kapitányuk el akarta adni a hajót, de nem akadt vevő, mert a redves fa pusztá érintésre is szerte hullt.

Még abban az évben elhagyja az amazonmenti Marafiont és útnak indul a redukciók felé.

III.

Mikor az 1600-as években a jezsuiták térítőmunkája létrehozta az első kereszteny telepeket, a délamerikai indiánok elvadult erdőlakók voltak, kiket a legnagyobb nehézségekkel lehetett csak az ősvadonból kicsalogatni. Sohasem volt olyan hatalma az európai embernek, mint a déli őslakók

és a szigetvilág előtt, a lovát és puskát titokzatos erejű hatalmaknak nézték az indiánok. A meginduló térítőmunka első feladata volt kicsalogatni az öserdőből a bennszülötteket, letelepíteni, munkára fogni és végül megkeresztelni őket. Ez azonban csak nagy nehézségek árán sikerült. A misszionáriusok munkája néhány év alatt meglepő eredményeket hozott: egymás után keletkeztek az indián községek egy-egy misszionárius vezetése alatt, aki tanítója, papja, munkavezetője, orvosa lett a megkeresztelt indiánoknak. A „redukció“ volt az egyetlen szilárd pont az erjedő földrészen. A század végén redukciók népesítették be a brazil tengerpartot és a mai Paraguay területét, ahol rendkívüli eredményeket ért el a térítőmunka. Fáy Dávid társaival Maranon félszigetén kezdte működését és néhány év alatt végigjárta az Amazon és Paraná folyók lakott partvidékét. Hosszabb időt töltött Tapujaperában, elsajtította az indián nyelvjárásokat. Első missziós útja a barbadosokhoz vezet, akik nemrégen kerültek csak ki az öserdőből. Levelében részletesen leírja új híveit, akik rajonganak érte, együgyűek és gyermekesek, de — mint mondja — „igen ocsmányak“. Függőágyban alszik, kenyér helyett valami pépet kap, de főleg a melegtől és a mocsaras vidéktől szenved, melyet egészsége nehezen viselt el; többször kell betegen visszatérnie a tengerpartra. Szeretetreméltó egyénisége átsegítette a nehézségeken, lakatlan öserdőkön kell áthatolni, egyre újabb indián nyelvjárásokba beleszokni, munkára fogni és kezdetlegesen civilizálni a félvad törzseket. A portugál korona egyre újabb telepekkel gazdagodik. A redukciók egyre mélyebben hatolnak az öserdőbe, lassan megindul a földművelés is, és mintha a legvadabb erdőlakók is kedvet kapnának az új élethez, legalább is erre vall Fáy gyakori utazása a dzsungelen keresztül. A munka viszont nem ilyen nehézségeken akadt meg. Sokkal veszedelmesebb ellensége volt a térítőmunkának maga Portugália és brazíliai helytartói. Külön királyi rendelet intézkedett, amely részletesen szabályozta az új keresztények jogait és kötelességeit, de egyúttal megtiltotta a bennszülöttek kizsákmányolását is. A hatóságok és a katonaság azonban nem gondolt a rendelet betartására. A megkeresztelt indiánokat gyakran élethosszigan katonás-kodásra, esetleg kényszermunkára kötelezték, jószágaikat elvették, rabszolgaként kezeltek. A hihetetlen fáradtsággal megszervezett redukciók lakói a kizsákmányolás elől menekültek. A portugálokkal folyó összeütközések azonban állandósultak akkor, mikor Pombal saját öccsét, Carvalho Ferencet nevezte ki a Maranon vidékére kormányzónak.

A térítő munka néha évtizedekig tartott, gyűrűkkel, csecsebecsékkal kellett az indiánokat magukhoz csalogatni. Egyik levelében leírja Fáy, hogy a papi süveg megtetszett

valamelyik törzsfőnöknek, mise közben lekappa hát a provincialis fejéről és elszaladt vele. Fáy, hogy kezdeményezése kudarcba ne fulladjon, a királyi rendelet alapján mentességet igért az indiánoknak minden szolgáltatás alól. Az új redukció élete lassan megindult, ám a portugál kormányzat ügyet sem vetett a törvényre és be akarta hajtani követeléseit az indiánokon. Fáy levelet írt Lisszabonba a királynéhoz, felpanaszolta a kormányzó önkényuralmát és segítséget kért. A levél azonban rövidesen ellenségeinek kezébe került, akik vádat kovácsoltak belőle az egész délamerikai misszió ellen. Fáyt perbefoglta felségsértésért, redukcióját földúlták, az indiánokat vagy elhurcolták, vagy visszamenekültek az öserdőbe. A szervezett hajsza megindult, Carvalho összefogatta a jezsuitákat, akik szerinte felségsértők, árulók, megkárosítják a kincstárt, önálló államot szerveztek, szövetkeztek az indiánokkal. Néhány évtized alatt az öserdő ismét elnyerte a téritőmunka minden eredményét. A lakosok visszaszállingóztak a vadonba. A Társaság feloszlatása után hasonló sorsra jutottak a paraguay-i redukciók is. Néhánynak romjai mai napig láthatók. Fáyt és rendtársait minden kihallgatás nélkül börtönbe vetették. A bennszülöttek azonban nem felejtették el tanítómestereiket, visszavárták őket akkor is, mikor a portugálok büntetéssel fenyegették őket. A virágzó birtokokat a kormányzó és hívei foglalták le, néhány év alatt ezek is pusztulásnak indulnak. Közben hajóra rakták a hithirdetőket, akik csak Európában tudták meg a képtelen vágakat. Fáy és Kayling a Julián-erődbe kerülnek. Másik két magyar társuk, Szluha és Szentmártonyi visszatértek hazájukba, őket ott felejtették a börtönben. Egyhangú szenvedésben telnek az évek. A rab páterek egymásután pusztulnak. Fáy nyomorúságában társait vigaszta, a betegeket ápolja, a haldoklók mellett virraszt. Egyetlen panasza, hogy nem engedik misézni. Ennek a tettvágyó embernek lassú haldoklás lehetett a vigasztalan börtönélet. Jósága és alázatossága, — mennyit dicsérték ezért rendtársai — itt sem hagyta el, mások gyógyításával talán saját nyomorúságán is könnyített. Fáy régi tüdőbaja ismét kiújult, két-szer egymásután súlyos beteg lett, de szervezete ekkor még megbirkózott a bajjal. Macao és Hátsó-India utolsó hithirdezőit is elhurcoltatta már Pombal, és Szent Julián foglyai mellé záratta. Az osztrák követ minden megmozgatott, hogy a magyar és osztrák rabokat kiszabadítsa, Fáy és Kayling sorsa azonban reménytelen volt.

A „santinho“-t végül is legyűrte a betegség. Kínos haldoklás után ott hunyt el a börtönben, ahol hosszú éveket töltött a szabadulás reménye nélkül.

Életben maradt társai, volt aki közel húsz esztendőt töltött ott, csak Pombal bukása után szabadultak ki. A király

halála után a nép lázongani kezdett és a trónörökös pár jónak látta a diktátort elbocsájtani. A foglyok szabadulásuk után visszatérhettek hazájukba. Mária Terézia is fogadta őket, csak most tudták meg, mennyi hiávaló erőfeszítést tett a bécsi udvar megmentésükre. De P. Fáy ezt már nem érte meg a földön. 1767-ben kétszeres börtönből szabadult meg hős lelke.

Szétsy János.

Külföldi író rólunk.

(Feller X. Ferenc. 1735—1802.)

A történetíró írott, egykorú emlékekből, oklevelekből, pecsétekből, pénzdarabokból hosszú kutatások alapján épít fel a múlt történetét. Logikus teljességet hoz az élet történetinek folyamatosságában a legjobb elgondolásai alapján. Gondolatvezetése — főkép ha kora szemével állítja be a megtörténteket —, ha az olvasó is megtalálta már az eseményláncolat vonzóerejét, érdekes. De nem kétséges, hogyha egy kortanúval szembesítenék, nagyon bátortalanul állna meg a sarat. Bár jóllehet, tökéletesen megfejtette azt az oklevelet, amely a csodálatosan föltámadt kisember helyzetével foglalkozik, de honnan mondhatná meg, hogy az akkor rendelkező egyén egy megfélmeítés áldozata volt, mert nem úgy akart határozni. Honnan tudná azokat a körményeket, amelyek között létrejött az az irat, pedig a kisembernek minden személyes átlése, ami hozzáartozna a teljességhöz?

Ezzel szemben az író-utazó szem- és fültanúja az eseményeknek. A nép között jár, beszél. Élethűséggel írja le élmenyeit. Bár nem vitás, hogy figyelmen kívül fogja hagyni azokat a szempontokat, amelyeket kétszáz év múlva a hivatalos történetíró fog megállapítani korának szelleméről. Pedig talán a történetíró kezében is megfordultak írásai. Úgy az ős-, mint a középkori magyarságról szóló külföldi feljegyzések vagy odavetettek, hézagosak, vagy rosszak, kedvezőtlenek. Magyarország a XVIII. században a Nyugat szemében úgyszólvan teljesen ismeretlen ország volt.

Különös, hogy a vezető új magyar történetírás szinte kéjeleg a helytelennek átkozott külföldi vélemények felsorolásában, idézi Seignobost, „A francia nemzet őszinte történetének íróját az emberevő, vérengző magyarokról szóló megállapításaival. A Chanson de Roland magyarokra lealázó verssorain át megemlíti még az éppen a XVIII. század magyar reforméveiben élő fanatikus Hoffmann Lipótot is, aki a legnagyobb megvetéssel írt a magyarokról, hírhedt kijelen-

lése: „Egy falusi nemes Magyarországon még annyit sem tud, mint egy hordár Párizsban!“ Igaz, az igazságtalan arculcsapások önismeretre és fokozott fölkészülésre vezetnek. Azt sem tagadhatjuk le, hogy hazánk ebben a században másfélszázadal áll legalább a nyugati műveltség mögött. De amikor tárnyilagosan szemléleteket is találhatunk, nem szabad figyelmen kívül felejtenünk őket, és kiváltképpen nem akkor, ha egy olyan szemlélő tollából származnak, mint amilyen Feller belga jezsuita volt.

Az útirajzok virágzottak a XVIII. századnak második felében. Théophile Mandar, Robert Townson munkájának kiadója,¹ is azzal hangsúlyozza ezt, hogy előszavában számtalan, ma már csaknem teljesen ismeretlen, útleíró könyvet és írót vesz sorra a kritikus szemével, s így irányítja a nem ismert Magyarországra az érdeklődést.

Különösképen a század két utolsó évtizedében sokasodtak meg az utazó írók. Nem véletlen az sem, hogy Mandar szinte csupa angol útleírót sorol fel. Anglia a szabadkőműves világpolgárság bölcsője volt, és az általános testvérség keretében programbaillő volt az a kozmopolita felfogás, amely általában az egész századot jellemzette. Akkortájt körülbelül ugyanazzal a szenveddélyel utaztak az emberek, mint ahogy ma a filmszínházakat látogatják.

Portugália, Spanyolország, Svájc, Oroszország, Itália, Lengyelország, Svédország, Dánia, Görögország, Konstantinápoly minden ismeretesek ekkor már a művelt Európa nemzetei körében. De alig egynéhányan a Németországot járó utazók közül jutottak túl Ausztria-Magyarország határáról.

Az ok nagyon egyszerű. Magyarországot politikai érdekek sohasem köthették távoli, művelt nyugati népekhez, mint amilyen az angol. írja ezt bevezető szavaiban Townson is. Olyan érdekességeket akar tanulmányozni Magyarországon, alkotmányos berendezést, a lakók szokásait, gazdasági termékeket, amelyek megérdemlik a figyelmet.

Robert Townsont egy évtizeddel előzte meg az akkor nevezetesebb utazók között Born (1780-ban). Fő tárgya az oláhság, de foglalkozik meglehetős éleslátással az országban lakó többi nemzetiségekkel is. Általában azonban mint olyan, aki szórakozásból, élmény vágyból ír, tudományos mélységekbe nem hatol. Az oláhokról írva nem mellőzi el, hogy románoknak nevezik magukat, mert ezzel római eredetüket akarják jelezni, amit érmek, sírmaradványok — szerinte két-ségtelenül — bizonyítanak is. Mégis a művelt nyugatinak a barbárok között érzett fölényét érezzük soraiban. Az erkölcsök barbárok, a papok műveletlenek, vallásuk jóformán nincsen, de ha van, közelebb áll a zsidóhoz, mint a keresztenyhez, gondolkodásuk primitív, halottaikat vámpíroktól féltik,

éppen nem ritkák közöttük a gyilkosságok, napfogyatkozás-kor puskákat ropogtatnak, nehogy a sárkányok elhomályosítás örökre a fényességet.²

Feller tartózkodása Magyarországon 1765 májusa és 1769 szeptembere közé esik. Száműzött rendtársaival két évvel a rend kiúzése után került hazánkba. Az első Magyarországot tanulmányozó külföldiek közé tartozik tehát, aki meg is örökítette benyomásait.

(Az első modern értelemben vett Magyarországot járt útleíró külföldit ne a XVIII. században keressük. Pierre Choque 1502 májusában jön az országba, II. Ulászló király menyasszonyának, Foix Anna hercegnőnek kíséretében. Anna francia királynő parancsára írja le a lakodalmai ünnepségeket képekkel díszített pergamenívrekre, közben személyes tapasztalatait sem hallgatja el. Közléseit 1861-ben nyomatja ki Roux de Lincy 22 kötetben.)³

Feller jezsuita nagy tudományú ember és termékeny író volt.⁴ Két folyóiratot is szerkesztett. Szótárat, teológiai és polemikus műveket írt. Vitamunkái közül nagy sikert ért el kettő: *Observations philosophiques sur les systèmes de Newton, de Copernic*, 1788 és *Catéchisme philosophique*. 1790-ben levelet ír irodalmi alakban egy ismeretlen magyar mágnás-hoz, állítólag gr. Andrassy Istvához.⁵ A csaknem kizárálag Magyarországgal foglalkozó feljegyzéseit posthumus adták ki két évtizeddel a halála után (1802-ben halt meg Regensburgban). Négyéves magyarországi tartózkodását kisebb-nagyobb utakkal szakította meg, Erdélybe, Szlavóniába, Csehországba, Lengyelországba, Olaszországba. Munkájának második kötete azonban már teljesen magyarországi tapasztalatait tartalmazza könnyen élvezhető napló- vagy levélformában. Az a tény, hogy Feller abbé, rendjének szétszóródása után Nagyszombatban a magyar felvilágosodás hajnalán letelepedett, rövid elmélkedésre ad alkalmat.

Hasadások az emberiség történetében nincsenek. A történelem éppen olyan egységes folyamat, mint a legtöbb ember élete. A „kor“ nagyon tág fogalom. A korok között nemcsak hogy határvonalak nincsenek, hanem minden már új jelleggel bíró kor matematikailag levezethető függvénye az előző kornak. minden korban számtalan olyan jelenség van, amely nem tartozik oda és mégis él. Egyszerűen azért, mert öntudatlanul megmaradt régebbi korokból. Hány olyan könyv van például, amelyet olvasnak, pedig egyáltalán nem korszerű. A látszat ez ellen az elmélet ellen szól a barokk és a felvilágosodás törésvonalán. A felvilágosodás pillanatok alatt látszik elsöpörni azt, amit a barokk épített. A magyarázat mégis közelfekvő. A barokk egyrészt nem gyökerezett olyan mélyen a magyar lélekvilágba, hogy szembeszállhatott volna a fel-

világosodás forgatagával, másrészről a magyar jellembeli, faji tulajdonságok következtében lelti szükségletként jelentkeztek a felvilágosodás eszméi. Erről később de Feller atya elbeszélései nyomán a kortanú élethűségével győződhetünk majd meg.

Joggal feltételezhetjük Feller abbéről, aki sokkal nagyobb látókörű és tájékozottabb volt, semhogy ne vett volna tudomást azokról a roppant eredményekről, amelyeket a magyar barokk egyedül a jezsuiták érdeméül róhat fel. Nagyszombatban sok minden emlékeztethette még erre az aranykorra. A feloszlásig úgyszólvan az egész közép- és felsőoktatás az ő kezükben volt (három egyetem, a nagyszombati is) 41 gimnázium, 7 internátus és annak a 621 népnek előadott színdarabnak — a felosztást megelőző három évtizedben hatását sem moshatta még el az a néhány év.⁶

P. Feller is tanítani jön Magyarországra. Előbb Nagyszombatban kispapokat tanít franciára, azután Besztercebányára kerül, ahol rendházuk volt a jezsuitáknak, ahonnan mint a fiatal gróf Andrassy Miklós nevelője, Monokra költözik. Utolsó napjait Magyarországon, Besztercén tölti, Ybarra spanyol gróf és hitvesének társaságában. Feller helyzetképe hazánkról könnyen érthetővé teszi az országban uralkodó általános nagy érdeklődést a szabadkörűség és felvilágosodás iránt. A legsúlyosabb ok talán a műveletlenség (Feller atyának nincs érdekében, hogy hízelegjen a magyaroknak és szépítse, amit tapasztalt). A műveletlen kis nemzetek utánozzák a nagy nemzetek példáját, akár rossz, akár jó. Szomorúan látja, hogy a francia istentelen irodalom mennyire olvasott. Még a papok közt is vannak szabadkörűsek. Egy szerzes tanárnál megtalálja — nagy megbotránkozással — a híres Encyclopédiát, Voltaire, Newton könyveit. Útjába akad egy elvakult deista is, akinek fanatikus dühe gondolkodóba ejtette, hogy egyáltalán válaszoljon-e? A Pucelle Voltaire-től is diadalmasan futotta pályáját, s ellene egy jámbor Selmebünyái kamarai elnök úgy akart védekezni, hogy minden felkutatható példányt összevásárolt és elégett.

Ilyen volt tehát a legmagasabb szellemi élet Feller idejében Magyarországon. A vallási élet elsősorban kellett, hogy megragadja P. Feller figyelmét. A bajok okát újra a műveletlenségen találja. (Gondoljunk arra, hogy hány évtizednek kellett eltöltenie Feller atya után még addig, mire egy magyar oda mert állni a nemzet előre, egy évi jövedelmével, hogy emelje a „közműveltséget“, sokasítsa a „kiművelt emberfőt“!) Műveletlen embernek lehet-e vallási öntudata? Nem lehet csodálkozni, hogy a magyar olyan gyorsan változtatja vallását. Talál katolikusokat, kálvinistákat, luteránusokat, anabaptistákat, zsidókat, quakereket, ariánusokat, toleránsokat,

egyesült görögöket, szakadár görögöket stb.⁷ Külsőségesek a vallásgyakorlatokban, nem olyan mélyek, mint a belga katolikusok. Aránylag még a legvallásosabbak a tótok. Lelkiismeretvizsgálón jegyzik meg botjaikon a napokat, eseményeket és bűneket is, így a gyónásnál nem hagyhatnak él semmit, mert botjaikat a gyóntatószékbe is magukkal viszik.

Még érdekesebb az a társadalmi kép, amelyet Magyarország lakóról rajzol.

Hogy átfogóbb fogalmat alkothassunk ezeknek az időknek társadalmi viszonyairól, kiragadott párhuzamos megfigyeleseikkel állítsuk szembe Feller atyát és Robert Townson-t, aki alig másféltized évvel látogatta meg országunkat Feller után, angol lévén, angol szemmel.

Ügy Feller, mint Townson a legmagasabb társadalmi köröktől kezdve megfordultak a középosztályú nemességen át a legalacsonyabb rétegekig. Feller abbé természetesen felferesi a püspököt, akitnek vendégszeretetét élvez. Több helyről végleges meghívást is kap az egyházmegyében való maradásra. Patachich püspöknek szép könyvtára és zenekara van, amit a Páter nem mulaszt el megdicsérni. Jól érzi magát az arisztokraták kastélyaiban, a Szunyogh, Forgách, Pálffy, Grassalkovich, Mikes, Haller, Bethlen, Torma családoknál. Végignézi a főúri gyűjteményeket, könyvtárakat, megcsodálja a pompát.

Townson már inkább a kor szellemének hatása alatt áll. Tudott dolog, hogy a jezsuita rendszerrel, a tanítási módszerrel és igazságtalan kritikában részesítette, mint amely a „világi élet lebecsülésére hangolta az ifjúságot“.⁸ Townson előtérbe helyezi a protestánsokat a katolikusokkal szemben, de a magyar mágnásokról elragadtatással nyilatkozik. Széchenyi Ferenc gróf udvarában, csodálattal adózik a nevelésnek, mert a kilencszéves kisfiú meglehetősen kifogástalanul beszél magyar, német, latin, francia, olasz és horvát nyelven. Esterházy a leggazdagabb magyar főúr és nem mulasztja el felemíteni, hogy jövedelme az 1793-as esztendőben egymillióhetvenezerötszáz-hetvenhárom forintra rúgott. Festetich Ignác grófhoz a Széchenyiek ajánlólevelével megy. A két család rokonságban állt egymással, amennyiben gr. Festetich Julianna, Széchenyi József halála után Széchenyi Ferencnek lett felesége és ő volt Széchenyi István édesanya.

A fényes, művelt és gazdag főurak árnyékában — figyeli meg Feller abbé — rabszolgásorsban tengődik a nép. Ostorról hajtják őket a munkára és sok helyen, mint patkányok, földalatti viskóban élnek, sínylődnek. Vendégszerető, jóakaratú népeknél látja a tótokat, akiket nagyon megszeret.

A parasztságot Townson is kegyetlen és lesújtó sorsban

találja. Állapotuk megjelölésére a „röghözkötöttség“ kifejezést használja. A nemesek állandó felügyelete alatt vannak, akik kíméletlenül hajszolják őket. De még így is jobb helyzetben vannak, mint a lengyel- és oroszországi parasztok. Angliában is így lehetett ez valamikor régen. Az elmaradottság az ok, amelyből idővel úgyis egyszer föl kell kerekedni. Feller páter közvetlenül írja le a nemesség nyárspolgári, egy étlap társalgási témaján felülemelkedni nem tudó életét.

Townsonnak tudományosabb jelleget kölcsönöznek a statisztikák, amelyekkel az export és import mérlegét állítja fel, a törvényidézetek József szeszélyeinek megnyilatkozásából, de a lelki mélységek hiányosabbak nála. Néhány általánosan jellemző sort, amelyekkel összefoglalják örök emlék kínt a magyarokról szerzett benyomásait, jónak érzünk idézni.

Townson ezt írja: „A magyar bátor, nagylelkű, merész íajta.“ Aztán hozzátoldja Voltaire egyik jelzőjét is a magyarokról: „büszke“ és így folytatja: „EZ a szellem óvta meg őket attól, hogy a monarchia nem fajulhatott számára leigázássá“. (Mert azt már Bécsben észrevette, hogy a magyarok nem szeretik az osztrákokat.)

Feller atya ezeket a jellemvonásokat sorolja el: „A magyar ember elég őszinte, szívénben szolgálatkész, jóindulatús nagyon ragaszkodik mindenkihez, aki némileg megérdemli és egy kevés barátságot mutat iránta ... Van e nében valami a régi időkből, midőn az egyszerűség és őszinteség becsületére vált az embernek. Tiszta erkölcséiben, komoly és tisztes séges beszédében, ut prisca gens mortalium... Elég tanulékony és szerény, kivéve ami a hadviselést illeti, mert e tekintetben magának követeli az elsőséget. Szeret tanulni és tökéletesedni; tudósai azonban elviselhetetlenek: őseiknek, Attilának és Budának természete van meg bennük“.⁹

Feller abbét sokan követik még külföldi utazók alig néhány évtizeden belül. Háborúk vannak, külföldi tisztek járnak erre, akik később megírják úti emlékeiket. Beudant 1822-ben *Voyages mineralogique et géologique en Hongrie* címmel négy kötetben rendszeresen feldolgozza a magyar föld világát. Marcel de Serre, a párisi egyetem tanára 1814-ben bocsátja közzé *geografíáját* és statisztikáját hazánkról. Míg Thouvenel és Xavier Marmier a társadalmi, szociális és politikai élettel foglalkoznak. Útjaik, fáradozásai nem vesztek el. Mert ők is lelkükben egy új országgal gazdagodtak, és ennek az országnak a fiai sem felejtették el őket és köszönettel adóznak emlékezetüknek.

¹ *Voyage en Hongrie. Par Robert Townson; publié à Londres en 1797, Traduit de l'Anglais par le C. Cantwel*

- * Mandar i. m.-ban hoz részleteket Born útleírásából.
- T ³ Knot: Bibliographie de la Hongrie.
- . ⁴ A magyarban tudásom szerint Birkás Géza tanáron kívül
(Katolikus Szemle, 1923. VIII.) más nem foglalkozott még munkásságával.
- ⁵ Birkás Géza szerint.
- ⁶Az adatok Hóman—Szekfű: Magyar Tört. VI. k,
- ⁷ Birkás i. tanulmánya.
- ⁸Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. k. 219. I.
- ⁹ Birkás Géza fordítása.

Schmidt Jenő.

Íme a főpap.

(Klobusiczi Klobusiczky Péter. I?52—1843.)

Mikor egyházmegyék vagy egyéb egyházi intézmények történetét szeretnők megírni, minden fájdalmasan nélkülözzük a múlt nagyjainak meg nem írt életrajzát, elsősorban gondolunk a püspökök tevékenységére, akik egyházmegyéjükkel annyira egybefornak, hogy a püspök és egyházmegyéje története tulajdonképpen egy és ugyanaz az eseménysorozat. Klobusiczky Péter érsekkel kapcsolatban kivételesen szerencsés helyzetben vagyunk, mert egykor aulistája, Bedcsula Tamás kanonok, összegyűjtötte a vonatkozó adatokat és hasznavezető latin életrajzot tett közzé 1859-ben. Ma is megkap a belső nagyrabecsülés és gyermeki szeretet az érsek iránt, mely a könyv minden sorából felénk árad. Egyaránt jellemező a szentéletű érsekre és a főpásztor földi elmúlása után is hálás aulistára, hogy a quotidiana vilescent szavakban rejlő megfigyelés tartalma rájuk nem vonatkozik. Bár minden főpásztornak lett volna Bedcsula Tamása, aki nemcsak életében rajongja körül, mikor talán még a számítás is belejátszik magaviseletébe, hanem sokkal inkább ápolja egykorai jótevője emlékezetét, mikor már semmit sem várhat tőle. Lehetséges, hogyha Péter érsek nem hazánkban, hanem a hősi és szent élete'szmény iránt fogékonyabb országokban él, ma már talán oltárainkon tiszteinők őt. Egyébként most 100 esztendővel halála után sem késő felidézni emlékét, mert Istennék tervei lehetnek hű szolgálójával akár évszázadok múlva is.

I. Klobusiczky Péterről megörökítették a kortársak, hogy háromszor kérte felvételét a jezsuita rendbe, de mivel feltűnően kistermetű volt, csak harmadszori jelentkezés után vették fel, mikor évek során meggyőződtek arról, hogy lelki és szellemi adottságai messze túlszárnyalják benne azt, ami testileg fogyatékos volt. Maga is derűs mosollyal emlegette, hogy milyen buzgón imádkozott Szent Longinushoz, hogy hosszabítssa meg termetét valamicskével a dicső katona, aki lándzsájával átdöfte a kereszten függő Megváltó oldalát, de Péter

továbbra is kistermetű maradt. Érsekkorában például, hogy nagyobb könnyedséggel érhesse fel az oltárt, vagy jobban ki-emelkedhessek a szószékből, egy fokkal meg kellett toldani a lépcsőzetet.

Szülei: Klobusiczky László, kerületi táblai ülnök és köl-esei Kende Anna 11 gyermeket neveltek fel, 6 fiút és 5 leányt. A fiúk közül György jezsuita lett és a rend eltörlése után előbb szepesi, később váradi kanonok, s mint ilyen építette Péter támogatásával a fehérgyarmati plébániatemplomot; László is belépett a Társaságba, de a feloszlata után katonai pályára tért, mivel — úgymond — csak ott tudja magát biz-toságban, ahol feltétlen engedelmesség kormányoz, s ha már nem lehet jezsuita, akkor katonának áll be.

Péter a szatmármegyei Fehérgyarmaton született 1752 június 26-án. Tanulmányait Nagykárolyban kezdette, Kassán és Nagyszombattban folytatta, ugyanitt csatlakozott bátyjai példájára a jezsuita rendhez 1769-ben. A Társaság feloszlásakor 1773-ban kisebb rendeken lévő papnövendék volt a szerzetben, mikor báró Patachich Ádám váradi püspök egy-házmegyéjébe meghívta, ahol azután Komis Ferenc gróf segédpüspök 1775 szeptember 25-én pappá szentelte. Követ-kező évben már a káptalani helytartó titkára, ugyancsak tit-kári minőségen alkalmazta maga mellett 1780-tól az új püspök, gróf Kollonich László, s ezenfelül gondjaira bízta a váradolaszi plébániát. Mikor Kollonich püspök kalocsai ér-sekké lép elő, magával viszi kedvelt titkárát, 1790-ben átme-netileg a kalocsai plébániát is rábízta és kanonokká tette. A kalocsai főkáptalanban fokozatos előhaladással az olvasó-kanonokságig jutott, mikor 1807-ben a király jelölésére a pápa második szatmári püspökké nevezte ki. Szatmárról került vissza Kalocsára érseknek az 1817-ben elhunyt Kollonich utódaként 1822-ben.

II. A szatmári egyházmegyét 1804-ben hasították ki AZ érsekséggé emelt egri egyházmegyéből. Az új püspök kine-vezésekor még nagyon kezdetleges volt a kiterjedt és több nemzetiséggel és vallásfelekezettel kevert egyházmegye élete. Az akkor még külön várost képező Szatmárott 1200 katolikus élt, az egész egyházmegyében 72 plébánián minden össze 58.893.

A választottnál keresve sem találhattak volna alkalma-sabb főpásztort, mert benne sziklaszilárd hit, egyházhűség, hazaszeretet, apostoli buzgóság, bőkezű nagylelkűség, an-gyalia türelem, gondos körültekintés és igénytelen egyszerű-ség párosult. Az eltörölt Jézustársaság tagjai közül nemcsak Klobusiczky Péter emelkedett egyházi méltóságra, számosan megelőzték és többen követték őt, mert közel 100 egykori rendtag nyert kanonoki, apáti, préposti javadalmat vagy cí-met, többen címzetes, mások valóságos püspöki méltóságra

emelkedtek. Az utóbbiak között volt Andrássy Antal báró Kozsnyó hitvalló püspöke, Kőszeghy László csanádi, Máitonffy József erdélyi, Kalatay Ferenc váradi, Splényi X. Ferenc báró váci, hódosi Pierer József tinnini, Kovách Flórián szatmári megyéspüspök, Pálma Károly és Takách Márton, minden kettő segédpüspök Kalocsán, nagyprépost, érseki és káptalan helytartó. Bezárja sorukat Klobusiczky Péter, aki az eltörölt rend magyar tagjai közül utolsóként hunyt el.

Az új püspök a pápai bullák vétele után a budai kapu cinusok kolostorában nyolc napig, tartó lelkigyakorlattal készült a püspökszentelésre, ami 1808 február 21-én Egerben ment végbe. Egyébként még jezsuita korából megtartotta a rendi szokást, élete végéig évenként végzett nyolcnapos lelkigyakorlatot. 1808 március 5-én vonult be székhelyére s minden járt másnap, nagybőjt vasárnapján ő mondotta a böjti beszédet a székesegyházban. Ettől kezdve püspöksége és érseksége alatt lehetőleg mindig ő prédkált a nagybőjt vasárnapjain a szatmári, illetve kalocsai székesegyházban. Ha nem is maga mutatta be az ünnepi szentmisét, akkor máskor is főpapi díszben, trónusán vett részt a délelőtti és délutáni istentiszteleten. Apostoli buzgóságának köszönhető, hogy Szatmárott 435 egyén tért közreműködésével a katolikus hitre. Két ízben végzett egyházmegyéjében kánoni látogatást és 1821 szeptemberében zsinatra hívta össze papjait, hogy megszabja a lekipásztor-kodás további irányítását és egyházmegyéjével előkészüljön a következő évre összehívott nemzeti zsinatra, melyen már mint kalocsai érsek vett részt, de csak azzal a feltétellel, hogy továbbra is biztosítják érseki székének ősi kiváltságát a prímás joghatósága alól.

A pozsonyi nemzeti zsinaton az első bizottság elnökségét vállalta, mely a papság és a nép fegyelméről tárgyalt és üdvös határozatokat készített elő. A zsinat tartama alatt nevezte ki őt a király belső titkos tanácsossá. A zsinat befejezése után átvehette az érseki egyházmegye kormányzását, 323.424 római és 6985 görögkatolikus hívő 220 helységen tarthatott joghatósága alá. Az érsekség birtokaira súlyos terhek nehezedtek, mert az időközi jövedelemre a kormányzat tette rá kezét s az ötévi széküresedés nagy károkat okozott, végre 1831-ben a főkáptalan anyagi ügyeinek rendezése után 90.000 forintban állapította meg a bizottság az érsek évi jövedelmét, ebből is 9000 forintot erődítési taksa címén az állampénztárba, 21.000 forintot az ú. n. szabályozott püspökségek alapjába kellett fizetnie. Ilyen megterhelések mellett is folytatta jótékony-ságát.

III. A javadalmas egyháziak több csoportba oszthatók. Legkevésbbé értik meg a kezelésükbe adott nagy egyházi javak rendeltetését, akik jóformán csak öncéljaikra és roko-

naikra fordítják bevételeiket. Mások ügyes gazdálkodással kezelik a birtokot, kamatoztatják az összegyült tőkét és egyszerre lépnek ki valamilyen nagy alkotással vagy alapítvánnyal, így tett pl. Schuster Konstantin vagy Ranolder János püspök. Sok javadalmat érzékenyen érint mások ínsége és szenvedése, hamar megnyitják kezüköt a kérelmezők előtt, nagyobb, személyes alkotások alig maradnak utánuk. Klobusiczky érsek irgalmas szeretettel hajolt le a szenvedőkhöz, a pénzt nem célnak, hanem csak eszköznek tartotta, s jóllehet állandóan sokat adakozott, de emellett kanonoki, püspöki és érseki jövedelméből maradandót is alkotott.

Nagylelkűsége alig akart határt ismerni. Mikor I. Ferenc király 1809-ben a Napoleon elleni védekező háborúra segélyt kért, Klobusiczky püspök asztali készletét is pénzzé téve áldozott a haza oltárán, három év múlva kölcsönvett pénzzel sietett az ország megsegítésére. Feljegyezték róla, hogy szatmári püspöksége alatt 70.000 egyén élvezte jótékonyságát és vendégszeretetét valláskülönbég nélkül. Nagylelkűsége komoly következményekkel járt, mikor 1816—17-ben előbb a Szamos áradt ki a túlbő esőzések következtében, utána a szárazság miatt volt kevés a termés. A püspök megnyittatta tiszánai magtárait és bőségesen juttatott gabonájából a rászorulóknak. A szegényeknek ingyen adott, míg a többiektől azt kívánta, hogy a legközelebbi aratás után természetben téritések vissza a kölcsönadott mennyiséget. A beállott bőséges termés következtében a gabona ára a kereslet hiánya miatt zuhant és a püspököt 200.000 forint károsodás érte s csak érseksége idején sikerült kihevernie az anyagi csapást. Azért e teher mellett állandóan továbbra is alkotott és jót tett. A szatmári székesegyházat és szemináriumot megnagyobbította, a katolikus gimnázium erősítésére konviktust alapított és felszerelte, a gimnáziumi és teológiai tanárok fizetését javította, a szegényebb javadalmazású plébánosokat sajátjából támogatta, a szegény templomoknak egyházi szerelvényeket ajándékozott, távozásakor főpapi felszerelését székesegyházának adta, akárcsak a szerzetes püspökök, akik semmit sem visznek magukkal, mikor más egyházmegye élére kerülnek. A szatmári szemináriumot élelemmel ellátta és csak 1814—17 között a sajátjából, készpénzben 48.969 forintot költött rá. A kalocsai szemináriumra készpénzben 98.824 forintot fordított, míg terményekben 80.000 forint értéket juttatott. A kalocsai főszékesegyház tornyait és tetejét 31.170 forint költséggel rézzel borította, a főszékesegyház költségeinek fedezésére 23.700, az énekkarra 20.856, évenkint 30 diák nevelési és tanítási költségeire összesen 26.400, a visszatelepítés előkészítésére s hálából a jezsuitarend magyar tagjainak képzésére érseksége alatt évenként 1000, összesen 22.000 forintot adott.

Több plébániát szervezett, így Szabadkán két újat, másutt plébániaházat épített, több templomot emelt és építőanyagot adott. Kalocsán a kórházat bővítette és árvaházat nyitott. Kalocsai érseksége alatt 1,551.103 forintot fordított közcélakra.

IV. Klobusiczky püspök és később, mint érsek, maga volt a megtestesült buzgóság. Legfőbb gondját mindenig a szeminarium képezte. Mielőtt elutazott, utolsó látogatása neki szolt, ha pedig visszatért, első útja ide vezette. A névnapjukat ünneplő kispapokat egyenként 5 forinttal lepte meg. A tanulóifjúságot is nagyon felkarolta. Kalocsán ő alapította számukra még 1795-ben a kongregációt, Szatmárt és Kalocsán maga köré gyűjtötte Szent Alajos ünnepén az ifjúságot, beszédet intézett a jelenlevőkhöz, szentképet osztott ki közöttük és a pék örömmére mindegyiknek perecet adott.

Felismerve és értékelve a nyomtatott betű hatalmát, hatékonyan támogatta az írókat és tudósokat, könyveket kiadni segített és képpel ellátott imalapokat nyomtatott és nagy számban terjesztett a nép között. Pl. a nagy földrengések idején Szent Emigidius, a földrengés ellen pártfogóként tiszta püspök képét sokezer példányban kinyomtatta, szerte az országba szétküldötte kiosztás végett, így kapott tőle Palugay Imre cassai püspök is. Lehetetlen minden részletre kiterjedve ismertetni a buzgó főpap egész életét, mert a Gondviselés kegyes jóvoltából hosszúra nyúlt földi zarándoklása alatt mindenütt megállta a helyét és mindenig csak szolgálni akart másoknak, hiszen a segíteni akarás volt egyik legszembeötlőbb tulajdonsága. Ma is megvannak feljegyzései, melyeket lelkigyakorlatai idején készített s elhatározásai, melyeket egész életére tett. Mintegy programot adott, melyhez lelkismereten ragaszkodott. Püspökké szentelése előtt így szól önmagához: „A püspöki hivatal a tökéletesség állapota. Erre választott ki Isten, tehát azt akarja, hogy tökéletes légy. Megadj kegyelmét hozzá, de közre kell vele munkálkodnod, törekedjel tehát a tökéletes életre, különben mivégre teremtett és miért élsz? Legyen legfőbb elhatározásod: Egészen átadom magam Istennek, csak az ó dicsőségére, saját és mások lelke javára élek.“ Keresetlen szavak, de megélt elhatározások voltak. Reggel négy órakor kelt, szóbeli és elmélkedő imádság után bemutatta a misét. A hivatalos ügyeket gyorsan és pontosan intézte. A feleket barátságosan fogadta, arra külön is vigyázott, hogy lelkiegysúlyban tartsa magát, beszéde is közvetlen és megfontolt volt. A megszólást nem türte, de az ártatlan ötleteket kedvelte. Vendégszeretete közismert volt és a szegényeket nemcsak székhelyén támogatta, hanem másutt is. Szatmári püspöksége idején a hitegenség kifejezésére elrendelte, hogy a székvárosában tartott ürnapi körmenet alkalmával a negyedik evangéliumot a görögkatolikus plébániós éne-

kelje saját egyházi nyelvén. minden szava és tette mellett gyengéd, talán már aggályosan finom lelkiismeret állt őrt. A szatmári káptalan tudva, hogy az erősen meggyengült szemű püspök órákhosszat bajlódik a zsolozsmával, hogy elvégezhesse, virrasztásai és böjtjei mennyire megviselték egészsegét, Rómából felmentést kért számára, de a püspök Szatmárott nem élt a fölmentéssel. A főpapi szertartásokat buzgón végezte, csak 88 éves korában kért segédpüspököt, de azután sem phent, mert 90 éves korában körmenetet vezetett és utána szentbeszédet mondott.

Nehéz időben is tartotta a pásztorbotot. A francia forradalom és Napoleon háborúi után a jozefinizmus s az ú. n. Szentszövetség abszolut és nyomasztó uralma feküdt rá a közéletre, a szabad mozgásban akadályozott főpapok közül is többen inkább hallgattak a bécsi udvarra, mint lelkiismeretükre. Klobusiczky Péter mindig az egyházjog szerint igazodott, amint a pápák hozzá intézett írásai elismerőleg tanúsítják. A vegyesházasságok ügyében kirobbant vitában írásban és szóban védte a katolikus álláspontot, szembeszállt Pest és Bács-Bodrog megye harcias megnyilatkozásaival s vigasztalta a megtámadott püspököket, a római instrukciót közölte egyházmegyéjével.

Egyéni lelki életében rendkívüli buzgóság jellemzte. Aggkorában hetenként kétszer használta a flagellumot és egyszer a ciliciumot, állandó önfegyelmezésében szívesen fogadta az önmegttagadási alkalmakat. Érseki palotája és a vendégszobák berendezése rangjához méltó volt, míg ő maga egyetlen szobát használt dolgozó- és hálószobául s azt is a lehető egyszerűséggel bútoroztatta.

Állandóan képezte magát, naponként olvasott a Szentírásból, a trentói zsinat rendeleteiből és egyik vagy másik neves szerző hittudományi művéből. Beszédeit gondosan kidolgozta, leírta és beleléssel mondotta el. Magánéletét és nyilvános szereplését a hit szempontjai irányították. Lelkiséget az Oltáriszentség és a Boldogságos Szűzanya tisztelete jellemezte.

1843 június 26-án 92-ik évébe lépett. Előtte való napon kiment a papnövendékek kertjébe, hogy a szórakozó fiataloknak jutalmak kitűzésével örömet okozzon. Visszatérése után láz lepte meg. Egész élete előkészület volt az örökkévalóságra, azonnal kértelelelhetetlenné tette a szentségeket és néhány napi szenvédés után június 2-án, a Boldogságos Szűz látogatása ünnepén elhunyt, 5-én temették a főszékesegyház sírboltjába elődei, Klobusiczky Ferenc és Kollonich László érsekek közé. Élt 91 évet és 6 napot. Áldozópapságának 67-ik, főpásztori működésének 36-ik évében hagyta itt a földet. Sírfelirata szerint: kitűnt Isten iránt vallásos buzgósággal, a király iránt

hűséggel, a hazai iránt szeretettel, az ínségesek iránt bőkezűséggel, mindenki iránt közvetlenséggel és alázatossággal.

Szent élete és tevékenysége terjedelmes, önallló és korszerű feldolgozást érdemelne. Amíg újabb Bedcsula Tamás akad, újításak fel áldott emlékét a közzétett sorok.

Gyenis András S. J.

- Irodalom.** Bedcsula Thomas: *Vita Petri Klobusiczky de eadem... archiepiscopi. Colocae 1859.* — Bunyitay Vince—Málnási Ödön: *A v. aradi püspökség története. IV. kötet. Debrecen, 1935.* — Hóman—Szekfű: *Magyar történet. IV—V. kötet.* — Kacskovics V.: *Catalogue defunctorum S. J. Prov. Austr. Kézirat. Kalocsai Érseki Könyvtár.* — Katona St.: *História Metr. Coloc. Eccl. II. kötet.* — Kratz W.: *Exjesuiten als Bischöfe. Archívum Hist. 5. J. 6 (1937) 185—215.* Külön is megjelent. — Meszlényi Antal: *A Jozefinizmus kora Magyarországon. Budapest, 1934.* — Nagy Iván: *Magyarország családai. Pest, 1860. VI. kötet, 274—282.* — Paintner M.: *Analecta Litt. Kézirat. Pannonhalma 118 C 18.* — Pintér Imre: *A kalocsai főszékesegyház. Budapest, 1942.* — Sommervogel Carlos: *Bibi. de la Comp. de Jésus. Bruxelles—Paris, 1890—1932.* — Stoeger J.: *Scriptores Prov. Austr. S. J. Viennae, 1855.*
- Szaniszló Fr.: *Memoria Petri Klobusiczky. Emlékbeszéd. Pest, 1843.* — Szokolszky Bertalan: *A százéves kassai püspökség. Kassa, 1904. 52. lapon.*
- Vanino M.: *Vrela i Prinosi. 6 (Sarajevo, 1936) 59—71.* — Vanyó Tihamér: *Püspöki jelentések. Pannonhalma, 1933. Kalocsáról 153—160., 402—405. Szatmárról 187—194.* — Winkler Pál írásai a kalocsai főkáptalanról, érseki székesegyhásról és könyvtárról. A szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve. Szatmár, 1904. — Kalocsai, nagyváradi és szatmári Schematismusok, Catalogue Prov. Austr. S. J. 1769—70-től kezdve. Nagyváradi, szatmári kalocsai és rendi levéltár. — E közlemény megjelent Egyházi Lapok 65 (1942) 249—251. lapjain.

Biztoskezű kormányos.

(Roothaan János Fülöp. 1785—1853.)

Sokan még a nevét sem hallották P. Roothaannak vagy legalább is nem figyeltek reá, pedig érdemes foglalkozni életével és működésével. Halálának napja nem olyan dátum, mely pontot tett érdemekben és eredményekben gazdag életének végére, sokkal inkább kezdetét jelenti szélesebbkörű és messzekiható tevékenységének és megdicsőülésének, melyben — a sokasodó jelekből következtetve — az isteni Gondviselés részesíteni akarja alázatos szolgáját.

P. Roothaan szigorú volt önmagával szemben, a megtestesült jóság mások iránt; széles látókörű a reábízott rend kormányzásában, hősies a reázúduló szenvedések és üldözések előtérében a kortársak bizonysága szerint. Amsterdamból indul el az életbe, Rómából távozott az örökkévalóságba. Nagy távolság és két emberöltő ékelődött e két időpont közé. Sok országot bezárt, fáradozott, tanított, hirdette az igét és hordozta az üldözések kereszttjét, de Isten jóvoltából kiválóképpen áldásos élete és minden tette kettőt keresett: az Ür dicsőségét és a lelkek üdvösségeit. Ilyen tevékenység közepe tette érte az elhívó szó az örök városból, hogy eloldódva a földi bilincsektől, megkezdje örök hivatását annak tervei szerint, akit mindig megdicsőíteni törekedett.

Ifjúkora.

A Roothaan-család a majnamenti Frankfurtból származott át az Északi-tenger és Zuider-tó között fekvő Amsterdamba. Nagyatya a kálvinizmusból tért a katolikus hitre. János édesatyja, Roothaan Mátyás, jónevű sebész volt, aki feleségével, Ter Horst Mária Angélával együtt mintaszerű családi életet élt. Gyermekéket a legnagyobb gonddal nevelték. A jó anya a kis Jánost kedvelte legjobban, nemcsak azért, mivel a legfiatalabb volt a családban, hanem azért is, mert a kis János ragaszkodott hozzá legjobban és egész külsején valami kimondhatatlan gyermekded báj áradt szét. Amúgy is na-

gyon tanulékony volt, négyéves korában könyvbetéve tudta a katekizmust, a gondos nevelés következtében pedig korát felülműl érettségre tett szert. Korán elvezették az amsterdami Krijtberg-templomba, ahol Beckers Ádám (1744–1806), az előtörölt jezsuitarend kiváló tagja teljesített lelkipásztori szolgálatot, aki nagy szeretettel foglalkozott Jánossal, megtanította ministrálni. Attól kezdve 19 éves koráig, amsterdami időzésének végéig, minden nap megjelent a templomban, naponkint szolgált az oltárnál, hetenkint járult a szentségekhez, ami abban az időben nagy buzgóságra vallott és nem minden nap jelenség volt. Annyira szerette a templomot és kereste az isten-közelséget, hogy a legmostohább időjárás sem volt képes visszatartani ettől az úttól.

A legtöbb gyermek és ifjú természeténél fogva szertelen, ő ellenkezőleg tudatosan törekedett a szerénységre és komolytátra, ami különben nem esett nehezára, mert önkénytelenül is harmóniát keresett mindenben. Legjellemzőbb vonásként említi gyermekkorából azt a tényt, hogy mindig meg volt elégedve a kapott ételekkel, sohasem válogatott, s ha mások kifogásolták a szakácsnő főzjét, mindig védelmére kelt és pedig oly hévvel, hogy a támadó kénytelen volt meghátrálni az érvek elől. Atyja tréfásan szokta ilyen alkalmakkor mondognatni, azt hiszem, te még *advocatus diaboli* leszel egykor. (így nevezik tréfásan azt az ügyészrt, aki szenttéavatásokkor a szenttéavatandó ellen különféle kifogásokat sorakoztat fel, hogy az illető életében felmerülő vitás kérdéseket és problémákat annál jobban tisztázzák.) Szívesen és eredménnyel tanult, az iskolában mindenkor az elsők között volt. De a játékból is kivette a maga részét. Az elemi iskolai tanulmányok befejezése után gimnáziumba adták szülei. 1796 tavaszától 1800 őszéig, tehát négy év alatt elvégezte a középiskola hat osztályát kitűnő eredménnyel, három ízben rendkívüli jutalommal tanúsította iránta a tanári kar elismerését. Könnyen érthető, hogy az ilyen nagy teljesítmény káros befolyást gyakorolt amúgy sem szilárd egészségi állapotára. Atyja óvta a túlfeszített munkától, s mivel János megnyugtatta, nem szólt többé bele fia dolgába. De nem így tett a gondos, anya. Hogy fiát körábbi pihenésre kényszerítse, csak rövid gyertyát tett este a János szobájában levő tartóba. Az első nap sikerült a csel, de másnap már ismét csak a régi napirendet követte, mert napközben összeszedte a házban található összes gyertyadarabot és késő éjtszakáig tanult. Midőn 1800 őszén társaival együtt megválni készült az intézettől, öt, mint összes tanulótársai között a legkiválóbbat, bízták meg a búcsúbeszéd szerkesztésével és elmondásával.

Középfokú tanulmányai befejeztével az amsterdami Athenaeum Illustré hallgatója lett, ahol a bölcsélet mellett a

nyelvészettel is foglalkozott. Ennek a főiskolának nagyon jó híre volt és kitűnő tanárok tanítottak benne, köztük Van Lenep Dávid is, kinek nagyon sokat köszönt János, s kihez egér szén haláláig a legmeghittebb barátság szálai fűzték. Legjobban szerette a görög nyelvet és irodalmat; tanult héberül, szírül és kaidul. Mily jól tudott latinul, mutatja a következő epizód. Valamelyik diákok gúnyverset írt egyik tanáráról, aki nagyon megneheztelt emiatt, s mivel Jánost tartotta szerzőjének, szigorú megrovásban akarta részesíteni. Van Lenep tanár, aki maga is elolvasta a verset, kereken kijelentette, hogy nem Roothaantól származik, mert nem volna képes ilyen rossz latinsággal írni! Nagy nyelvtehetség volt János, igazolja az a tény, hogy jól tudott németül, később megtanult franciául, lengyelül, oroszul, olaszul, angolul és spanyolul.

A Krijtberg-templom papjaival folytatott társalgások nagyon jó hatással voltak János ifjú lelkére. Megtanult tőlük elmélkedni, s minden nap negyedórát fordított erre az imámódra. Elolvasta P. Maffei írta Szent Ignác-életrajzot, nagyszerű latin irálya és tartalma megnyerte tetszését. Itt ismerte meg a lelkigyakorlatokat s megkérte Beckers atyát, hogy adjon módot végzésükre. 1803-ban teljesült kérése. Ekkor érlelődött meg lelkében az elhatározás, hogy Szent Ignác rendjébe lép. Mielőtt véglegesen döntött volna, Beckers tanácsára megkérdezett néhány buzgó világi papot, akik mind megerősítették elhatározásában. Beckers atya a ház két pappagával együtt hivatalosan is megvizsgálta János hivatását és értesítette az eredményről P. Lustyg oroszországi jezsuita tartomány főnököt, aki készségesen tett eleget a derék fiatalembert óhajának, felvette a jezsuitarendbe. János saját szavai szerint olyan örömet érzett ekkor, amilyent soha máskor életében. Közben áttanulmányozta a Társaság szabályait és történetét, s még gyakoribb vendég volt a Krijtberg-templom atyái között.

De még hátra volt a legnehezebb lépés, a szülői beleegyezés megnyerése. Erős jellege mellett is gyengéd szívű és tapintatos maradt minden tettében és célkitűzésében. Sok imával készült a döntő lépéstre. Az apa már megsejtette a fia lelkében végigmennyezett változást, s közölte feleségével megfigyelést, hogy János valószínűleg egyházi pályára készül, erre enged következtetni ez a nagy lelki elmélyedés, ami egész lényén visszatükrözödik. Mégis mint derült égből a villámcspás hatott az atyára János pályaválasztása. Nagyon elcsodálkozott, midőn fia közölte vele elhatározását és könnyekre fakadt. János maga is megindult, de oly meggyőzően szolt, hogy egyórai beszélgetés után megkapta a kért beleegyezést és atyai áldást. Éppen ekkor lépett be a szobába az anya is, aki fájó szívvel, de készséges lélekkel szintén meghozta az áldozatot, mert világosan láttá, hogy Isten hívja és vezérli gyer-

mekét. Csak a másik fiú, Albert tett ilyen szemrehányást: Milyen kemény szíved van, hogy itt tudsz hagyni minket! Ez volt az első és legnehezebb próba, mondotta később János azoknak, akikkel hivatásáról beszélt.

1804 májusában sorban elbúcsúzott rokonaitól, ismerősei-től és tanáraitól. Van Lennep tanár ajánlólevelet adott a hosszú útra, melyben dicsérte tanítványa kötelességtudását és rátermettségét, és a Rend előljárónak pártfogásába ajánlotta őt. 1804 május 29-én ütött a döntő óra. János kora reggel szülei szobájába sietett, akik már felkészülve várták, letérdelt előttük s áldásukat kérte. Az atya ünnepélyes szavakkal s erőslelkűen, az anya zokogva rebegte el az áldás szent igéit. A búcsúvétel után a Krijtberg-templomba ment, a szentáldozás-hoz járult, s a hálaadás után elbúcsúzott Meilink nevű nagy-nénjétől, aki meghatódva mondotta: Érzem, hogy mi még viszontlátjuk itt egymást. Adja Isten, felelte János. Beckers atya házában várta az a két áldozópap, akik vele együtt indultak Oroszországba. Midőn János megpillantotta a két útitársat, tréfásan így szolt: Utam kedvezőbb lesz, mint Tóbiásé, mert ő csak egy angyal kísérte, engem pedig kettő.

Beckers atya 300 forintot adott a három vándornak úti-költségre, akik hajón tették meg az egész utat. Dánia mellett elhajózva a Keleti-tengeren keresztül értek Rigába, ahol a rendtársak nagy szeretettel fogadták a jövevényeket. Tíznapi pihenő után június 30-án megindult a kis csapat a beljebb íekvő Dünaburg felé.

Mielőtt folytatnók a novicius Roothaan életének ismertését, helyénvalónak látszik, hogy röviden ismertessük a jezsuitarend fennmaradásának történetét Oroszországban. A XVIII. század forrongó korszakában heves vihar kelt a rend ellen. XIII. Kelemen pápa 1765-ben elődei példájára felemelte szavát a növekvő és igazságtalan üldözéssel szemben, de nem volt képes gátat emelni a mindenkor előretörő hullámok elé. Utódját, XIV. Klement kényszerítették a Bourbon-udvarok, hogy kimondja az utolsó szót. A rend feloszlatása nem volt büntetés, hanem áldozat, melyet a pápa a béke kedvéért hozott. A feloszlató rendelet kihirdetésének rendkívüli formája, melyet a pápa előírt, közvetlen oka volt a Társaság egyik kis töredéke fennmaradásának. A pápa brévéjét előbb minden-egyes házban ki kellett hirdetni s csak azután oszolhattak széjjel a rendtagok.

1772-ben felosztották Lengyelországot. Az Oroszország-nak jutott területen volt négy kollégium és több kisebb rendház, így azután 97 áldozópap, 49 papnövendék és 55 testvér, összesen 201 rendtag orosz fennhatóság alá került. II. Katalin cárnőnek ajánlották, hogy üzze ki a jezsuitákat, de ő azt felelte, hogy igazságtalanság lenne az ártatlanokat meg nem ér-

demelt büntetéssel sújtani. El se múlt egy év a nevezett esemény után, midőn megérkezett a feloszlató brève Rómából. A cárő nem engedte meg kihirdetését, sőt parancsot adott Livónia kormányzójának, hogy a máshonnan érkező jezsuiták előtt nyissa meg a birodalom határait. 1773 október 7-én Massalski herceg wilnói püspök körlevelet intézett az egyházmegyéje területén lakó jezsuitákhoz, melyben meghagyta nekik, hogy úgy maradjanak, ahogy vannak, míg máskép nem intézkedik. A rendtagok kérték a cárnőt, hogy engedje meg a rendelet felolvásását, de az uralkodónő hajthatatlan maradt. Maga XIV. Kelemen tudomásul vette fennmaradásukat, utódja, VI. Pius pedig határozottan is jóváhagyta, de tekintettel a Bourbon-udvarokra, csak előszővel adta nyilatkozatát. 1780-ban megnyílt a noviciátus Polockban, két év múlva rendfőnökhelyetteset választottak P. Czerniewicz Szaniszló személyében. Csodálatosak az isteni Gondviselés útjai! A katolikus államok kiüzték a Társaságot, a szakadár orosz birodalom menedéket ad neki. A rendtagok csak akkor szűntek meg jezsuiták lenni, ha a pápa rendelete értelmében a megyéspüspök felolvasta előttük a brévét. Csak ekkor s nem előbb szűnt meg fogadalmi köteléke. Ámde Oroszországban ez nem történt meg, tehát együtt kellett maradniok törvényes elöljáróik vezetése alatt. Katalin utóda, I. Pál cár kérésére VII. Pius pápa a nyilvánosság előtt, hivatalos formában is jóváhagyta a rend fennmaradását, a rendfőnökhelyettesnek és utódainak megadta az általános rendfőnök címét. P. Gruber rendfőnök (1802—1805) áttette székhelyét Polockból Szentpétervárra és a noviciátust Dünaburgba. Itt kezdette meg szerzeteséletét a messzeföldről érkezett Roothaan János.

Az új novicius hazaküldött leveleiben nagyon boldognak vallotta magát. Hat hónap alatt megtanult lengyelül. Előbb a gyermeket oktatta katekizmusra, később a felnőtteknek is tartott templomi beszédeket. A rokonszenves hollandit nagyon megkedveltek elöljárói és társai egyaránt. Roothaan maga is kedves és előzékeny volt minden mesterkéltség nélkül. Késségesen segített a házi munkák végzésében, de legszívesebben a betegápolásra vállalkozott. Megérkezése után néhány héttel társaival együtt megkezdette a 30 napos lelkigyakorlatot, később vándorbotot ragadott és egyik rendházból a másikba gyalog tette meg az utat. A noviciátus két éve minden nagyobb zökkenő nélkül tünt tova, az erényekben megerősödött, hivatásszeretete növekedett. Méltán írhatta szüleihez intézett leveleben: „Úgy látom, hogy hivatásomban megtaláltam azt a drágakövet, mely értékesebb az egész világnál“.

Július 3-án örömmel és önként az Ürnak szentelte magát az engedelmesség, tisztaság és szegénység hármas fogad alma által. E nap emléke nagyon kedves maradt számára később is.

Néhány nap múlva értesült nagy jótevője, P. Beckers haláláról, aki 1806 aug. 1-én hunyt el. Mindig hálával gondolt a vele töltött évekre és a tőle kapott jótéteményekre.

A noviciátus befejezése után a dünaburgi rendi gimnázium első osztályát bízták rá. A következő évben osztályával együtt feljebb haladt; tanári működése harmadik évében a két legfelső osztály tanítását vette át. A nyelvben jártassága, irodalmi ismeretei, határozott fellépése és önuralma kiváió fokban képesítették az ifjúság oktatására és nevelésére.

Ilyen eredményes munka után szólította az engedelmesség szava 1809 nyarán Dünaburgból Polockba, hogy megkezdje teológiai tanulmányait és előkészüljön az áldozópapságra. Itt is nagyon becsülték szorgalma, pontossága és erényes élete miatt. Közben sűrű levelezésben maradt szüleivel, a nagy távolság ellenére is osztozott a család örömeiben és szenvédéseiiben. Édesanya 1809-ben elhunyt, bátyja a következő évben megházasodott. Viszont a család is részvett az ő boldogságában, midőn 1812 január 27-én a pappászentelés nagy kegyelmében részesült és öt napi előkészület után bemutatta az első szentmiseáldozatát az Úrnak.

Úr szőlejében.

Tanulmányait szerencsésen befejezte és teljesen felkészülve várta, hova szólítja, milyen munkakörbe állítja az engedelmesség szava. Négy csendes és boldog évet töltött a Duna burgtól nem messze fekvő kies Pusában, ahova a tanuló rendtagok Napoleon hadjárata miatt költöztek. A fiatalok tanára és lelkiantya volt. E közben VII. Plus pápa 1814 aug. 7-én visszaállította az egész földön a Társaságot. Gondolhatjuk, mily ujjongó örömmel fogadta a hírt P. Roothaan, aki annyira élt-hali hivatásáért, A sokat szenveddett, meghurcolt és halálra ítélt rend megkapta végre a méltó elégtételt. Krisztus helytartója vissza tévre Napoleon fogáságából, ünnepélyes keretek között hárította el/a Társaság tevékenységének és nyugodt terjeszkésének útjában álló akadályokat.

1816-ban Pusából a közeli orsaí rendházba került. A polocki kollégium után ez volt az orosz rendtartomány legjelentősebb háza, mind a rendtagok nagy száma miatt, kik ott tanítottak vagy tanultak, mind a különféle iskolák és a templomban gyakorolt lelkipásztori tevékenység miatt. Itt az iskolai és templomii elfoglaltság mellett a kórházból és a börtönben is teljesít lelkipásztori szolgálatot. Ugyanitt érte az a nagy kitüntetés, hogy 1819 febr. 2-án 33 éves korában az ünnepélyes fogadalmakhoz bocsátják.

Száműzés.

A Társaság egyetemes visszaállítása után minden vészesebb felhők tornyosultak az oroszországi rendházak fölött.

Előbb az angol protestáns bibliatársulat akarta a rendét és befolyását megnyerni, hogy azután az összes katolikusokat is a saját táborába gyűjtse. De a jezsuiták elutasító választ adtak. Ezáltal nemcsak a protestáns társulatot ingerelték maguk ellen, hanem megsértették a társulat pártfogóját, Gallitzin minisztert és Siestrzencewich katolikus érseket is. Az előbbi már azért is neheztelt a rend tagjaira, mert a szentpétervári kollégiumban tanuló unokaöccse katolikussá lett. I. Sándor cár meg azért haragudott meg rájuk, mert egyik páter 1815 húsvétján nem akarta addig feloldozni a cár ágyasát, míg fel nem hagy a tiltott viszonnyal. A jobb belátásra jutott asszony szakított is, de a cár nagyon megneheztelt és 1815 dec. 20-án kiadott ukázával meghagyta, hogy még az éjjel katonai fedezettel távolítsanak el minden jezsuitát Szentpétervárról és Moszkvából. Mikor azután az öreg rendfőnök meghalt, egész birodalmából tiltotta a rendet.

P. Roothaannak talán nem esett olyan nehezeié a válás, mint a lengyel és orosz származású rendtagoknak, de neki is sajgott a szíve, amint ebben az időben írt levelei tanúsítják. 1820 ápr. 23-án ütött az indulás órája. Kora reggel hatalmas néptömeg jelent meg az orsai templomban, ahol könnyek között mutatták be a páterek utolsó szentmiséjüket orosz földön. Búcsút vettek a hű és zokogó hívektől. A száműzöttek postakocsikba szálltak és meglehetős sok nélkülezés között értek Mosyr városkába, mely a Pripet partján fekszik. A folyó nagyon megáradt és az átkelőhelynél 8 kilométer széles volt. A nagy szél okozta hullámverés majdnem felborította csónakjukat, de hosszú vergődés után mégis sikerült partra érniük. Rövid pihenő után Zsitomiren át Radziwilowba jutottak. Itt átélték az orosz határt és osztrák területen folytatták útjukat.

P. Roothaan 3 papból és 18 papnövendékből álló csoportjával Bécsen, Klagenfurton és Udinén keresztül Bolognába tartott, ahol azt az utasítást vette, utazzék à francia St. Achell-kollégiumba, hogy ott átvegye a tanulmányi felügyelő hivatalát. Társaival Milánón és a Simplonon át Brigbe érkezett 1820 július 23-án. Ezúttal itt is maradt és az ifjabb rendtársak tanára lett. A tanítás nem foglalta le minden idejét, azért a templomban is segített, gyóntatott és prédikált. Eleinte nehezen kezelte a német nyelvet. Beszédeit kidolgozta és gondosan leírva átadta a rektornak átjavítás végett és azután szórói-szóra betanulta. Később, mikor már könnyebben beszélt, megelégedett bő vázlattal. Megtörtént néha, hogy nem jutott eszébe a megfelelő német szó vagy kifejezés, megkérdezte az egyik ottlevő rendtársát franciául és nyugodtan folytatta a beszédet. 1821-től népmissziók tartására is vállalkozott. Az elsőt Brigben tartotta, rendkívüli nagy sikkerrel. Másutt is nagy hatást váltott ki. Fellépésével, magatartásával és lebilincselő egyéniségével

magával ragadta hallgatóit. Mind e munkák mellett két ízben a rendház lelkiatyjának és a tartományfőnök titkárának hivatalát is rábízták. Az utóbbi minőségen nemcsak a svájci, hanem a belga, holland és német házakat is végiglátogatta. Háromszor eljutott Amsterdamba is, ahol viszontláttá 76 éves atyját és többi rokonait.

P. Roothaan sokat dolgozott. Napirendjét csak akkor változtatta, ha másirányú kötelessége úgy kívánta. minden munkát szeretett, hamar feltalálta magát mindenütt. Így aztán tekintélye is nőtt és nemsokára felelős állásokba került, ahol szélesebb körökre hatott tevékenysége.

Elöljáró.

Károly Félix piemonti király kb. 200 főiskolai hallgató befogadására alkalmas katolikus szellemű nevelőintézetet alapított és a kollégium igazgatását a jezsuitarendre bízta. Sokáig tanakodtak, hogy ki legyen az első rektor? Hosszú tárgyalások után P. Roothaan személyében állapodtak meg. Nagyon ajánlatosnak látszott az ő kinevezése, mert jó teológus és filozófus volt, értett a költészethez, jártas volt a mennyiségtanban és természettudományokban, egyházjogban és történelemben, latin és görög mellett a héberben is, beszélt azonkívül franciául, lengyelül hollandul és németül s, mivel még elég fiatal volt, hamar megtanulhatott olaszul. Mint tanár és nevelő is bevált. Az általános rendfőnök ennyi ajánló jogcímén nyugodtan bízhatta rá a nevelőintézet vezetését. 1823 június 21-én kiállították a kinevező iratot.

P. Roothaan új hivatalában is törekedett mindenkinél minden lenni. Modorában barátságos, elveiben határozott, intézkedésében mérsékelt és előrelátó volt. Az ifjúságot biztos kézzel vezette és okos szeretettel tartotta kordában. Egyik növendék nagyon szerette volna meghallgatni Rossini híres operáját, melyet abban az időben a turini színházban játszottak. Engedélyt kért P. Roothantól, aki le akarta beszálni e tervéről. A fiatalembert nem nyugodott, késznek nyilatkozott az intézet elhagyására, hogy eleget tehessen kívánságának. P. Roothaan végre engedett, de meghagyta neki, hogy ne szóljon róla társainak és az előadás után azonnal téren haza. Midkor a fiú visszatért, P. Rothaant találta a kapus helyén. A jó rektor fennmaradt éjfélig, beengedte a fiatalembert, a szomszéd szobába vezette és meleg vacsorával megvendéglte. Ez a nem várt előzékenység úgy meghatotta a fiút, hogy attól kezdve P. Roothaan leghűségesebb és legjobb növendéke volt.

Nemcsak mint nevelő tünt ki, hanem mint leksi ember is hamar közismert lett. Egyszer megkérdezték az egyik tréfás-kedvű papot: Tudja, melyik szentebb, P. Roothaan-e, vagy az egyik megnevezett miniszter, aki közismert volt vallásosságá-

gáról. A pap azt felelte, hogy a miniszter életszentsége jobban ki van próbálva. Hogy-hogy? kérdezték ismét. „P. Roothaan csak hitvalló, felelte ő, de a miniszter vértanú“. (Sokat szenvedett házsártos feleségétől.)

Közben P. Roothaan kitűnően megtanult olaszul s rektori elfoglaltsága mellett prédikált, gyöntatott és lelkigyakorlatokat adott. 1828-ban meghalt atya is 82 éves korában.

1829 elején elhunyt P. Fortis Alajos Jézus-Társasága általános főnöke. Halála esetére az itáliai tartományfőnököt nevezte ki helyettes rendfőnökké, aki viszont P. Roothaan tette meg saját helyettesévé. P. Roothaan azonnal útrakelt a hír vétele után és február végén érkezett az örökk városba, ahol a római kollégiumban telepedett le. Az itáliai rendtartomány meglehetősen nagy volt, mert kiterjedt az egész félszigetre. Működését azzal kezdte, hogy lekes beszédet intézett a kollegium lakóihoz, azután sorralátogatta a Rómában található rendházakat, hogy megismérje új alattvalóit, lelki és egyéb igényeiket. Az új tartományfőnök kiválósága akkor tünt ki legjobban, midőn nem találtak a turini kollégium élére megfelelő rektort. 1830 okt. 30-ig, mikor feloszlatták a kollégiumot, rövid időn belül 3 rektor váltotta fel egymást, egyiknek sem volt maradása, míg P. Roothaan 6 évig vezette a nevelőintézetet.

A rendtagok szabadon járhattak hozzá, sohasem várakoztatta meg őket. — Látja, milyen betű áll az ajtómon a Provinциális szó előtt? A „P“ betű. S ez azt jelenti, hogy Pater-Atya. Ámde a gyermek minden felkereste atyját, tehát őn is—mondotta egyik alattvalójának. mindenkit nagy szeretettel fogadott, aki helyes szándékkal kereste fel. Ezt tapasztalta egyik papnövendék rendtag, aki néhány évig az alsó osztályokban nagy eredménnyel tanított, de a teológiai tanulmányokra és ennek következtében a lekipásztori munkákra alkalmatlannak látszott. P. Roothaan hivatta és kérdezte tőle, nem hajlandó-e kilépni a rendből s pedig önszántából, hisz teljesen alkalmatlan felsőbb tanulmányokra. A fiatalember úgy állt ott e nem várt szavakra, mintha villám sújtotta volna. Sírva esett a tartományfőnök lábához, és zokogva kérte, hogy alkalmazza őt akár mint segítő testvér bármely hivatalra, minden rendelkezésével meg lesz elégedve, csak ne fossza meg hivatásától, melyet oly sok áldozat árán ért el és követett. Ez a rendkívüli nagy állhatatosság meglepte P. Roothaan és megvigasztalta a jó Frátert, aki aztán elvégezte a teológiát s nagy szolgálatot tett a lelek ügyének lekipásztori tevékenységével, különösen mint lelki vezető vált be. P. Roothaan rendfőnök korában többször célzott erre az esetre és nagy körültekintésre intette az elöljárókat, különösen hivataloskodásuk elején.

Sokoldalú tevékenysége mellett is az imádság embere

maradt. A rendes imákon kívül, melyeket mint papnak és szerzetesnek úgyis el kellett végeznie, külön is szakított időt a lelki foglalkozásokra. Így maradt főérnye az imádságos lelkület és az Istennel való állandó egyesülés. Meg akarta magában őrizni ezt a szellemet, ezért teljes odaadással gyakorolta az önmegtagadás, önuralom és visszavonultság erényét. A teljes önuralom volt jellemének és egész egyéniségenek legszembeötlőbb vonása. Imádságos lelkület és mély lelkiség az önmegtagadás talajából sarjadnak.

Az 1829 január 27-én elhunyt P. Fortis Alajos általános rendfőnök utódjának megválasztására június 29-ére gyűlték össze az egyetemes rendgyűlés tagjai, számszerint 27. Másnap megkezdték a tárgyalásokat és a választás napjául július 9-ét tüzték ki. Kora reggel mindenkor megjelentek az Al Gesù-templomban és előírás szerint a helyettes rendfőnök kezéből vették az Oltáriszentséget. Hálaadás után körmenetben vonultak a választás helyére, ahol P. Finetti Ferenc megtartotta a szokásos beszédet és buzdította az egybegyűlteket, hogy a választásnál csak Isten dicsőségét tartsák szem előtt. Egy órai elmélkedés után kezdették meg a szavazást. A negyedik szavazáskor alakult ki a kétharmad többség és a helyettes rendfőnök kihirdette az eredményt, mely szerint P. Roothaan János, itáliai helyettes tartományfőnök, Jézus Társasága általános rendfőnöke lett. A megválasztottnak szó nélkül el kellett fogadnia a megbízást, így írta elő maga a rendalapító. P. Roothaan karosszéken ülve, lesütött szemmel, kezét a térdén nyugtatva fogadta a szokásos tisztelegést, mindegyik választó eléje járult és tédrerekesz kedve kézcsókkal hódolt a közös atyának. P. Cinotti rektort azonnal VIII. Pius pápához küldöttek, hogy közölje vele a választás eredményét és kérje jóváhagyását. A pápa megelégedését nyilvánította s miután ezt közölték a választókkal, feltárták az ülésterem ajtaját, körmenettel a templomba vonultak és énekelték hálaadással a Te Deumot.

A sekrestyében megható jelenet játszódott le. Mattéi antióchiai pátriárka szintén a várakozók között volt, hogy üdvözölje az új rendfőnököt. Midőn P. Roothaant meglátta, letérdeلت, hogy kezét megcsókolja. P. Roothaan meghatódva a főpap alázatosságától, melléje térdelt. A körülállók csodálkozva szemlélték az alázatosság és tisztelet e szent versengését. Végül is P. Roothaan lett a győztes, addig nem akart felkelni, míg a főpap áldását nem adta rá.

Az egyetemes rendgyűlés folytatta tanácskozásait az új Generális elnöklete alatt. A másfél hónapig tartó rendgyűlést 1829 aug. 27-én fejezték be. A résztvevők megjelentek búcsúkihallgatáson VIII. Pius pápánál, aki nagy szeretettel fogadta őket és jóindulatáról biztosította mindenjáukat.

P. Roothaan a választás után azonnal átvette a Társaság

kormányzását. Szent Ignác a rendalkotmány kilencedik részében sürgeti, hogy a rendfőnök nagy szeretettel gondozza a rábízott Társaságot és minden tagját. Azt is kívánta, hogy a mindenkor Generálist imádságos lelkület, alázatosság, önmegtádás, körültekintő okosság, szelídseggel párosult határozottság, józan és higgadt ítélet, valódi emberismeret és nagylelkűség jellemesse. P. Roothaan e kellékeket mind egyesítette önmagában. Keresve sem találhattak volna nála alkalmassabban a rendföönökségre. minden más elfoglaltságot kikapcsolt életéből, hogy annál zavartalanabbról élhessen hivatalának. Szerette a klasszikus irodalmat, a filozófiát, de békében hagyta őket s a saját lelti életére s a rábízott rend kormányzására összpontosította figyelmét és idejét. Ha néha meg is jelent a római tudományos körök gyűlésein, csak mint hallgató vett részt. XVI. Gergely pápa határozott kívánságára néhány évig tagja volt a római püspökvizsgáló bizottságának.

Szigorú napirendet tartott és minden percert kihasznák. Ha arra buzdították, hogy többet pihenjen, mert a túlfeszített íj hamar elpattan, csak azt felelte, hogy Isten úgy akarja, hogy egészen a Társaságért áldozza magát. A föld minden tájáról érkezett leveleket maga olvasta el és jegyzeteket írt széleikre, hogy a válaszadást megkönnyítse titkárainak. Ha az utcán sétált, az olvasót imádkozta és visszatérése után szentséglátogatással fejezte be ezt a csekély üdülést. Kétszer egy évben két hétre elhagyta Rómát és munkatársaival vidékre költözött. De közben sem pihent teljesen, mert sorra látogatta a közelí rendházakat és buzdító beszédeket intézett az egybegyűlt rendtagokhoz. Évközben is gyakran látogatta a római rendházakat. Többször adott a tanuló rendtagoknak nyolcnapos lelkigyakorlatot, megjelent a házi ünnepeken, résztvett a római kollégium nyilvános vitáin.

Vasárnap pihenni hagyta rendes hivatali ügyeit. Ekkor fordította le Szent Ignác lelkigyakorlatait, megtanult spanyolul, szerkesztette körleveleit és főként fejlesztette saját lelti életét. A szentté-levés nem olyan, mint a formábaöntés, mondogatta, mely azonnal kész, ha a megolvadt ércet formába öntjük, hanem olyan, mint a szobrászat, mely állandó faragással, csiszolással és simítással alakítja a remekművet.

Á P. Generális általános főnöke az egész Társaságnak, de egyúttal közvetlen előljárója is annak a háznak, amelyben lakik. P. Roothaan azt akarta, hogy a középponti ház az egész Rendnek mintául szolgáljon, azért mindenre kiterjedt figyelme. Kormányzása kezdetén 24 rendtag lakott itt. Legtöbb a Társaság kormányzásában segítette őt, néhány rendtag a ház melletti templomban teljesített lelkipásztori szolgálatot. Ezeket sem hanyagolta el, hanem többször adott nekik útbaigazítást; ha tehette, minden meghallgatta templomi beszédeiket, örült, ha

alattvalót másrová is hívták s ilyenkor valami jobbat adatott nekik erősítőül, mert a postalónak jó abrak kell, szokta mondani. A házi munkákat végző testvérekkel szemben is nagyon közvetlen volt. Így azután mindenannyian nagy bizalommal fordultak hozzá és a vétők szívesen vették intéseit. Mindenkitől lelkismeretes kötelességteljesítést kívánt.

Az egyetemes Társaság ügyeinek intézésében minden fontosabb tennivalót megtárgyalt tanácsosaival. Előre értesítette őket a szóbakerülő kérdésekről, hogy alaposabban gondolkohassanak a kellő megoldásról. Tanácsuktól még akkor sem tért el, ha a saját véleményét helyesebbnek láttá. Legnehezebb feladat elé állította az előjárók kinevezésének minden visszatérő ügye. Ebben is, mint minden, a közt érintő kérdésekben, nagy higgadtság és bizonyos lassúság jellemzte, mert semmit sem akart elhamarkodni.

Szobája is nagyon egyszerűen volt berendezve, semmi feleslegest nem tűrt meg benne. Néhány egyszerű kép díszítette. Szerette a szegénységet és szívesen érezte hatását.

Mint előjáró nagyon fontosnak tartotta a rendi fiatalság ielki és szellemi kiképzését. Bevezette ismét a régi szokást, hogy a noviciusók kivétel nélkül egyhavi lelkigyanorlatot végeznek és gyakorolják magukat a kórházs szolgálatban. A tanulmányok elvégzése után előírt harmadik próbaidőt sem engedte el fontos ok nélkül.

Elve volt, hogy a helyes kormányzás a szeretet erényére támaszkodik, szeretetből táplálkozik, egészen szeretet. Levelei, szavai és tettei mind ennek az elvnek a követéséről tanúskodnak. Leveleit nem mind ó írta, mert nem is írhatta, de munkatársai mindenkor az ő gondolatait vetették papírra. A leveleket minden átnézte, aláírta.

Viselkedése egyenletesen kedves volt. Tréfálni nem szokott. Szomorúnak csak akkor látták, ha rossz híreket hallott vagy egyik alattvalója hűtelen lett hivatásához. Megtett minden, hogy felkeltse az alvó lelkismeretet. Az elbocsátó írásra rendesen atyai hangon írt levelet csatolt azzal a felszólítással, hogy legyen hű hivatásához, ne vegye át, hanem küldje vissza az elbocsátást. A kilépettekkel szemben is jóságos volt, visszavette őket, ha megalázódtak és elégtételt igértek.

Kormányzási elveit 1840-ben az egész Társasághoz intézett körlevele végén így foglalta össze: Legyen lelke, áthatva az imádság szellemétől; mindenben természetfeletti indítókok vezessék; legyen szelíd s nem uralkodni vágyó; de legyen pontos és erőteljes is a kötelességteljesítésben, s ne tegyen senkivel kivételelt. Ilyen elvekkel sikerült a gondjaira bízott Rendet a jó szellemben nemsak megtartani, hanem előbbre is segíteni és Szent Ignác elgondolását az ideális előjáróról, maradék nélkül teljesen megvalósítani.

A lelkigyakorlatok könyve Loyolai szent Ignác mesterműve. E könyvben összefoglalt elvek és igazságok rendszerének köszöni jórészt Jézus Társasága eredetét, gyarapodását és virágzását. A rendalkotmány egyik előírásának értelmében mindenki, aki a Társasághoz csatlakozik, az elvégezte az ú. n. nagy lelkigyakorlatot, mely 30 napig tartott. Az 1608-ban összehívott egyetemes rendgyűlés a már régen általánossá lett szokást törvényerőre emelte, mely szerint minden rendtag ezenkívül még évenkint nyolcnapi lelkigyakorlatot végzett. Fehérországban is ragaszkodtak ehhez a kitűnően bevált intézkedéshez. P. Roothaan szerzetesi kezdetétől fogva becsülte a lelkigyakorlatokat s annyira behatolt szellemükbe, hogy másokkal is könnyen megkedveltethette. Mivel a spanyol eredeti közkézen forgó latin fordítása nem elégítette ki, később megtanult spanyolul, hogy jobb fordítást készíthessen, melyet jegyzetekkel ellátva, rendfönök korában ki is adott.

Az egyetemes Társasághoz intézett körlevelében sürgette a lelkigyakorlatok könyvének alapos ismeretét és a lelkigyakorlatot végzők öntevékenységének fokozását a rendszeres elmélkedés szorgalmazása és gyakorlása által. Ez utóbbi megkönyítésére útmutatást szerkesztett az elmélkedés jó és gyümölcsöző végzéséről, melyet azóta többször kiadtak és több nyelvre lefordítottak. Sajtó alá rendezte a lelkigyakorlatok spanyol szövegét és lehetővé tette több alapos szövegmagyarázat kiadását.

A zárt lelkigyakorlatokban megkívánta, hogy kövessék Szent Ignác módszerét és az alapvető elmélkedéseket, melyek a lelkigyakorlatok gerincét képezik, sohase hagyják el. A miszzió eléri célját, ha jó gyónásra indítja a hallgatókat, a lelkigyakorlatnak az egész élet rendezésére kell buzdítania a lelket. Példaadó tevékenysége és buzdítása által elérte, hogy a lelkigyakorlatok végzése ismét terjedt és a régi példára felépült a Társaság visszaállítása után az első külön lelkigyakorlatos ház. Így nemcsak a Társaság tagjai előtt tárta fel a lelkigyakorlatok nagy értékeit, hanem szélesebb katolikus rétegeknek is lehetővé tette végzésüket.

A múlt század második negyedében végigpusztított Európán az Ázsiából behurcolt öldöklő kolera. 1836-ban egyedül Nápolyban naponként átlag 200 lélek esett áldozatul a pusztító vésznek. Palermo környékén két hónap alatt harmincezer embert ragadott el az élők sorából. A rendtagok önként és szent versengéssel ajánlkoztak a betegek ápolására. Sokat megviselt a kegyetlen tragédia szemlélése és természetük viszszaborzadt a szemük elé táruló látványtól, de egy sem hátrálta meg közülük. Rómát is elérte a baj. P. Roothaan ezt megelő-

zően felkereste XVI. Gergely pápát, hogy felajánljá saját es alattvalói szolgálatát a betegek ápolására. „Isten óvjon meg minket a csapástól, de ha meglátogat, akkor szívesen elfogadom nagylelkű ajánlatukat“, felelte a pápa.

A foganatba léptetett óvóintézkedések ellenére is fél-ütötte fejét a félelmetes ellenség. P. Roothaan összehívta a római rendházak elöljáróit és velük együtt megfogadta, hogy ha a Társaság római tagjai a kolera veszedelmétől megmenekülnek, akkor 10 éven át a b. Szűz szeplőtelen Szíve ünnepe előtt szigorú böjtöt tartanak és elmondják tiszteletére a Lorettaí letenyét.

P. Roothaan, tanácsosai és a többi rendtagok örömmel siettek a betegek segítésére. Egyesek a kórházakban ápolták a betegeket, mások az utcán szedték fel az összeesetteket, ismét mások a haldoklóknak nyújtottak lelki vigaszt. Mindenkinek meghagyta, hogy tartsa be az óvóintézkedéseket. Naponként elküldötte a római kollégium betegápoló fráterét a többi rendházakba, nézzen utána, nincs-e valamire szükségük és hogy beszámoljon neki az öt rendház egészségi állapotáról.

A rendtagok a hősies önfeláldozásnak nem egy jelétadták. Egyik pap haldoklóhoz menet rosszul lett, a betegség jelei mutatkoztak rajta. Egyik páter épen arra megy, átveszi a Szentséget, magára ölti a hányás által beszennyezett karinget és felkeresi a haldoklót. Egyik téren két betegszállító öklözi egymást, míg a szegény beteg a hordágyon kínlódik. Az egyik páter mellé térdelt, meggyóntatja és társa segítségével a kórházba szállítja. Mások, akik erősebbek voltak, saját vállukon vitték a betegeket a kórházba.

A koleravész csaknem három hónapig dühöngött és 1837 okt. 14-én szünt meg. 9372 beteg közül 5419 halt el. A veszély elmúlása után a római előkelők elhatározották, hogy háromnapi ájtatosságot tartanak Szent Ignác tiszteletére, akinek hatalmas pártfogását sokan érezték a vész napjaiban. A templomi ünnepség nagy népmisszió benyomását kellette a szemlélőben. A tri-duum záróbeszédét Odescalchi Károly bíboros, a pápa római helytartója mondotta, melyet e szavakkal kezdett: „Mindig szívemből vágyódtam az után, hogy Jézus Társaságához tartozzam és a nagy Ignác atya gyermeke legyek. De ma nem kívánom ezt, mert hogy igazán feltárjam azt, ami a lelkemben van, Szent Ignácról és fiairól szándékozom hozzájtok szólni, akik e borzasztó napokban, midőn Isten sújtó keze oly súlyosan nehezedett reánk, egész Róma csodálatát megérdemelték.“ Λ bíboros ekkor nem volt jezsuita, de azzá lett a következő évben, midőn a pápa engedélyével lemondott minden méltóságáról és régi vágyát követve, belépett Jézus Társaságába. P. Roothaan! és társait feltűnően megsegítette az isteni Gondviselés, mert ámbár 79 rendtag foglalkozott a kolerások ápolásával és a hal-

doklók lelki ellátásával, de egyetlenegy sem lett közülük beteg.

P. Roothaan a kolera megszűnése után sem hagyott fel a jótékonysággal. Az árván maradt gyermeket befogadására a S. Stefano Rotondo-templom mellett árvaházat rendezett be, melyet egy buzgó pap gondjaira és vezetésére bízott. Az elhelyezett árvákat később is támogatta és gyakran meglátogatta.

E tények világosan és meggyőzően bizonyítják, mily nagy volt szeretete a szenvédők és szegények iránt. Ezek után feleslegesnek tartjuk annak ismertetését, hogy évről-évre mennyit tett a szegények érdekében, mennyi segítséget eszközölt ki számukra és mekkora összegeket osztott ki közöttük.

Üldözések viharában.

Az isteni üdvözítő üldözést ígért tanítványainak. A rendalapító Ignác is kérte az Urat, hogy szenvédésekkel próbálja ki a Társaság hűségét. P. Roothaan a Rend legfőbb őrhelyén állva jól láta, honnan közeledik a vihar. Megtett minden lehetőt, hogy kitörését megakadályozza és pusztításait mérsékélje.

Az első támadás Franciaországban robbant ki, ahol már 1828-ban kívánták a rendtagoktól, hogy vagy hagyják el a Társaságot, vagy hagyják abba a tanítást. Mivel nem akartak hűtlenek lenni hivatásukhoz, bezárták nyolc virágzó iskolájukat. Két évvel később a hírhedt júliusi forradalom idején: „Halál a jezsuitákról! Eljen a pokol!” kiáltással ostromolták meg a zavargók a rendházakat. Július 29-én a St. Acheul-kollégiumot rohanta meg többszázföhyi csőcselék. P. Ravignan az erkélyre lépett, hogy lecsendesítse a zavargókat, de hangja elveszett a pokoli zűrzavarban. A szörnyű, ordító üvöltés egészben Amieris városig hatolt. Csak akkor csendedesedtek le, mikor a pincében nagyobb mennyiségű borra akadtak. A közben megérkezett segítség néhány pillanat alatt szétugrasztotta a félrészeg hordát.

A francia rendtartomány összes házai elvesztek. A tartományfőnök joggal írhatta P. Roothaannak: „Biztosíthatom hogy a mieink a legjobb hangulatban vannak. Mindnyájan boldogok, hogy szenvedhetnek valamit Istenért.” A rendfőnök hívta őket, hogy jöjjönek Rómába, gondoskodik róluk, de erre nem került sor, mert a vihar múltával visszatérhettek működési terükre. Kisebb lelkipásztori állomásokat egymásután nyithattak, de kollégiumaikat sokáig nem kapták vissza. Ebben az időben írta P. Roothaan gyönyörű körlevelét az egyetemes Tárasághoz a kitörni készülő üldözések békés elviseléséről.

A spanyol rendtagok alig olvasták el ezt a levelet, máralkalmuk volt annak megmutatására, mennyit okultak belőle. 1834-ben belső forrongástól izzott Spanyolország, mert Mária

Krisztina és Don Carlos versenyeztek a hatalomért. A zavarosban halászok azzal fenyegetőztek, hogy vérfürdőt rendeznek a fővárosban. Sokan nem vették nagyon tragikusan a fenyegést, mert már hozzászoktak a nagyhangú ijesztgetésekhez. De ezúttal tévedtek. Közben a kolera kezdett dühöngeni és tizedelte Madrid lakosságát. A rosszindulatúak azt a hírt dobták bele a köztudatba, hogy a szerzetesek, főként a jezsuiták mérgét öntötték a kutak vizébe, ezért halnak meg annyian. Kezdetben senki sem akarta elhinni ezt a rémmesét, nevetségesnek tünt fel a ván s mindenki csodálkozott, hogyan lehet ilyesmit kiagyni. A zavargók nem nyugodtak, felbujtották az elégedetlenkedőket és július 17-én Madrid három nagy terén kezdetét vette a pusztítás. A csöcselék üvöltve és halált kiáltva a szerzetesekre, a jezsuiták nagy kollégiuma felé özönlött. Betörve a rendházba, megöltek 12 rendtagot, a berendezést elvitték vagy összetörték, kápolnában nagy dáridót csaptak és éltették a szabadságöt. Mindez a jelenlevő katonák szemeláttára történt. Az általanossá vált forradalom idején a zavargók kerítették kezükbe a hatalmat és következő évben kitiltották Spanyolország területéről a Társaság tagjait.

Ugyanabban az időben dült a szomszédes Portugáliában is a belső háború. Don Pedro elűzte Don Miguelt és 1834-ben börtönbe záratta, majd száműzte a törvényes uralkodóhoz hü rendtagokat.

A szabadság klasszikus hazájában, amint Svájcot nevezni szokták, sem hagytak nyugtot a Társaság tagjainak. A sitteni kollégiumból elbocsátottak egy tanulót, aki megérdekelte ezt a szigorú büntetést. A felháborodott rokonság a kormányhoz fordult elégtételért, de ez a kollégium vezetőinek adott igazat. Erre a hevülékeny ifjúság szövetkezve a más-honnan Svájcba menekült forradalmárokkal, támadást intézett Sitten és az ottani kollégium ellen. A város polgársága oly bátran szállt szembe a támadókkal, hogy ezek megszégyenülve távoztak. 1845-ben három gimnáziumot ajánlottak fel a rendnek a katolikus kantonok. Mivel P. Roothaan attól tartott, hogy ezeknek az iskoláknak az elfogadása csak jobban felizgatná a zavargókat, a megtisztelő hívást nem fogadta el. Luzern város elöljárósága XVI. Gergely pápához fordult, aki meghagyta a vonakodó rendfőnöknek, hogy tegyen eleget a kérésnek. Már az a hír, hogy a jezsuitarend újabb házat alapít, annyira feltüzelte az ellenlábasokat, hogy tízezer férfi vonult fel Luzern megfenyítésére. A város katolikusai bátran szembeszálltak a támadókkal és fényes győzelmet arattak. De a rend luzerni működése nagyon rövid életű volt, mert a Sonderbund alapítása lángra lobbantotta a harcot és a katolikusok alulmaradtak. Az egyesült protestáns és forradalmár túlerő a Társaság svájci házait bezárta és a rendtagokat kiüzte az or-

szágból. Ekkor pusztult el a híres fribourgi kollégium és benne a páratlan természetrájzi gyűjtemény is.

Franciában felsőbb és titkos irányításra kezdődött a rend üldözése. Sajtóban, parlamentben és egyesületekben egyaránt folyt a harc. Nagy férfiak, mint Montalembert, Dupanloup, keltek a társaság védelmére. Guizot és társai hevesen támadták az Egyház és szerzetesrendek tanítási jogát, oly eredménnyel, hogy a parlamenti szavazáskor a katolikusok alulmaradtak. Ekkor mondta Montalembert a híres igét: Restellel, hogy francia vagyok! A szabadkőművesek nem elégedtek meg ennyivel, hanem 1845-ben a jezsuiták teljes kiüzését kívánták. Guizot erre elküldötte Pellegrino Rossit Rómába, hogy eszközölje ki a rend eltörlését. Fáradozása hiábavaló volt, mert sem a pápa, sem a bíborosok nem voltak e lépések kaphatók. P. Roothaan saját elhatározásából néhány nagyobb francia rendház létszámát apasztotta s az így felszabadult rendtagokat másfelé küldötte, miáltal a forrongó kedélyek kissé lecsillapadtak.

Itália sem maradt érintetlen a forradalom lázától. 1844-től megdöbbentő gyorsasággal harapódzott el az elégedetlenség és a kommunizmus is fölütötte fejét. Közben XVI. Gergely pápa helyét IX. Pius foglalta el, aki egy hónapra trónralépése után, szabadonbocsáttatta azokat a politikai foglyokat, akiket elődje elzárattott. 1864-ben kiadta Gioberti abbé a Társaságot támadó művét. A fércmű a bosszú szülötte volt, e könyv által akarta Gioberti megtorolni P. Roothaan tettét, aki öt 20 év előtt a tudni kollégiumból elbocsátotta. 1848-ban egész Itália forrongott. Midón IX. Pius alkotmányt adott a népnek, hatalmas tömeg gyűlt a Quirinál előtt és éltette a pápát, onnan a Capitólium előre vonult és a kereszt mellé felvonta az alkotmányos lobogót. Az Al Gesu előre érve: „Halál a jezsuitára!“ kiáltás-sal hatalmas kőzáport zúdítottak a rendház ablakaira. IX. Pius látta, hogy a helyzet tarthatatlan, azért tudatta P. Roothaannai, hogy nem vállalhat kezességet a rendtagok épiségeért s ajánlotta, hogy önként hagyják el házaikat és oszoljanak széjjel,

A márciusi forradalom érzette hatását Ausztriában is, de itt csendesebben történt minden s a teljes száműzést 1848 szeptemberében hirdette ki a kormány. A bécsi, linzi, gráci és innsbrucki házak működése néhány évig elakadt.

Mindezek után talán az a tény a legérdekesebb, hogy a Társaságot tettek felelőssé e zavarokért és a forradalmak színtársának vádját a rendtagok nyakába szerették volna varjni. Jogs önérzettel utasíthatta vissza P. Roothaan a napnál világosabb rágalmat. „Valóban, megvan az az előjogunk, hogy mindenütt a forradalmárok első áldozatai vagyunk, mondotta a rendfőnök, s mégis azt állítják egyesek, hogy mi vagyunk a forradalmak előidézői. Deo gratias!“

P. Roothaan nem érte készületlenül a dolgok ilyetén fordulása. Már jóelőre útlevelet szerzett a holland követségen. Március 29-én francia papi ruhát öltött, hosszasan imádkozott Szent Ignác sírjánál, lement az Al Gesu kriptájába, hogy még egyszer lássa rendfőnök előrei nyugvóhelyét. Két rendtársaval a Szent Péter-térről egy pápai postakocsin Civitavecchiába hajtattott, ahol három napig várt a Marseille felé induló hajóra, Mennyire felingerelték a csöcseléket a Társaság ellen, igazolja a livornói eset is. Midőn P. Roothaan e város kikötőjébe érkezett társaival, a hajó kapitánya nem engedte, hogy partraszálljon, mert attól tartott, hogy könnyen baja eshetnék.

Mikor a délutáni órákban elterjedt a városban annak a híre, hogy a jezsuita rendfőnök a hajón tartózkodik, az utca népe kitódult a kikötőbe és csónakokba szállva körülözönlötték a hajót. A partonállók nagy közáport zúdítottak a hajóra és halált kiáltottak P. Roothaanra. A kapitány látva, hogy nem lesz vége a furcsa komédiának, partraszállt, hogy értesítse a rendőrséget a fejleményekről és felkérte, hogy tisztítsa meg a környéket a zavargóktól. Mire a rend őrei odaértek, hirtelen keletkezett zápor szakadt az üvöltők nyakába és szétugrasztotta a csöcseléket. Hasonló, habár szerényebb keretek között lejátszódó fogadtatásban volt része Genovában is.

Április 5-én társaival együtt megérkezett Marseillebe és egy magánházba szállt. Itt értesült a római és itáliai rendtagok és házak sorsáról. A következő hónap elején átköltözött a marseillei rendházba és innen intézte a lehetőség szerint a Társaság sorsát, illetve ügyeit. Közben útrakelt, meglátogatta a nagyobb francia, angol, belga, holland és német rendházakat; Éppen át akart hajózni Amerikába, midőn arról értesült, hogy a forrongás láza szűnőben van. Megváltoztatta szándékát és elhatározta, hogy visszatér az örök városba.

A visszatérő jezsuitákat mindenütt osztatlan lelkesedéssel fogadták a jól, főleg Nápolyban. Mikor e városban P. Capelloni rövid időre megérkezése után arra a szószékre lépett, amelyről 40 évig tanította a népet, a 80 éves aggastyán láttára előbb hangos zokogás, majd ujjongó lelkesedés töltötte be a templomot. Mikor P. Capelloni a beállott csendben azt mondotta: Már látom, hogy a múlt évben nem a nápolyi nép űzött el minket! — a jelenlevők nagy lelkesedéssel kiáltották: Nem mi, Padre, nem, nem!

Ezekután P. Roothaan is remélhette, hogy Nápolyban biztos menedékre talál. 1850 elején három tanácsosával együtt megérkezett a Gesu Nuovo című rendházba és itt ütötte fel hadiszállását. Január közepén tisztelgett IX. Pius pápánál, aki akkor Porticiben lakott. Maga Ferdinánd király is szívesen fogadta a rendfőnököt s közölte vele, hogy szeretné országa minden gimnáziumát a Társaság tagjainak vezetésére bízni. P.

Roothaan hálásan fogadta a bizalom e megnyilvánulását, de egyben kijelentette, hogy a rendtagok csekély száma miatt csak részben tehet eleget a király óhajának.

P. Roothaan nápolyi időzése alatt létesült a jeles La Civita Cattolica folyóirat. 1848 előtt P. Roothaan egy latinnyelvű tudományos folyóiratra gondolt, de hosszas tárgyalások után P. Curci eszméje győzött s 1850 április első szombatján megjelent az első füzet 4200 példányban. Októberben már 12.000 előfizetője volt a lapnak.

Április 21-én P. Roothaan visszatért Rómába, ahol az Al Gesu előtt összegyűltek nagy örömmel fogadták. Két évet töltött száműzetésben.

Beteljesülés.

Alig pihente ki a hosszú út fáradalmait, márás megkezdte rendes teendőit. A Társaság tagjaihoz meleghangú körlevelet intézett, melyben fokozottabb bizalomra buzdította őket a kiállott szenvedések után.

Nagyon foglalkoztatta az a gondolat, hogy egyetemes rendgyűlést hív össze. Tervét közelte a tartományfőnökökkel, akik nem tettek kifogást ellene. Megnyerve a pápa beleegyezését, 1853 január 4-én aláírta a körlevelet, mellyel június 21-re összehívta az egyetemes rendgyűlést és utasította a tartományfőnököket, hogy intézkedjenek a rendtartományi megbízottak választásáról. Mi volt ennek az összehívásnak az oka? A jezsuitarend általában csak akkor tart ilyen rendgyűlést, ha új rendfőnök választásáról van szó. P. Roothaan azért hívta össze a tartományfőnökökből és mindenegyes rendtartomány két-két kiküldöttjéből álló gyűlést, hogy több fontos ügyet megbeszéljen velük. A legfőbb okot nem közölte körlevelében, öregnek és törödöttnek érezte magát, azért utódot kívánt választatni maga helyett. Amint láttuk, a megelőző években nagyon sokat szenvedett a rend ellenségeitől, sőt még az úgynevezett barátaitól is. A pápával ritkán találkozott, akkor is bizonyos merevség jellemezte érintkezésüket. P. Roothaan magábazárkázott, tartózkodó és őszinte egyénisége nagyon elütött IX. Pius eleven és ünnepeltetésre vágyó természetétől. Sokan ezt arra magyarázták, hogy P. Roothaan nem ért egyet a pápa eszméivel s ilyen irányban igyekeztek befolyásolni IX. Piust, ami sokszor a Társaság ügyeit hátráltatta. P. Roothaan úgy gondolta, hogy az utódlási joggal választott helyettes rendfőnök jobb kapcsolatot teremt a római körökkel s így képes lesz megvédeni a rend érdekeit. Mások azt is említették, hogy azért hívta össze a rendgyűlést, mert előre tudta, hogy nem sokáig él.

Akárhogy is volt, ekkor valóban beteg volt. Testi ereje

szemlátomást hanyatlott, arcszíne megfakult, tartása hajlottabb lett, nehezen lélekzett és kevés mozgás is kifárasztotta. Február 7-én fogadta IX. Pius, aki szokása szerint e napon az Al Gesuban szentségitmádást végzett. P. Roothaan estefelé rendkívül fáradtnak érezte magát s korábban tért pihenőre. Azt hitték, hogy a bőségesebb nyugalom helyreállítja erőit, de tévedtek, mert másnap hajnalban elvesztette öntudatát és végtagjai csaknem teljesen kihűlték. Az elhívott orvos érvágást eszközölt. Nemsokára visszanyerte öntudatát, magához kérette lelkiatyját. Már megelőzőleg feladták neki a szentkenetet, s mikor eszméletre tért, a szentáldozásban is részesült. Egyúttal közölte tanácsosaival, hogy halála esetére P. Pierling Jakabot nevezi ki az új generális megválasztásáig helyettes rendfőnek.

P. Roothaan betegségének híre hamar elterjedt. Maga a pápa is megindultan értesült róla. A beteg súlyos állapotára való tekintettel megengedte, hogy P. Roothaan szobájában minden mondhatóan, mely alatt a beteg minden megáldozott. Türelme csodálatos volt. Az orvosok nem ismerték föl betegségét, különféle kezelés alá vették, de eredmény nélkül. Mivel a betegség annyira elhatalmasodott, hogy nevét sem volt képes aláírni, megbízta P. Pierlinget, hogy már most betegsége idejére is vegye át a Társaság kormányzását.

Még két hónapig élt ilyen állapotban. Húsvét körül javulás állott be, több órát ágyon kívül tölthetett és keveset sértált szobájában. Május 7-én válságosra fordult állapota, este elmondta felette a haldoklók imáit és újra feladták a szentkenetet. Másnap, május 8-án rendtársai és alattvalói imája közben szállt vissza lelke Teremtőjéhez délelőtt 10 óra 54 perckor. Élt 67 évet, a rendben 49 esztendőt töltött s 24 évig állt a Társaság élén, mint általános rendfőnk.

Május 10-én ment végbe temetése. A több évszázados szokás szerint a Domonkos-rend főnöke temeti a jezsuita generálist. A távollevő domonkosrendi generális helyett ugyané rend általános római ügyvivője énekelte a gyászmisét és végezte rendtársai segédletével a temetési szertartásokat. P. Roothaan földi maradványait az Al Gesu-templom kriptájába temették elődei mellé.

Utókor tükrében.

Az elhunyt generális jellemében a szeretetreméltóság és erély csodálatos összhangban egyesült. Nyugodtsága és előrelátó okossága minden körülmények között kezébe adta a helyes megoldás kulcsát. Nagyfokú alázatossága az ellenmondások, félreismerések és üldözések békés elviselésére képesítette. Az egész Társasághoz intézett körlevelei hűen tükrözik vissza nagy lelke gigászi méreteit. Legfőbb gondját a rábított rend

belső életének és külső tevékenységének irányítása képezte. Sürgette a Társaság hagyományainak ápolását, de a korszerű újításoktól sem zárkózott el.

Nagy volt mint szervező és rendfőnök, de még nagyobb volt, mint a belső élet mestere. Ebből a szempontból is a rend egyik legmarkánsabb egyénisége: Az ideális jezsuita, ahogy a rendaiapító akarta és rendtörvényeivel határozott vonásokkal megrajzolta. Nemcsak rendtársai és alattvalói, hanem kívülállók is, egyháziak és világiak egyaránt, nagy tiszteettel tekintettek reá és szívesen indulnak tanácsai szerint.

De nemcsak életében jutott ki neki a hódolat és elismérés adója, hanem hatványozott mértékben holta után. Földi élete lángjának ellobbanása kezdetét jelentette annak a megdicsőülésnek, melyben az isteni Gondviselés részesíteni akarja hű szolgáját. Mindtöbben fordulnak hozzá ügyes-bajos dolgaikban és nagy azok száma, akik közbenjárására meghallgatásra találtak Istenrel. Nem óhajtunk a hivatalos tényezők ítéletének előbevágni véleményünkkel, de mindenki által sokasodó jelek és kegyelmek arra engednek következtetni, hogy működése és élete nemcsak a múlté, hanem a jelennek és jövőnek is példaképe lehet majd az Istenszolgálat útján.

IRODALOM.

1. P. Roothaan korábban megjelent művei.

Epistolae Joannis Phil. Roothaan S. J. Praepositi Generalis XXI. Első kötet, tartalmazza az 1802 nov. 11-től 1829 március 5-ig írt leveleket, számszírint 137 darabot. Kiadták Jonge Lajos és Pirri Péter. Róma, 1935.

De ratione meditandi. Először Rómában 1837, litografálva jelent meg, azóta többször nyomtatásban és több nyelvre — magyarra is — lefordítva.

Concionum in sacris missionibus haberi solitarum themata compendiosa. Laval, 1852.

Meditationes et instructiones compendiosae pro ss, missionibus. Woodstock, 1879.

Synopsis concionum. Hága, 1884.

Adnotationes et instructiones spirituales. Hága, 1891.

Documenta aurea. Többször kinyomatva. Legutoljára megjelent a Vitae spir. documenta c. könyv 240. kk. 11. Wetteren, 1928.

Exercitia Spiritualia S. P. N. Ignatii fordítását eszközölte spanyol eredetiből latinra. Ez a fordítás azóta sok kiadást ért.

Az Egyetemes Társasághoz intézeti körleveleit többször kiadták.

II. Életrajzok és rendtörténeti művek.

Alberdingk Thijm: Levensschets van P. Joannes Phil. Roothaan, General der Societet von Jesus. Amsterdam, 1885.

Albers Pieter: De hoogegearde P. Joannes Phil. Roothaan. Két kötet. Nijmegen, 1912.

Albers P.: El P. Roothaan γ los ejercicios espirituales de S. Ignacio. Cikk a spanyol Manresa c. folyóiratban 5 (1929) 348—372. 11.

- Albers P.: *Liber saecularis Historiae* S. J. Róma, 1914.
- Bangha B.: A négyszázéves Jézustársaság. Budapest, 1940.
- Bangha B.: Képek a Jézustársaság történetéből. Budapest, 1940.
- Beretta J.: *De vita Aloisii Fortis vicesimi S. J. Universae Praepositi commentarium*. Verona, 1833.
- Carayon A.: *Documents inédits XX. kötete. Missions des Jésuites en Russie*. Poitiers, 1869.
- Catalogue domorum Societatis Jesu in Polonia. Krakow. Czas, 1899.
- Crétineau—Joly: *Histoire de la Compagnie de Jésus*. Hatodik kötet. Párizs, 1846.
- Gagarin A.: *La Compagnie de Jésus conservée en Russie*. Párizs, 1872.
- Gyenis A.: *A jezsuitarend generálisai*. Budapest, 1935.
- Jonge L.: *De dienaar Gods Jan Philip Roothaan* S. J. Dieben, 1934.
- Jonge L. és Pirri P.: *Joannes Ph. Roothaan S. J. Praep. Gen. XXI. Testimonia aequalium*. Róma, 1935.
- Jonge L. cikke Roothaan tanulóéveiről 1800—1804. *Studien* 117 (1932) 431—445. I.
- Manfredini J.: *Storia della vita del Padre G. Ph. Roothaan*. Kézirat, melyből az életrajzírók mind merítettek. A Társ. középponti levéltárában.
- Martin Joseph: *Leben des P. J. Ph. Roothaan*. Ravensburg, 1898.
- Minini Fr.: *Esortazione domestica*. Róma, 1853.
- Neu A.: *Joh. Ph. Roothaan der bedeutendste Jesuitengeneral neuerer Zeit*. Freiburg, 1928.
- Pierling J.: *La Russie et le Saint-Siège*. Párizs, 1912.
- Pirri Péter: *P. Giovanni Roothaan, XXI. Generale della Comp. di Gesù*. Róma, 1931.
- Pirri, lásd Jonge.
- Portillo J. értekezik Roothaan lelkigyakorlatos fordításáról, Manresa 8 (1932) 346—355. 11. V. ö. még: *La Civ. Catt.* 1932, 2. 354—365. 11.
- Riondel H., lásd Vaux.
- Rosa Enrico: *I. Gesuiti*. Róma, 1914.
- Stimmen aus Maria-Laach 38 (1890) 491. kk. 11.
- Terwecoren Ed.: *Esquisse historique sur le T. R. P. Roothaan*. Bruxelles, 1854.
- Vaux G. és Riondel H.: *Le P. Jean Roothaan, 21. Général de la Compagnie de Jésus*. Párizs, 1935.
- Zaleski—Vivier: *Les Jésuites de la Russie Blanche*. Két kötet. Párizs, 1906.

Jegyzetek.

I. P. Roothaan életére nézve bőséges adatokkal szolgálnak a fent-nevezett művek. — Az oroszországi házakra nézve lásd: Catalogue domorum Societatis Jesu in Polonia. Itt olvasható, hogy az oroszországi jezsuiták középponti házát, a polocki kollégiumot Báthory István lengyel király alapította 1580-ban. Volt itt gimnázium, teológiai és filozófiai főiskola. Itt laktak a rendfőnökök. A kollégium 1815-ben egyetemi rangot nyert s három karán egyetemi fokozatokat adhatott.

II. Újabb nagyarányú vállalkozás P. Roothaan leveleinek és a rávonatkozó iratoknak közzététele. A kiadott anyagot három sorozatban teszik közzé.

1. Első sorozatban adják leveleit három kötetben. Az első kötet megjelent Jonge és Pirri szerkesztésében. Ez a kötet tartalmazza leveleit rendfőnökké választásáig, számszerint 137 darabot. V. ö. Irodalom I. pont alatt. A két következő kötetben közrebocsátották rendfőnöksége idején Irt levelei közül azokat, melyek egyháztörténeti, rendtörténeti és Roothaan életrajza szempontjából jelentősek.

2. A második sorozatban közzéteszik lelki jegyzeteit és iratait, melyeket az irodalmi rovat első pontja alatt soroltunk fel s melyek a nagy nyilvánosság számára még ismeretlenek.

3. A harmadik sorozatban közlik P. Roothaan kortársainak és az utókornak véleményét P. Roothaan életéről és erényeiről. Ez a kötet megjelent és 53 pont alatt adja az előirányozott anyagot. Legterjedelmesebb hely P. Manfredini József kéziratban maradt művének jut, aki P. Roothaan titkára volt s megírta életrajzát. Lásd: Irodalom II. pont alatt.

4. Hónapról-hónapra számos cikk jelenik meg P. Roothaanról. Ezeknek felsorolása nagyon messze vezetne. A jelen összefoglalás a „Szűz Mária Virágos Kertje“ című hitbuzgalmi folyóirat 1935. és 1936. évfolyamában látott először napvilágot s mint különenyomat is megjelent.

Gyenis András S. J.

A változó csillagok állandó figyelője.

(Hagen János. 1847—1930.)

Még most is felhangzik néha az a szó, egyesek ajkán, hogy a tudomány és a vallás két teljesen ellentétes dolog, olyan, mint a tűz és víz, amely sohasem egyeztethető össze egymással. Mennyire hamis ez a felfogás, tanúsítja ezt maga a történelem. Kiváló tudósok meggyőződéses, istenhhívő emberek voltak, éspedig nemcsak bölcselők, jogtudósok és történetírók, hanem természettudósok is. Johann Hagen egyike volt azoknak a nagy egyéniségeknek, akik kiválót alkottak a természettudományban és egyszersmind teljes hűséggel szolgálták a teremtő Istant. 25 évig működött a vatikáni csillagvizsgáló intézetben, mint az intézet igazgatója. Munkája révén világnévre tett szert. Rendes tagja volt a Royal Astromonical Society-nak, amely a világ legtekintélyesebb csillagászati köre, továbbá a Societá Astromonica Italiana, a Kaiserliche Leopoldische Carolinische Akademie és sok más akadémia a tagjai közé számlálta. Születésének 80 éves jubileuma alkalmából neki ajándékozta az Académie Pontificia delle Seienze az aranyérmet, amelyet egy díszgyűlés keretében nyújtottak át P. Hagennak, a csillagászok Nestorának. És ez a nagy tudós élete végéig szerzes volt, a jezsuitarend tagja.

Johann Hagen a Bódeni tó mellett fekvő Bregenzben született 1847 március 6-án. Édesatyja tanító volt ott. 1825-ben jött Bregenzbe a közelí Lochauból. Hat gyermekre született Tereza Schick-kel kötött házasságából, három fiú és három leány. Ezek közül kettő egész korán meghalt. A három fiú mind egyházi pályára ment. Theodor, a legidősebb a történelem és irodalom tanára lett Brixenben, a püspöki iskolában. Johann belépett a Jézustársaságba Martin öccsével együtt. Az elemi iskolát Johann öt évig járta, utána egy évre beiratkozott technológiára. A középiskolai kiképeztetését a Stella Matutinában, Feldkirchenben nyerte, a jezsuita kollégiumban. Itt kedvelte meg az Alpeseket. Bejárta a vidéket keresztül-kasul. Felhágott

még a legmagasabb csúcsokra is, élete bizony néha veszélyben forgott, üe közben edződött ereje és egészsége.

Tizenhat éves korában lépett a Jézustársaságba. Gorheimben, bigmaring mellett végezte a noviciátust. Majd két évet töltött Münsterben, ahol a Klasszikus nyelvekben és a retorikában képezte ki magát. A Jézustársaságban szokásos filozófiai tanulmányokat Maria Laachban sajátította el. 18/0-ben elöljárói ismét Münsterbe küldték egyetemre, hogy a híres Heis professzor mellett a matematikában és a csillagászatban képezze ki magát. Később egy évig dolgozott a bonni egyetemen ugyanezekben a tudományágakban. Közben kiültött a háború Franciaország és Németország között. Hagen is beállt katonának. Mint betegápoló működött a katona-kórházakban. Rövidesen maga is megbetegedett tífuszban. Majd meg Bismarck májusi törvényei léptek életbe. Hagennek gyorsan be kellett fejeznie egyetemi tanulmányait; elhagyta Németországot és Ausztriában talált otthonra. Feldkirchenbe került, ahol a jezsuita gimnáziumban három éven át tanította a matematikát a négy alsó osztályban. Egyik volt tanítványa így jellemzte P. Hagent, a tanárt: „Ideális tanár volt és kedves modorúember. Bármikor szívesen és közvetlenül elbeszélgetett növendékeivel. A hibákkal szemben szinte a végletekig elnésző volt. Előadásaival lebilincselte a hallgatókat és jóízuvé tudta tenni még a száraz matematikai levezetéseket is.“

Feldkirchból Angolországba ment teológiai tanulmányok végzésére. Liverpoolhoz közel fekvő Ditton Hall-ban hallgattott teológiát négy éven át. Itt szentelték pappá 1878 február 26-án. Miután a hittudományi tanulmányokat befejezte, egy esztendeig visszavonult életet élt egy lelkigyakorlatos házban, utána pedig Prairie du Chien (Wiseosin) Jézus Szíve collegiumba került és ott nyolc évig tanította a matematikát. Ekkor jelent meg egy cikke a „Sidereal Messenger“ folyóiratban The Lunar Eclipse of Flavius Josephus címmel, amely fényt vet ügyes tanítási módszerére. Bemutatja ebben a közleményében, hogyan lehet csillagászati kérdésekben, pusztán középiskolai tudással hasznos számításokat végezni. Ó ugyanis általában azt tapasztalta, hogy ilyen csillagászati feladatok igen célszerűeknek bizonyultak a matematika tanítása szempontjából, amennyiben minden nagy érdeklődést kelttettek a matematikai problémák és a számítási eljárások iránt. Ezért melegen ajánlotta ezt a módszert a szaktársak figyelmébe. Ö maga számos csillagászati feladatot végeztetett tanítványaival, amelyek tárgya főként a Nap- és holdfogyatkozások, továbbá a Mercur és a Venus átvonulások voltak.

A collegiumhoz közel felállított observatóriumot is. Primitív volt ugyan, egyszerű fabódé, amelyben kis Merz-refraktor állott, de céljának teljesen megfelelt. Ezzel figyelte a fé-

nyesebb változófényű csillagokat. Iskolai kötelessége nem engedte, hogy kedvelt távcsövével éjjelenkint hosszabb ideig foglalkozzék. Csak az esti két órát 8—10-ig használta fel arra, hogy csillagjai közt kutasson.

Ezeknek a megfigyeléseknek legfőbb hasznuk az volt, hogy észrevette a változócsillagok megfigyelése módszerében rejlő igen fontos hiányt. Ezért vette tervbe a változócsillagok atlaszának az elkészítését, hogy azzal könnyűvé tegye a fény-változások rendszeres megfigyelését. Észleléseiben igen okos gyakorlati elvet tartott állandóan szem előtt. Soha sem tűzött maga elé olyan munkát, amelyet más csillagászok kedvezőbb helyzetükönél fogva tökéletesebben tudnák teljesíteni. Ezért zárta ki programjából az északra fekvő változó csillagokat és csak a délről esőkkel foglalkozott. A déli félgömbön ugyanis kevés a csillagvizsgáló intézet, míg északra számuk igen nagy. Következőleg a déli csillagokra vonatkozó megfigyelések száma aránylag sokkal kevesebb, mint az északiakra nézve.

1888-ban neveztek ki P. Hagent a Washingtonhoz közel fekvő georgetowni Observatorium igazgatójává. Ez kedvező alkalom volt arra, hogy a páter kimutassa rátermettségét a tudományos működésre.

Ez az Observatorium 1841-ben létesült. P. Curley, az intézet fizikai tanára volt egyúttal a csillagvizsgáló intézet első igazgatója. Az Observatorium tulajdonképpen kiegészítő részét képezte a fizikai laboratóriumnak. Az volt a célja eredetileg, hogy az érdeklődő tanulóknak alkalmuk legyen csillagászati megfigyelésekre. Rendszeres, tudományos megfigyelést először P. Hagen vett programjába. Az idős P. Curley örömmel láta ügyes és képzett rendtársát az intézetben és nemsokára az Observatorium vezetését is teljesen rábízta.

Az új igazgató mellőzte a bolygók és a kettős csillagok vizsgálatát és úgyszólvan kizárálag a változófényű csillagok megfigyelését tűzte ki céljául. Megfigyeléseinek eredményeit rendszeresen közzétette az Astronomical Journal hasábjain. Ez az új, lendületes élet a georgetowni observatóriumban felhívta a collegium barátainak a figyelmét. Segítségükkel P. Hagen egy új, 12 hüvelykes refraktort szerzett, amely teljesen kielégítette a páter szíve vágyát a felszerelést illetően. Könyvtárról nem kellett gondoskodnia. A közeli Washingtonban kitűnő könyvtárak álltak rendelkezésére. Tudományos körökkel is állandóan érintkezhetett a nagy városban. P. Hagennek sikerült is sok híres csillagással barátságos viszonyt teremteni. Megismerkedett például E. Pickering-gel, a Harward-observatórium igazgatójával, aki P. Hagan későbbi munkáira nagy hatással volt.

1893 októberében megkezdte az új távcsővel a megfigyelést, azzal a szándékkal, hogy egyszersmind anyagot gyűjt a

változócsillagok atlaszának a kiadására. Tizenkét éven át végezte ezt a munkát lankadatlan szorgalommal. Amikor más csillagvizsgáló intézetek observatorai értesültek P. Hagen törvéről, többen helyteleníteni kezdték vállalkozását. Egyesek azt mondタk: „Hagyja Páter, ezt a munkát, hadd készítsen minden egyik csillagász sajátmagának ilyen atlaszt.“ Mások meg arra utaltak, hogy ezt a munkát tulajdonképen a Harvard-observatórium embereire kellene bízni, mert az ő munkaterületük. P. Hagen ezek ellenére nem állott el tervétől és később örömmel vette észre, hogy hírnevét és tekintélyét ezzel a munkájával alapozta meg a csillagászok előtt. És a mű tárgyilagos szemmel nézve csakugyan nagy értéket jelentett. Prof. Turner, híres angol csillagász azt írta róla: „P. Hagen ezzel a művével kiérde-melte nemcsak azoknak a csillagászoknak a köszönetét és gratulációját, akik a változófényű csillagokkal foglalkoznak, hanem azokét is, akik előzetesen kifogásolták tervét“.

Ugyanakkor egy másik nagyszabású művén is dolgozott a négykötetes „Synopsis der höheren Mathematik“ megírásán. Ennek a munkának a tervezete megvolt már Maria Laachban is. Könyve bevezetőjében ismerteti a célját. Kalauzt akart idni a matematikusok kezébe, illetőleg kis enciklopédiát a felső matematika köréből. Ilyen terjedelmes, széleskörű munka felülmúlja egy ember teljesítőképességét. Nem csoda, ha P. Hagen Synopsis sem nyújtott minden tekintetben kiválót. A szakemberek mégis egyöntetűen azon a véleményen voltak, hogy P. Hagen igen értékes művel gazdagította a matematikai irodalmat.

P. Hagen már 60 éves volt, amikor X. Pius megbízta őt a vatikáni csillagvizsgáló intézet vezetésével. A vatikáni Observatorium alapját 1888-ban vetették meg XIII. Leó uralkodása alatt. Három évvel később, egy Motu proprio ünnepélyes felolvasásával kezdte meg működését az intézet. Az obszervatórium fő programponjtól képezte a nemzetközi alapon megszervezett Carte du Ciel, csillagászati térkép és katalógus kidolgozása. A vatikáni csillagvizsgáló intézet az 55—64° deklinációs fokok között terjedő övet kapta feldolgozásra a nemzetközi bizottságtól. A fényképfelvéttelekről P. Lais gondoskodott, de a munka másik része, a csillagok pozíciójának a kimérése a katalógus számára teljesen elmaradt. Hiányzott ember, aki ezt a feladatot megoldja. Erre a megfelelő ember P. Hagen volt.

A vatikáni csillagvizsgáló új igazgatója 1906 ápr. 22-én érkezett Rómába. Mielőtt hozzájárult volna a munkához, több olyan obszervatóriumot látogatott meg, amelyek ugyancsak a Carte du Ciel programját tüzték ki feladatul. Hazatérve két mérőműszert rendelt Rapsold-cégtől és két szerzetesnővért készített ki a műszer kezelésére. Ezek végezték 15 éven át a csillagpozíciók meghatározását. Így készült el a vatikáni csil-

lagkatalógus, amely összesen 500.000 csillagot ölelt föl. A matematikai kiegészítő részt és a koordináták transformációjára vonatkozó táblázatok elkészítését a már említett Prof. Turner vállalta.

Közben P. Hagen fontos változtatásokat hozott be a csillagászati intézetben. A meteorológiai megfigyeléseket, amelyeket addig nagy szorgalommal végeztek, egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Azonkívül átköltözette az intézetet eddigi helyéről, a régi Gregoriana egyetem megfigyelő tornyról a vatikáni kertbe. Itt az asztrográf kúpolájához még egy hasonló kúpolát építettek a 40 cm átmérőjű[^] és 6 m fokustávolságú vizuális refraktor számára.

Mialatt az új kúpolát építették, P. Hagen elméleti munkával foglalkozott. Ekkor írta „La Rotation de la Terre“ című munkáját. Ebben a művében összegyűjtötte a Föld forgására vonatkozó elmélet fejlődését, továbbá mindeneket a kísérleteket, amelyeket a különböző korokban a Föld forgásának igazolására használtak. P. Hagen maga is készített ügyes műszert, amellyel bizonyította a Föld forgását. Ez a műszer lényegében véve egy torziós mérleg, izotomeográf. A bizonyítás alapgondolata rövidesen abban áll, hogy ha egy forgó test állandó forgatónyomatéka mellett változik a tehetetlenségi nyomaték egy függőleges tengelyre viszonyítva, akkor ezzel egyszersmind a torzió periódusa is, meg az amplitúdója is megváltozik.

P. Hagen izotomeografja egy vízszintesen elhelyezett fahengerből állott, amelynek hossza 8.5 m és a súlya 80 kg. Ez a henger közepén két 5.25 m hosszú acéldróttal volt megrögzítve függőleges irányban. A hengeren a középponttól a végpontig két kocsi volt mozgatható szisztematikusan a síneken* mindegyik 90 kg ólomsúlyjal megterhelve. Ha a kocsik centrifugális mozgást végeztek, a henger az óramutató irányával megegyező forgásba kezdett, centipetalis mozgás esetén pedig ellenkező irányban. A forgás (torzió) periódusából és amplitúdójából meg lehet állapítani quantitative a Föld forgásának a szögsebességét.

A szabadesés jelenségét is felhasználta P. Hagen a Föld forgásának igazolására. 23 m magas, belül teljesen üres, hengeralakú épületrész tetejéről súlyt ejtett le. A súly keletirányban történt eltérése 1% pontossággal megegyezett az elméleti eltérés értékével. Ezt a kísérletet 66-szor ismételte meg mindig ugyanezzel az eredménnyel.

Körülbelül ugyanabban az időben P. Hagen még más munkát is rendezett sajtó alá, a világhírű csillagász De Vico asszistensének, B. Sestini: Colori Stellarī című művét. Azonban nem eléggedett meg azzal, hogy csupán Sestininek a megfigyeléseit közölje. Utánanézett maga is minden csillagnak a kis Merz-távcsővel és saját becsléseivel együtt nyomatta ki Ses-

tini munkáját. Ennek a könyvnek a bevezetőjében igen szépen értekezik P. Hagen a csillagok színének a problémájáról. Ismerteti az eddig használt színskálát, amelyhez hozzátűzi a saját kilenc fokból álló skáláját.

Ennyi elfoglaltság között gondja volt arra is, hogy történelmi módszertani munkája, *Die veränderliche Sterne* számára időt szakítson. P. Hagennek igazán meg volt a felkészültsége arra, hogy ilyen munkát megírjon. Boonban és Münsterben volt alkaima személyesen megismerkedni Heissel, Orgelanderrrel, Schönfeldei, azokkal a csillagászokkal, akik ezen a téren kiváltó alkottak. Ismerte ennek a kérdésnek a fejlődését minden részletében és pontosan szemmel tartotta az erre vonatkozó legújabb irodalmat. Széleskörű ismereteit saját módszereivel észleléseivel kiegészítve olyan munkát állított össze, amelynek olvasása igen élvezet a szakember számára.

Amikor a 40 cm-es refraktor elkészüli, egy esztendeig még folytatta a változó csillagok megfigyelését, utána pedig nagystílú programmot dolgozott ki a kozmikus fénylező ködfoltok tanulmányozására. Herschel óta a fénylező ködfoltokat egyszerű szavakkal írták le úgy, ahogy a szem róluk benyomást kapott. P. Hagen a ködfoltok fényességét is számokkal igyekezett kifejezni a csillagok fényerősségehez hasonlóan. Megfigyelése tárgyat a Draper New General Cataioge ködfoltjai képezték. Eredményeit 1922—27-ben közzétett három kötetben adta ki. A könyv címe: *Preparatory Cataioge for a Durchmusterung of Nebulae*. Az erre vonatkozó összefoglaló munka, a General Cataioge 1928-ban jelent meg P. Hagen asszisztense, dr. Fr. Becker rendezésében.

A fénylező ködfoltok megfigyelésével egyidőben észlelte P. Hagen a sötét ködfoltokat is. Létezésüket ugyan nem a vatikáni csillagvizsgáló intézetben vette észre először, hanem már sokkal régebben Georgetownban, amint a változófényű csillagokra vonatkozó atlaszát készítette. Annak idején többizben azt látta, hogy a változó csillagok némelyike finoman ködös környezetben fekszik. Megfigyelte ezeket a csillagokat különböző évszakokban más és más körülmények között és a háttér mindig ködösnek tűnt fel. Magától értetődő volt tehát, hogy a ködös tulajdonság kozmikus jellegű. Most tehát a vatikáni csillagvizsgálóban tervbe vette, hogy felkutatja teljesen az egész a sötét kozmikus ködfoltok szempontjából. Nagy csodálkozással azt tapasztalta, hogy a sötét kozmikus ködök el vannak oszolva az egész égen különböző sűrűségeben, leginkább azonban a Tejúton kívül, a magas gelaktikai szélességekben, ahol ellentétesen a gyengén fénylező Tejúttal sötét kozmikus felhő út terül el.

Ez a felfedezés fokozta P. Hagen buzgóságát. A hátralevő idejét teljesen ennek a kérdésnek a szolgálatába akarta

állítani. 1920 március 6-án ezt a feljegyzést találjuk naplójában: „Ma vagyok 73 éves. Sokáig már nem dolgozhatok. De még munkaképes vagyok. Hálát adok a jó Istennek, hogy megengedte előmozdítanom az Ő dicsőségét. Ha még sikerülne befejeznem ezt a megkezdett munkámat, ez volna földi életem utolsó boldogsága.“

1925-ben betegség lepi meg. Erős szervezete leküzd a bajt. Felgyógyulásakor ezeket írja: „Megint tudok dolgozni. De érzem, hogy közeledem a befejezéshez. Most már én vagyok a legidősebb observator a világ összes csillagászai között. Magam is csodálom, hogy Képes vagyok még lendülettel dolgozni. Ügy látszik, a Gondviselés kívánja, hogy a ködút problémája még halálom előtt tisztázódjék.“

Az időjárás kitűnően kedvezett akkor a csillagászati munkának. Három hónapon át nem esett egy cseppek eső sem. De a következő év nem hozott kedvező időt. Áprilisban csak egy szép éjszakája volt. P. Hagen azzal vigasztalta magát, hogy majd május és június jobb lesz. És nem csalódott, örömmel folytatta a ködfolt-kutatásait a felhőtlen éjszakákon. Programmjának javarészét meg is valósította. Elérkezett az 1930-as esztendő. Sz. József napján ezt írta: „Ha április hó nem okoz zavart, úgy gondolom, a nyáron elkészülök a munkával.“ Hogy milyen volt abban az évben az április, nincs róla szó P. Hagen feljegyzéseiben. Közbejött újabb betegség. P. Hagen búcsút mondott a csillagvizsgáló intézetnek. A munka befejezetlen maradt. Szerencsére P. Hagen nem várt munkájának kinyomatásával addig, amíg a pro grammot egész az utolsó betűig meg nem valósítja. 1920-tól kezdve több ízben közelte a tudományos világgal kutatásainak eredményeit a különböző folyóiratokban.

Kezdetben kétkedéssel fogadták a csillagászok P. Hagen megállapításait. Komolyan kételkedtek azon, hogy sötét ködfoltok a valóságban létező tárgyak volnának. Csak szubjektív benyomásoknak gondolták, vagy olyan jelenségeknek, amelyek eléggyé magyarázhatók az igen gyengefényű csillagok diffúz fényének a hatásával. A kérdés csak bonyolódott még azzal, hogy ezek a sötét ködfoltok különösképen nem mutattak semmi elnyelési tulajdonságot. Azonkívül a fényképlemezek sem hagytak semmi nyomot, noha többórás kimutatással igen érzékeny lemezeket használtak erre a célra.

P. Hagen válaszában azzal érvelt, hogy ezek a sötét ködfoltok a teleszkópban azonos természetűek Herschel és Barnard ködfoltjaival. Ha tehát ezek nem szubjektív csalódások, akkor az övéi sem lehetnek hallucinációk.

Arra vonatkozóan, hogy ködfoltjai nem fényképezhető, egy más, hasonló tényre való utalással felelt. 1881-ben Baxendell felfedezett egy ködfoltot. Utána sok híres csillagász

tisztán és világosan látta ugyanezt a ködfoltot, például Becker, Wolf, O'Connor. És ezt a ködfoltot sem sikerült lefényképezni még a legmodernebb rendszerű csillagvizsgáló intézetekben sem. Nem szabad felednünk, hogy a szem tényérzékenysége ezerszerte nagyobb a legérzékenyebb fényképező lemez érzékenységénél. Ezt hangsúlyozta P. Hagen mellett érvelve Prof Hopmann. Egy másik tekintélyes csillagász Prof. Hartmann meg azzal érvelt, hogy a spektrál-analizisból ismert Sodium-vonalak, amelyek a radiális mozgástól függetlenek a spektrumban, sötét harmonikus felhők jelenlétével magyarázandók. Hagen kozmikus felhői tehát a valóságban csakugyan léteznek.

A kozmikus felhők eredetére és mibenlétére vonatkozóan P. Hagennek az volt a felfogása, hogy az tulajdonképen a megmaradt ősanyag, amelyből a csillagok kialakultak. A modern felfogással ez szöges ellentében áll. A kozmikus anyag A. N. Rüssel szerint tulajdonképen a nagyfényerősséggű csillagok sugárnyomása révén keletkezett por összekeveredve gáznemű anyaggal a világűrben.

Miután P. Hagen elhagyta a csillagvizsgáló intézetet, a Collegio Germanico-Unghericoban gondos ápolásban részesült. Lázas betegsége azonban hosszabb idő után sem csökkent. Azt remélte, hogy Rómán kívül kap majd újra erőre. Albánó melletti Gallóróba vitték a jezsuita noviciátusba. A dombos, változatos vidék, tiszta levegő, a szép kilátás a tengerre, felüdítőleg szokott hatni a szervezetre. Csakugyan Gallóró igen jó hatással volt rá. Egy hónap múlva elmúlt a láz, felkelt, körüljárt a házban és misézett is. Július közepén ezt írta a csillagvizsgáló intézetbe: „Végre jól megy minden. Ebben a házban ismét meggyógyultam. Rendezem sajtó alá a Synopsis der höheren Mathematik IV. kötetét. Augusztusban visszatérök a csillagdába.“

Augusztus hónap megjött, de a láz megint visszatért még pedig nagy fokban. A vesegyulladás jelei mutatkoztak. El kellett őt szállítani Rómába a Quisisana szanatóriumába. Rövidesen szétfoszlott minden remény a felgyógyulásra. Augusztus 21-én a betegek szentségében részesítették őt és szeptember 5-én éjjel visszaadta lelkét Teremtőjének. Egész az utolsó pillanatig öntudatnál volt. Utolsó napjaiban csak egy gond zavarta: befejezetlen maradt a kozmikus felhők vizsgálata. Egyik volt asszistense azonban levélben megvigasztalta és biztosította őt arról, hogy befejezi a kozmikus felhők kutatását. Erre a páter megnyugodva és elégedetten várta a jó Isten hívő szavát.

Régivágású csillagász volt. Nem a kényelmes asztal mellett gondolta ki elméleteit, hanem teleszkóppal a kezében fürkészte a nagy kozmos ismeretlen titkait. Páratlan volt a

munkaszeretete. A csillagászati megfigyelés nála üdülés-számba ment. A rossz időjárásra neheztelt a legtöbbször. Ez okozott nála lehangoltsagot és ez késleltette öt mondhatni egyedül programmának keresztülvitelében. Eredeti egyéniség volt. Telve eszmékkel és tervekkel. Munkájában feledte önmagát és csak az Isten dicsősége meg a tudomány előhaladása lebegett szeme előtt. Halálával az Egyház és a tudomány ki-váló természettudományos kutatót vesztett el benne.

IRODALOM.

La Rotation de la Terre ses Preuves mécaniques anciennes et nouvelles. Rome (1911).

Die Veränderliche Sterne. Freiburg im Breisgau (1921).

Colori stellari osservati a Roma negli anni 1844—46 da Benedetto Sestini S. J., Roma (1911).

Preparatory Catalogue for a Durchmusterung of Nebulae. Edinburgh (1927).

Lunar eclipses as problems for students. Sidereal Messenger, 3.

Via Lattea e Via Nubila. Memorie délia Società Astronomica Italiana. L, 9. (1920).

A Durchmusterung of the Heavens for Obscure Cosmic Clouds. Atti della Pont. Acc. delle Scienze. 76, 89; 77, 131; 82, 263.

Tibor Mátyás S. J.

Magyar hithirdetők Zambéziben.

(Czimme...mann István. 1849—1894. Menyhárt László. 1849—1897.)

A múlt század utolsó negyedében a missziós-eszme ismét az érdeklődés homlokterébe került.

A Jézustársaság eltörlése után a pogányok megtérítését szorgalmazó buzgóság lelohadt. A francia forradalom nyomában járó, csaknem évszázadig tartó állandó zavargások és lázongások között nem fordíthattak akkora gondot és annyi áldozatot a hithirdetésre, mint kívánatos lett volna.

Miután a pusztító vihar elült és a forrongó kedélyek lecsillapodtak, a mennyei bölcseséggel megáldott XIII. Leó pápa ismét a pogányság felé irányítja a katolikus világ figyelmét; mire olyan missziós-föllendülés kezdődik, amely még ma is emelkedőben van.

Hazánk sem maradt hátra az általános fölbuszdulás közeppette. Többek között két jezsuita, P. Czimme...mann István és P. Menyhárt László is az evangélium munkásai közé állt. A töretlen ugaron azután megmutatták, hogy mire képes az igazi magyaros lelkesedés, akaraterő és munkabírá!

P. CZIMMERMAN ISTVÁN.

Mi lesz e gyermekből?

A trianoni kényszer-határ által elszakított és a bércecs Kárpátok erdőkoszorúzta magaslatai között fekvő szepes-megyei Szomolnok-Huttán született P. Czimme...mann István 1849 március 29-én. Szülei egyszerű, derék, vallásos polgáremberek voltak. Ha nem is dúsalkodtak földi javakban, azért ínséget sohasem szenvedtek. Az apa szorgalmas munkával, fáradságot nem ismerve teljesítette kötelességét, hogy minél jobban biztosíthassa családjá földi boldogulását. A gondos édesanya ügyes gazdálkodással és beosztással elérte azt, hogy mindig került valami a kenyér mellé az asztalra.

A kis Pista gondtalan, vidám gyermekkort élt át. Szép

lelki és szellemi tulajdonságokkal biztos föllépés, elevenség és életrevalóság párosult benne. Pajtásai között mindig ő volt a vezér, övé volt az utolsó szó.

Az iskolában is megállta a helyét. Bármit bíztak rá, pontosan elintézte. A tanító nagyon kedvelte szolgálatkészisége, fürgesége és gyors felfogása miatt. Ha fogas kérdést vetett fel és az egész osztály szorongva hallgatott, meg sem tudott mukkanni, Pista minden készen állott, hogy megfeleljön. Oly jó esze és emlékezete volt, hogy egyszeri hallás után minden megjegyzett. Mikor az iskolától búcsút vett, a tanító megfenyegette az osztályt és így szólt:

— Czimmermann eltávozott. Ha a Szentlélek meg nem segít titeket, akkor jaj nektek!

Mindamellett, hogy gyors felfogással és nagyszerű tehetséggel áldotta meg a jó Isten, nem szívesen bújta a könyveket. A gimnáziumi tanulmányok nem igen ízlettek neki, szilaj csikó-természetének nem felelt meg a fegyelmezett diáklelet. Szülei, rokonsága szerették volna, ha tanul, tovább képzi magát, szép jövőt járhatnak neki. Sokszor, kicsi korától kezdve találgették, kérdezték egymást: Mi lesz a gyerekből?

— Jó esze van — mondogatták —, sokra viheti. Nagy úr lehet még belőle. Taníttatni kell. Maga a tanító is mondotta, hogy valóságos vétek volna, Pistát itthon fogni.

A jó szülők szívesen belementek, hogy Pista gimnáziumba járjon, de ha ő nem akart! Pedig hogyan szerették volna, ha pap lenne belőle! Szép szóval kérték, lelkére beszéltek; fáradozásuk káravészett volt.

Nem erőltették tovább a dolgot, hanem otthon tartották és elhelyezkedést kerestek számára. Találtak is a helybeli vaskohónál. Mivel szép írása volt, felfogadták írnoknak és itt egyéb kisebb megbízások elintézését is rábízták.

Ember a talpán!

Nehezen, de lassankint belátta, hogy a gondtalan, játszi gyermekkornak már vége. Az élet nem gyerekjáték, hanem kötelességek, komoly, férfias munkálkodás láncolata. S lia valamire vinni akaria. akkor tanulnia kell. Középiskolai képzettség nélkül nem boldogul.

Tizenhatéves volt már. Elhatározta, hogy elhagyja állását és beiratkozik a gimnáziumba. De hol, hogyan, miből?

Nem sokat tétevázik, hanem folyamodik a jótékonyságáról messzeföldön ismert Zabóyszky László szepesi püspökhöz és támogatását kéri. A főpásztor készséges örömmel ad neki helvét a lőcsei püspöki nevelőintézetben. 1866—1867. iskolai évben megkezdi az első osztályt. Eleinte keservesen ment a latin deklináció, idegenszerűen érezte magát a nála jóval

fiatalabb diákok között. De nem enged. Fényes tehetségével és vasakaratával legyőzi az akadályokat. Év végén messze kimagaslik társai közül és jutalmul 210 forintnyi ösztöndíjat kap.

A negyedik osztályban katonai sorozás alá került, bevált és három évi katonai szolgálatra berendelték. Mivel nem volt kedve megszakítani tanulmányait, hamarosan leteszi az önkéntesi vizsgát és így a három évi bakáskodástól szerencsésen megszabadul.

Az ötödik osztály után még a nyári szünet alatt levizsgázik a hatodikból és az 1870—71. iskolai évben Löcsén leszolgalja az önkéntesi évet, de közben elvégzi a hetedik osztályt is és csillaggal kitüntetve, mint káplár válik meg a hadseregtől. A következő évben, 1872-ben érettségizik fényes eredménnyel. A gimnázium nyolc osztályát hat év alatt végezte és már 23 éves volt, midón bezárult mögötte a középiskola kupa.

Annyira megszerette a tanulást, hogy mikor pályaválasztásra került a sor, a tanárság mellett döntött.

1872. év őszén Pesten beiratkozik az egyetemre. A tiszta légkörhöz szokott, romlatlan, mozgékony természetű ifjúnak nem tetszett kollégáinak élete, akik a nagyvárosi élet sodrába kerülve, együtt úsztak az árral. Tanulás helyett mulatozásra adták magukat. Elkapta őket, beteggé tette lelküket az élvezetek mohó, örömtelen láza. Pista megállapodott és meghigadt, tisztult és emelkedett gondolkodásmódja láta az örvényt, amelynek peremén jár; finomult lelkisége elkívánkozott a minden napjai élet laposságából a tisztább, napsugaras magaslatokra.

Nem sokat tétevázik, Vácott terem és megjelenik Peitler Antal püspöknél.

— Jelentem alássan Nagyméltóságodnak, hogy én a papi pályára való vagyok.

— Szép, szép — felelte a püspök, akit a szép szál fiatalember katonás föllépése egészen elbűvölt —, de meggondolta-e kellően ezt a lépést?

— Excellenciád, az én koromban ehhez kétség nem férhet.

— De nálam — mondotta a püspök — a szemináriumban már nincs hely.

— Mit? Excellenciád püspök és nem talál helyet számomra?

A püspöknek nagyon imponált az egykori káplár határozott és amellett szerény egyénisége. Rögtön készítettek számára helyet és pedig előbb a püspöki palotában, majd a papnevelőben.

Itt is hamarosan kimagaslik társai közül érett gondolkodásával, szorgalmával és a tanulmányokban elért eredmény-

nyel, azért püspöke rövidesen Rómába küldi, hogy a jezsuita atyák vezetése alatt álló Gergely-egyetemen alaposabban kírászze magát.

Elhatározására, hogy a papi hivatást választotta, az említett okokon kívül döntőleg hatott testvérbátyja, Ignác pél-dája, aki ebben az időben szepesmegyei pap volt. Később a 90-es években szepesi kanonok lett és mint ilyen hunyt el Szepesbánya a világháború alatt.

Az örök városban.

István tiszteletlendő Rómába került és pedig a magyar-német teológusok számára épült papnevelőbe. Az örök városba, a katolikus világ középpontjába, szívébe ki ne vágyódnék? Akár a bazilikák égbeszökő íve alatt járt, akár az utcákon haladt, mindenütt a régi dicső múlt emlékei ötlöttek szemébe. A hatalmas világégyház középpontja lenyűgözte fenségével, de egyúttal megihlette lelkét. Itt adták a szent hitért életüket a vértanuk milliói, itt élt és szolgált Istennek a szentek és szüzek végétlen serege. Innen indult ki minden fontosabb mozgalom és ide futnak össze a történelmi események szálai.

öt évig tartózkodott Rómában: egy évig bölcsseleket, négyig teológiát tanult. Miután doktorrá avatták és pappá szentelték, visszatért hazánkba.

Tanulmányait a híres Gergely-egyetemen végezte, ahol az egész földkerekség minden nemzetéből a legkiválóbb és legtehetségesebb növendékek készülnek elő szent hivatásukra. A pápai trónon a vértanúlelkű, galambösz aggastyán IX. Pius ült, akit a piemonti vad hordák megfosztottak minden birtokától. Tanárai és előljárai között a később bíborosi méltóságra emelkedett Franzelin és Steinhuber atyákat látjuk.

Feledhetetlen emlékekkel és benyomásokkal távozott Rómából. Látóköre hatalmasan kitágult és az eszményi magasságok felé szárnyaló lelke minden áldozatra, minden munkára kész volt, hogy Isten dicsőségét és a lelkek üdvösségeit minél hathatóbben előmozdítsa.

Csak előre!

A most már dr. Czimbermann István a római papnevelő kispapjainak piros ruháját felcserélte a falusi káplán egyszerű fekete öltönyével. Mint újmisést először Harasztiba, majd Taksonyba küldötte a főpásztor, hogy megismerje a vidéki lelkipásztorkodás minden csínját-bínját. Két évig sem volt káplán, már annyira kivívta az illetékes tényezők megelégedését, hogy a váci papnevelő intézet lelkiigazgatójává nevezték ki. Ez annyit jelent, annyira megbíztak benne, hogy nyugodt lélekkel rábízták az egyházmegye jövendő lelkipásztorainak lelki irányítását.

De itt sem volt sokáig maradása. Régi belső vágy sarkalta

magasra törő lelkét; más, új életeszmény ragadta íneg figyelmét.

Már Rómában is gondolt arra, hogy be fog lépni a Jézus-társaságba. Tanáraiban és előljáróban olyan férfiakat ismert meg, akik teljes lélekkel, visszatartás nélkül adják magukat Isten szolgálatára. Életük magával ragadó példája fölkeltette benne a vágyat, hogy közéjük tartozzék.

Szándéka megvalósításának útjában állt esküje, amelyet minden papnövendéknek, aki a Collegium Germanico-Hungaricumban tanul, le kell tennie és megírni, hogy három év előtt egyházmegyéjét el nem hagyja.

Nehéz szívvel, de nagylelkűen elodázta a rendbelépést.

Végre ütött a várt óra. 1879 szeptember 24-én a karinthiai Sanct-Andräba sietett, hogy megkezdje a noviciátust. A lavanti püspökök egykorai várkastélyában végezte az első próbaidőt. Vezetője a hírneves konvertita, P. Bülow Emil volt. Társai közt látjuk Nisiust Jánost, Straub Antalt, Wimmer Jánost, későbbi egyetemi tanárokat, Puntigam Antalt, Wickl Rupertet, a jeles aszkétikus írókat.

Csakhamar otthonosan érezte magát új életkörülményei között. Messze vezetne célunktól és nem is lehetséges e rövid életrajz keretei között vázolni az újszerzetesek kiképzését, napirendjét. Elég annyit megjegyeznünk, hogy szapora buzgósággal adta magát az előírt dolgok végzésére és sasröptű lelke messze az átlag fölött szárnyalt az Isten-szolgálat és lelki élet tiszta lékgörében.

Nem állapodott meg félúton, dolgozni, alkotni vágyott. A szent rendalapító lánglelke megihlette, lobogó lángolásra tüzelte; a lelkigyakorlatokban rejlö immanens logika magával ragadta az élet-harc tér lelkicsatáinak megvívására. Isten a Teremtő, mi a teremtményei; Krisztus a király, mi alattvalói, szolgálunk hát neki! Ez volt életének vezéreszméje.

—7 Igen, igen — mondotta — szolgálunk neki: én is, te is, ő is, mindenki hódoljon meg előtte; ismerje el urának a szegény és gazdag, öreg és ifjú, egészséges és beteg, az ural-kodó és alattvaló, úr és szolga, férfi és nő, hivő és hitetlen. Erre fogok törekedni, ez lesz működésem, egész életem célja.

A nép apostola.

A próbaidő után 1881-ben Pozsonyba került szónoknak.

Következő évben az alföldi végételen róna régi kultúrközéppontjában, Kalocsán találjuk, ahol hittanár, szónok, gyóntató, a Jézus Szíve Társulat igazgatója, a templomot fölkereső hívek lelkipásztorá, azután népmissziós lett.

Tágas tere nyílt apostoli buzgóságának. Nem elégedett meg a templomba özönlő hívek gondozásával, hanem útrakelt, hogy keresse és az akolba terelje az elveszett báránykákat is.

Főgondját a szegényekre és betegekre fordította. Felkereste, vigasztalta őket. Míg testi bajaik gyógyítására tanács-sal szolgált, addig lelkükre a hit erősítő balzsamat csepegtette. De nem feledkezett meg támogatásukról sem. Haynald bíboros érsek és a kalocsai káptalan tagjai oly bőséges alamizsnát juttattak kezéhez, hogy egyik szegény sem maradt kisebb-nagyobb pénzbeli segítés nélkül.

Egyik legkedvesebb foglalkozása volt, ha az elhanyagolt tanyai nép lelki művelésén lendíthetett. Atyai jóbarátot nyertek benne.

Míg elődje, a jó P. Uhlárik János, a mozgalmas életet kedvelő és az enyém-tied fogalmáról nem egészen világos ismeretekkel rendelkező kalocsai cigányokat törekedett emberfeletti türelemmel és állandó ajándékokkal nemesíténi, jó útra terelni és a fekete nemzet hamar lohadó áhítatát élesztetni, addig ő az ügyefogyott, tudatlan magyar nép lelki és szellemi szintjét iparkodott emelni.

Szentbenedek, Úszód, Foktő, Bátya, Miske, Hajós, Szakmar, Gombolyag stb. község jobb sorsra méltó népe között gyakran megfordult, hogy lángoló szavával, gyújtó beszédeivel élessze bennük a katolikus öntudatot és mélyítse, fokozza hitéletüket.

Emlékét a kis Negyven község lakói örizzék meg leghibben. Még 40 év múlva is élénken emlékeztek beszédeire, tanácsaira. Megható volt, midőn az öregebbek gyermekded kegyelettel mutogatták kicsi templomukat és mondogatták: Ezt is a megboldogult „Páter Czímermánynak“ köszönhetjük.

A jó Páter ugyanis addig kilincselt, míg akkora összeggel nem rendelkezett, hogy a jó negyvenieknek templomot nem építhetett. Legbőkezűbb támogatója Lichtensteiger János kalocsai segédpüspök volt.

A kis templom hamarosan fölépült és a b. Szűzanya tiszteletére szentelték föl. A templom ma is áll, három oltárral, toronnyal, kórussal, haranggal. Nagyon szép, barátságos, egyszerű, de ízléses stílusban épült. A község is megnagyobboldott, most már nem negyven házból áll, hanem lehet már százon is túl.

Egész ember.

Isten dicsőségéért és felebarátjai földi és örök boldogulásáért hevülő lelke nem érte be ennyivel. Már eddig is annyi és akkora áldozatot hozott. Lemondott dicsőségről, rangról; otthagya magasra ívelő pályáját és a szegény Jézus, a sokszor kigúnyolt és megvetett Jézus, társa lett.

Azon tűnödött, hogy mit adhatna még az Úrnak. Vagyona nincs, lemondott róla a szegénység fogadalma által; szabadságát, önrendelkezési jogát felaldozta az engedelmesség oltárán.

Messzekiható tervek, szinte teljesülhetetlen vágyak homályosan rajzottak lelkében, míg végre 1884-ben világosan láta, hogy mit kell tennie.

Történt ugyanis, hogy a délkeletafrikai Zambézi-misszió válságos helyzetbe került. Az életük javakorában álló misszionáriusok egymásután hanyatlottak sírba és félő volt, hogyan újabb erők nem lépnek a kidőltek helyébe, a szépen föllendülő telepeket el kell hagyni. P. Gabriel S. J. európai toborzó-útra indult és közben, 1884-ben, hozzáink is ellátogatott.

Kérő esdeklése, buzdító szavai, a szegény, elhagyott és a pogányság sötétségében tévelygő négerek lelki nyomorúságának vázolása nem tévesztette el hatását. P. Czimbermann nagy lelkének egész melegével fölkarolta az eszmét. Már évekkel azelőtt fogadalmat tett, hogy ha heves fejfájásától megszabadul, akkor a missziót fogja kérni előljáróitól.

A rend magyarországi helyzete kevés kilátással kecsegítette, hogy terve rövid időn belül megvalósul. Még csak 30 éve telepedett vissza az országba, munka oly sok volt, rendtag pedig oly kevés; minden épkezláb ember túl volt halmozva munkával; szinte biztosra vette, hogy nem teljesül kérése.

Istenben bízva, előadta kérését és okait, amelyek a kérés jogosultságát megerősítették. Az általános rendfönök megadta az engedélyt és a Zambézi-misszióba rendelte. Hogy óhaja ilyen hamar teljesült, abban nagy része volt a kalocsai kollégium rektorának, P. Menyhárt Lászlónak is, aki maga is már régóta vágyott az afrikai misszióba és alattvalójának kérését hathatósan istápolta a fölöttek előljáróknál.

P. Czimbermann ujjongó lélekkel indult a hosszú útra. 1885 őszén már Portugáliában találjuk őt és még a tél beállta előtt hajóra száll, hogy minél előbb vágyai és jövő működésének színhelyére érjen. 1886 február végén megérkeznek a hatalmas Zambezi folyó torkolatához.

Mindjárt a kiszálláskor szomorú kép tártult szeme elé. Az enyészet vihara végigsvított a missziót. Vajmi kevés föl-emelő, de annál több lehangoló esemény, körülmény ötlött elébe.

A megpróbáltatásokkal teljes múlt és vigasztalan jelen után milyen jövő fog következni?

Nem sokat töprenggett magában, hanem elszánt elhatározással, tetterős lélekkel fogott a munkához, hogy a múlt romjai fölött a szebb jövő épületét emelje. Itt mutatkozott csak igazán a maga teljes mivoltában annak, ami: *egész embernek, talpig férfinek*, akinek sziklaszilárd hite, megingathatatlan bizalma, fáradtságot nem ismerni akaró munkabírása van.

„Iparkodom odajutni, — írta, — ahol a legnagyobb a tevékenység, vagy kétségtől a legnagyobb szenvedés vár minden hithirdetőre.”

*P. MENYHÁRTH LÁSZLÓ.**Szent Alajos nyomában,*

P. Menyhárth jellemére nézve teljesen elüt P. Czimraermann-tól.

Az utóbbi a rögtönzéseknek, gyors elhatározásoknak az embere volt: csodás ruganyosságával és szívós kitartásával legyőzi az élébe gördülő akadályokat. Behatól az afrikai őserdőbe, új küzdelmek után sóvárog és messze benn a vadonban, ezer kilométernyire a tengertől, nélkülvilágban, szenvedések és üldözöttetések között megalkotja a zumbói missziót. Majd midőn hatalmas lángtól égő lelkének tüze ellobog, a sok munkától megtörve, sírba hanyatlak.

P. Menyhárth körültekintő, előrelátó gondoskodással továbbfejleszti a megalapított állomásokat. Nagyméretű építkezéseivel, a gazdaszat fölkarolásával biztosítja a misszió jövőjét. A töretlen pusztaságban és áthatolhatatlan őserdőben bősségesen termő szántóföldeket, ültetvényeket és veteményes-kerteket varázsol elő és így biztosítja a missziót a jövő esetleges viszontagságai ellen.

P. Czimmermann kezdeményező, úttörő, P. Menyhárth hig-gadt, előrelátó építő.

P. Menyhárth ifjúkori éveiről keveset tudunk. Egyszerű, nyugodt lefolyású volt.

Született a hevesmegyei Puszta-Szarvason 1849 május 30-án. Középiskolai tanulmányait egészen a hatodik osztályig a ciszterci-rend egri főgimnáziumában végezte. Mind a hat éven át első diák volt osztályában. Ernyedetlen szorgalma, biztos tudása és szerény modora biztosította számára mind tanárai, mind társai szeretetét és bizalmát.

Itt jutott először kezébe az angyali ifjú, szent Alajos élete, amelyet Galambos Kálmán A castiglionei angyal címmel írt. A könyv tetszett neki. Üjra és újra olvasta. Alajos példája magával ragadta. Habár eddig még nem látott jezsuitát, elhatározta, hogy közéjük fog állni. Teljesen Szent Alajos életútján, nyomában akart járni.

Édesatyja nem ellenkezett, de útipénzt nem adott neki. Ez a körülmény nem volt képes eltántorítani elhatározásától. Azon a néhány aranyon tette meg az utat, amelyet mint első diák Egerben kapott. Ez a tény, az önmagához való következetesség és minden akadályt lebíró vasakarat jellemezte későbbi éveiben is. Óhaja teljesült, Stieber György provincialis 1866 augusztus 13-án felvette a Társaságba. Novíciusmestere a már említett jeles Bülow Emil volt. Hogy milyen komolyan vette a lelki életet és rendíthetetlenül követte Szent Alajost, arról tanúskodik mesterének későbbi nyilatkozata, aki azt állította,

hogy a fiatal Menyhárt legjellemzőbb vonása a rendkívüli önmegtagadottság volt.

A szokásos kétévi próbaidő után örvendező lélekkel szenulte, adta magát Istennek a fogadalmak által égő áldozatul, Lélekben megerősödve és fölverítzve, 1868-ban beáll rendje munkáscsapatába, hogy ezután már tettel is fáradozzék a lelek javának előmozdításán. Kalocsára kerül, mint szakaszprefektus, ahol a Társaság nevelőintézetében öt évet tölt, mint az ifjúság nevelője és tanára. Közben már pótolta a hiányzó gimnáziumi osztályokat és letette az érettségi vizsgálatot. A nevelés nehéz mestersége türelempörbájával és ezer apró ügyes-bajos dolgával, a tanári hivatás egyhangú életével jó előkészítő iskolául szolgált a jövendő apostol hivatására.

A következő években Pozsonyban bölcselletet és a regényes fekvésű Innsbruckban teológiát tanult. Tanárai között szerepeltek a katolikus hittudomány ragyogó csillagai, akik tudásuk fényével és mélységével becsületet, elismerést szereztek az Egyháznak. Costa-Rosetti, Grisar, Jungmann, Noldin, Nilles, Stentrup előadásait hallgatta. Az ő útmutatásuk mellett szerelte föl lelkét a katolikus tudományosság soha el nem avuló és be nem rozsdásodó fegyvereivel.

Életének útja, lelkének, jellemének fejlődése nem hirte len magasra ívelő, mint P. Czimmermanné, hanem csenben, észrevétlénül, fokról-fokra növekedett lelkireje, ugrásszerű változások, átmenetek nélkül alakult ki egyénisége. Mindig alapos munkát végzett.

Tervek és vágyak.

Alig végezte el a próbaidőt, lelke márás magasra szárnyal. Először halk vágy kél benne, hogy életét bárcsak a szegény négerek megtérítésére szentelhetne, ez a vágy annyira erőssédk, hogy fogadalommal szánja és kötelezi magát, föltéve, ha elöljárói is így döntenek, hogy a Zambezi elhagyott feketéi között fogja hirdetni az evangéliumot. Tette ezt 1873-ban, minden a rend még nem vette át az említett missziót.

Neki is kevés kilátása volt, hogy vágya valaha is teljesülni fog. De nem csüggéd el, habár életének körülményei, hivatalai szem melláthatóan eltávolították a missziótól.

A teológia harmadik évében pappá szentelték. A negyedik esztendő előtt megújította kérelmét az afrikai missziókat illetőleg és egyúttal áthelyezését kérte az angolországi St. Beunó-kollégiumba, ahol hittudományi tanulmányainak befejezése mellett angol nyelvi tudását is tökéletesítette.

„Hála tehát az örök Istennek, — írja St. Buenóból 1879 október 14-én P. Weisbauernak — már október óta itt vagyok és nagyon jól érzem magam. Ha Főtisztelendséged, vagy bárki más csodálkozik missziói rendeltetésem miatt, tudják meg, ké-

rem, hogy Isten szent akarata, mely engem a missziókba hív, többé kétségbe nem vonható. Ott vagyok most, ahova Isten akarata állított s csak ezt az egyet kérem holtom napjáig és semmi másat. Ez a hivatásom nem új, mert már tiz év óta érzem bensőben s már 1871-ben vettet erre vonatkozólag ft. P. Generalis levelét...; sőt 1873-ban fogadalommal áldoztam fel magamat erre a misszióra, melyet Társaságunk éppen most vett át. (1879-ben, a levél írása előtt néhány hónappal.)

De mit szóljak eddigi tanulmányaimhoz, a botanikához? (P. Weisbauer is kiváló botanikus volt.) Elértem velük célokat; dolgoztam, amennyi csak tőlem telt... ezen a téren semmit sem hanyagoltam el. Azért folyton szem előtt tartottam a missziókat... és sürgősen kérelmeztem. Különben pedig egészben Isten gondviselésére bíztam magam és Ő olyan utakra vezérelt, hogy azok szemében, kik lelkembe nem láthattak, más irányt vett életem, mint amelyhez Isten kegyelméből eljutottam. Botanikus mivoltom a missziókban sem lesz hátrányomra s ha körülményeim engedik, bár a szaktudós szerepére ezentúl nem vállalkozhatom, a tőlem kitelhetőt ebben az irányban ezentúl sem fogom elhanyagolni.“

De az isteni Gondviselés másként rendelkezett. Olyan kiváló erőt és nagytudású férfiút, mint P. Menyhárt volt, az amúgy is emberhiányban szenvédő rend nem nélkülözhetett. A teológia befejezése után visszahívták Magyarországra. A váratlan rendelet nem vette el kedvét, nem lohasztotta le buzgóságát, hanem készséges lélekkel indult hazafelé, várva a jobb időt, midőn vágya teljesülni fog.

Angliából visszatérve, St. Andräben elvégezte a rend alkotmánya által előírt harmadik próbaévet, innen Kalocsára került 1882-ben, ahol a konviktusban főprefektus, a templomban szónok és a felsőbb osztályokban a természetrajz tanára lett.

1883 augusztus 15-én elöljárói az ünnepélyes fogadalmak letételéhez bocsátják. Ezzel a tényel a rend végervényesen tagjai közé sorozza.

Az ifjú tudós.

Iparkodott egész, tökéletes munkát végezni. Mint fiatal természetrajz-tanár nem érte be azzal, hogy csak magát az iskolai könyvet tudja, hanem ezirányú ismereteit állandóan gyarapította.

Kalocsa érseki székén ekkor Haynald Lajos bíboros ült, aki mint botanikus is kiváló hírben állott és ha székhelyén tarázadt, négyesfogatával gyakran kiszállt a vidékre botanizálni. Tetszett az érseknek az ifjú tudós természet szeretete, gyakran magával vitte tanulmányi kirándulásai alkalmával; könyvtárát, herbáriumát rendelkezésére bocsátotta; az összes

duplapéldányokkal megajándékozta, sőt elsőrangú külföldi tudósokkal, mint pl. Kerner dr., Weisbauer páter, megismertette.

Hogy nem minden nap ismeretekre tett szert, abból is lát-hatjuk, hogy 1877-ben megjelenik első tudományos műve. Kalocsa vidékének növénytenyészete címmel. „Előttem a vidék növényzetéről mindeddig még senki sem írt. Ehhez járul még az is, hogy a vidéken természetrájzi kutatásokkal csak egy évig foglalkoztam... De az eddigi tanulmányozás is oly sok és oly meglepő adatokat nyújtott, hogy azok közzétételét csakis előnyösnek tarthatom.“ (Előszó.) A szaktudomány színvonalán álló munka a maga idejében feltűnést keltett és a fiatal szerzőnek még a tudós körökben is tekintélyt és elismerést biztosított.

Hat, általa fölfedezett virágfajjal lepte meg a tudományos világot és más 28 új változatra tett figyelmessé Kalocsa flórájában.

Már mint fölszentelt pap sem hagyta abba a természetrajzi bűvárkodást. A kalocsai gimnáziumnak pompás növénygyűjteményt állított össze, amely a város és vidékének flóráján kívül dr. Haynald érsek duplum-ajándékait is tartalmazza.

Afrikában sem feledekezett meg kedves tárgyról. Sokoldalú elfoglaltsága mellett is talált időt és módot, hogy meteorológiai megfigyeléseket végezzen a saját maga föllállította borómai állomáson, melynek észleléseit a kalocsai Haynald-obszervatórium tette közzé. Kalocsára messzeföldön híressé vált rovargyűjteményt küldött, később újra 732 fajt tartalmazó növény-kollekciót ajándékoz az intézetnek. Utóbbit Schinz János zürichi egyetemi tanár ismertette Plantae Menyharthianae (Wien, 1905.) címen megjelent könyvében. A küldött növények közül igen sokat P. Menyhárd fedezett fel és 20 fajt róla nevezett el a hálás tudományos világ.

A tettek embere.

A konviktusi főprefektusnak fontos szerep jut a Jézus-társasági kollégiumokban. Nemcsak a nevelők szerepét betöltyi fiatalabb rendtársakat látja el útbaigazítással, hogy növendékeiket miként neveljék, mire vigyázzanak, hanem maga is közvetlenül részt vesz a nevelés munkájában, ő intézi a fölvételt, vagy elbocsátást, ő szolgál tanáccsal és fölvilágosítással a szülőknek, egyszóval, összekötőkapocs a nevelőintézet és a szülői ház között. Nagyszerű hivatás a haza reményeinek a nevelése, de felelősséggel teljes is, mert egy-egy eléggé meg nem fontolt lépés, intézkedés mérhetetlen károkat okozhat az ifjak lelkében.

P. Menyhárd három és félévig viselte ezt a hivatalt. Buz-

¹ Budapest, Hunyadi-intézet. 1877. 1984-26. II. 8°.

gósága, tapintatos és körültekintő kormányzása, józan mérséklétére előljárói, rendtársai és a szülők teljes megelégedését változtatta ki. Midőn P. Molnár László rektori mandátuma lejárt, az általános rendfőnök őt nevezte ki a kalocsai nagy kollégium rektorává és a gimnázium igazgatójává 1885 április 12-én. Mikor a hivatalt átvette, férfikora delén állott, 35 éves volt minden össze. Az új állásban még világosabban kitűnt P. Menyhárt kormányzói tehetsége, rátermettsége, előrelátása és gyakorlati érzéke.

A kalocsai kollégium ebben a korban élte virágkorát. Maga a város, illetve nagyközség ebben az időben, jelentéktelen volt és kívül esett a forgalom főbb útvonalain. Csak érseki székhely-voltának és iskoláinak köszönhette, hogy nem borult rá az ismeretlenség ködfátyola.

A gimnázium tanárai között nagyszerű erők, az ország határain túl is előnyösen ismert szakférfinak működtek, akik igazságos eljárásmódjukkal nagy hírnevet szereztek a gimnáziumnak. Közöttük találjuk a lelkes magyar költőt és ünnepelt szónokot, Rosty Kálmánt, Fényi Gyula csillagászt, Tóth Mike írót és minerológust, Tomcsányi Lajos egyházjogászt, Weiser Friegyes történészt, Thalhammer János bogarászt, Molnár Lászlót, az önálló magyar rendi provincia megalakulásának egyik fő előmozdítóját, Mladoniczky Ferencet, Raile Edét és másokat.

A gimnázium és konviktus növendékei nemcsak a közelí meggyékből kerültek ki, hanem tekintélyes százalék az ország messzebbfekvő részeiből származott. Az intézet nem helyiérdekkű volt, hanem országraszóló, amilyen abban az időben párhagyta ritkította. 1860-ban, a gimnázium átvételekor, 79 tanulót találtak három osztályban, 1885-ben már 500 fölé emelkedett a számuk. A konviktus 1861-ben nyilt meg 12 növendékkel, 1889-ben, P. Menyhárt rektorsága végén, 169-re gyarapodtak.

A nagyméretű nekilendülés szükségesére tette 1885-ben az első, a következő évben a második osztály párhuzamossá tételét,

A konviktus is, amelyet Szent István első magyar király tiszteletére Stephaneumnak neveztek, a mai Haynald-utca felett hatalmas szárnyal bővült. A kollégium tőszomszédságában fekvő elemi iskolát és udvarát szintén a Stephaneumnak adományozta a nagylelkű Haynald bíboros-érsek, helyette pedig a rendházzal szemben, új, pompás népiskolát emelt. 1887-ben a már korhadó fagerendák helyett mindenhol vástraverzek kerültek; majd meg két év múlva új tornaterem és fölötté rajzterem épült.

Nem feledkezett meg a szegény tanulókról sem. Nagyon jól tudta, hogy sok tehetséges ifjú nem tanulhatna tovább, ha segítséget nem kap, mert szüleik szegények, vagy mostoha körülmenyek között élnek, azért istápolásukra a Josephinumot

alapította. 10—12 szegény tanulónak nyújtott ez az intézmény lakást és ellátást.

Nem mondjuk azt, hogy egyedül P. Menyhárt hatalmas érdeme a sok alkotás, a kollégium fölvirágzása. A rendtársak ügybuzgó támogatásán és egyöntetű munkásságán kívül, mindenekelőtt Haynald Lajos bíboros-érsek és a kalocsai iokáptalan nagylelkű adományai tettek lehetővé a nagyarányú építkezést. Mégis az ő számlájára könyvelhetjük el az elért eredményeket, mert nélküle alig, vagy legalább is nem ily mértékben következtek volna be.

Nemcsak a gondjaira bízott házat emelte, tökéletesítette, hanem másutt is segített, ahol alkalom kínálkozott. Így pl. hogy mást ne említsek, a Társaság budapesti székházának megalapításán is fáradságot nem ismerő buzgósággal dolgozott.

Hivatalos kötelességének teljesítése közben tudott szaktani időt hitbuzgalmi és tudományos cikkek írására is. Egyik cikk a másik után került ki szorgalmas tolla alól és jelent meg különböző folyóiratokban.

Minden tekintetben méltót tüntetett ki a Szent István-Társulat kebelében megalakult Tudományos és Irodalmi Szakosztály, mikor őt mindenkor megalakulásakor, 1887 május 5-én, tagjai közé választotta.

Négyévi működés után megvált rektori hivatalától. Utódja, P. Raile Ede, 1889 április 21-én váltotta föl. Most ismét előadta kérését az afrikai missziót illetőleg. Midőn a tartományfőnök kijelentette, hogy itthon nem nélkülözheti, akkor csodálatos megadással az első osztály tanítására ajánlkozott.

Afrika felé.

Már-már egészen beleélte magát új munkakörébe, midőn 1889 őszén megjelenik Kalocsán Czimbermann István. Most már egyesült erővel igyekeznek keresztülvinni a tervet.

P. Menyhárt levélben fordul Anderledy Antal általános rendfőnökhöz. Állhatatossága végre is győzött. 18 évi álma valóra válik. Maga a rendfőnök Isten akaratát látva küldetésében, megadta az engedélyt, hogy Afrikába távozhassék. öröme határtalan volt. Tettereje és sokoldalúsága hatványozott mértékben tünt elő. Míg társa előadásokat tartva s támogatást keresve-kérve járta a széles országot, addig ő előkészült a missziósélet eshetőségeire. P. Fényi Gyula, mint szemtanú többek között a következő szavakkal vázolja előkészületeit: „Amikor végre 1890-ben forró vágyát már-már teljesülve láta, sajátos akaraterejével és messzelátó tekintélyével a tudomány nagy mezejére sietett a kellő ügyesség és gyakorlat megszerzésére, hogy hithirdetői sokoldalú föladatára előkészüljön. A tudományok nagyrabecsülésének fényes bizonyítéka az, hogy oly nehéz feladat küszöbén a tudományos megfigyelé-

sekre is iparkodott előkészülni és ahhoz szükséges fölszerelést előteremteni.“

Terveinek legodaadóbb támogatója ismét csak a nagy Haynald bíboros volt. Segítségével sikerült megserezni a megfigyelésekhez legszükségesebb eszközöket.

Már itthon is úgy élt, hogy szervezete ne érezze a hirtelen helyváltozás hátrányait. Élet és élelem dolgában az afrikai viszonyokhoz szabta magát. A nyári hőségen meleg bundában járt. Budapesten több hónapot töltött a klinikákon és el-sajátította a legfontosabb gyógyászati ismereteket, mert a lélek orvoslása mellett a beteg, szenvedő testről sem akart megfeledkezni.

A magyar hazáról távollétében sem szándékozott megfeledkezni. Megkereste a *Nemzeti Múzeum* igazgatóját és támogatás fejében ajánlatot tett néprajzi, ásvány-, földtani stb. gyűjtemények beszerzésére. Jellemző az akkor liberális-szabadkőműves korszakra, hogy nemes ajánlatát kicsinyes ellen-szenvvel visszautasították. Bécsben ellenkezőleg nagy örömmel fogadták szívességet.

Kellőképen fölkészülve, útnak eredhetett már vágyai ne-továbbja felé. 1890 május végén a „Loanda“ födélzetén áll és mindenből távolodva a szárazföldtől, nézi Lisszabon szíluettjét és a ködbevesző portugál partokat. Május 23-án Madeirához közeledik. „A hajó — írja naplójában —, mely Afrikába visz minket, majdnem két hónapig lesz lakóhelyünk a végtelen és feneketlen vízen. „Loanda“ nevet visel, egész kis úszó város, 60.000 mázsa terhet visz és több száz utast, de azért a tenger úgy ide-oda dobálja, mint a Duna a kis csónakot.“

„Május 25. Pünkösd vasárnapján. A mai napra, mint vasárnapra, a kapitány a hajó födélzetének a legszebb részét jelölte ki, hogy a szabadban misézzem s mindenki jelen lehessen. Szép oltárt állítattatt a hajó asztalosa által... Kimondhatatlanul édes érzés fogott el, midőn a szabad ég alatt, az óriási tenger közepén, a határtalan víztömegek fölött az engeszelő szentáldozatot bemutathattam.“

Majd június 21-én így ír: „Sohasem hittem volna, hogy az „érdekes“ tengeri utazás mindenjárt az első alkalommal ily szörnyen unalmas és terhes lesz. Pedig a körülmények igen kedvezők. Az a szerencsém, hogy igen sok dolgom van.“

Apostoli buzgósága itt sem hagyta pihenni, találékony felebaráti szeretete megtalálta a maga útját-módját, hogy a hajó betegeinek és foglyainak sorsát enyhítse, őket vigaszta-já és ápolja.

Július elején föltünnedeznek a Zambézi-misszió tengermosta, hol sűrű trópusi növényzettel benőtt, hol kiégett, terméketlen partjai. Hogy szeretett volna már szállni, repülni, hogy minél előbb négerei közt lehessen!

*A ZAMBEZI VADJAI KÖZÖTT.**A misszió múltja.*

A Zambézi-misszió régi szent öröksége Jézus-Társaságának. Első apostola a portugál fönemesi családból származó P. Gonsalvo de Silveira volt. 1556-ban a szent rendalapító az előindiai misszió provinciálisává nevezi. Eredményes munkálkodás után 1560-ban másnak adja át hivatalát és ő maga két társával átvitorlázik Afrikába, ahol Gamba, a maharangák fejedelme meghívására Tonqueban hirdeti az evangéliumot. Midőn látja, hogy a térités munkája szépen halad, két társára bízza a továbbiakat, ő pedig a Zambezi mellett uralkodó „arany császárt”, Monomotagsa kafferfejedelmet keresi föl, aki hamarosan egész háza népével együtt megkeresztelkedik. Nem jó szemmel nézik a mohamedánok, folyton áskálódnak ellene, varázslással, kémkedéssel vádolják, végre is a gyankó fejedelem megfojtotta.

Nyomába léptek rendtársai. A hitélet szépen fölvirágzott. A tengerparton a nagyobb telepeken kollégiumok épültek, beljebb pedig missziós-állomásokat emeltek. Midőn a XVIII. század derekán az üldözés viharában a Társaságot föloszlatták, mivel nem volt utánpótlás, a telepek elárultak. A magára maradt nép elvadult és veszélyeztette a portugál gyarmatosok életét. 1874-ben 770.000 négyzetkilométer területen, 2 millió lakos között 9 pap működik, akik a katolikusok gondozására sem elégségesek, nem hogy téritésre gondolhatnának.

A telepesek sürgették a kormányt, hogy segítsen a válságos helyzetben, de a liberális államférfiak nem nagyon siettek, legkisebb dolguk is fontosabb volt alattvalóik javával. Végre 1881-ben sok kérés, kilincselés után megmozdult az anyaország és a gyarmat kormányzójával megtétette az első lépést.

A Jézustársasága elfogadta a meghívást és a rendtagok százával jelentkeztek az új misszió lelki gondozására. A kormánnyal folytatott tárgyalások befejezése után P. Antunez két társával 1881 tavaszán elindult a Zambezi felé. Az elsőket követték a többiek; de, sajnos, a nehéz életkörülmények, a sok szennedés, a gyilkos mocsári láz következtében egyik a másik után dölt ki a munkából. Rövid négy év alatt több mint 10 javakorabeli, élete derekán levő hithirdető hunyt el. Ha segítség nem érkezik, ismét magukra maradnak a szegény pogányok. Ekkor indult európai körútjára P. Gabriel és fordult még nálunk is. Segélykiáltása nem volt a pusztába kiáltó szava. A pogányság babonái között élő és elvadult négerék lelki nyomora belemarkolt a lelkekbe és tömegesen jelentkeztek, vállalkoztak a biztosan korai halállal végződő hithirdetői pályára.

A Zambezi területe angol és portugál fennhatóság alatt áll. Az előbbin már 1879-ben megkezdődött a térítés munkája; angol jezsuiták közül kerültek ki a hithirdetők.

Az alsó Zambezi tartomány a portugál koronához tartozott és jóval nagyobb, mint a régi osztrák-magyar monarchia. Itt a hithirdetők javarészét portugál jezsuiták voltak. Ezekkel együtt dolgozott P. Czimbermann.

A portugál misszió tengerparti középpontja Quilimáné város, míg a szárazföldi középpont a tengertől 450 km távolságra fekvő Boróma volt. A legszélső telep a tengertől 900 km távolságra fekvő Zumbó állomás. Ez az a keret, amelyben P. Czimbermann élete és működése lefolyt.

Tehát 1886 február végén megérkezik Quilimánéba. Innen keltezett levelében így ír: Quilimáné nagyon alkalmas arra, hogy a hitterjesztőket előkészítse a nehéz Zambezi-misszióra és velük megízlethesse mindeneket a nehézségeket és önmegtagadásokat, melyek Afrika belséjében reájuk várnak. Ámbár most március hónappal a legnagyobb melegség már elmúlt, mégis mindig 30 fokot és többet is mutat a hőmérő és a levegő oly tikkasztó, hogy az ember komoly és kitartó munkára alig képes. A moszkítók — nagy szúnyogok — oly számosak és az emberhez oly ellenségesek, hogy alig tudja magát azok ellen oltalmazni. Idejárul még a lázás levegő, mely kényszerít, hogy a kininnal mihamarabb megismerkedjünk és így a gyöngítő lázbetegség kellemetlenségeit eltűrjük“. - Alig tartózkodott néhány hétag az afrikai partokon, a láz már elővette és csak soká, augusztus közepén épült föl.

Augusztus 21-én elindulhatott rendeltetési helyére, Boromába. Mopeában a láz ismét ágyhoz szegezte, de három nap múlva már folytathatta útját Szenna felé. Nagyrészt a Dunánál háromszor szélesebb Zambezi folyamon haladt a kitűzött cél felé és közben szeges gonddal kellett vigyáznia, hogy a mellettük elhaladó, tovaúszó vízilovak és krokodilok föl ne borítsák járóműüköt. „Többheti utazás után végre elérkeztem Tétébe — folytatja levelét —, honnét Boromat, rendeltetésem célját, egy nap alatt elérhettem. Tétében kipihentem magam néhány napig P. Hillernél, ki ott mint plébános működik. Most pedig itt vagyok végre Borómában, ahol Isten dicsőségére és a pogányok lelki javára kell működnöm.“

Az 1884-ben megnyílt borómai missziós-államást az ő vezetésére bízták, csak egy segítőtestvér volt mellette, hogy megossza vele a térítés örömet és ürömét, fáradtságát és megkönnyítse munkáját. Lépésről-lépére haladhatott csak előre. Aki át nem élte, szinte el sem tudja képzelni, hogy milyen nehéz, tövises pályán halad a hithirdető. Sokan úgy gondolják,

hogy a misszionárius szakállt növeszt, prédkálalni kezd és másról ezzével térnek az emberek. Vajha így volnál

Először is meg kell tanulni a nép nyelvét, meg kell nyerni bizalmát, azután következik az oktatás, sokszor évek hosszú során át, míg igazán lehet mondani, hogy megtért a-pogány. De még ezzel azután nincs vége! A rossz szokások újra és újra felütik a fejüket, a pogány környezet példája, az állhatatlanság minden-minden leselkednek a szegény új keresztenyre és könyen törbeejtik, ha a hithirdető nem vigyáz.

P. Czimmermann elsősorban a gyerekekre terjesztette ki figyelmét, számukra iskolát nyitott. 20 kis göndörfürű néger fiú volt a kezdet, akiket pénzért váltott ki. Eltartásuk gondja is reá hárult, ami nagy áldozatot jelentett, mert éppen 1887-ben igen rossz termés volt és a lakosok nagy része ínséges napoknak nézett elébe. „Itt uralkodó mostoha körülményekben könyű szerrel számtalan négert lehetne megmenteni a haláltól, vagy pedig az annál is keservesebb rabszolgáságtól s őket az Egyháznak és Istennek megnyerni. Egy 8—10 éves néger gyermek csak 3—4 forintot érő portékába kerül, csakhogy azok eltartása az élelemhiány miatt igen bajos és költséges.“ (Levél Európába.)

Látta, hogy egyedül nem fog boldogulni. Társai egymás után dölték ki. Benn az öserdők közepén, messze minden civilizációtól, egymaga képtelen volt a nagy feladatnak megfelelni. Iskolát vezetni, nevelni, tériteni és a megtérteket gondozni — egy ember erőit meghaladó munkakör. Ha segítséget nem kap, idő előtt össze fog roppani a munka alatt. Kinek használ vele?

Ismét itthon. Utazás Zambézibe.

Elhatározta, hogy nagyobb körutat fog tenni Európában. 1889 március elején elindult Borómából. A portugál kormánynál segélyt kér, a Társaság házaiban pedig társakat toboroz. Fáradozását Isten áldása kísérte. Benne bízva, vállalkozott a hosszú útra és nem csalatkozott.

1889 őszén működése egykor helyére, Kalocsára is megérkezik. Régi hívei, különösen a körülfekvő falvak népe, ujjongva, körmennettel, kereszt és zászló alatt fogadták az állomáson. Sokan sítak, zokogtak örömkükben, midőn viszontlátották régi lelkipásztorukat.

Legközelebbi vasárnap a Jézus-társasági templomban szentbeszédet tartott, amely alatt szem nem maradt szárazon. „Néktek is kijutott elég a keresztből és a szenvedésből, úgymond; ez nem csak Afrikában, ez másutt is megetterem. De ti boldogok lehettek azokhoz a szegény feketékhez képest; tudjátok, hogy e nyomort nemsokára boldogság váltja fel; ismerritek Krisztus Urunk kegyelméből az utat az egy igaz szent Istenhez! Könyörüljetek azért az afrikai szegény pogány népe-

ken! Isten veletek! Ez utolsó szavam hozzátok, megyek megint négereimhez! De nem hagylak el titeket végkép, az Úr Jézus Szívében, ahol élünk és halunk, ott találkozunk majd imáinkban minden nap!"

Bejárta Magyarország főbb pontjait, mindenütt beszédet és előadást tartott. Európaszerte is, ahol csak megfordult, nagy sikert ért el. Négy fölszentelt pap és négy testvér követte a missziókba. Az iskolák vezetésére a Szent József-nővérektől kért és kapott rendtagokat. Körútja oly sikerrel végződött, hogy már 1890 május végén hajóra szállhatott. Vele utazott P. Menyhárth László és a már említett kisded, de bátor hithirdető csapat. A portugál kormány nagylelkű volt, a 15 tagból álló missziósszemélyzetet teljesen ingyen szállította rendeltetési helyére, sőt díjtalanul továbbították azt a 150 ládat meghaladó podgyászt is, amely a missziónak ajándékozott, vagy vásárolt tárgyatartalmazta. A nemeslelkű jótevők ugyanis bőséges ajándékokat adtak: egyházi ruhákat, kegyszereket, templomi, iskolai felszerelést, házi eszközöket, a négereknél ruhaneműt, ezer apró csecse-becsét. Azonkívül maguk a hithirdetők is vázároltak néhány gazdasági gépet, asztalos, lakatos, kovács szerszámokat, orvosságot és egyéb hasznos jószágot.

Amint már láttuk, 1890 május 21-én szálltak föl a Loanda nevű hajóra. Még aznap megindultak Lisszabonból a Zambezi felé. Az utazás teljes 51 napot vett igénybe. Július 9-én érkeztek meg Quilimáné kikötőjébe.

Habár az utazás meglehetősen egyhangú volt, azért hely-lyel-közzel mégis csak nyújtott valami kis változatosságot. P. Menyharthnak bőséges alkalma nyilt, hogy tudomány szómát csillapítsa és ismereteit gyarapítsa. Nagyon érdekelte az időjárás és a légnymás, megfigyeléseit pontosan minden félórában följegyezte. A kikötőkben és az útvonalba eső helyeken földrajzi, néprajzi és természeti tanulmányokat végez. Ahol csak lehet, kiszáll a hajóból, hogy közvetlenül figyelhesse meg az Atlanti óceán kicsi szigeteinek életét. A Lisszabonban megismert Da Sylvan gróf mindig vele tart és előzékenyen adja meg érdeklődő útitársának a kellő fölvilágosítást.

„A kedves gróf valóságos örangyalunk volt, — írja P. Menyhárth — megmutatta a szigetet, Madeirát és megmagyarázta jelentőségét.“ Csodállattal vegyes elragadtatással nézte a beláthatatlan óceánból kiemelkedő sziklatömegeket, az üde tavaszi pompában viruló erdőket és mezőket.

Búvárkodásának illusztrálására álljon itt Naplójának (13—14. lap) e rövid részlete, amelyet a kies St. Thomé szigetről írt.

„Szerettem volna a szigetbe kissé behatolni, de annyi figyelemnek és szívességnek voltunk a tárgya, hogy keveset tehettem. Mégis mialatt P. Czimbermann misézett, behatoltam

egy banán- és pálmaerdőbe és mivel egy indus pap és néger fiú társaságában növényeket szedegetve az útról letértem, hamar el is tévedtünk. Hamarjában mégis vagy 30 fajta növényt szedtem össze. Föltűnt, hogy rovarokat alig láttam, talán az esős évszak okozta.

Először álltam itt a tropikus tenyészet kellő közepén. Az óriási pálmafák, a lombos banánok tele érett förtökkel, a csodás nagyságú és vastagságú lombos fák, a kávégabrok, kakaó- és csokoládéfák szébbnél-szebb virágdíszben és óriási magasságú fűtengerben valóban elragadó látványt nyújtanak. A tenyészet itt bámulatos, a nép dolog nélkül is megél, mert minden van banánja, kókuszdíója, vagy mangája és egyéb gyümölcs ... Mondják, hogy a szigeten az élet nem nagyon olcsó, mi alig hihető, mert két emberfej nagyságú kókuszdíót 10 krajcárért kínáltak. A legnemesebb növényfajok maguktól remnek. Valóban paradicsomi állapot, főleg, ha még megjegyezzük, hogy veszélyes állat nincs az egész szigeten.

Európából nagyon sok minden hoznak be. Hajónk is gépeket, hagymát, burgonyát, befőzött húst, kétszersültet és sok más effélét szállított a partra. A boltok tele vannak európai cikkekkel. Láttam a szigeten igen szép teheneket és nagyon ügyes kisfajta lovakat. Az egész szigeten lehet talán ezer európai és 24 ezer néger. Hajónkról a többi között egy igen gazdag kereskedő is kiszállt; s ki volt ő? — zsidó. Délután Da Sylvan gróf kíséretében meglátogattuk a kormányzót, aki nejével együtt igen szívesen fogadott.

Június 10-én St. Paul de Loandában, a nyugat-afrikai portugál birtokok fővárosában lép először a fekete kontinensre. Miután a rozoga állapotban levő székesegyházban bemutatta a legszentebb áldozatot, négerei kíséretében a város legszebb magaslatán álló, egykor jezsuita templom és kollégium megtekintésére indul. Még ott ragyog a homlokzaton a rend címere, de a falak roskadozva, omlatagon merednek az ég felé, 1773 óta elhagyottan, üresen áll az épület. Lakót elüzték, újak nem léptek helyükbe és a falak között a pusztulás ütötte föl tanyáját.

Június 23-án Afrika legdélibb csúcsánál tartanak, két nap múlva már a keleti part mentén haladnak föl felé a portugál gyarmat egyik kikötőjébe. Szent László magyar király ünnepén, P. Menyhárh nevenapján, szállnak ki a szárazföldre. Maga a mozambiki portugál püspök üdvözli őket, aki előük jött és a fogadtatás igen barátságos volt. A templomban hálát adnak Istennek a szerencsés megérkezésért. Négy nővér azonNAL átveszi az állami kórház vezetését. P. Menyhárh most sem pihen. Bejárta a várost, tájékozódik, többször is meglátogatja a helybeli plébános iskoláját, meghallgatja a tanítást és lázas buzgósággal tanulja a négerek nyelvét.

„Megmondhatom, hogy síró szívvel néztem ezeket a szegény négereket. Mily másfélék volnának, ha szent hit meg-nemesíténe fogékony szívüket! Most azonban valóságos igavonó állatok, akik jóformán nem is tudják, hogy miért fáradnak és sínylődnek oly borzasztó nehéz munkában. Igaz ugyan, hogy itt a tengerparton és a kormány szeme előtt nincs rabszolgaság, — az is igaz, hogy jól fizeik őket; de mit használ minden, ha tüzes szenveddélyeik fölött nem tudnak uralkodni, ha erre őket meg nem tanították, vagy a fehérek gonosz példája éppen az ellenkezőjére oktatja a szerencsétleneket! Mit tesz a pogány néger, ha pénzét megkapja? Pálinkát vesz és addig iszik, míg bírja...“

Sajgott az apostoli lelkületű férfi szíve, midőn láta a szegény feketék lelki-testi ínségét, alig várta már, hogy elindul-hasson a Zambezi torkolata felé. Július 2-án elbúcsúztak a Loanda személyzetétől és 4-én kisebb portugál hajóra szálltak, amely 9-én megérkezett a kitűzött célohoz, Quilimáne kikötő-jében horgonyt vetett.

Az új jövevényeket nagy örömmel fogadták. A jó Prihoda testvér 26 négerrel 30 napi úton Barómából P. Czimmermann és társai elé siettett, hogy kalauzuk legyen a száraz föld belseje felé. Fr. Prihoda 1866 augusztus 13-án lépett a rendbe, tehát P. Menyhárttal egyidőben és 1883-ban került az afrikai missziókba, ahol mint pék és kertész működött. Sajnos, hogy már 1891 tavaszán 49 éves korában, megölte a gyilkos afrikai láz.

Nem sokáig pihentek Quilimánéban. Július 16-án útrakeltek Baróma felé. A portugál kormányzó rendelkezésükre bocsátotta a szükséges vízijáróműveket. P. Czimmermann a kis csapatot két részre osztotta, ö maga a négy nővérrrel és Prihoda testvérrel előre ment, hogy minél előbb Borómába érjen. A többiek P. Menyhárt vezetése alatt lassabban eveztek fölfelé a folyón, mert ők szállították a misszióknak ajándékozott és vett tárgyakat tartalmazó lánkokat.

Együttes munka.

P. Czimmermann Nagyboldogasszonyn előestéjén érkezett meg Borómába csapatával. Nagyon siettette az evezősöket, hogy minél előbb az egészségesebb levegőjű állomáson legyenek, mivel a nővérek betegeskedtek, sőt egyiket annyira elővette az epeláz, hogy még útközben elhunyt. Csak holtteste érkezett meg oda, ahova oly nagyon vágyott és ahol dolgozni akart Isten dicsőségére és a lelkek javára. Diadalmas bevonulás helyett hallgatagon, szomorúan, de el nem csüggédve vonultak be a telepre.

P. Menyhárt később érkezett meg. Csaknem hat álló

hétig tartott az utazása. minden baj és kár nélkül szálltak ki a partra. A lánkok is teljes épségben érkeztek rendeltetési helyükre. Volt nagy örööm a kicsomagolásnál!

Az új munkaerők megérkezésével szebb napok virradtak a borómai misszióra. A jótevők és a portugál kormány nagylelkűsége lehetővé tette a telep nagyarányú kiépítését. A két magyar vállvetve látott munkához. Mintha csak érezték volna pályafutásuk közeli végét, azért lázas sietséggel dolgoztak.

Mindenekelőtt az állomás egészségesebb helyen való elhelyezéséről kellett gondoskodni. Eddig ugyanis a folyóba mélyen lenyűlő földnyelven állottak az épületek és így a mozsári gázokkal teli, lázas levegő állandóan betegséggel fenyegette őket. A lakások is alacsony viszkók voltak és minden tekintetben alkalmatlanoknak bizonyultak. Elhatározták, hogy az új telepet a Zambezi melletti lankáson emelkedő magaslatra építik, ahol a levegő tiszább, miazmáktól mentes. Egyelőre még a régi helyen rendezkedtek be. Milyen nagyszerű siker követte működésüket, bizonyítja P. Czimbermann levele, amelyet másfél év múlva írt:

„Miota Európából visszajöttem, Boróma egyike legnagyobb állomásainknak. Asztalos-, kovács-, lakatos-, cipész-, szabóműhelyt rendeztünk be és képezünk kőműveseket is; a néger inasokat frátereink tanítják. Iskolánkban és árvaháznakban tanulja az ifjúság a vallást és gyakorolja a hitéletet. Az árvaháznak ötvennél több növendékét a misszió vásárolta, illetőleg váltotta ki a rabszolgaságból, valamennyit a misszió élelmezí és ruházza. Idővel katekéták, iparosok, földművesek válnak belőlük, akik utat törnek a művelődésnek.

A felnőttekből is vannak már híveink; akik pedig még pogányok, nem idegenkednek tőlünk. Másként volt ez, midőn itt letelepedtünk. Nemcsak nyakig ültek a barbár és pogány életmódban, hanem ellenszenvvel is viseltettek irántunk. Ma, nyolc év után sok minden másképpen van. A Marenga szent hegy, hová évenként többször felvonultak dobszó mellett, hogy táncoljanak és áldozatot mutassanak be egy fa alatt s ahol tilos volt fát kivágni, tüzet gyújtani, elhagyottan áll... Az esőcsináló búbájos elvesztette befolyását, mert a négerek felismerték szemfényvesztését...“

„A változás gyors és meglepő volt, — írja másik levélben. — A babona kötelékei csakhamar szakadozni kezdtek a felnőttek között is és rövid idő múltán már maguk is segítettek nekünk az ú. n. szent hegy, a Marenga megtisztításában, mely közvetlen a missziótelep közelében, 40 méternyi magasságban emelkedett és mint a négerek temetője, az oda hordott áldozati tárgyak miatt az oroszlánok és más vadak fészke volt.“

1893-ban a távozó P. Czimmermann helyett P. Menyhárth lesz a borómai missziósállomás főnöke. Ekkor már elkészült az új telep. A Marengán, vagy ekkor már Szent József-hegyen egész kis város épült. Hithirdetők lakása, iskola, árvaház, templom emelkedik az előbb bozótos, elhagyott területen. „Missziósházunk minden tekintetben az egészségtan szabályai szerint épült, s arra van hivatva, hogy végre megoldja az egészségügyi: kérdést, s megmentse a misszionáriusokat a számtalan betegségtől és korai haláltól... Itt, Afrika belsejében ilyen házat valóságos csodaépületnek tartanak és fel nem foghatják, hogyan voltunk képesek azt fölépíteni, midőn egyetlen európai kőművesünk és asztalosunk sem volt, hanem csak szerecsenek által építettünk, akiket legnagyobb részt mi magunk kepezünk. Az építő a lengyel P. Hiller János volt, akit sokban segített a wesztfáliai Wigger Kelemen szerzetestársunk. A szerecsenek nagy tiszteettel tekintenek föl az épületre s azt tartják, hogy ez az Isten vára, vagy a szabadság vára. Ez utóbbi nevet annak köszönjük, hogy nagyon sok rabszolga fut hozzáink, s itt mindenkor biztos menedéket talál.“ (Levél 1894-ben.)

Az épületcsoport képen is nagyszerű látványt nyújt. A kéttornyú templom és a szilárd, emeletes, hatalmas ablakkal ellátott és bástyaszerű oromzattal épült lapostetejű házak akármelyiké európai városba is beillesnek. A két magyar hithirdető nagyszerűt alkotott rövid néhány év alatt. Az általuk emelt épületek még ma is állanak. Együttes munkával és társaik készséges támogatásával a fönnymaradásában veszélyeztetett missziót megmentik, folvirágosztatják és fejlődését hosszú időre biztosítják.

A kezdet akadályai.

A fönnyebb leírt sorokban a borómai állomásnak csak külső megerősödését vázoltam, azt is csak úgy hézagasan, A következőkben a missziósmunka fontosabb, nehezebb, számokban ki nem fejezhető belső eredményeit vesszük szemügyre.

Először is a nyelvet kellett megtanulni. A nyelvtanulás könnyen ment P. Menyhártnak, aki a magyaron, latinon, németen kívül tudott angolul, franciául, portugálul; így nem okozott nagyobb fáradtságot és megerőltetést a csihungernégerek nyelvének elsajátítása. Olyan tökéletesen beszélte, hogy P. Czimmermann a mondott évben nyugodt lélekkel átadhatta neki a misszió vezetését.

A hű és megértő társ távozásával az éppen hogy megszilárdult állomás és a körülötte elterülő több száz négyzetméteren lakó négerek gondviselése az ő vállára nehezedett.

Mily rengeteg munkával és felelősséggel járt e hivatal, az alábbiakból világosan láthatjuk.

„Feladatunk a szegény néger nép művelése, — olvasuk egyik levelében — amit megtérítésével érünk el amint a régi pogányságba merült Európa is a keresztenységnek köszöni műveltségét. Enélkül hiába fáradoznak a nép művelésén. Kis templomunkban márás meghonosítottuk a Portugáliában szokásos vallási gyakorlatokat. A szentbeszédek és hitoktatások sűrűn követik egymást, minek márás az az eredménye, hogy a tetei kerület népe mind közelebb húzódik állomásunkhoz és ez megkönyíti a többi üdvös befolyásnak az útját. Az elmúlt évben vagy negyszer bezártuk az egész kerületet keresztenyoktatás céljából és egy nagyobb faluban csaknem félévig én tartottam az istentiszteletet anélkül, hogy a többi falut elhanyagoltam volna. Gondoskodásunk másik főtárgya az iskola. Elég csak a mi hazai viszonyainkra és a nehézségekre gondolni, melyek itthon is az iskola működésének útjába gördülnek, hogy némi fogalmat alkothassunk a megfeszítő és fárasztó munkáról, amelyet ezen a téren a hithirdetők Afrikában magukra vállalnak.“

Nálunk is, a jogállamban, rendszeres ellenőrzés mellett is mily nehéz sokszor a szülőket arra szorítani, hogy gyermekeiket iskolába küldjék, hát még Afrikában, ahol semmiféle ilyen előírás nem volt!

Akik iskolába járnak, — mondotta nem egy — a fehérek rabszolgái lesznek és egyszercsak elviszik őket a tengerpartra.

Mások úgy gondolkadtak, hogy ők sem jártak iskolába, mégis élnek, minek kellene gyermekeknek ezt tenni!

A harmadik ismét tudni vélte, hogy azt, aki iskolába jár, elviszik katonának.

És így tovább. Annyi okot, mentséget találtak ki, hogy bajos volna minden elszámlálni. Lassú, kitartó, türelmes fáradó* zással sikerült az őserdő vad csemetéit megnyerni és apró ajándékokkal, édességekkel jobb belátásra bírni.

1894-ben már száznál több gyermek tanult a misszió iskoláiban. A tanítás nyelve portugál és a csihungue-nyelv; tárgya katekizmus, bibliai történetek, írás, olvasás, számolás, földrajz és természetrajz alapfogalmai.

Elgondolhatjuk, micsoda hősies kitartást, soha nem fogyó türelmet kívánt a buksifejű négerfiúk és leányok tanítása. Teljes vadságban felnövekedve, az állati nívó fölé alig emelkedve, kerülnek iskolába. A környező világ sem különbségek nélkü: szüleik, testvéreik, rokonai, ismerősei nem törődnek a holnappal, csak a mának élnek; rablás, gyilkosság és egyéb kihágások napirenden vannak a bálványozásba süllyedt törzseiknél. Mi kellemesebb, vagy könnyebb: szabadon hancú-

rozni, játszani, vagy az iskolában fegyelmezetten ülni, magát megerőltetve figyelni és tanulni, mikor ennek közvetlen hasznát alig látják és gyerekéssel föl nem fogják?

Mégis sikerült őket együtt tartani, a betűvetés mesterségrére és egyéb hasznos tudományra megtanítani. Az első akadályok elhárultak, a nehézségek elosztottak, az alapvető munka szerencsés befejezést nyert, most már csak a tovább-építés következett. A maghintés jól indult, a teljes eredményt, a szépen sarjadó vetés zsendülése után következett beérés és aratás hozta meg.

Előre az őserdőben.

Midőn P. Czimbermann láta, hogy a borómai állomás helyzete megszilárdult, nyugodt fejlődése biztos, aggodalom nélkül fölkészülődött és hamarosan megindult a Zambezi mentén fölfelé, hogy új missziós telepet kezdjen. Tüzes, vállalkozó egyénisége új küzdelmekre vágyott; fájt lelkének, mikor láta, hogy a hatalmas afrikai ugar még töretlen, sajgott a szíve, mikor arra gondolt, hogy az evangélium világossága még alig világított bele a sötét pogány világba.

Nyugodt lélekkel kelhetett útra, mert P. Menyhártban olyan utódot nyert, kinek higgadt, semmit el nem hamarkodó egyénisége elég biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy Boróma vezetése jó kézbe került.

Karavánt szervezett, amely 250 négerből állott és megindult Zumbó felé. 1893-ban még az esős időszak előtt elhagyta Boromat és lassú, de kitartó menetben haladt előre a Zambezi folyón. Zumbó a portugál keletafrikai gyarmat nyugati, tehát a szárazföldi közepre felé eső részén feküdt és mint egy előre-tolt határállomás arra volt hivatva, hogy útját állja a minden hatalmasabban föllépő, előrenyomuló és bekebelező angol politikának. Borómától 400, a tengertől 900 km. távolság választja el. Míg Boróma a Zambezi jobbpartján, addig ez a balon épült.

A Jézustársaság feloszlatása előtt már virágzó hitélet folyt ezen a vidéken. mindenfelé rendezett négerfalvak emelkedtek; az őserdő mindinkább visszaszorult és helyét jól művelt szántóföldek, kertek foglalták le. A rend eltörlése után a magukramaradt feketék elvadultak, visszasüllyedtek a pogányságba és megunva fehér uraik zaklatásait, elhagyták telepeiket és az erdőkbe vonultak vissza. Házaik összeomlottak, földjeiket benőtte az ismét előrenyomuló trópusi buja növényzet; csak itt-ott kimerendező néhány roskatag rom hirdeti áregműlt ködbevesző emlékét.

Újabban a hazánkban is megforduló P. Gábriel próbálkozott a misszió fölélesztésével. Alighogy visszatért európai körútjáról, bízó lélekkel csónakba száll és néhány hűséges

néger kíséretében Zumbó felé evez. Sajnos, hogy a vízből előpárolgó miazmás levegő hamar véget vet életének és mielőtt még célhoz ért volna, 1885 augusztus 2-án csendesen elhunyt az Ürban.

Habár a kezdeményezés nem sikerült, azért - a misszió elöljárósága nem adta föl a tervet, csak alkalmasabb időre várt. P. Czimbermann önként és szívesen vállalkozott az úttörés nehéz munkájára; egészen megfelelt feszülő energiákkal teli egyéniségenek, hatalmas munkabírásának és nagyvonalú jellemének.

Nem sokat kellett kutatnia letelepülésre alkalmas hely után. Rezikó néger-szállás megfelelőnek ígérkezett és minden hosszas tervezgetés mellőzésével építéshez fogott. A kápolna és lakás után hamarosan sorra került az árvaház és iskola is. Rövid öt hét alatt készen állott az új telep és vidám élet, sűrgés-forgás folyt az előbb olyannyira elhagyatott vidéken. Az új állomás szinte hihetetlen gyorsasággal emelkedett ki a földből.

P. Czimbermann a következő szavakkal ismerteti új otthonát:

„Zumbót köröskörül magas hegygerincek övezik és tözsomszédságában nyugat felé a csónakkal járható Aruanga ömlik az állomástól alig 10 percre hömpölygő Zambézibe. Zumbó környékén a természettudós, régiségbúvár és vadász egyaránt bő anyagot találna öröme töltésére. A régiségbúvár tanulmányozhatná a ker. élet- és gyarmatvilág régi emlékeit és az épületek romjait, melyek most már csak elmúlt jobb időknek szomorú jelei. A természettudós a legszebb állat- és növényvilág ölében találná magát; míg a vadász az ugyancsak nagy hatalomra jutott vad irtásával válhatnék a vidék szegény vad, de jókaritatú lakónak órangyalává“.

Harc a lelkekért.

Az új állomás még el sem készült egészen, már is megkezdődött a munka. A hitoktatás mellett a tanításnak jutott a főszerep. A néger kuruzslók nem jó szemmel néztek, hogy híveik egymásután faképnél hagyják őket és így sokkal kevesebb ajándékra van kilátásuk; meg akarták akadályozni a telep megalapítását. Zumbó leghatalmasabb törzsfőjében, Matakényában, pártfogójukra találtak, aki amúgy is kicsi hatalmát feltette a portugáloktól. De nyíltan semmit sem mert tenni a misszió ellen, mert nem akart összetűzni a nála sokkal hatalmasabb pártfogóival. Sőt olyannyira megváltoztatta gondolkodásmódját, hogy P. Czimbermannt meghívta saját házába és kérte, hogy keresztelje meg házanépének és szolgáinak gyermekait. A példa vonzott. Nemsokára már hat felnőtt hajta fejét a keresztvíz alá és sikerül 21 rabszolgát kiváltani.

A rabszolgakereskedés ekkor még nagyon dívott Afrika belsejében. Lavigerie bíboros már megkezdette ellene a hadjáratot, de természetes, hogy nem sikerült egyszerre megszüntetni. A hatóságok élesen vigyáztak alattvalói biztonságára, de a ravarasz arab kereskedők nem könnyen ijedtek meg a veszedelmektől és évről-évre ezerszámra hurcolták el a szegény négereket hazájukból, hogy Amerika, Afrika és Ázsia rabszolgapiacain a legtöbbet ígérőnek adják el. Legtöbb helyen maguk a törzsfőnökök ragaszkodtak legszívósabban hozzá, mert ha pénz vagy fegyver dolgában megszorultak, vagy pálinkára volt szükségük, a mohamedán arab kereskedők emberáru fejében szívesen szolgáltak vele nekik. Hithirdetőink szembeszálltak ezzel a kegyetlen intézménnyel, s után járásuk, pénzáldozatuk soknak visszaszerezte a szabadságot. Ezek képezték rendesen a kialakuló kereszteny községek magvát.

A rezikói árvaház és iskola is szépen fejlődött. A növéndékek szorgalmask voltak, kevessel beérték és hamarosan már saját anyanyelükön végezhették ájtatosságaikat. P.Czimermann ugyanis rendtársai támogatásával imádságoskönyvet, katekizmust és egyes szentírási szakaszokat tartalmazó könyvet adott ki a bennszülöttek nyelvén. Egy-egy példányuk megtalálható a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. A néger nyelvben hiányzó fogalmak jelölésére a portugál nyelv mellett a magyarból is kölcsonöz, átvesz szavakat és kifejezéseket.

Ezalatt P. Menyhárt is széleskörű tevékenységet fejtett ki. 1894-ben, a megyéspüspök meghívására, Mozambikben portugál nyelven lelkigyakorlatokat ad az egyházmegyei papságnak. Borómába visszatérve, kettőzött buzgósággal folytatja a megkezdett munkát.

Nekilendiülés.

Boróma csakhamar mintaállomás lett. Különféle műhelyeiben 22 fekete inas tanult iparosmesterséget, hogy majd később mint lakatosok, ácsok, asztalosok, kovácsok működjenek honfitársaik között. Ismét mások a mészégetésben, téglavetésben nyertek oktatást, vagy pedig a földművelés, kertészet fogásait tanulták el.

P. Menyhárt vezetése alatt álló telep egészen a kor színvonala állott. A már említett épületeken, iskolákon kívül saját gózmalommal és öntözögéppel is rendelkezett, sőt kisebb gózöse is volt, amely Zambézin bonyolította le a forgalmat. Így azután nem csoda, hogy a lelkipásztori munkában is résztvevő missziós főnököt hivatása teljesen igénybe vette. Az iskolában száznál több gyermek, a nővérek menedékhelyén ugyanannyi asszony és hajadon volt, akiket oktatott; a megtérőknek min-

dennap magyarázta a katekizmust, majd meg prédikációt, gyóniatás következett. A mezei munkát, az építkezést, az ültetvényeket is meg-megtekinti, hogy irányítással, útbaigazítással szolgáljon. „Fogalma sem lehet az olvasónak, — írja egyik lapban —, hogy mily sok gond szakad rám naponként .

— Páter, húsz kecske hiányzik...

— Páter, az éjjel hét juh elpusztult...

— Páter, a kecskék megkerültek, de a pásztorok minden elszöktek...

— Páter, a termesztek az éléstarban az eleség jó részét felfalták...

— Páter, két szökevény rabszolganő érkezett a nővérek menedékhelyére, de uruk gyermekéket visszatartotta... stb.

így megy ez reggeltől estig, mikor már azt sem tudom, hogy hol áll a fejem. A múlt hónapban tizenöt négert, tizenegy felnőttet és négy gyermeket részesítettem a keresztségen...

Nemcsak a hitélet és gazdasági berendezés tekintetében volt Boróma mintaszerű, hanem tudós főnökének megfigyelései és Európába küldött gyűjteményei révén szinte világhírvé is lett. P. Menyhárh ugyanis sokoldalú és szétágazó munkakörében talált időt és módot, hogy tanulmányozza a környék időjárását, növény- és állatvilágát, ezirányú megfigyelései különböző folyóiratokban és külön nyomtatványokban láttak napvilágot.

Megérkezése után csakhamar, 1891 február 15-én felállít egy kis megfigyelőállomást és elhelyezi benne a bőkezű Haynald bíboros költségén szerzett műszereket. Mikor az új ház fölépült, akkor az obszervatórium is átvándorolt a követelményeknek megfelelően berendezett, de azért kezdetleges kunyhóból, annak egyik tornyába. Megfigyelte a szél irányát, a lég változást, felhők alakulását, a lékgöri zavarokat, a csapadék mennyiségett; a szél irányát külön szélkakas jelezte. Észleléseinek javarészét rendtársa, a kalocsai Haynald-csillagvizsgáló volt igazgatója, P. Fényi Gyula tette közzé az általa kiadott publikációk 7. és 9. füzetében. Az első 1896-ban jelent meg és felöleli az 1891/92. év megfigyeléseit; a második 1905-ben került ki sajtó alól és tartalmazza az 1893—97. esztendők eredményét.

A meteorológiai megfigyeléseken kívül figyelme kiterjedt működési terének földtani, domborzati és talajviszonyaira is. Legkedvesebb foglalkozását mégis szaktárgyának, a termeszterajznak ágai, jelesül a botanika és zoológia tanulmányozása képezte. E kettőben nagy szolgálatot tett a tudományosságnak. E rövid megemlékezés szűk keretei nem engedik, hogy hosszabb kitéréssel ismertessük érdemeit és vázoljuk megfigyeléseinek földrajzi, földtani, ásványtani, vízrajzi eredményeit, csak egészen röviden néhány szóval szándékozunk utalni

természetrájzi gyűjteményeire, amelyekkel rendtársait, ismerrőseit és jótevőit meglepte, így pl. a kalocsai és kalksburgi kollégiumok múzeumaiban számos példány található az afrikai flóra termékeiből, ásványok és közetek példányaiból. Volt tanárának, dr. Kernemek is küldött vagy 1300 növényfajt, magvakat, gombát, zuzmókat stb. földolgozás és ismertetés végett. Mivel ez közben elhalálozott, nem tehetett eleget tanítványa kívánságának. Gyűjteménye a bécsei egyetem birtokába került, s helyette dr. Schinz, zürichi egyetemi tanár mentette meg az utókor számára P. Menyhárt fáradozásának eredményét közel 100 oldalas értekezésében. Az ismertetett növények közül 20 P. Menyhárt nevét viseli.

Megfigyeléseivel, természetrájzi kutatásaival nem csupán a tudományosságnak akart szolgálatot tenni, hanem a misszió javát is előmozdította, sőt elsősorban ezt tartotta szem előtt. Az volt a terve, hogy a borómai missziót úgy rendezi be, hogy ne legyen a bizonytalan európai segélyekre utalva, hanem önmaga teremtse elő a szükségeseket, szóval a saját lábán járjon. Kávé- és kakaóültetvényeket létesített, cukornádat termelt, nagy területet szőlővel és datolyapálmával ültetett be, afrikai gyümölcsfákat nemesített, a misszió termelte gyapotot saját gózgéppel dolgoztatta fel. Az ültetvények öntözését cstartnahálózattal és különféle eszközökkel intézte. Gyakorlatias érzéke mindenütt rávezette a helyes megoldásra. Hamarosan megvalósult terve: a misszió függetlenül, magáráhagyatva is boldogult. Feledhetetlen benyomást tett a szemlélőre pompás épületeivel, rendezett életével, kertszerűen művelt földjeivel és szorgalmas négereivel. A sziklás dombvidék, a sűrű bozót-tal benőtt és erdőséggel borított környék, a köröskörül parlagon heverő földek csak még jobban feltüntették az ellentétet a telepen lakók lüktető, munkás élete és a még félvad, henyé pogányok semmittevése között. A nagy szárazságban kiégett a föld, ellankadt a növényzet, csak a misszió ültetvényein tenyészett tovább minden, mert a csatornák bőségesen szolgáltatták az öntözéshez szükséges vizet.

Akadta a missziók ellenségei is. Nem ugyan fegyveres katonák, hanem alattomos patkányok és egerek, minden összerágó apró hangyák és termeszek, mérges csípésű darazsak és cecelegyek, svábbogarak és csótányfélék, a ház körül okoztak sok kárt, míg a vízben a lomha vízilovak fenyegették felborítással a csónakokat, a krokodilok pedig a fürdő négerkre leselkedtek; az erdőben a hívatalnul is megjelenő oroszlán, hiéna és párduc, majd meg a száguldó vadszamár és a fákon hintáló majmok okoztak a gyanútlanul járó-kelő négerök között riadalmat.

Mi el sem tudjuk képzelní azt a küzdelmes életet, azt a sok fáradtságot, amely a missziók területén napról-napra elül-

ről kezdődik. A szüntelen félelem, aggódás és küzdelem a mindennapírt, az elkeseredett védekezés az időjárás ezernyi kellemetlenségeivel, a vadak, rovarok és férgek stb. ellenségeskedéseivel szemben állandó áldozatos életet jelent a miszSIONÁRIUS számára.

A sok akadály mellett is sikerült Boromat rövid idő alatt nagyszerűen fölfelé lendülő középponti állomássá kiépíteni. P. Menyhárh tapintatos, eréyes, körültekintő vezetésén kívül hűséges társai buzgóságának és mindenekfölött a felülről származó isteni kegyelemnek volt a műve. Gyönyörű vallomásra fakad P. Menyhárh, midőn a Hírnökben nyilvános köszönetet mond a vett kegyelmekért:

„Messze a hazától, elzárvva, a művelt világtól, ezerféle veszélyek között, a legsajátosabb viszonyok közepette itt a feketék országában is leginkább Jézus szent Szívénél kerestem segítséget és találtam nyugalmat...“

Tapasztalásból tudom, hogy vakoskodunk, hogy saját eszünk gyöngé világosságával keressük a jót, vagy a jobbat; s ellenkezőleg, mily más színben állanak előttünk a dolgok, ha a Szentlélek Krisztus kegyelmeinek özönéből egy kis sugarat bocsát elménk sötétjébe. Igéretet tettem tehát, hogyha több világosságot nyerek a misszióügyek tekintetében, ezt mint a szent Szív kegyelmét külön fogom közölni. Ezota valóban egészben feltűnően több igen jó gondolatom jött, melynek megvalósítása rendkívüli módon elősegítheti működésünket.“

A nagy veszteség.

Az ezernyi nélkülezés, az emberfeletti munka és az éghajlat gyilkos hatása megtörte P. Czimbermann fáradtságát nem ismerő szervezetét. Már 1893 utolsó hónapjaiban is rosszul érezte magát, a lappangó láz gyakran elővette és sorvasztotta erőit.

1894 január 31-én nagyon lázas volt. Zumbó leghatalmasabb törzsfönöke, Matakénya ellenséges érzületet tanúsított a misszió iránt és csak várta az alkalmat, hogy megtámadhassa. Nyíltan nem mert föllépni, hanem, úgy látszik, titokban mérget adatott P. Czimbermannak, hogy eltávolítsa útjából. A mondott nap estéjén tíz óra körül hatalmas kiáltással az éppen nála időző szomszédos hithirdetőt, P. Platzert, hívta segítségül. A belépő az ablaknál találta, kezében pisztoly volt és megrendülve tekintett a távolba.

— „Nézze csak — kiáltotta —, amott közeledik az ellenség!“

P. Platzernek sikerült megnyugtatni a beteget. Midőn álározham és delirium enyhült, maga P. Czimbermann is pihenni kívánt és kérte társát, hogy térjen vissza szobájába. Halára még egyikük sem gondolt.

Másnap három óra körül ismét megnézte a beteget, azonban ez ekkor már elhunyt, teste hideg és merev volt.

Az agilis hithirdető halála hatalmas veszteséget jelentett a missziónak. Nemcsak egyik legbugzgóbb lelkipásztor dölt ki a misszionáriusok amúgyis megritkult sorából, hanem egy bátor úttörő is.

P. Menyhárh éppen Mozambikból volt visszatérőben, mikor a lesújtó hírt meghallotta. Ha valaki, akkor ő tudta fölfogni, megérteni azt a veszteséget, amelyet rendtársa, megértő barátja korai távozása okozott.

Visszhangja fájdalmának az a levél, amelyet 1894 április 18-án küldött Quilimánéből Kalocsára:

„Először is azt a borzasztó hírt írom meg, mely egész lelkemet megrendítí s melynek hatása alatt remeg a toll a kezemben: a jó P. Czimmermann meghalt Zumbóban. Eddig csak a híre érkezett Mozambikba, a körülményeket még nem tudom. Veszeségünk óriási nagyságú. Ki fogja a lánglelkű apostolt helyettesíteni? Ki fog ennek a törhetetlen tetterőnek a helyére lépni? Bárcsak küldene a jó Isten sok, igen sok apostolt, hogy legalább a megkezdett munkákat folytathassuk.”

Újabb tervezet.

P. Czimmermann apostoli lelkének tüze ellabogott, életének szikrája kialudt, a halála odatette működése végére a pontot, markáns egyénisége a történelemé lett. A rezikói állomás elárult, ki lép örökébe?

P. Menyhárh készséges örömmel vállalkozott rá. A borómai telepet teljesen talpraállította, a hitélet nagyszerű virágzásnak indult; a változatos, küzdelmekkel teljes múlt után jelene biztosítottanak látszott és jövője is szép reményekre jogosított. Vándorbotot vett kezébe és néhány hűséges néger kíséretében megindult Zumbó felé.

1895-ben még a régi rezikói állomáson lakik, de a következő évben már itt is átteszik a misszió székhelyét a kedvezőbb fekvésű és egészségesebb Mazombuéba, amely a Roangua folyó mentén fekszik, órajársnyira a Zambézitől. Akár csak Borómában, úgy itt is a mezőgazdaság föllendítésével igyekezett a misszió helyzetét megszilárdítani és jövőjét biztosítani. Teljes mértékben sikerült elérni tervének megvalósulását. Az ültetvények szépen fejlődtek és csakhamar abba a szerencsés helyzetbe került a misszió, hogy az eladott árukért kapott összeg fölöslegén sok rabszolgát válthattak ki szomorú helyzetükön.

A nagyarányú lelkipásztori és gazdasági tevékenység mellett nem feledkezett meg a tudományos kutatásokról, megfigyelésekéről sem. Sajnos, hogy halála után tönkrement, vagy

elkallódott itt összegyűjtött és részben már rendezett kollekciója, amelyet Európába akart küldeni feldolgozás végett.

Minden hosszadalmas részletezésnél ékesebben szól P. Menyhárth működéséről és érdemeiről az a méltatás, amelyet közvetlen utódja, P. Völlers írt róla halála után és amelynek egyik részlete itt következik:

„Akinek csak némi fogalma van arról, hogy mily nehézségekkel jár ily vállalatok létesítése még a kultúra ölén is, az bámulattal telik el annak láttára, amit P. Menyhárth két társaval, P. Dialerrel és Fr. Boehmerrel oly rövid idő alatt megteremtett. Az öserdők kiirtott helyén fölséges meruru-fáktól körülvéve áll a fából emelt missziósház és a szép kápolna; mögötte dús termőföldek terülnek el, amelyeket kristályvizű patakkok szelnek keresztül. A roppant nagy veteményeskert igen nagy termést hoz; P. Dialer fekete növendékeivel hatalmas területeket ültetett be banán-, mangó-, citrom- és narancsfával, dinnyével és uborkafélével, stb. A fősi kert mégis az iskola mutatja: 87 négerfiút, jórészben a szomszédos néger törzsfönök gyermekait, nevelték és oktatták. Az ipariskola is nagyon lendített a missziótelep fölvirágztatásán, asztalos-, kőműves-, kovács-, szabó-, cipész- és egyébfajta műhelyeivel. A lefolyt évben nem kevesebb, mint 150 néger részesült a keresztág szentségében“.

P. Menyhárth nem egészen nyolc évet töltött a Zambezi missziókban. Okos, előrelátó, megfontolt kormányzása alatt mindenki állomást magas színvonalra emelte. Megnyugvással tekinthetett vissza az elmúlt évekre. Egész munkát végzett.

Tövise/e és rózsák.

Derűre ború következik. Az örööm nem jár egyedül, nyomába kullog a szenvedés is. P. Menyhárth homloka köré is szúrósz töviskorona fonódott. Boróma vezetése avatatlannak, kap-kodó kézbe került. Az utód nem rendelkezett elődjének széles látókörével s így a telep, alig hat hónappal P. Menyhárth távozása után, még 1895 decemberében közel volt a teljes fölöszláthoz. Az iskolásgyermekek száma százról harmadára apadt, a serdülő 15—16 éves ifjakat egyszerűen elbocsátották, akik a pogányok közé keveredve, elvesztek a misszióra nézve, pedig P. Menyhárthnak az volt a terve, hogy a misszió körül kereszteny falvakba telepíti őket. Megtérők is kevesen jelentkeztek, sőt á nép ellenszenve a misszió ellen fordult, ostromzár alá vették a hithirdetők lakását; csak a kormány kiküldött katonáinak köszönhető, hogy komolyabb baj nem történt. Időbe került, míg a borómai zavargások, a vezető személyek elmozdítása által, elsimultak.

Közben a zumbói misszió tekintélye annyira megnöveke-

dett, hogy a portugál és angol kormányét is felülmúltá. És éppen ez volt az, ami egyik-másik törzsfönök és kuruzsló fél-tékenységét fölkeltette. A portugál kormány szerencsétlen rendeletei csak szították az elégedetlenség lappangó tüzet, míg nem egyszer a háború lángjai magasra csaptak föl. P. Menyhárth nem ijedt meg, maga vette kezébe a védelmezés ügyét. Nehéz napokat éltek át, de nem tehetett másként, a népet védelemképessé kellett tenni és a kormányt sem hagyhatta cserben. A vihar elől Zumbóba menekült híveivel, mivel a katonáság főállomásán biztosabb védelemre számíthatott. Innen meg a katonaság futott el. P. Menyhárth éjfélkor talpon volt, háromkor már misézett és rendezte a védelmet. Fegyvert, golyót* gyutacsot, puskaport osztott ki a fegyverképes férfiak között, Nyolc napig tartott ez az állapot. A misszió népe nem sodródott bele a háborúba, mert másutt folyt le, távolabbi helyen. A kedélyek lassankint lecsillapadtak, a rend és nyugalom helyreállt. Midőn a négerek látták, hogy alulmaradnak, megtadtak magukat és békét kötöttek a portugálokkal 1896 szept. 16-án. P. Menyhárth visszatér Mazombuéba és folytatta a munkát, ahol a menekülés előtt abbahagyta. A zavargások nem ártottak a missziónak, csak használtak, mert a békékötés után még számosabban jelentkeztek a keresztség felvételére, mint azelőtt.

De a tövisek mellett nem hiányoztak a rózsák sem. Utolsó jelentésében, 1897 október 20-iki kelettel azt írja, hogy az óriási küzdelmek és megrázkoztatások ellenére is nagyszerű föllendülés látható az egész vonalon, a megtérések száma napról-napra növekedik.

Legfontosabb telep a Borómában lévő szent József-állomás, amely ismét virágzásnak indult és abban az irányban fejlődött, amelyet P. Menyhárth kezdett meg. Három áldozópap, egy papnövendék, négy segítőtestvér és hat nővér végezte a hithirdetés és tanítás munkáját. Közel 200 fiú és 120 leány tanult a misszió-állomás iskoláiban és nyert oktatást különféle iparágakban, kik ekkor mind a misszió épületében laktak és kevés kivétellel a rabszolgáságból váltották ki őket. A ker. hitközség megnövekedett és a környéken több falu jelentkezett kereszteny oktatásra. A borómai missziót mintáállomásnak és a Zambezi gyöngyének mondották.

A többi telep is nagy haladást tett. Quilimánéban többféle iskolát nyitottak. Kipangában nyomdát állítottak föl.

Saját állomásának helyzetét ekképpen vázolja:

„Legtávolabbi állomásunk a Kláver szent Péterről nevezett telep Mazombuéban, Zumbó területén... a rabszolgagyermek kiváltásával kimondhatatlan nyomorúságon sietünk enyhíteni. Csak a hónapokban is (1897 októbere) négyszáz főrintnál többet adtunk ki e célra.

Keresztény híveink, hálá Istennek, mint a nap az éjjeli sötétségre, úgy hatnak a pogányokra. Mi legtávolabb állunk itt a tengertől, mögöttünk befelé nincs se posta, sem civilizáció többé, itt a világ végén állunk. Mi hárman egyszersmind az egyetlen katolikus hithirdetők vagyunk a megmérhetetlen nagy országokra, s számtalan néptörzsekre nézve ...

Bár a kegyes Isten küldene ide munkásokat, nemcsak áldozópapokat és szerzetestestvéreket, hanem derék keresztény világiakat is, házasokat, avagy nőtleneket, kik szeretetből az Ür Jézus iránt legalább öt évre e nagy műnek szentelnék magukat! Adja a jó Isten, hogy szent Lelke lebegjen fölöttünk, sugalmazza a lelkeket, vezérelje közénk az elhivottakat és adjon meg nekünk a művéhez kívánatos anyagi eszközöket.“

Íme, a kitartó munka, az okos körültekintés, az annyira fontos türelem párosulva az isteni kegyelemmel, nem volt hiába: tövisek után rózsát is termett.

Beteljesedett.

A Zambezi mellékén október a legmelegebb hónap. Árnyékban is 40—45 fokú a hőség, a talaj 65—70 fokig is átizzik. Ebben a hőségben járt P. Menyhárt két álló hétag ide s tova, hogy hitoktatásban részesüljenek a távolabb lakó keresztenyek is. Hat iskolásgyermek és Ignác katekéta kísérte útjában. Hazaérve, az afrikai utazók adóját, a lázt kellett lefizetnie. Állapotra hamar jobbrafordult, mivel bevált lázcsillapító szerei túlsegítették a bajon.

1897 októben 22-én keltezi utolsó levelét, amely egyúttal hattyúdala és méltó visszhangja csak Isten dicsőséget és felebarátai javát kereső lelkének.

„Már száz bajt is leküzdöttem, — írja a levél végén s még száznak állok elébe! örömet szenvendnék el még több lázt, még töbh forróságot, fáradalmat, éhséget, hacsak többször hitoktathatnák a környéken. De főállomásunk gondjai visszatartanak, s kevesen vagyunk annyi munkára. Jönnek-e többen segítségünkre? Kik?“

Mire levele Európába érkezett, ő már nem volt az élők között. Hősies lelke erős volt, de a fáradalmaktól, láztól, betegségtől megviselt test fölmonda a szolgálatot. Ereje fogya fogyott. November 10-én mutatta be a mindenhatónak utoljára legszentebb áldozatát. Heves láz lepte meg. Másnap nagyon rosszul érezte magát, rheuma, torokgyulladás, szívabaj jelentkezett és ágyhoz szegezte. November 14-én erős epeláz vett rajta erőt, amely 42 fokig emelkedett. A következő két napon csökkent a láz, jobban érezte magát néhány óráig. 16-án ismét meghoranta a láz, delíriumba esett a beteg és erős szívfájdalmak gyötörték délután 2 óráig, amikor is lelkét visszaadta Teremtőjének.

Mit vesztett P. Menyhárthban a misszió kívül a tudományosság is, azt szavakkal nehéz volna kifejezni.

Már régebben tervezett egy körutat Európában, amely a missziónak anyagi segítséget, neki pedig megrongált egésszségenek helyreállítását eredményezte volna. Az egész misszió főnöke éppen útban volt Zumbó felé, hogy P. Menyhárthot felváltassa és útra küldje, midőn halálának hírét vette. Megkéssett.

Midőn a misszió kicsi templomának tornyában a lélekharang megcsendült és sikongva gyászolta a nagy veszteséget, ugyanakkor síró szavába száz meg száz kiváltott rabszolga és megtért pogány zokogása vegyült. Ők éreztek legjobban a veszteség nagyságát: az elköltözöttben atyai jóbarátjukat, gondviselőjüket és lelkipásztorukat gyászolták.

Örökségünk.

Hithirdetőink pályafutása ugyanarról a helyről indul ki, az ősi Kalocsáról és ugyanannál a határpontnál végződik, a zumbói temetőben. Az egyik bátor, merész, úttörő, sasröptű lélek, aki győzelmesen szembeszáll a kezdet nehézségeivel; a másik higgadt építőmester, aki előrelátó intézkedéseivel biztosítja a misszió jövőjét: gondviselésszerűen kiegészítik egymást. Lemondásos, heroikus, munkás életük az Egyház kulturmunkájának képe kicsiben.

Egész emberöltő választ el tőlük és egész világrész ékelődik sírjuk és miközénk, de példájuk előttünk lebeg, világít a jelenben és utat mutat a jövőben. Tetterős egyéniséük rágogó tanítás; önzetlen magukföláldozása és alkotásainak egész sora a katolikus magyar kultúra és a magyar életrevalóság örök dicsősége.

Ezt hagyták ránk örökségül!

Gyenis András S. J.

IRODALOM.

Cziráky Gyula: *A mi apostolaink. Czimbermann István és Menyhárth László magyar hithirdetők élete és működése.* 1897. Budapest. (Szent István-Társulat Népiratai 132. szám.)

Bülow Emil S. J.: *Hundert Lebensbilder.* Wien, 1902. (Kézirat gyanánt.)

Hauer Ferenc S. J.: *P. Menyhárth László S. J. megfigyelései Afrika belsejében.* Jurcsó. Kalocsa, 1913. (Különlenyomat.)

Kempf Konstantin S. J.: *Die Heiligkeit der Gesellschaft Jesu.* II. kötet. *In den Missionen.* Benziger. Einsiedeln, 1925.

Velics László S. J.: *Magyar Jezsuiták a XIX. században.* 1902. Kalksburg. Fromme. (Kézirat gyanánt.)

Tóth Mike S. J.: *A kalocsai kollégium ötven éve.* Jurcsó. Kalocsa, 1910.

A Kat. Hitterjesztés Lapjai. 1886—99. évf. Nagyvárad.

Die Kath. Missionen. 1887—98. évf. Herder. Freiburg in B.

Die Heidenmissionen der Gesellschaft Jesu. Róma, 1925.

Jézus szentséges Szívének Hírnöke és Szűz Mária Virágos Kertje. 1886—98. évf. Szerk.: Tóth Mike S. J.

P. Menyhárth naplója. Kalocsa, 1891. (A Hírnök melléklete.)

Sendbote des göttlichen Herzens Jesu. 1889—97. évf. Raurh. Innsbruck.

Echo aus Afrika. 1892—99. évf. Claver-Sodalitát. Salzburg.

Irodalmi munkásságukat elsorolja Gyenis András, Jezsuita történeti évkönyv 1940-ben *Tóth Mike* összeállításában 323. és 334. 11.

A két magyar jezsuita életvázlata megjelent a Kat. Missziók folyóirat 1929. évf. számaiban. Azután mint különlenyomat is napvilágot látott: *Magyarok Zambezi őserdeiben* címmel.

Az ifjúság atyja.

(Komárik István. 1855—1940.)

Nemzedékek nevelője, intézetünk régebbi életének egyik tanúja, a munka fáradhatatlan apostola és az ifjúságnak mindenkorban igaz barátja szállott sírba 1940 tavaszán P. Komárik Istvánban.

Született 1885 dec. 23-án a nagy és gazdag ösi történelmi emlékekre visszatekintő Nyitrán. Középiskolai tanulmányait szülővárosában a kegyesrendiekknél kezdte, de a VI. osztálytól a bencésekknél, Györött folytatta, ahol, mint a győri egyházmegye növendékpapja, 1873-ban fejezte be középiskolai tanulmányait, érettségi bizonyítványán minden a két Vaszarynak, Vaszary Domokosnak, a görög nyelv tanárának és Vaszary Kolosnak, a későbbi hercegprímásnak, akkor győri gimnáziumi igazgatónak és a latin nyelv vizsgáztató tanárának neve is rajta van. Még ugyanazon évben kezdte meg hittudományi tanulmányait és vette fel dec. 21-én a győri nagy szemináriumban a kisebb papi rendeket. 1877 ápr. 7-én lépett a Jézus Társaságba, miután Innsbruckban, a Társaság vezetése alatt álló Canisianumban bölcsleti tanfolyamot végzett. Első újoncévét (1877—78) Nagyszombatban töltötte, a másodikat (1879) már S. Andréban a szónoklati tanfolyamon, rendi hittudományi tanulmányainak első éveit (1880—1881) Pozsonyban, a többöt (1882—84) Innsbruckban töltötte, de közben a prágai egyetemen is megfordult. Innsbruckban szenteltetett áldozópappá 1883 július 26-án és a kies Tirol egy kis falujában, a mélyen vallásos, buzgóhitű tiROLI nép körében mutatta be az Ürnak első szentmisjét.

Tanulmányai után hazakerülvén, a kalocsai főgimnáziumban 1884-ben kezdte meg tanári működését. Régi diákjainak emlékezete szerint 1884. nov. 5-én, tehát éppen Szent Imre napján volt első tanári órája. Kalocsa volt ettől fogva működésének főszínhelye, itt tanított kevés megszakítással egészen az 1936/37-ik iskolai év végéig. Életének legjavát, 63 évét töltötte

a Rendben, szerzetes-életének legjavát pedig, tanulmányi éveit leszámítva, jóformán egész szerzetes-életét Kalocsán. 1886/87-ben Budapesten tartózkodik, résztes az ottani nagyobb hitélet megindításában, egyszersmind tüneményes gyorsasággal — egy év alatt — megszerzi a történelemből és a latin nyelvből a tanári képesítést. Mondhatni, később is ez volt elve: gyorsan és jól! A rákövetkező 1887/88-ik tanévtől a legutóbbi évekig majdnem szakadatlan egyfolytában Kalocsán tanít, bár volt közben rendi főiskolai tanár is és a rendi lelkipásztorkodásnak széles mezején is működött. 1889/90-ben Lainzban tölti a Társaságban szokásos ú. n. harmadik próbaévet, annak leteltével megint csak Kalocsán fárad az ifjúság nevelésén és oktatásán.

1903—1905 között Budapestre került hitszónoknak, kisegített a fővárosi lelkipásztorkodásban (operárius), átvette P. Da* mián kezéből a főiskolások (egyetemi hallgatók) Mária-kongregációjának szervezését, mint P. Damián után annak elnöke, valamint egy ideig a fővárosi Urak Mária-kongregációjának is P. Komárik volt a vezetője s a budapesti házban egyéb tisztséget is töltött be. 1919/20-ban megint Budapesten találjuk, mint hitszónokát és a fővárosi lelkipásztori munkájának részesét. A következő tanévben azonban már Kalocsán tanít, de 1921/22-ben Szegeden, hol rendi főiskolánkon a bölcsleleti erkölcestant, természetes istenismerset (theodiceát) és a neveléstudományt adja elő, emellett még ráér a lelkipásztorkodásra is (operárius). Ezeket az éveket leszámítva, Kalocsán működött; 1924/26-ban a helybeli kisszeminárium alkormányzója is volt. Mint gimnáziumi tanárnak, elsősorban talán sokoldalúsága ragadhatja meg figyelmünket. Tanított e minőségében hittant, magyar, latin, görög, német nyelvet, görögpótló tanulmányokat, földrajzot, még számtant is (az alsóbb fokon), de legszívesebben és legmélyebb nyomot hagyóan a történelmet és bölcsleletet tanította. Érettségi vizsgálatra a történelemből 41-szer ő vezette a végzett VIII. osztályt. Történettanítása nem apróságokban merült ki, hanem nagy eszményeket és elveket tanított, (a bölcsleletben természetesen még inkább), amint azt hűséges tanítványai mélyeséges hálával ismerték és ismerik el. A történelem, javának összefoglaló (érettségi) tételekbe sűrítését, legalább jórészt, az ő kalocsai tanítása nyomán vezették be a magyar középiskolai oktatásba.

Igen szívéhez nőtt az intézetünkben létesült „természettudományi és bölcselő kör” vezetése és fejlesztése. E bölcsleleti körnek kezdete P. Komárik Kalocsára kerülésének első évére nyúlik vissza, de a körnek nem ő volt az alapítója, hanem P. Molnár László igazgató irányítása mellett P. Menyhárh László S. J., a későbbi afrikai hithirdető. A kör jegyzőkönyve bőven leírja az előzményeket. A kalocsai gimnázium

folyosóján az 1884-ik szeptember havában egy hirdető tábla volt kifüggesztve a következő tartalommal: „A természettudományi bölcselő kör alapszabályai. I. A kör célja: a józan és igaz gondolkozásmódot gyakorlatilag fejleszteni s a most divatos hamis gondolkodás és természettudományi tévelyek ellenében kellő tájékoztatást szerezni. Tőle kitelhető módon pártolja és előmozdítja a kör a természetvizsgálást is. II. A kör „rendes és működő tagjai“ csak VII., VI., és V. osztályú congreganisták lehetnek; — de a VIII. osztály tanulói minden szívesen látott „működő tagok“, bővebb és rendszeres filozófiai tanulmányaik folytán.“ (Szó van aztán a kör tisztkaráról.) III. A kör hetenként legalább egyszer rendes és havonként egyszer nyilvános „parlamentáris ülést tart.“ Aláírva: A főgimnáziumi elöljáróság megbízásából Menyhárh László S. J. tanár. Láttamozza Molnár László S. J. igazgató.

A kör első tagjai között szerepelnek Horváth Győző püspök úr, (akkor VII. o. növendékpap), Heinrich Aladár stb. 1884 okt. 28-án kísérlelte meg a Természettudományi Bölcselő Kör első nyilvános föllépését díszes vendégkoszorú jelenlétében, a kollégium akkori dísztermében. A kitűzött vitatárgy volt, amelynél Horváth Győző VII. o. np. tette az „indítványt“: „A legkisebb szerves lények, mikroorganismusok szerepe a betegségeknél“. Az „indítvány“, amelynek támadói és védői voltak, így hangzott: „fejezte ki a Kör azon meggyőződését, hogy a bomlási és rothatásos anyagok termézetrajzi szempontból a közegészségügyre nézve a legveszedelmesebbek“. A vita akkor a parlamenti vitákat utánozta, (még szavazás is volt a végén), s a vitát közben (mindjárt az első föllépésnél) zenesámkerek élénkítették. A Kalocsai Néplap száma nagy elismeréssel nyilatkozott az új kezdeményezésről.

A következő iskolaévben a Kör működése szünetelt, de hogy mennyire megtetszett a fiúknak az akkor újszerű működés, látszik a jegyzőkönyvileg megörökített önkéntes dolgozatok szép számából; többi között Horváth Győző VIII. o. np. írt nagyobb szabású értekezést „Jézus Szíve tisztelete és a természettudomány“ címen. Az 1886/87-iki tanévben felújult a Kör működése, ismét P. Menyhárh László S.J. vezetése alatt. A tagok között szerepelnek többi között: gr. Batthyány József St. n., gr. Csáky László St. n., br. Gudenus Arthur St. n., Hanauer Árpád St. n., br. Gudenus Ervin stb.

1889-től a Kör vezetője P. Damián János S. J., aki évek hosszú során át vezette a Kört. A Kör régebbi életében a nyilvános ünnepies vitákat inkább december havában tartották, („karácsonyi akadémiák“), 1895 márc. 7-én volt az első nagyszabású „dísz-előadás“ Aquinói Szent Tamás napján. Tárgyai: A véralkat befolyása a jellemre; Az ösztön lényege és nyilvánulásai; Sz. Tamás bölcselének becse; A Syllogismus tör-

vényei és bizonyító ereje, Szent Tamás jelentősége napjainkban. (Közben zeneszámok.)

P. Menyhárt és P. Damián alapvető munkájára épített P. Komárik István. Az értesítők tanúsága szerint az 1906/7-ik iskolaévtől ő volt a bölcselőkör vezetője. Hova fejlesztette a Kört, azt fényesen bizonyították a Kör évről-évre, Aquinói sz. Tamás napjára rendezett vitái, amelyeknek szellemi tornáiban és a vita-műsorok gazdag változatosságában annyiszor gyönyörködhetünk.

P. Komárik, mint hitszónok és ifjúsági szónok is fényes tehetség volt, mint gyóntató és lelkigyakorlat adója is nagy teljesítményt végzett. Mint jezsuita tanárnak főcélja a nevelés és jellemképzés volt, amit tanítása egész szellemében, de legfőképpen talán az ifjúsági nagyobb Mária-kongregáció vezetésében valósított meg. A kalocsai gimnáziumi ifjúsági kongregáció már 1869 óta szerepel, s vezetésében nem kisebb emberek előzték meg P. Komárikot, mint P. Belus és P. Rosty. Ö maga az ifjúsági nagyobb kongregációt tíz évig (1893—1903) vezette, (de megelőzőleg vezette a kisebb ifjúsági kongregációt is). A két kongregációban P. Komárik vezetése idején Skerlecz Gyula br., Scitovszky Béla, Hász István, Apor Sándor br., Gonczlik Kálmán, Tantos Gyula, Pál Mátyás, P. Elsasser Gyula, Lepold Antal, Perczel Béla, Mócsy István, a város főjegyzőjének atya (akinek kérésére történt később a kalocsai Urak Kongregációjának alapítása), Till (Timár) Kálmán, P. Mezey Gerő és mások viseltek tisztségeket. A Kongregációi Értesítőt is ő alapította meg (1895).

A kongreganisták tükrének, gr. Koháry Istvánnak életét is bizonyára elsősorban az ifjúság nevelésének célzatával írta meg (1891). Ugyanazon évben írta meg a Három kassai vétér-tanú életrajzát. Emléklombok címen is adott ki egy füzetet (1893). További irodalmi működésével kapcsolatban ki kell emelnünk a kalocsai gimnázium történetének megírását, (a gimnáziumi értesítőkben 1896-ban, jobban mások közreműködésével 1935-ben). Sorozatosan írt cikkeket a további gimnáziumi értesítőkben is, így a Jézustársasága visszaállításának 100. évfordulójáról (1914). írt azonfölül bölcsseleti, történeti, kritikai és hitbuzgalmi cikkeket folyóiratokban, közleményeket a Magyar Állam, Religio, Kalocsai Néplap, Hitszónoklati folyóirat, Bölcsseleti folyóirat, Hírnök, Mária-kert, örökimádás, stb. hasábjain. A középiskolák VIII. osztálya számára írt történelmi tankönyvét ismételten is kiadta. Calderon-nak több, mélyértelmű színművét¹ lefordította és előadásukat rendezte (A nagy világdráma, Az élet álom, A szentmise titkai, Ferdinand király).

Új mozzanatot vitt be a Mária-kongregációk életébe 1895-ben; ez évtől teszik á kalocsai kongreganisták a párbaj-

ellenes ünnepies ígéretet. A kongregációs buzgalom később sem lohadt le benne; ez a buzgalom vitte rá 1905-ben a kalocsai Férfi-kongregáció megalapítására,² mely idővel két ágra oszlott, Iparosok és Urak kongregációjára, ez utóbbi aggregációs okmányának hivatalos keltezése 1912 ápr. 9. Mindkettő-nekalapítója és az Urak kongregációjának végső betegségéig vezetője és lelke volt P. Komárik, s a kalocsai Iparos-tanonc-otthon is őt vallja atyjának és alapítójának. Ő volt sokáig lelke és vezetője a helybeli Társadalomtudományi Kör-nek is, melynek megalakulására a 103.800/1906. számú, tanári kulturális előadásokat sürgető kormányrendelet adott alkalmat; ezen előadásokat már 1906 óta tartották a kalocsai gimnázium tanári karának tagjai, 1911 óta P. Komárik e kiindulásból szervezte meg a Társadalomtudományi Kört. A Kör elnöke előbb Kleiner Lajos nagyprépost volt; jelenlegi elnöke pedig Horváth Győző püspök úr. Fönnmaradt még kéziratban a boldogultnak néhány ott elhangzott előadása: A XIX. század eszméi; Isten eszméje és a természettudomány; A szabadkőművesség története. Saját följegyzése szerint legalább 150 előadást tartott a Társadalomtudományi Körben.

Dolgozott a végsőig. Egyáltalán a munkában szinte utolsó lehellettéig nem ismerte ezt a szót: elég! S a mindenható Isten megáldotta öt hosszú éettel, hogy valóban sokat dolgozhatott. Nagy áldozatába került, mikor három éve megtudta, hogy többé nem taníthat. Megadatott azonban neki hogy megérhette szerzetes^életének ötvenéves évfordulóját (1927), aranymiséjét, ezt 1933-ban Szent Ignác napján nagy ünneplések között ülte, a kalocsai jezsuiták templomát ez alkalommal a város előkelő közönsége egészen megtöltötte. Mindezek koronájául még szerzetességenek 60 éves jubileumát is megérte. E jubileumokon elhalmozták a boldogult atyát a jótívanatok özönével. A legszebb ajándék a Páter Generális volt, aki az elhunyt aranymiséje alkalmából 50, hatvanéves szerzetesi jubileumára pedig 60 felajánlott szentmisével fejezte ki jótívanatait. A kalocsai Urak Kongregációja aranymisés vezetője iránt „aranykoszorúval“ róta le hálamemlékét; az aranykoszorú“ ötven levelén egy-egy kongreganista neve van kivéve. Az ötvenéves szerzetesi jubileumra, amelyet a páter 1927-ben Szegeden ült meg, üdvözlő táviratot küldenek a helybeli papsság tagjain kívül többi között Scitovszky Béla belügymisztér, a kalocsai Urak Mária-kongregációja, a budapesti VII. kerületi Madách-gimnázium tanárai stb. A 60 éves jubileumra pedig gr. Zichy Gyula érsek után, termézesesen a rendi gratulációkon kívül, a boldogult összes volt tanítványai nevében br. Skerlecz Iván, a Jédosz elnöke és dr. Steuer Gyula ügyvezető alelnök, stb. Valóban örömmel és szent vigassal eltelve

tekinthetett vissza a boldogult munkásságának a földön is bőven mutatkozó áldásos gyümölcseire.

Meghatók voltak végső napjai. Március 9-én, szombaton még gyóntatott. Utolsó szentmiséjét március 12-én mondta, ülte. Megadással mondotta utána: Most már sem tanítani, sem misézni, sem gyóntatni, sem lelkigyakorlatot adni nem tudok. Nincs is itt nekem már semmi keresnivalóm, - jobb lesz meghalnom. De — legyen úgy, ahogy a jó Isten akarja!“

Fekete vasárnapról kezdve mind komolyabban mutatkoztak a szívgöngéség jelei; a szent kenetet még aznap fölvette.

De azért keményen tartotta magát, még ugyanazon napon ebéd után fölkelt és eljött a szokásos üdülésre. A következő napokat azonban már szobájában, a nagy karosszékben üldögélve, vagy ágyban fekve töltötte. Előfordult, hogy fölébredve folytatta beszédét, melyet álmaiban kezdett. Lázas szavai mutatták, mivel van tele a lelke. „Testvér — szolt a mellette ülő betegápolónak — nem hallja azt a sok gyereket, akik folyton itt énekelnek a fülemben? A nagyobb fiúk meg hívnak, hogy vezessem őket a csatába. No, de furcsa, hogy épen én vezessem őket?!”

Máskor őrangyalát szerette volna látni, így egyik éjjel a nagyhéten. A testvér azzal nyugtatta meg, hogy itt van mellette. A páter megnyugodott. Majd azzal fordult a testvérhez: „Nem látja ezt a kis gyereket? — Nem Páter, egyedül vagyok. — „Dehogy — erősíti a páter — hát nem látja, egy kis gyerek ül mellettem és énekel!“

Nagyszombaton megpróbálta énekelni a Regina coelit és az Alleluját, bár a beszéd is nehezére esett. Húsvétvasárnap este odakérette Szűz Mária képét és maga elé tűzette a falra.

Húsvéthétfőn, utolsó küzdelmében a Szűzanya és az Űr Jézus után sóhajtozott; fohászokat mondott Szent Józsefhez, Szent István első vértanúhoz (védőszentjéhez), a Társaság szentjeihez. „In manus tuas commendō spiritum meum“, — a Páter Rektort, az atyák közül egyik-másik nevét említette, (e sorok íróját is), de hogy mi volt utolsó üzenete, már nem lehetett érteni. Az ifjúsághoz végső üzenete ez volt: „Kedves fiaim, legyetek jól! jó magyarok és kongreganisták, hogy a mennyországban egy örök életen át imádhassátok az Istant. Amen!“

Végső tusájában szembetűnően szenvédett, védőszentjét újra meg újra segítségül hívta. Kérte, hogy képet tegyék a vállára, oda, ahol fáj. Utolsó búcsúzóul ezt mondja a körülöttelevőknek: „Az Isten áldjon meg benneteket útaitokon!“ Majd többszörösen ismétli alig hallható suttogó hangon: „In manus tuas commendō spiritum meum.“

Négy erősebb szívroham után, végre beáll a haldoklás, valamivel éjjel 11 óra előtt. Rendtársa á „pápai áldás“ szavait

mondja, majd P. Rektorttal együtt imádkozzák az Egyház lélek-búcsúztató imáit, míg végre a haldokló szép csendesen elhunyt.

Temetése 1940 március 27-én volt Kalocsa közönségének nagy részvételével. Az egyházi szertartás után dr. Steuer György volt tanítványai nevében, Máté-Tóth Jenő dr. pedig a kalocsai Urak Kongregációja nevében mondottak mély ragaszkodásról, háláról és szeretéről tanúskodó beszédet.

Dr. Steuer György búcsúztatója így hangzott:

„Mélyen tisztelet Gyászoló közönség!

P. Komárik Istvántól, drága halottuktól búcsúzom a Jézustársasági Diákok Országos Szövetsége és volt tanítványai nevében.

A Jézustárasági rendnek nagy gyásza van. Meghalt a legkiválóbb jezsuiták egyike. P. Komárik nem viselt semmiféle tisztséget. Nem volt sem gimnáziumi igazgató, sem rektor, sem tartományfőnök.

De azért szerzetestársai és volt tanulói oly ritka nagy tisztelettel és oly meleg szeretettel vették körül, mintha egy személyben igazgató, rektor és tartományfőnök lett volna.

P. Komárikot azért szerették, mert nagy tekintélyével és szellemi tehetségével, önfeláldozásig menő munkájával tiszteletet, elismerést és dicsőséget szerzett rendházának és a kalocsai érseki gimnáziumnak.

P. Komárik István elhalálozásával a jezsuita rendben egy tölgyfa dölt ki, melynek nagyságát és hatalmas erejét csak az ō halála után fogják felismerni.

P. Komárikot gyászolja Kalocsa város közönsége, gyászolják a Mária Kongregációk.

De valamennyinél mélyebben gyászolják P. Komárikot volt tanítványai.

Krisztus népében, a tanár pedig tanítványaiban él.

Akit Isten megáldani akar, azt nevelőnek, szerzetesi nevelőnek adja. A szerzetes-tanár és nevelő lemond a földi élet minden örömről, szegénységet fogadva visszavonul a szerzeseti cellába és elfoglalja a tanári katedrát, mindig csak másokat tanít és boldogít.

Mit köszönhetünk mi volt jezsuita diákok P. Komárik Istvánnak, volt szeretett tanárunknak?

P. Komárik István elsőrendű tanár és kiváló pedagógus volt. Tanítványaiból tudományos oktatására és lelki nevelésére helyezte a főszínt. Mi nem felelni mentünk P. Komárik óráira, hanem azért mentünk P. Komárik óráira, hogy tantáry* gyát, az általa hirdetett eszméket és elveket megszeressük és azokat kövessük, előadásaiból egész életünkre lelkesedést merítsünk.

A mi szeretett tanárunk ifjú lelkületünkbe belecsöpög-

tette a kereszteny katolikus elvekhez való ragaszkodást és a katolikus öntudatot.

Szent elvek, magasztos célkitűzések és kereszteny katolikus öntudat nélkül úgy boldogulunk a magán- és közélet háborgó tengerén, mint a hajós a vészes tengeren iránytű nélkül.

P. Komrik lelkünkre kötötte, hogy az *elveket nemcsak hirdetni, hanem azokat gyakorlatilag meg is kell valósítani*.

Megtanított bennünket P. Komárik arra is, hogy az anyagi és rút érdekekért könyökkel törtető és gáncsvető közszeiemenek *ne áldozzuk lel a jezsuita nevelés erényeit*, hanem ragaszkodjunk azokhoz, bármilyen mellözés is érjen bennünket, mert a kereszteny katolikus elvek gyakorlati követése adja meg igaz értékét minden kereszteny katolikusnak és meghozza előbb-utóbb a legteljesebb, legértékesebb és legmaradóbb elismerést.

P. Komárik István, a mi felejthetetlen drága tanárunk tanítványaiban, azok cselekedeteiben és alkotásaiban élni fog és ezzel minden ércnél maradandóbb emléket állított fel önmagának.

Mi téged, szeretett volt tanárunk, drága „Pista bácsink“, siratunk és megígérjük, hogy legbölcsebb tanításod magasztos elveit követni fogjuk.

Emlékedet, amíg élünk, kegyelettel meg fogjuk örizni.

Jóra és magasztosra tanítottad tanítványaidat, azért az Ür szavai szerint ragyogni fogsz, mint a csillag az elenyészhetlen örökkévalóságban!

Krisztus katonáinak a légiója húsvét hétfőjén éjjel 11 órakor megkevesbedett egy hosszú és jó harcot megharcolt öreg harcosával.

Jézustársasága erdejéből ebben az órában kidölt az egyik leghatalmasabb tölgy, amely a rendbe 63 év óta eresztett ős gyökérzetével arányban álló tátongó ürt hagyott maga után. Amikor igazsága világraszóló öröök bizonyítékaként a halált legyőző üdvözítő feltámadott és azt látta, hogy szőlőjének ez a nagyszerű munkása 85 évi szakadatlan munkájában már nagyon elfáradt, a sírkövet elhengerítő angyalokat elküldte érte. Erte, hogy Emmauszba vezető útja társává és a húsvéti ünnepet lezáró éjfél előtt egy órával még mennyei dicsősége alleljás örömének osztályosává tegye.

A Rend ezen óra után azonban szegényebb egy nagy értekkel — P. Komárik Istvánnal — a nagy pappal, a tudós professzorral, a kiváló szónokkal és a Kongregációk egyik legki-válóbb mesterével.

A 20.000 szentmisével, amelyet 57 éves pápa alatt bemutatott az Úrnak, a 100.000-re tehető gyöntatással, a 2000-re tehető lelkigyakorlatos prédikációjával valóban kivívta magának a „nagy pap“ legszebb jelzőjét.

Hogy tudós professzor volt, nemcsak hálás tanítványainak ezres tömegei bizonyítják, de a tudományos világ is konstatálja, hogy az igazi történelem és a mély filozófia-tanításnak P. Komárik volt egyik legnagyobb mestere.

Kiváló szónoki készségét Kalocsa város bizonyíthatja a leghivatottabban, mert két esztendei szegedi távollétélt leszármítva, egész tanári működését az ő kedves Kalocsájában fejtette ki és itt ragyogtatta annyiszor kivételes szónoki tehetségét, akár vallásos, akár hazafias, akár tudományos, akár tár-sadalmi problémákról.

Ennek a kiváló szónoki készségnak a legragyogóbb bizonyítékai azonban mi vagyunk, az Urak Kongregációjának a tagjai, mint annak 28 éven át egyfolytában csodálói és szerencsés élvezői.

A „nagy pap”-nak egyik legkedveltebb és legszebb munkatere volt közel öt évtizeden át a Kongregáció, a Mária-lovagok képzésének a legszakavatottabb kezekkel folyó munkája az átlagosnál mélyebb lelkiéletre a P. Komárik praesessege alatt működő mesterképző kongregációs magas-iskolában.

A kalocsai Urak Kongregációja 100 tagból álló százada búcsúzik szavaimmal rajongva tisztelt és szeretett Parancsnokától — Praesesétől —, kijelentvén, hogy a mi nagy halottunk áldott emlékét őszinte kegyelettel fogjuk lelkünkben mindvégig megőrizni.

Az elhangzott beszédek visszhangjai voltak a lelkek legbensejének, hol a jezsuita lelkiatyá és tanár hatása él és mindenkor élni fog.

Nagyfalusi Lajos S. J.

¹ Saját följegyzése szerint öt drámáját; ugyanazon följegyzés szerint írt színművet Szent Gellért vértanúról és több vígjátéket.

² A rendi katalógusban e férfi-kongregáció már 1906-ban, mint Iparosok-kongregációja (congr. artif.) szerepel.

Jegyzet. P. Komárik irodalmi tevékenységének összesítését lásd *Gyenis András*, *Jezsuita történeti évkönyv 1940* (Budapest, Korda), 331. lapon. — Rövid megemlékezést közöl róla a *Jezsuita történeti évkönyv 1941* és a *kalocsai gimn. évkönyve*, ezenkívül több időszaki folyóirat és napilap.

A szociális igazság harcosa.

(Plater Károly Domonkos. 1865—1921.)

Krisztusnak száz arca van. Benne megtalálja minden kor gyermeké az eszményképét. A kereszteny ókor a jó Pásztor szerette benne: a katakombák falára festette és a cirkuszok porondján vörzett érte mint áldozati bárány. A középkor a fölkent és megdicsőült mennyei Királyt követte: szent királyok ismerték el úrnak maguk felett s királyi diadalúttá lett a szent kereszt keserű útja. Az újkor Betlehembe zarándokolt a Gyermek-Jézus jászolához és gyermek-szenteket vezetett fel imádására. A jelenkor viszont mind határozottabban vetíti elénk a Munkás-Krisztus vonásait. Mert hiszen Jézus egyszerű munkásember volt. Harminc éves koráig folytatta az ácsmesterséget s oly jól esik a szegény munkások millióinak a tudat, hogy az Isten is munkás képében szállt le a földre. Már pedig a kor jellegét mindinkább a maguk eszmeköre szerint alakítják az öntudatos proletármilliók.

Minden Krisztus-archoz tartozik egy sajátos papi arc. A jó Pásztor papja szelíd aggastyán, aki a legvadabb viharok közt is türelemmel buzdítja, inti, tereli félénk juhait a mennyei akol felé s maga is nyugodtan hajtja fejét örök álomra a hohér bárdja alá. Krisztus-király hírnöke, a clugnyi barát, országokat, nemzeteket, királyokat igáz le Krisztus édes igájával, tekintete, mint a szeráfoké, villámhoz hasonlít s keresztes hadak élén vonul Jeruzsálembe, a béke városába. A Gyermek-Jézus papja pedagógus. „Engedjétek hozzám à kisdedeket! — ez az életprogramma s a felnőtteket is folyvást arra inti: „Legyetek olyanok, mint a gyermekek!“

Vájjon a Munkás-Krisztus papjának vannak-e már határozott, kialakult vonásai? Meg lehet-e különböztetni a kedves, paedagógusarcú papok között? Itt-ott, kivételesen bukkant fel csak eddig, mégis már van annyi ismétlődő adatunk róla, hogy nyugodtan lehet új paptípusról beszélni. Az arcán még ott van a megszokott barátságos pedagógus mosoly, míg le nem törli róla a munka láza és az embermilliók nyomorával szemben

érzett szánalom. Vidámságba, tréfái közé keményebb hang vegyül. Ő is úrrá akarja tenni Krisztust a közélet felett, mint a középkori szerzetesek, de nem a Királyok Krisztusát, hanem a munkásokét. A vezeklés helyébe nála az égető, örlő, halára emészti munka lépett. Kissé idegenszerűen, harmóniát bontóan hat még. Nem egyszer felvetik neki a kérdést:

- Az Isten Fiát akarod-e, vagy az ács fiát?
 - Az Isten Fiát az ács fia képében, — hangzik felelet.
- Názáretbe akarja vezetni a világot, a munka Názáretébe és az imádság Názáretébe.

Az úttörők útján.

Egyszerű fénykép fekszik előttem. Jezsuita. Vidám, megnyerő arc. Jobb szemével huncutkásan hunyorít, bal szeme szögletén derűs ráncok örökös vidámságot és jóízű humor sugároznak. Széles, derült, nagy homloka, melyet még csak kedélyesebbé tesz a felfelé kikerekedő kopaszság, keskenyedő, ovális arcban folytatódik, hosszúkás orra alatt vidám megjegyzésekre minden készen álló mosolygó szájjal. Fejét kissé előre hajtja, látszik, hogy nem pőz, hanem ez a természetes tartása, mintha állandó szolgálatkézségét jelezné. De van tartásában valami az angol faj öntudatából, biztonságából és fölényéből is.

Egy munkáspárti képviselő így írt Plater arcképérol: „A fényképet elteszem otthonomban. Ha fáradt leszek a munkától, felfrissíti a hitemet egy tekintet erre a képre, ennek a jó embernek a hasonmására, akinek szelíden szigorú tekintete a derült, tiszta lélek kisugárzása, amely benne lakozott...“

Plater Károly Domonkos egyike azoknak az úttörőknek, akik a modern szociális problémák öserdejébe először vágottak bele Krisztus szekercéjével. Az ő egyéniségenek és munkáinak tanulmányozása igazán alkalmas arra, hogy rajta megismerjük a Munkás-Krisztus apostolának jellegzetességeit. Hisz valósággal úgy égett el az emberekért végzett munka lázában.

Londonban született 1875 szeptember 2-án. A stonyhursti híres jezsuita kollégiumban végzi középiskoláit s utána maga is belép a rendbe. A skolasztikus bölcsélet második éve után, az oxfordi egyetemre küldik, ahol archeológiát, pszichológiáit, etikát, politikát és szociológiát tanul példátlan, sőt túlzott buzgalommal, mert sokszor napokon át tíz órát is dolgozik. Ez marad az ő tempója egész haláláig. Munka—munka, míg csak ki nem dől a szellem sarkantyúja alól az agyonfárasztott paripa — a test. Az ő Názárete nem álmos nyugalmú helység, hanem hangos a munka zajától, egyenesen gyárvárosnak tűnik fel, úgy iramlík benne az élet. Pedig a világvárosokat nem szerte. Londonban nem érezte otthon magát, Róma is beteggé tette, mikor Máltába utaztában arra került. Neki nem volt szük-

sége a környezet mesterséges élénkítő hatására, belső tűz fűtötte. Mintha csak a krisztusi szó lett volna jelszava: „Az én Atyám mindezideig munkálkodik, én is munkálkodom.“

Pár évi oxfordi tartózkodása után ráeszmélt, hogy nem tudósnak született. A tudomány csak abból a szempontból érdekelte, hogy mit lehet belőle az emberiség hasznára fordítani. Neki a tudomány csak recept az emberiség bajainak orvoslására, ahol a keresett receptet nem találja, ott nem szívesen kutat.

Időközben néhány utazást tesz Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban. Az ottani katolikus mozgalmak döntő hatás-sal vannak rá. Ámulva látja a munkás-lelkigyakorlatos házakat, a katolikus hivatásszervezkedést. Íme, illyesmi kellene Angliában is! Ez éppen neki való munka volna. Otthagyja Oxfordot, befejezi a filozófia harmadik évét s két éven át az Oxfordba indulók előkészítésével foglalkozik.

Állandó beszédtémája a szociális kérdés. Társai teljes közömbösséggel, meg nem értéssel kezelik. Nem hiányzik az enyhe gúny sem viselkedésükből, bőven kijut a lenéző váll-veregetésből és a kemény bírálatból is. Félbemaradt exiszten-ciát látnak benne, aki csak azért fordult a szociális kérdések felé, mert könnyebb, mint a tudományos munka. Erőltetett nyugalommal fogadta a félreismerést, tudta, hogy az úttörők nehéz útját rója.

Názáret felé.

A kontinensen végzett tanulmányútja óta állandóan foglalkoztatta a gondolat, hogy lehetne Angliában is munkás-lelkigyakorlatok számára házat létesíteni. A Katolikus Igazságterjesztő Társaság 1906. évi közgyűlésén felolvassák Munkás-lelkigyakorlatok című értekezését. Nem sok sikert aratott vele, mert az volt az általános vélemény, hogy ilyen mozgalmat nem indíthat el még fel nem szentelt fiatalembert. A következő évben, mint első éves teológus röpiratot ad ki a lelkigyakorlatok ügyében. Hurráh, érzem a pecsenyeszagot! — ez a címe; mutatja humorát s a győzelembe vetett bizalmát. Valóban, a röpiratnak nagy sikere van. A főiskola rektora is közli vele, hogy a rendtartomány magáévá tette terveit. Valóban: egy év múlva, 1908-ban meg is vásárolnak egy házat lelkigyakorlatok céljaira s a következő évben már a másodikat is megnyitják. Plater boldogan látja az eredményt s ontja a lelkigyakorlatokról írt cikkeket a különböző katolikus lapokba. Egyik cikke a tengerentúli országokban is nagy visszhangot kelt. Ennek a hatása alatt határozzák el a neworki katolikusok is egy lelkigyakorlatos ház építését, Ausztráliában pedig röpiratot készítenek belőle és szétküldik a különböző felekezetek lelké-szinek.

Ez Anglia megtérésének kezdete lesz — mondta egy hallgatója, mikor egy alkalommal 40 munkaadó előtt az első ilyen ház felépítése érdekében agitált. Plater is azt gondolta. Sőt talán titkon arra is gondolt, hogy miért ne lehetne az egész világ megtérésének kezdete? Akarjunk, merjünk nagyot Isten országáért!

Nem véletlen, hogy a katolikus szociális megmozdulások a lelkigyakorlatokból nőnek ki és lelkigyakorlatokhoz vezetnek. Valami természetes logikája a dolognak, hogy mihelyt a pap érdeklődni kezd az emberek anyagi bajai, nehézségei iránt s megkísérli, hogy segítsen rajtuk, önkénytelenül is megnyílnak feléje a szívek és kérik a lelki táplálékot is. Mert hisz megkapják a leghathatosabb cátolatot arra a vádra, hogy a papok csak el akarják őket kábítani a természetfölötti igazságokkal, hogy ne érezzék a földi igazságtalanságot. Platernek pedig az volt a meggyőződése, hogy hiába akarjuk addig Isten fiaivá tenni az embereket, amíg nem tettük az emberek fiaivá. Ezért nem kizárolagos orvosságnak szánta a lelkigyakorlatokat a társadalom betegségeire, hanem olyan orvosságnak, amelyből kiindulva újjá kell alakulnia az egész társadalomnak, közéletnek, hogy igazságosabb berendezkedés foglalja el a régi helyét.

Viszont azt is jól tudta Plater, hogy csak úgy lehet igazán az emberek fiaivá tenni a munkástömegeket, ha az Isten fiaivá tettük őket. Ezért helyezett oly nagy súlyt a munkáslelkigakorlatos házak alapítására. Ugyanez a törekvés jellemzi a komoly katolikus munkásmozgalmakat európaszerte. Előbb töltekezni Krisztus szellemével az elmélyedés magányában, azután a gyűjtött kegyelmeket kiárasztani az egész társadalomra.

Názáret nemcsak a munka városa, hanem az imáé és elmélyedésé is. A munka által okozott lelki fáradtságra az igazi felüdülést nem a mulatságok, cirkuszok zaja adja, hanem a lélek elmélyedése a természetfeletti békességen, nyugalomban. „Jöjjetek hozzáim mindenjában, akik fáradoztok és terhelve vagytok” — így int a Munkás-Krisztus — „és én megenyhítek titeket.“ Ez éppen az ő papjainak alapvető programmpontja. A másik pedig ez: „Keressétek előbb az Isten országát és az ő igazságát s a többiek hozzáadatnak nektek.“ A többi: a szociális igazságból és szeretetből fakadó jólét.

A Katolikus Szociális Céh.

Oxfordi tanulmányai idején, midőn egyszer hazafelé utazott Plater, az egyik állomáson megismerkedett a mozdonyvezetővel. Felszállt a mozdonyra, elmagyaráztatta magának a gép szerkezetét, kezelési módját és kilométereken át maga vezette a vonatot. Ez az eset jelképnek is jó. Így lépett ő és

így lépnek gyakran a Munkás-Krisztus apostolai hirtelen nagy tömegek élére s vezetik öket biztos, örök utakon céljuk felé.

A lelkigyakorlatos mozgalom megindítása mellett az a kérdés lebegett Plater szeme előtt, hogy lehetne a szomszédos országokban megfigyelt katolikus munkásszervezkedést Angliába is az angol viszonyoknak megfelelően átültetni. A katolikusok Angliában kisebbséget képeznek. Az angol munkásság viszont egy tömböt képez a munkáspártban s érdekeiket sértő bomlasztásnak tűnhetne fel a külön katolikus szervezkedés. Az angol munkáspártot nem is ítélte el kifejezetten az Egyház s így méltán vethetnék a szemére, hogy csak a munkáspárt gyengítésére tör.

Egyik nap aztán kitűnő ötlete támadt: a Katolikus Szociális Céh gondolata. Amennyire a politikai életben a nagy egységek szervezésére törekszik az angol, épp annyira megosztott a társadalmi élete. A gyakorlatias érzék hozza ezt létre nála: mit ér ugyanis egy apró töredék a politikai életben, amelynek sohasem lehet reménye a hatalom átvételére, viszont komoly társadalmi életet nem lehet elni folytonos tömeggyűléseken. Épp ezért az angol társadalmi élet jórészt kisebb csoportok zárt köreiben, a klubokban zajlik le. Az angol a klubok nemzete. Ezekből indul ki a legtöbb politikai és társadalmi meghozzájárulás, ezek végzik az előkészítő munkát a nagy nemzeti állásfoglalásokhoz s egyáltalában az angol alkotmányos életnek szinte nélkülözhetetlen sejtjei és nevelőiskolái ezek az apró egyesületek. Plater tehát arra gondolt, miért ne lehetne a katolikus szociális mozgalmat is Angliában ilyen kis klubokra felépíteni? A munkásoknak feltétlenül tetszeni fog az, hogy az előkelő társadalmi osztályokat követheti a klubéletben. Sőt, miért ne lehetne ezekben a klubokban az értelmiségi ifjúságot is összehozni a munkássággal? Ez minden járt hatalmas lépés lenne a katolikus szociális elvek érvényesítésére, melyek az osztályharc helyébe az osztályok összefogását akarják állítani.

Az eszmét tett követte. Elgondolását rögtön előadta barátainak, s azok örömmel fogadták az ötletet. Kivitelére jó alka-r lomnak kínálkozott a Katolikus Igazságterjesztő Társaság 1909 szeptemberében tartott 25 éves jubileumi ünnepsége. Az összejött vezető egyéniségek kisebb magánülésen tárgyalta meg a kérdést, átlátták horderejét s azonnal meg is indították az új mozgalmat, melynek élére egy északi és egy déli bizottságot állítottak.

A mozgalom a Katolikus Szociális Céh nevet kapta, rendesen angol névnek kezdőbetűivel C. S. G.-vel (Catholic Social Guild) szokták jelölni. Neve a hivatásszervezkedés gondolatát jelzi, működési terét tekintve azonban inkább tanulmányi szervezet. Egy-egy klub 3—15 tagból álló csoport, mely

hol az egyik, hol a másik tag lakásán jön össze s ott részletesen megvitatja a központ által kiadott szociális tárgyú iratokat. Több szociális klub együtt szociális tanulmányi tanácsot alkot, mely havonta tartja gyűléseit. Az egész ország szociális tanulmányi tanácsai és katolikus szociális klubjai alkotják a C. S. G-t. Ez évente közgyűléseket tart és évkönyvet bocsát ki.

Ezzel a megoldással sikerült Platernek átütő erőt biztosítani a kisebbségen lévő angol katolikus munkásmozgalomnak. Sikerült elérnie, hogy a katolikus munkások a lelkigyakorlatokon kapott fegyelmi fegyverzet mellett külön szellemi fegyverzetet kapjanak a minden nap élet küzdelmeire a leginkább fenyegető veszedelmekkel szemben. Sikerült meggyőződést adni nekik, hogy egyedül Krisztus tanításai alapján lehet berendezni itt a földön is jobb világot.

Valószínűleg ó találta meg a legszerencsesebb formát arra is, hogy lehet egymáshoz közelebb hozni az értelmiségi ifjúságot és a munkásságot. Az értelmiség ifjabb rétegeiben sokszor megvan a jószándék, hogy a munkásság szociális bajait közelebbről megismерje és e bajok orvoslásánál közreműködjön, de nem tudja, hogyan közeledjen a munkásokhoz. Fél azoknak az ellenséges indulatától, akik egy ellenérdekké társadalmi osztály képviselőit lábják benne; fél attól, hogy üres kézzel látogasson el a szegényekhez, nem egyszer fél, hogy forradalmi színben tűnik fel saját társadalmi osztályá előtt. Azok, akik közelebb akarják hozni a két társadalmi réteget, gyakran ott is hibáznak, hogy az értelmiségi ifjúságnak minden járt oktató, vezető szerepet akarnak adni. Ez könnyen visszatetszik a munkásoknak, akik sokszor tájékozottabbak a szociális kérdésben, mint az értelmiségi fiatalok és többnyire a fiatalok is visszariadnak a szokatlan szerepléstől.

A tanulmányi szervezet áthidalta ezeket a nehézségeket. A munkás is tanul, az értelmiségi tag is. Az egyik megmagyarázza a nehezebb kifejezéseket, a másik hozza az életben szerzett tapasztalatait, nehézségeit. Közösen töprengenek a megoldáson. Ez is családias, názáreti hangulat. Az értelmiségi résztvevő itt tanulja meg, hogy segítse később a maga társadalmi polcáról a munkásrétegeket. A munkás is megtanulja, hogy tárgyilagosan gondolkodjék a maga sorsa felől, ne lásson csak ellenséget a polgári rétegekben, megtanul beszélni, hogy elő tudja adni panaszát és kívánságait. Ez is Názáret, a tanulmány, az előkészület Názáretje.

Aranyhidak.

A Munkás-Krisztusnak van még egy jellemvonása, amely ránymomja békéjét a követőire. Az elmélyedő bölcseség mellett az elbájoló kedvesség Ez vonzza hozzá az embereket,

előkelőket és egyszerűeket egyaránt, teszi népszerűvé és biztosítja eleve szavai, cselekedetei számára a jóakaratú figyelmet. Ez az a fegyver, melyet a diplomaták, Isten országának diplomatai sem nélkülözhetnek, amelynek segítségével fel lehet építeni az aranyrudakat egyesek és családok, társadalmi osztályok és nemzetek között.

Plater már mint kisdiákok úgy jellemzétek, hogy szinte tolakodóan barátkozó természetű. Az úgynevezett „hősímadó“ típusba tartozott, bámulattal van eltelve tanárai iránt, de ez nem akadályozza abban, hogy hibáikat tréfás versekkel, viccekkel ki ne gúnyolja. Mindez az emberek iránt érzett rendkívüli érdeklődésre mutat, amely megélesíti tekintetét, csodálatra ragadja a jótulajdonságok, mosolyra a fogyatkozások felett. Az ilyen egyéniséget jellemzi a nagy reális érzék az élet dolgaival szemben. Fejlődése gyors, mert a másokban megkedvelt jót, nem egyszer mások egész eszmerendszerét, erkölcsi értékrendjét beleélés útján könnyen magáévá teszi. Plater jellemfejlődését nagyban előmozdította az oxfordi tartózkodás is. Könnyedén elsajátította az előkelő intézet társadalmi kultúráját, az emberekhez való finom alkalmazkodást, hajlékonysságot, tapintatot. Értékes ismeretségeket is szerzett, melyeknek későbbi szociális munkáiban nagy hasznát vette.

Miután fölszentelték és letelt az előírt probációs év, egy ideig a lélektan tanáraként működött a rendi főiskolán. 1916-ban újra visszakerül Oxfordba, mint a jezsuiták egyetemi kollégiumának rektora és három más rendi ház főnöke. Egyéni varázsának tulajdonítják azt az eredményt, hogy két évi ott tartózkodása után a kollégiumot az egyetem elisméri állandó jellegű magánkollégiumnak, melynek a rektorát is az egyetem erősíti meg hivatalában. A jezsuiták most már hivatalosan is bevonultak az anglikán egyetem életébe, összeomlott egy hatalmas válaszfal, új utak nyíltak a mind szorosabb együttműködés felé.

A százfelé szakadozott keresztek újraegyesítésének vágya minden erősebben tör fel a szívekből. S ez épügy, mint a lelkigyakorlatos mozgalom, nemcsak véletlen időrendi egyezés a kor szociális törekvéseivel, hanem szer* vesén egészíti ki a Munkás-Krisztus jellemképét. Amennyire a liberalizmus bomlasztólag hatott az egyházi szervezetre, a korlátlan szabad bibliamagyarázat lehetősége szétszaggatta a hit egységét, a szociális irány épp annyira kívánta az egységesítést. A homogén munkásmilliók mindenki által érzik a valási megosztottság hátrányait s kívánják a szilárd szervezetet, egységes vezetést.

Plater apostoli lelkületével, sokfelé ágazó és kitűnő társadalmi ösztönével megérezte ezt a törekvést s a maga részéről minden szívesen működött közre a protestánsokkal való

béke ápolásában. Erre a cérala s az esetleges jövendő unió előkészítésére is igen alkalmas maga a szociális téren való együttműködés. Hisz itt alig merülhet fel nézeteltérés a szociális gondolkodású keresztenyek között.

Először 1914-ben nyílt alkalma ilyenirányú munkára. Az angol szociális egyesületek felekezetközi szövetsége Swannickben 1912 óta nyári tanfolyamokat rendezett az ipari munkás életének behatóbb ismertetésére. Tíz különböző felekezeti egyesület küldte el képviselőit, köztük a C. S. G. is. Plater is nagyhatású beszéddel szerepelt. A következő évben — a katolikusok nagy számmal vettek részt — ő mondotta a befejező összefoglaló beszédet, amely kitűnő példája a tapinthatos eljárásmódjának.

„E tanfolyamon“ — szól a beszéd végén — „többen bölcsen hangoztatták, hogy mily nagy szerepe van az imának. Sokan közülünk nem vehettek részt közös imáinkon, ám bár nagyon szívesen vettük volna csatlakozásukat; csak ne gondolják, hogy mi elmulasztottunk önkért imádkozni, vagy hogy az önköt imáit értékteleneknek tartottuk volna. Ellenkezőleg, az önköt szeretetremélton szívességet imáinkkal viszonoztuk s kérjük az önköt imáit is miérettünk. Néha azt az elvet halljuk hangoztatni, hogy kiki tiszteleje Isten a maga módján, imádkozzunk azért, hogy mindenjában úgy szolgáljuk Őt, ahogy ő maga kívánja. Itt ismét közös célt követhetünk. Mi mindenjában szeretjük Krisztus Urunkat s törekszünk arra, hogy Őt kövessük s akaratát teljesítsük.“

Oxfordban 1917-ben harminchat felekezet képviselői alkotottak közös bizottságot a szociális reformok munkálására. Platert az öt albizottság egyikének elnöki tisztére hívták meg és ebben a minőségében tanulmányozta az oxfordi munkások megélhetési viszonyait. Meglátogatta a helybeli munkáscsaládokat, kikérdezte őket keresetük és kiadásaik mennyiségről és azt az érdekes és szomorú megállapítást tette, hogy Oxfordban csak egyetlenegy munkás tudott megélni kereseteből s az is nőtlen volt, míg a családos munkások felesége és gyermekei is kénytelenek voltak munkába állni. Pedig a katolikus erkölcsstan álláspontja szerint egy becsületesen dolgozó munkásnak joga van annyi bérre, amelyből nemcsak maga, hanem egész családja is tisztességes megélhetéshez juthat. Később az első albizottság élére került Plater, amely a munkaadó és munkás köztő viszonyt kutatta. A havonkinti ülésekre munkaadókat, munkásokat és más érdeklődőket is meghívott s velük együtt tárgyalta meg a fontos szociális problémát.

1918-ban Kereszteny Szociális Hadjárat címen ő foglalta össze a C. S. G. évkönyvben azokat az elveket, melyeket ő különböző kereszteny felekezetek a szociális kérdésben

közös alapul fogadhatnak el, ugyanezen a címen egyesültek később a felekezetközi helyi bizottságok, melyek Anglia különböző városaiban alakultak, közös szövetséggé.

1919-ben végül a londoni városházára hívták meg egy felekezetközi kongresszusra, mely az ipar felvirágzatától útján akart a munkásság helyzetén javítani. Itt hatalmas beszédben körvonalazta a katolikus álláspontot s figyelmeztette az egybegyűlt előkelőségeket, hogy a keresztény elvek alkalmazása komoly, forradalmi változásokat jelent a gazdasági életben, jelenti a kereszt vállalását, de ennek révén szabadulást a fenyegető pusztulástól s nagyobb fellendülést, mint az eddigi volt.

Így építette az aranyrudakat s mikor meghalt, a legkülönbözőbb társadalmi osztályok és felekezetek tagjai siratták távozását.

„Nagy veszteség ránk nézve Plater halála“ — írja egy nemkatolikus munkatársa. — „Buzgósága, szigorúsága, gondolatainak világossága, szándékainak határozottsága, szeretetre-méltósága, kedvessége, szellemessége által osztozott terheink viselésében, buzdított és felvilágosított. Az ő hatása alatt sokán közülünk gyarapodtak a szeretetben és a keresztény hit sok misztériumát tanulták megérteni és nagyrabecsülni.“

A munka keresztyén.

Ahány arca van Krisztusnak, annyiféle a keresztle is. A Jó Pásztor keresztle gyilkos tör, melyet üldözöi, ellenségei fennek számára; Krisztus királyé a bűnbánat nehéz igája, melyet milliók segítenek neki felvinni a Kálváriára; a Gyermek-Jézus keresztle rózsabokron nőtt apró tövisek, minden napí kis fájdalmak, önmegtagadások. A názáreti keresztl két vaskos gerenda, melyet a Munkás-Krisztus maga ácsol... A munka keresztté lehet. Nemcsak akkor, ha kelletlenül, kényszerűen végezzük, hanem akkor is, ha önként vállaljuk, örömmel, mások megszabadítására. Sőt csak akkor igazi, megváltói keresztl.

Plater valósággal halálra dolgozta magát a másokért vállalt munkában. Láttuk, hogy már tanulmányi évei alatt is mily mértékkel dolgozott. Sohasem osztották be kifejezetten lelk-kiplásztori, vagy szociális feladatkörbe, sőt elég nagy gonddal járó hivatalokat bíztak rá, a hatalmas tevékenység tehát, amit ezen a téren kifejtett, pihenő idejének felhasználásából telt ki. Természetes, hogy az ilyen életmódnak idő előtt meg kell törnie bármilyen erős szervezetet.

Ha csak irodalmi munkásságát tekintjük is, már az is tekkintélyes mennyiséget tesz ki. A rengeteg cikken, röpiraton, tanulmányon kívül, 1911-ben kiadja Lelkigyakorlatok a nép számára című híres művét. A világháború alatt A béke és há-

ború elemeiről ír könyvet, Katolikus katonák című kötetében pedig 60 tábori lelkész közreműködésével katonák lelkí élményeit gyűjti össze.

Nincs egy pillanat nyugalma. Ha a mozgalom ügyével, szociális kutatással nincs elfoglalva, lelkigyakorlatot ad, kijár az Oxfordot környező községekbe prédkálni, gyóntatni. Buzgalma széttöri a formaságok korlátait. Előfordul, hogy az utcán fog el egy katonát, megkérdei, mikor gyónt utoljára, lelkére beszél s még ott az utcán meggyóntatja.

A háború a katonák felé terelte érdeklődését. Sok lelkigyakorlatot adott nekik, kijárt a táborukba katechizálni, gyóntatni, naponta órákat töltött a kórházakban a sebesültek mellett. Oxfordban a katolikus katonák részére klubot alapított. Londonban eljárt a tisztek klubjába, szeretetreméltságával közkedveltségre tesz szert a körükben, a nem katolikusokban is fölóbreszti a vallásos érzést, a katolikusokat pedig oly ügyes tapintattal fogja hálójába, hogy maguk is csodálkozva veszik észre, hogy meggyóntatva távoznak, mielőtt kimennének a frontra. A harctérre került katonákkal oly nagyarányú levelezést folytatott, hogy később külön bizottságnak kellett lebonyolítania.

1920-ban szervezete kezdi fölmondani a szolgálatot. Ideges, fáradt, nem tud aludni, szíve rendetlenül működik. Már ciusban egy havi pihenőre Írországbba küldik. De már nem képes pihenni. mindenivel szóbaáll, érdeklődik szociális viszonyai után, helyettesít, pástorai. Hazatérve részt vesz a C. S. G. nyári tanfolyamán s a résztvevőkkel megbeszéli egy havi lap megindítását. Régi vágya az, hogy Oxfordban munkás-kollégium létesüljön, hol válogatott munkásifjak egyetemi nívón részesülhetnek szociális, etikai, történeti kiképzésben, hogy aztán a katolikus mozgalmakban vezetőszerepeket töltsenek be. Ezt is előadja a jelenlévőknek. Nagy lelkesedéssel fogadják a gondolatot s a Katolikus Munkás Kollégium (Catholic Workers College) létre is jön, de már csak Plater halála után. A tanfolyam befejezése után a résztvevőknek lelkigyakorlatot ad. Utána résztvesz a Liverpoolban rendezett első angol katolikus nagygyűlésen. Ez is az ő kezdeményezésére ült össze s a C. S. G. játszotta benne a vezérszerepet. Majd ismét lelkigyakorlatot adott, de már annyira rosszul érezte magát, hogy alig tudta befejezni.

Felmerül itt a kérdés, szabad-e valakinek annyit dolgoznia, hogy belebetegedjék, sőt bele is haljon a túlfeszített munkába? Az általános szabály szerint nem szabad. Épp ezért Plater példáját e tekintetben nem tekinthetjük követendő mintaképnak, hanem azok közé a szentek életében is előforduló adatok közé kell besoroznunk, amelyek magis admiranda, quam imitanda sunt, inkább csodálni, mint követni valók.

Olyan túlzás, amely egyes túlságosan féléink, óvatos lelkeket talán arra ösztönözhet, hogy bátrabban vegyék magukra a jócselekedetek kereszttjét. Mert viszont őnála nem ítéhetjük el az önmérsztő munkát. Az isteni kegyelem ösztönzésére tiszta szeretetből vállalt önfeláldozás az a kivétel, amely mentesít az okosság és mértékletesség szabálya alól. Ha valaki nem dicsőségért, saját hírneve érdekében teszi tönkre magát, hanem a szenvedéellyé fokozódó Isten- és emberszeretet égeti el engesztelésül az emberek bűneiért, annak halála kedves áldozat az Isten színe előtt. És a jelek szerint épp ez Plater esete.

Mióta erősebben gyötörni kezdte a betegség, többször is mondotta társainak, hogy az ő élete már ezentúl engesztelő áldozat. Arcára ritkábban tért vissza a megsokott kedves mosoly. Egyik hűséges munkatársának nyilatkozata szerint: „az emberiség iránt érzett részváéte elnyelte természetes humorát“. Ügy érezte, hogy az ő hivatása elégnyi a szeretetből vállalt munkában. Orvosaitól megkérdezte, ha fél évig, ha két eszten-deig pihen, ismét a régi erővel dolgozhat-e tovább. Azt felelték, nem. Erre elhatározta, hogy ha ösztönzést érez rá, tovább dolgozik, hacsak kifejezetten meg nem tiltják előljárói.

1921 január 21-én halt meg Málta szigetén, aholá pihenés végett rendelték. Kifejezett munkatilalmat nem kapott, viszont ösztönzés bőven akadt. Egymás után írta ott is a cikkeket, előadásokat tartott papoknak, üzletembereknak, munkásoknak. A C. S. G.-hez hasonló mozgalmat indított el Máltában is Unione Cattolica címen. Halálá napján délelőtt nem tudta elhagyni az ágyat, de délután mégis fölkelt, hogy ígérétehez képest előadást tartson a női kongregációban. Életéhez méltó utolsó beszéde arról szólt, hogy a sivár önző élet helyett milyen szép önmagunk feláldozása Istennek és a felebaráti szeretetnek. Halálával pecsételte meg a fönséges szavakat. Szállására visszatérve, amint belépett a kapun, megszédtült és betért a portásfülkébe. A megrémült kapus fogta fel összerogyó élet-telen testét.

* * *

Méltán tarthatjuk az új papi típus egyik legkiválóbb úttörőjének. Követése nem kíván rendkívüli tehetségeket, csak komoly felkészültséget, szeretetet és önfeláldozást. Van valami szuggesztív erő ebben a példában, mint minden olyan élet-mintában, amely merész és biztos fogással ragadja meg épp azokat a problémákat, melyeket a kor szelleme az egész társadalom, egy társadalmi osztály, vagy foglalkozási ág elé állít. Az ilyen egyéniségeknek egy-egy magánbeszélgetése nagyobb hullámokat ver a társadalomban, mint másoknak kötetekre menő szónoklatai. De kétszeresen jelentős az az élet, amely a változhatatlan, örök igazságok oldaláról tudja szemügyre

venni és a krisztusi erkölcs erejével oldozgatni a jelenkor égető kérdéseit.

Ezért maradandók Plater életének alkotásai. Nem kötötte saját személyéhez őket, hanem beleágyazta a társadalom fejlődő új szervezetébe. Így nem is műlhadtak el ővele. A meginduló Katolikus Akció kitűnő munkaerőket nyert a C. S. G. világi apostolokká képzett tagjaiban és csak nemrégiben is a liverpooli érsek örömmel nevezte a C. S. G.-t „az angol katolicizmus egyik legjelentősebb szociális intézményének“ (Univers 1936. 16. 12. 38.) 1939 áprilisában London keleti részén, a milliós város legnepesebb munkásnegyedében megnyitja a C. S. G. az első katolikus népfőiskolát szociális tanulmányok céljaira. (Schönere Zukunft 1939. 31.) Ugyanebben az évben indul meg a munkásifjak és munkásleányok mozgalma a belga Joe min-tájára s a középkori céhek szervezetét újítják fel a katolikus rendőrök, postai alkalmazottak, közalkalmazottak, kereskedők céhe, színpadi céh, stb. Mind olyan gondolat, amely teljesen beillik Plater eszméi, tervei közé, hisz a katolikus orvosok céhe még 1908-ban egyenesen az ő kezdeményezésére alakult.

Plater tulajdonképpen, mint láttuk is, nem volt kizárolag a munkások apostola, mert nemcsak a munkájuk jövedelméből előkkel foglalkozott. Az igazi apostol nem is kasztok pásztorá soha, hanem „mindenkinek minden“¹. Oly termézsetszerű nehézkedési erő vonzotta őt békében a munkásokhoz, mint amilyen haború esetén a katonák felé húzta. Valahogy érezte: Ezekhez kell mennie, mert ezek alakítják a jövőt. Szerette az embert, legfőképpen a jövőn dolgozó, munkálkodó embert. De a jobb jövő csak Krisztus lehet: ezért lett ő a Munkás-Krisztus apostola.

Kerkai György S. J.

Jegyzet. Az adatok C. C. Martindale: Charles Dominic Plater S. J. c. könyvből valók. Magyarul is megjelent Madarász István rövidített fordításában. Szent István-Társulat. 1925.

A lélek mindenese.

(Gavric Illés. 1867—1931.)

Nincsen írói toll, mely a maga egészében papírra tudná vázolni az izzálelkű apostolok életét, nincs szó, mely ki tudná fejezni a lelkipásztor, az apostol szép, de fáradságos és tövisekkel övezett munkáját, mert a lélek mélyében, a mások elől elzárt benső világban és a gyóntatósékben játszódik le. Csak a külsőből tudunk következtetni, csak a látható jelekből állíthatjuk össze a horvát nép legújabbkori nagy apostolának is, a jezsuita P. Gavricnak rövid életrajzát. Amit a lelkek titkos világában végzett, azt minden földi zárnál megbízhatóbb örökké hirdeti a lángszavú P. Gavric működését. Harminc éven keresztül utazott egyik helyről a másikra mint népmisszionárius. Harminc éven át halhatatlan lelkek iránti lángoló szerettel hirdette Isten Igjét. Igazi arcélét csak azok tudnák megírni, akik áldó kezének jutalmát élveztek: a tévelygők és kétésgbeesettek, a szegények és nyomorgók, az elesettek és bűnösök. Mi csak gyenge éleットörténetet tudunk összeállítani, ők azonban hálakönnyektől átitatott életet, élményeket vázolnának.

Az atyai házban.

P. Gavric halála előtt hat évvel megírta kis vázlatos éleットörténetét. Sajnos csak a gyermekkor emlékeit füzte cso-korba, későbbi eseményekben gazdag életét csak vázlatosan, időrendben közli. Egész gyermekkora csodálatos küzdelem az életért. Mintha a jó Isten próbára akarta volna tenni, alkalmas lesz-e majd az apostoli élet keresztjét hordozni. És ő megküzdve a betegséggel, a szegénység ellenére is a jó Isten kegyelmével eljutott a célhöz. Addig azonban keserves életküzdelem volt osztályrésze. De hadd beszéljen ő maga:

„1867 december 28-án születtem a Pecina plébániához tartozó kicsiny Pirci helységben (Bosznia, Jugoszlávia.) Ott

állt a szegényes kis ház, ahol a világra jöttem, hol gyermek-ségem első napjait töltöttem. A ház, melyben mindenkor életem kezdetén oly súlyos betegség ért, hogy már a halotti gyertyát is készítették. Körülöttem zokogtak a gyermeküket féltő édes szüleim. Síró könnyeket hullattak és atyám zokogva fohászkodott: „Szent Antal, őrizd meg kérlek. Ha életben marad, egy éven át böjtölni fogok“. És a szegények Szentje meghallgatta atyám kérését.

Egyeszer két szarvukkal egymással hadakozó ökröt lát-tam az úton. Odaszaladtam és bottal ütlelgni kezdtem őket. nagy szerencsétlen ségemre. Az egyik ökör nekem rohant, a magasba röpített, majd szarvával felfogott és a földhöz vágott. Szurkált, rugdalt, gyötört a lábával, szarvával. Elvesztettem az eszméletemet, semmit sem hallottam, láttam, elsötélt előttem minden. Még egy szörnyű ütést éreztem a vállamon és ordítot-tam a nagy fájdalomtól. Szerencsére odasietett az egyik pásztor, elhajtotta az ökröt, engem pedig megszabadított a biztos haláltól. Felkeltem, a kezemet azonban felemelni nem bírtam. Csonttörés! Sírva siettem hazára. Otthon volt mit nézni. A kemény csont, mely a vállat a nyakkal egybekapcsolja, eltörött. Gyorsan egybeillesztették a törött csont részeket, átkötötték, hogy benöjjön. össze is forrt, de rosszul. Operálni kellett. Az orvos először szétfürészelt a rosszul összenőtt csontot. A fájdalom leírhatatlan! Majd pontosan egybeillesztette a csontokat, a karomat szorosan felkötötték, hogy mozdítani se bírtam. Jó nagyanyám egy hónapon át éjjel-nappal vigyázott rám beteg-ágyam mellett, hogy gyermekes gondatlansággal ne késlethessem ismét a gyógyulást.

György bátyámmal sétáltam egyszer. Hazafelé menet folyó mellett jöttünk. Egy legény fürdött benne. Meggondolatlanul követ ragadtam és a vízbe dobtam. Szerencsétlen ségemre éppen a fiú hátát találtam el. Kiugrott a vízből, utánam rohant utóiért és az útközben felkapott léccel jól a hátamra húzott. Elájultam és sokáig eszméletlenül feküdtem. Végre nagynehezen hazavonszoltam magamat. Sokáig megmaradt az ütés nyoma. A bajt kihevertem ugyan, de rossz időben még most is eszembejut ez a léc... A jó Isten bocsássa meg neki! Megérdelemtem, miért nem tudtam nyugodni!“

Nem hagyhatjuk ki P. Gavric éleットörténetéből az anyai szeretet apoteosisét. Gyönyörű emléket állított édesanyjának. A hálás gyermeki szív szeretetével adózik mint ő írja a „vér-tanú“ anyának. Így ír naplójában:

„Mint szegény jobbágyoknak a földesurak szeszélye miatt sokszor kellett egyik helyről a másikra költözökönünk. Mennyi szervedés ért minket ezeken az utakon, csak a jó Isten tudja! Mennyit könnyezett drága jó anyám! Éhesen, szomjasan cipelte gyermekéit. Vértanú volt. Mindent elviselt Jézus

iránti szeretetből, akinek egykor az egyiptomi menekülés jutott osztályrészü. Sokat kellett türnie jó anyámnak, mégse csüggedt ei soha! Bízott a jó Istenben és Őbenne keresett vigaszt, tőleg az imában és az Oltáriszentségben. Szépen is halt meg évekkel később Isten szeretetében, úgy mondta halálának szemtanúi. Hozzám csak a váratlan távirat érkezett: Meghalt az édesanyja! Sírtam és könnyeim közt felkiáltottam: Nem dobog már a szív, mely a földön a Szent Szíven és a Szűzanyán kívül a legjobban szeretett, mely a legtöbb áldozatot hozta értem, a szív, mely legjobban megértett — édesanyám szíve! Ô, jó anyám, a jó Isten fizessen vissza minden! Isten veled, jó anya, az égi viszontlátásra!

Amikor évek múlva István bátyámmal meglátogattam édesanyám sírját, letérdeltem a sírnál, imádkoztam anyámért, megcsókoltam a sírt és könnyezve mondottam bátyámnak: Pista, te nem tudod, mit vesztettünk! Elvesztettük a minket legjobban szerető szívet!“ Az atyai házban ki kellett vennie részét a házimunkákból is. Visszaemlékezve gyermekkorai éveire érdekesen írja le kecskepásztori élményeit:

„Amikor már nagyobbacska lettem, természetesen őriztem kellett a juhokat, kecskéket, mialatt testvéreim nehezebb munkákat végezték. E feladatomban is gyakran szerencsétlen voltam, mert vagy a jáoszág tünt el, vagy akaratom ellenére is idegen legelőre tévedtek, s engem pedig emiatt szidtak és büntettek. Az egyik öregasszony egész nap lesett, hogy elfogjon és megbotozzon, de ügyesen kikerültem. Máskor meg a muzulmán pásztorokat játszottam ki. Egyszer azonban elért a szerencsétlenség. Megfogott az egyik károsult és jól elnadrágolt, mert a kertjében legeltek kecskéim. Még ma is emlékszem a verésre.

Máskor pedig elvesztek a kecskék. Egész nap kerestem és nem találtam őket. Szomorúan, vacsora nélkül maradtam és házon kívül háltam, nem mertem hazamenni. Atyám és testvéreim egész éjtszaka keresték a kecskéket, de nem találták; Reggel aztán az egyik hegyen a széjjel tépett kecskék vérnyomára és csontmaradékára bukkantak. Farkasok fojtották meg kecskéimet, csak kettő szabadult meg. Mit tegyek most? Hogyan álljak atyám elő? Hibáztam, mert a madarak fészkeit kutattam, és ezalatt már a hegyeken túl jártak. Azt hittem nem kerülök élke ki atyám kezéből. De, hála Istennek, csalódtam. Atyám egy szót sem szólta, sőt még védelmezett a többiek kifakadásaival szemben. Akkor nem tudtam eléggé csodálni atyám türelmét, most már tudom, hogy milyen józanul gondolkodott: a kecskék elvesztek, a fiú megijedt, ha megverem, mit használ az, még árthatok magamnak is meg a gyermeknek is, a legjobb lesz, ha hallgatok. Tehát szerencsém volt a szerencsétlenségeiben!“

A pajkos gyermekcsínyek mellett ott csillog a jövő apostolának törekvése is. Nem nyugodott, míg meg nem tanult olvasni. Az abc tanulást megemlékezéseiben így vázolja:

„Iskolánk nem volt. nn azonban szerettem volna tanulni és a szentmisénél szolgálni. Plébánosunk a jó öreg Djebic Illés volt. Megtanultam tőle a ministrációt. Egyik barátomtól pedig az abc-t es lassan olvasgatni kezdtem, még az írást is próbáltam. 1882 húsvétján énekeltem először a szentleckét. Ki volt akkor boldogabb nálam? Azóta első voltam a hittanban, sőt a plébános urat is faluról falura kísértem és kikérdeztem az emberektől a hittant, meg a gyónócédulákat osztogattam. Aki nem vizsgázott nálam sikkerrel, nem gyónhatott, mert nem kapott cédlát. Ez nem volt nekem elég, tovább akartam tanulni, szerettem volna iskolába járni. Hallottam, hogy valami jezsuiták jöttek Travnikba és gimnáziumot nyitottak. Odavágódtam. De hogyan jutok hozzájuk?“

A hivatás felé.

Itt megszakad a jó P. Gavric önáletrajza. További életkörülményeit már csak röviden, adatszerűen jegyezte fel. De azért sokat tudunk elbeszéléseiből, mások tanúságából s magam is több éven át éltem vele együtt.

Ketten vették kezükbe ügyét és hozzásegítették, hogy kora ellenére is felvették az iskolába. Az egyik a már említett jó plébános volt, a másik pedig P. Hoffer András jezsuita atya, a travniki szeminárium és gimnázium igazgatója.

P. Gavric gyermekkorában egy-két mozzanat világosan mutatta, hogy többre, valami nagyobbra született. Valahány-szor a közeli Travnik városba ment, láttá a kisszemináristákat, amint nevelőikkel sétáltak vagy a játszótéren hancúroztak. Máskor az iskolában szorgalmasan tanultak. Abban a nagy épületben, amelyet nemrég építettek a jezsuiták (1882). Szíve vágya volt, hogy pap lehessen. Feltárta titkát kedves szüleinnek is. Nem ellenkeztek, de hogyan valósul majd meg a kívánság? Elmondtak minden a jó plébánosnak. Sőt segített. „A jezsuiták — mondotta — nem veszik fel, míg az elemi iskolát el nem végzi. Régi káplán helyemen vannak a k. nővérek, ök talán felveszik. Illés már nagy fiú és elég okos ahhoz, hogy néhány hónap alatt a szükséges tanulmányokat elvégezze. Majd beajánlom a k. nővéreknek.“

Hogyan ismerkedett meg Gavric Illés a travniki jezsuitaelöljáróval, P. Hofferrel? Illés atya gyakran küldte a fiút Travnikba. Fát szállítottak a jezsuitáknak. Amikor lerakta és átadtá a fát, a gimnázium folyosójára ment és nézezte a fali képet. Egyszer meglátta őt P. Hoffer és megkérdezte, mit néz és érti-e, mit ábrázol a kép.

— „Nem — válaszolta Illés —, nem tudom elolvasni a szöveget s így honnan tudnám, mit ábrázol a kép?“

Más alkalommal megkérdezte P. Hoffer Illéstől, szeretne-e iskolába járni.

— „Természetesen — felelte Illés —, hogy szeretnék, de hogyan? Házunk messze van, nem jöhetek egyik iskolába sem.“

P. Hoffer folytatta: „Elmehetnél a k. nővérekhez Dolacba Akarsz-e?“

illés boldogan felkiáltott: „Akarok. Csak az a kérdés, felvesznek-e, mert már lassankint legényembernek számítok.“

— „EZ már az én gondom. Már holnap jelentkezzél. Én majd értesítem őket érkezésdről. Idefigyelj! Évenkint legalább két osztályt végezz. És ha jó, meg szorgalmas leszel, felveszlek a gimnáziumba. Míg a k. nővéreknél leszel, közben segíthetsz nekik pl. fát vágni, vizet hozni, stb.“

Illés boldogan sietett haza, hogy megvige a nagy hírt, nagy álmának teljesülését!

IUés Dolacba ment, hogy beiratkozzék az iskolába. Szépen rendbehozta magát. Fejét tarka kendővel borította, haja a fez alatt kilátszott, vállára akasztotta tarisznyáját, botot vett a kezébe s íme a diákok! Éppen tanítás volt, amikor a főnökönö bevezette az iskolába. Furcsa látvány következett. A tanítónő nővér tiltakozott. Ő nem vesz fel az iskolába legényeket a kisgyerekek közé. Gavric a tanítónő elé állt és megszólalt:

— „Kedves nővér ne féljen tölem, semmi rosszat se fogok tenni, legyen nyugodt!“

A nővér lassan megbékült. Az iskolában valóságos legény ült a kicsinyek között s velük együtt tanult. Ha pedig fecsegett, őt is kitérdeltették. A konyhában étkezett és az istállóban volt a hálója. Szabad idejében ha kellett, segített a házimunkában. Mivel Gavric tudott már valamennyire olvasni és írni, amellett még szorgalma is volt, fél év alatt elvégezte az elemi iskolát.

Nagyon hálás volt a nővéreknek és gyakran mondogatta: „Én is szent Vince gyermekem voltam!“

Az elemi iskola elvégzése után felvették a travniki érseki kisszeminiáriumba. De a nyári nagy szünetben az előkészítő osztályt kellett elvégeznie, amelyet rendszerint P. Brandis vezetett hat héten át a leendő gimnazisták számára.

A szemináriumban töltött első percek igen terhesek voltak Gavricnak. P. Slavic főprefektus felhívatta a folyosóra M. Hamerlt, aki éppen a játéktéren felügyelt és így szót hozzá:

— „Íme egy új fiú!“

Illés a fal mellett állt és pirult. Szokatlan volt neki, hogy nagy fiú létére a kis gyerekkel kell barátkoznia. A felügyelő megszólította:

— „Jöjj, kimegyünk a játéktérre!“

Az első és második osztályosok — csak két osztály volt még 1884-ben — azonnal körülvették „óriás“ társukat. Az egyik is, a másik is kérdezgette ső felelgetettsének. Valaki kérdezte:

— Sírtál-e, mikor eljöttél a nővérektől?

— Miért sírtam volna — válaszolta Illés — hiszen nem ők szültek engem?

Lassan mindenkor tisztelni kezdték új társukat, mert csakhamar az első tanulók közé küzdötte fel magát és erős volt mint a medve. Jaj volt annak, aki csúfolta, mert tapogathatta Illés erős ütései nyomán a kezét, lábat. Az egyik fiúról, aki gyakran kikezdett vele, maga Gavric írja: „Egyik este egyedül találkoztunk valahol. Megragadtam és a körakáshoz szorítottam, utána nem csúfolódott többet.“

Mint travniki diákok szemtanuja volt 1885 május 5-én a Szent Alajos templom alapkőletételi és 1886 július 1-én a felszentelési ünnepségeknek. Nem gondolt-e már akkor arra, hogy egyszer majd ő is prédikálni fog abban a templomban?

1887 szeptemberében voltak az első lelkigyakorlatok a travniki gimnazisták számára. P Jeramaz György volt az előadó. Vele tartotta később — 13 év múlva — a legtöbb missziót Boszniaban.

A kiváló szemináriának ki kell tűnnie az erényességből is. Főleg az istenszerető szívtisztaságban és a fáradhatatlan buzgóságban. Gavric nemesszív volt és az ilyen lelket könyörü Jézus Szívéhez vezetni. Alig hallott valamit e kedves ájatosságról, egészen magáévá tette. Nagyon tisztelte a Bold. Szüzet is, akit már az atyai házban is anyjaként szeretett. Vásár- és ünnepnapokon buzgón járult az Oltáriszentséghez. Az ájatossági gyakorlatokat is mind épületesen végezte. A tanulásban is mindenkitől kiemelkedett. S később Gavric úgy érezte, hogy a jó Isten a szerzetesi hivatást jelölte ki neki földi céljául. Nagylelkűen felajánlotta magát Isten szent akarata szerint. A szemináriumba azzal a szándékkal lépett, hogy pap lesz és tételezheti, hogy szerzetes, jezsuita legyen. 1888 augusztus 3-án lépett a Jézustársaságába.

Ha a noviciátusokat nézzük, akkor az isteni Gondviselés különböző útjait figyelhetjük meg. Ilyen volt a sankt-andräi jezsuita újoncház is. 52 újonc volt együtt. A társadalmi osztályok minden rétege képviselve volt. A legfiatalabb 14 éves, a legöregebb 40 éves volt. Gavric pedig a 20. évet átlépte már. A közeli országok fiai jöttek ott össze: volt ott horvát, szlovén, cseh, lengyel, német, magyar, svájci és olasz. Az előírt társalgási nyelv a latin és német volt, vasárnap és ünnepeken társalogságban az egyes nemzetek honi nyelvükön. Két éven a lelke élet iskoláját kellett végeznie. Az újoncnak ta-

núságot kell tenni nagy apostoli erényéről. Oly magasra kell lépnie a lelkiélet útján, hogy megállja helyét a kereszteny tökéletesség legmagasabb iskolájában is, amelyet végigjár minden szerzetes, bűn terhe alatt kötelezve magát a mindig tökéletesebb életre.

1889-ben — írja P. Hammerl — éppen Illés-napján Sankt-Andrában jártam és meglátogattam Illést is, hogy boldog névnapot kívánjak neki. Szerény és jámbor újonc volt. Ujoncmestere mondotta nekem, hogy szolid erényéletet él.“ Bizonyítéka ez annak, hogy Gavric igazán és komolyan felfogta az életszentség iskolájának és a tökéletesség útjának jelentőségét. Amikor a noviciátusba érkezett, igen gyengén tudott németül, de ő bátran beszélt és csakhamar megtanult szépen, folyékonyan.

Májusi próbaprédikációját a Szűz Anyáról tartotta. Csupa szív, csupa lelkesedés volt az egész beszéd. És kicsillant a népmisszionárius minden adottsága. Már akkor is feltűnt vidám természete és elméssége a sok-sok tréfában, amelyekkel oly kedvessé és érdekessé tette másoknak a lelkigyakorlatok és tanulás közötti pihenőidőket. Prózában és versben egyformán ügyes volt. Így érthetjük azt is, hogy a noviciatus utáni két év szónoklattani tanulás igen kedves volt neki. „Két évig — írja — retorikát, latint és görög klasszikusokat tanultam. A horvát irodalommal külön foglalkoztam.“

Sankt-Andraból 1892 őszén Pozsonyba helyezik át, ahol három éven át filozófiai tanulmányait végezte. Az 1895—96. iskolai évben már Travnikban találjuk. A gimnáziumban tanított. A III. osztályban hittant, horvátot, latint, görögöt, németet tanított és osztályfőnök volt. Azonban a tanári élet nem volt valami rózsás számára. Gyenge látása miatt nehezen tudta fegyelmezni az eleven ifjúságot. „Már akkor látszott, — írja P. Hammerl — hogy ma-holnap népmisszionárius lesz. Ö az egyszerű nép fia, kiválóan meg volt áldva a népszónok követelményeivel, adományaival.“

A négyéves teológiát Innsbruckban végezte. A harmadik év végén, 1899-ben, pappászentelték. Még egy éven át teológiát tanult, majd 1900 szeptemberében Linzbe került, ahol a Jézustársasága szokása szerint még egy évet töltött a lelki élet csendes magányában.

A lánglelkű szónok.

Már linzi tartózkodása alatt (1901) tartott P. Gavric az osztrák misszionáriusokkal Lechtalban missziót. Az ottani plébános mondotta neki, hogy a tiroliak szíve kemény, mint az Alpok és nem lehet könnyet kicsalni szemüköböl.

— Majd meglátjuk estére — válaszolta P. Gavric.

Este a halálról kellett beszélni. A páter már a bevezetésben élénk képzeletével szemléletesen kezdte leírni, hogyan búcsúzik a haldokló atya hitvesétől és gyermekéitől. Alig beszélt néhány percig, itt is, ott is zokogás hallatszott, sőt maga a plébános is elővette zsebkendőjét.

— „Kravaterl, du hast, gemalt, du hast gesiegt. — Horvátkám, gyönyörűen ecseteltél a beszédben, győztél!“ — mondotta később a plébános, amikor meggyőződött arról, hogy a kemény tiroliak is tudnak sírni, ha a szónok szívük húrjait megpendítí.

A brcki plébános írja, hogyan beszélt P. Gavric az ottani misszióban az áilapotbeli kötelességekről: „Szemléletesen és plasztikusan ecsetelte a Szentcsalád minden egyes tagjának életét s aztán sorban felszólította az atyákat, anyákat, gyermeket, hogy e példaképekre nézzenek és kövessék őket“. Bővebben megemlékezik két beszédről, amelyeket ugyanakkor mondott P. Gavric. „A kotari tiszviselők — írja — alig várta a hivatali szolgálat végét, hogy a helyi polgársággal és a legelőkelőbb közösséggel együtt résztvegyenek a szentbeszéden, hogy hallgassák a fiatal, a Szentlélek erejétől áthatott P. Gavric magávalragadó, szívet megindító szavát. Felejthetetlen lesz a beszéd, amelyet a helybeli intelligenciának a szent hitről mondott. Az emberi természet rendjéből vette a bizonyítékot, mely olthatatlan erővel keresi a hitet. És hivatkozott az ókor legműveltebb népeire (Egyiptom, görögök, rómaiak), mint téTELÉNEK megdönthetetlen tanúira, hogy a természet keresi a hitet. Igen jól hozta még a páter az isten-telen francia és német filozófusok, a pogány és kultúratlan népek nyilatkozatait, akik nagy hangon hirdetik, hogy az emberi természet igényli a hitet és mert az ember természeténél fogva intelligens (értelmes), nagyon jól következtetett mindebből a páter, hogy a mai intelligenciát, mely elved a hitet, negliglienciának kellene nevezni és nem intelligenciának. Nem tudtuk, mit csodálunk inkább, gondolatait-e, szónoki készségét-e vagy nagyszerű, dörgő hangját-e, mellyel magával ragadta hallgatóit.“

A zágrábi új Jézus Szíve-templomban 1903 január 25-én prédikált először. A hitről beszélt. Jegyzeteiben az alábbiakat olvassuk erről a beszédről: „A beszéd nagyon hosszú voH, jó óra. Amennyire észrevettem és hallottam, nagyon tetszett. Egyesek azt mondták, hogy ilyen beszédet még nem hallottak Zágrábban. Ez túlzás, de bizonyos értelemben igazuk van, t. i. ilven hosszú és ennyire kemény beszéd még nem hangzott el. Mindenesetre nekem ártott a beszéd, mert az előírt időt nem tartottam be s ígv a nép is, meg előljáróim is türelmetlenkedtek. Ezért szilárd elhatározásom: soha többé a mi templomunkban fél órán túl nem beszélek, mégha félbe kell szakí-

tanom is.“ Természetesen missziós beszédei fél óránál hosszabbak voltak. Sőt a zágrábi katedrálisban tartott misszió alkalmával annyira tűzbe jött, hogy a pokolról másfél órán át beszélt. Dr. Bauer Antal érsek is végighallgatta a beszédet és utána úgy nyilatkozott, hogy a szónok szépen és jól beszélt, de hosszan, nagyon hosszan.

Az egyik évben a szarajevói székesegyházban ő tartotta a májusi beszédeket. Erősen támadta a szocialistákat, akik a munkásokat saját körükbe csalogatják. Keményen ostorozta beszédében ezeknek hit- és katolicizmus elleni aknamunkáját. Természetesen a férfiak, főleg a kongreganisták nagyon szívesen hallgatták. De azoknak, akik a szocializmus vizeire tévedtek, nem volt valami kellemes. Elhatározta, hogy a pátert letaszítják a szószékről. A város plébánosa figyelmeztette erre a szarajevói házfőnököt. Egy katolikus munkás alig valamivel a beszéd előtt bejött a szemináriumba, ahol P. Gavric tartózkodott és mondotta: „Szépen beszél a páter, jobban hiszek neki, mint az Evangéliumnak, de ma leszedik a szószékről“. A templom zsúfolásig megtelt hallgatósággal. Renge teg szocialista volt ott. Megjelent a szószéken P. Gavric és elöljárója parancsa szerint „Mária engedelmességéről“ beszélt. Senki se nyúlt hozzá!

A fáradhatatlan gyóntatóanya.

A szószéken vetik az Isten Igéjének magvát és a gyóntatószékben aratják le és gyűjtik be a termést. P. Gavric fáradhatatlan szónok és fáradhatatlan gyóntató volt. A gyóntatószéket nagyon szerette nemcsak a rendházon kívül a missziókban, hanem otthon is. Ha nehéz missziós körút után haza tért Szarajevóból, Splitbe vagy Zágrábbra, szívesen ült a gyóntatószékbe, sőt néha el is köhlintette magát szándékosan, hogy a templomban lévőket esetleg a gyónásra figyelmeztesse. Kis papírlapra ő maga írta 1920 augusztus 15-én Travnikban: „20 év alatt 500.000 embert gyóntattam“. Ezután még tizenegy éven át haláláig évenkint kb. 20.000 gyónást hallgatott. Azt csak a mindenható Isten tudja, hogy három évtized lelkipásztori tevékenységevel hány lélek számára zárta el a pokol kapuját és nyitotta meg a menny boldogságát a bűnbánat szentségében.

Kiküldték valahová gyóntatni. Egész délelőtt gyóntatott és prédkált. Később mondták neki, hogy van ott egy férfi, aki már 33 éve nem gyónt. „Délután elmentem a szegény emberhez és szépen előkészítettem a szentgyónásra. Először letérdektünk és imádkoztunk, majd szépen meggyóntattam. Milyen boldog volt és megelégedett! Mennyire hálálkodott! Megígérte, hogy másnap a templomba megy és megáldozik.“

Még első zágrábi tartózkodása idején 1905 május 6-án történt, hogy éjtszaka 11-kor beteghez hívták, „aki már előzöd leg — írja P. Gavric — beszélgetett velem a hitről és át akart térti a kat. hitre, de nem tudom miért, nem tudta magát végleg elhatározni. Engem hívott, mert félt meghalni anélkül, hogy az egyházba tért volna. Még eszméleténél találtam. Akarsz-e katolikus lenni? Akarok. Teljes szívedből? Igen. Hamar felindítattam vele a hit, remény, szeretet aktusát. Előimádkoztam és ő utánam: Megválók régi hamis hitemtől és sajnálom, hogy eddig is aszerint éltem. Áttérek az igazi, római katolikus hitre és teljes szívemből kívánok ebben az egyedül igaz hitben élni és meghalni. Isten engem úgy segéljen! — Meggyóntattam és a szentkenet szentségét is felvette. Másnap megáldozott és két nap múlva meghalt.“

P. Kulunciccel együtt tartottak missziót az egyik boszniai faluban. „A plébános és a káplán nagyon jól előkészítették a népet. Még 3—5 óra járásnyiról is jöttek a templomba és sokon este 8-ig is étlen-szomjan vártak, hogy meggyónhassanak és a szentáldozáshoz járulhassanak. Valósággal megrohanták a gyóntatószéket. Egyik nap este 9-ig gyóntattunk és még mindig nagy tömeg várt és tusakodott a sekrestye ajtónál. Amikor valaki kiment a sekrestyéből 20—30-an is nekirohantak az ajtónak egymás hegyén hátán. Majdnem megjártam. Az egyik azonnal hangosan kezdte mondani bűneit. Csitítgattam, de ő: Hadd hallja mindenki, milyen voltam! Ha nem szégyeltem megbántani a jó Isten, miért szégyelném azt bevallani. Gyónás után az utcán sírt és jajgatott. Nagy bűnös voltam, és most megkönyörült rajtam a jó Isten, megbocsátotta bűneimet. Inkább a halált akarom, minthogy még egyszer megbántsam az Isten!“

„Domaljevacban az ítélet napjáról szónokolva — írja P. Gavric jegyzeteiben — ezeket mondottam: Mi történnék, ha a jó Isten megtenné kérésemre, hogy villám csapna a templomba és éppen az illetőt érné, aki most halálos bűnben van és Isten ítéloészére elé kellene állnia? Alig ejtettek ki a szavakat, vilámlott, oly félelmetesen megdördült az ég, hogy az egész templom remegett. Valaki hangosan felkiáltott: Istenem, könyörülj bűnös lelkemen, irgalmazz! Nem folytathattam a beszédet a kiáltozás és a nyomában támadt zavar miatt. Amikor kissé megnyugodtak, folytattam: Látjátok, testvéreim, milyen hatással volt erre az emberre a templom közelében lecsapó villám és nem szégyelte bevallani bűnös voltát, de mi lesz majd akkor, ha majd az Isten Fia eljön a menny felhőiben villámlás és dörögés közt, hogy ítélijen az egész világ felett? A hallgatóság megindultan figyelt és hűségesen fehérre mosták könnyező bűnbánattal bűnös lelküket.“

Bár már több érdekes epizódot hoztam P. Gavric missziós életéből, mégis még néhány jellegzetes élményt felemlíték, hogy jobban megismérjük mozgalmas életét. P. Gavricnak meg voltak a népmisszionárius adottságai: a szerzetesi és apostoli erények, a komoly és alapos tudás. Egészszéges volt és erős, mint a sziklák, amelyek között gyermekéveit töltötte. Mivel a népből származott, jól ismerte a nép lelkét, vágyát, jó és rossz szokásait. Élénk képzelete, kiváló szónoki tehetsége, csengő hangja volt, a szíve gyengéd. A hallgatóság gondolataival gondolkozott, beszédmódjuk szerint szónokolt és nagyszerűen tudott a nép felfogásához, értelméhez alkalmazkodni. Beszédjéből szív szólott a szívhez és könnyen megnyerte hallgatóit. A nép csakúgy özönlött beszédeire, de ott voltak, ott tolakodtak a gyöntatószéknél is. A nép szerette Illés atyát. IIa a misszió idején valahol megjelent, mindenkorán köréje gyűltek és ő mindenkihez szeretettel szólta, buzdította őket a jára és kitartásra. „Az ördög, mondogatta, szörnyen haragszik, ha buzgón jártok a szent misszióra!“ Még jobban megmutatkozott a nép szeretete a missziók végén. Mindannyian sírtak, zokogtak, messzire elkísérték és még sokáig néztek utána könnyes szemmel.

Természetesen nem mindig ment minden ilyen simán és fényesen. Sokszor megtörtént, hogy a misszió kezdetén nagyon kevesen jöttek össze. P. Gavric nem bírta az üres templomot, azért ostrom alá vette az egyházközösséget, hogy felrázza az embereket közönyükből. Sokat imádkozott és másokat is kért, hogy foglalják imáikba a missziókat.

Gyakran olyanokkal is találkozott, akik dicsekedtek hittelenségiukkel és hősködtek, hogy nem mennek a templomba, sem a szentségekhez nem járulnak. Az ilyesmi nagyon izgatta és felingerekítette. Ezeket vagy személyesen felkereste vagy beszédei során úgy kifejtette a bűn és a konok bűnös szerencsétlenségét, hogy a népet bűnbánatra indította. Ezt persze meg-hallották a hencegők is és rendesen az Isten kegyelmével ők lettek a legjobb barátai és legszorgalmasabb hallgatói.

„Híre kelt, írta az egyik plébános, hogy jezsuita atvák jönnek a faluba szent küldetésben. mindenki csak erről beszélt. Ha ketten találkoztak, másról nem is tudtak társalogni. S lassan sok minden kigondoltak: Szent Péter és Pál s^áutak le a mennyből, hogyan bűnbánatot hirdessenek, a bűnös emberiségnak. Azt is mondogatták, hogy egvik követ már 90 éves, a másik még javakorabeli férfi. P. Jeramaz és P. Gavric voltak az égből pottyan csodaemberek. P. Gavric tisztán, érthetően és tüzesen beszélt. minden beszéde végén a legmegrögzöttebb hallgató szeméből is hullottak a könnyek. Záróbeszéde és fö-

leg a gyermekek közös hangosan elmondott imája, melyben kérik szüleiket, hogy bocsássák meg bűneiket, megindították és sírásra késztették a szülőket.“

Szülőhelyén 1902-ben tartott missziót. Amikor a faluba érkeztek, a hívek kézcsókra siettek előjük. Az egyik öreg felkiáltott: „Ha elődeink most feltámadhatnának haiottaikból és láthatnák, amit mi megélhetünk!“ Egy nap, amint P. Gavric betegtől jött vissza a plébániára, találkozott távoli rokonaival, akik a réten dolgoztak. Megfeddette őket, hogy nem voltak a templomban és felajánlotta, röviden megismétli az aznapi beszédek tartalmát. És beszélt nekik, ők pedig térdén állva, összetett kézzel figyelmesen hallgatták.

Amikor valamelyik boszniai községben missziót tartott, nemcsak katolikusok, hanem más vallásúak is, főleg muzulmánok hallgatták a szabadban tartott beszédeit. A páter látva a sok muzulmánt hallgatói közt, megszólította őket: „Egyetlen isteni igazság van, egyetlen igaz hit. És ha ti, muzulmán testvérek, bebizonyítjátok nekem, hogy a ti hitetek az igaz, azonNAL levetem papiruháimat és csatlakozom hozzátok. De ha én bizonyítom be nektek, akkor...“ Az öregebbek még emlékeznek rá, milyen sikeres szavait.

„Akkor, írja P. Gavric, heteken át kísérte minket a titkos rendőrök, hogy meghallgassák, mit beszélünk. Az egyik közülük minden beszéden ott volt és a végén töredelmesen meggyónt és hálát adott a jó Istennek, hogy alkalma volt meghallgatni az összes beszédet.“

Amikor az S.-ben tartott misszió után később újra a helyszébe jött, valaki a következőket mondotta neki: „Atyám, a misszió alatt egészen megváltoztatta a népet és sok-sok szívét új életre ébresztett, őszintén beszélek, nem hallgatok el semmit sem. Magam is már hét év óta éltem gyónás és Isten nélkül, most aztán egészen megtértem. A misszió idején főtiszte-lendőséged ellen beszéltem feleségem előtt és nagyon megsér-tettem őt ezzel. Azon az éjtszakán nem bírtam nyugodtan pi-henni, mintha az őrzőangyal nőgatott volna, hogy reggel béküljek ki feleségemmel és a jó Istennel. Reggel bocsánatot kértem feleségemtől, a templomba mentem, meggyóntam. Most olyan boldog és megelégedett vagyok, hogy azt el se mondhatom. Ha összejövünk és szóbakerül a misszió, minden nyírian örömkönnyeket hullatunk. Ma ismét zokogtam a beszéd alatt, mert eszembe jutott a jó Isten kegyelme. Ezer köszönet, atyám! A jó Isten éltesse még sokáig nemzetünk javára és üdvössé-gére!“

P. Gavric 1920 elején a vinkováci járásban tartott hétfoldi missziót. mindenütt a legjobban sikerült minden. A nép megtért és tömegesen iratkoztak be « káromkodás elleni szövetségebe. Azonban a sátán is küldte a saját misszionáriusait, hogy

akadályozzák a megtérés szép munkáját. Már jóval előbb haza zug híreket terjesztettek, hogy kereskedők, csalók, jönnek stb. majd a faluba. Így akarták megszégyeníteni a missziós atyákat. Ámde munkájukkal semmit sem értek el. A sátáni misszió Kudarcba fulladt, az Istené pedig sikert, győzelmet aratott a mindenütt. Most újabb fogással próbálkoztak. Feljelentették a misszionáriusokat, hogy a népet az állam ellen lázítják, hogy sereget toboroznak, stb.

Végül is mit értek el aknamunkájukkal? Hivatalos nyilatkozatot adott ki a titkos rendőrség vezetője, aki Vinkovárcban hallgatta a beszédeket, melyben fényses előtgtételt ad és azt ajánlja, hogy mindenütt ilyen missziókat kellene rendezni, mert a népet lélekben nemesítik, az egyházi és világi hatóság iránt tiszteletét erősítik és a társadalmi életet is átalakítják. A feljelentő pedig megkapta a méltó büntetését.

Amikor láttá, az Isten ellensége, hogy hiábavaló eddigি próbálkozása, erőszakhoz nyúlt. „Rábeszélte szolgáit, hogy öljék meg az egyik misszionáriust — és éppen csekélységeimet — írja P. Gavric. — Éppen befejeztük a missziót F.-ben. Szombat este volt és beszélgettünk a plébánossal. Egyszer csak erős zajt hallunk, ablaktörés, ezernyi szilánk repül. Rémülten ugrottunk fel és a falhoz lapultunk... Mi történt? Az ablakra néztünk, üvegszilánkok szerteszét, a függöny elszakadt. Körülneztünk a szobában és nagy ködarabot találtunk. Az ablakhoz közel ültettem, halántékom az ablak felé volt, a tettes engem vett célba. De a halásos kő eltért a céljától és megmenekültem a veszélytől.“

P. Gavric missziós jelentéseiből tudjuk, hogy valahol az egész községi elöljáróság, a jegyzővel együtt közösen jött a szent gyónáshoz. Másutt pedig az egyik vállalat vezetője feleségével és alkalmazottaival térdelt a gyóntató székbe; a tanítók és tanítónők a gyermeket vezették az oktatásra és velük együtt áldoztak.

K. és V. községekben megható jelenet volt, hogyan kértek az asszonyok férjeiket, hogy béküljenek ki az Istennel. Akadtak olyanok is, akik nem álltak meg a kérésnél, hanem ha nem találtak meghallgatásra, így szóltak férjeiknek:

— Ha nem gyónsz, keress magadnak valakit, aki majd főzni fog neked, mert én nem teszem. Ha te nem akarsz szolgálni az Istennek, én se szolgálok neked.

Sokan megijedtek a határozott beszédtől és siettek a templomba, a gyónáshoz. Amikor pedig hazaértek, nem győztek mesélni, milyen boldogok.

Harc a telkekért.

— Ha az ember látja a szegény muzulmánokat Bosznia-ban, akkor — azt hiszem — sokan feláldoznák életüket, ha

ezzel megmenthetnének félmillió lelket — mondotta P. Gavricnak egyik teológus társa. Ő pedig ezt válaszolta:

— Mit? Félmilliót? Egyetlen lélek megmentéséért is darabokra tépetném magamat — ha a jó Isten kegyelmével segít.

E szép nyilatkozatból is kitűnik, milyen rendületlen lélekszeretet élt P. Gavric apostoli lelkében. Sokszor kellett ügyes fogással, nagy szeretettel közeledni a lelkekhez, akik nehezen hajtották fejüköt Krisztus szelíd igája alá. Márskor meg apostoli bátorságra volt szükség, hogy az igazság védelmében síkraszálljon. P. Gavric mozgalmas életéből sok-sok példát tudnánk erre felhozni, de bizonyítékul és illusztrációképpen csak néhányat közlünk.

Élt Zágrábban egy úr, aki hallani sem akart a szentgyónásról, pedig nagyon beteg volt már. Jelentették P. Gavricnak. Elment a beteghez, hogy szerencsét próbáljon.

— Ne beszéljen neki, főtisztelendő úr — mondották a családtagok, az Istenről vagy a gyónásról, mert nagyon ingerrült lesz azonnal és még valami bajt csinál.

— Bízzák azt csak rám! — felelte P. Gavric és belépett a szobába, üdvözölte a beteget. A továbbiakat maga a beteg mondotta el:

Minden kérdezés és bevezetés nélkül elővette stóláját, az ágy mellé ült, megáldott és megkérdezte: mikor gyónt utoljára? En a meglepetéstől hirtelen nem tudtam, mit tegyek és szépen válaszolgattam kérdéseire ...

Egy másik beteg is hasonlóképen megkötötte magát. P. Gavric meglátogatta, de a beteg hallani sem akart a gyónásról, mert már régen nem gyónt. Erre a páter kérdezte:

— Van-e már 80 éve, hogy nem gyónt?

— Ó, uram, még nem is vagyok 80 éves!“

— Hát akkor miért húzódozik? Látja, hogy nem is olyan rossz, mint amilyennek gondoltam. Tehát, mikor gyónt utoljára?

—Csak 50 éve.

— Na látja. Most pedig gyónjék csak szépen.

Volt Zágrábban egy 70 éven felüli nő. Egyébként jósívű volt, adakozott is jó célokra, de templomba nem járt, gyónni nem akart. Szóltak P. Gavricnak. Ő elment az asszonyhoz. Amint a nő meglátta a pátert, a belső szobába menekült. Az előszobában az egyik kongreganista várta a pátert, akitel előzőleg összebeszéltek. Ö aztán bevezette és bemutatta. P. Gavric kezdte a beszélgetést:

— Asszonyom, bocsássa meg, de én mint jezsuita a betegeket látogatom. Amikor hallottam önről, eljöttem s szabad kérdezniem, hogy szolgál becses egészsége?

— Hát úgy, úgy, uram, öreg vagyok, érzem éveimet. — válaszolta a nő.

— Asszonyom, még valamire szeretném megkérni. Halotta bizonyára, hogy új templomot építünk. Kérhetnék kis hozzájárulást, csekélyeket adományt?

— Jól van, tessék — és átnyújtott néhány pénzdarabot.

— És mit adjak én viszont? — kérdezte P. Gavric. —

— Volna nekem ennél sokkal értékesebb jutalmam, csak nem tudom, elfogadja-e?

— Mi az? — érdeklődött az öreg nő.

— A szép mennyországot tudnám adni és magát az Úr Jézust a szentáldozásban, ha a szentgyónásban kibékül Istennel.

— Akarok, hogyan akarnék, csak később, nem olyan sürgős.

— Nem kell éppen most, hanem holnap reggel ismét eljövök és elhozom ide az Oltáriszentséget is és egyszerre minden elintézünk, önnel viszont nem kell a templomba fáradnia...

Az öreg matróna beleegyezett, másnap meggyónt, megáldozott és harmadnap elköltözött az örökkévalóságba.

P. Gavric a felebaráti szeretetet nagyszerűen tudta az apostoli bátorsággal egyesíteni. Egyszer még a világháború előtt Sarajevoban a feltámadási körmeneten figyelmeztetett két magasrangú osztrák katonatisztet, mert a legmártírosabb Oltáriszentség közelében beszélgették. Az esetnek igen jó következménye lett. De lássuk az egészet részletesebben.

1906 nagyszombatján történt. A sarajevói székesegyház tömve volt ünneplő hívekkel. Stadler érsek ott térdelt az asszisztenciával az Oltáriszentség előtt. Még néhány pillanat és elindult a feltámadási körmenet. Az egész nép térdelt és imádkozott, csak a templom közepén állt a tartományfőnök, br. Albori tábornok a többi tábornokokkal és katonatisztekkel és hangosan társalogságban, mintha nem is az Istenházában volnának. Zavarták az ájtatosságot és viselkedésük megbötörőkötött a népet. P. Gavric, aki miseruhában volt, a közelben térdelt, többször hátranézett a tisztek felé, hátha elhallgatnak. Amikor minden nem használt, felállt, a tisztekhez lépett és mondotta:

— Uraim, kérem, ez a legszentebb pillanat, az egész templom hódol az Isten előtt, most nem szabad beszélni! Ez botrány a nép előtt!

— Hogyan, kérem? — kérdezte Albori, mert éppen őt figyelmeztette a páter.

— Az egész templom hódol az Úr Jézus előtt, most nem szabad beszélni! — ismételte a páter. Akkor megszólalt az egyik tiszt:

— Ez már mégis csak szemtelenség!

Br. Albori a figyelmeztetést személyes sértésnek vette. Közben elindult a körmenet. A tisztek egész úton dühöngtek és morogtak a papra, aki megszégyenítette őket a nép előtt.

— Amikor a körmenet után — mesélte az egyik szemtanú — levetettük a miseruhákat, P. Gavric így szólt:

— Úgy látom, hogy az a tiszt, akit figyelmeztettem, valami magasrangú lehet, mert arany rangjelzése volt. De meg kellett tennem, mert nem hagyhattam, hogy ilyen botrányosan viselkedjenek a nép előtt.

Még el sem hallgatott a páter, megjelent a sekrestyében egy rendőr és megkérdezte, hogy hívják azt az aranyszemüveges papot, aki az első sorban volt. P. Gavricnak nem volt aranyszemüvege, sem az első sorban nem állt, hanem a leghátsóban, nyugodtan válaszolta:

— Nem tudom, ki lehetett.

A rendőr elment. P. Gavric azonban megijedt és mondotta:

— Sietek a templomunkba és gyóntatni fogok, meg imádkozom, hogy semmi komolyabb baj ne legyen.

A hír azonban gyorsan szétterjedt a városban. Egyesek dicsérték a pátert, mások kifogásolták tettét. Másnap a házfőnök kísérében P. Gavric elment a katonai főnökhöz és bocsánatot kért. Kijelentette, hogy egész más volt a célja és semmiképen sem akarta megsérteni az állam magas tisztviselőit. Br. Albori megbocsátott és a következő tanácsot adta:

— Ön még fiatal ember, de ha így viselkedik, könnyen elronthatja karrierjét.

Később tréfálkoztak hogy P. Gavric Alborihoz ment boldog húsvéti ünnepeket kívánni. Az egésznek igen kedvező következménye volt. Az újságok cikkezték róla és Űrnap előtt már jött a katonai és városi parancsnokságok számára a szigorú rendelet, hogy a körmeneteken méltókép viselkedjenek. A húsvéti ebédnél mondotta az érsek is:

— Sokszor gondoltam már arra, hogyan kellene megoldani ezt a rendellenességet, de hát a mi Gavric atyánk egyszerre megoldotta a kérdést.

A prez.

A kegyeletnek gyönyörű emlékét állította fel P. Gavric édesanyjának, amint már közöltük életrajzunk elején. Édesanyjánál is jobban tisztelezte, jobban szerette a mennyei Anyát, a Bold. Szűz Márát. Sokat dolgozott a Szűz Anya tiszteletére, mint lelkigyakorlat-vezető, mint szónok, népmisszionárius és mint máriakongregációs prézes. Három alkalommal (1914, 1922, 1926) tartott májusi beszédeket Sarajevoban, Splitben és Zágrábban.

Elsősorban a Mária-kongregációkban segítette előbbre a Szűz Anya iránti tiszteletet és szeretetet. A kongregáció által és a jó Anya segítségével nevelkednek a mintakeresztények, akik komolyan törekednek az életszentségre és amennyire állásuk engedi, mások üdvözítését is előmozdítják. mindenütt a katolikus egyház védői. P. Gavric 17 éven át volt prézes. Sarajevóban 6 évig (1906—10 és 1919), Zágrábban 5 évig (1911, 1914—16, 1920) és Splitben 6 évig (1912—13, 1917—18, 1928—29).

Sarajevóban a gimnazisták, urak, tanítónők, úrinők, tanítóképzősök és cselédek kongregációját vezette. Splitben két kongregációt alapított és vezetett. Az egyiket úrinők és úri lányok számára, a másikat uraknak. Mind a kettőt 1912-ben alapította. „Amiota a kongregáció fennáll — írja P. Gavric mint prézes 1928-ban — nem voit ilyen nagy ünnepély, mint az idén májusban, mert ennyi új tagot még soha sem vettek fel. A felvételt maga a püspök úr végezte.“ P. Gavric kezdeményezésére nyilvános ünnepélyt is rendeztek december 8-án. Mennyire szerették a pátert volt kongreganistái, „azt halála után az előlárókhöz írt részvétlevelekben is kitűnik. Az egyik spliti kongreganista írja: „Szép ugyan Krisztus katonájának a halála, aki a lelkekért felemészti magát s mégis ahogyan önök gyászolják a mi kedves Gavric atyánkat, éppen úgy én is... Könnyeztem, zokogtam, amikor olvastam a szomorú és lesújtó hírt. Letérdelem, imádkoztam. Mennyi kedves órát töltöttem vele a kongregációban, mennyit tanultam tőle az ájratosság terén és tudásban is.“

A zágrabi úrinők kongregációja pedig a következőket írta a rendház főnökének: „Fogadja őszinte részvétünket a jó páter Gavric halála alkalmából az egész kongregáció nevében. A kongregáció koszorú helyett adományát a missziókra adja, amelyeket a megboldogult annyira szeretett.“

Amint maga P. Gavric is csupa élet és munka volt, úgy azon fáradozott, hogy a kongregációkban is munka meg élet legyen. Mint prézes nagy szeretettel és áldozattal vezette a kongregációkat, sok türelemmel és tapintattal. Előadásaira pontosan és lelkismeretesen készült. Főleg a korszerű kérdésekre tért ki nagy gondossággal. Nem elégedett meg csak azzal, hogy a kápolnában lássa őket a gyűléseken, hanem azon kívül is gyakran érintkezett velük.

Missziókban, ahol már felállított kongregációkat talált, iparkodott új életet belevinni azokba. Újabb kongregációk alapításánál azonban igen óvatos volt. Csak akkor sürgette, ha biztosítva látta a gondos vezetést, a kitartó áldozatos építőmunkát. Jól tudta, hogy nem az egyesületek számbeli gyarapítása a fontos, hanem igazi, katolikus munkásokra, világi apostolokra van szükség.

P. Gavric betegsége idején gyakran fohászkodott: Jézus szentséges Szíve, végy magadhoz engem! Hisszük, hogy a Szent Szív meghallgatta kérését, ö maga nagyon tiszteletet nemcsak Splitben, mint a Jézus Szíve Leányszövetség vezetője, vagy Zágrábban, mint a Jézus Szíve Szövetség igazgatója vagy tollal a „Jézus Szíve Hírnök“-ben, hanem előszóval mindenütt, ahol missziót tartott. Jól tudta, hogy éppen a Jézus Szíve tisztelet az a bűvös mágnes, meiy legjobban vonzza az emberi szívet. A misszió legszebb napjaként emlegették a családfelajánlást. Fel-emelő, magható jelenet volt szemlélni, hogyan borul térdre az édesanya mellett az apa is, meg a gyermekek és összetett kézzel, imádságos szívvel felajánlják magukat, az egész családi életüket, minden bajukat-örömüket a legszentebb Szívnak. Még utolsó missziója után is boldogan írja P. Gavric: „Megalakultak a katolikus egyesületek. A Jézus Szíve Leányszövetségbe 100 tag iratkozott be, az ifjúsági egyletbe 50 legény. Kétszerannyi volna, ha nem lennének munkában.‘

Az egyik kerület papjai mondották a páternek, hogy a káromkodás elleni Jézus Szíve Egyesület nem felel meg az ő vidékükön és kevés vagy semmi sikert sem eredményez. Sokan beiratkoznak és az első alkalommal már épügy káromkodnak, mint azelőtt. „Természetesen — válaszolta P. Gavric — semmit se lehet gyors, elhamarkodott munkával és nagy, hosszú fáradozás nélkül elérni, legkevésbbé a mi népünk e nagy rákfenéje ellen. Legyen türelem, kitartás és azután lesz áldás, siker.“ És még hozzáteszi: „Úgy látom, a legjobb eszköz, ha az egész család felajánlia magát Jézus Szívénak, kifügesztik a Jézus Szíve képet a főhelyre és a kép előtt havonként megújítják a felajánlást.“

A missziókban nagyon terjesztette a Jézus Szíve tisztelemtet lapját a „Jézus Szíve Hírnököt.“

Sokszor tartott Jézus Szíve ünnepe előtt kilencnapon át szentbeszédeket. 1920-ban Jézus Szíve szeretetéről, 1928-ban Splitben „Jézus Szíve és az ember célja“ címmel.

„Az egyik plébánián — mondja P. Rabadjija, aki vele volt a misszióban, — a férfiak összejöttek a korcsmában és ott vicceltek, gúnyolódtak a misszió és a misszionáriusok felett és másokat is lebeszéltek, hogy a templomba menjenek. P. Gavric figyelmeztette, kérte óket, hallgassanak, de hiába. Erre összegyűjtötte a népet, körmenetben, énekelve mentek a korcsma elé, ott megálltak és megrázó beszédet mondott. A férfiak csakhamar széjjelszéledtek, a korcsma attól kezdve üres maradt, a templom pedig tömve volt közönséggel.“

Hálatelt szívvvel emlékezik vissza P. Gravic a pozsegai

misszióra: „Egész Pozsegá és környéke lángban állott! A láng megfogta a házakat és palotákat meg a szomszédos falvakat. minden égett és mégsem égett el semmisem! Ez a láng, mely Pozsegát és környékét megragadta, az élőhit lángja volt a misszió idején és Jézus Szíve gyújtotta lángra!”

Az örök élet kapujában ...

P. Gavric egészséges volt egész életében és mindig jókedvű. Néhányszor kelések lepték el nyakát. Egyszer éppen évi lelkigyakorlata előtt. „EZ a lelkigyakorlat — írja — igen jó auspiciumokkal kezdődött. Csak 26 kisebb-nagyobb kelés nőtt a nyakamon. Ó, ezek drága gyöngyök voltak az önmegtagadás számára. Kínoztak, gyötörtek, de lelki üdvösségekre is szolgáltak. Soha ilyen jól nem végeztem a lelkigyakorlatot! Jó az Isten! minden az ő kezéből jön, minden, még a kelések is. És minden jó és üdvös! Csak fel kell használnunk!”

Az utolsó években már gyenge volt a szíve, a legnagyobb fájdalmára gyakran kellett félbeszakítani a missziós munkát. A lekipásztorok számára is nagy veszteség volt, akik keresték a jó Gavric atyát. Mégis időnként vállalt egy-egy missziót. Még halála előtt egy hónappal is már lappangó mellhártyagyulladással missziót tartott. Majd a missziót követő napon még prédkált a zágrábi Jézus Szíve templomban, azután elöljárói hosszabb pihenésre Sarajevóba küldték. Amint megérkezett, ágynak dölt. Azt hitte, csak kissé megfázott az úton és a hozzá hívott orvos sem állapított meg komolyabb bajt. P. Gavric eddig még nem volt komoly beteg, most se tartotta be az előírt nyugalmat, hanem felkelt. És szórakoztatta vicceivel, tréfás elbeszéléseivel rendtársait. Így senki sem gondolta, hogy nagyon súlyos a betegsége.

Július végén (1931) Banjalukában kellett papilelkigya-korlatot végeznie. Travnikon át vonaton utazott, azután autóbusszal. Banjalukába érve, észrevette, hogy nem bírja a lelkigyakorlatot vezetni, azért gyorsan táviratozott Zágrábbra, küldjenek valakit. Most láttá, hogy komolyan beteg. Nagy kínok között érkezett Zágrábbra, majd az Irgalmas Nővérek kórházában kérte a szentkenet szentségét. Még egyszer misézett, később csak áldozott.

Élő hittel és gyermeki odaadással viselte nehéz betegséget. Sokat szenvedett a nehéz vérkeringés, a trombózis és végül erős vesebaja miatt. Nagyon hálásan megköszönte elöljáróinak fáradtságát és boldog volt, hogy a Jézustársaságában halhat meg. Eszméletlen állapotban prédkált, mintha missziót tartana. Egyik este a kedves nővérnek mondotta:

— Holnap lesz az ünnepnap... Holnap indulok a nagy útra...

Azt hittük az orvosokkal együtt, hogy aligha éri meg a másnapot, mert egyébként is erősen jelentkezett nála az ú. n. utazási láz. Ám erős szervezete és az orvosok gondos ápolása életben tartotta augusztus 28-ig. Három napig feküdt eszméletlenül, melyből már többé nem tért magához a földön. Aznap, amikor a házfönök atya megmondotta neki, hogy nincs remény a felgyógyuláshoz és közel áll a halál, magam is felkerestem és kérdeztem:

— Páter, fél-e a haláltól?

— Nem, testvér, nem félek, vita occasio peccati!

Az elöljáróság kívánságára háromnapos imahadjáratot végeztünk és a szentéletű Lang püspök közbenjárását kértük, hogyha a jó Isten akarata, hogy P. Gavric életben maradjon, tartsa őt meg nekünk. Természetesen ez nagy csoda lett volna, mert emberileg már reménytelen volt a helyzet. Igaz, hogy nem gyógyult meg, de a jó püspök kieszközölte számára a jó halált.

P. Gavric 1931 augusztus 28-án halt meg 64 éves korában, szerzetesi életének 44. és apostoli működésének 31. évében.

Azóta hálás szívek virágcsokra borítja a lelkek barátjának sírját és ott égnek a megtért lelkek szívmécsesei. Uj erőt meríteni vissza-vissza térnek mindazok, akik apostoli szeretentének éltető sugarait élveztek.*

Josip Predragovic S. J.

* E közleményt Radányi Rókus S. J. fordította magyarra. A rátér neve magyar átírásban Gavrity lenne. Technikai okokból a nyomda mindenütt Gavric-alakban szedte.

Aki hazatalált.

(Farmer X. Ferenc. 1877-től.)

A következő sorok egy krisztuskereső protestáns hithirdető lelkész megtérésének történetét közlik. Hosszú küszködés után hazatalált az Egyházba, felvételét kérte a Jézustársaságba, tanulmányai elvégeztével most már mint katolikus hithirdető vezérelti a lelkeket az egyedül üdvözítő igazságra. P. Farmer beszámolóját megtéréséről Der Eucharist. Völkerbund bécsi hitbuzgalmi folyóiratból fordítottuk.

1877 okt. 14-én Conyers-ben, Georgia tartományban (Egyesült Államok) születtem. Még gyermekkoromban szüleim mel együtt Covington-ba költöztem, ahol apámnak kereskedelmi érdekeltségei voltak. Itt éltem le ifjúságomat, s rendkívül gondos nevelésben részesültem. Nem volt szabad más gyermekemet meglátogatnom, vagy velük válogatás nélkül játsznom. Ha néha látogatóba mentem, vagy nekem voltak vendégeim, szüleim részben vallásos, részben társadalmi szempontból ügyeltek a pajtásokra, akikkel érintkeztem. Apám igazi üzletember volt és akkoriban egyik valláshoz sem tartozott. A vallásos nevelést átengedte anyámnak, akinek sok alkalmas tulajdonsága volt. Jóságos, buzgó asszony volt. Hányszor láttam anyámat téli estéken, miután meghallgatta esti imámat, lefektetett és a lámpát eloltotta, mozdulatlanul a kandalló előtt térdelve vagy ülve imádkozni, mialatt az izzó szén a szobát vöröses fénnyel töltötte el. Anyám jótékonysága, tanításai és intései szívemet a vallási dolgok iránt oly fogékonytá tették, hogy nem emlékszem olyan időre, mikor Istenet nem szerettem vagy tiszteltem volna. Mégis vannak életemben bizonyos, tisztán felismerhető időszakok, amelyekben fontos elhatározásokra juttattam és Krisztus iránti szeretetem tetterősebben fejlődött.

Ilyen időpont 12-ik életévem. Anyám, aki buzgó metodista volt, fiatalabb fivéremmel együtt minden vasárnap magával vitt a templomba, sőt délután a vasárnapi iskolába is. Egy „misszió“ idejében látogattam azokat az ájtatosságokat is, melyeket külön a gyerekeknek tartottak. Amit itt a bűnről, a pokol örök büntetéseiről, Krisztus szenvedéseiről és haláláról és

a jók égi megjutalmazásáról hallottam, minden mély benyomást gyakorolt rám. Odamentem az oltárrácshoz, imádkoztam és sokat sírtam. Bevallottam Istennek gyermekes bűneimet és javulást ígértem. Ekkor láttam, hogy más gyerekeket a templomban megkeresztelnek és szívemben is leiébredt ennek a vágya. Gyakran kértem anyámát, hogy keresztle tessessen meg. Még nem voltam ekkor egészen 12 éves. Ő úgy gondolta, várjak még, míg idősebb leszek és megértem az ilyen cselekedet jelentőségét. Ez könnyen érhető, ha meggondoljuk, mennyi protestáns tartja a keresztelest csupán jelnek, ami az üdvösségezhez nem okvetlenül szükséges. En azonban nem kívántam a halasztást és végül megkaptam az engedélyt, hogy a keresztelelés útján belépjek a metodista egyházba.

Hattól 11 éves koromig magán-, aztán pedig nyilvános grammatikai iskolába jártam. Természetem féléink és érzékeny, lelkismeretem finom volt, úgyhogy a fiúk vásott és haszontalan viselkedése gyakran töltött el undorral. Mikor anyámnak engedelmeskedve a romlott fiúk társaságát kerülttem és Isten megsértésétől őrizkedtem, sok tréfát és gúnyt vontam magamra. Így már fiúkoromban megéreztem, milyen magányos és szük az igazság útja. De Isten kegyelme velem volt és ama napok erkölcsi harcai és győzelmei képezték és erősítették lelkemet a későbbi nagyobb küzdelmekre. Ez idő alatt hű voltam keresztenyi kötelességeimhez; rendszeresen látogattam a templomot és a vasárnapi iskolát, olvastam a Szentírást, elmondtam a minden nap imákat és ezenkívül tagja voltam egy ifjúsági missziós szövetségnek.

Apám szerencsés volt üzleteiben és engem jó nevelésben akart részesíteni. Így 15 vagy 16 éves koromtól kezdve az Emory-College-t látogattam, mely Covingtontól alig két kilométerre fekszik. Itt folytattam tanulmányaimat, míg a filozófiai képesítést megszereztem. A kollégium metodista intézet volt; így az általános hang vallásos volt. A tanárok és a diákok között, sok komoly keresztenyi akadt. Dr. Warren Candler volt az akkori elnök. Mikor ençem képesítettek (1Ö98), a metodista felekezet püspöke lett. Felolvásásai és beszédei Dickey-éivel együtt nagy befolyással voltak szellemi és vallásos életemre.

Az Emoryban töltött utolsó előtti év folyamán vallásos gondolataim elmélyültek és jövőmet illetőleg szilárd elhatározás érett meg bennem. Nagy volt a különbség a 12 éves kisfiú és a 19 éves ifjú között. A közbeeső időt hittel és istenfélően töltöttem el. De most minden előrebb megvilágításban láttam, mikor olyanról kellett határoznom, ami a mai napig is támászom és erősségem volt. Ez következőképpen történt.

Covingtoni templomunkban E. M. Stanton tiszteletes vezetése alatt missziós megújítást tartottak. Az esti istentisztelet

főleg a bűnösöknek és visszaesőknek szólt, míg a reggeli istentisztelet a hívő keresztények imaéletének és személyes áhítának elmélyítését célozta. Miután minden, ami a vallás vagy egyházam érdekeit szolgálta, érdekelte, egész lélekkel én is részvettettem e megújításon nemcsak imával, de személyes közreműködéssel is. Isten megáldotta tevékenységemet. Kezdtettem igazi szükségességét érezni annak, hogy csak Jézusért éllek és hogy magamat egészen a lelkek és embertársaim üdvére szenteljem. A nagy eszmék, melyek ez alkalommal lelkembe vésődtek, megmaradtak benne, átalakították egész életemet és Isten kegyelméből még ma is húséges vezércsillagaim a földi zarándokúton.

Mint említettem, az iskola utolsóelőtti osztályát végeztem. Egészen természetes, hogy atyám, aki jövő élethivatásomról gondolkodott, időnként erről beszél is, és tőlem határozott kijelentéseket várt. Végül elhatároztam, hogy építész leszek. Miután Emory-ban akkor építészeti rajztanfolyam is volt, ezt is hozzávettem többi tanulmányomhoz. Ez a választás Isten akaratára való tekintet nélkül történt, többé-kevésbé azért, mert apám határozott tervet kívánt tőlem, miután a kollegiumi élet nemsokára végetért. De Isten kegyelme annyira megvilágította értelmettem és szímemet annyira eltölött a Krisztus iránti szeretettel, hogy nemsokára beláttam, nem szenetelhetem magam világi hivatásnak. Megváltattam, — és milyen áron! Nem kevesebbel, mint Isten Fiának vérével. Hogyan lehetnék valaha is megelégedett, ha az ó szeretetéért nem testemet, lelkemet, időmet és egész életemet adnám neki viszont! Élvezettel olvastam a Szentírást és szívem öröme és vigasza az imádság lett. minden nap az iskolai kötelességek elvégzése után valamilyen nyugodt helyen elmerültem az imába és az isteni dolgok szemléletébe. Jelenlevőnek éreztem magamban az üdvözítőt és a vele ily módon való kapcsolat öröme oly nagy volt, hogy néha még éjjel is felkeltem, hogy az ilyen elmélyedést élvezzem.

Ebben az időben J. A. Timmermann volt a Covingtoni metodista egyház lelkésze. Húséges és kedves barátom volt. Mikor megtudta, mennyire megindított a missziós megújítás, nagy megértéssel fordult lelkem felé és minden tőle telhetőt megtett, hogy bennem az erősebb lelki életet ápolja. Gyönyörű könyvtára volt, nagy választéka egyházi könyvekben. En faltam ezeket a könyveket. Az ilyen könyvek olvasása, mint pl. Baxter: A szent nyugalom annyira a földi dolgok fölé emelt, hogy a világot elhagyni vágytam, hogy Krisztust szemtől szembe láthassam. Teljesen tisztán állt előttem, hogy az élet csak előkészület az örökévalóságra, és hogy az ember, aki ledének megmentését elhanyagolja, balga. Mindig jobban és jobban éreztem, hogy világi hivatást, bármilyen jó is az, soha

sem tudok követni, mert Isten nagy jóságában megízleltette velem az égi dolgok örömét. A világ minden kincse sem tudott kielégíteni a földön. Krisztus lett egész lényemnek középpontja, az ó érdekei az enyém voltak, királysága az enyém volt és Ó volt diadalmas királyom.

Ebben az időben egyik barátomtól kis könyvet kaptam, ezzel a címmel: A mester rendelkezésére fenntartva. Ez a könyv ajánlja, hogy minden lelke, testi és szellemi erőnket az Úrnak szenteljük, hogy Ó ezt a saját dicsőségére és a lelek megmentésére használja. Annyira el voltam szánva erre az odaadásra, hogy írtam magamnak egy felajánló imát és visszavonhatatlanul áadtam magam az Úrnak. Ha most visszagondolok az azóta eltelt évekre, hálával mondhatom, hogy ezt az önáradást sohasem bántam meg. Es ha ma énem odaadásának egy másik és ünnepélyesebb felszentelése van, t. i. a katolikus Egyház szerzetes fogadalmának önfelajánlása, úgy ez csak ifjúságom első átadásának értékes, érett gyümölcse. minden imádáságom és elmélkedésem, Isten kegyelme, minden a világon arra sürgetett, hogy az evangélium szolgája legyek és egész életemet Krisztusnak és a lelek üdvének szenteljem. Az elhatározás megtörtént. De hogyan közöljem apámmal? Ez kemény feladat volt.

Legidősebb gyermek és egyetlen fiú voltam, öcsém ebben az időben halt meg. Apám azon a nézeten volt, hogy fel kell adnom mérnöki tervezimet, hogy kereskedő legyek, mert számára az üzlet volt minden. Milyen félelmeket álltam ki, minden forrón imádkoztam! És Isten kegyelme megerősített. Egy napon szerényen és őszintén bevallottam apámnak, mire köteleztem magam Istennel szemben és hogyan változott meg életfelfogásom. Apám barátságosan és türelmesen meghallgatott, de én tudtam, hogy csak kifelé uralkodott magán. Mikor késsőb egyedül volt anyámmal, csalódásának és elégedetlenségenek annál erősebb kifejezést adott.

Az utolsó kollégiumi év előtti szünetet avval töltöttem, hogy E. M. Stanton lelkész úrnak evangéliumi munkájában segítettem. Észak-Georgia különböző városaiban missziósprédiációkat tartott. Nem ismertem nagyobb örömet, mint látni, hogyan bánták meg a bűnösök hibáikat és hogyan kezdték ismét Urunkat szolgálni. Hasonló módon töltöttem el szünidőmet az utolsó kollégiumi év után is. 1898 végén a Nachville-i Vanderbilt egyetemre mentem, amely akkor a déli metodista egyház igazgatása alatt állt, hogy teológiát tanuljak és lelkipásztori szolgálatra kiképezzem magam.

Az egyetemen két évet töltöttem és bevégeztem a teológia kisebbik tanfolyamát. Nachville-i tartózkodásain alatt egész csapat komoly keresztény ifjúval kerültem érintkezésbe, akik az illető felekezetek világiasságától és hidegségétől elfáradva

és az Istennel bensőségesebb és mélyebb életre vágyódva, egyesületbe tömörültek, főszékhelyük az Old Tulip Street-beli metodista templom volt, anoi istentiszteleteiket tartották és magukat a gyakorlati keresztenységben gyakorolták. Felfogásuk, természetesen nagyon különböző volt, mert a protestantizmus elaprózó szelleme minden ugyanaz: a nagyobb és a kisebb szektákban. De a fiatalemberek buzgalma és komolysága vonzott és ez tanításuk legjobb ajánlása volt.

A külső misszió számára is dolgoztak. Így néha alkalmas nyílt visszatért misszionáriussal a pogány országokban uralkodó nagy hitbeli nyomorúságról beszélni. Már az Hmory-kollégiumban érdekelte a missziósélet. Egy beszédgyakorlat számára, amelyet dr. Candler és az osztály előtt kellett tartanom, tárgyul a külső misszió-gondolatát választottam és dr. Candler élénk elismeréssel adózott előadásomnak. A Vanderbilt-egyetemen is fennállt a diákság önkéntes mozgalmának szervezett ága. Mindez azért említem, hogy megjelöljem, milyen befolyások ragadtak végül is a misszióba. Hogyan éreztem akkor a misszió iránt és hogyan érzek még ma is, azt legjobban Henry Martin, az ismert protestáns misszionárius szavaival vélem kifejezni, aki ezt mondta: „Hagyatok kiégni minket Istenünkért!“ és Correy: „Nem, ahol szükséges vagyok, de ahol legszükségesebb vagyok“. A hazában sok munkás akadt, de csak kevés, aki idegenbe, a külső misszió szegény és fáradágos szántóföldeire is kimerészkezdett. Hogyan maradhattam volna otthon? Nem volt-e Krisztusnak szüksége rám kint, a hősi misszióban? Hogyan tagadhattam ezt meg tőle, aki a mennyország minden gyönyörűségét elhagyta, hogy elhozza nekünk a megváltás örömhíréit. Egyideig kemény harc dült ben nem, de a Megváltó iránti szeretet győzött. Apámnak már az is kemény csapás volt, hogy metodista lelkész akartam lenni. Mikor azonban azt közöltettem vele, hogy misszionáriusként Kínába akarok menni, — ez a munkaterület vonzott legjobban, — csalódása elérte a legmagasabb fokot, minden reménysége kárbaveszett.

Az Old Tulip Street-beli egyház missziója ebben az időben hithirdetőket és adományokat küldött a „Kereszteny Miszsiós Kötelék“ közvetítésével, amelynek lelke és vezetője a későbbi newyorki dr. A. B. Simpson volt. Ebben az egyesületben sok jó és buzgó férfi és asszony működött, akik több misszióterületen dolgoztak. Engem különösen szellemi és aránylag szegény életük és Istenbe vetett bizalmuk vonzott, miután nem kaptak meghatározott fizetést. Azon fáradoztak, hogy nagyon egyszerűen éljenek és betűszerint a Szentírás szavaihoz alkalmazkodjanak. Ez utóbbi körülményt azért említem, hogy rámutassak arra, hogy nagy komolyság és az írás-hoz való legnagyobb ragaszkodni akarás sem őrzi meg a pro-

testánsokat a tévedések től. A Szentírásnak és életre alkalmas zásának csak egy hivatalos magyarázója van, és az a katalikus Egyház. Ezenkívül a legjobb akarat mellett is tévedésbe esnek az emberek. Kínába utazásom előtt néhány hónapig a Missziós Társulat intézetében készültem új hivatásomra. Egy noviciátusfélét csináltam végig. Felolvásásokat hallgattam a Szentírásról, tanulmányoztam a külső missziókat, különböző munkaterületeiket és módszereiket, beszéltem visszatért miszszionáriusokkal és minden megtettem, amit tudtam, hogy magamat hivatásomban erősítsem és tökéletesítsem. Végre 1901 tavaszán, az emlékezetes boxerláladás évében, megérkeztem Dél-Kínába. Lelkem égett a vágytól, hogy a kínaiknak az evangéliumot hirdessem.

Először a nyelvet kellett megtanulnom. Ez, mint minden hozzáértő tudja, nem csekély ség. A nyelv megtanulására körülbelül két évet volt, de a második év vége előtt már hasznos szolgálatokat tudtam végezni. Belső-Kínában, Kivei-Lie-ben éltem, a Kwang-Si vidék fővárosában. Hogy a lehető legtöbb emberre hatással lehessenek, tölem telhetőleg elsajátítottam a kínai szokásokat; hordtam a kínai viseletet, leborotváltam fejemet, copfot növesztettem, a bennszülöttek táplálékát ettem stb. Mindenkinek minden megtettem, hogy mindenkit megnyerjek. Munkám ebben az időben az utcán és a kápolnában prédikálásból, evangéliumok, vallásos értekezések osztogatásából és más városok, falvak és látogatott vásárok alkalmi beutazásából állott.

1903-ban feleségül vettetem Martha A. Beeson kisasszonyt, aki a kínai asszonyok megnyerésére érkezett Kínába. Milyen hűségesen teljesítette missziós feladatát, azt éleltörténetében másutt meséltem el. Wuchow és Kiwei-Si között fekszik P'ing-Loh városa, amelyben az evangélium még teljesen ismeretlen volt. A missziósvezetők ide küldtek, hogy új állomást alapítsak. Mi voltunk az első fehérek, akik itt letelepedtek. Ezért sok akadályra bukkantunk. Két vagy három évvel később egy másik misszionáriussal Fin-Cheo-Fu-ba küldtek, ahol egy kápolnát nyitottunk. Ez a hely teljesen félreeső, rablóktól lakott terület volt. Itt éltünk feleséggimmel első szabadságunkig, 1907-ig. Apám az Egyesült Államokba visszatérésem után néhány hónappal halt meg. A szabadságot főleg a számunkra oly szükséges nyugalomnak szenteltük. A nehézségek közül, melyeket a belsökínai missziósélet kemény előírás-munkája kíván, egyet sem kerültünk ki. Azután prédikáltam és előadásokat tartottam a pogány misszióról, különösen a kínairól. Nagy tervekkel tértünk vissza Kínába. A Fin-Cheo-Fu-beli művet a férfiak és az asszonyok körében ki akartuk terjeszteni. Azonban nem értük meg a munka befejezését, mert feleségem két év múlva meghalt. Ekkor visszamentem

Amerikába és megírtam és nyilvánosságra hoztam éleットörténetét.

Eddig az időig sohasem kételkedtem a protestáns hitben. De a tapasztalat évei sok mindenre megtanítottak. Világosan beláttam, hogy „Kereszteny Missziós Kötélék“-ünk nem maradandó mű, hogy nincs egységes tanítása és tévedéseket tartalmaz. Szervezete és vezetése gyöngé volt. Ezért, mikor Candler püspök azt indítványozta, hogy térjek vissza Kínába a saját egyházunk joghatósága alá, gondviselésszerűnek tűnt fel nekem a felszólítás és örömmel fogadtam az indítványt. Kínába visszatérésem előtt Európát akartam megismerni. Ezért meglátogattam Angolországot, Hollandiát, Belgiumot, Franciaországot, Németországot, Svájcot és Olaszországot. Nápolyból utaztam el Sanghaiba. A kontinensen természetesen állandó érintkezésben álltam a katolikus Egyházzal, de tanításai túlságosan ismeretlenek voltak számomra, előítéleteim túlságosan nagyok, hogy azt a sok szépséget, amit láttam, értelemmel megítélhettem volna. Így a gyönyörű templomok és székesegyházak, amelyeket meglátogattam, különösen Rómában, ahol tartózkodásomat meghosszabbítottam, pillanatnyilag nem voltak rám vallásos hatással. Mindent tisztán történelmi és művészeti szempontból tekintettem meg. De később feltámadtak bennem az akkor nyert benyomások és nem maradtak hatás nélkül.

A katolikus Egyházat a pogánysánál valamivel jobbnak tartottam: tilos és babonás kultusznak. Hiszen ezt hallottam egész életemben. És nem azt tanultam-e a teológiában, hogy Róma rontotta meg az eredeti és tiszta kereszteny hitet? Rómában néhány barátom kihallgatást kért és kapott X. Pius pápától. Engem nem tudtak rávenni, hogy elkísérjem őket. Mennyire sajnáalom ezt most, és sajnálni fogom, míg élek.

1912 októberében visszaérkeztem Kínába. Üjra annál a népnél voltam, amelyet szerettem, és amelyért dolgozni hivatalosnak éreztem. Shanghaiban, Suchowban, Huchowban és más helyiségekben misszióstársaim a legszívélyesebben fogadtak. Nemsokára újból megkezdődött missziósmunkám. Miután szerettem a lelkészeti munkát és az evangelizációt, a Cheh-Kiang és Ngan-Hwei tartományok határvidékeinek vezetését bízták rám. A főállomás Huchow-Fu volt, Cheh-Kiangban. Négy imaházam volt, amelyeket rendszeresen látogattam. Néhány világi hitoktató és szolga segített nekem. Mint mindig, most is egész lélekkel vettem magam a munkába: prédkáltam, kereszteltem, úrvacsorát osztottam, meglátogattam keresztenyeimet vidéki házaikban, néhány helyen külön istentiszteleteket tartottam számukra, ha a gazdasági munkák lehetővé tették, hogy azokon résztvegyenek.

Kínának ezen a részén főleg vízen közlekednek, ezért

egy kis csónakot kaptam a missziótól. Benne csak egy kínai ágy, szék, asztal, kínai szakácsom és az evezős fert el. Szabad óráimat a huchow-i állomáson és az imaházakhoz utazás közben olvasással és tanulással töltöttem. Régebbi állomáshelyemen, Kwang-Si-ben ez sokkal nehezebb volt. Akkor nős voltam és rendesen fiatalabb misszionáriusok tartózkodtak nálunk; a jövendő hithirdetők szükségleteivel kellett bajlódnom, nyelvtanulmányainkban segíteni. Most egész egyedül voltam, csak a saját eltartásommal kellett törödniöm és ez könnyű volt. Így több időm maradt a nyugodt tanulásra. Második Kínába-érkezésem után kb. egy évvel kezdtem a kereszteny egyház történetét újra olvasni, mégpedig ugyanazt, amelyet fiatal szeminárista koromban a Vanderbilt-egyetemen is tanulmányoztam. Mindig szerettem az egyháztörténetet. A kereszteny hitnek a pogány Róma fölötti győzelme leírása és egész világra elterjedésének ábrázolása külön vonzott és azzal az élénk vággyal töltötte el szívemet, hogy a nagy misszionáriusoknak, akiket Isten oly csodálatosan felhasznált, nyomába lépjek. Akkor még fiatal teológus voltam, tele buzgósággal, azonban minden tapasztalat nélkül és sajnos, sok vonatkozásban kellő ismeretek hiján is. Most, 36 éves koromban, jobban felkészülnem erre az olvasmányra, néhány szempontot, amelyekben azelőtt teljesen vak voltam, most máskép tudtam értékelni.

Ahogy újra olvastam az egyháztörténetet, a protestáns hitszakadás egész más világításban tünt fel. Kellemetlenül érintett, sőt visszataszított. A tisztán történelmi tények világosságában élesen láttam, mint soha azelőtt, Luthernek és követőinek ellentétekkel teli viselkedését. Ügy tüntették fel, hogy Istantól hivatottak az igaz hit fenntartására és védelmezésére, és éppen ők tagadták meg ezeket állandóan szóval és tettel. Ha a katolikus uralkodók szigorúan léptek fel ellenük, Luther sem volt rest ugyanezeket a fegyvereket a katolikusok ellen felhasználni; sőt, még tovább ment volna, ha tudott volna, és a katolikus párt nem lett volna túlerős. Ha valaki azt hiszi, hogy Luther, Calvin, vagy VIII. Henrik elnézők és jóságosak voltak, az vizsgálja meg a történeti tényeket, és aki őket erénypeldáknak tartja, az tanulmányozza közelebbről erkölcsi viselkedésüket.

A mindenható Isten tervei megvalósítására nem talált volna megfelelőbb eszközt, mint egy kiugrott szerzetest, aki megszegte fogadalmát és Hesseni Fülöpnek megengedte, hogy csupán érzékeliségből egyszerre két felesége legyen. Vagy azt a „gyakran házasodott“ királyt, kinek kilengései, házasság-törései és gyilkosságai Heródesnek átokkal terhes házára emlékeztetnek? Vagy az érzéketlen Calvint, aki a félig nyitott ablakból nézte végig Sérvedé Mihály elégetését, akit maga

juttatott a máglyára, mert nem hitte a Szentláromság-dogmáját?

A második, ami lelkemet erősen nyugtalanította, a reformáltak széthúzása a tanokban, különösen, hogy Krisztus valóban jelen van az Oltáriszentségben, vagy sem. Az Oltáriszentség volt az ütköző, a nagy ék, amely őket egymással ellenséges taborokba osztotta. minden más merézsége mellett sem tudták rávenni Luthert, hogy Krisztus testének és vérének igaz jelenlétét az Oltáriszentségben tagadja. Azt mondta, hogy a Szentírás erejének és az elmúlt évszázadok bizonyítékainak nem tud ellenállni. Bár más dogmákkal szemben is ilyen becsületes lett volna! Magától tolult elő a gondolat: Hálá ebben a kérdésben a katolikusok felfogása a helyes? A keresztény világ 16 évszázadon keresztül a katolikus véleményt tartotta, amelyet nagyrészen, legalább is az a rész, amely a történelmi keresztenységet képviseli, erősebben hisz, mint valaha? De ha ez a katolikus vélemény a helyes, milyen csalás akkor az én úrvacsora-ünnepe?

De még mászt is megláttam. Átkutattam a legrégebbi tudósításokat a keresztény vallásról, olyanokat is, amelyeket protestáns történetírók adnak közre, pl. dr. Schaff, és itt megleptek a beismérések, melyeket tenni kénytelenek, t. i. hogy az első keresztenyeknek az Oltáriszentség nemcsak szentség, de áldozat is volt. Tovább olvastam és tanulmányoztam, és mikor a protestantizmus angliai változásaihoz jutottam, az oxfordi, vagy Tractarius-mozgalom kellette fel külön érdeklődésemet. Minél többet olvastam, annál jobban érdekeltek a nagy kérdés, amely J. A. Newmann lelkét nyugtalanította és arra készítette, hogy az angol egyháztól megváljon és a katolikushoz csatlakozzék. Mindinkább beláttam, hogy a jelen kor katolikus Egyháza egyben az ösegyház keresztenysége is.

Ebben az időben egyik barátom, az amerikai püspöki egyház misszionáriusa, könyveket kölcsönözött nekem, melyek új fényben tüntették fel az eszményi keresztenységet. Ez az olvasmány nagy befolyást gyakorolt lelkemre? az igazság megismerésére vágyódtam. Megszégyenülve éreztem magam, mint az evangélium szolgája; hiszen állandóan kereszteletem és úrvacsorát osztottam; most nem tudtam, hogy ezen a ponton mit hihetek és mit taníthatok. Természetesen tudtam, mit tanít a metodista hitvallás, de azok után, amit a könyvek mondtak, addigi hitem és a régi keresztenység nem egyeztek egymással. Komoly kétségek támadtak bennem.

Az anglikán egyház istentiszteletét is látogattam Sanghiban; annak ünnepélyessége nem maradt maradandó hatás nélkül. Milyen különbség ezzel szemben a metodisták és más protestánsok „szabad és könnyű“ lénye, amely minden rituális formától távol volt. És mégis azt kellett mondnom, hogy

ilyen, mélyértelmű szertartásoktól kísért istentisztelet hatássosabb és méltóságosabb, mint a nonkonformistáké. Ezeknél a szokások gyakran változnak, a lelkészek vérmérséklete és ügyessége szerint. Ügy prédikálnak, imádkoznak, vezetik az istentiszteletet, „ahogy őket a Lélek mozgatja“. Mindezek a megállapítások megzavartak. Ha a kínaik nagy többsége nem is keresztény, ez még nem akadályozza meg őket abban, hogy logikusak legyenek. Az egyszerű világi hitoktató jogos kérdéseket állíthat, melyekre nem tudok kielégítő feleletet adni. Vegyük pl. a különböző szokásokat, melyeket a különböző protestáns felekezetek gyakorolnak. A metodisták megkeresztelik a kisgyermeket, a baptisták nem; az egyik ráönti a vizet, a másik víz alá mártja a keresztelendőt. Ismertem kínaik keresztenyeket, akik csodálkoztak, hogy a baptista, aki véletlenül részvett a metodista istentiszteleten, úrvacsorájukon már nem vett részt. „Nem volt-e ő is keresztény?“ — kérdezték egyre, és továbbá: „Nincs-e megkeresztelve?“ — Szükséges az üdvösséghoz a keresztelest vagy nem?“

A szegény kínaik nem kaphatnak kielégítő választ, mert mint Amerikában, úgy Kínában is a legkülönbözőbb protestáns szektek működnek. A régi kontinensen nem sokat törődnek vele, legtöbb esetben megelégszenek azzal, hogy úgy végük a keresztenységet, amilyennek éppen találják. Nem érdekli őket, hogy az igazság csak egy lehet és hogy e zavaró tanítások között egyetlen hiteles magyarázatnak kell lennie.

Pogány országban azonban kétszeresen nehéz hithirdetőként fellépni és képesnek nem lenni, a tannak, amelyet hirdetünk, több tekintélyt adni, mint a személyes véleménynek. Más protestánsok is érezték rendszerüknek kiáltó és lényeges hibát, ezért volt a sok konferencia Shanghaiban és másutt, ezért az egységesítő mozgalmak, hogy valamiképpen egységet hozzanak tanításukba. Minél tovább időztem Kínában, annál nyomasztóbban éreztem magam. A vázolt állapotok kényszerítettek, hogy keresni kezdjem a sok testület közül, melyek keresztenyeknek mondta magukat, melyik Jézus Krisztus igazi, hiteles meghatalmazott képviselője. Itt volt a római katolikus, a görög-keleti, az anglikán magas-, mély- és széles-egyház; voltak metodisták, baptisták, presbiteriánusok, kongregációjának listája, stb. Mindegyik igazi akart lenni, de a legtöbb lényeges kérdésben sem értettek egyet. Melyik közülük az igazi egyház? Eddig csak protestáns írásművekkel foglalkoztam, ekkor egyszerre kezembe került J. H. Newmann híres „Arcologia“-ja. Az első katolikus könyv. Nagy érdeklődéssel olvastam és igazságvágyam olvasás közben egyre nőtt. Megszereztem a híres konvertita más műveit is, így pl. „A katolikusok jelenlegi helyzete Angliában“, „A katolikus egyház küszöbén“ és az utolsó könyvet, amelyet megtérése előtt írt: „A ke-

resztény tan fejlődése“. Elmerültem az olvasmányokba. Mindig világosabb lett lelkemben. Newmann bizonyítéka nyomasztóak voltak, nem tudtam ellentállni, el kellett ismernem, hogy a mai katolikus Egyház semmi más, mint az apostolok óta évszázadokon keresztül volt és hogy tanítása nem változott. Tehát minden volt egy szent, katolikus, apostoli Egyház és ez a római Egyház. Nem tagadhattam, hogy a szakadárok, anglikánok, metodisták, presbiteriánusok, baptisták stb. a katolikus Egyházhhoz vonatkozásaiakban ugyanazok, mint voltak az első évszázadokban a gnosztikusok, áriánusok, montanisták, donatisták és a többi szekták: eretnekek. Mialatt értelmem átadta magát a világosságnak, amely beismérésből áradt, szívem súlyos harcokba került.

Ha az igazság Rómában van, nekem csak egy teendőm volt: római katolikussá lenni. De merészhetek-e a világosság felé fordulni? 19. évektől kezdve Krisztust szolgálom, minden szent akaratát akartam teljesíteni, legalább is komolyan igyekeztem. Ha most ezt nem teszem tovább, mi történik halhatatlan lelkemmel? Nem, biztos voltam benne: ha megtaláltam az igazi egyházat, annak tagjává kell lennem. Milyen szükségem lett volna e kemény belső harcokban egy katolikus pappal beszélgetésre! Miután ez lehetetlen volt, más misszionáriusokkal kezdtem barátságos vitatkozásokba, de hamarosan beláttam az ilyen vita céltalanúságát. Munkatársaimat túlságosan eltöltötte a függetlenség szelleme és a „szabad kutatás“ alapelve, hogy pl. „egyházi tekintélyiről hallani akartak volna.

1914 tavaszán álltunk. Elhatároztam, hogy a nyári szabadság alatt Shanghaiba megyek, és ott rábízom magam egy katolikus papra. Beláttam, hogy a katolikus írások olvasása és tanulmányozása után most az előszónak kell segítségül jönnie. A nyár elején barátaim minden meghívását, akik rábeszéltek, hoav a nvarat Moh-Kon-Shan-ban, a misszionáriusok nyári gyűjtőhelvén töltsem, elhárítottam és Shanghaiba utaztam avval a szilárd elhatározással, hogy az igazságot keresem.

Már Shanghaiba érkezésem első napján felkerestem a katolikus Szent József-templomot és egy papot kértem. Nemsokára P. Bornond S. J. előtt álltam.

Svjaci ember volt és egyformán beszélt franciául, németül és angolul, őszintén megmondtam, hogy a katolikus tanítás tanulmányozásával foglalkozom és további vonatkozó irodalom után érdeklődtem. Rendkívül kedves volt és megígérte kívánságom teljesítését, úgy vélte azonban, hogy hasznosabb lesz, ha gyakrabban jövök megbeszélésekre, így alkalmam nyílik nehézségeim és kérdéseim előadására. Ő legjobb tudása és akarata szerint akart rajtam segíteni. Nemsokára beláttam, hogy a páternek igaza van, és a katolikus templomban tett láthatósomat nemsokára újabbak követték. Együtt vettük át a

katekizmust és P. Bornond pontról-pontra magyarázta. Így alkalmam nyílt meggyőződni a protestáns körökben fennálló fell fogás alaptalanságáról, sőt elferdítéséről a katolikus papságot illetőleg.

P. Bornondon keresztül megismertem a katolikus pap nemességét, természetfölöttiségét, önmegtartóztatását, valamint nagyságát, szentségét és tanulékonyságát. Haragudtam saját-magamra, hogy éveken keresztül ily hamis véleményt elfogadtam és oly tudatlan voltam a katolikus Egyházat illetőleg, de addig természetesen erre vonatkozó értesüléseimet protestáns forrásokból merítettem. Minél többet kutattam, annál világosabban láttam, hogy a legfontosabb kérdéseket illetően, mint pl. a keresztség, Oltáriszentség, Péter elsőbbsége, a bűnbocsátás hatalma stb., egyedül a katolikus Egyház véleménye a helyes. Beláttam, hogy a protestáns teológusok a Szentírást sokszorosan félremagyarázzák, hogy elméleteket igazoljanak, melyek az őskeresztenységnek idegenek voltak. És ugyanúgy, mint Isten ihletett szavával, bánnak egyházyákkal, akiket tetszésük szerint fogadnak vagy vetnek el.

Világosabban, mint valana, láttam, hogy az Istenről kinyilatkoztatott katolikus vallás érintetlen tisztaságának megőrzésére okvetlenül szükséges a legfelső tanító tekintélye. Hogyan fogadhatnók el, hogy isten az örök bölcséséget és tanítását, számos, egymással össze nem férő felekezetnek engedné át...

Shanghai-i tartózkodásom vége felé közeledett. Nehéz szívvel tértem vissza Huchow-ba. Közben megtudtam, Jiogy valószínűleg kineveznek a Nanking-i protestáns egyetem tanárává. Azt terveztek ugyanis, hogy az e kerületben működő különböző protestáns felekezetek mindegyike néhány fiatal teológust irányít Nankingba kiképzésre. minden misszió egy kínai és egy idegen tanárt is küldött. Az általános hittanra vonatkozólag közös tanítást terveztek, de a felekezetek nem egyező tantételeit külön kellett előadni. Azelőtt minden ilyen alkalmat örömmel üdvözöltem volna, de a jelenlegi lelkiallapotomban még a gondolat is kín volt. Amerikai hozzáartozónak írtam a katolikus Egyház felé vonzódásomról. Válaszaikban könyörögtek, hogy hagyjak fel vele. Lelkemből erre végleg eltűnt a béke. Mély bánat töltött el a gondolatra, hogy le kell mondanom arról a vallásról, melyet addig nagyon szerettem, búcsúznom kell barátaimtól és szokásaimtól, bánatot okozok családomnak. Ezeket a lelki szenvedéseket nem tudtam tovább titkolni; egy napon megkérdezett misszióm orvosa, hogy mi baiom van. Őszintén felvilágosítottam, és bár ezt a vaPomást további beszélgetések követték, kívánt eredményük nem volt.

Így közeledett misszióm évi konferenciájának napja.

Éreztem, hogy most döntenem kell. Elhatároztam, hogy nyíltan feltárom a püspöknek lelkiállapotomat, és az első alkalommal meg is tettem. Elöljáróm szokott kedvességével hallgatott meg, rendkívül megdöbbent azonban, mikor a katolikus tanak a bibliával való tökéletes összhangját kb. 10 pontban ki-mutattam. Avval a kérdéssel végeztem a beszélgetést, hogyan folytathatom missziós munkámat ellentétes katolikus nézeteimmel? A püspök azt felelte, hogy természetesen változásnak kell beállnia, de pillanatnyilag nem lát kiutat. Letérdel-tünk és együtt kértük Istant, küldjön világosságot, hogy akaratát megismerjük. Néhány nappal később hivatott a püspök és a következőket mondta: Legjobbnak tartja, ha egy időre visszatérök Amerikába, hogy családom körében kipihenjem magam, túlságosan megerőltettek a fárasztó tanulmányok és a missziósmunka. Más viszonyok között és baráti körben eltöltött néhány hónap majd eltünteti a „katolikus eszméket“. Közben senkivel se beszéljek a dologról, mert ebből protestáns misszionáriusi állásomra hátrányok származhatnak. Egyébként reméli, hogy meg tud órizni ilyen téves lépéstől. Szabadságot könnyen fogok kapni, mert az orvos bizonyítja, hogy egészségemnek okvetlen üdülésre van szüksége. Lehetetlen leírnom azt a szívszorongást, amely akkor eltöltött. Úgy láttam, hogy minden távolodik tőlem; úgy éreztem magam, mint az evező nélküli hajó a viharzó örvényben, a biztos kikötőtől még mesz-sze. Konferenciánk Shanghaiban volt. A püspökkel való megbeszélés után P. Bornondhoz siettem, aki szeretettel Isten iránti bizalomra bátorított és ezt mondta: „Ne féljen semmit! Isten nem fogja elhagyni!“

A szabadságot nemsokára megkaptam és visszatértem Huchow-ba, hogy megtegyem utazásomra az előkészületeket. Könyvtáram csomagolásakor éreztem, hogy protestánsként nem térek vissza többé Kínába. Az Amerikába vezető utat a protestáns püspök és feleségének társaságában tettek meg, kiknek végcélja ulyancsak az Egyesült Államok voltak. Soha sem érintettük a kérdést, amely lelkemet betöltötte. Csak egy beszélgetésnél említettem a tényt, hogy olvastam a konver-tita Newmann néhány könyvét és hogy mindinkább érzem, hogy a protestánsoknak is szükségük van vallásos tekintélyre. A püspök értésemre adta, hogy Newmann művei veszedelmes olvasmányok, de természetesen nem tiltja meg nekem, miután ezt protestáns főnök nem teheti meg; a „szabad kutatás“ alap-elve kizár ilyen előjogot.

Meglátogattam Honoluluban a katolikus templomot. Egy fiatal belga szerzetes könyvecskét adott nekem: „A kérdésdo-boz“-t. Ez a kis könyv nagyon hasznos volt, mert ragyogóan megfelel bibliai, hagyományos és történelmi szempontból a protestánsok által a római Egyház ellen felhozott régi és elcsé-

pelt kifogásokra. Minél inkább közeledtünk hazafelé, annál nagyobb szorongás töltötte el lelkemet. Szeretett anyámnak és testvéreimnek nehéz gondot kell okoznom és ez nagyon fájt szívemnek. Enyém a legnagyobb szeretettel és gyöngédséggel fogadtak, de amint „a katolikus kérdést“ érintettem, a legnagyobb ellenállással fordultak ellenem. Annál élesebben éreztem a tövist, mert tudtam, hogy minden a szerető és őszinte anyaszívből fakadt, aki valóban javamat akarta. Így érkezett el az első vasárnappal. Anyám kért, hogy mint rendesen, kísérjem el a templomba; én természetesen elutasítottam. Nem vehettem részt istentiszteleten, amelynek tévedéséről meg voltam győződve. Miben merült ki protestáns lelkész mivoltom? Semmi másban, mint üres formákban és szertartásokban.

Egy darabig tartott, míg enyém belátták, hogy rábeszéléseik eredménytelenek. Így végre békében hagytak. Gyakran látogattam a Jézus Szíve és a Szeplőtelen Fogantatás templomát. Milyen boldog pillanatokat töltöttem ott! Milyen boldogság volt a föoltár előtt térdelni, ahol az trónol királyként valóban, igazán és lényegileg, aki egyszer e szavakat mondta: „Jöjjetek hozzá mind, akik fáradtok és terhelve vagytok“. Szentmise alatt, ha a kar a Credót énekelte, lelkem mélyéig megrázott. Tudtam, hogy ez a hitvallás az apostoli időkig viszszavezethető; szentek nemzedékei énekelték így. Amit énekeltek, azt szívükben hitték és nem próbálták eredeti értelmét mégcsonkítani, amint azt röviddel azelőtt a metodista egyház egy pártja indítványozta: a Hiszekegyből „a szent, katolikus anyaszentegyház“ szavakat elhagyni. Azért említem ezt, hogy kimutassam, milyen kevssé tisztlik egyes protestáns körök az őskeresztenység legszentebb dolgait. Ha a katolikus egyház nem ragaszkodnék az eredeti kinyilatkoztatáshoz és a dogmához, az Isten Fiától kinyilatkoztatott igazságok már régen eltűntek volna. Példát mutatnak erre a protestánsok, kiknek annyi hitvallásuk van, ahány felekezetre szakadtak.

Mielőtt Kínát elhagytam, megkezdtem az Oltáriszentég előtt a keresztvetést és térdhajtást. Beszélgetéseink után P. Bornond rendesen a templomba ment és azt mondta:

— Imádkozzunk egy pillanatig, mivel az Úr jelen van.

Akkor letérdeltünk és rövid időt töltöttünk csendes imában. Mikor San Franciskóba értem, egy rózsafüzért vettem és „Krisztus követés“-nek katolikus kiadását. Már régebben ismertem ezt a könyvecskét, mert John Wesley kiadta a metodisták számára, természetesen az Oltáriszenségről szóló negyedik könyv nélkül. Otthon folytattam tanulmányaimat. Küllönösen egy tárgy kötötte le figyelmemet. A Carnegie-könyvtárban megtaláltam dr. Schaff néhány művét, melyek az őskereszteny egyházyák mondásait, credókat stb. tartalmazták és bizonyítékot nyújtottak afelöl, hogy az első évszáza-

dok keresztyényeinek hite és gyakorlata ugyanaz volt, mint amit a római Egyház ma is hisz és tanít.

Közben meglátogattam egyik barátomat is, kinek tanultságában és jámborságában igen bíztam. Egyszer arról is beszéltem neki, ami egész szívemet betöltötte. Feleletül csak gúnyt kaptam. A gúny harap ugyan, de nem bizonyít semmit és kétségeket sem oszlat el. Azt feleltem barátomnak, hogy ezek után nem marad más számomra, mint hogy katolikus legyek; mert minden világosan mutatja, hogy csak és egyedül a római Egyház Krisztus igazi egyháza. A mai katolikus Egyháznak a réggel való egysége és az Oltáriszentség jelenlétének dicsőséges ténye volt az a két igazság, amelyek különösen felfenytötték szememet és az Egyházba vezettek.

Tél vége felé a misszióbizottság titkára Atlantába érkezett. Egész őszintén megmondtam neki, hogy „katolikus eszméim” ahelyett, hogy tünnének, erősebbek, mint valaha. Éreztem, hogy itt az ideje, hogy szakítsak a misszióval és ezt meg is tettem. Az előljárók és a tagok nagyon kedvesek voltak velem. Fizetésemet tovább folyósították, gondolkodási időt adtak; mindez kemény próba volt számomra.

Éreztem helyzetem nyomasztó voltát; barátaim nem akarták azt mondani, hogy a romlás széles útján állok, miután a legveszélyesebb hibába estem. Az Olajfák Hegyének órái megkezdődtek számomra, egyedül voltam, mint az Ür a Getsemániban; de én is ugyanezt tettem, amit Ö akkor, türelmesen, kitartónan imádkoztam és mint már azelőtt is, bőséges vigasztalásban volt részem.

Nem sokkal a missziótársulatnál tett felmondásom után a püspöknek is visszaadtam lelkészeti megbízásomat. Ezek voltak az utolsó lépések. Ezután elmentem P. Me Oscar főtisztelendő úrhoz, a Jézus Szíve-templom marista főnökéhez, aki egy fiatal pap, P. Herbert gondjaira bízott, aki vel belső kételeyeimet meg kellett beszálnem. Nemsokára bemutattak a Savannah egyházmegye püspökének, Mgr Kelleynek is, aki igazán atyai szeretettel fogadott és későbbi életemben is igazi barátom maradt. Mielőtt Shanghait elhagytam, P. Bornond ajánlólevelet adott a maconi Szent Szaniszló-kollégium akkori rektorához, P. Mattern S. J.-hez. Itt is tartózkodtam néhány napig. Itt nyertem az első betekintést a katolikus szerzetesi életbe. Sohasem fogom elfelejteni a benyomást, melyet az atyák rendje, hallgatása, vidámsága és kölcsönös szeretete rám gyakorolt. Mint Jákobból, azon a Bethel-i éjszakán, az én lelkemből is kiáltás tört az ég felé: „Valóban ez Isten háza és a mennyország kapuja“.

Savannah-ba megérkezve, csak egy vágyam volt: mielőbb az „egyedüli, szent, katolikus és apostoli Egyház“ gyermekévé lenni. 1915 május 6-án részesültem e nagy boldog-

ságban. A székesegyházban Kelley püspök kezébe tettem le a katolikus hitvallást, feltélesen megkereszteltek és megbírmáltak. Másnap reggel a püspök szentmiséje alatt megáldoztam.

A szentgyakorlatok elvégzése után beléptem a Jézus-társaságba (1916), mégpedig egy francia rendtartományba, mert ennek missziói vannak Kínában. Katolikus hithirdetőként szeretnék visszatérni Kínába.

Nem tudom kimondani, hogy azóta a hitben való bizonyosságban, a lélek nyugalmában, az isteni vigasz édességében, az állandó imaéletben, a Krisztussal való egyesülésben mit adott nekem a katolikus Egyház. Valóban minden, amit lélek és szív a vallástól várhat, megtalálható a katolikus Egyházban. Egykor a hit az isteni fenség szemléletévé fog átalakulni: addig a katolikus Egyház ennek a jövendő fenségnak visszfénye marad, — mennyország a földön.

Könnyen érhető, hogy megtérésemet barátaim különbözőképpen fogadták. Egyik bírált, a másik sajnált. Azok, akik közelebbről ismertek, úgy vélték, hogy szívem becsületes, de fejemet elcsavarták. A távolállók átlépésemnek kimondhatatlan szándékokat írtak számlájára. Azt hiszem, Newmann mondta egyszer: Mindenki, aki a katolikus Egyházba lép át, kell, hogy magárávállalja, hogy vagy gazembernek, vagy bolondnak tekintsék. Ha áll ez az anglikánra, annál inkább a metodistára. De milyen jelentéktelen dolog az emberek véleménye, feltéve, ha Istennek engedelmeskedünk! Az övéit a megfelelő pillanatban majd jogaihoz segíti. Egyedül azt sajnálom, hogy ilyen későn (hála Istennek nem túl későn) találtam meg az utat az igazi Egyházhöz.

A katolikus Egyházba hazatérésem rövid rajzát nem fejzhetem be megfelelőben, mint Szent Ágoston szavaival, amelyekhez egész szívemből csatlakozom: „Későn szerettelek meg csak, ó Szépség, ki oly régi vagy és mégis oly új, későn!... Hívtál engem, hatalmas hanggal hívtál és süket fülemet megnyitottad. Világítottál nekem és elkergettéd vakságomat. Illatodat árasztottad rám, lélekzetet vettem és Téged szívtalak magamba. Megízleltelek és még jobban éhezem és szomjazom utánad. Megérintettél, és forró izzással vágyódom békéd után.“ (Vallomások, 10, 27).

Közli: Gyenis András S. J.

Írás és szó mestere.

(Lippert Péter. 1879—1936.)

Kissé szomorú, de mosolygó és végtelen egyszerűségbe öltözött arcát ma is százezrekőrzik leírukben. Svájci sírdombján ma sem hervadnak el a virágok s művei csak úgy szárnyrakelnek most is, mint életében. Senki fel nem számíthatja egyéniségenek varázsát s alkotásainak szerteszét sugárzását. Még ma is a felfelémenőkhöz tartozik s az emlékét keltegető íróknak nem alkonyatról kell szálnia, hanem az idők véres viharában, háborúk s észbontó kegyetlenségek között a napról, mely csak most bontja-ontja ki fényét, erejét. Szomorú, felnérhetetlen szenvedésben megróbáltatott lelke így hoz jó hírt a szenvedőknek, a szomorúaknak, a próbát most állóknak.

Lehet, hogy sokaknál az ilyen (a halál utánról az elmúlt életre) visszaidézett gondolat csupán konvenció. Azonban Páter Lippert — így szerették őt hívni — élete mást igazol; mert ez az élet kezdettől fogva egyenes, sok fájó sajgása elle nére sem visszanéző — s az ilyen élet delelöje túl kezdődik a sírkereszten, evilági és örökkévaló értelemben. Hogy pedig valóban egyenes volt élete, bár meredek, azt csak most pontozhatjuk ki egészen. Hiszen Lippert annyira zárkózott természet volt, hogy életében még közvetlen környezete sem ismerte s aki legjobban akarta ismerni, könyveit kellett át olvasnia. Könyvei pedig — s ide számítható nagyszámú levelezése is, könyveinek inspirációja, meg magánfeljegyzései: könyveinek vázlatai — a legeredetibb s legkitartóbb s leglelkibb férfinak mutatják őt. Szenvedései tehát nem krízis szerűen zúdultak rá s nem fenyegették kidőléssel soha a Jézustársaságból; a legnagyobb keserűséggel nyilatkozott azok ellen, kik fogadalmukat visszaveszik Isten kezéből. Ellenben kora ifjúságától fogva igenis elmélyítették élményeit e szenvedések s hatásuk intenzív volt, állapot szerű: így lett alkalmas a Mensch Job kereszthordozására s e kereszt felragyogtatására. Anélkül tehát, hogy erőltetnénk, ez a rövid

életírás is szenvédő embbersában fogja őt bemutatni, aztán ezt az embert a szenvédés mögött meglesni s így élet- és lélekrajzban keresni a P. Lippert titkát.

Egy élet indul.

Szülei bajorok voltak, szegény parasztok Altenrichtben, Felső-Pfalzban, „Burgonya-Pfalz“-ban, ahogy később nevezte P. Lippert a nagy burgonyatermelés miatt. Bizony a kis Péter kicsit későn jött (1879 augusztus 23), hat esztendővel a hét gyermek után s ez magyarázza, hogy testvér játszótársai nem lévén, a magány lett osztályrész. Ezt a magányt, naphosszat kint a gyepen, csak békés állatainak csevegése törte meg: így is volt rendjén, parasztcsaládban mindig a legkisebb gyerek a libapásztor. Egyetlen életben lévő nővére, Margaret még most is emlegeti, mily szeretettel terelgette, kezéből etette a tollas, gigázó, jámbor állatokat; innen adódik tán, hogy az állatvilágban a lomposabb, de barátságos fajtákat szerette; pl. a medvét; azt írta egy levelében: órák hosszat ott ácsorognék az állatkertben a lusta, brummogó medvéknél. Magány és természetzeretet jó testvérek. A csendes pásztoréletben sok alkalom adódik a megfigyelésre; virágok, fák, madarak, kövek és vizek színpompás játékait megleshette egy egész életre, így lett aztán barátja a „természetes“-nek, az egyszerűnek, a tavaszhozó kis enziánnak, a szorgos méhecskének, a pajkos kecskének, Engadin fölsgéges vidékeinek, a szótlanul heverő nagy hegyeknek s a mozdulatlan svájci kék tavaknak. A törést, a zúgást, a fergeteget nem szerette, öröök „rossz vendégei“ voltak a Kőd, a Szél, s előlük élete utolsó éveiben országból-országba menekült. A nyarak embere volt: ezt szerette gyöngé fizikuma; s a csöndes, langyos fuvallaté: ezt szerette a lelke, ebben érkezett számára is az Ür.

Másik szerelme a Könyv volt; magános lelkének hűséges társa. Hogy miket olvasott mint kisdiák, nem jegyezték fel, de gondolhatjuk: „mindent, ami kezeügyébe akadt“. Éjjel-nappal, olthatatlan szomjúsággal. Még a rövid étkezés alatt is maga mellé tette a könyvet s ha pillanatnyi szünet adódott, nosza gyorsan a betűkhöz. Édesapja egyszer rá is szólt: legalább evés alatt hagyhatna békét a könyveknek. — Oly sok időt vesztek el — válaszolta. Ezt a választ azért is jó megjegyezni, ^{mert} későbbi papi életét a lelkigyermekék, a vigaszt, meg a szenzációt keresők szinte keresztfeszítették: a szenvédélyes tanuló és olvasó embert, a magános „önmagának“ élőt, a befelé élőt kétszeresen verték keresztre. Korán jelentkezett nála az emberektől való húzódás is; pl. szinte sosem mert játszani pajtásokkal; nővére még emlékszik: nem járt korcsolyázni vagy rödlizni sem, csak olvasott. Későbbi

melankóliája bizonyosan a gyermekkor éveiből jött s tán még messzebből: örökségéből. Később a rendben gyakran faggatták, hogy fiziognomiája s karaktere szlávos, mélábús, érzékeny kirajzolódása nem szláv származás hagyatéka-e; céloztak a „Lippert“ név kissé szláv hangzására is; a páter azonban kereken visszautasított minden ily célzást, öntudatosan bajornak szerette magát hívni s bizonzára nevetett az ilyen hiábaivalóságokon. (Különben a Lippert név elég általános a németben s a társadalom széles skálája van vele képviselve, a parasztságtól nem egy tudósig.)

A család a kis Bederl szerencséjére Amberg városába költözött át valami örökösdés folytán, itt vásárolt az apa házat s a diák e házból járt be a város gimnáziumába. Egyik kezében könyvek, a másikban a tejeskanna: neki kellett egyúttal a tejet is bevinni reggelenkint a csarnokba. A többi diákok mulattak a furcsaságon, de aztán megszokták, mint megszokták ezt a visszahúzódó, de kemény akaratú fiút is. Csakhogy ő nem szokta meg egyhamar az új környezetet. Új otthon, új utcák, új iskola, új arcok, új könyvek: mindez sok volt egyszerre s az élmények zsúfoltságában elvesztette a tájékozódást. Első vizsgái rosszul mentek. Atyja már ki akarta venni s meghagyni annak, ami: parasztnak. Csakhogy az édesanya, az örökké édesanya, ezt nem engedhette; harcolt a férjjel, biztatta reménységét s kilincselt a konok professzoroknál; sőt eldugta a rossz értesítőt s férjének — Rebekka esete ez Jakobért — javulásról, haladásról mesélt. A haladás lassan, de mégis megjött; az „érettségitől“ (1898) a legtöbb tantárgyból „kitűnőt“, a többiből „jelest“ hozott haza. Ezt az örömet azonban már nem érhette meg az édesapa, halálos ágyán a hatodikos gimnazistában csak ígéretét láthatta még a családnak. Az édesanya már a fiatal, tehetséges, jezsuita kispapot hivatta halála előtt (1901) s az édesanyának ez az utolsó tekintete néz ránk P. Lippert anya-ábrázolásában. Ennél az édesanyánál meg kell egy kicsit állnunk. Egyszer — ünnepeltségenek fényében — kérdezték a pátert, honnan vannak ily nagyszerű talentumai. „Akitől minden van: az Istantól — és édesanyámtól. Atyámtól kevesebbet kaptam.“ Az anya lett számára az emberi sznevédések szimbóluma, az eszmények elseje, a lét zengő, egyedülvaló ereje, az Istenég lehozója s a nemzedékek oszlopa. Szinte minden könyvében vannak ódák az Édesanyához s ezek az ódák a kis ambergi házban, pislogó lámpafénynél, a biztatgató, segítő anyaszív mellett derengtek fel először. Míglen felrajzottak a Liebfrauenminne szűzmiáris ragyogásáig, a földi anyáktól az Égihez. Mily könnyű volt ez a felmenés a tiszta Boldogságosig annak a P. Lippertnek, aki egyszer így kiáltott fel elragadtatva: „az én anyám szent volt!“ Erős asszony volt s a titkos értelmű, mély

élmények átadója utolsó gyermekének; így lett neve, Rosina Scharf, igazi szimbólummá.

A hivatás hozománya.

A hivatás ajándék: hozomány az életnek. Kitárulkozás a megsejtett célok felé, új kapuk nyitása, isteni kapuké emberi portán. Tükre emberi vonásoknak: látni fogjuk tehát, hogy villok *tovább* az ifjúkorban kiütköző karakter a hivatásban is. De egyszersmind kirajzoló ja új titkoknak: látnunk kell tehát e karakteren *új* rajzokat is.

Ez a hivatás csak távolról derengett fel először. Midőn 1898 október 2-án belépett a regensburgi szemináriumba, bizonyára maga Lippert is csak átmeneti állomásra gondolt. Ez az állomás nagyszerű volt: kitűnő szellem, a spirituális jezsuita, a tanárok is őszinte jezsuita-barátok s a Rend tiszttelői. Két évvel e belépés előtt Altöttingbe zarándokol egy-pár diáktársával s egy kapucinus atya vezetésével lelkigátorlatot végez. Lehet, hogy itt, Szűz Mária közelében, a bajor nemzeti zarándoklás székhelyén, fogant meg benne a többretérés gondolata. Ez a gondolat a szemináriumban jó kezelést kapott; az se lehetetlen, hogy gyanakodó kedélyének megnyugtatására megy teológusnak: megfelel-e a spirituálisától képviselt *élő* jezsuita a *lelkében* feltűnő eszmének: a szentignáci Krisztus-képnek, melyről később oly ragyogó lapokat írt a „Jezsuitarend Lélektanáéban. E latolgatások közé csapott egy minden megmozgató élmény: „Hivatásomat az S. J.-be — mesélte később több barátjának — az a gondolat döntötte el, hogy Jézusnak szolgáljak és Hozzá tartozzam. Életem legnagyobb és legszebb órája volt a hatalmas élmény: egy vasárnapi istentiszteleten, otthon a plébániatemplomban. Ennek az élménynek teleológiai jegye (u. i. valóban az én helyemre vezetett) még most is egyik legerősebb motívumom a hitben. Miközben életemet arra rendeztem be, „ami az Úré“, benső szabadságot s távlatot nyertem; s ha valaki ebbe a kitárt benső világba lép, részesül e távlatból; nem szűkit be és nem nyom le az emberi természet szüklelkűsége. Úgy találom, hogy akik nem az Istenfői a teremtményig, hanem fordítva akarják az utat megjárni, könnyen akadnak el, nem könnyen győznek le bizonyos szellemi szükszerűséget és nyomottságot“. — íme a hivatás első hozománya: a boldog nagyszívűség, a megtárolás minden eszményi felé. A Lippert-könyvek örök refrénje, egy kicsit a mi Prohászkánakra emlékeztető távlat-keresés és szüntelen felrepdesés a nagy gondolatokba.

Az első hozomány felvitte az égig, a másik lehozta a földre. S ebben különbözik Prohászkától, a mindig céltudatos, világosfogalmazású gondolatjárásban, az elmélyült teológiai plasztikában, a „többivel“, az emberekkel együttmaradó, „va-

lóságérző“ kibontakozásban. — Midőn 1899 szeptember 30-án a feldkirchi noviciátusba lép, csizmásan, szegényes felszereléssel, gyanakvó tekintettel, rövid nyakán hatalmas, nyomott koponyával s gyönge, orrhangú kiejtéssel: bizony nem sok bizalmat ébreszt. Társai vissza-visszahúzónak tőle, s magánya — mely immár intézményesen is köréje borul — még mértéktelebbé lesz. A jezsuita noviciátus kiválóan alkalmas, hogy a fiatalokban lappangó hibákat, ferdeségeket napfényre hozza, amint alkalmas arra is, hogy jótulajdonságaikat — pillanatra — befödje. A szentignáci „negatív“ módszer elve ez s négy évszázad beigazolta helyességét, — legalább a kezdő évekre. Csakhogy Lippert mindenhalális nagy titok marad az embereknek s keserű „pessimista modora, örök félelme s ítélezése önmaga fölött bőven megtetézték a negatívumokat. Ember-kerülése sohse vált mániává, de csökönösen ragaszkodott bízó, gazdag magányához: s gondolhatjuk, mi volt számára a jezsuita noviciátus kihangsúlyozott „közös élete“: maxima poenitentia.

Itt kezdődött harca a megállás, megintézményesedés, a „rendszer“ ellen; a lelkesedésé a szilárd formaság ellen, a szereteté, a törvény ellen, az ő szavával — Ungebühr gegen Gebühr. Rejtett „lázadását“ az újoncmester atyai melegséggel értelmezte és megbecsülte. 1900-ban Szeplőtelen Fogantatás ünnepén devocionális fogadalmat tehet, míg a következő évben a jogoszerinti fogadalmak immár végleg eljegyezték a Renddel. Exaetenbe kerül azután, a humaniorák elmélyítésére. írói hajlamai már itt is megmutatkoznak; egyik társával drámát ír s elő is adják a szokásos gyakorláusra szánt ünnepélyen. Tanulni szívesen tanult, elsősorban azonban nem irodalmat, hanem a reáliákat. Rajongva csüggött a felsőmatézis igazságain és szépségein, vagy a fizika képletein. Ezekre a képletekre hamarosan életbevágóan szüksége volt. 1902-ben u. i. a nagyhírű valkenburgi Skolasztikus Bölcseletre került és — ha csak két évre, bienniumára is, tér nyílott szenvédélyes igazságkeresésre. Szentül bízott az emberi megismerésben, míg egy csapás meg nem kábította. Tanulmánya végefélé disszertációt írt az érzéki megismerés objektivitásáról (parte rei). P. Knabenbauer, a tanulmány felügy elő, jó darabosan megkritizálta a dolgozatot: „hogy lehetett ily buta tételet védeni!“ Senki se tudja, mily csapás volt ez Lippert gondolatvilágára. Közeljárt a teljes skepticizmushoz s gyanakodó, tépelődő természete fáidalmasan elborult. Mindent újra kellett kezdenie, egyedüli világító pont a természettudomány volt. Az évezredes fogalmakkal s lezárt kifejezésekkel szemben aztán mindenkor meg is őrizte idegenkedését; hányszor kellett még hallania, amit e krízis után iskolamestere, P. Beck mondott: „Igen szeretem Fr. Lippertet; kitűnően ír; de mégiscsak oly világos terminu-

sáink vannak; miért nem azokat használja?“ E krízishez másik is járult. A bölcselő befejezése után kollégiumi segítő mun-kára szokták a fiatal jezsuitát, a magistert beosztani. De a tar-tományfőnök, P. Schaf fer, úgy vélte, hogy „ilyen arccal“ nem lehet ifjúság közé küldeni valakit. E kijelentés a magister fü-lébe jutott s mint égből jött villám, lesújtotta. Igen, erre nem is gondolt, hogy csúnya, nagyon csúnya s ezt nem lehet filo-zófiával elintézni, mint a skepticizmust. Tehát — s ez a gondolat mindvégig kisért életén, sikerei tetőfokán is — semmiré sem alkalmas, csak melankolikus tépelődésre. — íme, ez is a hivatás hozománya, a józan Rendé, mely mindenre gondol, a hiányokra is, arra is, hogy „madárijesztőt“ nem lehet tenni, minden csintalanság céltáblájául — emberek, főleg fiatalok közé.

A lelki felszabadulás s a letörés közé egyesítően és józa-non jött a harmadik hozomány: az apostoli gondolat. Nemesak Isten gazdag világa van, nemcsak az Én útvesztői vannak, ha-nem vannak lelkek, akikért az Én van s akik az Istenért van-nak. Már a filozófián fel-felcsillant e gondolata: „Most itt Valkenburgban — írja egy regensburgi kispap társának — minden lehető problémával kell bíbelődnöm, nem is tudom még meg-oldani. Ha nem volna apostoli cél, mind e problémát a taná-rokra bíznám, ámbár testvéreim mindig mondják, hogy ka-tedra-szellem vagyok s kiváltkép mint professzornak vagy könyvírónak hasznomat vehetik“. Egyelőre ki is próbálták ta-nítói tehetségét: két évig matematika-tanárrá lett a valken-burgi Bölcselen, minthogy már előbb feltűnt egy számtudo-mányi dolgozatával a főiskola házi folyóiratában. Most aztán segíthetett derűre-borúra; ebben ugyan eddig sem volt hiány, s mint volt társai feljegyzik, egymásnak adták a kilincset, hogy egyszerű, tartalmas magyarázatai világosságot derítsenek a kezdő filozófusok kételeire. Könnyen, hamar tanul, maradt volna sok ideje személyes elmélyedésre, de a magányt, feltve őrzött magányt meg kellett törni— másokért. Így lett meg-váltója a magánosnak a Másik Ember s így lett lassankint lelke nyitva minden ember felé; s ez hivatásának legszebb, leg-állandóbb ajándéka.

A teológia (1906—1910-ig) Valkenburgban csak tető alá hozta lelki épületét, immár súlyosabb krízisek nélkül. A diva-tos nyugati modernizmustól óvatossága távoltartotta, viszont új lelki szerzeményeit, az önfeláldozást s készséget társai ala-posan kihasználták. 1909 augusztus 28-án szentelik pappá s ezzel végleg Isten hű, választott emberévé lesz. „A hőség — írta tíz év múlva — talán összes tulajdonságaim között a legjobb (vagy az egyedül jó).“ Mások más jótulajdonságát is felfedezték, — túlhűtött szerényisége miatt másoknak kellett majdnem minden nagyszerűségét felfedezniük; így pl. írói

adottságát is. Egy Foerster-könyvról szóló ismertetésével tünt fel a Stimmen aus Maria Laach hasábjain; a német jezsuita írók rögtön maguknak akarják lekötni. Az ő válasza azonban más volt, mikor egy jó embere megkérde, mi akar lenni: „Lelkipásztor egy nagy városban!“ Valóban, miután elvégezte a harmadik próbaévet (a tanulmányok befejezése után egy év noviciátus-féle), csak egy évig van a Valkenburgi írók Házában, s 1912-ben Münchenbe kerül. München, a katolikus bajor főváros, a gótikus művészet, az olasz renaissance, a barokk s némileg jezsuita emlékek metropolisá lett működésének kiindulója s fáradt kiszállásai után megpihentetője. Mikorra azonban ideérkezett — Kreitmaier, író társa szerint —, már magával hozta pihenést nem ismerő, szemedélyesen és sokat dolgozó szellemét, sőt „egész idea-világát“. Itt, a lassan kifejlődő írók Házában igazán oda került, ahová vágyott: ellentétekből és végletekből összetett lelke a világváros nagysugarú tevékenységében loboghatott Isten országáért, de halk, neszten cellacsöndben, elmélyülhetett rejttet soliloquiaiban; művelt írótársak között s mégis egyedül; oly környezetben, mely intézményesen az ő természetéhez volt szabva. Ez lett egybekötője hivatása hozományainak.

Út az emberekhez.

Mily sokat járt ezen az úton! Nem lehet nagy csodálkozás nélkül olvasni, hogy mennyien ismerték és szerették, mert előbb ő, — ki „elég“ lehetett volna önmagának — a remetevilágú ember, túllépett barlangján s nem utálkozott Zarathustrával az alacsonyabbrendűeken, sem azokon, kikhez „korláccsal a kézben“ kellene menni. 1914-ben írja egy levelében: — midőn Margaret nénje épp gyógyulóban volt olyan betegségből, melyet mások szolgálatában szerzett. — „Testvéreim, tönkrementek a sok másnak segítésben, én vagyok az egyetlen józan, vagyis: a szívtelen a családban, aki ilyesmire nem kapható.“ Tudjuk, mennyire volt kapható.

Útja először is előadásokon át vezetett az emberekhez. Igaz, az ő fellépésekor szokatlan népszerűségnek örvendett a pódium. Meg is jegyezte egy müncheni egyetemi tanár: „Ha valami válaszúton ki volna írva: ez az irány a paradicsomba vezet, s egy másikon: ez az út a paradicsomról szóló előadásra vezet, a legtöbben ez utóbbit választanák.“ így hát jórészt az idők hulláma vetette Lippertet is az előadótermek emelvényére, miután egypár ismerős és jóbarát hozzászegődött és képességei ellenére unszolni kezdték a fellépésre. Képességei? Ha voltak, amint voltak, mélyen elásva voltak a visszataszító külső mögött. Gyönge, sziszegő hang s hozzá még az orron keresztül, a zenei hallás hiánya, féléenk, gyanakodó tekintet, lapos, nyomott, csúnya fej, még elrettentőbb arc, duzzadt,

akaratos ajkak, alacsony termet, barátságtalan remete-megjelenés. Túlzott önelemzése s önismerete még fel is fokozták hibáit. Izgul is első előadása előtt, hogy fiaskót vall, míg első előadó-ciklusa a bajor udvar Richard Wagner-termében ki nem nyilatkoztatja rejtett értékeit. Napról-napra növekszik az érdeklődés s zsúfolásig megtöltik a termet; önbizalma — írja első sikereinek tanuja, P. von Chastonay — minden előadással növekszik, mert úgy érezte, hogy megtalálta az utat a müncheniekhez". A lélek és tudás fölénye volt ez anyagon és testen. Itt először, aztán még ezerszer ismétlődött meg, amit egyszer így fogalmazott meg egy tekintélyes sváci: „A hangulatos kápolnában egy különös, kicsiny ember jelent meg az előadóemelvényen, összenyomott fejjel, majdnem kiállhatatlanul halk hangon kezdte és egészen kontraszt modorban. De: megfénylettek vonásai. Költő szólt már, Istennel ivódott lélek... Nem volt már ugyanaz az ember! Arcáról szépség sugárzott! Elragadtatva csüngünk ajkán, s az órák, sajnos, oly rövidek voltak.“

Hangja hibáit pedig mindenki kezdetben gyakorlattal pótolta. Egy müncheni színészről vett órákat s elsajátította a tökéletes, akusztikai kiejtést, arányos lélegzést; úgyhogy ettől fogva órákhosszat beszélhetett nagy termekben is minden különös megerőltetés nélkül. Megindultak hát az előadások s azóta majdnem haláláig szakadatlanságban folytak. Főbb állomásai: München, Mannheim, Darmstadt, Worms, Köln, Erfurt, Halle, Innsbruck, Bern, Zürich, Luzern, stb., stb. Állomásról-állomásra hívják, és hányszor! És háyan! Berlinben vég^g le akarják kötni, hogy aztán lelkének gazdagságát minden irányban kihasználják. Mert ezek az előadások szóltak aztán mindenről, lelkigyakorlat, konferenciák, eszmecsérék, szónoklat és prédikáció, tudományos fejtegetés és népszerűsítés formájában. Ami egységet adott e szétfutó témáknak: az előszó varázsa volt, meg a sajátos lippertiség, ami bármihöz ért, egyéni izzásba hozta, megszárnyasította, megszellemesítette. Valláskülönbség nem emel sorompót hallgatói közé, zsidók és eretnekék épügy ott állnak szószeke alatt, mint jó és rossz katolikusok, férfiak vagy nők. Hogy megérthessük a tüzet, meleyet hallgatói között szétszórt, magyar vonatkozásban Mécs László szavalóestjeire kell gondolnunk; a költő mindenkit előntő pálosza lobogott végig a bajor szónok hallgatóin is. Templom és udvari meg főudvari tánctermei, berlini és bécsi hotelek, falusi zárdák s nagyvárosi árvaházak, intézetek, klubok visszhangozták szavait.

Az emberi szív kibeszélhetetlen titkaihoz érkezett s az örök emberihez, mely — vult decipi — szereti, ha fényivel, meleggel, szépséggel becsapják. Ezért kívánta, hogy előadótermei díszesek, vagy ízlésesek, tiszták legyenek. Ezért sür-

gette mindenkorának könyveinek esztétikailag vonzó, művészeti kiállítását. Lehet, hogy esztetizmusa eleve eljegyezte magát a válogatott, művelt közönséggel. Pedig hamarosan felfedezik, hogy világos, egyéni gondolkodásmódja a nép számára is kialakítható volna. Felkérésre dolgozik is évekig a Gesellenfreund (Kolping-legényegyleti lap) számára; a nagy háború alatt Faulhaber bíborossal, Keppler püspökkal s Donders professzorral prédikációszerű röpiratokat ad ki (Feldpredigten), stb. De hamar belátja, hogy „sohasem lehet a nép embere“. Egyszer kérik, hogy egy szentéletű jezsuita páterről, a régi Társaságból, írjon népszerű életrajzot. „Csakhogy az ilyen népmozgató ügyektől — írja levelében — teljesen idegenkedem. S e szent életében nem is találok elég ösztönző erőt. Ilyesmit jobban tudnak a történészek.“ Ha tehát mégis megpróbálta kezdetben a lehetetlenre is — ez nagy törekvésre vall, hogy használhasson az embereknek. Használt, mint kevesen, főleg az elfelejtett, a szenvendő százezreknek, a lélek roskadtjainak s a hit inaszakadtjainak; egyszóval — az „új“ embernek.

Ragyogó, írókon nevelődött s egyéni művészhaljammal táplált stílusán kívül, az esztétikumon kívül, az ethikum is jó útnak bizonyult a szívekhez. Azonban nem kell ezen valami törvényízű moralizmust érteni. Mit se vetett meg jobban, mint a kazuisztikához való leragadást. Még rendtestvérei körében is meg-megcsipkedte, kedves humoros módján, P. Brors-t, a *Klipp und klar* dogmatikai szórszálasogatásra hajló szerzőjét. Az igazság érdekelte, ha nem is katolikus szájból eredt, s igazságok, eszmék, metafizikai kapcsolatok gátlás nélkül, kicsinyes eltulajdonítás nélkül, gettóbazárás nélkül. Ezért hangsúlyozta s tán remélte a protestánsok unióját végre az elhagyott Egyházzal, azért kifogásolta a kereszteny vallások viadalát egymással, amelyből hasznott egyik se húz, csupán közös ellenségük. Nyelnivalója éppen elég akadt e beállítása miatt. Egyesek az egyháziasságot, a kollektivum, a liturgikum elsikkasztását feltétek túlzott egyéni beállítása miatt. Mások a fogalmak s a vallások egyszintű látszata miatt kiáltottak tüzet.

Nem sokba vette e hívatlan komolykodókat; „már 13 éves koromban csöppet sem bántott az ilyesmi, csak mulattatnák az ilyen támadások; igazán megbántva csak akkor lennék, ha adottságaimat kétségbe vonnák“. (Levél 1920-ból.) Ezt nem tették, ellenben irányának helyességét mindenkorának s mindenkorának vonták kétségbe. Hányszor lehet manapság is beavatottaktól hallani a „jóakaró“, óvó intést Lippert könyveitől. Csak tovább ismétlik egyik ókatolikus német lapnak, Der Rom-freie Katolik-nak gyanakvásait: elkerülte-e Lippert a modernizmust s nem Tyrell követője-e? Vagy talán félreismeri rendje

szigorú rendszerét, „vagy egészen elvetemült kétéltékő volna-e, aki a jóhiszeműek kegyébe befurakodik, hogy később elárulja őket?” (1941 április 23-i szám.) Hasenkamp, a költő is aggódott. Tán félt az evangélium betörésétől a költészet félte őrzött elefántcsonttornyába: „a megismerhetetlen Istenről, a mi időnk fogalomállásztó lírizmusában beszél; félő egy hitben fáradt időnek így szólani“. Berlinben egyszer a hírhedt aposztata, Gr. Hoensbroech is meghallgatja s „Jezsuita türelmetlenség“ címmel ezeket írja: „Tartalom és forma tekintetében több a közepesnél, színészi a rosszabb értelemben.“ Szóval az alacsony emberke forradalmat csinált túl a mesgyén is s ez, ha mást nem, korrektségét igazolja.

Hallgatósága azonban súlyos téTEL volt témáinak kiválogatásában. Keserűen panaszkodott, hogy mihelyt gyónásról, megtérésről kezd beszálni, ellszallingoznak a máskor hűséges hallgatók: „erről majd máskor szeretnénk hallani“. Igaz, más papot meg egyáltalán meg sem hallgattak ezek az emberek s ha valahogy hozzájuk lehetett férfi, egyedül Lippert nyelvén és alkalmazkodásával lehetett; a szentignáci türelmesség és okosság modern érvényesítése ez — s nem modernizmus vagy lirizmus — az ő kapujukon bemenni velük, hogy a mi kapunkon kijöjjenek velünk. S háyanan jöttek ki P. Lippert kapuján? Erre, úgy gondoljuk, nem számokban kell felelnünk, hanem utalással a kegyelemre, amely ezt az utat választotta, az új idők új pogányaihoz. Hozzá kell venni a választottak, a hitben megmaradtak seregeit, kiknek Lippert szava jelentette a felfrissülést s a választ arra a talán csak félleg bevallott kétélyükre, hátha oly eszmének rabjai, mely felett már eljárt az idő. Egyetemesen nézve pedig Przywara filozófiája, Kari Adam teológiája, Guardini liturgikus szelleme mellett Lippert szószéke az a tényező, mely a modern német katolicizmus ünnepeletjeinek galériáját kiegészíti s irányt szab talán egy előjövendő, boldogabb korszaknak.

Szavát később a rádió hullámain keresztül eljuttathatta azokhoz is, kik még az ő szószéke alá sem voltak hajlandók eljönni. Sőt pl. éppen másvallásúak szorgalmazták, hogy a bajor leadót erősíték fel, illetve P. Lippert vasárnapi előadásait más állomások is átvegyék. Ezek az előadásai, mint a többiek közül is jó egynéhány aztán — mások kérésére — a müncheni Ars Sacra-nál megjelentek; öt kötet, 1930-tól, Csak most bontakozott ki igazán az elkerülhetetlen Lippert-kultusz, midőn hallgatói a birodalom minden részéből s túl a határonkon egyszerre hallgatták, majd kezükbe vehették művészeti köntösben előadásait. „Néünk megmentője ön — írja egy tiszteleje elragadatva —, Isten kegyelméből nagy próféta és misztikus s a mi népünket a szellem erejével egy jobb jövő felé fog vezetni.“ Volt valóban benne valami a próféta-

tudatból, a magasra fokozott felelősségérzet, a gondolat, hogy Isten vagyonából, Isten jó vagy rossz gyermekéért sáfár-kodik, s a félelem, hátha csalódnak benne s rajta keresztül az evangéliumban. Izgult, mint egy kisgyermek az első fel-lépéskor. Még itt, a stúdió asztalánál is. Mikor ezt kétsége-be-vonják, azt írta kissé humorosan: „... Előadásom előtti napon alig tudok valamit enni, nyomott és felcsigázott kedélyű va-gyok; dehát így van: mindig azt hitték elöljáróim, hogy tisz-tán egyéni szórakozásból tartom az előadásokat.“ Pályája végén már kevesebbet vállalhatott, míg arra a meggyőződésre jutott, hogy sokkal többet ér el könyveivel, mint a mindig szenzáció-jellegű előszóval. Sajnálta a sok időt, melyet elő-adásáival elveszített. De hogy e *miatt* egyáltalán sajnálkozni tudjon, ezt az utat kellett végigjárnia. S az ilyen tépelődés — igazán Lippertre vall — hasonló az építőmesterhez, ki azon töpreng, hogy az építkezésnél minden felfelé kellett volna raknia a falakat s nem a földbe lefelé is, mert így magasabbra jutott volna. Valóban alapot, olvasóközönséget előadásai sze-reztek számára. Csak így tudott hinni a modern szkEPSZisre hajlamos közönség, keresve és megtalálva a betük mögött az embert. S ez az ember, nem hiába hasonlította Donders professzor Newmannhoz, nem a könyv-pátosz embere volt, ha-nem az élet-étoszé. Nem az egymásra tornyosuló retori-ka-építményeké, hanem a fojtott, csak néha-néha felcsapó lélek-hullázmásé. Nyugodt, tárgyilagos s mégis legalanyibbá áti-vódott gondolatai a mélyből jöttek s mögöttük egy élet val-lomása szunnyadt. „P. Lippert a csendből jött s a csendbe ér-kezett“, a szívek csendjébe, a megilletődés és eszme-transz-formálás csendjébe. Azon az úton, melyre Jézus Krisztus állí-tott: elmenvén tanítsatok, hirdessetek.

Könnyes könyvek.

Szava elröppent és többé senki vissza nem hozhatja. Itt maradtak írásai, „könnyes“ könyvei, s a Lippert-lelket ezekben próbáljuk jelenselvővá rögzíteni, legalább a jellemzőbbekben; a többiekhez az olvasót utasítjuk. Igaz ugyan, hogy aki odaadással olvas csak egyet is közülök: az egész lippertiről kap benyomást; meg nem értőinek nyelvén: minden könyvben ugyanazt mondja. *Ugyanúgy*, de könyvről-könyvre *mást*, így helyesbíthetjük; ezért túnik elénk minden könyve mögül ugyanaz az arc, úgyhogy ismeretlen szövegnél is egypár mon-dat után azonnal ráismerünk az ő stílusára. Nagy stiliszták és költők kiváltsága ez. Ez a sajátosság azonban azzal a há-tránnal jár, hogy nem lehet lefordítani a könyvet, ö maga sem remélte, hogy pl. a latin nyelveken ugyanazt a hatást ér-nek el, mint az anyanyelvvel összeforrott eredetin. A macvar kezdemény is többet eltakar, mint revelál az igazi Lippertből.

A háború alatt kezdi a Hiszekegy feldolgozását. (*Credo*-sorozat, 6 kötet, 1916—1923-ig.) Közel a teológiai évekhez, friss élményekhez — hiszen Lippertnek személyes ügye volt az örökk hittudomány — meg-megvillan az élmények harmata a legsúlyosabb veretű cikkekben is. Nagyranyitott gyerek-szemmel nézi a világot s elcsodálkozik ősi szépségén: „nem hinnők el igazában, hogy lehetséges a világ, ha valóságához nem szoktunk volna hozzá, mert az isteni Nagyszerűség e kihabzása, az első, amit gyermekekünk megragad s ámulva húz magához“. Azonban felkiált a lélek, a nagyratörő: „minden szélessége ellenére mégis szük ez a világ, mint egy koporsó, az ég minden fényei ellenére sötét, mint a szürke derengés, minden nagysága ellenére kicsiny, mint egy játékszer, minden pompája ellenére szegényes, mint a koldusgyermek“. A teremtés e csodája és elégtelensége csak utalás tehát a csodák Alkotójához s az elégtelenség Megelégítójéhez. Fellobogás, felsikoltás az Istenhez: „a kozmikus törtetésnek hallatlan íorro Örvény lései ezek, minden életnek hihetetlen szelidiségei s pusztíthatatlan erőltetései. Ein Schwingen und Rollen, ein Kreisen und Sausen, ein Stossen und Jagen, ein Hoffen und Sehnen, ein Hassen und Fliehen, ein brüllendes Begehren und ein ungestümes Ergreifen, eine gepeitschte Rastlosigkeit und Unruhe, ein tobendes Wettrennen und ein ungestühmes Heimweh — das ist die Welt.“ (III. k. 16—19. 1.)

E kötetek hatása szokatlanul nagy volt, az elmélyedés-hez szokott német temperamentum s az új idők szelleme miatt, a vaskos fóliánsoktól visszariadok ismét tömegesen olvastak lelki írásokat. A szerző még utolsó éveiben is tervezte, hogy a hitvallás e sorozata mellé az erkölcsi kódex fejezeteit is feldolgozza, hogy egész rajzot adjon ó igazságokról az új embernek. Sajnos, a halál közbeszólta; de ha ez még sokáig néma is, közbeszólta volna a lipperti gondolatvilág, mely, amily ott-honosan mozgott a teológiában, úgy idegenkedett a moralizálástól. Credója fogadásában Dunkmann teológiai tanár szava lett irányadó: „P. Lippert eme rajzait nem csupán nagyértékű irodalmi kísérleteknek mondhatom a művelt közönség számára, hanem sokkal inkább értékes teológiai teljesítménynek, mintaszerűnek mindenki számára, akik az Egyház dogmáival foglalkoznak. Lippert érti a módját, hogy kell a közvetlen élményt a kristálytiszta fogalommal egybeolvasztani.* Epp ezért kérték többször a szerzőt, hogy forditsa le a Szentírást, melyet idézeteiben oly modernül, életszerűen alkalmazott. P. Kreitmaier fölveti, hogy a Lippert-teológiát rendszerbe lehetne-e szedni s nemmel válaszol, hiszen annyira élet, dinamika s fakadó bensőség buzog Lippert írásaiban, hogy a zárt rendszert csak az egész megcsonkításával szenvedhetnék el.

Karl Adam mégis megkíséri e teológia legfőbb állomásait kipontozni s nem lesz érdektelen átadnunk neki itt a szót: „Lehet s kell is P. Lippert sajátos teológiájáról beszélni. Sajátossága leginkább az igazi ágostoni törekvésben van, hogy a teológiai igazságokat éppen értéktartalmukban nézze s a hívők számára gyümölcsözövé tegye ... E szándékot számos mai teológussal együtt képviseli. A finom érzés egyedül az övé, ezzel a modern lélek igényeit és szükségeit az utolsó szögletig felfedezi, ép így a mesterség, amellyel éppen ott illeszti az örök igazságok sziklájára, ahol az élet igazi vizei buggyannak elő. Teológiai érdeklődése, mint a hippói egyházatánál, örök ritmusban árad Isten és a lélek között. S minthogy e lelket nemcsak in abstracto, hanem metsző konkrétságában látja maga előtt, P. Lippertnél annyiban beszélhetünk dogmatikus individualizmusról, amennyiben dogmatikája individuálisan értelmezett dogmatika. Így érthető az ő szava: „Alle Frage, die in mir sind, habt ihr zuerst in mir hineingefragt.“ Probléma-beállításának ez egyéni jegyével teológiájának egy további tulajdonsága kapcsolódik szorosan: tisztelet az emberi személyiség titka előtt. Vallásos tisztelet ez, az emberlélek egyedülvalóságának tudata kelti, annak tudása, hogy minden emberiélek az istenség külön, egyszeri, meg nem ismételhető tevékenységeinek helye.“ S mégis az objektív elemet is ki akarja hangsúlyozni Lippert és pedig szűzterületen, ahol a kinyilatkoztatást az Egyháznak eleddig nem kellett megformulálnia az eretnekek miatt: „ahol a lélek egyedül Isten örizetére van bízva“. Itt a fordulópont, amiért az egyszerű, jóságos Lippert ellenmondásra talált s megtapasztalta, amit a teológus tragikus sorsának nevezett, hogy t. i. „ideáljainak keresztről van függesztre“. (Célzás Lippert legmélyebben járó teológiai művére, a *Wesen des kath. Menschen*-je.) így hát a modern lélek szubjektív és objektív normáinak példátlan feszültsége, a féneloni excessus caritatis a folytonos lelki vörternélküli vitte. (Theol. Quartalschrift, 1937. 11. H.)

Ha titok volt az ember, titkosabb volt az Isten! A keresztfeszített ember Istene Jób Istene, Ővele beszél emberiségeink fájdalma: *Der Mensch Job redet mit Gott.* 1934-ben jelent meg e leghatalmasabb Lippert-könyv, tán a legnagyobb jezsuita-mű a XX. században. Betegágyon írta, dugdosva a vizitáló orvos elől. Érezte, hogy az ő válasza az élet miértéire nem lehet más. Utána csak a vigasztaló halál jöhét. Jellemző, hogy csak ezzel a munkájával dicsekedett. MA magány itt — írja meráni kórágyáról — nemcsak gyógyító, hanem termékeny is. Érzem már, hogy csordogál elő új könyvem a tudatalattiból. Ezt még szeretném megírni s aztán jöhét a halál.“ Ha jöttek is még a két utolsó évben könyvei, ezek jóreszt visszhangjai voltak a fájdalmas Jób-hattyúdalnak, mi-

ként postumus művei is jórészt címükben is elárulva a legizgatóbb kérdést, a szenvédést. (Abenteuer des Lebens, Einsam und Gemeinsam, Die sieben Worte Jesu am Kreuz, Kreuzweg, Menschenleid, Leidender Herr.) Az Isten meghallgatta a szenvédő kérő hangot, mely 1932 újévén a rádió hullámain könyörgött: „Ne hívj el engem művemnek közepéből! Ne hívj el, ha művemet s lényemet csak félig alkottam meg! Ne hívj, míg bennem minden kavarog és értelmetlenül hever. Ne hívj, míg éveim üresek és hiábavalók! De ha időmet betöltem s vetésem beérik, hadd menjek akkor, ajándékomat ujjongva vigyem Hozzád.“ (Von Festen und Freuden. 250. 1.)

A lipperti Isten-fogalom elemzését a Jobbal kapcsolatban ismét Adam-ra bízzuk. „Megvolt az igénye arra, hogy Isten mint az abszolút szabadságot és önhatalmat, mint Szuverén Urat és Felfoghatatlant lássa és láttassa, ki nem engedi magát berekeszteni semmiképpen emberi képzetekbe s fogalomhálókba. Mert Isten az első és utolsó sorban Mysterium, azért minden, amit mi emberek a szigorúan kinyilatkoztatási körön kívül gondolunk, akarunk s véghezviszünk, az ö isteni fentartása alatt van. Ezért „nem számít“, ha az emberi cselekvés és a történelmi folyás még olyan különösnek és kalandoznak tűnik fel. Az ember s az általa indított történelmi mozgalom valahogy Isten játéktervébe illik, s lehet, hogy az istentelen Attila e játéktervben jelentősebb szerepet visz, mint Szent Alajos. Így hát az élő Isten Lippert mindig talányosan, titkosan szemléli. Az Öt kifejező igen mellé azonnal nemet is kell mondani. Csak az igenben és a nemben van az egész Isten. Jóbjában, ahol az ember halálos komolysággal s végső pöréséggel beszél s kéri számon Istenét, Lippert ezt az Isten-fogalmat megrázóan szemléletessé teszi. Vallomáskönyv a Jób, Szent Ágoston Confessióihoz mérhető.“ A görög apofatikus teológia, Duns Scotus, Barth és Gogarten volnának e teológia rokonai; csakhogy Lippert nem túri a sematizálást. „Pontosabban nézve nem annyira spekulatív megismerése, hanem mély, komoly áhitata, emberi Énjének odaadása az isteni Te-hez, ezek által lett imádsága tisztelő hallgatássá a Megfoghatatlan előtt s ez az ‚isteni* racionalizálásnak minden kísérletét mint profanizáló visszaélést vetett vissza.“

Adjuk még át a szót a Jób két kritikusának. „Nem ismerek — írja Karl Pfleger — a hitetlenség könyvei között merézesebbet (freimütigeres) a hit e könyvénél. Amit szemére vethet Istennek az istentelen, a világnak s az embernek a pessimista, s az Egyháznak az Egyház ellensége, azt megmondja ez a pap. Így a könyv, s jól van, hogy így van. Csak így lehetnek az élet disszonanciái világszimfóniává, ha a minden átölelő Égnek igenévé és ámenévé alakulnak át.“ S a finom beleérzések stilisztája, a katolikus regényirodalom büszke-

sége, Gertrud von Le Fort: „Csak szemlesütve, csak nehezen, csak nagy tisztelettel foghatunk e könyv megbeszéléséhez... Mert imádság ez (célzás soliloquiás beállítására) s az imádságot nem szokás megbeszálni, de talán szabad — együtt imádkozni.“ Valóban Lippertet imádkozni kell előbb s csak aztán beszálni róla.

Ószinteségen a Jóböt csak egyetlen műve múlta felül: *Aus dem Engadin* (1929). A svájci hegyekbe megrendült egész-ségenek helyreállítása végett ment, ki-kirándult a penzióból a természetbe s úgy találomra vetette papírra gondolatait. Sils Maria, St. Moriz, Muott'otta, Maloja, Fextal völgyeibe, tavaira, rejtett ösvényeire majd háborgó, majd megbékelt léptekkel lépett — tráumend, studierend, betend — se lépések örökre megmaradnak e könyv kópiáin. Beszélt emberekkel, kik még emlékeztek Nietzscheré, amint engadini magányában Zarathustráját írta; tán holnap így emlegetik a feketekabátos öreg papot is, amint a patak mögött a rejtett sziklapadon megbújik s csendes kárörömmel nézi, hogy végre ide nem követheti senki. Együtt ácsorgott féldélelőtt a falu apraja-nagyjával, midőn a nagy világörténeti esemény megtörtént: flasztert építettek egy istenhátamögötti faluban. Birkózott a havasi kecskékkel, parolázott frakkos urakkal, megbámulta az el-elsuhanó cifra autót, a feszes vigyázzban álló fenyveserdőt: s közben a lelke meg-megnyílott bentfelejtett kérdések igénlésére. Csak magának írta e sorokat s csak később gondolt ki-adásukra, úgy, ahogy vannak; itt hát „álarc nélkül“, az igazi Lippertre találunk. Nem mindenki értette meg az igazi Lippertet. Még a zseniális irodalmi s közéleti férfi, P. Muckermann is azt írta a Grálból: „Itt-amott, s különöskép egyes helyeken az a gondolatom jött: nemely dolgot meg lehet mondani az Istennek, meg a hallgató csillagoknak s a kis enziánnak is; de az embereknek?“ Viszont mások ezt a művet tartják legmerézszebb fogalmazású s esztétikailag legérettebb alkotásnak. Wilhelm Hausenstein pl. említi a mai német irodalom egyik legjobbjának ítéletét a könyv „Lieblinge Gottes“ cikkéről: „ez a cikk forma és tartalom szerint a német próza ezer legfontosabb oldalához tartozik“.

A távoli, méltóságos hegyek az Istenhez való idomulást, a végtelenhez való magatartást idézik benne, s a Lippert-teológia éppen itt boltozódik az Isten meg nem foghatósága s az emberi személyiségi méltósága felett. „A Végtelenséghoz való mérés jobb, mint bármilyen mérés, minden esetre nem szükítő mérés, nem relatív és nem önkényes. Világítélete nem lemondás, követelése nem megszorítás, elítélése nem kioltás. De aki egy teremtményt valami más teremtményhez mér, az már erőszakot tesz rajta, egyik határoltságot másikkal cseréli fel s ez már maga szűkebb mértékelés, mint a szükség, melyet le akar

győzni.“ (50. 1.) Énünk s a világ tehát a Végtelenbe tör s a teremtés bősége e Végtelen reveláló pillanatát várja: „Az egy pillanatért, melyet élvezek, teremtte Isten az örökkévalóságot; hogy a Földet megvidámítsák, teremtte a Napot, Holdat, Csillagokat; a csónakot, hogy vigyen; magános végteleségbe kíván Ő jönni velem, s aztán ott a Tenger, s a Hegyek csak azért hallgatnak, hogy hallgatózó lelkemben egészen csönd, egészen béke honoljon.“ (93. 1.) Az Istennek s az Úrnak egybezúgása tör itt fel a külvilág széles medrében s eckeharti merészsgében lépik át a megszokott gondolkodás gátjait. A ki-egyenlítődés tehát újabb misztériumba vezet s Lippert sosem szégyenli a misztériumot. Az Isten e megfogalmazásban „meg akarja magát ragadtatni velünk, ha kezünk a világot érintik, mellyel Ő mint ruhával födi magát“. A világ tehát „Isten világítása, csengése-bongása ... minden kutató szemből az ő min-dentudása tekint ki, minden gyermekben ünnepi kiáltás hal-latszik róla, minden jó és tiszta lélek az ő lényegének jelen-sége.“ — így lett Lippert személyes ügyévé a lét legfélelme-tesebb kérdéskötege, legőszintébb könyvei, így lettek szen-vedő sorsának teológiai kirajzásai; könnyes s mégis vidám teológia.

Rund um den Tisch.

Erről is kell szólnunk, a szónok s az író Lippert mellett a Kerek Asz-tal Lippertjéről. Ez is az ő lelkéből lelkedzett, a titkos, lelki közösségg. Inkább csak merész, szép álom volt az egész s komolyan maga sem hitt benne. Ha tartósságában, látható eredményeiben bízott volna, fel kellett volna adnia a mozgalom lényegét. A mozgalom a lélek baráti önkéntesei-ből regrutálódott, egy kissé a szerzetesi lélek-közösség szerint, ennek rend-szere, formája, zártsga nélkül. Közös gyakorlat mindössze az évenkint egy-szeri összejövetel lett volna, rund um den Tisch, megbeszélésekre. Egyéb-ként láthatatlan egységen, ki-ki a maga területén ápolta volna az össze*tartozás s lelki elitség gondolatát s tetteit. Később Lippert baráti körére s elkötelezett olvasóiá lett a mozgalom s mint ilyennek egyes írásai különös hangsúlytal szóltak. (Von Seele zu Seele, 1924, Zweier/ei Menschen, 1931, Briebe in ein Kloster, 1932, Abenteuer des Lebens, 1934, s fóleg Einsam und gemeinsam, 1937, és Gespräche, 1937.)

E lelki rend gondolatait legjobban elterjedt (csupán eredetiben közel 100.000 pl.) könyvében, a Von Seele zu Seele-ben vetette először papírra. A könyv egyes levelei először az Alois Wurm szerkesztette Seele c. folyó-iratban (a Stimmen der Zeit mellett Lippert ebbe dolgozott a legtöbbet) je-lentek meg. Válasz válaszba oltódott s kialakult a közösség gondolata. „Kedves Barátaim! Most mindenjában olyan szerencsések vagytok, hogy közösségekből ismét ki akartok lépni, mert nem tartjátok magatokat rá alkalmasnak és méltónak. De tudjátok meg, soha szorosabban és élénkebb-nen nem voltatok összekötve e közösséggel, mint belső elégtelenségeknek ebben a szégyenkező beismérésében. Ez az érzése a novíciusnak is, aki a kolostor küszöbét azzal a gondolattal lépi át, hogy most nagy és meg nem érdemelt kegyelmet fogad el s aki magát csak megajándékozottnak tartja s ezért csupa fogékonysság. Talán egész életében soha oly erős és odaadó nem lesz, mint a belépések ebben az izgalmas órájában.“ órizzétek ez órának izgalmát és nagyságát sokáig, s óvakodatok betűbe szabni lelkedesé-teket, miként a szerzetesrendek a fejlődés bizonyos fokain. „Az ilyen fej-

lődés természetesen avulást és elhalást jelent. Hogy is lehetne máskép? minden organizmus alá van vetve ennek a törvénynek és minden élet hosszú elhalás, a fiatal tavaszi pompának meghervadása... De miért kell ezt az előregedést még nektek is siettetni? Türelmetlenségek félrevezethet Benneteket, hogy csak női gyorsan s teremteni, lehetőleg szilárd és világosan körvonalazott papiros-terveket és -programmokat. Az emberi szívnek annyira megbocsátható s mégis oly végzetes türelmetlensége: fertig zu werden.. Ihr aber sollt gar nicht fertig werden. Itt nem valami munkáról van szó, amit ti végeztek, hanem a gyümölcsről, amely Isten napja és esője alatt a ti lelketekből kifejlődik... Tulajdonkép már célnál vagytok. Társultatok egy baráti közössége, s ez semmi másra nem alapult, mint belső világok egyöntetűségére s más nem akar, csak Krisztus szeretetének vallását élni. Még teljesen szabadok vagytok a közös szabályoknak, közös gyakorlatoknak minden nyújtót... Így tehát a ti szövetségek minden oldalról nyitva áll, mint egy csarnoktemplom, mely csak oszlopokon nyugszik. S nyitva áll minden ember számára, akik oda akarnak menni, úgyis, mint szövetségek új tagjai. Sokan legyenek? Soha! ... Tárgatok felé-jük szemet, kart, de ne menjetek keresni őket!" (21. levél.)

Hamar megrohanták a levélírót: hol ez a közösség? mi is csatlakozni akarunk! Ha franciaknak, vagy angoloknak írt volna, bizonyára a gondolat szellemességén vagy életrevalóságán tűnődtek volna el olvasói. Dehát azért írt németeknek, hogy mindez komolyan vegyék s ki is próbálják valami testületfélében. Halála lett volna ez a gondolatnak. Azért a szelíd, békéről s láthatatlan lélek-szövetségről álmódó pap ugyanazokkal a szavakkal felelt, mint Krisztus arra a kérdésre: mikor jön el az Isten országa? Nem jön az el láthatóan s nem mondják, hogy itt van, vagy ott van, mert Bennetek van Isten országa. „így kell felelnem önnek és mindeneknak, akik valami igazi közösséget keresnek: ön már bent van; magában kell ezt megtérítenie, ez az ön feladata s mindenütt életre kel, ahol két, három, négy ember egymásra talál, ha megvan a valodi közösségi szellem... Sokan követelni jöttek, pedig ezeknek elsősorban meg kell találniuk a visszáját: ajándékozókká kell lenniök. Mert közösséget alkotni annyi, mint: másokért lenni ott minden egyesnek, mit se akarni maguknak, csak másoknak szolgálni, ajándékozni és másokhoz tartozni. A közösség nem célszövetség; a célszövetségen valami célra törekednek, amelyhez a társuló csak eszköz s ezért egyesülnek benne a tagok, mert a társulás által oly feladatot akarnak megoldani, amire egyedül nem képesek. A közösségen ellenben maga a társulás vagy még inkább az eggyé-levés a cél, s ezen túl semmi további eszközre nincs szükség; a közösségebe egyesült emberek azért vannak ott, hogy a közösséget megalósításuk, tehát hogy neki szolgáljanak. Szolgálgató, egymáshoz tartozó, odaadó emberek ezek és a kérdés: mi hasznom belőle? régóta elnémult ajukon... De ha két vagy három ilyen szolgáltató ember egymásra talál, mi van akkor? Akkor valami közösségebe összefolyanak, vidáman, mint a tavaszi vizek is egymás karjaiba szaladnak. Nem mintha egymást keresték volna! Egészen helyesen irta ön nekem: a teljesen önzetlen emberek, akik csak adni akarnak, nem keresnek közösséget, mert minden embertársban kérőt, várót, hívót, keresőt látnak, aikiken segíthetnek. Igen, egymást nem keresik, s mégis egymáshoz úzi őket valami, mint a szél a lágokat, és egymásban eggyé olvadnak, hiszen rokonok. S még se fognak új egyeletet alapítani a jóság és szolgálat céljából: nem lehet ezt organizálni... Mit tesznek hát? Közvetlenül és kivülről nézve nem tesznek egyebet, csak szolgálják egymást; mert e lelkek közt mindegyiknek csak egy érzése és gondolata van: másokért!... S éppen mert mindenjában így állnak egymással szemben, szükséglép elfogadókká is lesznek s az ajándékozás árama közöttük folyik s hatalmasan felduzzad a szerencse, az örökm, a melegség, s a biztonság áramává... S így nv'dig igaz marad: aki magát elveszti, gondolataiban és szándékaiban is, csak az találja meg önmagát." (22. levél.)

Lassan megtisztult e gondolat minden formai, rendszeri salaktól s

megmaradt benne, ami örök: a katakombák mélyéből visszajáró s el-elfelejtett Krisztus-közösség elevensége. Nem exoterikus sugdolozás támad itt fel jámbor szavak mögött, nem beavatották elkölnülését, hanem a seakit ki nem záró, de a fokozott lelkietetűket megnyugtató bizalom. Üj időkhöz mért evangéliumi képek — Krisztus az apostol-család körében — bontakozik itt ki s hihető, hogy ihletésként szerepük lesz valóban kiáradó, Krisztus-közösségi időkben.

Az idézett részek is mondanak valamit a pszichológusból. Az élő teológia művelője mellett u. i. a mély lélektan eredeti, teremtő géniuszát ismerik Lippertben. Nemcsak a szaktudomány köszönhet neki egész új tartományokat a lelki analízisben, — ezzel ő nem törődött; talán kutató, bontató szellemének ellensúlyozásával szerette az exakt tudományok közül inkább az észhez szólókat. — Inkább a gyakorlati lelkipásztorkodás talált benne új utakra a régi, moralizáló s szárazan fejezetető módszerrel szemben. Dobogó szív mondat vele szóval ki nem fejezhető titkokat s ez a szív ott is felvevőre talál, ahol más hullámhozz szótlanul hagyja a lelket. Így aposztrofálja a protestáns Der innere Kreis című lap éppen a Von Seele könyvvel kapcsolatban: „Nagyon el tudom gondolni, hogyan írnál nekem; hiszen Te oly csendben, finoman tudsz vigasztalni s lelkipásztorkodni; alig vettet észre, hogy Te katolikus, én meg protestáns vagyok. Itt-ott, ha az Egyhárról s a pápáról beszélsz, átfordítom azt az én nyelvemre“. Milyen ez a lélekismeret? „Egyeszerűséggé lett tudás, jóságággá lett erő, tapintatta lett szeretet, pali törtetés és jánosí derű, fénykévék Isten s a lélek között.“ (Sigmund von der Trenck.)

A teljes arckép.

Erről úgy látszik, le kell mondanunk. Lippertben annyi az ellenmondó tulajdonság, hogy egy képben egyszerre nem hozható össze. Legfeljebb megkísérelhetjük a főbb vonásokat egymás mellé tenni, így legalább nem leszünk egyoldalúak; nem látjuk Lippertben csak a tépelődő, vajúdó embert, mint Leo Samberger festménye. Igaz, hogy midőn 1931-ben a müncheni üvegpalota kigyulladásakor e művész alkotás is elpusztult, maga a páter így kiáltott: Isten ujja volt! Nem szerette, ha gazdag egyéniséget „bizonyos“ szemszögből néztek csupán s megszegényítették. A mellékelt kép viszont a polgári, békés Lipperet ábrázolja, de a nagy gondok emberéből alig valamit. „Egyesíteni“ kellene paradoxonjait? Akkor megszűnik a paradoxon, az élet, s helyébe halvány asztrál alakot kapunk. Végre is Lipperté a döntő szó s ő — Engadinban belátta — nem tartotta érdemesnek az ellentétek egyesítését, félt az erőszaktól.

Az első ellentét-pár volt benne: nagy igény az értelmi kiszélesítésre s tán még nagyobb a kedélyi elmélyülésre. Sokat tanult mindenig, a legszárazabb matézist, Einstein s Wulf képleteit; aztán irodalmat, nyelveteket. minden télen egy-egy nyelvterület klasszikus irodalmába dolgozta be magát, ha tehette eredeti nyelven (így még svédül is), ha nem, a legjobb német fordításban. S mégis, írásai csak hellyel-közzel utalnak olvasmányaira, számára a könyv nem forrásmunka volt, hanem jóbarát, írásaiban mindig megvonhatok a bölcsleti vagy teológiai distinkciókat is elbíró huzalok: annyira körülvette gondo-

latvilágát az évezredes hagyomány. Azonban egyenesen nem törekedett mondanivalóját nagy tanulmányozásból eredeteztetni. *Die Kirche Christi* (1931) c. műve kedvéért Rómába ment, de nem annyira anyaggyűjtésért, mint hangulatteremtés kedvéért. Mégis megsokallta a félévi ottidőzést: „e könyvem sok munkába kerül; ezért lesz legvaskosabb és legrosszabb művem“. Természete mégis inkább a kedély világához húzta. A legsúlyosabb kérdésekre nem lehet az észt kielégítő választ adni, azért — s ez Jób-ban a vissza-visszatérő válasz — értelemnek, akaratnak és szívnek: az egész embernek odaborulása segít csupán Ahhoz, ki minden tud, a mi küzdelmeinket is. Irracionális átváltás ez racionális képekre.

„Ha a létnak s életnek forrásaiból utolsó és élő erót akarunk kihozni, akkor mindenig el kell hagynunk a minden napí és megszokott, egyenesútú észt: szemünkbe be kell hunynunk, mielőtt örvényedbe ugrunk. Ha Véled egészen egyek akarunk lenni, s egészen egyek az éettel, akkor be kell süllyednünk érzéklésünk, gondolásunk s meggondolásunk szent, riasztó álmába. Be kell árnyékolnod minket, árnyadnak szellemünkre kell esnie, hogy a Te életed gyümölcse méhünkben növekedjék.“ (Job. 62. 1.)

A kedély nevelésére épügy gondot fordított. El-elmerült a természet s a művészeti rengetegeiben. Ez a rengeteg nem tévesztette meg: értett — mint könyvei kiállításában, szavai előkelőségében — a válogatáshoz. A zenét pl. hihetetlenül tudta elvezni, de nem a nehezeti, klasszikust, hanem az egyszerűt, főleg a népdalt; templomban kizárálag a korálist, amihez nem kellett megerőltetés a műélvezetben. Liszt Krisztus-oratóriuma kivétel e tekintetben, mert benne az érzés hősége s a vallás átélése közvetlen; meg is rázza, valamint a gótika kőbe öntött emlékei is, így a bécsi Stephansdom. Egyébként a grandiózus alkotások, főleg a barokk és renaissance, v. i. ami feltámasztása volt egy elpusztult kultúrának, nem fogták meg. Legkedvesebb olvasmányai Nietzsche, Dosztojevszkij, Rilke, Tagore; amint látjuk, az eredeti érzés és nemzeti karakter misztikumából feljövő írók, a líra lehelletével mély gondokat görgető költők. Ezek tükrében az ő líráját megérthetjük, mely minden írását körülfolyja. Sokat olvasott, mint a legtöbb író. De hangsúlya az elmélyült olvasmányon volt; nem „keres“, nem rabja kedvenc íróinak; de azért órákhosszat elácsorog egy könyvesbolt előtt, Riccarda Huch egy híres könyve van ott s szeretné megvenni, de — mivel örök „skót“ volt önmagával szemben — latolga, érdemes-e pénzt kidobni „csak“ könyvért. Tagorehoz, kiről oly rokon képet festett önmagával, (*Vom guten Menschen*, 1931) éppen a keresetlen áhítat fűzi, Isten s a lélek nagynyugalmú párbeszéde s a magány keleti rajongása. Keret nincs hozzá, de Lippert lelkét éppen az indiai bölcs írásában csillogtatthatnók meg legszembetűnőbben, hiszen élete folytonos nosztalgia volt a nyugati kultúra fáradágából s később totális rendszereiből a friss élménykultúrába.

Kedély világa a *magányt* szerette s mégis kereste a *közösséget*: ez a második ellentétpár. Gondolatai a magányban szöktek elő a tudatalattiból, mint félénk nyulak a föld barázdából, írásai sosem okoskodások s hosszú tanulmányok leszűrései; sokat olvasott a szaktudományokból is, de hogy írni tudjon, e tudománynak vérré, életté kellett benne válnia. S ez az erjedés, vajudás a csendet kereste. Münchenben az Angol Kertet szerette járni; zsebében egy pár sóskifli s a jegyzetkönyv. A kifli nemcsak a fizikai éhség csillapítására volt jó, hanem szórakozásra, gondjaiból való kizökkenésre, a bokrokban fütyögető rigók etetésére. Kedvenc madarai később annyira megszokták a jóságos öregurat, hogy vállára szálltak, kezéből morzsáztak. Aztán nekilátott a gondolkodásnak. Órákhosszat jár-kel a parkban, mélyen lehúzott kalappal, összerántolt homlokkal. Mire hazáér, készen egy-egy előadás vagy cikk. Egy helyen nem szeretett alkotni: az íróasztalnál. Itt csak diktálni vagy a kész dolgot legyorsírni szokta, amit tisztelői lemártak.

A magány mellett szerette a közös életet, örömeit, terheit is. Sőt tudatosan törekedett emelni, szellemes és ötletes „bemondásaival“, az ártatlan csipkedést sem tartotta másnak, csak fűszernek a szeretetben. De zárkózottsága nem sokat engedett. Közvetlen környezete sem ismerte sokkal jobban, mint olvasóközönsége. Igazi élete s jelleme könyveiben van elásva, vallomás-könyvek ezek s róla írni nem lehet anélkül, hogy folyton ne kellene idézni. A szerzes közösségen kívül légió volt azok száma, kik lelki közösségebe számították magukat s elárasztották leveleikkel. Hányszor panaszkodott a nagy posta miatt! Néha napokig egyebet sem csinált, csak levelet olvasott és írt! Ha már mást nem, legalább elolvasta a hozzá küldött leveleket (innen óriási emberismere) s visszaküldte egypár széljegyzettel küldőiknek. Ez a pár sor is sokat jelentett, egyeseknek minden. A személyes felkeresések még több idejét rabolták el s gyakran szöknie kellett hazulról. Egyik kimerülésekor a Badeni-tóhoz megy pihenni s a kertészen kívül senkinek el nem árulja kilétét, előljáróját meg kérve kéri, hogy címét semmi „alapon, ürüggylel, föltételel, bizalomból, fenntartással vagy restrikcióval egyetlen embernek“ el ne árulja. Nem kereste az embereket, azok keresték őt. Sokan megbotránkoztak a következő sorain — mi csak e sorokból érhetjük meg folytonos önfelaldozását a többiekért — a közért, az élet betegeiért:

„Te (egyik buzgólkodó rendtartása) vadászod az embert s keresed, én menekülök az emberektől. Te mindegyiket, ha birodalmadba ér, megrohanod, én kerülgetem, hátha nem vesz észre. Mindig megborzadok, ha ajtómban új ember jelenik meg. Embervadász vagy Te, én emberkerülő vagyok. S Te rá akarod az embereket valamire venni, beszélsz nekik, szorongatsz, csalogatsz, fenyegetsz, haragszol. Számukra van utad, parancsod, feltétlen

elgondolásod. Szenvedsz, ha nem teszik az akaratodat. Én ellenben semmire sem akarom rávenni az embereket. Gondosan meghagyom őket békében, míg maguktól jönnek s kérdezik: mit kell cselekednem? Akkor így szólok: á te helyedben én ezt és ezt tenném. Vagy: ha Krisztus szellemében, Egy-házad érzése szerint akarsz cselekedni, ha okos, ha hős, ha tökéletes akarsz lenni, akkor tess ezt...“ (Engadin. 75. 1.)

Élete paradoxonait elsősorban az okozhatta, hogy magános, szemlélődő természetét a Jézustársaság aktív, emberek között szereplő életéhez kellett idomítania. S törekedett idomítani! Elgondolható, hogy a renden kívül nem vívott volna annyi harcot önmagával s így nem is talált volna oly mély jelentést az ember küzdelmeiben, sem reményt az Isten irgal-mában. „Ma ismét szeretettel és türelmesen fogadtam egész napon az embereket — írja 1920 novemberében. — Azt hiszem mégis, ez az én hivatásom s ha betöltöm, az Isten nem fog elvetni. Néha eszembe ötlök az is, hogy e sok ember, akik annyira szeretnek engem s bíznak bennem, mint az Istenben, mégsem csalódhatik. Mégis csak talán az Isten vezet engem s általam cselekszik.“ Más életkörülmények közt tán a német Voltaire lett volna belőle, mint egy rendtársa írja, csupán tehetségét véve szemügyre. Így azonban az Élet hősévé lett s nemcsak a Betű ünnepeltjévé. „Az emberek felfalnak engem igényeikkal és kíváncsalmaikkal!“ — írja 1927-ben — s az ilyen felkiáltások nyitnak legrejtettebb szentélyébe, ahol énje feküdt másokért áldozatul. S ez a harmadik ellentétpár: a *szubjektív* és *objektív* valóságok egyenlő igenlése.

Felfogása egészen a teológiai kérdésekig, életmódja az utolsó mozdulatig, írása az utolsó szóig, karaktere az utolsó rezdülésig teljesen egyéni, szubjektív volt. Csak pár sort kell tőle olvasni s világos lesz. Hányszor kellett hallania, hogy Lippert nem „katolikus“, nem egyetemes, felfogása Istennel szemben az Én-Te kapcsolatban uralkodik s az egyházias, liturgikus Mi-Te viszony hiányzik belőle. (Liturgiewissenschaft c. folyóirat, 1930.) Ez is oka lehetett, miért nem írt magáról jóformán semmit. Hányszor mondogatta: a nagy lelkek nem magukról írnak, „hiszen minden veszélyes önmagunkat megírni“. S lépten-nyomon rábukkanunk könyveiben erre a problémájára, természetesen ismét objektív elemzésekben. A magány és közösség ellentétei közt még bizonyos középutat keresett, itt azonban egyértelműen az egyediségen túllépő valóságokhoz törekedett kapaszkodni:

„Az emberiségnak minden magasságos erejét, minden felszállását, minden haladását, minden növekedését s minden virágzását tulajdonkép ez a szócska zárja magába: Te, s e szó vonatkozásában, amilyenek: Tehozzád, Teveléd, Teérted, a Te kedvedért. Csak az az ember, aki mondani bírja „Teérted“, csak az lépte át az igazi emberhez nyitó küszöböt; aki mondani tudja „Teérettet“, az tud valóban tiszteletet adni; s aki mondani tudja Tiérettetek, az egy nagyobb egésznek felépítő mestere.“ (Von Wundern und Geheimnissen. 85. 1.)

Ezekből az ellentétekből végül is a *férfi* s a *gyermek* arca tevődik össze. Az ügyefogyott gyermeké, ki a gyakorlati életben esetlen s a nagy fény elvakítja,- mily esetlenül jelent meg egyszer a pápánál, semmi se jutott eszébe, minden összekervert, dadogott. Egyszerű volt, igényeket nem is ismert; nem tudták megajándékozni, mert semmiré se szorult; ruháit pedig hordozta, míg le nem szakadtak róla. Szentferenci szegénységenben másolónőjével hosszan vitatkozik, hogyan kell a ceruzát legtakarékosabban hegymezni, — míg végre elneveti magát. Ez a nevetés, önmagának mutatott fintor is az övé. Kímélt mindenkit és mindenkit s gyakran feltörő gondolata volt: miérthogy az ember vigyázatlanul annyi hangyát tipor el az erdei ösvényen?! szimbólumul az akaratlan testvérbántásokra. A nagyváros közepén lehajolt a borzas, megrugdosott macskához s törödik is a járó-kelő komoly urak gúnyorával! — megsimogatta azzal a kigyúlt, fénylező tekintettel, mely csak előadásaikor szokta beragyogni. A macskát szerette, a kutyától félt, mint egy gyermek. „Sose szakítok le virágot“ — mondotta, csak megszagolta, de engedte az Isten nagy kertjében illatozni másoknak is. öreg anyóka levesesbögöréjébe beröppent egy méhecske, az arravetődő öreg pap nagy üggyel-bajjal kiemeli s egy bodzaágra teszi: hadd legyen nyugodtan nagyanya is* s maradjon életben a szárnyas mézhordó is, Isten s az emberek örömhére. Jóságos, szelíd gyermek maradt minden, amilyennek édesanyja gondolta az ambergi házban. Már diákkorában majdnem naponkint fellátogatott a Madonna del Sasso-hoz s a Madonna-szeretet minden mélyebb lett lelkében; nemcsak három Mária-könyvét hozta ajándékul (*Rosenkranz*, 1925., *Liebfrauenminne*, 1931., *Anfang*, 1937.), hanem azokat is, akik őt legjobban megértették, s akikben Máriának szánt lovagi tiszteletét rótták le, a katolikus nők és édesanyák. Rája idézzük szavait: „A férfiúban kell megoldódnia a női rejtélynek, s őbenne lényének legmélyebb értelme nyilatkozik abban a pilanatban, midőn a nővel találkozik“. Az ő találkozása: a gyermeké volt Édesanyjával.

Aztán váratlanul vagy ugyanakkor ránkmered arcából a férfié is. Keményen, dacos állal, a mosoly páncéljában. „Gepanzter Schmerz, Przywara szavával. Távolba utaló s nagy betekintést rejtő mosoly, amit mindenki átláthat s ezért láthatatlan,- minél áttetszőbb, annál kevésbé látható. Súlyos árnyak borultak e lélekre s a jó és rossz tudás fája sok titkot ontott elője. Tudta, hogy „a világ Isten látható szerelme s az Isten a láthatatlan Szeretet a világhoz“ (Credo III. 133. 1.). De pár oldallal odébb megrázóan átérsz, hogy a világ tele van csöddel „s mint gúnykacaj cseng végig a természetben“ a sátán kacaja. Konok férfi-tekintettel lát a dolgok velejébe s nem kapja el a perc csalfa ihlete. Túlsókat látott és érzett már

ahhoz, hogy gyermekkelke gondtalanul élhesse, amit annyira szeretett s vágyainak jelképévé lett, a Nyarat. írása mindenkorú igen gyerekes, majdnem iskolás maradt, — de lelkét nagy viharok cibálták s ez a gyerekkéz súlyos, prófétára emlékeztető villámokat írt le. Senki annyi őszinteséggel nem kezelte s becsülte az embereket, apró sikereiknek gyermekmódra örvült; — de azt is ő írta: „mi emberek mindenkorúan valahol betegek vagyunk és ezért kölcsönösen mint betegeket kell kezelnünk egymást, oly kíméletesen, szelíden, megértően és tapinthatatosan“. (Von Seele. 38. 1.)

Gyanakvó volt szépítgetés nélkül; igaz, támadták eleget „irányáért“ és sosem tudhatta, nem rejte-e a hízelkedő tort. De igen örül, ha bizalmatlansága alaptalannak bizonyul. Szorongva megy 1929-ben P. Generálischoz s megkérdezi, mi az óhaja. P. Ledóchowski azonban szokott nyájasságával „oly szeretetreméltónan csevegett velem, hogy majdnem elfejtettem, ki van előttem“. Meg is látogatja a rendfönök a Clinica Quisisanán fekvő beteget; midőn pedig fölépül, a rend központi házát ajánlja fel a lábadozónak. De itt már — tán elfoglaltsága miatt — a rendfönök nem jár hozzá látogatóba, s nos, kész a gyanú: úgy-e mondtam Bederl, haragszik rád a P. Generális. Csak akkor oszlik el a gyanú, midőn P. Generálisztól végkép búcsút vesz s ez nem fogad el tőle szálláspénzül semmit, mert „vendég“-nek számítja. Szertelen örööm árad el ekkor a páter lelkében, s ránk kérdezeti az örök kérdést: hogy lehetnek ily nagy embernek ily kicsiny problémái is? hogy lakhatott lelkében egy vilagról álmodó férfi s egy dacos, gyanakvó gyermek, „kit az édesanya vert meg?“

* * *

Megpihent már s számos hívei az Égi Édesanya ölon lát-hatják csak viszont. Bronchitis, tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás vitte el s örök ellensége, a Tél. Az utolsó nyár, 1936-ban megérlelte benne a gondolatot, hogy elvégezte a feladatot, amit az Ür rábított. Így hát nem baj, ha a Rossz Vendég utolérte, Locarnóban, a hideg templomban, szentmise alatt megfázás alakjában. December 10-én már bemegy a klinikára, vidáman, mint aki már megszokta a betegséget. A Vendég közelebb jön ágyához s a páter megérezte a Halál lehelletét. Nem feltételezte Tőle, kérte a haldoklók szentségeit s dec. 19-én minden fel-tűnés nélkül elment Véle. Immensee-ben temették el, a Betlehemi Missziós Intézet fönöki házának új temetőjében, a Betlehemi Gyermek születése előtt négy nappal. Azóta ott, a svájci hegyek közt nyugszik s nem hallja a csaták fekete lovasainak dobogását, csak szelleme jár-kel még mindig, még soká a könyenes szenvedők között, az ő emberei között.

Ha visszatekintünk gazdag és épp azért paradox életére,

eszünkbe jutnak szavai: „Vannak lelkek, kiknek meg kell kísérelniük a szintézist, megkísérelni, de el nem érni“, Ő nem kísérelgette, hanem megcsinálta, azáltal, hogy nem törtetett „megcsinálni“, hogy semmit le nem tagadott, semmit össze nem rombolt magában, vagy másban. Két végletben álló oszlop-leikét csak az Ég íveli immár át, s hihetjük, ez az ív méltó koronája, kupolája küzdelmeinek. Így lett templom az ő földi vándorlása s bejárata fölé Hugo Lang szavait véshetjük: „Micsoda kaland volt ez az élet!“

P. Lippert főbb művei (időrendben).

- Zur Psychologie des Jesuitenordens.* Kempten, 1912.
Credo, Darstellungen aus dem Gebiete des christlichen Glaubenslebens. 6 Bändchen. Freiburg i. B. 1916—23.
Das Wesen des katholischen Menschen. München, 1923.
Die sieben Bußpsalmen. München, 1923.
Von Seele lu Seele. Briefe an gute Menschen. Freiburg i. B. 1924. (Magyarul: Istenkereső lelkek. Bp., 1927. Szent István-Társulat.)
Gotteswerke und Menschenwege. Biblische Geschichte in Bild und Wort. München, 1924.
Der heilige Rosenkranz. München, 1925.
Der Menschensohn. Bilder aus dem Seelenleben Jesu. Regensburg, 1926.
Die Weltanschauung des Katholizismus. Leipzig, 1927.
Ein Kind ist uns geboren. München, 1926. (Rövid karácsonyi elmélkedések.)
Aus dem Engadin. Briefe zum Frohmachen. München, 1929.
Unser tägliches Brot. Drei Rundfunkvorträge. München, 1930. (Az Oltáriszentségről.)
Die Kirche Christi. Freiburg i. B., 1931.
Vom guten Menschen. Freiburg i. B., 1931. (Etikai fejtegetések s jellemrajzok.)
Zweierlei Menschen. Regensburg, 1931.
Liebfrauenminne. Ein Pilgergang durch das Marienleben. Mit 118 Bildern (klasszikus mesterektől). München, 1931.
Vom Gesetz und von der Liebe. Rundfunkvorträge über die zehn Gebote. München, 1932.
Briefe in ein Kloster. München, 1932.
Von Festen und Freuden. Rundfunkvorträge auf die Festtage Gottes und seiner Heiligen. München, 1932.
Von Wundern und Geheimnissen. Rundfunkvorträge von den Offenbarungen Gottes. München, 1933.
Von Christentum und Lebenskunst. Rundfunkvorträge vom Leben aus-dem Glauben. München, 1933.
Der Mansch Job redet mit Gott. München, 1934.
Abenteuer des Lebens. München, 1934. (Az élet nagy eseményei.)
Einsam und Gemeinsam. Freiburg i. B., 1936.
Die sieben Worte Jesu im Kreuz. Freiburg i. B., 1937.
Kreuzweg. München 1937.
Zu Anfang seit dem Weltbeainn. Gedanken über Maria. München, 1937.
Menschenleid. München, 1937.
Gespräche. Regensburg, 1937.
*Unseres leidenden Herrn R<*den und Schweiäen vor den Menschen.* Freiburg i. B., 1938. (Előadások Stenogramm alapján.)

Vom Endlichen zum Unendlichen. Freiburg i. B., 1938. (Cikkek, lélektani, erkölcstörténeti fejezetek.)

Az utolsó hét mű postumus írás; hihetőleg még folytatódik.

Irodalom.

- J. Kreitmaier S. J.: P. P. Lippert. Der Mann und sein Werk. (Mitteilungen aus den deutschen Provinzen. 1938. N. 106.) Ugyancsak tőle megjelent a Herder-rnél P. Lippertról egy könyv, az előbbinek bővítése (1938.), itt bővebb irodalom.
- A. Wurm: P. Lippert zum Gedächtnis. Selbstzeugnisse und Erinnerungen (neves szerzőktől). 2. Aufl. Regensburg, 1937.
- V. ö. Lippert halálakor (1936 dec.) s a köv. években megjelent német folyóiratokat.

Hajdók János.

Krisztus arcvonalán.

(A jezsuitarend missziós tevékenységének 400 éve.)

Az Ibér-félsziget északi részén elterülő Guipúzcoa-tartományban, a vadregényes Pireneus-hegység szírtes vonulatai között és a gyorssodrú folyók mentén elterülő lapályokon lakik a lovagi merésszégéről és gyakorlati életrevalóságáról híres baszk nép, mely talán több vakmerő hódítót, bátor hadvezért és merész pilótát nevelt, mint fóliásokba mélyedő tudóst és kitartóan vizsgálódó feltalálót. Ennek a parányi testvértelel fajnak a fia Inigo de Loyola, az egykor hős katona, Istenhez térése után kegyes szentföldi zarándok, végül a világ-történelem egyik legsikeresebb szervezője: a 400 éves Jézus-társaság alapítója. Inigo nevével és művével kapcsolatos az a hatalmas és minden szélesebb körökben gyűrűző missziós tevékenység, mely 1540-től kezdve, évről-évre gyorsuló ütemben közelte Amerika, Ázsia és Afrika és később Ausztrália népeivel az evangélium áldásait. A nagyarányú és szervezett hit-hirdetés olyan területeket ölelt át és egyetemes jelleget öltött, hogy valóságos, lelki síkon mozgó világhódításnak minősíthető.

I.

Hogyan fejlődött Inigo de Loyola az Újkor legjelentősebb missziósrendjének alapítójává?

A XV. század utolsó negyedében sikeresült a spanyol vitézszégek megtörnie a csaknem évezredes arab uralmat és az ősök véreáztatta országot teljesen visszahódítania. Képzelhetjük azt az örömjujongást, melyet mindenütt kiváltott az évszázdokon át elszakított országrészek visszacsatolása! Ugyanebben az időben fedezte föl Amerika ismeretlen földjét a legendás Columbus Kristóf, minden idők egyik legbátrabb vállalkozó szelleme és utazója. A fölfedezés nyomán majdnem korlátlan lehetőségek nyíltak vitézi tettekre, érvényesülésre és kincsek szerzésére. A spanyol palotákból és a szegényes vidéki viskókból valóságos népvándorlás indult el az új világrész felé. Ignác

ebben a lelkesült és forrongó légkörben nevelkedett és serdült daliás férfivá. Jelleme és tettvágya hősi csatákra sarkallta, de nem azért, hogy vagyont és kincseket szerezzen, egyedül di- csőségre és hírnévre pályázott. A pamplonai fellegvár hősi védelme közben megsebesült és az ekkor szenvédett lábtörés képezi pálfordulását. Gyógyulása után felkereste a Szentföld jellesebb helyeit, azután visszatért Európába, hazájában és Parisban tanult, társakat gyűjtött, akiket Compania de Jesus, „Jézus serege“ néven szervezetbe tömörített. Az új alakulat 1534-ben arra vállalkozott, hogy visszahódítja a Szentföldet. Tudjuk, hogy nem került rá sor, mert az indulásra kitűzött évben, 1537-ben, álló esztendeig egy hajó sem vitorlázott át a tengeren Vencéből Keletre. A kis csapat korábbi feltételes fogadálma értelmében ekkor az örökök városba menetelt, hogy III. Pálnak ajánlja szolgálatát, azután kérje a rendszeres tevékenységet engedélyező egyházhatalmú jóváhagyást.

Milyen iramban és irányban sugárzott ki a Jézustársaság missziós hadjárata és tevékenysége?

A Regimini Militantis Ecclesiae bulla, amellyel III. Pál a Jézustársaságnak jogi létet adott, 1540 szeptember 27-én kelt. Alig telt el 6 hónap a bulla kibocsátása után, Xavier Ferenc a pápa követének joghatóságával felruházva. 1541 április 6-án Sousa Alfonz Márton a portugál India kormányzójának hajójára szállt, hogy megkezdje a hatalmas területek lelki meghódítását. 1542-ben érkezett Goába, alázatosan a szegények közzött a kórházban vett szállást, majd apostolkodáshoz lát a város lakói között. Főképpen az aprónépet tanította katekizmusra, s a gyermekek bizonyultak legjobb segítőtársaknak a szülők megtérítésében. Innen eljutott a Halász-partvidéig, kb. 1000 km-nyire Goától délre, hogy a gyérlakosságú vidék gyöngyhalászait téritse. 1544-ben partraszállt Hindostán keleti partvidékén, gyors meneteléssel végigvonult a travancorei királyságon, itt megkereszttel többezer pogányt. Ugyanennek az évenek decemberében Kocsin városában hirdeti az igét és eljut egészen Ceylon és Manar szigetéig. — 1546-ban Malakkából indult Indokínába, majd a Molukka félszigetre és másfél év alatt végighalad ezen a vidéken Amboinotól Ternateig, azután eljut a Moro-szigetekre, mindenütt nagy térítő munkát végezve és hatalmas teljesítményeket eszközölve. Közben visszatért Goába és Kocsinba, ahol az Európából érkezett új jezsuita misszionáriusokat elosztja. Nemsokára már Japán felé hajózik s Kagosimában 1549 augusztus 15-én partraszáll. Álló esztendeig tanulmányozta az új ország szokásait és tájszólásait, közben fáradhatatlanul hirdeti az evangéliumot, felkeresi a boncokat, hogy meghódítsa őket Krisztusnak és azonfelül a keresztény tanítás egyik fejezetét japán nyelvre fordítja. Simatzu, Kagosima daimioja egy évi habozás után halálbüntetés terhe

alatt megtiltja a lakosságnak, hogy az idegenek vallását felvegye. A város 150 keresztenye, akiket Xavier elsőknek tértett meg Japánban, bátran kitartott az új hit mellett. Xavier apostoli útjában keresztülhaladt Firandon, majd Meakoba s végül Funayba jutott a Bungo királyságban. mindenütt elveti az evangélium magvait, amelyek kellő időben meghozzák majd a maguk gyümölcsét. Az erkölcsi élet tisztasága, amelyet a megtért japánoktól követelt, szükségképpen csökkentette a jelentkezők számát. Két évi ott tartózkodása alatt valószínűleg nem volt több, mint 2000 megtértje, mindannyian válogatott jellemek, akikben alaposan meggyökeresedett a hit, s az életükben tükröződő erények, amelyek addig ismeretlenek voltak hazájukban, egyre becsültébbé tették a nagy misszionárius által hirdetett vallást.

Xavier úgy tervezte, hogy a japán szigetvilágból átrándul Kínába. Amikor láztól gyötörve nagy fáradozások után kikötött Szancián elhagyott szigetén, 1552 december 2-án élete delén elhunyt. Hergenröther találón írja róla: Olyan, mint Pál apostol, akire úgy hasonlított, mint kevés hithirdető. Csak arra volt hivatva, hogy megszervezze és megalapozza a munkát; miután átjutott a kezdet nehézségein, másokra hagyta a végrehajtást. Ugyanez a történelem szava is.

Xavier 10 évi működése alatt (1542—1552) szinte csodálatosnak mondhatók azok a gyümölcsök, amelyek* működése nyomán Indiában és Japánban érlelődtek. Köszönhette azokat Istenről megvilágosított lelkesedésének és megtapasztalásának, amelynél fogva minden uniformizált apostoli módszer kiküszöbölösével mindenkihez tudott alkalmazkodni, hogy mindenkit meghódítson Krisztusnak. Megbízói nemcsak egyszerű missziós munkára küldték, hanem azért is, hogy a missziósok vezetője és az új apostolok mestere legyen. Azokat az utasításokat, amelyeket munkatársainak adott, a későbbi korok is alapvetőnek tekintették nemcsak eszméinek nagyvonalúsága, hanem helyes érzéke, bölcsessége, valamint a missziós módszer okán, amellyel a megtérők közösséget egységbe szervezte és rendezte. Mindezek az utasítások gyakorlatiak voltak s egyben bölcsek, és oly rendező elméről tettek tanúbizonyságot, amelyhez hasonlót az úttörő tehetségekkel teli missziós történelemben is alig találni. Xavier, éppen különleges felkészültsége miatt, a mindenkorai katolikus hithirdetők csodálatos mintaképe marad. A missziókról szóló nagyszerű levelei még ma is lenyűgöző hatást gyakorolnak az olvasóra.

Miután a nagy apostol a keresztenység nevében és befordítására megnyitotta Kelet-Ázsia kapuit, vele és utána megindultak ezeken keresztül rendtársai, hogy bátran folytassák és befejezzék az általa megkezdett munkát. 1574 szeptemberében partraszáll Goában a híres Alessandro Valignano, hogy

felülvizsgálja a kiterjedt missziók állapotát, majd átveszi a provincialis jogkörét a Xavier által alapított misszióban. 41 jezsuitát vett maga mellé segítőtársul. Olaszországból, Spanyolországból és Portugáliából toborozza őket. Három évig a szó legszorosabb értelmében vett missziót folytat Indiában; megszervezi az új missziót Kínában, háromszor utazik Japánba, külön gondot fordít az iskola-kollégiumok alapítására, melyekben a kezdő misszionáriusok rendszeres tanulmányozással el sajátították az ország nyelvét és szokásait. 1582 elejéig, amikor Valignano elhagyta Japán földjét, a japán keresztények száma 150.000-re szökött. Keresztényekké lettek Bungo, Arima, Tosa kiskirályai és néhány hűbérür minden hozzáartozójával és hűbéresével együtt. 200 templom, kápolna, 20 központi missziósház létesült, köztük látjuk a Funay-i kollégiumot, az Usuk-i noviciátust, az Arima-i és az Azutchi-i papnevelőket. Ezekben a házakban 75 jezsuita lakott, akik innen széleddtek el azután a szükségnek megfelelően a vidéki központokba, amelyek az ország csaknem minden tartományára elosztva működtek.

A szörnyű üldözés, amely 1587-ben tört ki s rövid meg* szakítással 1640-ig tartott, számtalan áldozatot követelt részben a misszionáriusok, részben pedig a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó hívők köréből. Mindazonáltal a keresztények száma 1625-ben félmillióra emelkedett, akik közül sok* ezren életük feláldozásával és vérük ontásával pecsételték meg hitüket.

Közben Ázsia más részeiben is fejlődtek vagy keletkeztek missziók a jezsuiták munkájának eredményeként. 1580-ban kezdődik a nagyarányú térítő munka Akbár nagymogul birodalmában, Aquaviva Rudolf és Xavier Jeromos, a nagy Xavier unokaöccse vezetése alatt. Malabarban Nobili Róbert, Britto János és társaik a hitetlenek ezreit térítik az igaz hitre. Nobili módot talált arra is, hogy mint szanjasszu a madurai bramánokhoz férközzék és elbűvölje őket azzal a nagy tökkéletességgel, amellyel a tamil nyelvet beszélte. Agrából négy jezsuita megy Hindostánba: Goes Benedek, Andrade, Desideri, Freyre, eljutnak Tibetbe, megtanulják az ország nyelvét, tanulmányozzák szokásait, keresztelnek, két missziós központot létesítenek s kutatásaik során megtalálják a Himaláján át Kína felé vezető rövid utat. Indokínában, Kocsinkínában (Annám), Tonkingban Carvalho Jakab, Busomi Ferenc, Rhodes Sándor hirdették az igét, akik társaikkal együtt 1629-ben Annámban 15.000 lelket számláló, Tonkingban 20.000 lélekből álló kereszteny közösséget szerveztek. A Fülöp-szigeteket, beleértve a Karolinákat, a Molukkákat, Mindanao-t és a Sundá szigetet, 1594-ben 126 jezsuitából álló rendtartomány tevékenységének keretében egyesítették; a Marianákon San Vittores Jakab 50.000 pogányt téri-

tett meg; a Karolinákon és a Marianákon a keresztenyek együttes száma 165.000 főre emelkedett.

Kína meghódítása a keresztenység számára Xavier utolsó nagy célkitűzése volt. Rendtársára, Valignano-ra hárult a feladat, hogy megtérítse a kedvező és eredményes munka feltételeit. Valignano módszeres hódításra törekedett, épp ezért előzetesen alaposan kiképezte a misszionáriusokat. Ruggeri Mihály volt az első jezsuita, akit Valignano Kínába küldött (1581). A következő évben követte őt Ricci Máté, akinek a Gondviselés a legfőbb irányító szerepet tartotta fenn ennek a missziónak a megalapozásában. Azután más híres atyák is követték őt: Longobardi, Trigault, Schall, Rho Verbiest, akik — mint Ricci is — egészen Pekingig jutottak s elméleti jártasságukkal, mennyiségvtani és csillagászati munkásságukkal, nyelvtudásukkal és a haditudományok ismeretével kiválták a mandarinok, sőt magának Kang-hi császárnak is a csodálatát és becsülését, teljes szabadságot nyertek Krisztus vallásának hirdetésére. 1692-ben a keresztenyek száma 300.000 főre emelkedett, akik 1200 községre oszloztak. A tudósok és a császári család tagjai közül sokan önként meghódoltak a kereszt előtt. Előkészítették már a talajt az egész Kína megtérítésére, amikor a szertartások és népi szokások kérdésének vitája minden reményüket meghiúsította, a Társaság később bekövetkezett eltörlése gáncsot vetett a sikeres hithirdetésnek a mennyei birodalom területén.

A föld más részein sem szűntek meg a jezsuiták újabb meg újabb lelki hódításokra vállalkozni. 1547-től kezdve négy rendtag a lelkileg elárvult Kongóban apostolkodik. Kísérletet tettek az Abesszíniába hatolásra (1555), ahol megszakításokkal működtek, letelepedtek Monomotapa államban, Mozambiqueben (1560) és Angolában (1590), ahol több-kevesebb sikerrrel téritettek.

Az afrikainál fontosabbnak és termékenyebbnak bizonyult a brazíliai misszió, amelyet 1549-ben kezdték Nobrega Emanuel, Vieira Antal és Anchieta János. Ez utóbbi, aki az Európához tartozó Kanári-szigeteken született, 44 évet töltött Braziliában s ma is a brazíliai művelődés és irodalom megalapítóját tisztelik benne. Szent Ignác már 1553-ban önálló rendtartománnyá emelte a Braziliában működő rendházakat és 1561-ig a jezsuiták munkájának eredményeként a keresztenység határa már az öserdőkig terjedt; 34.000 volt ekkor a megtértek száma, akik néhány külön telepen laktak. Nagyobb eredmények elérése céljából minden falunak megvolt a maça temploma, iskolája, ahol a kis indiánok a katekizmuson kívül megtanultak írni-olvasni, énekelni, hangszereket kezelní, amihez fejlett érzékük volt.

Aquaviva rendfőnökségének a végén (1616) Braziliában

180 jezsuita működött, akiknek Bahia, Rio de Janeiro és Pernambuco kollégiumain kívül 16 nagyobb székhelyük volt, amelyeken foglalkoztak a bennszülöttekkel és az európai gyarmatosokkal egyaránt. Az apostoli vállalkozások közül ki kell emelnünk azt a kísérletet, amelyet 1607-ben két atya tett az evangéliumnak a Maranon őserdeiben való hirdetésére. Ez a kísérlet az egyik bátor apostol, Pinto Ferenc életébe került, akit a vad tapuyasok 1608 január 11-én meggyilkoltak. Ez a dicső halál a brazíliaiak megtérítéséért folytatott harmincéves küzdelem betetőzése, mintegy koronája volt. Már 1570-ben vörternáságot szenvedtek a Társaság minden tagjai, akiket Borja Szent Ferenc ebben az évben küldött Braziliába. Azevedo Ignác tartományfőnököt és 39 társát különböző módon kínozták, majd a tengerbe lökték a Kanári-szigetek mellett (július 15). A következő év szeptemberében újabb 17 jezsuita követte őket a misszióba és a vörternáságba Diaz Péter vezetése alatt; őket is hasonlóan kínozták és lökték a tengerbe a Kanári- és Azori-szigetek között.

1606-ban a Paraguay-i rendtartomány megalapítása idején rendezett kereszteny közösségekben egyesítettek több indián törzset. 1767-ben 56 telep virágzott 113.716 lélekkel, ezek a híres „redukciók“, melyeket közös nevezőre hozva „jezsuitállamnak“ is neveztek. Humboldt írja róluk: A legjobb eredmény, amelyet a Társaság hithirdetőinek a lelkesesséde Délamerika szabad indiánjai között elért a Paraguay-i ős-erdőkben, ahol a vadak teljesen szabadon és függetlenül szervezkedtek a jezsuiták patriarchális vezetése alatt s 140 évig éltek itt boldogan és elégedetten.

Délamerika nyugati részére is kiterjesztették a jezsuiták apostoli tevékenységüket: Peruban, Bolíviában, Quito-tartományban és Csilében működtek nagy sikkerrel. Délamerika északi részében, amelyet ma csaknem teljesen Kolumbia és Venezuela államok foglalnak el, megalapították (1646) az új-granadai rendtartományt Cartagena központtal, amelyet a négerek apostola, Claver Szent Péter csodás működése tett híressé. A rendtartományhoz három nagy indián misszió tarozott és pedig a Lanos-i misszió 11 redukcióval, a Caraibi-i és az Orinoco-i 6 redukcióval, s végül az Antillákon levő misszió.

Még 1572-ben létesült Középamerikában a nagyjelentőségű mexikói rendtartomány, mely a hozzácsatolt Fülöp-szigeti missziót kívül (1581) több indián missziót foglalt magában: Tarahumara-t, Sonora-t 23 és alsó-Kaliforniát 30 redukcióval. Külön kiemeljük a buzgó Chino Özséb teljesítményét, aki maga 40—50.000 pogányt keresztelt meg ezen a vidéken. A Társaság megszüntetésékor (1773) a megtérített indiánok száma a mexikói rendtartományban 1,220.000 főre emelkedett,

akiket vallási, mezőgazdasági és ipari oktatásban részesítettek a jezsuiták.

Nagyfontosságú volt a kanadai missziónak a francia jezsuiták részéről 1611-ben történt alapítása. Az első hithirdetők Biard és Massé atyák voltak, akikhez azután mások is csatlakoztak. Közülök sokan, így Brébeuf, Daniel, Garnier, Jogues, Lalemant, Chabanel, de Lalande, Goupil, a huronok és az irokézek téritése közben vértanúhalált haltak. Kanadából 1700-ban kiindulva, a jezsuiták telepeket létesítettek a mai Egyesült Államok területén, így Michigan, Illinois, Indiana, Ohio, Missouri, Louisiana, Missisipi és Pennsilvania államokban.

A Társaságnak ugyancsak régi missziós területe volt az ú. n. keleti vagy levantei misszió, amely magába foglalta Törökországot, a görög félszigetet, Szíriát és Egyiptomot. P. Zgoda merész bátorsággal — többek között — egészen a tatárok országáig jutott.

Ausztráliába a XIX. század negyvenes éveiben érkeztek az első jezsuiták. Az egykor szerény misszióként indult település ma már önálló rendtartományt képez. A múlt században osztrák jezsuiták alapozták meg a jezsuita missziót, nyomukba léptek az írek.

II.

így sugárzott ki az egész földre Loyolai Szent Ignác apostoli tüze és a világot Krisztusnak hódító buzgósága. A következő korszakok jezsuitái csak folytatták az elődök munkáját és elmélyítették az ősök kezdeményezését.

Ma is — 400 zivataros év után — közel 4000 jezsuita fáradozik a Krisztusország terjesztésén, akik 50 virágzó misz[^]sziót látnak el elsőrendű munkaerővel, közel 200 millió pogány között működnek a föld minden jelentősebb részén.

Közöljük a jezsuita missziószemélyzet adatait. Nem számítjuk a szorosan értelmezett missziók közé azokat a területeket, ahol szervezett rendtartományok működnek. 1940 elején így alakult a jezsuita missziók képe:

Misszió neve	Jezsuita hithirdető pap	Jezsuita hithirdető papnőv.	testvér	összesen
Ázsiában:				
Közéleket (Török o., Szíria)	122	34	53	209
Galle (Ceylon)	43	11	12	66
Trincomalie (Ceylon)	19	7	4	30
Japán	61	26	12	99
Batávia (Jáva)	106	70	26	202
Ahmedabad (Előindia)	26	28	7	60
Bombay	76	40	19	135
Calcutta	"	118	41	174
Calicut	"	69	49	142
Goa	"	28	26	13
				67

Misszió neve	Jezsuita pap	hithirdető papnőv.	testvér	összesen
Madura (Előindia)	180	84	49	313
Patna	55	34	5	94
Poona	34	18	9	61
Ranchi	111	39	13	163
Bagdad (Irák)	10	7	—	17
Fülöp-szigetek	131	103	38	272
<i>Kínában:</i>				
Anking	49	22	17	88
Hongkong	28	19	—	47
Kinghsien	17	19	4	40
Macao	18	4	4	26
Pengpu	31	13	5	49
Shanghai	136	62	54	252
Sienhsien	70	48	26	144
Süchow	31	21	8	60
Taming	19	10	10	39
Wuhu	52	25	20	97
<i>Afrikában:</i>				
Broken Hill	15	—	16	31
Salisbury	63	4	30	97
Kisantu	40	10	19	69
Kwango	52	12	12	76
Fianarantsoa	60	28	19	107
Tananarivo	62	34	24	120
<i>Amerika:</i>				
Matto Grosso	6	—	4	10
Alaszka	21	2	9	32
Caughnawag	4	1	6	11
Dél-dakota	20	10	24	54
Kanadai indiánok	17	2	9	28
Magdalena	9	—	8	17
Manabi	8	—	2	10
Szikláshegyek	26	2	6	34
Tarahumara	9	3	5	17
Brazíliai japánok	5	5	1	11
Északamerikai négerek	32	14	—	46
Brit-Guyana	32	—	—	32
Brit-Honduras	24	3	4	31
Jamaica	39	—	3	42
<i>Oceánia:</i>				
Karolina, Mariana, Marshall-szigetek	15	1	17	33
Vagyis összesen:	áldozópap	2221		
	papnővendék	994		
	testvér	687		
	összesen	3902		

Munkatársaikkal 12.084 különféle fokú iskolát tartanak fenn és vezetnek félmilliónál több tanulóval. Az iskolák közül 15 egyetem vagy ilyen jellegű kollégium. Fenntartanak 155 árvaházat, 70 kórházat, 349 orvosi rendelőt, 25 nyomdát és

115 folyóiratot adnak ki. Lelkipásztori szolgálatuk megvilágítására álljon itt, hogy 1938-ban 234.878 személyt kereszteltek meg és templomaikban 28,389.112 egyén vette az Eucharistiáit. Mindezek adatok és számok, melyek hősi lemondásra és önfelaldozásra engednek következtetni. De éppen ez a két tulajdonság ad értéket és erőt minden jezsuita tevékenységének és hatékonysságot a meghirdetett igének. Az Ige férfias és elszánt szolgálata révén vált Loyolai Szent Ignác és rendje Krisztus arcvonala ható, alkotó és gyarapító tényezővé a Krisztusországban, vagyis a világhódító Jézustársasággá.

Gyenis András S. J.

Irodalom. *Otto Albeit*, Kirche im Wachsen. Freiburg, Herder, 1940. — *Bangha Béla*, Képek a Jézustársaság történetéből. Budapest, 1940. — *Jablonkay Gábor*, Loyolai Szent Ignác élete. Két kötet. Budapest, 1921. — *Pinzger Ferenc*, Magasztos eszmék útján. Budapest, 1931. — *Lévay Mihály*, A kat. hittérítés története. Két kötet. Budapest, Franklin. — *Reisz Elemér*, A Jézustársaság és a világmisszió. Budapest, 1942. — *Osserv. Romano* 1940 aug. 10. *Castellani Józsei* cikke. — E közlemény megjelent az Unió Cleri Pro Missionibus XV. évkönyve (Budapest, 1940) 16—23. lapjain. — Mint rádióelőadás elhangzott Budapesten, 1940 dec. 29.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Xavier Kelet kapujában. Írta Gyenis András S. J.	5
Ki volt az első magyar jezsuita? Írta Gyenis András S. J	12
SzTélső római Collegium Híffgaricum alapítója. Írta Gyenis András S. J.	18
Bethlen ésí JCáldi ialálkozása Írta Gyenis András S. J.	25
A néger rabszolgák szolgája. Írta Frídeczky József.....	30
A vad indiánok apostolai. Írta Frídeczky József	44
A Bollandisták Társasága. Írta Gyenis András S. J.	58
A Szent Szív követe. Írta Kovács Jenő S. J.	87
Utcák és terek forgatagában. Írta Hamar Zoltánné Királyi Mária	96
Tirol lelkiaityja. Írta Hamar Zoltán.....	103
A kínai császár udvari festője. Írta Cser László S. J.....	114
A magyar nyelvtudomány úttörője. Írta Kisbán Emil.....	117
A hit és igazság hőse. Írta Dénes Tibor	139
Magyar jezsuita portugál börtönben. Írta Szétsy János	153
Külföldi író rólunk. Írta Schmidt Jenő.....	161
Íme a főpap. Írta Gyenis András S. J.	168
Biztoskezű kormányos. Írta Gyenis András S. J.	175
A változó csillagok állandó figyelője. Írta Tibor Mátyás S. J.....	198
Magyar hithirdetők Zambéziben. Írta Gyenis András S. J.	207
Az ifjúság atya. Írta Nagyfalusy Lajos S. J	242
A szociális igazság harcosa. Írta Kerkai György S. J	251
A lélek mindenese. Írta Josip Predragovic S. J.....	263
Aki hazatalált. Közli Gyenis András S. J.....	288
Írás és szó mestere. Írta Hajdók János	299
Krisztus arcvonala. Írta Gyenis András S. J	324